

ทานและทานบารมี: ความสำคัญที่มีต่อการรังสรรค์วรรณคดีไทยพุทธศาสนา

นายอาทิตย์ ชีรวณิชกุล

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2552

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

DANA AND DANAPARAMI: SIGNIFICANCE IN THE CREATION OF THAI
BUDDHIST LITERATURE

Mr. Arthid Sheravanichkul

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Doctor of Philosophy Program in Thai
Department of Thai
Faculty of Arts
Chulalongkorn University
Academic Year 2009
Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์

ทานและทานบารมี: ความสำคัญที่มีต่อการรังสรรค์วรรณคดี
ไทยพุทธศาสนา

โดย

นายอาทิตย์ ชีวณิชย์กุล

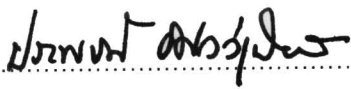
สาขาวิชา

ภาษาไทย

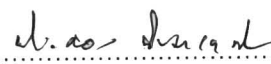
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก

รองศาสตราจารย์ ดร. สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา

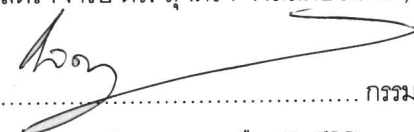
คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาตรีบัณฑิต

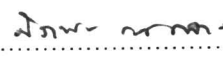

..... คณบดีคณะอักษรศาสตร์
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประพจน์ อัครวิรุฬหการ)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

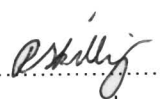

..... ประธานกรรมการ
(ศาสตราจารย์พิเศษ ดร. ประคอง นิมมานเหมินท์)

..... อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(รองศาสตราจารย์ ดร. สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร. ชลดา เรืองรักษิลชิต)

..... กรรมการ
(ศาสตราจารย์ ดร. ทิราพร ณ ถกลาง)

..... กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประพจน์ อัครวิรุฬหการ)

..... กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(ดร. ปีเตอร์ สกิลสิง)

อาทิตย์ ชีรวณิชย์กุล : ทานและทานบารมี: ความสำคัญที่มีต่อการรังสรรค์วรรณคดีไทย
พุทธศาสนา (DANA AND DANAPARAMI: SIGNIFICANCE IN THE
CREATION OF THAI BUDDHIST LITERATURE) อ. ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์
หลัก: รศ. ดร. สุจิตรา จงสถิตยวัฒน์, 323 หน้า

วิทยานิพนธ์นี้มุ่งศึกษาแนวคิดและการนำเสนอเรื่องทานและทานบารมีในวรรณคดีไทยพุทธศาสนา
เพื่อให้เห็นความสำคัญของทานและทานบารมีที่มีต่อการรังสรรค์วรรณคดีไทยพุทธศาสนา ตลอดจนบทบาทที่มี
ต่อสังคมวัฒนธรรมพุทธศาสนาไทย

“ทาน” และ “ทานบารมี” มีความหมายสัมพันธ์กัน “ทาน” หมายถึง การให้ในระดับทั่วไปซึ่งก่อให้เกิด
“บุญ” คือความสุข และเป็นเครื่องชำระกิเลสเพื่อการพัฒนาจิตยิ่งๆ ขึ้นไป “ทานบารมี” หมายถึง การให้ทานของ
พระโพธิสัตว์ผู้ตั้งปณิธานจะบรรลุความเป็นพระพุทธเจ้า ความสัมพันธ์ของทานและทานบารมีปรากฏชัดเจนใน
วรรณคดีไทยพุทธศาสนา ซึ่งสื่อคำสอนดังกล่าวอย่างเป็นระบบ ตั้งแต่ระดับโลกียะจนถึงโลกุตระ

ทานและทานบารมีเป็นแนวคิดสำคัญในวรรณคดีไทยพุทธศาสนา 2 กลุ่ม กลุ่มหนึ่ง ได้แก่ วรรณคดี
ชาดกและคัมภีร์อนาคตวงศ์ เกิดวรรณคดีมหาชาติและเรื่องพญาจันทน์จำนวนต่างๆ ซึ่งมีที่มาจากนิบาตชาดก
ได้แก่ เวสสันดรชาดกและจันทน์ชาดก เกิดชาดกที่แสดงเรื่องทานและทานบารมีในปัญญาชาดกจำนวนมาก
คือ 29 เรื่อง จาก 61 เรื่องในฉบับหอสมุดแห่งชาติ คิดเป็นสัดส่วนมากกว่าอรธกชาดก ซึ่งมีเพียง 22 เรื่อง
จาก 547 เรื่อง เท่านั้น ทานและทานบารมีที่โดดเด่นในปัญญาชาดก ได้แก่ การบำเพ็ญทานบารมีด้วยการสละ
อวัยวะและชีวิต การบริจาคบุตรภรรยา และการแสดงอานิสงส์ของทานแต่ละประเภท การบริจาคอวัยวะและชีวิต
และบุตรภรรยา ยังเป็นแนวคิดที่เน้นในมหาชาติและเรื่องพญาจันทน์ และเน้นในอนาคตวงศ์ คือพบใน 6 เรื่อง
จากทั้งหมด 10 เรื่อง

ส่วนอีกกลุ่มหนึ่ง ได้แก่ วรรณกรรมอานิสงส์ ซึ่งแสดงอานิสงส์ของบุญกิริยาต่างๆ เรื่องทานปรากฏ
มากที่สุด ผลการศึกษาทำให้เห็นว่า วรรณกรรมอานิสงส์ที่เน้นเรื่องทานนี้สัมพันธ์กับวัฒนธรรมและประเพณีไทย
และสะท้อนให้เห็นความสำคัญของค่านิยมในการทำทานในสังคมไทยอย่างเด่นชัด

กลวิธีสำคัญในอานิสงส์คือ การอธิบายความและการเล่าเรื่องเพื่อแสดงอานิสงส์ของทานอย่างเป็น
รูปธรรม สร้างความศรัทธาในการทำทาน เรื่องที่เล่ามีทั้งเรื่องที่แต่งขึ้นใหม่ เรื่องที่มาจากพระสูตรและคัมภีร์ต่างๆ
และเรื่องที่มาจากปัญญาชาดก ซึ่งทำให้เห็นว่าทานและทานบารมีเกี่ยวเนื่องกัน การบำเพ็ญทานบารมีของพระ
โพธิสัตว์เป็นแบบอย่างแก่การทำทานของบุคคลทั่วไป

วรรณคดีทั้งสองกลุ่มมีบทบาทสำคัญต่อสังคมไทยและสะท้อนค่านิยมของคนไทยเรื่องการทำทาน อัน
สร้างขึ้นและนำเสนอตามกรอบพิธีกรรม เช่น ประเพณีเทศน์มหาชาติ รวมทั้งผ่านสื่อสมัยใหม่ เพื่อถ่ายทอด
แนวคิดเรื่องทานและทานบารมีแก่สังคม โดยมีคติความเชื่อสำคัญรองรับ ได้แก่ ความเชื่อเรื่องอานิสงส์ของธรรม
ทาน การสืบทอดอายุพระศาสนา และการเกิดในยุคพระศรีอาริย์ วรรณคดีเหล่านี้จึงดำรงอยู่และมีบทบาทในการ
ถ่ายทอดคตินำเสนอเรื่องทานและทานบารมีตั้งแต่อดีตตราบจนปัจจุบัน

ภาควิชา.....ภาษาไทย.....ลายมือชื่อนิสิต.....*อาทิตย์ ชีรวณิชย์กุล*
สาขาวิชา.....ภาษาไทย.....ลายมือชื่อ อ. ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก.....*สุจิตรา จงสถิตยวัฒน์*
ปีการศึกษา.....2552.....

4680928222 : MAJOR THAI

KEYWORDS : DANA / DANAPARAMI / CREATION / THAI BUDDHIST LITERATURE

ARTHID SHERAVANICHKUL: DANA AND DANAPARAMI: SIGNIFICANCE IN THE CREATION OF THAI BUDDHIST LITERATURE. THESIS ADVISOR: ASSOC. PROF. SUCHITRA CHONGSTITVATANA, Ph.D., 323 pp.

The purpose of this dissertation is to study the concepts and presentation of Dāna and Dānapāramī in Thai Buddhist literature in order to examine their significance in the creation of Thai Buddhist literature and in Thai culture.

Dāna means gift-giving in general, which generates merit and purifies one's mind. Dānapāramī or the perfection of generosity means gift-giving of the bodhisattva who pursues Buddhahood. Dāna and Dānapāramī are related. The two concepts are systematically asserted in Thai Buddhist Literature to convey the discourse of giving in both worldly and otherworldly levels.

Dāna and Dānapāramī are the main concepts in two groups of Thai Buddhist literature. The first group consists of Jātaka literature and the Anāgatavaṃsa. As for Jātaka literature, various vernacular versions of two canonical jātakas—the Vessantara Jātaka (*Mahāchāt*) and the Chaddanta Jātaka (*Phaya Chatthan*) are created and widespread in Thailand. Also, in the Paññāsa Jātaka, the greatest collection of non-canonical jātakas, 29 out of 61 jātakas are about Dāna and Dānapāramī, whereas there are only 22 from 547 in the Jātaka-aṭṭhakathā. In the Paññāsa Jātaka, the gifts of limbs, life, children, and wives are crucially emphasized to represent the perfection of generosity, and the benefits of gifts demonstrated through the bodhisattva's deeds are also significant. The bodhisattva's ideal gifts as shown in the Paññāsa Jātaka are also prevalent in the *Mahāchāt*, *Phaya Chatthan*, and the Anāgatavaṃsa in which the bodhisattvas give their limbs, life, children, and wives in 6 from 10 stories.

The second group of Thai Buddhist literature apparently influenced by Dāna and Dānapāramī is the Ānisaṃsa texts, a huge corpus of texts asserting the benefit of meritorious acts, predominantly the benefit of gift-giving. In the Ānisaṃsa texts, giving explanation and telling narratives are the principle techniques used to demonstrate the benefits of gifts, especially narratives which make the benefits substantial to promote faith in giving gifts. Some narratives are newly created and some are from suttas and other Buddhist texts including the Paññāsa Jātaka. This indicates the relation between the Paññāsa Jātaka and the Ānisaṃsa texts. Therefore, Dāna and Dānapāramī are related. The bodhisattva's fulfilment of perfection of generosity as shown in jātakas becomes a 'model' of gift-giving for general people. These Ānisaṃsa texts apparently reflect the importance of gift-giving in Thai culture and Thai traditions.

These two groups of Thai Buddhist literature reflects that Dāna and Dānapāramī play a significant role in Thai society and Thai values. They are created and delivered to people through rituals, such as the Mahāchāt ceremony and through other contemporary media in order to assert the concepts of Dāna and Dānapāramī to the society. The creation and demonstration of these texts are fundamentally motivated by the belief in the benefit of Dharma-dāna (the gift of Dharma)—to create texts is to help maintain Buddhism, bring one to be reborn in the blissful time of the Buddha Maitreya, and ultimately attain Nirvana. As a result, these Buddhist texts are 'alive' and play a significant role in promoting Dāna and Dānapāramī to Thai society.

Department: ..... Thai
Field of Study: ..... Thai
Academic Year: 2009

Student's signature: .....
Advisor's signature: .....
S. Chongstitvatan

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้เกิดขึ้นและสำเร็จลุล่วงได้ด้วยน้ำใจเมตตาบริสุทธิของรองศาสตราจารย์ ดร. สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา ครูผู้เป็นบุพการีบุคคล อันพระผู้มีพระภาคตรัสว่าเป็นบุคคลที่หาได้ยากในโลก ผู้อบรม ปัญญาและจรณะของผู้วิจัยตลอดมา ศิษย์ขอกราบขอบพระคุณครูด้วยความซาบซึ้งยิ่ง

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณอาจารย์ Dr. Peter Skilling ครูผู้เป็นมหาสมุทรแห่งปัญญา ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ทางพุทธศาสนา และให้ความเมตตาแก่ผู้วิจัยดุจดังพระครูบ่ทมสมภพ

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณศาสตราจารย์พิเศษ ดร. ประคอง นิมมานเหมินท์ ประธาน กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ รองศาสตราจารย์ ดร. ชลดา เรืองรักษ์ลิขิต ศาสตราจารย์ ดร. ศิราพร ณ ถลาง และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประพจน์ อัสววิรุฬห์การ กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ซึ่งได้ให้ความกรุณาอย่างยิ่งแก่ ผู้วิจัย และให้คำแนะนำและข้อคิดอันเป็นประโยชน์แก่การปรับปรุงวิทยานิพนธ์ให้สมบูรณ์

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณโครงการปริญญาเอกกาญจนาภิเษก สำนักงานกองทุนสนับสนุนการ วิจัย ที่ได้มอบทุนการศึกษาแก่ผู้วิจัยจนสำเร็จการศึกษา

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณรองศาสตราจารย์สุภัญญา สุจฉายา ซึ่งกรุณาให้ข้อมูลและตอบ คำถามต่างๆ แก่ผู้วิจัยมาโดยตลอด และขอขอบพระคุณคณาจารย์ภาควิชาภาษาไทยทุกท่าน ที่ได้ส่งสอนผู้วิจัย ตั้งแต่ระดับปริญญาตรี และได้ให้ความกรุณาแก่ผู้วิจัยเรื่องภาระงานสอน ทำให้มีเวลาทำวิทยานิพนธ์นี้จนสำเร็จ

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ Professor Dr. David Gellner แห่ง Institute of Social and Cultural Anthropology มหาวิทยาลัย Oxford ที่ได้ดูแลผู้วิจัยเป็นอย่างดีขณะอยู่ในประเทศอังกฤษ ขอขอบคุณ Dr. Naomi Appleton Dr. Sarah Shaw พระอาจารย์ ดร. คำหมาย ธมฺมสามี และสังฆะวัดพุทธวิหารออกซฟอร์ด รวมทั้งเพื่อนๆ จาก North Oxford Overseas Centre ที่ได้ต้อนรับผู้วิจัยอย่างอบอุ่น และขอขอบพระคุณน้ำชาฯพร วงศ์สงอนันต์ ซึ่งได้มอบทุนสนับสนุนเพิ่มเติมแก่ผู้วิจัยระหว่างพำนักในประเทศอังกฤษ

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ Dr. Justin McDaniel อาจารย์อภิลักษณ์ เกษมผลกูล อาจารย์สุภักดิ์ มหาวรากร อาจารย์ ดร. ธาณิรัตน์ จิตฺตหะศรี อาจารย์ ดร. พิทยาวัฒน์ พิทยาภรณ์ อาจารย์เปรม สอนสมุทร และ กัลยาณมิตรทุกท่านที่ได้ให้ความช่วยเหลือต่างๆ รวมทั้งกำลังใจและมิตรภาพอันมีค่าแก่ผู้วิจัยเสมอมา

ขอกราบพ่อและแม่ ผู้ให้อิสระแก่ลูกในการเลือกเส้นทางชีวิตและให้การสนับสนุนทุกอย่างมา โดยตลอด ขอขอบคุณน้องชายและญาติมิตรทุกคนที่ทำให้ผู้วิจัยมีกำลังใจศึกษาเล่าเรียน

คุณความดีใดๆ อันเกิดจากวิทยานิพนธ์นี้ ขอมอบแต่อย่า ผู้นำพาให้ผู้วิจัยได้พบความสงบ ร่มเย็นของพระพุทธศาสนาตั้งแต่เล็ก และอุทิศแด่ทวดผู้ล่วงลับ ผู้สอนให้ผู้วิจัยซาบซึ้งความสำคัญของการศึกษา และเป็นต้นธารอันทรงพลังของชีวิต

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฎ
สารบัญภาพ.....	ฐ
บทที่	
1. บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	9
1.3 สมมติฐานการศึกษา.....	9
1.4 ขอบเขตของการวิจัย.....	9
1.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	11
1.6 ประโยชน์ที่จะได้รับจากการวิจัย.....	25
1.7 วิธีดำเนินการวิจัย.....	25
1.8 ข้อตกลงเบื้องต้น.....	26
2. ทานและทานบารมีในพระไตรปิฎก.....	27
2.1 ทานในสังคมวัฒนธรรมอินเดีย.....	27
2.2 ความหมายและความสำคัญของทานในพุทธศาสนา.....	29
2.2.1 ทานในหมวดธรรมต่างๆ ทางพุทธศาสนา.....	30
2.2.2 ทานและทานบารมีในพระวินัยปิฎกและพระสุตตันตปิฎก.....	31
2.2.2.1 ทานในพระวินัยปิฎก.....	31
2.2.2.1.1 ทานในพระวินัยปิฎก พิจารณาจากสิกขาบท.....	32
2.2.2.1.2 สาระอื่นๆ เกี่ยวกับทานในพระวินัยปิฎก.....	37
2.2.2.2 ทานในพระสุตตันตปิฎก.....	42
2.2.2.2.1 ทานในทีฆนิกาย.....	42
2.2.2.2.2 ทานในมัชฌิมนิกาย.....	46

บทที่	หน้า
2.2.2.2.3 ทานในสังยุตตนิกายและอังคุตตรนิกาย.....	47
2.2.2.2.4 ทานและทานบารมีในขุททกนิกาย.....	50
2.3 ทานกับทานบารมี.....	79
2.4 ระบบคำสอนเรื่องทานและทานบารมีในพระไตรปิฎก.....	81
2.5 สรุป.....	85
3. ทานและทานบารมีกับวรรณคดีชาดกและคัมภีร์อนาคตวงศ์.....	87
3.1 ทานบารมีกับวรรณคดีชาดกที่มาจากนิบาตชาดก.....	88
3.1.1 เวสสันดรชาดกหรือมหาชาติ.....	88
3.1.2 ฉันทันตชาดก.....	97
3.2 ทานและทานบารมีกับปัญญาสชาดก.....	98
3.2.1 ชาดกที่แสดงการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์.....	104
3.2.1.1 การบำเพ็ญทานบารมีด้วยการบริจาคอวัยวะและชีวิต.....	104
3.2.1.2 การบำเพ็ญทานบารมีด้วยการบริจาคบุตรและภรรยา.....	111
3.2.1.3 การถูกทดสอบทานบารมีเพื่อแสดงความตั้งใจมั่นในการให้ทาน....	120
3.2.2 ชาดกที่แสดงอันิสงส์ของการให้ทาน.....	129
3.2.3 การเน้นประเด็นเรื่องทานและทานบารมีในปัญญาสชาดกที่ต่างจาก อรรถกถาชาดก.....	135
3.2.4 ความชัดเจนของแนวคิดเรื่องทานบารมีในปัญญาสชาดก.....	141
3.2.4.1 การกล่าวแสดงความปรารถนาศัพท์ปัญญาญาณ.....	141
3.2.4.2 การใช้กรอบเวลาสมัยพระอดีตพุทธเจ้าในอดีตวัตถุ.....	142
3.2.4.3 บทบาทของพระอินทร์ในฐานะผู้สนับสนุนการบำเพ็ญทานบารมี...	143
3.3 ความสัมพันธ์ระหว่างทานกับทานบารมีที่สะท้อนจากชาดก.....	148
3.4 ทานและทานบารมีกับคัมภีร์อนาคตวงศ์.....	152
3.4.1 การบำเพ็ญทานบารมีด้วยการสละอวัยวะและชีวิต.....	155
3.4.2 การบำเพ็ญทานบารมีด้วยการบริจาคบุตรและภรรยาแก่ยักษ์.....	157
3.4.3 การถวายทานอื่นๆ.....	159
3.5 สรุป.....	163
4. ทานและทานบารมีกับวรรณกรรมอันิสงส์.....	165
4.1 รูปแบบของวรรณกรรมอันิสงส์.....	170

บทที่	หน้า
4.1.1 อานิสงส์สำหรับใช้เทศน์.....	170
4.1.2 อานิสงส์สำหรับอ่าน.....	172
4.2 ประเภทของทานที่ปรากฏในวรรณกรรมอานิสงส์.....	172
4.3 กลวิธีการนำเสนอเรื่องทานและอานิสงส์ของทานในวรรณกรรมอานิสงส์.....	174
4.3.1 การอธิบายความ.....	174
4.3.1.1 อธิบายเหตุที่มาของการให้ทาน.....	175
4.3.1.2 อธิบายความหมายของทานและข้อปฏิบัติที่ถูกต้องในการทาน..	175
4.3.1.3 อธิบายประโยชน์และความสำคัญของทานที่ให้.....	176
4.3.1.4 อธิบายหลักการทั่วไปของการให้ทาน.....	176
4.3.1.5 อธิบายหลักกรรมที่เกี่ยวเนื่องกับทานที่กำลังแสดงอานิสงส์.....	177
4.3.1.6 กล่าวแสดงอานิสงส์ของทาน.....	178
4.3.2 การเล่าเรื่อง.....	178
4.3.2.1 เรื่องเล่าแสดงอานิสงส์ของการให้ทาน.....	181
4.3.2.2 เรื่องเล่าแสดงเหตุที่มาของการให้ทาน.....	191
4.3.2.3 เรื่องเล่าแสดงประโยชน์และความสำคัญของทานที่ให้.....	191
4.3.2.4 เรื่องเล่าที่แสดงหลักการทั่วไปของการให้ทาน.....	192
4.3.2.5 เรื่องเล่าแสดงกรรมที่เกี่ยวเนื่องกับทานที่กำลังแสดงอานิสงส์..	192
4.4 กลวิธีการโน้มน้าวใจในวรรณกรรมอานิสงส์.....	194
4.4.1 การให้พระพุทธเจ้าเป็นผู้ตรัสแสดงเรื่องและรับรองอานิสงส์.....	194
4.4.2 การให้พระพุทธเจ้า พระอรหันต์ หรือบุคคลสำคัญอื่นๆ เป็นแบบอย่าง.....	195
4.4.3 การแสดงอานิสงส์ของทานให้เห็นเป็นรูปธรรม.....	196
4.4.3.1 การแสดงว่าทานส่งผลอันประเสริฐเป็นอัศจรรย์.....	196
4.4.3.2 การเชื่อมโยงระหว่างสิ่งที่ถวายกับอานิสงส์ที่ได้รับ.....	196
4.4.3.3 การแจกแจงอานิสงส์ของสิ่งที่ถวายโดยละเอียด.....	197
4.4.3.4 การเปรียบเทียบและการนับอานิสงส์ในเชิงปริมาณ.....	199
4.4.3.5 การใช้ความเปรียบ.....	202
4.5 ความสับสนเนื่องในการแสดงอานิสงส์ของทานจากพระไตรปิฎก.....	203
4.5.1 ประเภทของทานที่แสดงอานิสงส์.....	205
4.5.2 แนวคิดต่างๆ เกี่ยวแก่การให้ทาน.....	206

บทที่	ญ หน้า
4.5.2.1 ความสำคัญของทักษิณียบุคคลและอานิสงส์ของสังฆทาน.....	206
4.5.2.2 ความสำคัญของการถวายทานด้วยจิตศรัทธาเลื่อมใส.....	208
4.5.2.3 การถวายทานเป็นเหตุให้เข้าถึงสมบัติทั้งสาม.....	209
4.5.2.4 การอุทิศผลทานแก่เปรตหรือผู้ล่วงลับ.....	212
4.5.2.5 การได้เกิดและบรรลุนิพพานในยุคพระศรีอาริย์.....	213
4.5.3 ที่มาของเรื่องเล่าต่างๆ ในวรรณกรรมอานิสงส์.....	216
4.5.3.1 เรื่องที่ยกมาโดยไม่ดัดแปลงเรื่องและตัวละคร.....	216
4.5.3.2 เรื่องที่ยกมาโดยดัดแปลงเรื่องและตัวละคร.....	218
4.6 ความสัมพันธ์ระหว่างทานกับทานบารมีในวรรณกรรมอานิสงส์และปัญญาส ชาดก.....	219
4.7 สถานภาพของตัวละครเอกกับการสื่อเรื่องอานิสงส์ของทาน.....	222
4.8 อานิสงส์ของทานกับนิพพาน.....	224
4.9 สรุป.....	229
5. ทานและทานบารมีในสังคมไทยกับวรรณคดีไทยพุทธศาสนา.....	231
5.1 วรรณคดีไทยพุทธศาสนากับการถ่ายทอดแนวคิดเรื่องทานและทานบารมี.....	231
5.2 ความสำคัญของความเชื่อเรื่อง “ธรรมทาน” ที่มีต่อวรรณคดีไทยพุทธศาสนา.....	234
5.3 การเผยแพร่วรรณคดีไทยพุทธศาสนาที่มีทานและทานบารมีเป็นแนวคิดสำคัญ....	239
5.3.1 เวสสันดรชาดกหรือมหาชาติ.....	239
5.3.1.1 การสวดมหาชาติคำหลวงและพิธีเทศน์มหาชาติในประเพณีหลวง	240
5.3.1.2 การเทศน์มหาชาติในประเพณีราษฎร์.....	241
5.3.1.3 การเผยแพร่เวสสันดรชาดกในสื่ออื่นๆ.....	250
5.3.2 วรรณคดีเรื่องอื่นๆ.....	250
5.4.2.1 ฉันทันตชาดก.....	250
5.4.2.2 ปัญญาสชาดก.....	252
5.4.2.3 พระอนาคตวงศ์.....	255
5.4.2.4 วรรณกรรมอานิสงส์.....	258
5.4 ทานและทานบารมีกับสังคมไทย.....	261
5.4.1 ทานกับวิถีเกษตรกรรมของไทย.....	262
5.4.2 ทานกับการอุปถัมภ์วัดและคณะสงฆ์.....	264

บทที่	หน้า
5.4.3 ทานกับความสัมพันธ์ของหมู่ชนในสังคม.....	266
5.4.3.1 ทานกับฐานะของคนในสังคม.....	266
5.4.3.1 ทานในฐานะกิจกรรมทางสังคม.....	267
5.4.4 ทานและทานบารมีกับสถานภาพและบทบาทของพระมหากษัตริย์.....	269
5.4.4.1 การบำเพ็ญทานของพระมหากษัตริย์ในฐานะพระโพธิสัตว์.....	269
5.4.4.2 การบำเพ็ญทานของพระมหากษัตริย์ในฐานะพระเจ้าจักรพรรดิราช.....	275
5.4.4.3 การบำเพ็ญทานของพระมหากษัตริย์ในฐานะเอกอัครพุทธ ศาสนูปถัมภก.....	276
5.4.5 ทานและทานบารมีกับค่านิยมของคนไทย.....	278
5.4.5.1 ค่านิยมในการให้ การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่.....	278
5.4.5.2 ค่านิยมในการทำทานเพื่อบำเพ็ญบุญสร้างบารมี.....	278
5.4.5.3 ค่านิยมในการยกย่องผู้มีอำนาจวาสนาว่าเป็นผลมาจากการทำ ทาน.....	283
5.5 ทักษะวิพากษ์ต่อวรรณคดีที่มีทานและทานบารมีเป็นแนวคิดสำคัญ.....	283
5.6 สรุป.....	289
6. บทสรุปและข้อเสนอแนะ.....	291
รายการอ้างอิง.....	299
ประวัติของผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	323

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
1	ตารางเปรียบเทียบชาดกที่พระโพธิสัตว์บริจาคอวัยวะและชีวิตในปัญญาสชาดก ฉบับหอสมุดแห่งชาติ.....	111
2	ตารางเปรียบเทียบเนื้อหาในชาดกที่แสดงเรื่องทานและทานบารมีในปัญญาสชาดกกับอรรถกถาชาดก.....	136

สารบัญภาพ

ภาพที่		หน้า
1	แผนภูมิแสดงสัดส่วนเนื้อหาชาดกที่แสดงเรื่องทานและทานบารมีในปัญญาสชาดก 29 เรื่อง.....	140
2	แผนภูมิแสดงสัดส่วนเนื้อหาชาดกที่แสดงเรื่องทานและทานบารมีในอรรถกถาชาดก 22 เรื่อง.....	140
3	ภาพภาชนะบรรจุน้ำมันต์และเครื่องบูชาต่างๆ ในพิธีเทศน์มหาชาติ วัดพระเชตุพนฯ.....	239
4	ภาพการสวดมหาชาติคำหลวง พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในเทศกาลเข้าพรรษา ปี 2551.....	241
5	ภาพการเทศน์มหาชาติทรงเครื่อง ณ วัดบางจาก จ. นนทบุรี วันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2552.....	246
6	ภาพพระนางมัทรีออกแสวงหาผลาผล เทศน์มหาชาติทรงเครื่อง วัดบุญยประดิษฐ์ วันที่ 19 กันยายน 2552.....	247
7	ภาพพระภิกษุรับประเคนนม ขนม และผลไม้ เป็นเครื่องบูชาภัณฑ์กุมาร วัดราชสิทธิาราม.....	249
8	ภาพโปสเตอร์ภาพยนตร์เรื่อง ชูชก กัณหา ซาลี.....	250
9	ภาพประชาสัมพันธ์อินิเมชั่นเรื่อง กัณหาซาลี.....	250
10	ภาพหีบพระธรรมไม้แกะสลักภาพชาดกเรื่องสิริจุฑามณีชาดก วัดบุญยืน จ. น่าน	255
11	ภาพพระเจ้าสังขจักรตัดเศียรบูชาธรรม.....	256
12	ภาพนารทมาณพเผาตัวบูชาพระพุทธเจ้า.....	257

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ในทางพุทธศาสนา แนวคิดคำสอนเรื่องทานและทานบารมีเป็นเรื่องที่มีความสำคัญทั้งในระดับโลกียะและระดับโลกุตตระ ระดับโลกียะ คือ อานิสงส์อันประเสริฐในปัจจุบันและอนาคตชาติ การถือกำเนิดในภพชาติที่ดีกว่า ส่วนระดับโลกุตตระ คือ ความหลุดพ้น และการบรรลุพระโพธิญาณ อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของพุทธศาสนา (Egge, 2002 และ Findly, 2003)

เมื่อพิจารณาเรื่องทานในพระไตรปิฎก จะพบว่าใน มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย อังคุตตรนิกาย และ ขุททกนิกาย พระสูตรต้นตปิฎก มีพระสูตรที่กล่าวถึงเรื่องทานจำนวนมาก เช่น ใน มัชฌิมนิกายจำแนกประเภทของทาน ความสำคัญของผู้รับทาน และอานิสงส์ของการให้ทาน ส่วนในสังยุตตนิกาย และอังคุตตรนิกาย โดยเฉพาะอังคุตตรนิกาย มีพระสูตรจำนวนมากกล่าวถึงคุณของการให้ทานว่าเป็นเครื่องขัดเกลากิเลส ขจัดความตระหนี่ กล่าวถึงประเภทของทาน ความบริสุทธิ์ของทักษิณาหรือทาน การเลือกให้ทานแก่ทักษิโณยบุคคล คุณสมบัติของผู้เป็นทักษิโณยบุคคล การให้ทานตามกาล การให้ทานที่ถูกต้องเหมาะสม หรือ “สัปปุริสทาน” ซึ่งครอบคลุมตั้งแต่เหตุแห่งการให้ทาน สภาพจิตหรือความศรัทธาเลื่อมใสเมื่อให้ทาน ท่าทีในการให้ การให้โดยเชื่อในกรรมและผลของกรรม และอานิสงส์ของการให้ทาน ฯลฯ เช่น ทานสูตร อังคุตตรนิกาย ฉักกนิบาต ปฐมปัณณาสก์ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 22: 486-488) กล่าวถึงทักษิณาอันบริสุทธิ์ว่า

ทายก ก่อนให้ก็มีใจยินดี

เมื่อกำลังให้ก็ทำจิตให้เลื่อมใส

ครั้นให้แล้วก็มีใจเบิกบาน

นี่เป็นความถึงพร้อมแห่งยัญญ

ปฏิบัติหูกผู้สำรวจประพาศิพรหมจรรย์ทั้งหลาย

คือ ท่านผู้ปราศจากราคะ ปราศจากโทสะ

ปราศจากโมหะ ไม่มีอาสวะ

ย่อมเป็นเขตที่สมบุรณ์แห่งการให้

หรือในสี่หเสนปติสูตร อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต ปฐมปัณณาสก (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 21: 54-56) กล่าวถึงผลหรืออานิสงส์ของท่านว่าทำให้ผู้ให้ทานสามารถขจัดความตระหนี่ เมื่อเป็นมนุษย์ย่อมได้รับเกียรติ เป็นที่รักที่พอใจ ละโลกนี้ไปแล้วย่อมบันเทิงในสวรรค์

นรชนผู้ไม่ตระหนี่ ให้ทานอยู่
 ย่อมเป็นที่รักของคนหมู่มาก
 คนหมู่มากย่อมคบหานรชนนั้น
 เขาย่อมได้รับเกียรติ เจริญด้วยยศ
 เป็นผู้ไม่เก้อเขิน แก้วกล้าเข้าสู่บริษัท

บัณฑิตเหล่านั้นได้โอกาสบำเพ็ญกุศลแล้ว
 ละโลกนี้ไป ย่อมมีรัศมีเปล่งปลั่ง
 เทียวชมไปในอุทยานชื่อนันทวัน
 เพียบพร้อมด้วยกามคุณ 5
 เพลิดเพลินรื่นเริงอยู่ในนันทวันนั้น

นอกจากในมัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย และอังคุตตรนิกายแล้ว ในขุททกนิกายก็มีการกล่าวถึงเรื่องทานด้วยเช่นกัน ในวิมานวัตถุและเปตวัตถุ เน้นแสดงอานิสงส์ของท่านอย่างเป็นรูปธรรม เช่น ในปฐมสุณิสาวิมาน ขุททกนิกาย วิมานวัตถุ นางเทพธิดาได้กล่าวตอบพระโมคคัลลานะว่า เหตุที่นางได้วิมานอันเป็นทิพย์ ก็ด้วยผลบุญจากการถวายขนมด้วยจิตที่เลื่อมใสแด่พระภิกษุผู้บริสุทธิ์

[111] เทพธิดานั้นดีใจที่พระมหาโมคคัลลานเถระถาม

จึงตอบปัญหาผลกรรมตามที่พระเถระถามว่า

[112] เมื่อดิฉันเกิดเป็นมนุษย์อยู่ในหมู่มนุษย์

เป็นสะใภ้ (อยู่) ในเรือนพ่อผัว

[113] ได้เห็นภิกษุผู้ปราศจากกิเลสประดุจฐลี

มีใจผ่องใส ไม่มัวหมอง เลื่อมใสแล้ว

ได้ถวายขนมแด่ท่านด้วยมือทั้งสองของตน

ครั้งแบ่งขนมครึ่งหนึ่งถวายแล้ว

ดิฉันจึงมาบันเทิงใจอยู่ในสวนนันทวัน

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 26: 19)

ในคัมภีร์กลุ่ม **อปทาน พุทธวงศ์ จริยาปิฎก และ ชาดก** ก็แสดงให้เห็นความสำคัญของการให้ทาน โดยเน้นเรื่องการทำทานบารมีในฐานะที่เป็นธรรมะที่บุคคลปฏิบัติแล้วจะบรรลुพระโพธิญาณ รวมทั้งเป็นธรรมะอันเป็นบาทฐานแห่งการฝึกฝนตนเอง หรือเป็นสิ่งที่จะนำเข้าสู่กระแสแห่งการฝึกตน รวมทั้งส่งผลเกื้อกูลแก่ชีวิตในขณะที่ยังต้องเวียนตายเวียนเกิดอยู่ในวัฏสงสาร

ในคัมภีร์กลุ่มนี้ **จริยาปิฎก** เป็นคัมภีร์ที่ได้พยายามคัดเลือกเรื่องเพื่อแสดงเรื่องบารมีต่างๆ อย่างเหมาะสม (ประพจน์ อัครวิรุฬการ, 2546: 195) รวมทั้งทานบารมีด้วย โดยปรากฏเรื่องการทำทานบารมีของพระโพธิสัตว์ 10 เรื่อง อย่างไรก็ตาม **จริยาปิฎก** ได้กล่าวเป็นหลักชัดเจนไว้ว่าการให้จะต้องมีลักษณะอย่างไร แต่สามารถสรุปได้จากเรื่องประกอบว่า **จริยาปิฎก** เน้นการให้ทุกสิ่งทุกอย่าง ให้สิ่งที่ดีที่สุดเท่าที่ตนมี หรือให้สิ่งที่ดีกว่าที่ตนใช้ รวมทั้งให้ชีวิตและร่างกาย และกล่าวอย่างชัดเจนว่าการสละให้นั้นมีไฉ่เพราะรังเกียจหรือไม่ต้องการสิ่งนั้น แต่ให้เพราะหวังสิ่งสูงสุดคือพระโพธิญาณ (สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2543: 60-61)

เรื่องบารมีได้รับการอธิบายอย่างละเอียดในคัมภีร์ชั้นอรรถกถา คือ **ในปกิณณกถา อรรถกถาจริยาปิฎก** โดยเน้นว่าพระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญบารมีจะต้องบำเพ็ญด้วย “กรุณา” และ “อุบายโกศล” เป็นสำคัญ ในส่วนของทานบารมี พระธรรมปาละผู้รจนานี้ได้กล่าวถึงแนวปฏิบัติกาให้ทานที่มีลักษณะเป็นอุดมคติ คือมีความบริสุทธิ์ถูกต้องในทุกแง่มุม ปราศจากข้อได้แย้งทางจริยธรรม เป็นลักษณะคำสอนที่มุ่งให้สามารถปฏิบัติได้จริง¹

เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่า การทำทานถือเป็นปฏิบัติสำคัญของพุทธศาสนิกชนในสังคมวัฒนธรรมไทย-ไทย รวมทั้งชาติใกล้เคียงในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ดังเห็นได้จากค่านิยมในการทำบุญให้ทานแก่พระภิกษุสงฆ์ ซึ่งมีทั้งที่เป็นตามวาระประเพณีประจำปี และการถวายตามศรัทธาปลาตะ โดยไม่ได้กำหนดเวลาไว้ชัดเจน การสร้างถาวรวัตถุทางพระพุทธศาสนา การกัลปนาถวายที่ดินเข้าพระโยมสงฆ์แต่โบราณ การช่วยเหลือเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ผู้ตกทุกข์ได้ยาก ฯลฯ อันจะเห็นได้จากหลักฐานจารึกต่างๆ ตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงรัตนโกสินทร์ เช่น จารึกคำอธิษฐานในพระมหากษัตริย์ ทรงตั้งปรารถนาให้พระราชกุศลที่ทรงบำเพ็ญเป็นปัจจัยแก่พระสัพพัญญุตญาณเพื่อโปรดสรรพสัตว์ให้ข้ามพ้นห้วงสังสารวัฏ เช่น จารึกหลักที่ 138 จารึกที่ฐานพระสมุทรมุขเจดีย์ จังหวัดสมุทรปราการ พ.ศ. 2370 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

¹ ดูรายละเอียดใน **ปกิณณกถา อรรถกถาจริยาปิฎก** (มหามกุฏราชวิทยาลัย 2543: 615-622).

ทรงปรารถนาพระโพธิญาณศรัทธาธิกบารมี พระหฤทัยหมายมุ่งบำรุง
พระไตรรัตน์ทั้งสามเป็นอาจินะ พระราชกุศลสืบสร้างพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรง
พระวิริยะภาพเพียรพยายามตามประเพณีพระมหาโพธิสัตว์เจ้า แต่ปางก่อนสืบ
มา

...

ซึ่งทรงพระราชศรัทธาตะปะนาพระสมุทฺธเจติยสถาน การกุศลทั้งนี้ใช้จะมี
พระราชประสงค์สมบัติจักรพรรดิ และสมบัติเทพยดา อินพรมหามีได้ ปลงพระ
ไทยแต่จะให้สำเร็จ แก่พระสรรพเพชญโพธิญาณ จะรื้อขนสัตว์จากสังสารทุกข์”

(อ้างใน สมเด็จพระญาณสังวร, 2544: 86-87)

นอกจากนี้ยังจะสามารถเห็นค่านิยมในการบำเพ็ญทานและทานบารมีได้อย่างชัดเจนใน
ประเพณี หรือการปฏิบัติของพุทธศาสนิกชนไทยในสังคมปัจจุบัน

หากพิจารณาจากบริบทวรรณคดีไทยพุทธศาสนา จะเห็นแนวคิดคำสอนเรื่องการทำทาน
และการบำเพ็ญทานบารมีสะท้อนออกมาอย่างชัดเจน อันแสดงให้เห็นอิทธิพลของแนวคิดคำสอน
ทางพุทธศาสนาที่มีผลต่อการสร้างวรรณคดี ที่เป็นที่ยอมรับแพร่หลายมากที่สุดก็ว่าได้แก่ *เวสสันดร
ชาดก* หรือมหาชาติ ซึ่งมีที่มาจาก *นิบาตชาดก* มีเนื้อหาเกี่ยวแก่การบำเพ็ญทานบารมีของพระ
โพธิสัตว์ เป็นชาดกที่สำคัญอย่างยิ่งจนได้รับยกย่องนับถือเป็น “มหาชาติ” เกิดประเพณีการแต่ง
การสวด การเทศน์มหาชาติ การสร้างวรรณคดีเรื่องต่างๆ แตกแขนงจากเรื่องมหาชาติ รวมทั้ง
ศิลปวัฒนธรรมอื่นอันเกี่ยวเนื่องแก่เรื่องดังกล่าวอย่างแพร่หลายกว้างขวางในสายธารอารยธรรม
ไทยมาตลอดระยะเวลายาวนานจนกระทั่งปัจจุบัน

นอกจากมหาชาติแล้ว ทานและทานบารมียังปรากฏเป็นแนวคิดสำคัญในวรรณคดีไทย
พุทธศาสนาอื่นๆ เช่น ใน *ปัญญาสชาดก* ซึ่งเป็นวรรณคดีชาดกที่แต่งและแพร่หลายในดินแดน
ประเทศไทย พบว่าเรื่องทานและทานบารมีเป็นสาระสำคัญของชาดกหลายเรื่อง ใน *ปัญญาส
ชาดก ฉบับหอสมุดแห่งชาติ* ซึ่งมีชาดกจำนวน 61 เรื่อง กว่าครึ่งหนึ่งมุ่งแสดงการบำเพ็ญทาน
บารมีของพระโพธิสัตว์ ไม่ว่าจะเป็นการสละอวัยวะ ร่างกาย และชีวิตแก่ผู้อื่น เช่น *สิริจุฑามณี
ชาดก* *มหาสุรเสนชาดก* *วิริยบัณฑิตชาดก* *เสตบัณฑิตชาดก* *สุวรรณกัจฉชาดก* *สิริวิบุลกิตติ
ชาดก* ฯลฯ

พระบรมโพธิสัตว์เจ้า จึงให้พนักงานยกพระศพพระราชมารดาลงใน
หีบทอง เชิญพระศพขึ้นตั้งบนพระวอทอง แห่กลับคืนยังพระนคร จึงทรงพระ
อนุสรณ์ไปว่า ราชสมบัตินี้มาถึงแล้วแก่เราก็เพราะอาศัยร่างกายมีใจครอง

เป็นประธาน กายสังขารนี้หาแก่นสารมิได้ มีความพิบัติไปเป็นเบื้องหน้า เพราะเหตุนี้ เราจะปริจจาคชีวิตของเราเผาตัวสนองคุณพระมารดาเสียเถิด เราจะทำเหตุให้เกิดพระสัพพัญญุตญาณ ณ กาลบัดนี้

...

พระเจ้ายศกิตติผู้บิดาจึงตรัสห้ามว่า ดูกรพ่อ พ่ออย่าตายไปตามพระมารดาเลย พระมหาสัตว์เจ้าเมื่อพระราชบิดาห้ามสักเท่าใดก็มีฟัง ด้วยกำลังพระกตัญญูหากเตือนพระทัย จึงเข้าไปนอนหงายอยู่ภายในจิตกาธาน ให้เขายกหีบพระศพพระราชมารดาขึ้นวางทับ ณ พระอุระ แล้วให้เขาประชุมเพลิงพร้อมกัน คราวนั้น ด้วยอานุภาพความกตัญญูตเวทิตาคุณพระมหาสัตว์เป็นบุญนิमितประหนึ่งส่องให้เห็นชัดว่า พระองค์จะได้ตรัสรู้พระสัพพัญญุตญาณแน่ในภายหน้า ความร้อนหนอยหนึ่งจะต้องกายาก็หาไม่ พระสรีรกายงามผ่องใสดุจพระสุวรรณปฏิมา อันปรากฏ ณ ท่ามกลางพระอังคาร

สิริวิบุลยกิตติชาดก

(กรมศิลปากร, 2549 ก: 132-133)

นอกจากนี้ ยังมีการบำเพ็ญทานบารมีด้วยการสละบุตรและภรรยา เช่น *วิบุลยราชชาดก* *อาทิตยราชชาดก* *สุรูปชาดก* ฯลฯ รวมทั้งอันสงฆ์ของการบำเพ็ญบุญทานต่างๆ ที่มีหลากหลาย และพรรณานานิสงส์อย่างพิสดาร เช่น *จาคทานชาดก* แสดงอันสงฆ์การถวายผ้าแต่พระปัจเจกพุทธเจ้า ซึ่งถูกใจซึ่งเอาจิวรไปว่า

ในขณะนั้น ไปไม้ที่ลมพัดมา ก็เป็นไปไม้ดุจดั่งเทพยดานฤมิตเป็นผ้าทิพย์บังเกิดขึ้นแล้ว มาตกลงแทบบาทมุลของพระบรมโพธิสัตว์เจ้าบังเกิดเป็นคู่ผ้าหลายแสนคู่ ด้วยอำนาจเดชานุภาพของผลทานนั้น พระบรมโพธิสัตว์เจ้าก็ถวายผ้าทิพย์บูชาพระปัจเจกพุทธเจ้ามิได้มีเหลือ ผ้าทิพย์เหล่านั้นก็บังเกิดเป็นบัลลังก์ขึ้นด้วยเดชานุภาพของพระปัจเจกพุทธเจ้าๆ ก็ประทับอยู่ ณ ท่ามกลางบัลลังก์นั้น ในขณะนั้น แผ่นปฐพีใหญ่นี้หนาถึงสองแสนสี่หมื่นโยชน์ ก็สำแดงเสียงก้องกังวานตั้งร้อยเสียงพันเสียงแสนเสียง ครวญครางบันลือลั่นกัมปนาทหวาดหวั่นไหว ประดุจกังสะตาล (ฮ่องระฆัง) ที่บุคคลประหารด้วยค้อนเหล็กขณะนั้น...

จาคทานชาดก

(กรมศิลปากร, 2549 ก: 331-332)

หรือแม้ใน**เชียงใหม่ปณาสชาดก** ซึ่งเป็นปัญญาสชาดกที่แปลมาจากภาษาพม่า ชาดกที่แสดงเรื่องการทำเพี้ยทานบารมีและอานิสงส์ของท่านก็มีความโดดเด่นเช่นกัน ทั้งนี้ ชาดกที่แสดงเรื่องทานและทานบารมีส่วนใหญ่จะตรงกับเรื่องที่พบใน**ปัญญาสชาดก ฉบับหอสมุดแห่งชาติ**

นอกจากนี้ ในคัมภีร์**อนาคตวงศ์** ก็มีเรื่องราวแสดงเรื่องราวการทำเพี้ยทานบารมีอันอุกฤษฏ์ของพระอนาคตพุทธเจ้าเมื่อยังเป็นพระโพธิสัตว์ หรือในวรรณกรรมประเภทอานิสงส์ ก็แสดงให้เห็นคติความเชื่อและค่านิยมในการปฏิบัติบำเพ็ญทานและทานบารมีอย่างชัดเจน รวมทั้งในวรรณกรรมอื่นๆ อีกมากมายซึ่งทานและทานบารมีมีความสำคัญมากน้อยแตกต่างกันไป เพียงแต่วรรณคดีเหล่านี้อาจไม่ได้มีบทบาทโดดเด่นเทียบเท่ากับ**มหาชาติ**ซึ่งได้รับความนิยมอย่างมากและมีพิธีกรรมรองรับอย่างลึกซึ้งกว้างขวางขวางมั่นคง

ด้วยเหตุนี้จึงอาจกล่าวได้ว่า นอกจากความสำคัญในฐานะธรรมะประการหนึ่งในพุทธศาสนา ซึ่งนำไปสู่ความสุขความเจริญในชีวิต รวมทั้งเป้าหมายสูงสุดของศาสนาดังที่แจกแจงมาแต่ต้นแล้ว เมื่อพิจารณาในแง่ของสังคมวัฒนธรรมไทย ทานและทานบารมีได้มีบทบาทต่อระบบสังคมวัฒนธรรมไทยด้วย ทั้งในแง่ของชีวิตทัศน์ โลกทัศน์ การอธิบายความแตกต่างของกลุ่มคนฐานะต่างๆ ในสังคม สถานภาพของกษัตริย์อันเป็นศูนย์กลางทางการเมืองการปกครอง รวมทั้งสถาบันศาสนาอันมีบทบาทในการควบคุมพยุ่งสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข และมีผลต่อการสร้าง การเสพ การถ่ายทอดวรรณคดีไทยพุทธศาสนาด้วย

ปรากฏการณ์ดังกล่าวมานี้ อาจอธิบายได้จากกรอบความคิดที่ว่าในสังคมโบราณศาสนาเป็นศูนย์กลางของวัฒนธรรม ศาสนามีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการกำหนดโลกทัศน์ ความคิดวิถีชีวิต และศิลปวัฒนธรรม ทุกสิ่งทุกอย่างในวัฒนธรรมล้วนเป็น “ระบบสัญลักษณ์” ที่นำไปสู่ศูนย์กลางคือความคิดความเชื่อทางศาสนาทั้งสิ้น (Geertz, 1993: 87-125)

เมื่อศาสนามีความสำคัญในฐานะแก่นกลางของวัฒนธรรม คัมภีร์ทางศาสนา (Canon) ไม่ว่าจะบันทึกเป็นลายลักษณ์หรือมุขปาฐะย่อมเป็นเครื่องมือในการรักษาสืบทอดและสื่อคำสอนอันนำไปสู่เป้าหมายสูงสุดของศาสนาของสังคมวัฒนธรรมนั้นๆ โดยตรง และคัมภีร์ทางศาสนา (Canon) นี้ก็จะเป็นรากฐานหรือแหล่งที่มาสำคัญของวรรณคดีอื่นๆ ซึ่งแม้จะมีเนื้อหาแนวคิดแตกต่างหลากหลาย แต่ก็ยอมได้รับอิทธิพลหรือสื่อแนวคิดทางศาสนานั้นไม่มากก็น้อย (Braginsky, 2004: 37-58, 90-102)

หากพิจารณาจากกรอบความคิดนี้ ทานและทานบารมีอันเป็นแนวคิดคำสอนสำคัญที่นำไปโลกียสุข อันเป็นสิ่งที่น่าปรารถนาของคนส่วนใหญ่ รวมทั้งโลกุตตรสุขอันเป็นเป้าหมายสูงสุดของพุทธศาสนา จึงน่าจะมีมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการรังสรรค์วรรณคดีไทยพุทธศาสนา รวมทั้งก่อให้เกิดประเพณีพิธีกรรมอันเกี่ยวเนื่องแก่วรรณคดีนั้นๆ เช่น ประเพณีทานกรรม ประเพณีเทศน์

มหาชาติ ฯลฯ อันเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเสพและถ่ายทอดวรรณคดีไทย และในทางกลับกัน วรรณคดีไทยพุทธศาสนาเหล่านี้ก็มีความสำคัญในการปลูกฝังค่านิยมในการบำเพ็ญทานและทานบารมีด้วย

โดยนัยนี้ จึงน่าสนใจศึกษาว่าเรื่องทานและทานบารมี ซึ่งเป็นคำสอนสำคัญทางพุทธศาสนา มีคำอธิบายอย่างชัดเจนหลากหลายในพระไตรปิฎก และมีอิทธิพลต่อสังคมไทยนั้น ได้ก่อให้เกิดการรังสรรค์วรรณคดีไทยพุทธศาสนาอย่างไรบ้าง และวรรณคดีไทยพุทธศาสนาใช้กลวิธีประการใดในการนำเสนอถ่ายทอดปลูกฝังค่านิยมเรื่องทานและการบำเพ็ญทานบารมีแก่พุทธศาสนิกชนไทย แนวคิดคำสอนเรื่องทานและทานบารมีซึ่งปรากฏในวรรณคดีไทยพุทธศาสนา จะสอดคล้องกับที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมากน้อยเพียงใด หากเรากล่าวว่าพุทธศาสนากระแสหลักในสังคมวัฒนธรรมไทยมีลักษณะเป็น “พุทธศาสนาแบบชาวบ้าน” ซึ่งประสมประสานความคิดความเชื่อดั้งเดิม ความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ และพุทธศาสนาเข้าด้วยกัน พระไตรปิฎกในฐานะคัมภีร์หลัก (Canon) อาจมิได้มีบทบาทโดยตรงในวิถีชีวิตของพุทธศาสนิกชนมากนัก (- หมายถึง การอ่านและเก็บสาระธรรมจากพระไตรปิฎกโดยตรง) แต่ก็ได้มีการสร้างตัวบทวรรณคดีไทยพุทธศาสนาต่างๆ อันเกี่ยวเนื่องแก่ทานและทานบารมีขึ้นมาอย่างหลากหลายกว้างขวาง วรรณคดีเหล่านี้มีบทบาทมากน้อยเพียงใด อะไรที่ได้รับการเน้นหรือเพิ่มเติมเข้ามาแตกต่างไปจากหลักการสำคัญตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎกอันเป็นแหล่งอ้างอิงสำคัญของคำสอนทางพุทธศาสนา และที่เป็นเช่นนั้นด้วยเหตุปัจจัยอะไร ซึ่งเท่าที่ผ่านมายังไม่มีการศึกษาวิจัยที่อธิบายเชื่อมโยงให้เห็นภาพรวมที่ชัดเจนดังที่กล่าวมานี้

การศึกษาวิจัยนี้จึงเป็นความพยายามที่จะแสดงให้เห็นความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างแนวคิดคำสอนทางพุทธศาสนากับการสร้างตัวบทวรรณคดีไทยพุทธศาสนา และบทบาทที่มีต่อสังคมวัฒนธรรมไทยอย่างชัดเจนมากขึ้น ทั้งนี้เพราะดังที่กล่าวข้างต้นว่าเท่าที่ผ่านมา อาจมีผู้ที่ได้ศึกษาวิจัยแนวคิดคำสอนทางพุทธศาสนาในวรรณคดีไทยพุทธศาสนามาบ้างแล้ว โดยเฉพาะเรื่องทานและทานบารมี แต่ก็ยังไม่สามารถที่จะอธิบายให้เห็นได้ว่า ธรรมชาติหรือสถานะที่แท้จริงของตัวบทวรรณคดีไทยพุทธศาสนาเป็นอย่างไร และธรรมชาติหรือสถานะของตัวบทนั้นเป็น “กรอบ” กล่าวคือมีความสำคัญและสัมพันธ์อย่างไรต่อการสื่อแนวคิดคำสอนทางพุทธศาสนา รวมทั้งอธิบายต่อไปว่าแนวคิดคำสอน รวมทั้งตัวบทเหล่านั้นมีบทบาทสำคัญในสังคมวัฒนธรรมไทยอย่างไร²

อนึ่ง ในการศึกษาวิเคราะห์นี้ เหตุที่ผู้วิจัยต้องแยก “ทาน” ออกจาก “ทานบารมี” ให้ชัดเจนแม้ธรรมะทั้งสองประการนี้จะเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน และมักได้รับการอธิบายหรือนำเสนอรวมกันไป

² ดูงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.

ในคัมภีร์ต่างๆ ก็เพราะผู้วิจัยเห็นว่าทานและทานบารมี เป็นคำสอนที่มีระดับต่างกัน และมุ่งเน้นประเด็นที่แตกต่างกัน ดังที่กล่าวแล้วว่า “ทาน” เป็นธรรมะสำคัญที่ปรากฏในพระสูตรต่างๆ ในทีฆนิกาย สังยุตตนิกาย และอังคุตตรนิกาย ซึ่งเป็นคัมภีร์ชั้นแรกในพระไตรปิฎกเป็นจำนวนมาก เมื่อกล่าวถึง “ทาน” ความหมายโดยรวมหมายถึงการให้ ซึ่งเป็นธรรมะที่ขัดเกลาความตระหนี่ การให้ทานที่บริสุทธิ์ถูกต้องย่อมก่อให้เกิดอานิสงส์อันเลิศ เป็นธรรมะสำหรับพุทธศาสนิกชนทั่วไป

ส่วน “ทานบารมี” ซึ่งเริ่มมาปรากฏในอปทาน พุทธวงศ์ จริยาปิฎก และชาดก ในขุททกนิกาย หมายถึง ทานที่เป็นธรรมะข้อหนึ่งใน “ธรรมะ 10 ประการที่บุคคลปฏิบัติแล้วจะบรรลुพระโพธิญาณ” (สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2543: 78) ในแง่นี้ “ทานบารมี” จึงเน้นประเด็นที่ว่าเป็นการประพฤติบำเพ็ญทานของพระโพธิสัตว์ และเน้นการบำเพ็ญทานสั่งสมอย่างต่อเนื่องมั่นคงโดยหมายมุ่งการบรรลุพระโพธิญาณ

หากพิจารณาจากวรรณคดีไทยพุทธศาสนา เช่น วรรณคดีชาดก จะพบว่าชาดกมิได้สื่อแนวคิดคำสอนเรื่อง “ทานบารมี” อันเป็นทานที่ “เป็นเลิศ ยอดเยี่ยม”³ ที่พระโพธิสัตว์จะต้องบำเพ็ญสร้างสมให้เต็มเปี่ยมเพื่อพระสัพพัญญุตญาณเท่านั้น แต่ได้สื่อแนวคิดคำสอนเกี่ยวแก่ “ทาน” อันเป็นคำสอนในระดับทั่วไปด้วย เช่น ในอรรถกถากุมาลาธิบดีชาดก อรรถกถาสังฆพราหมณชาดก เน้นแสดงเรื่องอานิสงส์ของการให้ทานซึ่งถวายเป็นผู้รับทานที่บริสุทธิ์คือพระปัจเจกพุทธเจ้า หรือ พิลารโกลิยเศรษฐี ในสุทธาโกชนชาดก แสดงว่าควรให้ทานเพื่อขจัดความตระหนี่ เป็นต้น จะเห็นว่า “ทาน” ที่แสดงเหล่านี้ไม่ได้เกี่ยวข้องแก่การบำเพ็ญ “ทานบารมี” ของพระโพธิสัตว์โดยตรง แต่มุ่งเน้นแสดงความหมายและความสำคัญของทานโดยทั่วไปมากกว่า

หรือในปัญญาสาชดก ก็เช่นกัน นอกจากจะพบชาดกที่แสดงการบำเพ็ญทานบารมีอันอุกฤษฏ์ เช่น สละเลือดเนื้อ อวัยวะ ชีวิต บุตรภรรยาเพื่อปรารถนาจะบรรลุพระโพธิญาณแล้ว ก็ยังพบชาดกที่มุ่งแสดงอานิสงส์ของการทำบุญทำทานต่างๆ ซึ่งเป็นคำสอนเรื่อง “ทาน” ในระดับของบุคคลทั่วไปด้วย

การที่ผู้วิจัยเจตนาที่จะแยกข้อธรรมทั้งสองดังนี้ จึงเป็นการเอื้อให้สามารถพิจารณาระดับความหมายหรือประเด็นสำคัญของคำสอนเรื่องทานและทานบารมีได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น และจะสามารถวิเคราะห์วรรณคดีไทยพุทธศาสนาในแง่ของการเป็นสื่อเสนอแนวคิดคำสอนเรื่องทานและทานบารมีได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้นด้วย อย่างไรก็ตาม ทานและทานบารมีดังที่ผู้วิจัยได้อธิบายความหมาย

³ น่าสังเกตว่า “บารมี” ตามความหมายเดิมที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกยุคแรกๆ หมายถึง “ความเป็นเลิศ ความบริบูรณ์ หรือเป้าหมายของการปฏิบัติ” จนค่อยๆ กลายเป็น “วิธีการที่พึงปฏิบัติเพื่อบรรลุมเป้าหมายสูงสุด” ดังที่ปรากฏในคัมภีร์ยุคหลังแทน (สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี 2543: ข) อย่างไรก็ตาม ความหมายที่ว่า “ความเป็นเลิศ ความบริบูรณ์” นี้ น่าจะสื่อให้เห็นว่าคุณธรรมต่างๆ ในทศบารมี เช่น ทาน ซึ่งพระโพธิสัตว์บำเพ็ญนั้นเป็นสิ่งที่ “เป็นเลิศ ยอดเยี่ยม” กว่าบุคคลอื่นทั่วไป

และยกตัวอย่างจากตัวบทมานี้ แท้จริงแล้วก็มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันดังที่กล่าวแต่ต้น จึงต้องพิจารณาเคียงคู่กันหรือร่วมกันในที่สุด ทั้งนี้เพราะการบำเพ็ญทานบารมี ก็คือการทำทานนั่นเอง เพียงแต่เป็นการทำทานอย่างบริสุทธิ์ถูกต้อง ต่อเนื่องสม่ำเสมอ ซึ่งแม้จะมีได้มุ่งการบรรลุพระโพธิญาณโดยตรง ก็ยังอาจนับเนื่องเป็นการสร้างสม “บารมี” ดังที่ปรากฏในความคิดความเชื่อของสังคมวัฒนธรรมพุทธศาสนาไทย

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความสำคัญของทานและทานบารมีที่มีต่อการรังสรรค์วรรณคดีไทยพุทธศาสนา
2. เพื่อศึกษาแนวคิดและการนำเสนอเรื่องทานและทานบารมีในวรรณคดีไทยพุทธศาสนา รวมทั้งบทบาทที่มีต่อสังคมวัฒนธรรมพุทธศาสนาไทย

1.3 สมมติฐานการศึกษา

ทานและทานบารมีเป็นแนวคิดและแรงบันดาลใจสำคัญให้เกิดวรรณคดีไทยพุทธศาสนา วรรณคดีเหล่านี้แสดงให้เห็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างสังคมไทย ค่านิยมของคนไทย กับแนวคิดเรื่องทานและทานบารมี

1.4 ขอบเขตของการวิจัย

1.4.1 ศึกษาวรรณคดีไทยพุทธศาสนา⁴ ที่มีทานและทานบารมีเป็นแนวคิดสำคัญชัดเจน เพื่อให้เห็นความสำคัญของเรื่องทานและทานบารมีที่มีต่อการรังสรรค์วรรณคดีเหล่านี้ ได้แก่

1.4.1.1 วรรณคดีที่เป็นเรื่องราวแสดงการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์

ก. วรรณคดีที่มีที่มาจากเวสสันดรชาดก

เช่น มหาชาติคำหลวง มหาชาติกลอนเทศน์ ฯลฯ

ข. วรรณคดีที่มาจากฉันทนาชาดก

ค. ปัญญาสชาดก ฉบับหอสมุดแห่งชาติ

ง. คัมภีร์อนาคตวงศ์

1.4.1.2 วรรณกรรมอานิสงส์ ได้แก่

ก. ประชุมนทานานิสงส์ 108 กัณฑ์ ของ ธ. ธรรมศรี (ม.ป.ป.)

ข. อานิสงส์ต่างๆ สำนวนของพระราชสาธตธรรมุนี (ปภสฺสเถร) (2545) จำนวน 3 เล่ม (แต่งในปี 2498)

ค. ทำบุญอย่างไรให้ได้บุญ ของศาสดา (2550)

⁴ ดู ข้อตกลงเบื้องต้น.

- ง. **อานิสงส์ล้านนา: การปริวรรตและสารสังเขป** ปริวรรตและเรียบเรียงโดย ชันนะ ปันเงิน (2548)
- จ. **พระธรรมเทศนาพื้นเมืองเหนือ** เรียบเรียงจากฉบับเดิมโดยบุญคิด วัชรศาสตร์ เปรียญ (2544) จำนวน 10 เรื่อง
- ฉ. **ชุมนุมอานิสงส์เทศน์ 12 กัณฑ์** เรียบเรียงโดย ทวี เชื้อนแก้ว ป.ธ. 7 พ.ม. (2546) (แต่งในปี 2532)
- ช. **พระธรรมเทศนาอานิสงส์** ของสำนักพิมพ์เลี้ยงเซียง เพียรเพื่อพุทธศาสน์ จำนวน 4 เรื่อง ได้แก่ อานิสงส์ถวายนกฐิน อานิสงส์ทำบุญแจกข้าว อานิสงส์ทำบุญ 50 วัน และเทศนากัณฑ์พิเศษ เรื่อง การทำบุญอุทิศผู้ตาย (ทำบุญศพ 100 วัน)
- ซ. **คัมภีร์เทศน์ฉบับกระเป่า** ส่วนของพระราชสารธรรมมุนี (ปภัสสรเถร) (ม.ป.ป.) จำนวน 4 เรื่อง
- ณ. **พระธรรมเทศนาเรื่อง “อานิสงส์การทอดกฐิน”** ของจรรยา วรณกสิณานนท์ (ม.ป.ป.)
- ญ. **อานิสงส์ตานหาคนตาย** ส่วนของ พระครูอุดมศรัทธาคุณ (ม.ป.ป.)
- ฎ. **พระอานิสงส์สภาเทศนา แสดงอานิสงส์สร้างพระไตรปิฎก** ส่วนน ้วย แสงฉาย (ม.ป.ป.)
- ฏ. **อานิสงส์ต่างๆ จากเว็บไซต์**
<http://www.84000.org/anisong.html>

กลุ่มข้อมูลวรรณกรรมอานิสงส์ที่ผู้วิจัยเลือกมาศึกษาค้นคว้าเฉพาะที่มีการตีพิมพ์แล้ว ซึ่งมีลักษณะหลากหลาย ข้อ ก-ค เป็นอานิสงส์ที่เป็นหนังสือเรียบเรียงโดยผู้แต่งเพียงคนเดียว แสดงอานิสงส์หลากหลายประการ ส่วนข้อ ง เป็นการคัดเลือกอานิสงส์โบราณบางเรื่องจากสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่มาปริวรรตเรียบเรียง ข้อ จ-ฎ เป็นอานิสงส์ที่จัดพิมพ์เลียนคัมภีร์โบราณ หรือ “ลานเทียม” ทั้งนี้เนื้อหาที่กัณฑ์ที่เกิดจากการเรียบเรียงจากคัมภีร์ที่มีมาแต่เดิม เช่น **พระธรรมเทศนาพื้นเมืองเหนือ** ของบุญคิด วัชรศาสตร์ (2544) และเป็นเนื้อหาที่แต่งเรียบเรียงขึ้นใหม่ ได้แก่ **ชุมนุมอานิสงส์เทศน์ 12 กัณฑ์ พระธรรมเทศนาอานิสงส์ คัมภีร์เทศน์ฉบับกระเป่า พระธรรมเทศนาเรื่อง “อานิสงส์การทอดกฐิน” อานิสงส์ตานหาคนตาย และพระอานิสงส์สภาเทศนา แสดงอานิสงส์สร้างพระไตรปิฎก** นอกจากนี้ยังมีอานิสงส์ที่ “ตีพิมพ์” ในรูปแบบที่ต่างออกไปคือ เผยแพร่บนเว็บไซต์ <http://www.84000.org/anisong.html> ซึ่งเมื่อพิจารณาจากเนื้อหาที่เป็นการรวบรวมเรื่องเล่าที่

แสดงอานิสงส์ของท่านแล้ว ผู้วิจัยเห็นว่ามีความสำคัญไม่ต่างจากอานิสงส์ที่ตีพิมพ์เป็นหนังสือ ทั้งเป็นสื่อสมัยใหม่ที่บุคคลทั่วไปสามารถเข้าถึงได้อย่างกว้างขวางแพร่หลายจึงได้นำมาศึกษาด้วย

1.4.2 การศึกษาแนวคิดเรื่องทานและทานบารมีในพระไตรปิฎก เฉพาะพระวินัยปิฎกและพระสุตตันตปิฎก เพื่อให้เข้าใจภูมิหลัง ลักษณะ ความสำคัญของแนวคิดเรื่องทานและทานบารมีในพุทธศาสนา ซึ่งจะมีประโยชน์ต่อการศึกษาวិเคราะห์ เปรียบเทียบ ดีความ และเข้าใจแนวคิดดังกล่าวที่ปรากฏในบริบทวรรณคดีไทยพุทธศาสนา รวมทั้งสังคมวัฒนธรรมไทยชัดเจนขึ้น

1.4.3 พิจารณาบริบททางวัฒนธรรมอื่นๆ เช่น ประเพณี พิธีกรรม ที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดและวรรณคดีไทยพุทธศาสนาที่เป็นกลุ่มข้อมูลหลักในลักษณะเป็นกรณีศึกษา ซึ่งผู้วิจัยเชื่อว่าจะทำให้เห็นความสำคัญและความสัมพันธ์ของแนวคิดเรื่องทานและทานบารมีที่มีต่อวรรณคดีไทยพุทธศาสนา รวมทั้งบริบทวัฒนธรรมความคิดความเชื่อของสังคมไทยอย่างชัดเจนมากยิ่งขึ้น

1.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1.5.1 การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดเรื่องทานในพระพุทธศาสนา

Egge. 2002. **Religious Giving and the Invention of Karma in Theravāda Buddhism.** Surrey: Curzon Press.

งานวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่าแนวคิดเรื่องทานในพุทธศาสนาเถรวาทสืบสายความคิดมาจากคติการบวงสรวงบูชาในสมัยพระเวท ซึ่งผู้บวงสรวงต้องการผลตอบแทนอันประเสริฐจากเทพเจ้า ต่อมาความคิดเรื่องกรรมในพุทธศาสนาเถรวาทพัฒนาขึ้น กลายเป็น “กฎ” ที่ครอบคลุมตัดสินการกระทำทุกสิ่ง ทานในฐานะกุศลกรรมอันให้กุศลวิบากก็เป็นส่วนหนึ่งในกฎแห่งกรรมนี้ การให้ทานของพุทธศาสนิกชนอาจจำแนกได้สองทางคือ การให้ทานเพื่อหวังอานิสงส์อันประเสริฐเป็น “สิ่งแลกเปลี่ยน” และการให้ทานอันนำไปสู่การสละหรือความหลุดพ้น ผู้เขียนได้ยกกรณีศึกษาจากคัมภีร์เปตวัตถุและวิมานวัตถุให้เห็นเป็นตัวอย่างของแนวคิดที่ว่ากรรให้ทานสามารถยังให้เกิดอานิสงส์ที่ปุถุชนปรารถนาได้อย่างเป็นรูปธรรม

Findly. 2003. **Dāna: Giving and Getting in Pāli Buddhism.** Delhi: Motilal Banarsidass Publishers Private Limited.

งานวิจัยนี้กล่าวถึงความเชื่อมโยงสัมพันธ์ของการบวงสรวงบูชาในสมัยพระเวทอันสืบเนื่องความคิดมาจนถึงการให้ทานในพุทธศาสนาเช่นกัน และได้วิจารณ์ว่าการให้ทานมีความสำคัญต่อการสถาปนาพุทธศาสนาและคณะสงฆ์ในยุคแรก กลุ่มไวศยะหรือพ่อค้าเป็นกลุ่มสำคัญที่ได้ให้การอุปถัมภ์พุทธศาสนา ในพระไตรปิฎกจึงเน้นคำสอนเรื่องการให้ทานที่บริสุทธิ์อันก่อให้เกิดอานิสงส์ยิ่งใหญ่ ผู้รับทานที่สำคัญที่สุดก็คือคณะสงฆ์ ความบริสุทธิ์ของทานอันเกิดจาก

ศีลของผู้ให้ ความบริสุทธิ์ของสิ่งของ และศีลของผู้รับ รวมทั้งเจตนาอันบริสุทธิ์ พุทธศาสนาบาปได้พัฒนากรอบความคิดของการให้ทานให้สัมพันธ์กับกฎแห่งกรรมจนก่อให้เกิดศรัทธาว่า การให้ทานนอกจากจะเป็นไปเพื่อความมั่งคั่งบริบูรณ์ในชีวิตนี้และชีวิตหน้าแล้ว ยังเป็นธรรมะสำคัญที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้นในที่สุดด้วย อย่างไรก็ตาม งานวิจัยนี้เพียงแต่อธิบายปรัชญาความคิดเรื่องทาน ยังมีได้วิเคราะห์ทานและทานบารมีที่ต้องอาศัยการตีความจากเรื่องเล่า

Heim. 2004. **Theories of the Gift in South Asia: Hindu, Buddhist, and Jain Reflections on Dāna.** New York: Routledge.

งานวิจัยนี้ศึกษาเรื่องทานจากคัมภีร์สำคัญของศาสนาพราหมณ์ ศาสนาเชน และพุทธศาสนา ทำให้เห็นว่า ศาสนาเหล่านี้มีหลักการสำคัญหรือความเชื่อพื้นฐานเกี่ยวกับการให้ทานหลายประการร่วมกัน คือ การให้เป็นการกระทำที่ดีและให้ผลที่ดี และเป็นเหตุนำไปสู่การบรรลุธรรมสูงสุด มีข้อกำหนดหรือหลักการที่ชัดเจนในเรื่องความบริสุทธิ์ของสิ่งที่ให้ ผู้ให้ และผู้รับ เหตุจูงใจที่ถูกต้องในการให้ การให้แก่ผู้รับที่เป็นทักษิณะบุคคล ซึ่งคล้ายคลึงกับคำสอนในพุทธศาสนา การให้ผลของทานในลักษณะที่ว่า ให้สิ่งใดก็จะได้สิ่งนั้น หรือได้สิ่งของที่มีคุณลักษณะคล้ายๆ กับสิ่งที่ให้ก็ปรากฏในคัมภีร์ของฮินดูเช่นกัน อานิสงส์ของทานมักแสดงให้เห็นในรูปของเรื่องเล่าที่มักมีลักษณะเป็นสูตรสำเร็จ

1.5.2 การศึกษาเรื่องพระโพธิสัตว์และบารมี

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี. 2543. **ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท.** พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

งานวิจัยนี้ได้ศึกษาความหมายของคำว่า “บารมี” ทั้งด้วยวิธีการแยกศัพท์และการศึกษาจากบริบทที่คำนี้ปรากฏอยู่ โดยใช้ข้อมูลจากพระไตรปิฎก คัมภีร์พุทธศาสนาไทย และวรรณกรรมไทย คุณูปการสำคัญประการหนึ่งของงานวิจัยนี้คือ ได้สำรวจและแสดงให้เห็นความหมายและความสำคัญของทานบารมีในพระไตรปิฎกและคัมภีร์พุทธศาสนาไทยของโบราณจารย์อย่างชัดเจนกว้างขวาง และได้วิเคราะห์ตีความความหมายของ “ทานบารมี” จากคัมภีร์ที่มีลักษณะเป็นเรื่องเล่าเช่น **พุทธวงศ์ จริยาปิฎก และชาดก** เป็นเบื้องต้น อันสามารถนำมาใช้เป็นพื้นฐานความเข้าใจเรื่องทานและทานบารมีในการศึกษาวิจัยนี้

ประพจน์ อัครวิรุฬห์การ. 2546. **โพธิสัตว์จรรยา: มรรคาเพื่อมหาชน.**
กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

งานวิจัยนี้ศึกษาความเป็นมาเป็นไปของคติพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์เถรวาทบาลีและคัมภีร์มหายาน ทำให้เห็นพัฒนาการความคิดเรื่องพระโพธิสัตว์อย่างชัดเจน งานวิจัยนี้ทำให้เห็นช่องทางในการศึกษาวิเคราะห์เรื่องบารมีอันนำเสนอผ่านกรอบรูปแบบของเรื่องเล่า เช่น การนำเสนอบารมีในคัมภีร์**จริยาปิฎก** ซึ่งย่อมจะมีจุดเน้นหรือสาระที่แตกต่างไปจากที่ปรากฏในคัมภีร์ที่กล่าวอธิบาย “ทฤษฎี” เรื่องทานหรือทานบารมีโดยตรง

นาวาเอกกานต์ ประทุมทอง. 2549. **ศึกษาวิเคราะห์ปัญจมหาบริจาตที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท.** วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

งานวิจัยนี้ศึกษาปัญจมหาบริจาต อันเป็นการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์ คือ การให้ทรัพย์สมบัติ บุตร ภรรยา อวัยวะ และชีวิตในพระไตรปิฎก อรรถกถา และฎีกาของฝ่ายเถรวาท พบว่าในพระไตรปิฎกยังไม่ปรากฏการใช้คำนี้ แม้จะมีการบริจาตทานทั้ง 5 ประการนั้นในพระชาติต่างๆ ส่วนคัมภีร์อรรถกถาและฎีกากล่าวว่าปัญจมหาบริจาตเป็นคุณธรรมสำคัญของพระโพธิสัตว์ เป็นดูจยานพาหะอันนำไปสู่การบรรลุพุทธภูมิ

1.5.3 การศึกษาแนวคิดทางพุทธศาสนาในชาดกและวรรณคดีไทย

1.5.3.1 การศึกษาแนวคิดทางพุทธศาสนาในวรรณคดีชาดก

พระมหาบุญทัน อานนุโธ (พาหา). 2540. **การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องเวสสันดรชาดก ศึกษาเฉพาะทานบารมี.** วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

งานวิจัยนี้ศึกษาการบำเพ็ญทานบารมีใน*เวสสันดรชาดก* ซึ่งได้สละทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นทรัพย์สมบัติ บุตร ภรรยา อวัยวะ และชีวิต เพื่อการบรรลุพระโพธิญาณ ทั้งยังบำเพ็ญบารมีประการอื่นๆ ด้วยซึ่งล้วนแต่ส่งเสริมการบำเพ็ญทานบารมีอันยิ่งใหญ่อันจรรยาของพระเวสสันดรมีอิทธิพลต่อสังคมไทยมากที่สุด ด้วยมีการนำเรื่อง*เวสสันดรชาดก*มาเผยแพร่ผ่านสื่อต่างๆ ทั้งประเพณีเทศน์มหาชาติและศิลปะต่างๆ การฟังเทศน์มหาชาติทำให้คำสอนเรื่องคุณธรรมแห่งการให้ซึมซาบในจิตใจของคนไทย

สหะโรจน์ กิตติมหาเจริญ. 2545. **แนวคิดเรื่องปัญญาในชาดกที่แต่งในประเทศไทย: รายงานการวิจัย.** กรุงเทพมหานคร: ทูลวิจัยเฉลิมฉลองสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.

งานวิจัยนี้ศึกษาแนวคิดเรื่องปัญญาในชาดกที่แต่งในประเทศไทย โดยศึกษาความหมายและความสำคัญของ “ปัญญา” ในทางพระพุทธศาสนา และแสดงให้เห็นว่าชาดกที่แต่งในประเทศไทยมีทั้งชาดกที่มุ่งแสดงแนวคิดเรื่องปัญญาโดยตรงและชาดกที่มีเรื่องปัญญาปรากฏแทรกอยู่ นอกจากนี้ยังศึกษากลวิธีการแต่งเพื่อนำเสนอแนวคิดเรื่อง “ปัญญา” อีกด้วย ผลการวิจัยสรุปได้ว่า แม้ “ปัญญา” จะเป็นแนวคิดคำสอนที่สำคัญลุ่มลึกอย่างยิ่งจนอาจถือได้ว่าเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา แต่ “ปัญญา” ที่นำเสนอผ่านชาดกเหล่านี้มิได้มีความลุ่มลึกเท่าใดนัก อย่างไรก็ตาม งานวิจัยนี้เพียงแต่วิเคราะห์แนวคิดเรื่องปัญญาเท่าที่ปรากฏในชาดกเท่านั้น ยังมิได้ขยายขอบเขตการศึกษาเปรียบเทียบการนำเสนอปัญญาที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก และมิได้มองแนวคิดหรือสถานการณ์ของตัวบทในบริบทสังคมวัฒนธรรมไทย

สายวรุณ น้อยนิมิตร. 2542. **อรรถกถาชาดก: การศึกษาในฐานะวรรณคดีคำสอนของไทยและความสัมพันธ์กับวรรณคดีคำสอนเรื่องอื่น.** วิทยานิพนธ์ปริญญาดุขฎิบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

งานวิจัยนี้ศึกษาวิเคราะห์ “คำสอน” ในอรรถกถาชาดก 547 เรื่องในฐานะที่เป็น “วรรณคดีไทย” อย่างละเอียด พบว่าคำสอนเกี่ยวกับปัญญาทั้งที่เป็น “ปัญญา” ในการใช้ชีวิตและ “ปัญญา” ที่นำไปสู่การหลุดพ้นเป็นคำสอนที่พบมากที่สุด ผู้วิจัยได้แสดงให้เห็นว่าวรรณคดีคำสอนของไทยหลายเรื่องได้รับอิทธิพลหรือมีที่มาจากอรรถกถาชาดก อย่างไรก็ตาม แม้จะพยายามแสดงให้เห็นว่าอรรถกถาชาดกได้แพร่หลายในดินแดนที่เป็นประเทศไทยมานาน แต่ก็ยังไม่ได้อธิบายให้เห็นสถานการณ์หรือความสำคัญที่แท้จริงของอรรถกถาชาดกในสังคมวัฒนธรรมไทย จนอาจเป็นที่มาหรือส่งอิทธิพลแก่วรรณคดีคำสอนของไทยได้

1.5.3.2 การศึกษาแนวคิดทางพุทธศาสนาในวรรณคดีไทย

พวงแก้ว โอฟารสมบัติ. 2530. **การศึกษาความเชื่อเรื่องกรรมในวรรณคดีไทยสมัยอยุธยา.** วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

งานวิจัยนี้ศึกษาแนวคิดเรื่องกรรมในวรรณคดีไทยสมัยอยุธยา ทำให้เห็นว่า “กรรม” เป็นแนวคิดที่สำคัญในสังคมวัฒนธรรมไทย ซึ่งอาจมีความหมายแตกต่างไปจาก

ความหมายที่ปรากฏในพระไตรปิฎก แนวคิดเรื่องกรรมปรากฏอยู่ในวรรณคดีสมัยอยุธยา แต่ก็มีอิทธิพล หรือได้รับการนำเสนอ หรือมีบทบาทในวรรณคดีแต่ละประเภทชัดเจนมากน้อยแตกต่างกันไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับข้อจำกัดของประเภทวรรณคดีอันเป็นตัวกำหนดวัตถุประสงค์ ในวรรณคดีที่เกี่ยวข้องแก่พิธีกรรม เช่น **โองการแข่งน้ำ** เรื่องกรรมอาจเป็นชุดความคิดหนึ่งที่น่ามาใช้ในการเสริมสร้างอำนาจและความศักดิ์สิทธิ์ร่วมกับความคิดความเชื่ออื่นๆ ในสังคมอยุธยา ในวรรณคดีนิทาน อาจมีส่วนในการดำเนินเรื่องราวของตัวละคร ส่วนในวรรณคดีประเภทนิราศ แนวคิดเรื่องกรรมอาจนำมาใช้ในการสร้างความสะท้อนอารมณ์ เป็นต้น

สุจิตรา จงสถิตยวัฒนา. 2544. **พุทธธรรมในกวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่**.

กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

งานวิจัยนี้ได้ศึกษาการดำรงอยู่ของพุทธธรรมในกวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่ ทำให้เห็นว่ากวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่อาจดำรงฐานะเป็น “วรรณคดีคำสอน” ได้ เพราะมีกวีนิพนธ์จำนวนมากไม่น้อยที่แต่งขึ้นเพื่อนำเสนอสาระพุทธธรรม พุทธธรรมในกวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่ได้รับการนำเสนอในลักษณะที่สืบทอดชนบจากวรรณคดีโบราณ เช่น ในแง่ของแนวคิดที่น่ามาใช้เป็นเนื้อหาในการแต่ง หรือการใช้ความเปรียบ อย่างไรก็ตาม พุทธธรรมได้รับการตีความจากมุมมองของกวีร่วมสมัยจนมีลักษณะที่เป็นสากลมากขึ้น จำนวนไม่น้อยที่ได้รับอิทธิพลจากคำสอนของท่านพุทธทาสภิกขุ และแสดงให้เห็นประสบการณ์การปฏิบัติในระดับปัจเจกของกวีมากขึ้น งานวิจัยนี้ทำให้เห็นว่า แนวคิดทางพุทธศาสนาเป็นปรัชญาความคิดสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการสร้างสรรค์วรรณคดีไทยแม้ในปัจจุบัน

1.5.4 การศึกษาวิเคราะห์ปัญญาสชาติก

Fickle. 1978. **A Historical and Structural Study of Paññāsa Jātaka**. Doctoral dissertation, University of Pennsylvania.

งานวิจัยนี้เป็นหนึ่งในงานวิจัยแรกๆ ที่ศึกษาวิเคราะห์ปัญญาสชาติกในแง่ประวัติ การแต่ง การเปรียบเทียบระหว่างสำนวน ศึกษาที่มาของชาติกเรื่องต่างๆ และพิจารณาโครงสร้างของชาติกซึ่งมีลักษณะเดียวกันกับ**อรรถกถาชาติก** การศึกษานี้ทำให้เห็นว่า**ปัญญาสชาติก**น่าจะแต่งในดินแดนประเทศไทย แต่ได้รับความนิยมแพร่หลายกว้างขวางทั้งในประเทศไทย พม่า ลาว และกัมพูชา ชาติกหลายเรื่องอาจมีที่มาจากนิทานพื้นบ้าน หรือแม้กระทั่งวรรณคดีสันสกฤตเช่น คัมภีร์ปุราณะ ข้อสังเกตนี้เป็นข้อคิดสำคัญที่ทำให้การวิเคราะห์**ปัญญาสชาติก**จะต้องคำนึงถึงการแพร่กระจายของนิทานจากอินเดีย และการนำนิทานมาเล่าในฐานะชาติกอันเป็นวรรณคดีคำสอนทางพุทธศาสนา

นิยะดา เหล่าสุนทร. 2538. **ปัญญาสชาดก: ประวัติและความสำคัญที่มีต่อวรรณกรรม ร้อยกรองของไทย**. กรุงเทพมหานคร: แม่คำฝาง.

งานวิจัยนี้ได้ศึกษา**ปัญญาสชาดกฉบับ หอสมุดแห่งชาติ**ในเชิงประวัติความเป็นมาและความสำคัญที่มีต่อวรรณกรรมร้อยกรองของไทย และได้เสนอว่าแม้ว่าชาดกจำนวนหนึ่งจะมีที่มาจากนิทานพื้นบ้าน แต่ส่วนใหญ่แล้วน่าจะได้รับอิทธิพลด้านแนวคิด โครงเรื่องมาจาก**อรรถกถาชาดก** ชาดกใน**ปัญญาสชาดก**เป็นที่มาของวรรณคดีไทยเป็นจำนวนมาก ที่สำคัญ งานวิจัยนี้ได้จำแนกให้เห็นว่าชาดกใน**ปัญญาสชาดก**เป็นจำนวนมากมุ่งนำเสนอเรื่องการให้ทานและการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์เป็นสาระสำคัญ

Peter Skilling. 2006. Jātaka and Paññāsa-jātaka in South-East Asia. **Journal of the International Association of Buddhist Studies** (Vol. XXVIII): 113-173.

งานวิจัยนี้พิจารณาชาดกและ**ปัญญาสชาดก**ในวัฒนธรรมเอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยภาพรวม ประเด็นสำคัญที่เกี่ยวเนื่องกับงานวิจัยนี้ คือการพิจารณาประวัติ ที่มา มโนทัศน์เกี่ยวกับ**ปัญญาสชาดก**ในฐานะที่เป็น “ชุดเรื่อง” หรือ collection ซึ่งรวบรวมชาดกที่แต่งขึ้นใหม่และไม่ปรากฏในนิบาตหลายๆ เรื่องเข้าด้วยกัน แล้วใช้ชื่อว่า “ปัญญาสชาดก” และมีหลาย collection คือฉบับหอสมุดแห่งชาติ ล้านนาไทย ฉบับพม่า ฉบับลาว ฉบับเขมร ชาดกแต่ละเรื่องสามารถดำรงอยู่และแพร่ไปได้อย่างอิสระ

สุภาพรรณ ฦ บางช้าง. 2533. **วิวัฒนาการวรรณคดีบาลีสายพระ-สูตตันตปิฎกที่แต่งในประเทศไทย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

งานวิจัยนี้ศึกษา**ปัญญาสชาดก**ในฐานะวรรณคดีบาลีที่แต่งในประเทศไทย และได้เสนอแนวคิดที่ว่า**ปัญญาสชาดก**ไม่น่าจะแต่งโดยกวีคนเดียวหรือแต่งในคราวเดียว แต่น่าจะมีผู้แต่งและผู้รวบรวมหลายคน และได้จำแนกแสดงโครงสร้างของชาดกแต่ละเรื่องไว้อย่างชัดเจน

พระมหาปริชา มโหสถ (เส็งจิ้น). 2541. **อิทธิพลของวรรณคดีบาลีเรื่องปัญญาสชาดกที่มีต่อสังคมไทย**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

งานวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่า**ปัญญาสชาดก** ซึ่งมีรูปแบบของการเล่านิทานและมีคติธรรมแทรกมีอิทธิพลต่อการเผยแผ่ศาสนาธรรม ทั้งระดับความเชื่อ พิธีกรรม หลักธรรมทั้งระดับศีลธรรมและโลกุตตรธรรม เป็นบ่อเกิดของวิถีปฏิบัติต่างๆ ในสังคมไทย ทั้งวิถีปฏิบัติแบบชาวบ้านและที่มาจากหลักการของพุทธศาสนา และยังเป็นที่มาของการสร้างสรรค์วรรณกรรมร้อยกรองของไทย บทละครต่างๆ แต่โบราณ และรวมถึงบทละครโทรทัศน์และภาพยนตร์สมัยใหม่ด้วย

พัชรินทร์ บุรณะกร. 2551. **ความโศกในปัญญาสชาดก: อารมณ์สะท้อนใจกับการสอนคติธรรมทางพุทธศาสนา**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

งานวิจัยนี้ศึกษาความโศกอันสร้างอารมณ์สะท้อนใจใน**ปัญญาสชาดก** ทำให้เห็นว่าวีได้ใช้กลวิธีต่างๆ เพื่อสร้างอารมณ์โศก ไม่ว่าจะเป็นเรื่องราวที่แสดงการพลัดพราก การคร่ำครวญ การใช้กลวิธีทางภาษา อารมณ์โศกได้รับการปรุงแต่งร่วมกับอารมณ์อื่นๆ เช่น ความกลัว ความกล้าหาญ เพื่อสื่อสารแห่งธรรมะแก่ผู้เสพ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องกรรม เรื่องอนิจจัง ความไม่เที่ยงของชีวิต และการบริจาคทาน

พิชิต อัครนิจ และคนอื่นๆ. 2541. **การศึกษาเชิงวิเคราะห์ปัญญาสชาดกฉบับล้านนาไทย**. เชียงใหม่: โครงการปริวรรตวรรณกรรมล้านนาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

งานวิจัยนี้เป็นการชำระต้นฉบับ การปริวรรต และศึกษาวิเคราะห์**ปัญญาสชาดก** ฉบับวัดสูงเม่น เพื่อให้เห็นประวัติการสร้าง การคัดลอก และการรวบรวม แต่มิได้ศึกษาเปรียบเทียบอย่างกว้างขวางที่จะให้เห็นความสัมพันธ์ที่มีต่อ**ปัญญาสชาดก** ล้านนาอื่นๆ และความสำคัญของ**ปัญญาสชาดก** ที่มีต่อสังคมล้านนา

1.5.5 การศึกษาเปรียบเทียบอรรถกถาชาดกกับปัญญาสาชาดก

พรวิภา วัฒนรัชานกุล. 2534. การศึกษาบทบาทผู้หญิงในอรรถกถาชาดกกับชาดกที่แต่งในประเทศไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต หน่วยงานวรรณคดีเปรียบเทียบบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

งานวิจัยนี้ศึกษาเปรียบเทียบอรรถกถาชาดกกับปัญญาสาชาดกเพื่อให้เห็นความสัมพันธ์หรืออิทธิพลที่มีต่อกัน และศึกษาวิเคราะห์ลักษณะเฉพาะทางค่านิยมวัฒนธรรมไทยที่สะท้อนให้เห็นผ่านตัวละครหญิงในปัญญาสาชาดก

1.5.6 การศึกษาวรรณคดีมหาชาติ

งานวิจัยที่ศึกษาวรรณคดีมหาชาติมีอยู่เป็นจำนวนมาก เป็นการศึกษาวิเคราะห์วรรณคดีมหาชาติที่มีมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ทั้งการศึกษาเรื่องคำ ภาษา ฉันทลักษณ์ และความดีเด่นด้านวรรณศิลป์ รวมถึงการศึกษามหาชาติฉบับท้องถิ่นต่างๆ เช่น การวิเคราะห์และเปรียบเทียบมหาชาติฉบับภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคอีสานและภาคใต้ (มณี พยอมยงค์, 2519) การสร้างคำและการใช้คำไทยในมหาชาติคำหลวง (สุนันท์ อัญชลินกุล, 2520) อลังการในมหาชาติคำหลวง (ลลลนา ศิริเจริญ, 2525) มหาชาติลานนา: การศึกษาในฐานะที่เป็นวรรณคดีท้องถิ่น (ประคอง นิมมานเหมินท์, 2526) การศึกษามหาเวสสันดรชาดกฉบับถิ่นใต้ จากต้นฉบับวัดมัชฌิมาวาส สงขลา (ประทุม สุวรรณคังคะ, 2526) มหาชาติเมืองเพชร สำนักวัดเกาะ (ผ่องศรี ยอดสกุล, 2531) ฉันทลักษณ์ในมหาชาติคำหลวง: กัณฑ์มหาพน (น้ำผึ้ง ปัทมะกลางกุล, 2533) การวิเคราะห์ลักษณะสัมผัสในมหาชาติคำหลวง (เอกพงศ์ ประสงค์เงิน, 2537) การศึกษาลักษณะคำยืมภาษาบาลี-สันสกฤตในมหาชาติคำหลวง กัณฑ์ทศพร ชูชก และกุมาร (อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล, 2539) การศึกษาร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส (กุลนิจ คณะฤกษ์, 2542) ลักษณะเด่นทางวรรณศิลป์ในร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก (วชิราภรณ์ พฤกษ์สุกาญจน์, 2543) ลักษณะคำประพันธ์ในมหาชาติคำหลวงกัณฑ์มหาพน (โชษิตา มณีใส, 2544) เป็นต้น⁵

นอกจากนี้ยังมีงานวิจัยที่ศึกษาวรรณคดีมหาชาติที่แต่งในสมัยรัตนโกสินทร์อีก 2 ส่วน ได้แก่ มหาชาติกลอนเทศน์ ของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) และพระราชนิพนธ์มหาชาติ

⁵ โปรดดูรายละเอียดใน ศิริพร เศรษฐพฤทธิ (2551).

ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งแสดงความสำคัญของการสืบทอดขนบในการแต่งเรื่องมหานิติ และการสร้างสรรคหรือเพิ่มเติมรายละเอียดต่างๆ อันแสดงลักษณะเฉพาะของกวี

ศิริพร เศรษฐพฤทธิ. 2551. **ลักษณะเด่นของมหานิติกลอนเทศน์สำนวนเจ้าพระยาพระคลัง (หน).**

งานวิจัยนี้ศึกษามหานิติกลอนเทศน์ สำนวนเจ้าพระยาพระคลัง (หน) จำนวน 3 กัณฑ์ ได้แก่ กัณฑ์ทานกัณฑ์ กัณฑ์กุมาร และกัณฑ์มัทรี พบว่าลักษณะเด่นของมหานิติสำนวนนี้เกิดจากผสมผสานขนบเดิมจากมหานิติฉบับก่อนหน้าเข้ากับลักษณะสร้างสรรคเฉพาะตนได้อย่างโดดเด่น และได้ใช้กลวิธีต่างๆ หลากหลายประการ ทั้งการตัด การสลับลำดับ การดัดแปลงเนื้อเรื่องและเหตุการณ์ต่างๆ การสร้างบทบาทของตัวละคร รวมทั้งลีลาการใช้ภาษาวรรณศิลป์เพื่อมุ่งพรรณนาสร้างภาพและเร้าอารมณ์สะเทือนใจแก่ผู้อ่านผู้ฟัง เพื่อนำไปสู่สาระสำคัญของเรื่องคือการบำเพ็ญทานบารมีอันยอดเยี่ยมของพระเวสสันดรโพธิสัตว์

อุมาวรรณ รุยาพร. 2551. **ลักษณะเด่นของมหานิติ พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.**

งานวิจัยนี้ศึกษามหานิติ พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พบว่า ทรงใช้*อรรถกถาเวสสันดรชาดก*เป็นต้นฉบับหลักในการพระราชนิพนธ์มหานิติทั้งห้ากัณฑ์ ได้แก่ วนปเวสน์ จุลพน มหาพน สักกบรรพ และฉกษัตริย์ ทรงให้ความสำคัญแก่การค้นคว้าคัมภีร์ชาดกและ*จริยาปิฎก* ในพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เพื่อความถูกต้อง เมื่อเปรียบเทียบกับมหานิติฉบับที่มีมาก่อนหน้า ได้แก่ **มหานิติคำหลวง กาพย์มหานิติ มหานิติ** สำนวนพระเทพโมลี (กลั่น) และสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส จะเห็นว่ามีความละเอียดของเนื้อเรื่องที่ให้เหตุผลแก่การกระทำของตัวละคร ธรรมชาติ ธรรมเนียมปฏิบัติ พิธีกรรม ให้ความรู้และความหมายเกี่ยวกับภาษาบาลีมากกว่ามหานิติสำนวนอื่น ทั้งยังทรงกล่าวถึงลักษณะของผู้นำหรือผู้ปกครองที่ดีด้วย นอกจากนี้มหานิติฉบับนี้ยังมีความดีเด่นในด้านวรรณศิลป์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการสร้างคำศัพท์ขึ้นใช้ การใช้ภาษาอธิบายที่เรียบง่ายแต่สื่อสารได้ตรงประเด็น

1.5.7 การศึกษาชาติกพื้นบ้านและกลอนสวด

ศิวาพร ณ ถลาง. 2542. ชาติกพื้นบ้านในการรับรู้ของชนชาติไทย. **วารสารภาษาและวรรณคดีไทย** 16 (ธันวาคม 2542), 217-228.

งานวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่ากลุ่มชนชาติไทต่างๆ มีวัฒนธรรมร่วมกันในการนำนิทานพื้นบ้านมาเล่าในฐานะที่เป็นชาติก หรือใช้ชื่อว่าเป็นชาติก ทั้งยังรับรู้ชาติกหลายเรื่องร่วมกัน โดยอาจจะมีรายละเอียดต่างกันไปบ้าง แต่ก็ถือได้ว่าเป็นเรื่องเดียวกัน การรับรู้ชาติกพื้นบ้านเรื่องเดียวกันนี้แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ทั้งในเชิงชาติพันธุ์และทางวัฒนธรรมของชนเผ่าไท

สืบพงศ์ ธรรมชาติ. 2534. **การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมชาติกภาคใต้จากหนังสือบุด**. วิทยานิพนธ์ปริญญาตรีบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

งานวิจัยนี้ศึกษาวรรณกรรมชาติกภาคใต้ในหนังสือบุดซึ่งมีความเก่าแก่นับร้อยปี พบว่าชาติกเหล่านี้แต่งด้วยฉันทลักษณ์หลากหลาย และมีความสัมพันธ์กับ**นิบาตชาติกปัญญาสชาติก** รวมทั้ง**มหาวัสตุ** ทำให้เห็นความแพร่หลายและอิทธิพลของ**นิบาตชาติกและปัญญาสชาติก**ที่มีต่อการสร้างวรรณคดีไทยชัดเจนขึ้น

ตรีศิลป์ บุญขจร. 2547. **วรรณกรรมประเภทกลอนสวดภาคกลาง: การศึกษาเชิงวิเคราะห์**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

งานวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่าวรรณกรรมกลอนสวดภาคกลางมีรูปแบบเป็นคำกาพย์ถ่ายทอดแพร่หลายด้วยการเทศน์ภายในวัด ส่วนใหญ่มีเนื้อหามุ่งสั่งสอนศีลธรรมตามแนวทางของพุทธศาสนาทั้งโดยตรงและโดยอ้อม เรื่องราวในกลอนสวดมักมีที่มาจากพระสูตรหรือชาติก

นิตยา วรรณกิตร์. 2547. **ลักษณะเด่นของตัวละครกำพ้อในชาติกพื้นบ้านล้านนา**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

งานวิจัยนี้ศึกษาตัวละครเอกกำพ้อในชาติกพื้นบ้านล้านนา และได้วิเคราะห์โครงสร้างของชาติกพื้นบ้านล้านนาเรื่องต่างๆ ด้วยทฤษฎีของ Vladimir Propp แสดงให้เห็นว่าการบริจาคตานเป็นพฤติกรรมสำคัญของพระโพธิสัตว์

การศึกษาชาดกพื้นบ้านและกลอนสวดจะทำให้เห็นภาพชัดเจนขึ้นว่าพระสูตรและวรรณคดีชาดกมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้างวรรณคดีไทย นอกจากนี้ ความหมายของ “ชาดก” และเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ในสังคัมวัฒนธรรมไทยนั้นมีหลากหลายมิติ เรื่องราวของพระโพธิสัตว์อาจนำเสนอในรูปของชาดกซึ่งสื่อแนวคิดคำสอนทางพุทธศาสนาโดยตรง หรือมีฉะนั้นพระโพธิสัตว์ก็อาจกลายเป็นตัวละครในนิทานที่เน้นความสนุกสนานผจญภัย โดยสอดแทรกหลักธรรมต่างๆ อันได้แก่ บุญกรรม การสั่งสมบุญบารมี อันเป็นโลกทัศน์ ชีวทัศน์ของพุทธศาสนิกชนไทย

1.5.8 การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีพุทธศาสนากับสังคัม

ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์. 2539. **วรรณกรรมไทพวน: ความสัมพันธ์กับสังคัม.** วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

งานวิจัยนี้แสดงให้เห็นว่าวรรณกรรมนิทานไทพวนทั้งลายลักษณ์และมุขปาฐะแสดงให้เห็นบทบาทของตัวละครเอกที่มีลักษณะเป็นอุดมคติ แนวคิดเรื่องบุญกรรมและการสร้างทานบารมีปรากฏอย่างเด่นชัด นิทานไทพวนมีบทบาทและหน้าที่ให้ความบันเทิงแก่ผู้ฟังในงานประเพณี และพิธีกรรมต่างๆ ให้การศึกษาและปลูกฝังค่านิยมด้านต่างๆ แก่คนในสังคัม นอกจากนี้ยังช่วยเสริมวัฒนธรรมให้สมบูรณ์และเข้มแข็งขึ้น ช่วยรักษาแบบแผนของสังคัม และช่วยสร้างความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน เพื่อประโยชน์ในการดำรงชีวิตของชาวไทพวนตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน

1.5.9 การศึกษาวิเคราะห์ชาดกด้วยระเบียบวิธีทางคติชนวิทยาและมานุษยวิทยา

เอื้อนทิพย์ พิระเสถียร. 2529. **การศึกษาเชิงวิเคราะห์แบบเรื่องและอนุภาคในปัญญาสชาดก.** วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

งานวิจัยนี้ได้นำทฤษฎีแบบเรื่องและอนุภาคมาใช้วิเคราะห์ปัญญาสชาดก โดยมีพื้นฐานความคิดว่าปัญญาสชาดกมีที่มาจากนิทานพื้นบ้าน เพื่อวิเคราะห์เปรียบเทียบกับอนุภาคในดัชนีอนุภาคนิทานพื้นบ้านของ Stith Thompson เป็นงานวิจัยยุคแรกๆ ที่นำทฤษฎีนี้มาใช้ศึกษานิทานไทย เพื่อทำความเข้าใจและศึกษาประโยชน์ของการใช้ทฤษฎี

ปรมินท์ จารุวร. 2544. โครงสร้างชาดกพื้นบ้านของไทยจีน และวีรวัฒน์ อินทรพร. 2544. โครงสร้างนิทานเชียงใหม่ปณณาส. ใน **ไวยากรณ์ของนิทาน: การศึกษานิทานเชิงโครงสร้าง**. กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

งานวิจัยทั้งสองเรื่องนี้ได้วิเคราะห์ชาดกด้วยทฤษฎีโครงสร้าง Vladimir Propp และได้ข้อสรุปประการหนึ่งว่า การให้ทานของพระโพธิสัตว์ ถือเป็นโครงสร้างสำคัญโครงสร้างหนึ่งที่เป็นลักษณะเฉพาะที่พบในกลุ่มข้อมูลชาดกที่ศึกษา ไม่พบในนิทานมหัศจรรย์ (fairy tale) ของรัสเซีย

1.5.10 การศึกษาวรรณกรรมอานิสงส์

พระมหาสิงห์คำ รักป่า. 2543. **การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์อานิสงส์ล้านนา**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาและวรรณกรรมล้านนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

งานวิจัยนี้ศึกษาวรรณกรรมอานิสงส์จากต้นฉบับตัวเขียนที่เก็บรักษาในสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้ข้อสรุปว่าความคิดเรื่องอานิสงส์ในล้านนาคือคล้ายมาจากพระไตรปิฎก แต่ก็บางส่วนที่แตกต่างกันไป พระวินัยปิฎก และพระสุตตันตปิฎก ที่มณีกาย มัชฌิมนิคาย สังยุตตนิกาย และอังคุตตรนิกาย กล่าวถึงอานิสงส์ในแง่ของผลของการปฏิบัติตามคำสอน ข้อวัตรปฏิบัติ ซึ่งให้ผลเป็นปัจจุบันมากกว่าเป็นลักษณะการให้ผลข้ามภพชาติ ส่วนคัมภีร์ในขุททกนิกายกล่าวถึงอานิสงส์ในด้านที่เป็นรางวัลของการทำความดี หรือที่เกิดจากการบำเพ็ญกุศลตามหลักบุญกิริยาวัตถุ 3 คือ ทาน ศีล ภาวนา หรือตามกุศลกรรมบถ 10 ประการ ผลอานิสงส์ในคัมภีร์อานิสงส์ล้านนามีความสอดคล้องกับแนวคิดที่ปรากฏในพระไตรปิฎก แบ่งเป็น 2 ระดับคือ โลกียะและโลกุตตระ โดยมุ่งเน้นอานิสงส์ที่เป็นปัจจุบันคือ การเอื้ออำนวยประโยชน์ต่อวิถีชีวิตของชุมชน และกล่าวถึงอานิสงส์ที่จะพึงได้ในอนาคต ส่วนที่ต่างออกไปจากพระไตรปิฎกคือ คัมภีร์อานิสงส์ล้านนาเป็นคัมภีร์เพื่อพิธีกรรม และให้ความสำคัญแก่การการสืบทอดประเพณี และสั่งสอนให้คนในสังคมประกอบกุศลตามหลักบุญกิริยาวัตถุ โดยผ่านประเพณี พิธีกรรม

พระมหาสุทิตย อากาศโร (อบอุ่น). 2549. **การศึกษาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในวรรณกรรมพุทธศาสนาเรื่องอานิสงส์และคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนา**. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

งานวิจัยนี้ศึกษาวรรณกรรมอานิสงส์และคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนา วรรณกรรมเหล่านี้ให้ความรู้ทางหลักธรรมทางพุทธศาสนา เป็นพื้นฐานความเชื่อในการแต่งวรรณกรรมพุทธศาสนาในล้านนา และส่งเสริมวัฒนธรรม จารีตประเพณี และค่านิยมทางสังคมของล้านนา ปัจจัยที่เอื้อต่อการสร้างสรรค์วรรณกรรม ได้แก่ การได้รับการอุปถัมภ์จากกษัตริย์หรือชนชั้นปกครอง การเข้ามาของพระพุทธศาสนา ความแตกฉานในความรู้ทางธรรมและคัมภีร์ของพระเถระ และความเชื่อในอานิสงส์การสร้างธรรม วรรณกรรมเหล่านี้ส่งผลต่อความคิด ความเชื่อ และหลักศีลธรรมของคนในสังคม

1.5.11 การศึกษาวรรณคดีไทยอื่นๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับเรื่องทานและทานบารมี

รวีพิมพ์ สมจิตร์. 2544. **การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมกลอนสวดเรื่อง “นางโศควดี”**. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยบูรพา.

งานวิจัยนี้ศึกษาต้นฉบับกลอนสวดเรื่องนางโศควดี ฉบับวัดอรุณดิตถาราม จ.ตราด แสดงให้เห็นว่า แม้กลอนสวดจะได้ชื่อว่าเป็นวรรณคดีพุทธศาสนาและถ่ายทอดในวัด แต่ในเรื่องนางโศควดี ทานบารมีอันเป็นการปฏิบัติบำเพ็ญของพระโพธิสัตว์ตามแนวทางของพระพุทธศาสนาถูกนำมาใช้อธิบายกำเนิดของเทพเจ้า คือ นางโศควดี และการกำเนิดของโลกองค์ประกอบต่างๆ ภายในกลอนสวดเรื่องนี้แสดงให้เห็นความประสมประสานระหว่างความคิด ความเชื่อดั้งเดิม ความคิดความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์ฮินดู และพุทธศาสนาอย่างชัดเจน ทำให้มีความเข้าใจสถานภาพและการดำรงอยู่ของวรรณคดีพุทธศาสนาในสังคมไทยมากขึ้น

อภิรักษ์ณ์ เกษมผลกุล. 2547. **เพลงบอกบุญ จังหวัดตราด: กลวิธีการโน้มน้าวใจและบทบาทต่อสังคม**. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

งานวิจัยนี้ศึกษาเพลงบอกบุญ จังหวัดตราด ผลการวิจัยทำให้เห็นว่าวัดมีความสำคัญต่อคนในชุมชนในฐานะ “สาธารณสมบัติ” ที่จะต้องทำนุบำรุงอยู่เสมอ ความเชื่อเรื่อง

บุญยังคงมีอิทธิพลสำคัญที่ทำให้เกิดประเพณีการร้องเพลงบอกบุญและการทำบุญโดยการให้ทานของพุทธศาสนิกชน เนื้อหาในเพลงบอกบุญเดิมมีหลากหลาย อาจมีที่มาจากวรรณคดีไทย แต่ที่สำคัญและยังปรากฏแม้ในปัจจุบัน คือ การนำเรื่องราวการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ใน *เวสสันดรชาดก* และ *ฉันทันตชาดก* มาเป็นแบบอย่าง ทำให้เห็นบทบาทของการใช้ชาดกเป็นเครื่องโน้มน้าวใจให้มีความศรัทธาในการทำทานอย่างชัดเจน

1.5.12 งานวิจัยที่ศึกษาเรื่องเล่าทางพุทธศาสนาที่มุ่งแสดงเรื่องทานและทานบารมี
Ohnuma. 1997. **Dehadāna: The ‘Gift of the Body’ in Indian Buddhist Narrative Literature**. Doctoral dissertation. University of Michigan.

งานวิจัยนี้ได้ศึกษา “การให้ร่างกายเป็นทาน” ในเรื่องเล่าทางพุทธศาสนา โดยใช้กลุ่มข้อมูลจากคัมภีร์พุทธศาสนาสายต่างๆ และได้เสนอความคิดที่น่าสนใจว่าเรื่องเล่าเหล่านี้มีลักษณะที่เป็น “ขนบ” หรือ “แบบแผน” ในการเล่าเรื่อง เช่น การสร้างตัวละคร ลำดับเหตุการณ์ หรือการจบเรื่อง เพื่อสื่อแนวคิดเกี่ยวกับทาน การบอกของความเป็นเรื่องเล่ามีผลทำให้การนำเสนอแนวคิดเรื่องทานให้ร่างกายเป็นทานต้องมุ่งเน้นไปในประเด็นใดประเด็นหนึ่ง เช่น การที่พระโพธิสัตว์สละชีวิตตนเองแก่ยักษ์ราย ทั้งที่ไม่สมควรกระทำอย่างยิ่ง ก็เพื่อแสดงให้เห็นว่าทานของพระโพธิสัตว์นั้นให้โดยไม่มีแรงแบ่งแยกหรือเลือกปฏิบัติ แสดงพระกรุณาที่ไม่มีประมาณ

Collins. 1998. **Nirvana and Other Buddhist Felicities: Utopias of the Pali Imaginaire**. Cambridge: Cambridge University Press.

ผู้วิจัยศึกษาตีความ “มหาชาติ” ในแง่มุมต่างๆ ประเด็นที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้คือ ผู้วิจัยได้พิจารณาเวสสันดรชาดกหรือมหาชาติ ซึ่งได้รับการถ่ายทอดในบริบทของพิธีกรรมคือการเทศน์มหาชาติ อันประกอบขึ้นด้วยความเชื่อและศิลปกรรมแขนงต่างๆ และได้สรุปตีความว่าองค์ประกอบต่างๆ ของ “มหาชาติ” ทั้งองค์ประกอบทางวรรณคดีภายในเนื้อเรื่อง ความคิดความเชื่อที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์ เช่น ความเชื่อเรื่องพระศรีอารยเมตไตรย ได้สื่อให้เห็นถึงความปรารถนาทั้งในความสุขสมบูรณ์ในระดับโลกียะ กล่าวคือสังคมอันเป็นอุดมคตินำปรารถนา ความสุขความเจริญในชีวิตนี้และชีวิตหน้า รวมทั้ง “นิพพาน” อันเป็นเป้าหมายสูงสุดด้วย

1.5.13 การศึกษาแนวคิดและความเข้าใจเรื่องทานในสังคมไทย

ไพฑูริย์ อุทัยคาม. 2544. การศึกษาแนวคิดเรื่องทานตามหลักพุทธจริยศาสตร์
กับความเข้าใจเรื่องทานของชาวไทยพุทธ: ศึกษาเฉพาะกรณีในกรุงเทพมหานคร.
วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต สาขาวิชาจริยศาสตร์ศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล.

งานวิจัยนี้ศึกษาหลักคำสอนเรื่องทานในพุทธศาสนา กล่าวถึงความสำคัญของ
ทานในสังคมไทย และมุ่งเน้นศึกษาแนวคิดเชิงจริยศาสตร์เรื่องทาน ความรู้ ความเข้าใจ ความเชื่อ
ทัศนคติ รูปแบบ วิธีการปฏิบัติ และเกณฑ์การตัดสินคุณค่าเชิงจริยธรรมในการให้ทานของชาวไทย
พุทธในกรุงเทพมหานคร โดยจากกลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถามพบว่า ส่วนใหญ่มีความเข้าใจ
หลักการแห่งทานในเกณฑ์ดี ยกเว้นเรื่องการถวายสังฆทานและบุญกิริยาวัตถุ ส่วนใหญ่ยังเชื่อเรื่อง
กฎแห่งกรรม แต่ผู้เชื่อและไม่เชื่อเรื่องชาติหน้ามีจำนวนเท่าๆ กัน การให้ทานส่วนใหญ่จะไม่ได้
กำหนดวาระโอกาสที่แน่นอน มักจะเน้นการตักบาตรในตอนเช้า การให้ทานหวังผลเพื่อความ
สุขของตนเองและครอบครัว รวมทั้งช่วยดำรงพระศาสนา และมีผู้ตอบแบบสอบถามจำนวนมากไม่
เห็นด้วยกับการบริจาคบุตรภรรยาของพระเวสสันดร

1.6 ประโยชน์ที่จะได้รับจากการวิจัย

1.6.1 เข้าใจแนวคิดเรื่องทานและทานบารมี รวมทั้งการทำทานและการบำเพ็ญทานบารมี
ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก จนถึงที่สะท้อนผ่านวรรณคดีไทยพุทธศาสนาได้ชัดเจนขึ้น

1.6.2 เข้าใจสถานะและบทบาทของวรรณคดีไทยพุทธศาสนาว่ามีส่วนในการสอนธรรมะ
ปลูกฝังค่านิยมเรื่องการทำทานหรือบำเพ็ญทานบารมี

1.6.3 สร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีไทยพุทธศาสนากับสังคม
วัฒนธรรมไทย

1.6.4 เป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยแนวคิดทางพุทธศาสนาในวรรณคดีไทย

1.7 วิธีดำเนินการวิจัย

1.7.1 ศึกษาแนวคิดเรื่องทานและทานบารมี รวมทั้งแนวคิดอื่นที่เกี่ยวข้อง

1.7.2 รวบรวม ศีลขววรรณคดีไทยพุทธศาสนาที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับทานและทานบารมี

1.7.3 วิเคราะห์ ตีความข้อมูล

1.7.4 เรียบเรียงและเสนอผลการวิจัย

1.8 ข้อตกลงเบื้องต้น

1.8.1 คำจำกัดความ

- วรรณคดีไทยพุทธศาสนา

ในงานวิจัยนี้ คำว่า “วรรณคดีไทยพุทธศาสนา” หมายถึง วรรณคดีพุทธศาสนาที่แต่งขึ้นในดินแดนไทยและสืบทอดแพร่หลายในสังคมวัฒนธรรมไทย ข้อมูลที่ใช้ศึกษาวิเคราะห์เป็นฉบับแปล แต่ง หรือเรียบเรียงเป็นภาษาไทยทั้งสิ้น

- ทาน และ ทานบารมี

นัยความหมายของทานและทานบารมีในงานวิจัยนี้ได้อธิบายแล้วข้างต้น **ทาน** หมายถึง การให้ ในระดับทั่วไป เป็นธรรมะที่ประกอบอยู่ในหมวดธรรมหลายข้อ เป็นธรรมปฏิบัติเพื่อประโยชน์สุขของผู้ให้ รวมทั้งคนในสังคม เป็นกรรมดีที่ก่อให้เกิดอานิสงส์ที่ดี

ส่วน **ทานบารมี** หมายถึง การให้ ที่เน้นความหมายว่าเป็นคุณธรรมหนึ่งใน “ธรรมะ 10 ประการที่บุคคลปฏิบัติแล้วจะบรรลुพระโพธิญาณ” (สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2543: 78)

อนึ่ง คำอธิบายเป็นเพียงคำอธิบายโดยสังเขปเพื่อให้เข้าใจความหมายหรือคำจำกัดความในเบื้องต้นเท่านั้น ยังจะต้องมีการอธิบายวิเคราะห์รายละเอียดต่อไป

1.8.2 พระไตรปิฎกและอรรถกถา

พระไตรปิฎกที่ใช้ในวิทยานิพนธ์นี้ คือ ฉบับแปลภาษาไทยของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2539) รูปแบบการอ้างอิงใช้ระบบนามปี ซึ่งผู้วิจัยจะระบุเลขลำดับเล่มท้ายปีพิมพ์เพื่อความชัดเจน เช่น (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 26: 42-45) เป็นต้น

คัมภีร์อรรถกถาต่างๆ รวมทั้ง **อรรถกถาชาดก** ใช้ฉบับแปลของมหามกุฏราชวิทยาลัย รูปแบบการอ้างอิงใช้ระบบนามปี เช่น (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525 ก: 112) เป็นต้น

บทที่ 2 ทานและทานบารมีในพระไตรปิฎก

ผู้วิจัยจะพิจารณาแนวคิดและคำสอนเรื่องทานและทานบารมีที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ส่วนพระวินัยปิฎกและพระสุตตันตปิฎก เพื่อศึกษาว่าพระไตรปิฎกแสดงแนวคิดและคำสอนเรื่องทานและทานบารมีอย่างไร เพื่อนำมาเปรียบเทียบกับแนวคิดและคำสอนดังกล่าวอันปรากฏเด่นในวรรณคดีไทยพุทธศาสนา ซึ่งจะได้อภิปรายในบทต่อไป

2.1 ทานในสังคมวัฒนธรรมอินเดีย

คำว่า “ทาน” มาจาก ทา ธาตุ (√dā) ซึ่ง Monier-Williams (2002: 473) ให้ความหมายว่า

to give, bestow, grant, yield, impart, present, offer to

“ทาน” ไม่ใช่คำศัพท์หรือมโนทัศน์ที่เกิดขึ้นใหม่จากพุทธศาสนา แต่ปรากฏอยู่ตั้งแต่ในส่วนที่เก่าที่สุดของคัมภีร์ฤคเวท คำว่า ทาน ในยุคแรกๆ หมายถึง สิ่งที่ให้ตอบแทนแก่ผู้ทำหน้าที่ประกอบพิธีกรรมต่างๆ ซึ่งจัดขึ้นเพื่อขอพรให้มีอายุยืนยาว ชัยชนะ ความสำเร็จ ความมั่งคั่งร่ำรวย และการขอบุตรชาย (Findly, 2003: 39)

“ทาน” จึงมิใช่คำสอนที่มีเฉพาะแต่ในพุทธศาสนาเท่านั้น ในอารยธรรมอินเดียอันเก่าแก่ “ทาน” เป็นสิ่งที่ปรากฏมาตั้งแต่โบราณกาล และการให้นั้นก็มิหลากหลายลักษณะ หลากหลายจุดมุ่งหมาย นับตั้งแต่การให้ การแบ่งปันระหว่างกันของคนในสังคม การให้แก่นักบวชหรือสมณะ ไปจนถึงการบูชา การถวายพลีแด่เทพ ก็นับเนื่องอยู่ในเรื่องของการให้เช่นกัน ตั้งแต่ยุคพระเวท จนกระทั่งถึงสมัยหลัง เมื่อได้เกิดลัทธิศาสนาต่างๆ ขึ้นมากมายในอินเดีย เรื่องของการให้ หรือ “ทาน” เป็นเรื่องสำคัญของศาสนาแทบทุกศาสนา

ลัทธิศาสนาต่างๆ ของอินเดียมีประวัติความเป็นมาที่ยาวนาน มีพัฒนาการความคิดเกี่ยวกับเรื่องต่างๆ ที่หลากหลายซับซ้อน แนวคิดและคำสอนเรื่อง “ทาน” ก็เป็นเรื่องหนึ่ง การจะสรุปรวบยอดว่าแต่ละศาสนา เช่น พราหมณ์ ฮินดู หรือเซน สอนเรื่องทานอย่างไร เป็นสิ่งที่กระทำได้ยาก ที่ผ่านมามีงานวิจัยที่พยายามศึกษาเรื่องทานในศาสนาต่างๆ ก็จำเป็นจะต้องจำกัดขอบเขตการศึกษาโดยเลือกพิจารณาจากคัมภีร์บางคัมภีร์เท่านั้น เช่นงานของ Brekke (1998) และ Heim (2004) ศึกษาเปรียบเทียบคัมภีร์สำคัญของศาสนาพราหมณ์ ศาสนาเซน และพุทธศาสนา ผลจากการศึกษาทำให้เห็นว่า ศาสนาเหล่านี้มีหลักการสำคัญหรือความเชื่อพื้นฐานเกี่ยวแก่การให้ทานหลายประการร่วมกัน คือ การให้เป็นการกระทำที่ดีและให้ผลที่ดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้แก่ภิกษุ ศาสนาพราหมณ์เน้นการให้แก่พราหมณ์ มีการกำหนด “เกณฑ์” หรือหลักการที่

ชัดเจนในเรื่องความบริสุทธิ์ของสิ่งที่ให้ ผู้ที่ให้ และผู้รับ เหตุจูงใจที่ถูกต้องในการให้ ฯลฯ อย่างไรก็ตาม ในแต่ละศาสนาก็จะมีรายละเอียด ข้อกำหนด คำอธิบายของการให้ หรืออาจจะมีแนวคิดเกี่ยวกับการให้บางประการที่แตกต่างไป

เช่น Heim (2004:35) กล่าวถึงคัมภีร์ธรรมศาสตร์ทั้งหลายที่แสดงว่า “ธรรมทาน” หรือทานที่ถูกต้องชอบธรรม คือทานที่ “ให้แก่ผู้รับที่เป็นทักษิโณยบุคคลอยู่เนื่องนิตย์ โดยจิตที่คิดจะสละ”¹ คล้ายคลึงกับคำสอนเรื่องการให้ทานแก่ทักษิโณยบุคคลด้วยจิตศรัทธาเลื่อมใสในพระสูตรและคัมภีร์ต่างๆ ในพระไตรปิฎก และกล่าวอีกว่า ในทุกศาสนาถือว่า การให้ทานเป็นสิ่งประเสริฐและเป็นสิ่งที่ควรกระทำ เพราะทำให้โลกียอาณิสสอันเลิศ เช่น ชื่อเสียงและการเป็นที่ยกย่องนับถือในชีวิตนี้ รวมถึงบุญที่จะนำไปสู่ภพใหม่ที่ดีกว่า องค์ประกอบทุกส่วนในการให้ทาน ไม่ว่าจะเป็นผู้ให้ ผู้รับ สิ่งของที่ให้ กิริยาอาการที่ให้ ล้วนแต่สัมพันธ์กับการให้ผลหรืออาณิสสของทานทั้งสิ้น (Heim, 2004: 40)²

การให้ผลของทานในลักษณะที่ว่า ให้สิ่งใดก็จะได้สิ่งนั้น หรือสิ่งของที่มีคุณลักษณะคล้ายๆ กับสิ่งที่ให้ เช่น ถวายประทีปแล้วทำให้ชาติหน้ามีสายตาดี ปรากฏในคัมภีร์มनु (Heim 2004: 41)³ ก็พบในคัมภีร์วิมานวัตถุของพุทธศาสนาเช่นกัน และยังคงกล่าวอีกด้วยว่า อาณิสสของทานมักได้รับการอธิบายหรือแสดงให้เห็นในรูปของเรื่องเล่า เรื่องเล่าเกี่ยวกับทานส่วนใหญ่ในคัมภีร์ต่างๆ จะแสดงให้เห็นโลกียสุขหรือทิพยสุขที่ได้รับจากการให้ทาน และมักมีลักษณะเป็นสูตรสำเร็จ (Heim, 2004: 40)⁴

นอกจากนี้ยังมีประเด็นอื่นๆ อีกมาก เช่น ความสำคัญของศรัทธาเลื่อมใส เจตนาในการให้ ซึ่งทั้งพุทธศาสนาและศาสนาฮินดูให้ความสำคัญอย่างยิ่ง (Heim, 2004: 43) หรือการให้ทานเป็นเหตุนำไปสู่การบรรลุธรรมสูงสุด เป็นต้น⁵

¹ All the Dharmaśāstra compendia idealize the most righteous gift (dharmadāna) as “that which is given constantly to worthy recipients without regard to any ends, only with the thought of giving up.” (Heim, 2004:35)

² Giving is good and should be done because it yields worldly benefits, such as fame and popularity in this life, and merit, which will bring about a desirable rebirth in the next. All of the elements in gift-giving – the donor, the recipient, the gift, and the manner of giving – are evaluated on their ability to yield merit or fruit. (Heim, 2004: 40)

³ Manu expounds that the nature of the gift determines the nature of the fruit in a manner in which like begets like: the donor of a lamp receives in the next life excellent eyesight... (Heim, 2004: 41)

⁴ Assumed at the philosophical level the doctrine of meritorious consequences of dāna is elaborated at the narrative level. Most of the dāna stories in all three literature are simple tales celebrating the earthly and heavenly pleasure one receives from giving. Often the format becomes quite mechanical and predictable... (Heim, 2004: 40)

⁵ โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน Heim (2004)

2.2 ความหมายและความสำคัญของทานในพุทธศาสนา

ในขณะที่ทานเป็นส่วนหนึ่งของมรดกวัฒนธรรมอินเดียอย่างน้อยตั้งแต่ยุคฤคเวท แต่เพิ่งจะเป็นในยุคอุปนิษัตน์เองที่การให้แก่สมณะหรือนักบวชก่อให้เกิดพัฒนาการความคิดทางปรัชญาใหม่ๆ กล่าวคือ ทานได้กลายเป็นคุณธรรมอย่างหนึ่งในการฝึกอบรมตน การให้ทักษิณาแก่เหล่าพรหมณ์นักบวช ซึ่งได้รับการสรรเสริญอย่างยิ่งในส่วนทานสุดดีของบพสวดในฤคเวท แสดงให้เห็นความสำคัญของการให้ทานว่าเป็นฐานทางเศรษฐกิจของระบบสถาบันนักบวช (และย่อมรวมไปถึงระบบพิธีกรรมและระบบจักรวาล) แต่เรื่องทานมิได้แยกออกมาเป็นคำสอนหรือข้อปฏิบัติโดยเฉพาะ หรือพัฒนาในฐานะคุณธรรมทางศาสนา จนกระทั่งถึงสมัยที่พระพุทธศาสนาถือกำเนิดขึ้น (Findly, 2003: 181)

การให้ทานในพุทธศาสนามีรากความคิดมาแต่สมัยพระเวท โดยปรับเปลี่ยนจากการเผาเครื่องบูชาในกองกฐนหรือถวายแด่เทพเจ้า มาเป็นการถวายทานแด่พระพุทธเจ้าหรือพระภิกษุสงฆ์ (Egge, 2002: 10) ทั้งนี้โดยมุ่งหวังผลอันประเสริฐจากการประกอบกรรมนั้น หลักฐานที่สนับสนุนแนวคิดนี้ คือ การใช้คำว่า “ยัญ” (“ยญญ” หรือ “ยชญ” ในภาษาสันสกฤต) ในพระสูตรหลายพระสูตร การใช้คำว่า ยัญ ในทางพุทธศาสนา เป็นการนำคำที่มีมาแต่เดิมของพรหมณ์ อันหมายถึงการบูชาบวงสรวง มาให้ความหมายใหม่ คือ การถวายทานแด่พระพุทธเจ้าหรือพระภิกษุสงฆ์ ซึ่งย่อมให้ผลหรืออานิสงส์อันประเสริฐตามหลักกรรม สอดคล้องกับ Brekke (1998: 304) ที่กล่าวว่าการถือกำเนิดของพุทธศาสนาและศาสนาเซนทำให้การบวงสรวงกลายเป็นการถวายทานแด่สังฆะนักบวช แทนที่พิธีกรรมอย่างพรหมณ์ที่มีมาแต่เดิม

การใช้คำว่า “ยัญ” ในพระสูตร เช่น ทานสูตร อังคุตตรนิกาย ฉกกนิบาต ปฐมปัณณาสก์ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 22: 486-488) กล่าวถึงทักษิณานันบริสุทธิตั้งพร้อมว่า

ทายก ก่อนให้ก็มีใจยินดี
เมื่อกำลังให้ก็ทำจิตให้เลื่อมใส
ครั้นให้แล้วก็มีใจเบิกบาน
นี่เป็นความถึงพร้อมแห่งยัญ

ในพระสูตรต่างๆ ในมัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย และอังคุตตรนิกาย ผลหรืออานิสงส์ของทานเป็นคำสอนเรื่องทานที่สำคัญยิ่ง เห็นได้จากการวาง “หลักการ” เกี่ยวกับคุณธรรมของผู้รับทาน คุณสมบัติของผู้เป็นทักษิณายบุคคล หรือผู้เป็น “บุญเขต” รวมทั้งการถวายทานแด่สงฆ์โดยไม่เจาะจงบุคคล ซึ่งจะให้ผลมาก ให้อานิสงส์มาก รายละเอียดจักได้กล่าวภายหลัง

อีกคำหนึ่งคือ “ทักษิณา” เดิมหมายถึง ค่าทำพิธีที่มอบแก่พราหมณ์ผู้ประกอบพิธี คำนี้ปรากฏใช้ในพุทธศาสนาเช่นกัน หมายถึง ทานที่ให้แกผู้รับต่างๆ ก่อให้เกิดผลหรืออานิสงส์อันประเสริฐแก่ผู้ให้ทานและสามารถอุทิศแก่ผู้อื่นได้ เช่น *ทักษิณาวិภังคสูตร* มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 14: 424) พระพุทธเจ้าทรงจำแนกทานหรือทักษิณาที่ให้แกบุคคลต่างๆ กันหรือเรียกว่า “ปาฏิปุคคคลิกทาน” ว่ามีผลมากน้อยแตกต่างกัน ขึ้นกับคุณธรรมของผู้รับ ขณะเดียวกันทรงสรรเสริญทานหรือทักษิณาที่ถวายแต่สงฆ์ว่ามีผลมากกว่าปาฏิปุคคคลิกทานทั้งปวง และทรงกล่าวถึงทักษิณาอันบริสุทธ์ หรือในพระวินัยปิฎก มหาวรรค (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 5: 102) กล่าวถึงการอุทิศทักษิณาแก่เทวดา

บัณฑิตอยู่ในที่ใด ครั้นเลี้ยงดูท่านผู้มีศีล ผู้ส่ำรวม
 ประพฤติพรหมจรรย์ในที่ที่ตนอยู่นั้นพึงอุทิศทักษิณา
 แก่เหล่าทวยเทพผู้สถิตอยู่ในที่นั้น
 ทวยเทพเหล่านั้นอันเขาบูชาแล้วย่อมมาตอบ
 อันเขานับถือแล้วย่อมนับถือตอบ
 จากนั้นย่อมอนุเคราะห์บัณฑิตนั้นเป็นการตอบแทน
 ดุจมารดาอนุเคราะห์บุตรผู้เกิดแต่อก
 ดังนั้น ผู้ที่ทวยเทพอนุเคราะห์แล้ว
 ย่อมพบเห็นแต่สิ่งที่ดีงามทุกเมื่อ

2.2.1 ทาน ในหมวดธรรมต่างๆ ทางพุทธศาสนา

ทาน ทานปรากฏในธรรมะหลายหมวด ไม่ว่าจะเป็น บุญกิริยาวัตถุ 10 สังคหวัตถุ 4 สปัริสบัญญัติ 3 ทศพิทธราชธรรม 10 พละ 4 เบญจธรรม 5 มงคล 38 และ ทศบารมี 10 ซึ่ง ทาน ในหมวดธรรมต่างๆ ดังกล่าวล้วนมีนัยความหมาย หรือความสำคัญต่อการประพฤติปฏิบัติฝึกฝนตนเองของพุทธศาสนิกชน ก่อให้เกิดประโยชน์สุขทั้งต่อตนเอง รวมทั้งประโยชน์สุขและความสมัครสมานสามัคคีของส่วนรวมทั้งสิ้น

ใน **บุญกิริยาวัตถุ** ทาน ถือเป็นวิธีการทำบุญประการแรก พระธรรมปิฎก (2542: 596-598) ได้แสดงว่าบุญกิริยาวัตถุ อันประกอบด้วย ทาน ศีล และภาวนานี้ คือไตรสิกขาในระดับสำหรับฆราวาสหรือชาวบ้านทั่วไป เป็นการ “ผ่อน” จุดมุ่งหมายของการปฏิบัติเพื่อมุ่งปรมาตละสูงสุด มาเน้นข้อปฏิบัติเบื้องต้นที่เกี่ยวกับการแสดงออกทางกายวาจา การปฏิบัติต่อกันระหว่างมนุษย์ หรือความสัมพันธ์ทางสังคม รวมทั้งการปฏิบัติทางจิต ที่เน้นพัฒนาจิตใจ

ใน**สังคหวัตถุ** ทาน เป็นคุณธรรมสำคัญอันเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจ สมานมิตรไมตรีระหว่างบุคคลในสังคม หรือใน**ทศพิธราชธรรม** ทานเป็นธรรมะประการแรกของผู้ปกครอง ซึ่งจะต้องเป็นผู้มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การปฏิบัติราชธรรมข้อนี้ ก็เพื่อประโยชน์สุขของผู้อยู่ใต้ปกครองเป็นสำคัญ และนอกจากทานแล้ว ในทศพิธราชธรรมยังมีหมวดธรรมที่คล้ายคลึงกันคือจาตะ หมายถึงการสละ เช่น เสียสละประโยชน์หรือความสุขส่วนตน (สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, 2543: 137-138)

ใน**ทศบารมี** ทาน เป็น “พุทธรธรรม” (ธรรมที่ทำให้เป็นพระพุทธเจ้า) ประการแรกที่พระโพธิสัตว์ ผู้ตั้งปณิธานที่บำเพ็ญธรรมเพื่อความตรัสรู้ เพื่อประโยชน์คือความหลุดพ้นของสรรพสัตว์ทั้งหลาย จะต้องศึกษา ประพฤติปฏิบัติให้เต็มพร้อมเสียก่อน ซึ่ง**ปกิณณกถา อรรถกถา จริยาปิฎก** (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543: 573) กล่าวว่าเพราะทาน “มีอุปการะมากแก่ศีลและทำได้ง่าย”

ทาน ในหมวดธรรมเหล่านี้จึงมีความสำคัญหลายระดับ ทั้งในระดับปัจเจกบุคคล และระดับสังคม ทานเป็นคุณธรรมที่ก่อให้เกิดความรักความเอื้ออาทรผูกพันระหว่างบุคคล เป็นคุณธรรมที่แต่ละคนพึงฝึกฝนเพื่อให้รู้จักการสละ ชัดเกลาโลภะและโทสะ เรียนรู้ที่จะเห็นโทษของความสุขจากการไขว่คว้าครอบครอง บรรเทาความตระหนี่หวงแหน ละคลายความคิดยึดมั่นว่า “ตัวเรา ของเรา” รู้จักสละประโยชน์สุขส่วนตัวเพื่อประโยชน์สุขของผู้อื่น ลดละความเห็นแก่ตัว รู้จักฝึกฝนที่จะไม่ยึดติดหรือไม่เป็นทุกข์เพราะทรัพย์สินสมบัติ เพราะบุคคลอันเป็นที่รักหรือสิ่งใดๆ อันเป็นเหตุสำคัญแห่งความทุกข์ เรียนรู้ที่จะเห็นคุณค่าของการให้อันนำมาซึ่งความสุขที่แท้จริง ด้วยทานมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับพรหมวิหารธรรม ในข้อเมตตา กรุณา มุทิตา (พระธรรมปิฎก 2542: 753) อันเป็นธรรมที่สร้างความสุขเบิกบานใจแก่ผู้อื่นรวมทั้งตนเอง

2.2.2 ทานและทานบารมีในพระวินัยปิฎกและพระสุตตันตปิฎก

ผู้วิจัยมุ่งศึกษาหาความหมายและความสำคัญของทานและทานบารมีที่ปรากฏในพระวินัยปิฎกและพระสุตตันตปิฎก โดยเว้นพระอภิธรรมปิฎก เนื่องจากพระอภิธรรมปิฎกมีเนื้อหาเน้นแสดงสภาวธรรมอันเป็นปรมาัตถ์ ต่างจากพระวินัยปิฎกและพระสุตตันตปิฎกซึ่งมีเนื้อหา กล่าวถึงธรรมข้อต่างๆ

2.2.2.1 ทานในพระวินัยปิฎก

มนัทสน์เรื่องทานในพระพุทธศาสนามีความสัมพันธ์กับสถาบันสงฆ์อย่างยิ่ง เห็นได้ชัดเจนในมนัทสน์เรื่อง “บุญเขต” หรือเนื่อนาบุญ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญยิ่งในการพิจารณาคุณค่าของทาน (Endo, 1987: xiii) การพิจารณาเรื่องทานในพระวินัยปิฎกอันเป็นส่วน

สำคัญยิ่งของพระธรรมวินัยจะช่วยทำให้เข้าใจความหมายของท่าน การรับทาน การประพฤติตน เป็นผู้ควรแก่การรับทานได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น

เรื่องทานในพระวินัยปิฎกสามารถพิจารณาได้จากเนื้อหาสองส่วน ได้แก่ ส่วนของสิกขาบทต่างๆ ซึ่งหลายสิกขาบทเกี่ยวข้องกับเรื่องการรับทานของพระภิกษุและภิกษุณีโดยตรง เช่น สิกขาบทในนิสสัคคียกัณฑ์ ปาจิตตียกัณฑ์ และเสขียกัณฑ์ และอีกส่วนหนึ่งคือ พิจารณาจากเหตุการณ์หรือเรื่องราวต่างๆ ในสมัยพุทธกาลอันเป็นที่มาของสิกขาบทนั้นๆ ของสงฆ์ทั้งสองฝ่าย

2.2.2.1.1 ทานในพระวินัยปิฎก พิจารณาจากสิกขาบท

เมื่อพิจารณาจากสิกขาบทต่างๆ ทั้งของฝ่ายภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ จะเห็นว่ามียกขาบทที่เกี่ยวข้องกับการรับทานของภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์อยู่เป็นจำนวนมาก ทำให้เห็นหลักหรือข้อปฏิบัติที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ ได้แก่

ก. ภิกษุสงฆ์ในฐานะผู้รับทานไม่พึงเป็นผู้มักมาก

สาระสำคัญของสิกขาบทเหล่านี้เป็นการปรามหรือห้ามไม่ให้ภิกษุหรือภิกษุณีในฐานะผู้รับทานเป็นผู้มักมาก แต่ให้เป็นผู้สันโดษ เลี้ยงง่าย

ในพระวินัยปิฎก มีสิกขาบทหลายข้อที่ห้ามภิกษุเป็นผู้มักมากในการรับไทยธรรมที่ทายกถวาย หากละเมิดสิกขาบทเหล่านี้จะต้องอาบัติต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์ ซึ่งจะต้องสละสิ่งที่รับมานั้นเสียจึงจะพ้นอาบัติ อาบัตติปาจิตตีย์ หรืออาบัติทุกกฏ ดังตัวอย่าง เช่น **สิกขาบทกำหนดเรื่องการขอและรับจีวร**

ก็ภิกษุใดออกปากขอจีวรจากคฤหัสถ์ชายหรือคฤหัสถ์หญิงผู้ไม่ใช่ญาติ
ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 2: 41)

หรืออีกสิกขาบทหนึ่งกล่าวว่า ถ้าคฤหัสถ์ชายหรือหญิงผู้ไม่ใช่ญาติ นำจีวรจำนวนมากมาพิจารณาภิกษุนั้น ภิกษุนั้นพึงยินดีจีวรมีอุตตราสงค์และอันตรสาวกเป็นอย่างมากจากจีวรที่เขานำมานั้น ถ้ายินดีเกินกว่านั้น ต้องอาบัตินิสสัคคียปาจิตตีย์ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 2: 47)

สิกขาบทอีกข้อหนึ่งเกี่ยวกับการรับจีวรกำหนดว่า เมื่อมีผู้พิจารณาจะถวายจีวร ห้ามภิกษุกำหนดว่าให้ยาว ให้กว้าง ให้เนื้อแน่น ซึ่งให้ดี ทอให้ดี สางให้ดี

และกรีดให้ตี แก่ช่างทอหูก อันแสดงความเป็นคนมักมาก (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 2: 163)

สิกขาบทห้ามการรับทองและเงิน

ก็ภิกษุใดรับหรือใช้ให้ผู้อื่นรับทองและเงิน หรือยินดีทองและเงินที่เขาเก็บไว้ให้ ต้องอาบัตินิสัคคิยปาจิตตีย์

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 2: 108)

สิกขาบทเกี่ยวกับการรับของขบฉัน เช่น

ก็ทายกนำขนมหรือข้าวตุก มาปวารณาภิกษุผู้เข้าไปถึงตระกูล ภิกษุผู้ต้องการพึงรับได้เต็ม 2-3 บาตร ถ้ารับเกินกว่านั้น ต้องอาบัติปาจิตตีย์ ครั้นรับเต็ม 2-3 บาตรแล้ว เมื่อนำออกจากที่นั้นแล้ว พึงแบ่งให้ภิกษุทั้งหลาย...

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 2: 390)

ก็ภิกษุใดออกปากขอโภชนะอันประณีตเช่นนี้ คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย ปลา เนื้อ นมสด นมส้ม มาเพื่อตนแล้วฉัน ต้องอาบัติปาจิตตีย์

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2539 เล่ม 2: 411)

เรื่องการขบฉันนี้ ในคัมภีร์มหาวรรค ยังมีสิกขาบทเรื่องการรับประทาน การเก็บภัตตาหาร ซึ่งต้องไม่แสดงว่าเป็นคนสะสม มักมาก และต้องไม่เป็นเหตุให้เกิดการฆ่า หรือทำให้ทายกผู้ถวายต้องประสบความเดือดร้อนถึงชีวิตและร่างกาย เช่น เรื่องของอุบาสิกาสุปเปียเชือดเนื้อฆ่าอ่อนถวายภิกษุผู้ต้องการฉันเนื้อ สุดท้าย แผลใหญ่ของนางหายสนิทด้วยพุทธานุภาพ แต่พระพุทธรูปเจ้าทรงดำหนิภิกษุรูปหนึ่งที่ฉันเนื้อโดยไม่พิจารณา และทรงบัญญัติสิกขาบทห้ามภิกษุฉันเนื้อมนุษย์ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2539 เล่ม 5: 80-83)

สิกขาบทกำหนดเรื่องการขอบาตร ปรากฏในเรื่องของนายช่างหม้อคนหนึ่งปวารณาภิกษุทั้งหลายไว้ว่าจะถวายบาตรแก่ภิกษุที่ต้องการบาตร ทำให้พวกภิกษุผู้ไม่รู้ประมาณออกปากขอบาตรเป็นจำนวนมาก จนนายช่างหม้อไม่มีเวลาทำอย่างอื่น หาเลี้ยงชีพไม่พอ บุตรภรรยาจึงพลอยลำบาก ได้รับความเดือดร้อนไปด้วย ชาวบ้านทราบจึงพากันตำหนิ ประณาม โพนทนาเรื่องนี้ พระพุทธรูปเจ้าจึงทรงเรียกประชุมพระสงฆ์เพื่อบัญญัติสิกขาบทว่า ภิกษุไม่พึงออกปากขอบาตร รูปใดขอ ต้องอาบัติทุกกฏ ยกเว้นภิกษุผู้มีบาตรหายหรือบาตรแตก จึงจะ

ออกปากขอบาตรได้ การที่ทรงอนุญาตนี้ก็เพราะหลังจากที่ทรงบัญญัติห้ามการขอบาตรแล้ว มีภิกษุจำนวนหนึ่งมีบาตรแตก แต่ไม่กล้าออกปากขอบาตร ด้วยยำเกรงว่ามีพุทธบัญญัติห้ามไว้ จึงออกมารับบิณฑบาตด้วยมือเปล่าเหมือนพวกเดียรฉัตร จนชาวบ้านติเตียน จึงทรงอนุญาต อย่างไรก็ตาม ภายหลังก็มีพวกภิกษุมักมาก ที่มีบาตรแตกเพียงเล็กน้อยก็ออกปากขอบาตร จึงต้องทรงบัญญัติเพิ่มเติมว่า บาตรต้องแตกไม่ต่ำกว่า 5 แห่งจึงจะขอได้ มิฉะนั้น ต้องอาบัตินิสสัคคิย-ปาจิตตีย์ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 2: 128-129)

นอกจากสิกขาบทข้อต่างๆ ที่ผู้ละเมิดจะต้องอาบัติแล้ว ในพระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ เสดิยภัณฑ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 2: 676-688) ยังมีข้อปฏิบัติต่างๆ อีกหลายประการที่เน้นให้ภิกษุมีความสำรวมระวัง ไม่เป็นผู้มักมาก มีกิริยาที่น่าเลื่อมใสในการรับบิณฑบาต เช่น

พึงทำความสำเหนียกว่า เราจักรับบิณฑบาตโดยเคารพ

พึงทำความสำเหนียกว่า เราจักให้ความสำคัญในบาตรขณะรับบิณฑบาต

พึงทำความสำเหนียกว่า เราจักรับบิณฑบาตพอเหมาะแก่กับแกง

พึงทำความสำเหนียกว่า เราจักรับบิณฑบาตเสมอขอบปากบาตร

พึงทำความสำเหนียกว่า เราจักไม่ใช่ข้าวสุกกกลมแกงหรือกับข้าวเพราะอยากได้มาก

พึงทำความสำเหนียกว่า เราไม่เป็นใช้ จักไม่ออกปากขอแกง หรือข้าวสุก มาฉันส่วนตัว

สิกขาบทและเสขียวัตตรประการต่างๆ ที่ยกมานี้เป็นการเน้นย้ำฝึกฝนภิกษุให้เป็นผู้มักน้อย สันโดษ สอดคล้องกับวิถีแห่งการประพฤติพรหมจรรย์ ความเป็นนักบวชผู้สละโลก แสวงหาความพ้นทุกข์ และยังเป็นการสร้างใจเลื่อมใสแก่ผู้อื่น ทั้งนี้เพราะหน้าที่สำคัญของภิกษุคือการเผยแผ่พระธรรมคำสอน การจะให้ประชาชนมีศรัทธาเลื่อมใสในคำสอนได้ ผู้ทำหน้าที่สอนคือเหล่าพระภิกษุก็ต้องกระทำตนให้เป็นที่เลื่อมใสด้วย สิกขาบทมากมายหลายข้อบัญญัติขึ้นเพราะภิกษุประพฤติตนไม่เหมาะสมจนชาวบ้านติเตียน ความในพระวินัยปิฎกแสดงว่าพระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญแก่เรื่องนี้อย่างยิ่ง ดังที่ทรงดำหนิภิกษุผู้เป็นต้นบัญญัติอยู่เนืองๆ ว่า

การกระทำอย่างนี้ มิได้ทำคนที่ยังไม่เลื่อมใสให้เลื่อมใส หรือทำคนที่
เลื่อมใสอยู่แล้วให้เลื่อมใสยิ่งขึ้นได้เลย ที่จริงกลับจะทำให้คนที่ไม่เลื่อมใสก็ไม่
เลื่อมใสไปเลย คนที่เลื่อมใสอยู่แล้วบางพวกก็จะกลายเป็นอื่นไป

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 1: 250-251)

ลักษณะข้อที่เกี่ยวแก่ทานในพระวินัยปิฎกแสดงแนวคิดที่ว่า
ภิกษุสงฆ์อยู่ในฐานะผู้ที่ได้รับการเลี้ยง จะดำรงอยู่ได้ก็ด้วยการสนับสนุนจากฆราวาส ภิกษุจะต้อง
ตระหนักทราบข้อนี้ การมีสถานะเป็น “ผู้ขอ” หรือผู้รับทานของภิกษุ จึงเป็นเงื่อนไขสำคัญยิ่ง
ประการหนึ่งที่ทำให้ภิกษุต้องสำรวมระวัง และตั้งใจฝึกฝนพัฒนาคุณธรรมของตนเอง เพื่อให้เป็น
“ทักษิณยบุคคล” คือ บุคคลผู้ควรแก่การรับทักษิณาทาน หรือเป็น “เนื่อนาบุญ” เริ่มต้นตั้งแต่การ
สำรวมระวัง การสละความโลภ ถือความสันโดษ ไปจนถึงการบำเพ็ญตนจนสำเร็จเป็นพระ
อริยบุคคล ซึ่งจะทำให้อนิสงส์ของท่านที่ทลายถวายเป็นศรัทธาเพิ่มพูนไปบุญมากยิ่งขึ้น

เหตุผลสำคัญอีกประการหนึ่งที่พุทธศาสนาเน้นให้ภิกษุเป็นผู้
สันโดษมักน้อย และมีวัตรปฏิบัติไม่เลื่อมใส เป็นเพราะสังคมในสมัยพุทธกาลมีลัทธิต่างๆ เป็น
จำนวนมาก บรรดานักบวชต่างลัทธิ เช่น นิครนถ์ อเจลก หรือบริพพาชก ย่อมได้รับการอุปถัมภ์หรือ
ความสนับสนุนอยู่เช่นเดียวกัน นอกจากนี้ ความในพระวินัยปิฎกแสดงให้เห็นว่า บางครั้งบ้านเมือง
ก็อาจเกิดเหตุข้าวยากหมากแพง หาบิณฑบาตได้ยาก หาปลาได้ยาก เพราะฉะนั้น หากภิกษุใน
พุทธศาสนาประพฤติตนไม่เหมาะสม ไม่ควรแก่การเลื่อมใสแล้ว ก็อาจเป็นที่ติเตียนและไม่ได้รับ
การสนับสนุนจากฆราวาสได้ ดังมีเรื่องแสดงไว้ เช่น ในพระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ (มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 1: 416) คหบดีผู้หนึ่งนิมนต์ภิกษุฉันนิตยภัต คือ ภัตตาหารที่ปวารณา
ถวายเป็นประจำ ปกติแล้ว คหบดีจะถวายอาหารที่ประณีต แต่เมื่อพระเมตติยะและพระภุมมชกะ
รับนิมนต์ไปฉันตามกำหนด คหบดีกลับให้ของที่หุ้มประตุ ไม่นิมนต์เข้าบ้าน แล้วถวายเพียงปลาย
ข้าวกับน้ำผักดอง เหตุเพราะไม่มีความเลื่อมใส ไม่พอใจภิกษุทั้งสองซึ่งได้ชื่อว่าเป็นภิกษุที่มีความ
ประพฤติเลวทราม

อีกเรื่องหนึ่ง อุบาสกฝากความภิกษุผู้สำรวมรูปหนึ่งไปทูลพระผู้-
มีพระภาคถึงความประพฤติผิดธรรมวินัยของพระภิกษุในกัฎฐาครีชนบท

วัดในกัฎฐาครีชนบททรุดโทรม ภิกษุชื่อว่าอัสนธิและปุนัพพสุกะเป็นเจ้าของ
ถิ่นอยู่ในกัฎฐาครีชนบท เป็นภิกษุอสังขีเลวทราม พวกเขาประพฤติไม่เหมาะสม
เห็นปานนี้ คือ ปลุกดอกไม้เองบ้าง... แม้พวกเขาบ้านที่เคยศรัทธาเลื่อมใส แต่
เดี๋ยวนี้ไม่ศรัทธาไม่เลื่อมใส ทานที่เคยถวายเป็นประจำแก่สงฆ์ บัดนี้หายาก

ทายิกาเลิกถวายแล้ว ภิกษุผู้มีศีลพากันจากไป ภิกษุผู้เลวทรามอยู่ครอบครอง
... ขอพระผู้มีพระภาคโปรดส่งภิกษุทั้งหลายไปศึกษาศีลชนบทเพื่อวัดจะได้ตั้งมั่น
อยู่สืบไปในที่นั้น

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 1: 461)

ในพระวินัยปิฎก มหาวรรค (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 5: 361) อุบาสกอุบาสิกาชาวกรุงโกสัมพี “คว่ำบาตร” พวกภิกษุที่รบกวนจนพระผู้มีพระภาคเสด็จหนีไปประทับในป่า แม้เข้ามาบิณฑบาตก็ไม่ถวายก้อนข้าว

ความเป็นผู้ขอหรือผู้รับทาน จึงเป็นสิ่งที่ภิกษุจะต้องระลึกละอายอยู่ตลอดเวลา เพื่อไม่ให้ละเมิดต่อพระมหามจรยหรือสิ่งที่ผู้ถือเพศบรรพชิตพึงกระทำ ดังเช่นเรื่องของพระเสยยสกะ ในพระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ สังฆาทิเสสกัณฑ์ ซึ่งใช้ความพยายามทำน้ำอสุจิให้เคลื่อน อันเป็นอาบัติสังฆาทิเสส มีความผิดร้ายแรงรองจากอาบัติปาราชิก ละเมิดแล้วจะต้องอยู่ปริวาส และอาศัยสงฆ์ลงมติให้พ้นผิด เมื่อความผิดเป็นที่เปิดเผย พระเสยยสกะถูกภิกษุผู้มีศีลตำหนิ มักน้อยดีเตือนเอาว่า “ท่านใช้มือที่เปิบข้าวที่เขาถวายด้วยศรัทธาพยายามทำน้ำอสุจิให้เคลื่อนออกมากหรือนั้นหรือ” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 1: 250)

ข. ประโยชน์ส่วนรวมของสงฆ์

นอกจากสิกขาบทที่เป็นข้อปฏิบัติชัดเจนทำให้เป็นผู้มักน้อยสันโดษแล้ว ในพระวินัยปิฎกมีสิกขาบทบางข้อบัญญัติเพื่อรักษาผลประโยชน์ส่วนรวมของสงฆ์ อันรองรับพุทธพจน์ที่ทรงแสดงเกี่ยวกับการถวายทานแต่สงฆ์ว่ามีผลมาก มีอานิสงส์มาก ไทยธรรมนั้นจึงเป็นของส่วนรวมที่จะต้องแบ่งสรรอย่างเป็นธรรมในหมู่สงฆ์ เช่น การห้ามภิกษุน้อมลากที่เขา น้อมไว้เป็นของถวายสงฆ์มาเพื่อตนเอง หรือบางสิกขาบทกล่าวถึงว่า หากมีผู้ปวารณาจะถวายของแก่สงฆ์ หากภิกษุใดทำเพิกเฉยเสีย ทำให้สงฆ์สูญเสียลาภที่พึงจะได้ ก็เป็นความผิดเช่นกัน เช่น

ก็ภิกษุได้รู้อยู่ น้อมลากที่เขา น้อมถวายไว้เป็นของจะถวายสงฆ์มาเพื่อ
ตน ต้องอาบัตินิสัคคิยปาจิตตีย์

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 2: 180)

ก็ภิกษุได้รู้อยู่ น้อมลากที่เขา น้อมไว้เป็นของจะถวายสงฆ์ไปเพื่อบุคคล
ต้องอาบัติปาจิตตีย์

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 2: 582)

2.2.2.1.2 สารอื่นๆ เกี่ยวกับทานในพระวินัยปิฎก

นอกจากการพิจารณาเรื่องทานจากสิกขาบทข้อต่างๆ แล้ว ยังสามารถพิจารณาเรื่องอื่นๆ เกี่ยวกับทานจากเหตุการณ์ต่างๆ ที่ปรากฏในพระวินัยปิฎกได้อีกด้วย ซึ่งจะทำให้เข้าใจบรรยากาศ หรือบริบทของการถวายทานในสมัยพุทธกาล

ก. เจตนาบริสุทธิ์ในการให้ ความบริสุทธิ์ของผู้รับทาน

เรื่องของมหาอำมาตย์ผู้เลื่อมใสใหม่ นิมนต์ภิกษุมาฉันภัตตาหาร แต่ปรากฏว่าภิกษุฉันได้น้อย เพราะได้ไปฉันที่อื่นมาก่อนแม้จะรับนิมนต์แล้ว อำมาตย์จึงโกรธ และติเตียนภิกษุเหล่านั้น ภายหลังสำนักได้ว่าตนได้กล่าววาจาไม่สมควรแก่ภิกษุ ทำให้กังวล ร้อนใจ จึงทูลถามพระพุทธเจ้าว่า ตนสร้างบุญหรือบาปมากกว่ากัน พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า

มหาอำมาตย์ ท่านนิมนต์ภิกษุสงฆ์ผู้มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ด้วยการให้ที่ล้าเลิศ ท่านชื่อว่าสร้างสมบุญไว้มากเพราะการให้ที่เป็นเลิศนั้น ภิกษุแต่ละรูปผู้รับเมล็ดข้าวสุกแต่ละเมล็ดของท่านล้วนเลิศด้วยคุณสมบัติใด ท่านจึงเป็นผู้ที่ชื่อว่าสร้างสมบุญไว้มากเพราะภิกษุผู้เลิศด้วยคุณสมบัตินั้น สวรรค์เป็นหนทางที่ท่านเริ่มต้นไว้แล้ว

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 5: 92)

เรื่องนี้แม้จะเป็นพุทธดำรัสทรงแสดงเพื่อปลอบใจมหาอำมาตย์ที่ได้เผลอสติกล่าววาจาติเตียนภิกษุที่นิมนต์มา แต่ก็แสดงให้เห็นหลักการของการให้ที่เน้นความบริสุทธิ์ประการต่างๆ กล่าวคือ เจตนาที่จะให้ครั้งแรก สิ่งของที่ให้อย่างประณีต แสดงความตั้งใจดี ที่สำคัญคือความสำคัญของคุณธรรมของผู้รับทานคือ ภิกษุผู้เลิศด้วยคุณสมบัติ นอกจากนี้ยังเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงแสดงอานิสงส์ของทาน คือ สวรรค์ แก่มหาอำมาตย์ อันเป็นอานิสงส์ขั้นต้น ซึ่งคงจะได้ทรงพิจารณาแล้วว่าเหมาะสมแก่จิตและภูมิธรรมของผู้ฟัง

อย่างไรก็ตาม ในหลายๆ กรณี เช่น เรื่องของพราหมณ์เพลัฏฐะ กลับมิได้ทรงหยุดอยู่เพียงการแสดงสวรรค์สมบัติเท่านั้น แต่ทรงแสดงธรรมตามแนวอนุพัทพิกถา คือ ทานกถา สีสกถา สักคกถา กามาทีนวกถา และเนกขัมมานิสังสกถา แก่พราหมณ์เพลัฏฐะ ซึ่งทรงพิจารณาแล้วว่า จะสามารถพัฒนาปัญญา ความเข้าใจธรรมะในระดับสูงยิ่งขึ้นไปโดยลำดับ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงเรื่องทานให้ทานเป็นเบื้องต้น ต่อด้วยการปฏิบัติฝึกฝนตนเองด้วยศีลเพื่อความไม่เบียดเบียน จนถึงคุณของการสละคลายจากกาม จากนั้นเมื่อ “ทรงทราบว่พราหมณ์มีจิตควร อ่อน ปราศจาก

นิเวศน์ เบิกบาน ผ่องใส จึงทรงประกาศสามกัณฑ์ศีลธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ธรรมจักขุอันปราศจากธุลี ปราศจากมลทินได้เกิดแก่พราหมณ์เพ็ญสุภัก์จาณะ ณ อาสนะนั้นนั้นแล้วว่า ‘สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งปวง มีความดับไปเป็นธรรมดา’ เปรียบเหมือนผ้าขาวสะอาดปราศจากมลทิน ควรรับน้ำย้อมได้เป็นอย่างดี” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 5: 95)

ข. การถวายสังฆทานให้อานิสงส์สูงสุด

“สังฆทาน” ได้รับการเน้นย้ำว่าเป็นทานที่ให้อานิสงส์สูงสุด

ดังปรากฏในเรื่องการถวายน้ำอัฐฐบาโนพระวินัยปิฎก มหาวรรค

ยัญพิธีมีการบูชาไฟเป็นประธาน

สวาทิตีฉันทที่เป็นประธานของพระเวท

พระเจ้าแผ่นดินเป็นประธานของพระราชาราชกูร์

มหาสมุทรเป็นประธานของแม่น้ำ

ดวงจันทร์เป็นประธานของดาวนักษัตร

ดวงอาทิตย์เป็นประธานแห่งสิ่งทีร้อน ฉันทใด

พระสงฆ์ก็เป็นประธานของทายกผู้มุ่งบุญถวายทานบุญอยู่ ฉันทนั้น

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 5: 132)

ค. อานิสงส์ของทาน

เช่น อานิสงส์การถวายข้าวต้ม พระพุทธเจ้าทรงรับและเสวย

ข้าวต้มของพราหมณ์ ผู้คอยหาโอกาสถวายภัตตาหารภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ทรงแสดงอานิสงส์ 10 ประการของข้าวต้ม คือ (1) ให้อายุ (2) ให้อวรรณะ (3) ให้สุขะ (4) ให้พละ (5) ให้ปฏิภาณ (6) บรรเทาความหิว (7) ระวังความกระหาย (8) ให้ลมเดินคล่อง (9) ชำระลำไส้ (10) เผาอาหารที่ยังไม่ย่อยให้ย่อย

ทายกผู้ตั้งใจถวายข้าวต้มแก่ปฎิคาหกผู้สำรวมแล้ว

ผู้ฉันอาหารที่ผู้อื่นถวายตามกาลสมควร

เขาได้ชื่อว่าตามเพิ่มให้ประโยชน์ 10 ประการแก่ปฎิคาหก

คือ อายุ อวรรณะ สุขะ พละ ปฏิภาณ

นอกจากนั้นข้าวต้มย้อมบรรเทาความหิว ความกระหาย

ให้ลมเดินคล่อง ชำระลำไส้ และช่วยย่อยอาหาร

พระสุคตตรัสว่าข้าวต้มเป็นยา

ดังนั้น ผู้ที่ต้องการความสุขอันเป็นของมนุษย์ตลอดกาลนาน

และปรารถนาความสุขอันเป็นทิพย์ หรือปรารถนาความงาม

อันเป็นของมนุษย์ จึงควรถวายข้าวต้ม

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 5: 89)

น่าสังเกตว่า คำว่า “อานิสงส์” ในที่นี้ มีความหมายทั้งในแง่ของ “ประโยชน์” ที่เกิดขึ้นทั้งแก่ผู้ให้ ผู้รับ ประโยชน์ของการกินข้าวต้มที่มีต่อร่างกาย และการถวายข้าวต้มอันเป็นกุศลทำให้ได้ผลเป็นความสุขของมนุษย์และสวรรค์

ง. เรื่องการอุปถัมภ์วัดและพระสงฆ์

ในพระวินัยปิฎก มหาวรรค มีหลายเรื่องที่จะสะท้อนให้เห็นการอุปถัมภ์บำรุงพระสงฆ์ของสมณราช ไม่ว่าจะเป็นการปวารณาถวายทานแต่พระสงฆ์เป็นประจำ เรื่องภิกษุประจำตระกูล ซึ่งภิกษุรูปใดรูปหนึ่งจะได้รับการอุปฐากดูแลโดยตระกูลหนึ่งเป็นประจำ และการถวายคนวัด หรือ “เลกวัด” ปรากฏในเรื่องท่านพระปิลินทวัจฉะซึ่งประสงค์จะทำที่เร้น จึงให้ภิกษุทั้งหลายทำความสะอาดเงื่อมเขา พระเจ้าพิมพิสารทอดพระเนตรเห็น มีพระประสงค์จะถวายคนวัด ท่านพระปิลินทวัจฉะทูลพระผู้มีพระภาคแล้ว ทรงอนุญาตให้มีคนวัด แต่พระเจ้าพิมพิสารกลับลืมเสีย ภายหลังเมื่อทรงระลึกได้จึงถวายคนวัด 500 คนแก่ท่านพระปิลินทวัจฉะหลังจากผ่านไปแล้ว 500 ราตรี (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 5: 64-65)

จ. การอุทิศทักษิณาแก่เทวดา

พระพุทธเจ้าตรัสให้ผู้ถวายทานพึงอุทิศทักษิณาแก่เหล่าทวยเทพผู้สถิตประจำอยู่ในที่นั้น ทรงรับรองว่า เทพย่อมจะอนุเคราะห์เกื้อกูลผู้ที่นับถือบูชาโดยอุทิศทักษิณาให้

บัดนี้ตออยู่ในที่ใด ครั้นเลี้ยงดูท่านผู้มีศีล ผู้สัจรวม

ประพฤติพรหมจรรย์ในที่ที่ตนอยู่นั้นพึงอุทิศทักษิณา

แก่เหล่าทวยเทพผู้สถิตอยู่ในที่นั้น

ทวยเทพเหล่านั้นอันเขาบูชาแล้วย่อมบูชาตอบ

อันเขานับถือแล้วย่อมนับถือตอบ

จากนั้นย่อมอนุเคราะห์บัณฑิตนั้นเป็นการตอบแทน
 ดุจมารดาอนุเคราะห์บุตรผู้เกิดแต่อก
 ดังนั้น ผู้ที่ทวยเทพอนุเคราะห์แล้ว
 ย่อมพบเห็นแต่สิ่งที่เจริญทุกเมื่อ

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 5: 102)

จ. เมณฺฑนธรรมไมใช่ทาน

ในพระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ สังฆาทิเสสกัณฑ์ ภิกษุรูปหนึ่ง
 กำหนด ออกปากขอเมณฺฑนธรรมจากหญิงคนหนึ่ง ต้องอาบัติสังฆาทิเสส

สมัยนั้น ภิกษุรูปหนึ่งมีความกำหนด ได้กล่าวกับหญิงคนหนึ่งว่า “น้อง
 หญิง เธอเป็นคนมีศรัทธา จะถวายทานอันเลิศแก่พวกอาตมาบ้างไม่ได้หรือ”
 “อะไรเจ้าคะ” ภิกษุนั้นตอบว่า “เมณฺฑนธรรม” แล้วเกิดความกังวลใจว่า เราต้อง
 อาบัติสังฆาทิเสสหรือหนอ จึงนำเรื่องไปกราบทูลพระผู้มีพระภาคให้ทรงทราบ
 พระองค์ตรัสว่า “ภิกษุ เธอต้องอาบัติสังฆาทิเสส”

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 1: 327)

ข. เรื่องอุบาสิกาผู้เป็นเลิศในการให้ทาน

นางวิสาขามิคารมาตาทูลขอพร 8 ประการจากพระพุทธเจ้า
 เพื่อจะถวายทานต่างๆ อันจะเกื้อกูลพระภิกษุและภิกษุณีตลอดชีวิต ได้แก่ ถวายผ้าอาบน้ำฝน
 อาหารสำหรับภิกษุอาคันตุกะ ภิกษุที่กำลังเตรียมเดินทาง ภิกษุไข้ ภิกษุผู้พยาบาลภิกษุไข้ เกสัช
 สำหรับภิกษุไข้ ข้าวต้ม ผ้าอาบน้ำภิกษุณีสงฆ์ แสดงให้เห็นความเป็นผู้มีศรัทธาและใส่ใจถึงถ้วนของ
 นางวิสาขามิคารมาตา ผู้เป็นแบบอย่างของอุบาสิกาที่ดี (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539
 เล่ม 5: 218-225)

ข. การให้ทานแก่นักบวชลัทธิอื่น

พระผู้มีพระภาคทรงสนับสนุนสี่หเสนาบดีให้อุปถัมภ์ลัทธิที่
 เคยนับถือมาก่อน “ตระกูลของท่านเคยเป็นที่ต้อนรับพวกนิครนถ์มานาน ดังนั้น ท่านพึงใส่ใจว่า
 ควรให้บิดนทบาทแก่พวกนิครนถ์ผู้เข้าไปตระกูลต่อไปเถิด” ทำให้สี่หเสนาบดีปลาบปลื้มชื่นใจ
 (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 5: 113-114) เรื่องนี้แสดงให้เห็นว่า แม้จะมีคำสอนเน้น
 ย้ำการให้ทานแต่สงฆ์ โดยถือว่าเป็นทักษิโณยบุคคลสูงสุด แต่โดยสภาพความเป็นจริงของสังคม

อินเดียในสมัยพุทธกาลมีนักบวชหลายลัทธิ ซึ่งต่างก็มีสาวกผู้ให้การสนับสนุนอยู่ เมื่อสาวกลัทธิต่างๆ เหล่านั้นหันมาจับนับถือพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าก็ทรงมีกุศโลบายอันเปี่ยมด้วยพระปัญญาและพระกรุณาที่จะอนุญาตให้ผู้เลื่อมใสใหม่ยังคงให้ทานหรือให้ความอุปถัมภ์แก่นักบวชเหล่านั้นดังที่เคยปฏิบัติมา เช่นในกรณีนี้คือพวกนิครนถ์ มิได้ทรงห้ามปราม เพื่อไม่ให้ทายกต้องลำบากใจ

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า การพิจารณาเรื่องทานจากพระวินัยปิฎกในส่วนของสิกขาบททำให้เห็นภาพชัดขึ้นว่า พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัยอันเป็น “ธรรม” สำหรับบรรพชิตไว้ศึกษา ฝึกฝนขัดเกลาตนเอง ทั้งมีไว้เพื่อกำจัด “คนเก้อยาก”⁶ ให้เกิดความละอาย เพื่อรักษาพระศาสนาไว้ให้บริสุทธิ์

การให้ทานเป็นข้อปฏิบัติที่สำคัญยิ่งประการหนึ่ง และพระสงฆ์ก็ถือเป็นผู้รับทานที่เป็น “ทักษิณอบุคคล” เป็น “บุญเขต” หรือเป็นเนื้อนาบุญให้ชนทั้งหลายได้ประกอบบุญกิริยา เพื่อความสุขความเจริญ จนกระทั่งเพื่อความพ้นทุกข์ ดังนั้นหากพระสงฆ์ภิกษุภิกษุณีรับทานอันไม่เหมาะสม แฝงกายเข้ามาบวชเพียงเพื่อหวังลาภ ประพฤติตนไม่เหมาะสมแก่การเป็นทักษิณอบุคคลแล้ว หลักระงับการให้อันบริสุทธิ์ ที่จะนำไปสู่ความสุข ความเจริญ ความพ้นทุกข์ ดังกล่าวก็ไม่อาจเกิดขึ้นได้

อีกประการหนึ่ง พระพุทธศาสนาเน้นความสามัคคีเรียบร้อย ความดำรงตั้งมั่นของคณะสงฆ์ พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญแก่สงฆ์เป็นอย่างมาก ดังที่ทรงบัญญัติว่า ทานที่ทายกถวายเป็นสิ่งทานนั้นมีผล มีอานิสงส์สูงสุด สิ่งทานนี้เป็นของส่วนรวม มิได้เจาะจงบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ดังนั้นจึงต้องบัญญัติพระวินัยเพื่อให้ภิกษุภิกษุณีมีความเคารพในของสงฆ์อันเป็นของส่วนรวม และกระทำให้ลาภที่เกิดแก่ส่วนรวมนั้นแบ่งปันกันโดยยุติธรรมและเป็นประโยชน์สูงสุด สมดังเจตนาของผู้ถวาย และเพื่อให้เกิดความปกติเรียบร้อยในหมู่สงฆ์ อันพึงเป็นสิ่งคมต้นแบบของพุทธศาสนิกชน

ในสังคมสมัยพุทธกาลที่เต็มไปด้วยลัทธิศาสนาต่างๆ มากมาย มีนักบวชหลากหลายลัทธิ มีทั้งผู้เลื่อมใสนับถือพุทธศาสนาและศาสนาอื่น อาหารหรือไทยธรรมทั้งหลาย อาจมิได้อุดมบริบูรณ์เสมอไป สิกขาบทต่างๆ อันเนื่องด้วยการรับทานของพระภิกษุและภิกษุณีจึงเน้นให้เกิดความสันโดษ ความสำรวมระวัง ความเรียบร้อยงดงาม อันจะนำมาซึ่งความเลื่อมใสของหมู่ชน และความตั้งมั่นยั่งยืนของพระศาสนาด้วย

นอกจากนี้ เรื่องราวเหตุการณ์อันเนื่องด้วยสิกขาบทต่างๆ ซึ่งปรากฏในพระวินัยปิฎกยังสะท้อนให้เห็นแนวคิดหรือคำสอนเรื่องทานอื่นๆ รวมทั้งบริบทของการให้ทานใน

⁶ คนเก้อยาก (เก้อ-ยาก) หมายถึง ผู้ไม่มีความละอาย

สมัยพุทธกาล นอกจากการพิจารณาสิกขาบทต่างๆ ที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติของสงฆ์ทั้งสองฝ่ายโดยตรง แนวคิดคำสอนทั้งหมดเหล่านี้ ล้วนสอดคล้องรับกันกับความในพระสูตรต่างๆ ดังจะแสดงต่อไป

2.2.2.2 ทานในพระสูตรตันตปิฎก

หากพิจารณาเรื่องทานในพระสูตรตันตปิฎก จะพบว่าในมัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย และอังคุตตรนิกาย มีพระสูตรที่กล่าวถึงเรื่องทานจำนวนมาก ทั้งพระสูตรที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงเรื่องทานโดยตรง ไม่ว่าจะเป็นหลักของการให้ทาน ทานที่บริสุทธิ์ เหตุต่างๆ ของการให้ทาน รวมทั้งพระสูตรที่มีเรื่องทานปรากฏแทรกอยู่ นอกจากนี้ ในขุททกนิกาย ก็มีคัมภีร์หลายคัมภีร์ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับเรื่องทานและทานบารมี

2.2.2.2.1 ทานในที่ชนิกาย

แม้จะไม่มีพระสูตรที่มีเนื้อหามุ่งแสดงเรื่องการให้ทานโดยตรง แต่ในพระสูตรหลายพระสูตรในที่ชนิกายก็มีเนื้อความที่แสดงความคิดหรือคำสอนที่สำคัญเกี่ยวกับทาน ดังนี้

ก. เรื่องทานและการให้ผลของทานแสดงหลักการว่าพุทธศาสนาเป็นกิริยวาทีและไม่เป็นอุจเจททิฎฐิ

ในที่ชนิกาย สीलขันธวรรค พระสูตรส่วนใหญ่มักมีเนื้อหาแสดงการโต้แย้งทางหลักการความคิดระหว่างพุทธศาสนากับลัทธิอื่นๆ ในสังคมอินเดียในสมัยนั้น ในหลายพระสูตร พระพุทธเจ้าทรงแสดงให้เห็นว่าพุทธศาสนาเป็นกิริยวาที และไม่ใช่อุจเจททิฎฐิ โดยเรื่องทานและการให้ผลของทานมีความสำคัญในการอธิบายหลักการดังกล่าว

ใน*สามัญญผลสูตร* ที่ชนิกาย สीलขันธวรรค อันเป็นพระสูตรว่าด้วยพระเจ้าอชาตศัตรูทูลถามพระพุทธเจ้าเรื่องผลแห่งความเป็นสมณะ พระองค์ได้ทูลพระพุทธเจ้าถึงหลักคำสอนของลัทธิต่างๆ ตามที่ทรงได้ยินได้ฟังมา ในลัทธิของครูปุณณะ กัสสปะมีคำสอนว่าการกระทำต่างๆ ย่อมไม่เป็นอันกระทำ ไม่มีผลจากการกระทำใดๆ ทั้งสิ้น โดยยกเรื่องของการบูชาและการให้ทานมากล่าวอ้าง

แม้หากบุคคลไปฝังช้ายแม่น้ำคงคา ให้เอง ใช้ให้ผู้อื่นให้ บูชาเอง ใช้ให้ผู้อื่นบูชา เขาย่อมไม่มีบุญที่เกิดจากกรรมนั้น ไม่มีบุญมาถึงเขา ไม่มีบุญที่เกิดจากการให้ทาน จากการฝึกอินทรีย์ จากการสำรวม จากการพูดคำสัตย์ ไม่มีบุญมาถึงเขา

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 9: 54)

คำสอนของครูปุณณะ กัสสปะที่ว่าทำแล้วยอมไม่เป็นอันทำ การบูชา การให้ทาน การฝึกฝนอบรมตนยอมไม่มีผลนี้ ได้รับการกล่าวถึงใน *สามัญญผลสูตร* ในฐานะวาทีมัจฉาทิฏฐิ เท่ากับแสดงว่าพุทธศาสนามีความเห็นในทางตรงกันข้าม คือ การบูชายอมมีผล การให้ทานยอมมีผล ทำแล้วยอมเป็นอันทำตามหลักแห่งกรรม

อีกตอนหนึ่งกล่าวถึงลัทธิของครูอชิตะ เกสกัมพล ซึ่งเป็นลัทธิที่ถือว่าหลังจากตายแล้วอัตตาขาดสูญ

ทานที่ให้แล้วไม่มีผล ยัญที่บูชาแล้วไม่มีผล การเช่นสรวงก็ไม่มีผล ผล
วิบากแห่งกรรมที่ทำความชั่วก็ไม่มี โลกหน้าไม่มี บิดาไม่มีคุณ มารดาไม่มีคุณ...
คนเขลาบัญญัติทานนี้ไว้ คำที่คนบางพวกย่ำว่ามียลนั้นว่างเปล่า เท็จ ไร้สาระ
เมื่อสิ้นชีวิต ไม่ว่าจะคนเขลาหรือคนฉลาดยอมขาดสูญไม่เกิดอีก

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 9: 56)

ในทำนองเดียวกับลัทธิของครูปุณณะ กัสสปะ คำสอนของครูอชิตะ เกสกัมพลก็ได้รับการกล่าวถึงในฐานะลัทธิมัจฉาทิฏฐิเช่นกัน ลัทธินี้กล่าวว่าการให้ทาน การบูชาเช่นสรวง หรือการกระทำใดๆ ก็ตามยอมไม่มีผล เพราะเมื่อตายแล้วอัตตาขาดสูญ ไม่มีภพ หน้า ไม่มีผู้รับผลของกรรม พุทธศาสนามีหลักคำสอนที่ตรงกันข้ามกับลัทธินี้ เพราะตามหลักกรรม การให้ทานยอมมีผลมิใช่เพียงในชีวิตนี้เท่านั้น แต่จะให้ผลข้ามภพข้ามชาติ

หลักการของพุทธศาสนาที่แสดงว่าการให้ทานยอมมีผล และให้ผลข้ามภพข้ามชาตินี้เป็นหลักการสำคัญที่ทำให้คำสอนของพุทธศาสนาแตกต่างจากคำสอนของลัทธิอื่นๆ หลายลัทธิในสมัยพุทธกาล หลักการนี้ยืนยันว่าสุขทุกข์ของแต่ละบุคคลมีที่มาจาก การกระทำของตนเอง การจะพัฒนาตนเองจนบรรลุความหลุดพ้นได้ต้องอาศัยการกระทำของตนเองเท่านั้น

ข. การแสดงธรรมเทศนาตามแนวอนุพุทฺธิกา

อนุพุทฺธิกา คือ การแสดงธรรมโดยลำดับ เริ่มต้นตั้งแต่เรื่องทาน คีล เรื่องสวรรค์ เรื่องโทษ ความต่ำทราม ความเศร้าหมองของกาม และอนิสงส์ในการออกบวช ซึ่งเป็นแนวทางการแสดงธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงพิจารณาโดยแยบคายแล้วจึงทรงแสดงโปรดแก่บุคคลทั้งหลาย เช่น *อัมพัฏฐสูตร* พรหมณ์ไปกขรชาติ ได้มาเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อพิจารณาลักษณะมหาบุรุษ 32 ประการของพระองค์ และได้ นำของขบขันอันประณีตมาถวาย

พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงอนุปฺพุพิกธาแก่พราหมณ์ พราหมณ์ได้ฟังอนุปฺพุพิกธานั้นแล้ว จึงมีจิต
 ควรแก่การบรรลुธรรม สงบ อ่อน ปราศจากนิเวรณ เบิกบาน ผ่องใส แล้วจึงทรงแสดงอริยสัจ คือ
 ทุกข์ สมุทัย นิเวรณ มรรค เมื่อจบ พราหมณ์ไปกขรชาติก็ได้ธรรมจักขุ

... ธรรมจักขุอันไร้รูปคืออภิสส ปราศจากมลทิน เกิดขึ้นแก่พราหมณ์ไปกขรชาติ
 บนที่นั่งนั้นเองว่า ‘สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดล้วน
 ดับไปเป็นธรรมดา’ เปรียบเหมือนผ้าขาวสะอาดปราศจากมลทินควรรับน้ำย้อม
 ได้เป็นอย่างดี

...

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 9: 109)

กรณีของพราหมณ์ไปกขรชาติใน*อัมพัฏฐสูตร*นี้ จะเห็นได้ถึง
 ความสำคัญของการแสดงธรรมตามแนวอนุปฺพุพิกธา เริ่มต้นด้วยการแสดงเรื่องทานและศีล และ
 แสดงอานิสงส์ของการให้ทานรักษาศีล คือ สวรรค์อันเป็นโลกียอานิสงส์ จากนั้นจึงค่อยแสดงให้
 เห็นโทษของกาม และสรรเสริญคุณของการเว้นออกจากกาม การฟังธรรมโดยลำดับนี้นำไปสู่สภาวะจิต
 ที่ “อ่อน ปราศจากนิเวรณ เบิกบาน ผ่องใส” และ “ควรแก่การบรรลุธรรม” ควรแก่การฟังและ
 พิจารณาอริยสัจ จนบรรลุธรรมจักขุในที่สุด

ค. การรับโภชนาหารกับการรักษาความบริสุทธิ์ของภิกษุ และสมณพราหมณ์

ใน*สามัญญผลสูตร* ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค เมื่อพระพุทธเจ้าทรง
 อธิบาย “มัชฌิมศีล” ของภิกษุ ปราภฏแนวคิดและถ้อยคำที่คล้ายคลึงกับในพระวินัยปิฎกว่า ภิกษุ
 เป็นผู้เว้นขาดจากการกระทำต่างๆ ได้แก่ การพราภฏพีชคามและภุตคาม (พีชที่เกิดจากเหง้า ลำต้น
 ตา ยอด และเมล็ด) เว้นขาดจากการบริโภคของที่สะสมไว้ เว้นขาดจากการดูการละเล่นอันเป็น
 ข้ำศึกต่อกุศล เว้นขาดจากการชวนชวายในการเล่นพนันอันเป็นเหตุแห่งความประมาท เว้นขาด
 จากที่นอนอันสูงใหญ่ เว้นขาดจากการชวนชวายในการประดับตกแต่งร่างกาย เว้นขาดจาก
 เสร็จฉานกถา (เช่น เรื่องพระราชา เรื่องโจร เรื่องมหาอำมาตย์ เรื่องกองทัพ เรื่องภัย เรื่องการรบ
 เรื่องข้าว เรื่องน้ำ เรื่องผ้า เรื่องที่นอน ฯลฯ) เว้นขาดจากการทุ่มเถียงแก่งแย่งกัน เว้นขาดจากการ
 ทำหน้าที่เป็นตัวแทนและผู้สื่อสาร เว้นขาดจากการพูดหลอกลวงและเลียบเคียง พระพุทธเจ้าตรัส
 ว่าภิกษุยอมไม่เว้นขาด ไม่กระทำสิ่งต่างๆ เหล่านี้ ต่างจาก “สมณพราหมณ์ผู้เจริญบางพวกฉัน

โภชนาหารที่เขาส่งให้ด้วยศรัทธา” แล้ว ยังคงประพาศิตนละเมียดศีลอันบริสุทธิ์เหล่านี้ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 9: 67-69)

ง. การให้ทานโดยเคารพ โดยความนอบน้อม

ใน *ปายาสีสูตร* ที่มณีกาย มหาวรรค แสดงความสำคัญของการให้ทานด้วยท่าทีที่เคารพอ่อนน้อมแก่ผู้รับทาน คือเรื่องของเจ้าปายาสี ซึ่งเมื่อมีชีวิตอยู่ไม่เป็นผู้เลื่อมใส “ทรงให้ทานโดยไม่เคารพ ไม่ทรงให้ทานด้วยด้วยพระหัตถ์ของพระองค์ ทรงให้ทานด้วยความไม่นอบน้อม แต่ทรงให้ทานอย่างโยนทิ้ง หลังจากถึงชีพิตักษัยแล้วจึงเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพวกเทพชั้นจาตุมหาราช คือ ได้วิมานว่างเปล่าชื่อเสรีสกวิมาน” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2539 เล่ม 10: 370) ขณะที่อุตตรมาณพ ผู้เป็นเจ้าหน้าที่ในการให้ทานของเจ้าปายาสี “ให้ทานโดยเคารพ ให้ทานด้วยมือของตนเอง ให้ทานโดยความนอบน้อม ไม่ใช่ให้ทานอย่างโยนทิ้ง” (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2539 เล่ม 10: 371) เมื่อตายแล้วจึงไปเกิดในภพที่สูงกว่าเจ้าปายาสีผู้เป็นนาย คือสวรรค์ชั้นดาวดึงส์

จ. การอุทิศทักษิณาแก่เทวดา

ใน *มหาปริณิพพานสูตร* ที่มณีกาย มหาวรรค เมื่อพระพุทธเจ้า ซึ่งเสด็จพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ เสดยองค์าสที่มหาอำมาตย์สุณีระและมหาอำมาตย์วัสสการะชาวแคว้นมคธถวายแล้ว ทรงอนุโมทนาด้วยพระคาถา ตรัสสอนให้อุทิศทักษิณาหรือส่วนบุญแก่เทวดาผู้สถิตอยู่ในที่นั้น ซึ่งเป็นแนวคิดที่ปรากฏในพระวินัยปิฎก มหาวรรคเช่นกัน

บัณฑิตอยู่ในที่ใด เลี้ยงดูท่านผู้มีศีล
ผู้สำรวจ ประพาศิตนพรหมจรรย์ ในที่ที่ตนอยู่นั้น
พึงอุทิศทักษิณาแก่เหล่าเทวดาผู้สถิตอยู่ในที่นั้น
เทวดาเหล่านั้นอันเขาบูชาแล้ว ย่อมบูชาตอบ
อันเขานับถือแล้ว ย่อมนับถือตอบ
จากนั้นย่อมอนุเคราะห์บัณฑิตนั้นเป็นการตอบแทน
ดูจุมารดาอนุเคราะห์บุตรผู้เกิดแต่อก
ดังนั้น ผู้ที่เทวดาอนุเคราะห์แล้ว
ย่อมพบเห็นแต่สิ่งที่เจริญทุกเมื่อ

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 10: 97)

2.2.2.2 ทานในมัชฌิมนิกาย

ก. ปาฏิปุคคสิกทาน และสังฆทาน

ใน*ทักษิณาวិภังคสูตร* มัชฌิมนิกาย อุปริปัญณาสกั (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2539 เล่ม 14: 424) พระพุทธเจ้าได้ทรงจำแนกปาฏิปุคคสิกทาน หรือการถวายทานเจาะจงบุคคลไว้ถึง 14 ประการ ได้แก่ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันต์ ผู้ปฏิบัติเพื่อบรรลุความเป็นอรหันต์ พระอนาคามี ผู้ปฏิบัติเพื่อบรรลุความเป็นอนาคามี พระสกทาคามี ผู้ปฏิบัติเพื่อบรรลุความเป็นสกทาคามี พระโสดาบัน ผู้ปฏิบัติเพื่อบรรลุความเป็นโสดาบัน บุคคลภายนอกศาสนาผู้ปราศจากกำหนด สัจจจากกาม ปุณฺณผู้มีศีล ปุณฺณผู้ทุศีล และดิรัจฉาน

นอกจากนี้ยังทรงจำแนกทักษิณาทานถวายในสงฆ์ 7 ประการ ได้แก่ สงฆ์ 2 ฝ่ายมีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข สงฆ์ 2 ฝ่ายเมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว ภิกษุสงฆ์ ภิกษุณีสงฆ์ ภิกษุและภิกษุณีอันเป็นตัวแทนจากสงฆ์ 2 ฝ่าย ภิกษุอันเป็นตัวแทนจากภิกษุสงฆ์ ภิกษุณีอันเป็นตัวแทนจากภิกษุณีสงฆ์

พระพุทธเจ้าตรัสว่าทักษิณาทานถวายในสงฆ์ ซึ่งในที่นี้หมายถึงภิกษุสงฆ์และภิกษุณีสงฆ์ มีผลมากกว่าที่ถวายอย่างเจาะจงบุคคล แม้ภิกษุในภายหน้าจะเป็นผู้ทุศีล แต่ทายกผู้มีใจศรัทธาหากเจาะจงถวายทานแต่สงฆ์ก็มีผลมากเช่นกัน

ข. อานิสงส์ของทาน

ใน*จุฬามมวิภังคสูตร* มัชฌิมนิกาย อุปริปัญณาสกั ได้กล่าวถึงอานิสงส์ของการให้ทานว่าจะทำให้เกิดในสวรรค์ เมื่อมาเป็นมนุษย์ก็จะเป็นผู้มีโภคะมาก

มาณพ ส่วนบุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นสตรีก็ตาม เป็นบุรุษก็ตาม เป็นผู้ให้ข้าว น้ำ ฝ้าย ยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก เครื่องประทีป แก้วสมณะหรือพราหมณ์ เพราะกรรมนั้นที่เขาให้บริบูรณ์ยึดมั่นไว้อย่างนั้น หลังจากตายแล้ว เขาจึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ หลังจากตายแล้ว ถ้าไม่ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ในที่ใดๆ เขาก็จะเป็นผู้มีโภคะมาก

มาณพ การที่บุคคลเป็นผู้ให้ข้าว น้ำ ฝ้าย ยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก เครื่องประทีป แก้วสมณะหรือพราหมณ์ นี้เป็นปฏิบัติที่เป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีโภคะมาก

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 14: 353-354)

ค. ความบริสุทธิ์แห่งทักษิณา

ในทักษิณาวិภังคสูตร มัชฌิมนิกาย อุปริปัญณาสกั ก่กล่าวถึง ความบริสุทธิ์แห่งทักษิณาว่า ผู้ให้พึงเป็นผู้มีศีล ได้ของมาโดยธรรม มีจิตเลื่อมใส ปราศจากราคะ เชื้อกรรมและผลของกรรม แล้วจึงให้ทานในผู้มีศีล ปราศจากราคะ ทานนั้นจะเป็นทานที่บริสุทธิ์ ให้ อานิสงส์ไพบูลย์ยิ่งกว่าอามิสทานทั้งหลาย

... ผู้ใดมีศีล ได้ของมาโดยธรรม มีจิตเลื่อมใสดี
 เชื้อกรรมและผลของกรรมอันโอฬาร ให้ทานในชนผู้มีศีล
 เรากล่าวทานของผู้นั้นว่ามีผลไพบูลย์
 ผู้ใดปราศจากราคะแล้ว ได้ของมาโดยธรรม
 มีจิตเลื่อมใสดี เชื้อกรรมและผลของกรรมอันโอฬาร
 จึงให้ทานในท่านผู้ปราศจากราคะ
 เรากล่าว ทานของผู้นั้นนั่นแล้ว
 เลิศกว่าอามิสทานทั้งหลาย” ดังนี้แล

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 14: 431-432)

2.2.2.2.3 ทานในสังยุตตนิกายและอังคุตตรนิกาย

ในสังยุตตนิกายและอังคุตตรนิกาย โดยเฉพาะอังคุตตรนิกาย มี พระสูตรเป็นจำนวนมากที่กล่าวถึงคุณของการให้ทานว่าเป็นเครื่องขัดเกลาจิตใจ ขจัดความตระหนี่ กล่าวถึงประเภทของทาน ความบริสุทธิ์ของทักษิณาหรือทาน การเลือกให้ทานแก่ทักษิโณยบุคคล คุณสมบัติของผู้เป็นทักษิโณยบุคคล การให้ทานตามกาล การให้ทานที่ถูกต้องเหมาะสม หรือ “สัปปุริสทาน” ซึ่งครอบคลุมตั้งแต่เหตุแห่งการให้ทาน สภาพจิตหรือความศรัทธาเลื่อมใสเมื่อให้ ทาน ทาที่ในการให้ การให้โดยเชื่อในกรรมและผลของกรรมและอานิสงส์ของการให้ทาน ฯลฯ

ก. ทานของสัปปุริส

ในสัปปุริสทานสูตร อังคุตตรนิกาย อัฐกนิบาต ปฐม- ปันณาสกั (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 22: 296-297) กล่าวถึงสัปปุริสทาน หรือ ทานของสัปปุริส 8 ประการได้แก่ การให้ของสะอาดบริสุทธิ์ การให้ของประณีต การให้ตามกาล การให้ของที่สมควรแก่ผู้รับ การเลือกให้ การให้เป็นนิตย์ มีจิตผ่องใสขณะให้ เมื่อให้แล้วก็เกิด ความยินดีพอใจ

ข. เหตุแห่งการให้ทาน

ในปฐมทานสูตร อังคุตตรนิกาย อัฐกนิบาต ปฐมปัณณาสก์ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 22: 287) กล่าวถึงเหตุแห่งการให้ทาน 8 ประการ ได้แก่ ให้ทานเพราะประสบทุกข์ ให้ทานเพราะกลัว คือกลัวถูกตำหนิ กลัวอบาย ให้เพราะคิดว่า “เขาให้เราแล้ว” ให้เพราะคิดว่า “เขาจักให้เรา” ให้เพราะคิดว่า “การให้ทานเป็นการดี” ให้เพราะคิดว่า “เราหุงได้ เขาหุงไม่ได้” ให้เพราะคิดว่า “กิตติศัพท์อันงามย่อมขจรไป” และให้เพื่อประดับจิตและปรุงแต่งจิตให้อ่อนโยน เหมาะแก่การเจริญกรรมฐาน

ค. ทานที่บริสุทธิ์ประกอบด้วยคุณสมบัติของทายกผู้ให้ทานและปฏิบัติหาคผู้รับทาน

ในทานสูตร อังคุตตรนิกาย อัฐกนิบาต ปฐมปัณณาสก์ กล่าวถึงทักษิณานันบริสุทธิว่า ผู้ให้ทานต้องมีจิตบริสุทธิ์ มีความเลื่อมใสทั้งก่อนให้ ขณะให้ หลังให้ ส่วนผู้รับทานต้องเป็นผู้ประพฤตินิรโรค ปราศจากราคะ โทสะ โมหะ ปราศจากอภิวะ

ทายก ก่อนให้ก็มีใจยินดี
เมื่อกำลังให้ก็ทำจิตให้เลื่อมใส
ครั้นให้แล้วก็มีใจเบิกบาน
นี่เป็นความถึงพร้อมแห่งยัญญ

ปฏิบัติหาคผู้สำรวจประพฤตินิรโรคทั้งหลาย
คือ ทานผู้ปราศจากราคะ ปราศจากโทสะ
ปราศจากโมหะ ไม่มีอภิวะ
ย่อมเป็นเขตที่สมบูรณ์แห่งการให้

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 22: 486-488)

ง. คุณสมบัติของผู้เป็นทักษิณบุคคล

คือผู้ที่สมควรแก่การรับทาน ปราภฏอยู่ในหลายพระสูตร และอาจมีคุณสมบัติต่างกันไปบ้าง แต่รวมความแล้วผู้เป็นทักษิณบุคคล ได้แก่ พระพุทธเจ้าหรือพระภิกษุผู้ทรงคุณธรรมหรือบรรลุนิรโรค ทานที่ถวายในทักษิณบุคคลย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก เช่นในอิสัสตถสูตร สังยุตตนิกาย สคาถวรรค โภสลสังยุต (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

2539 เล่ม 15: 168-171) กล่าวว่าควรรีให้ทานแก่ภิกษุผู้ฝึกตนดีแล้ว ไม่ว่าจะภิกษุนั้นจะมาจาก
วรรณะใด แต่ถ้าอบรมตนดีแล้ว ปราศจากนิวรรณ์ 5 มีศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติญาณทัสนะ
มีขันติโสรัจจะ บุคคลพึงให้ทานในภิกษุผู้มีธรรมเช่นนี้

จ. อานิสงส์ของทาน

มีปรากฏอยู่ในหลายพระสูตร เช่น ใน **สีหเสนปติสูตร** อังคุตตร
นิกาย ปัญจกนิบาต ปฐมปัณณาสก์ กล่าวว่าผู้ให้ทานสามารถขจัดความตระหนี่ เมื่อเป็นมนุษย์
ย่อมได้รับเกียรติ เป็นที่รักที่พอใจ ละโลกนี้ไปแล้วย่อมบันเทิงในสวรรค์

นรชนผู้ไม่ตระหนี่ ให้ทานอยู่
ย่อมเป็นที่รักของคนหมู่มาก
คนหมู่มากย่อมคบหานรชนนั้น
เขาย่อมได้รับเกียรติ เจริญด้วยยศ
เป็นผู้ไม่เก้อเขิน แกล้วกล้าเข้าสู่บริษัท

บัณฑิตเหล่านั้นได้โอกาสบำเพ็ญกุศลแล้ว
ละโลกนี้ไป ย่อมมีรัศมีเปล่งปลั่ง
เที่ยวชมไปในอุทยานชื่อนันทวัน
เพียบพร้อมด้วยกามคุณ 5
เปลิดเปล็นรื่นเริงอยู่ในนันทวันนั้น

เพราะเหตุนั้นแล บัณฑิตทั้งหลายผู้หวังสูง
จงขจัดความตระหนี่อันเป็นมลทินแล้วให้ทาน
บัณฑิตเหล่านั้น ย่อมดำรงในไตรทิพย์
ถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทวดา
รื่นเริงอยู่ตลอดกาลนาน

สาวกทั้งปวงของพระสุคตผู้ไม่มีกิเลส ผู้คงที่
ทำตามพระดำรัสของพระองค์แล้ว
ย่อมรื่นเริงในสวรรค์

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2539 เล่ม 22: 54-56)

กล่าวโดยสรุป ในที่มณิกาย มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย และอังคุตตรนิกาย ยังไม่ปรากฏคำสอนเรื่องทานบารมี ส่วนเรื่องทานเป็นคำสอนที่สำคัญอย่างมาก โดยเน้นแสดงว่าการให้ทานเป็นการขจัดความตระหนี่อันเป็นกิเลส และให้อานิสงส์ผลอันประเสริฐทั้งมนุษย์สมบัติและสวรรค์สมบัติ การเน้นความสำคัญของอานิสงส์ที่เกิดขึ้นจากการให้ทานทำให้มีคำสอนเรื่องความบริสุทธิ์ของจิต ความบริสุทธิ์ของผู้ให้ ผู้รับ คุณสมบัติของผู้รับทานผู้เป็นทักษิโณยบุคคล อันได้แก่ พระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก ภิกษุผู้มีศีล จนกระทั่งการถวายสังฆทานซึ่งไม่เจาะจงบุคคล จึงเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่ง

ผลของทาน หรืออานิสงส์ชั้นสูงที่แสดงในพระสูตรเหล่านี้ เน้นความบันเทิงสุขในสวรรค์ไม่น้อย ประเด็นนี้ได้รับการขยายให้เป็นรูปธรรมชัดเจนมากยิ่งขึ้นในคัมภีร์**วิมานวัตถุ** และ**เปตวัตถุ** รวมทั้งวรรณคดีในยุคหลังด้วย

คำสอนที่สำคัญอีกประการหนึ่งคือ ความเข้าใจที่ถูกต้อง หรือมีสัมมาทิฐิเกี่ยวกับการให้ พุทธศาสนาเป็นกิริยวาที กรรมวาที การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาย่อมให้ผล การให้ทานย่อมมีผล และที่สำคัญคือ ทานเป็นบาทฐานและคุณูปการต่อการปฏิบัติธรรมในขั้นสูงต่อไปจนถึงการดับทุกข์ ดังปรากฏในการแสดงอนุพุทธานุภาพของพระผู้มีพระภาคในหลายพระสูตร ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเมื่อทายกผู้มีศรัทธาทวายทานแล้ว หากผู้นั้นเป็นผู้มีอุปนิสัย พระผู้มีพระภาคก็จะทรงแสดงเรื่องทาน ศีล สวรรค์อันเป็นผลของการบำเพ็ญทานและรักษาศีล จากนั้นจึงทรงชี้ให้เห็นโทษของกาม และอานิสงส์แห่งการเว้นออกจากกาม หรือเนกขัมมะ เมื่อผู้ฟังมีความศรัทธาในเรื่องกรรมและผลของกรรม มีความปลื้มปีติในกุศลกรรมที่ได้กระทำ ต่อมาก็ค่อยๆ ทำความเข้าใจเป้าหมายที่แท้ของชีวิตและความสุขว่า ความสุขที่แท้จริงของชีวิตเกิดจากความสงบ มิใช่ความสุขจากกาม จิตของผู้ฟังจะค่อยๆ ได้รับการชำระให้บริสุทธิ์ดุจผืนผ้าที่ขาวสะอาด ย่อมรับน้ำย่อยได้ดี คือ อริยสังขารซึ่งทรงแสดงเป็นลำดับสุด

2.2.2.2.4 ทานและทานบารมีในขุททกนิกาย

ขุททกนิกาย พระสูตรต้นตปิฎกประกอบด้วยคัมภีร์ต่างๆ หลายคัมภีร์ ซึ่งผู้วิจัยได้พิจารณาเรื่องทานและทานบารมีที่ปรากฏในคัมภีร์ต่างๆ ดังนี้

ก. ทานในวิมานวัตถุและเปตวัตถุ

ในคัมภีร์**วิมานวัตถุ** และ**เปตวัตถุ** มีสาระคำสอนเน้นเรื่องกรรมและการให้ผลของกรรมที่ว่า กรรมดีย่อมให้ผลดี กรรมชั่วย่อมให้ผลชั่ว แม้จะกระทำด้วยความไม่ตั้งใจหรือกระทำเล็กน้อยเพียงใดก็ตาม โดยจะแสดงให้เห็นผลของกรรมอย่างชัดเจนเป็นรูปธรรม

ในการสอนหลักกรรมนี้เอง ทานนับเป็นเรื่องสำคัญที่นำมาแสดงเน้นย้ำให้เห็นผลของกรรมดีและกรรมชั่ว

สาระคำสอนเรื่องทานในคัมภีร์ทั้งสองสอดคล้องกับที่ปรากฏในพระสูตรในมัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย และอังคุตตรนิกาย กล่าวคือ **วิมานวัตถุและเปตวัตถุ** แสดงให้เห็นความสำคัญของการถวายทานโดยมีจิตศรัทธาเลื่อมใสแต่ทักษิโณยบุคคล ไม่ว่าจะ เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระอรหันต์ และการถวายสังฆทาน ซึ่งให้อานิสงส์มากและประณีตแตกต่างกัน ความบริสุทธิ์ถึงพร้อมของการให้ **เปตวัตถุ** ยังเน้นแสดงให้เห็นโทษหรืออกุศลวิบากของความเป็นคนตระหนี่ รวมไปถึงการติเตียนผู้ให้ทานว่า จะนำไปเกิดเป็นเปรต ต้องเสวยทุกขเวทนา นำสะพรั่งกล้ว นอกจากนี้ สาระที่สำคัญยิ่งอีกประการหนึ่งของคัมภีร์**เปตวัตถุ** คือ การเน้นเรื่อง การถวายทานแล้วอุทิศกุศลให้เปรตทำให้เปรตพ้นจากทุกข์

วิมานวัตถุ เป็นเรื่องกล่าวถึงอานิสงส์คือวิมานและทิพยสมบัติ จากการประกอบบุญกิริยาต่างๆ ของเหล่านางเทพธิดาหรือเทวดา ผ่านบทสนทนาระหว่างนางเทพธิดาหรือเทวดาผู้เป็นเจ้าของวิมานกับพระโมคคัลลานะบ้าง พระพุทธเจ้าบ้าง พระอรหันตองค์อื่นๆ บ้าง ทำวสั๊กะบ้าง หรือระหว่างเทพธิดาหรือเทวดาด้วยกันเอง

ใน**วิมานวัตถุ** ทั้งหมด 85 เรื่องที่นำเสนออานิสงส์ของการกระทำบุญต่างๆ นี้ ร้อยละ 75 เป็นการแสดงอานิสงส์ของการถวายทานหรือให้ทาน โดยร้อยละ 52 เป็นการถวายอาหารและน้ำ ส่วนอีกร้อยละ 23 เป็นการถวายทานอื่นๆ เช่น ตั้ง อาสนะ ดอกไม้ จีวร ผ้า กุฎี ประทีป บอ้อย ที่กำบัง วิหาร ฯลฯ (Endo, 1987: 92) เรื่องใน**วิมานวัตถุ** จะแสดงผลหรืออานิสงส์ของทานที่มีลักษณะเป็นรูปธรรมชัดเจน คือ การได้บังเกิดในสวรรค์หลังจากตายแล้ว และมักจะได้รับวิมานหรือทิพยสมบัติซึ่งมีลักษณะสอดคล้องกับทานที่ได้ให้ไป เช่น ใน**ตติยนาถวิมาน** นางเทพธิดานั่งอยู่บนเรือประทุนทองในสระโบกขรณี รอบๆ วิมานของนางมีแม่น้ำหลายสายไหลล้อมรอบ นางทูลพระพุทธเจ้าว่านี่เป็นอานิสงส์ของการถวายน้ำแด่ภิกษุผู้เหน็ดเหนื่อยกระหายน้ำ

...

- [67] เทพธิดานั้นดีใจที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสถาม
จึงทูลตอบปัญหาผลกรรม
ตามที่พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า
- [68] ชาติก่อนหม่อมฉันเกิดเป็นมนุษย์
อยู่ในหมู่มนุษย์ในมนุษย์โลก
ได้เห็นภิกษุหลายรูปผู้เหน็ดเหนื่อยกระหายน้ำ
จึงขมิขมันถวายน้ำให้ท่านดื่ม

- [69] ผู้ใดแล ขมิขมันถวายน้ำให้ภิกษุหลายรูป
ผู้เหน็ดเหนื่อยกระหายน้ำได้ดื่ม
แม่น้ำหลายสายมีกระแสน้ำไหลเย็น มากไปด้วยสวนไม้ดอก
มีบัวขาวอยู่มากมายย่อมเกิดแก่ผู้นั้น

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 26: 11-13)

การเชื่อมโยงสิ่งที่ให้ทานกับผลหรืออานิสงส์ซึ่งสอดคล้องกันในลักษณะนี้ พบในคัมภีร์ธรรมศาสตร์ของฮินดูเช่นกัน ในอนุศาสนบรรพ มีการเชื่อมโยงระหว่างสิ่งที่ให้กับผลที่ได้รับ เช่น ถวายประทีป จะมีสายตาดี ถวายรองเท้า จะได้ยานพาหนะ เป็นต้น (Brekke, 1998: 298)

เรื่องทานในวิมานวัตถุ ยังเน้นความสำคัญเรื่องการถวายทาน แต่ทักษิณายบุคคล แสดงให้เห็นว่า การให้ทานแก่บุคคลทั่วไปแม้จะมากเพียงใด ก็ไม่อาจเทียบเท่าอานิสงส์จากการถวายทานแด่พระพุทธเจ้า หรือสมณะผู้เป็นพระอริยบุคคลด้วยความศรัทธา

- [41] บุคคลผู้เลื่อมใส ถวายอาสนะ
แต่ผู้มีปกติประพฤติพรหมจรรย์
หลุดพ้นโดยชอบแล้ว สงบแล้ว
พึงบันเทิงใจเช่นเดียวกับดิฉัน
- [42] เพราะเหตุนั้นแล ท่านผู้มุ่งประโยชน์ตน
หวังผลมาก ควรถวายอาสนะ
แต่ท่านผู้ครองร่างชาติสุดท้าย

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 26: 8)

อย่างไรก็ตาม การถวายทานอย่างเจาะจงบุคคลเช่นนี้ก็ทำให้ผลานิสงส์ที่น้อยกว่า เมื่อเทียบกับการถวายสังฆทาน เช่น ในที่ที่ลลวิมาน แสดงให้เห็นว่านางเทพธิดาที่ได้ถวายทานแด่สงฆ์ได้เกิดในภพภูมิที่สูงกว่านางเทพธิดาที่ถวายทานแด่บุคคลโดยเจาะจง นางเทพธิดาทั้งสองเคยเป็นพี่น้องกันเมื่อดำรงอัตภาพเป็นมนุษย์ ทั้งสองสนทนากันว่า

...

- [633] ทักษิณายของดิฉันนั้นถวายเป็นสังฆทาน มีผลประมาณมิได้
ส่วนทานของพี่ที่ถวายเป็นรายบุคคลนั้นมีผลไม่มาก

- (ภัทธาเทพธิดาเมื่อจะรับรองความซื่อมั่นจึงกล่าวว่า)
- [634] พี่เพิ่งรู้เดี๋ยวนี้เอง ทานที่ถวายเป็นสิ่งทานนี้มีผลมาก
พี่นั้น (หาก) ไปเกิดเป็นมนุษย์อีก จักรู้ความประสงค์ของผู้ขอ
ปราศจากความตระหนี่ ไม่ประมาท ถวายสิ่งทานบ่อยๆ
- ...
- [640] พระพุทธเจ้าผู้ทรงทราบว่า
สัตว์ทั้งหลายมีผลกรรมเป็นของของตน
ได้ทรงอธิบายให้ดิฉันฟังอย่างชัดเจน
ถึงผลแห่งการแจกจ่ายทานในเนืองนาบุญ
ที่บุคคลให้แล้วจะรับผลมากนั้นว่า
- [641] พระอริยบุคคลผู้บรรลุอริยมรรค 4 และผู้ดำรงอยู่ในอริยผล 4
นี่คือพระสงฆ์ เป็นผู้ปฏิบัติตรง
ดำรงมั่นอยู่ในศีล สมาธิ และปัญญา
- [642] มนุษย์ทั้งหลายผู้หวังบุญให้ทานอยู่
ทำบุญปรารถนาเหตุแห่งการเวียนว่ายตายเกิด
จึงถวายทานแก่สงฆ์ซึ่งมีผลมาก
- [643] ด้วยว่า พระสงฆ์นี้มีคุณยิ่งใหญ่ ไพบูลย์
หาประมาณมิได้ ดุจทะเลเปี่ยมด้วยน้ำ
พระอริยบุคคลเหล่านี้และเป็นผู้ประเสริฐสุด
เป็นสาวกของพระพุทธเจ้าผู้มีความเพียร
เป็นผู้ให้แสงสว่างคือปัญญาแก่ชาวโลก ย่อมยกกรรมกถาขึ้นแสดง
- [644] ทานที่บุคคลถวายเจาะจงสงฆ์นั้น ชื่อว่าเป็นทานที่ถวายดีแล้ว
บูชาสักการะอย่างดีแล้ว ทักขิณาที่ถวายสงฆ์นั้นมีผลมาก
ทั้งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลายผู้ทรงรู้แจ้งโลกก็ทรงสรรเสริญแล้ว
- (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 26: 69-71)

จะเห็นได้ว่าเรื่องนี้กล่าวแสดงเน้นย้ำอันสงฆ์อันไพบูลย์ของการ
ถวายทานในสงฆ์ ซึ่งในที่นี้ “สงฆ์” ผู้รับถวายทานนั้น นอกจากจะหมายถึงภิกษุสงฆ์หรือภิกษุณี
สงฆ์อันเป็นตัวแทนแห่งสังฆะทั้งหมดดังที่แสดงในทักขิณาวិภังคสูตร มัชฌิมนิกาย แล้ว ยัง
หมายถึงอริยสงฆ์ คือ พระอริยบุคคล 4 คู่ 8 จำพวกด้วย

อีกประเด็นหนึ่งที่เน้นคือ ความบริสุทธิ์ของจิตผู้ให้หรือผู้ถวายทานทั้งก่อนให้ ขณะให้ และหลังให้ ดังปรากฏในทานสูตร อังคตตรนิกาย ชักกนิบาต ปฐมปัณณาสก์ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2539 เล่ม 22: 486-488)

วิมานวัตถุ ยังเน้นเรื่องจิตที่มีความศรัทธาเลื่อมใส การอนุโมทนาในทานที่ผู้อื่นให้ก็ดี การให้ทานแม้เล็กน้อยแต่ด้วยจิตเลื่อมใสศรัทธาอย่างยิ่งก็ดี นำสิ่งของที่ผู้อื่นให้มาถวายเป็นทานก็ดี หรือแม้เป็นคนเข็ญใจไร้ทรัพย์ ไม่มีสิ่งของจะให้ทาน เพียงแต่มีจิตใจเลื่อมใสบอกกล่าวเชิญชวนให้ผู้อื่นให้ทาน ก็ได้านิสงส์ไพศาล เช่น วิหารวิมาน แสดงานิสงส์ของการอนุโมทนาวิหารทาน พระอนุรุทธเถระกล่าวชื่นชมเทพธิดาองค์หนึ่งว่ามีกายทิพย์งดงาม มีกลิ่นหอมน่ารื่นรมย์ ยามฟ้อนรำหรือเคลื่อนไหวก็มีเสียงไพเราะกังวานออกมาจากกายทุกส่วน รวมทั้งจากเครื่องประดับของนาง พระเถระถามแล้วนางจึงตอบผลของกรรมที่นางได้กระทำไว้คือ การตั้งจิตอนุโมทนาเมื่อนางวิสาขามหาอุบาสิกา ซึ่งเป็นสหายของนางถวายมหาวิหารแด่สงฆ์ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 26: 85-86)

หรือใน**ทวารปาลวิมาน** เทพบุตรกล่าวตอบพระมหาโมคคัลลานะว่า เหตุที่ได้วิมานอันเป็นทิพย์ พรั่งพร้อมด้วยบริวาร มีรัศมีกายสว่างไสว เพราะเมื่อเป็นมนุษย์เป็นคนเฝ้าประตูคอยกล่าวเชื้อเชิญให้ผู้อื่นถวายทาน ซึ่งเท่ากับเป็นการให้โอกาสหรือความหวังคนเข็ญใจ ไร้ทรัพย์ โดยแสดงว่าการมีจิตเลื่อมใส อนุโมทนาบุญ บอกรับบุญ เชื้อเชิญให้ผู้อื่นทำบุญ เพียงเท่านี้ก็ให้อานิสงส์ไม่มีประมาณ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 26: 112)

เรื่องการตั้งความปรารถนา จะเห็นว่าการตั้งปรารถนาไปเกิดในภพใด หรือสวรรค์ชั้นใดก็มีความสำคัญ เพราะนั่นหมายถึงการปฏิบัติขัดเกลาจะต้องเพิ่มพูนยิ่งขึ้นไป เทพธิดาบางองค์กล่าวแสดงความรู้สึกเสียใจที่ตั้งปรารถนาบังเกิดในสวรรค์ชั้นที่ไม่สูงนักหรือหวังเพียงการบังเกิดในสวรรค์ ซึ่งแม้จะเป็นสุดดีอันน่าพึงปรารถนา แต่ที่จริงก็มีสิ่งที่เลิศยิ่งกว่านั้น คือ การได้เป็นพระอริยบุคคล

- [241] เพราะดิฉันได้ฟังเรื่องทิพยสมบัติในสวนนันทวันเนื่องๆ
จึงเกิดความพอใจขึ้น
เพราะเหตุที่ดิฉันตั้งจิตปรารถนาในภพดาวดึงส์นั้น
จึงได้เกิดในสวนนันทวัน
- [242] ดิฉันไม่ได้ปฏิบัติตามพระดำรัส
ของพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า

ผู้เป็นเฝ้าพันธุ์พระอาทิตย์ (แต่)
ตั้งจิตไว้ในภพที่เลว ภายหลังจึงเดือดร้อน

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 26: 40)

ในวิสาหลักขิวิมาน แสดงอานิสงส์ของการนำดอกไม้และของหอม มาบูชาแก่พระสถูปของพระพุทธเจ้า อันถือเป็นการถวายทานอย่างหนึ่ง นางสุนันทาเทพธิดาได้บูชาพระสถูปด้วยมาลัยของหอมและเครื่องลูบไล้ จึงได้บังเกิดเป็นเทวดาผู้มีฤทธิ์ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 26: 279-280)

ในขณะที่ **วิมานวัตถุ** กล่าวถึงอานิสงส์อันเลิศของท่านว่าจะยังผลให้ได้ไปบังเกิดในสวรรค์และได้ทิพยสมบัติ ใน **เปตวัตถุ** เป็นการแสดงอกุศลวิบากของเหล่าเปรตซึ่งเมื่อสมัยยังมีชีวิตเป็นมนุษย์เป็นคนตระหนี่ ไม่รู้จักให้ทาน มีมิจฉาทิฎฐิว่า การให้ทานไม่มีผลเพราะตายแล้วทุกสิ่งขาดสูญ แม้เมื่อผู้อื่นให้ทานก็คิดเตียน ประณาม ชัดขวาง ไม่มีจิตอนุโมทนาด้วย เมื่อตายไปจึงไปเกิดเป็นเปรตที่มีความอดอยากโหยหิว หรือมิฉะนั้นก็ตกนรก ดังเช่นเรื่องของนันทกเปรต ซึ่งเป็นผู้มีมิจฉาทิฎฐิ แต่ก็พ้นจากทุกข์ได้เพราะการอุทิศผลบุญของนางอุตตราผู้เป็นธิดา

- [678] ขอเดชะ (เมื่อก่อน) ข้าพระองค์เป็นบุรุษ อยู่ในสุรัฎฐวิสัย
เป็นคนใจบาป เป็นมิจฉาทิฎฐิ ทุศีล ตระหนี่
และด่าว่าสมณพราหมณ์ทั้งหลาย
- [679] เมื่อชนเหล่าอื่นกำลังทำบุญให้ทาน
ข้าพเจ้าก็ทำอันตรายเสีย ข้ายังห้ามหมู่ชนว่า
- [680] ผลทานไม่มี ผลแห่งความสำรวมจักมีแต่ที่ไหน
ใครผู้ชื่อว่าเป็นอาจารย์ไม่มี
ใครเล่าจักฝึกฝนบุคคลผู้ไม่เคยฝึกฝนได้
- ...
- [682] ธรรมดาผลทานย่อมไม่มี
ใครจะทำบุคคลผู้มีเวรให้หมดจดด้วยทานไม่ได้
สัตว์ย่อมได้สุขหรือทุกข์ที่ควรได้เอง
สุขหรือทุกข์ที่เกิดจากการแปรผัน สัตว์นำมาเอง
- [683] มารดาไม่มี บิดาไม่มี พี่ชายไม่มี น้องชายไม่มี

โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี

ทานที่บุคคลให้แล้วยอมไม่มีผล การบูชาที่ไม่มีผล

ทานและการบูชาที่ตั้งไว้ดีแล้วก็ไม่มีผล

...

[691] เมื่อชาติก่อน ข้าพระองค์มีความเห็นอย่างนี้ จึงได้เป็นคนหลง

ถูกโมหะครอบงำ เป็นมิจฉาทิฎฐิ ทุศีล ตระหนี่

และด่าว่าสมณพราหมณ์ทั้งหลาย

[692] ภายใน 6 เดือน ข้าพระองค์จักตาย

จักตกนรกอันเร่าร้อนแสนสาหัส

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 26: 279-280)

เรื่องของธนपालเศรษฐีเปรต ซึ่งแม้เมื่อเป็นมนุษย์จะเป็นเศรษฐี มีทรัพย์มาก แต่ก็เป็นคนตระหนี่ มีมิจฉาทิฎฐิ ห้ามผู้อื่นที่ให้ทานทำบุญ ทั้งยังเที่ยวทำลายสระน้ำ ศาลา สะพานที่สร้างไว้เป็นประโยชน์ให้เสียหาย เมื่อตายไปจึงไปเกิดเป็นเปรต เสวยทุกขเวทนา สาหัสในมหานรก

[233] ข้าพเจ้าไม่มีศรัทธา เป็นคนตระหนี่ กระจ่าง

ได้ด่าพวกคนที่ให้ทาน ทำบุญ

และห้ามชนเป็นจำนวนมากที่ให้ทานทำบุญ

[234] ด้วยคำว่า ผลแห่งทานไม่มี

ผลแห่งความสัจจก็มีแต่ที่ไหน

จึงทำลายสระน้ำ บ่อน้ำ ที่เขาขุดไว้

ทำลายสวนดอกไม้ สวนผลไม้ ศาลาน้ำดื่ม

และสะพานในที่ดินลำบากให้พินาศ

[235] ข้าพเจ้านั้นไม่ได้ทำความดี ทำแต่ความชั่วไว้

เคลื่อนจากมนุษย์โลกนั้นแล้วจึงเกิดในแดนเปรต

มีแต่ความหิวกระหาย

[236] ตลอด 50 ปี ตั้งแต่ข้าพเจ้าตายแล้ว

ยังไม่ได้กินข้าวและดื่มน้ำเลย

[237] ความหวงแหนทรัพย์เป็นความพินาศ

ความพินาศก็คือความหวงแหนทรัพย์

ได้ยินว่า เปรตทั้งหลายก็รู้ว่าความหวงแหนทรัพย์เป็นความพินาศ

- [238] เมื่อชาติก่อน ข้าพเจ้าหวงแหนทรัพย์
เมื่อทรัพย์มีอยู่เป็นจำนวนมากก็ไม่ได้ให้ทาน
เมื่อไทยธรรมมีอยู่ก็ไม่ได้ทำที่พึ่งแก่ตน
ข้าพเจ้านั้นได้รับผลกรรมของตน จึงเดือดร้อนในภายหลัง
- [239] พ้นจาก 4 เดือนไปแล้ว ข้าพเจ้าจักตาย
จักตกนรกอันเร่าร้อนแสนสาหัส

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 26: 205-206)

นอกจากนี้ อีกเรื่องหนึ่งที่เน้นมากคือ การทำบุญถวายทานแต่
ทักษิณบุคคลแล้วอุทิศกุศลให้แก่เปรตจะยังผลให้เปรตพ้นจากความทุกข์ได้ แม้จะยังอยู่ในภพ
ภูมิของเปรตแต่ก็ได้เสวยทิพยสมบัติที่มีผู้อุทิศให้ เช่น *ชัลลาภียเปติวัตถุ* เรื่องนางเปรตศรัทธา
หัวหน้าพ่อค้าพยายามจะมอบผ้าถุงเนื้อดีแก่นาง แต่นางไม่สามารถรับผ้านั้นได้ นางจะได้ผ้านั้นก็
ต่อเมื่อหัวหน้าพ่อค้ามอบแก่อุบาสกผู้มีศรัทธา อันเป็นผู้ควรแก่การรับ แล้วอุทิศผลบุญให้นาง
เท่านั้น

- [61] ผ้าถุงถึงท่านจะหยิบยื่นให้ที่มือของดิฉันเอง
ก็ไม่สำเร็จแก่ดิฉัน ถ้าในหมู่ชนนี้มีอุบาสกผู้มีศรัทธา
เป็นสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
- [62] ขอท่านจงให้อุบาสกนั้นนุ่งผ้าที่ท่านจะให้ดิฉัน
แล้วอุทิศส่วนบุญให้ดิฉัน เมื่อทำอย่างนั้น
ดิฉันจักถึงความสุข พรั่งพร้อมด้วยสมบัติตามปรารถนาทุกอย่าง

(พระสังคีติกาจารย์ทั้งหลายกล่าวคาถาเหล่านี้ว่า)

- [63] พ่อค้าเหล่านั้นให้อุบาสกนั้นอาบน้ำ
ลูบไล้ด้วยของหอม ให้นุ่งผ้าแล้ว
อุทิศส่วนบุญไปให้นางเวมานิกเปรตนั้น
- [64] ในลำดับที่พวกพ่อค้าอุทิศส่วนบุญให้ตนเอง
วิบากคืออาหาร เครื่องนุ่งห่ม และน้ำดื่ม
ก็เกิดขึ้นแก่นางเวมานิกเปรตนั้น นี่เป็นผลแห่งทักษิณา
- [65] ลำดับนั้น นางมีร่างกายหมดจด นุ่งผ้าสะอาด
สวมใส่ผ้าเนื้อดีกว่าผ้าแคว้นกาสิ
เดินยิ้มออกมาจากวิมาน นี่เป็นผลแห่งทักษิณา

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 26: 178)

เรื่องของพระศานวาสีเถระ เปรตซึ่งเคยเป็นพี่ชายของท่านแสดง
ตนเพื่อขอส่วนบุญ ท่านจึงถวายสังฆทานอุทิศกุศลแก่เปรตผู้เป็นญาติ ทำให้ญาติเหล่านั้นพ้นจาก
ทุกข์และได้รับผลแห่งทานตามที่พระเถระถวายแก่สงฆ์แล้วอุทิศให้

- [413] ท่านผู้เจริญ มารดาบิดาของท่านตกยาก เกิดในยมโลก
เพราะทำกรรมชั่วไว้จึงต้องไปเกิดในเปตโลก
- [414] เปรตมารดาบิดาของท่านเหล่านั้นตกยาก มีร่างกายเศร้าหมอง
อืดอืดด้วยของบูดเน่า ลำบากยิ่งนัก
เปลือยกาย ชุบผอม สะดุ้ง หวาดเสียวมาก
ทำงานหนัก ไม่กล้าปรากฏตัว
- [415] ขอท่านกรุณาอนุเคราะห์ให้ทานอุทิศส่วนกุศลให้พวกเรา
พวกเปรตที่ทำงานหนักจักเป็นอยู่ได้ด้วยทานที่ท่านให้แล้ว
- [416] พระเถระและภิกษุอื่นอีก 12 รูป เทียววิณฑบาตแล้ว
กลับมาประชุมกัน เพราะต้องทำภารกิจร่วมกัน
- [417] พระเถระกล่าวกับภิกษุเหล่านั้นแม้ทั้งหมดว่า
ขอท่านทั้งหลายจงให้ภัตตาหารตามที่ได้มาแก่ผมเถิด
ผมจักทำสังฆภัตเพื่ออนุเคราะห์ญาติทั้งหลาย
- [418] ภิกษุเหล่านั้นจึงมอบถวายพระเถระ
พระเถระจึงนิมนต์สงฆ์มาแล้วถวายทาน
ครั้นถวายแล้วอุทิศส่วนกุศลให้ว่า
ขอผลทานนี้จงสำเร็จแก่ญาติทั้งหลาย
คือ มารดา บิดา และพี่ชายของเรา
ขอญาติทั้งหลายจงมีความสุขเถิด
- [419] ในลำดับที่พระเถระอุทิศส่วนบุญให้นั่นเอง
โกชณะสะอาด ประณีต สมบูรณ์ พร้อมด้วยกับมีรสต่างๆ
ก็เกิดขึ้นแก่เปรตเหล่านั้น

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 26: 232-234)

จากตัวอย่างข้างต้น จะเห็นได้ว่าอานิสงส์ของท่านสอดคล้องกับ
ทานที่ให้ไป เช่นเดียวกับในวิมานวัตถุ นอกจากนี้ก็มีเรื่องการถวายทานแต่ทักษิณบุคคลผู้เป็น

บุญเขตว่าจะให้อานิสงส์มาก ดังเช่นเรื่องจุฬศรัยเปรต (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 26: 207-209) เมื่อเป็นมนุษย์เป็นคนตระหนี่ เมื่อตายไปเกิดเป็นเปรตถูกความหิวเสียดแทงหวังผลบุญจากธิดาของตนที่ถวายอาหารแก่พราหมณ์ แต่ก็ไม่ได้รับผลอย่างที่หวัง ทั้งนี้เพราะพราหมณ์เหล่านั้นเป็นผู้ไม่มีศีล ไม่ควรแก่ทักษิณา เปรตจึงทูลขอพระเจ้าอชาตศัตรูให้ถวายทาน แต่พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์แล้วอุทิศส่วนบุญให้ ตนจึงจะพ้นจากทุกข์ได้

อีกตัวอย่างหนึ่งคือ เรื่องของอังกูรเทพบุตรกับอินทกเทพบุตร เมื่อเป็นมนุษย์อังกูรเทพบุตรเป็นศรัยซึ่งเชื่อว่า อังกูรพาดิษ ได้ให้มหาทานแก่ยากจกวิพททั่วไปเป็นอันมาก ต่อมาเมื่อตายก็ได้ไปบังเกิดในสวรรค์ แต่อานุภาพและทิพยสมบัติรุ่งเรืองสู้อินทกเทพบุตรซึ่งถวายภิกษาเพียงข้าวทัพพีหนึ่งแต่พระอนรุทไม่ได้

- [311] อังกูรพาดิษนั้นได้ให้ของเป็นอันมาก
แก่คนจำนวนมากโดยประการต่างๆ
ได้ทำความเคารพและความเลื่อมใสในกษัตริย์ด้วยมือของตนบ่อยๆ
ให้ทานโดยประการต่างๆ สิ้นกาลนาน
- [312] อังกูรพาดิษบำเพ็ญมหาทานให้เป็นไปแล้วตลอดเดือน
ตลอดบักส์ ตลอดฤดู ตลอดปีเป็นอันมาก ตลอดกาลนาน
- [313] อังกูรพาดิษนั้นได้ให้ทาน บูชาแล้วอย่างนี้ตลอดกาลนาน
ละร่างมนุษย์แล้ว ได้ไปบังเกิดในภพดาวดึงส์
- [314] อินทกมาณพถวายภิกษาทัพพีหนึ่งแก่พระอนรุทเถระ
ละร่างมนุษย์แล้วได้ไปบังเกิดในภพดาวดึงส์
- [315] แต่อินทกเทพบุตรรุ่งเรืองยิ่งกว่าอังกูรเทพบุตร
โดยฐานะ 10 อย่าง คือ
รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะที่น่ารื่นรมย์ใจ

...

(อินทกเทพบุตรกราบทูลว่า)

- [325] พืชแม้มากที่บุคคลหว่านลงในนาดอน
ย่อมมีผลไม่ไพบูลย์ ทั้งไม่ทำชานาให้ปลื้มใจ ฉนใด
- [326] ทานมากมายที่บุคคลตั้งไว้ในบุคคลผู้ทศศีล
ย่อมมีผลไม่ไพบูลย์ ทั้งไม่ทำทายกให้ปลื้มใจ ก็ฉนนั้นเหมือนกัน
- [327] พืชแม้น้อยที่บุคคลหว่านลงในนาดี
เมื่อฝนตกสม่ำเสมอ ผลย่อมทำชานาให้ปลื้มใจ ฉนใด

- [328] อุปการะเมื่อน้อยที่บุคคลทำแล้วในท่านผู้มีศีล
มีคุณความดี ผู้คงที่ บุญย่อมกลับมีผลมาก ฉะนั้นเหมือนกัน
- [329] ควรเลือกให้ทานในเขตที่บุคคลให้แล้วมีผลมาก
ทายกเลือกให้ทานแล้ว จึงไปสู่สวรรค์
- [330] ทานที่เลือกให้พระสุคตทรงสรรเสริญ
ทานที่ทายกให้ในพระทักษิณายบุคคลทั้งหลายซึ่งยังอยู่ในมนุษยโลกนี้
ย่อมมีผลมาก เหมือนพืชที่หว่านลงในนาดี

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 26: 216-217)

นอกจากนี้ยังมีเรื่องการให้โดยมีจิตเลื่อมใส มีจิตใจผ่องใส ดังที่ปรากฏในทานสูตรด้วย (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2539 เล่ม 26: 216)

สาระคำสอนเรื่องทานในเปตวัตถุ สอดคล้องรับกันกับความในจุฬกัมมวิภังคสูตร ซึ่งแสดงเรื่องกรรมและผลของกรรม ในข้อที่ว่าคนตระหนี่ ตายไปย่อมเกิดเป็นเปรต เมื่อมาเป็นมนุษย์ ก็เกิดในตระกูลต่ำ ชัดสน ส่วนคนที่ให้ทาน ย่อมเกิดในสวรรค์ เมื่อมาเป็นมนุษย์ ก็เกิดในตระกูลสูง มีทรัพย์มาก

- [400] เปรตทั้งหลายจตุจากเปรตวิสัยแล้ว
ย่อมเกิดในตระกูลเหล่านั้น ซึ่งเป็นตระกูลต่ำและชัดสน
นี่เป็นที่เกิดสำหรับคนตระหนี่
- [401] ส่วนคนทั้งหลายทำความดีไว้ในชาติปางก่อน
มีปกติให้ ปราศจากความตระหนี่
พวกเขาย่อมทำสวรรค์ให้เต็มบริบูรณ์
และเปล่งรัศมีสว่างไสวทั่ววัน
และเปล่งรัศมีสว่างไสวทั่ววัน
- [402] บริโภคตามคุณตามความปรารถนา
รื่นรมย์ในเวชยันตปราสาท จตุจากเทวโลกนั้นแล้ว
ย่อมเกิดในตระกูลสูง มีโภคสมบัติมาก
- ...
- [405] ป่าใหญ่ของเหล่าเทพชั้นดาวดึงส์ซึ่งปราศจากความเศร้าโศก
น่ารื่นรมย์ยินดี เป็นสถานที่ซึ่งดิฉันได้แล้วนี้
ย่อมไม่มีแก่ผู้ที่ไม่ได้ทำบุญไว้ แต่ย่อมมีแก่ผู้ที่ทำบุญไว้เท่านั้น
- [406] ส่วนผู้ที่ไม่ได้ทำบุญไว้

ย่อมไม่มีความสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า
 แต่ผู้ที่ได้ทำบุญไว้แล้ว
 ย่อมมีความสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า
 [407] ผู้ปรารถนาจะอยู่ร่วมกับเทพชั้นดาวดึงส์เหล่านั้น
 ต้องทำบุญกุศลไว้ให้มาก เพราะว่าเหล่าชนผู้ทำบุญไว้แล้ว
 ย่อมเพียบพร้อมด้วยโภคสมบัติ ว่าเรจึงบันเทิงอยู่ในสวรรค์
 (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 26: 230-231)

จะเห็นได้ว่า **วิมานวัตถุ**สอนเรื่องกุศลกรรมและกุศลวิบาก
 ในขณะที่**เปตวัตถุ**เน้นเรื่องอกุศลกรรมและอกุศลวิบาก กรรมดีและกรรมชั่วแสดงผลแยกแยะให้
 เห็นเป็นรูปธรรม ทำให้ความเชื่อเรื่องกรรมและผลของกรรมแน่นแฟ้นขึ้น เพราะมีเรื่องของเทพบุตร
 และเทพธิดา รวมทั้งเปรตแสดงให้เห็นเป็นตัวอย่าง

ในคัมภีร์ทั้งสอง ทานเป็นเรื่องที่แสดงเรื่องกรรมและผลของกรรม
 ได้อย่างชัดเจน เรื่องทานใน**วิมานวัตถุ**และ**เปตวัตถุ**เน้นการให้ทานเพื่อให้เกิดผลานิสงส์อัน
 ประเสริฐทั้งในโลกนี้และโลกหน้า จึงเน้นการถวายทานแด่ทักษิณบุคคล และการถวายสังฆทาน
 โดยผู้ให้ทานนั้นพึงเป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์ ตั้งจิตไว้บริสุทธิ์ จะก่อให้เกิดอานิสงส์ที่ยิ่งใหญ่ บุคคล
 ทั้งหลายพึงละความตระหนี่แล้วถวายทาน เพื่อให้อานิสงส์ของทานนั้นเป็นที่พึงแก่ตนในสังสารวัฏ
 ทำให้ไม่ต้องเกิดในทุคติหรือพ้นไปจากทุคติ ได้ไปเกิดในสวรรค์ หรือเมื่อเกิดเป็นมนุษย์ก็จะเกิดใน
 ตระกูลที่ดี มีโชคมาก การเน้นประเด็นเรื่องอานิสงส์ของทานปรากฏชัดในความเปรียบเทียบที่เปรียบเทียบ
 การถวายทานแด่ผู้เป็นทักษิณบุคคลเป็นเช่นเดียวกับการทำนา เช่น **เขตตูปมาเปตวัตถุ**

- [1] พระอรหันต์ทั้งหลายเปรียบเสมือนนา
 ทายกทั้งหลายเปรียบเหมือนชาวนา
 ไทยธรรมเปรียบเหมือนพืช
 ผลทานย่อมเกิดจากการที่ทายกบริจาคไทยธรรมแก่ภิกษุคหา
- [2] เหตุ 3 อย่างนี้ คือ พืช การหว่าน นา
 ย่อมมีอุปการะแก่พวกเปรตและทายก
 เปรตทั้งหลายย่อมบริโภคนั้น
 ทายกย่อมเจริญด้วยบุญ

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 26: 167)

วิมานวัตถุและเปตวัตถุอาจจะเน้นอานิสงส์ของท่านว่าจะทำให้ได้ไปเกิดในสวรรค์ แต่หากพิจารณาโดยละเอียดจะเห็นว่า เรื่องบางเรื่องใน **วิมานวัตถุ** กล่าวถึงการประพฤติปฏิบัติตนให้ยิ่งไปกว่าการทำทาน หรือตั้งความปรารถนาให้ยิ่งกว่าสวรรค์ด้วย กล่าวคือ บุคคลพึงรักษาศีล พังกรรม ตั้งปรารถนาความเป็นอริยบุคคล ฝึกฝนตนเองให้ยิ่งๆ ขึ้นไป **วิมานวัตถุและเปตวัตถุ**จึงอาจสื่อสารกับผู้อ่านผู้ฟังที่มีระดับสติปัญญา ภูมิธรรมที่แตกต่างกัน บางพวกที่ยังไม่มีศรัทธา ก็พึงสอนให้มีศรัทธา เมื่อมีศรัทธาแล้ว ก็พึงสอนให้ศรัทธานั้นมั่นคงไม่คลอนแคลน เมื่อมีศรัทธามั่นคงแล้ว ก็พึงสอนให้เจริญทางธรรมยิ่งๆ ขึ้นไป จนกระทั่งถึงจุดหมายสูงสุดของพระศาสนาคือความหลุดพ้นทุกข์

เป้าหมายสูงสุดของพุทธศาสนา คือ นิพพาน แต่คัมภีร์ **วิมานวัตถุ** และ **เปตวัตถุ** กลับเน้นให้เห็นเฉพาะอานิสงส์ช่วงใกล้ คือความสุขในโลกนี้และโลกหน้า อย่างไรก็ตาม ไม่ได้หมายความว่าไม่พึงปรารถนานิพพาน หรือไม่ได้มีนิพพานเป็นเป้าหมาย แต่ตราบใดที่กุศลและปัญญาสั่งสมเจริญไม่เต็มที่ บุคคลก็จะต้องเวียนตายเวียนเกิดในภพต่างๆ เป็นสุคติบ้าง ทุกคติบ้าง เป็นธรรมดาของปุถุชน อย่างไรก็ตาม หากมีสัมมาทิฐิว่า การให้ทาน รักษาศีล ประพฤติธรรมมีผล และตั้งใจกระทำด้วยศรัทธาอย่างต่อเนื่อง ย่อมส่งผลเกื้อกูลทุกภพทุกชาติ เมื่อยังต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ อานิสงส์แห่งบุญและทานที่ได้กระทำย่อมทำให้ได้เกิดในภพที่ดี และสร้างเหตุปัจจัยที่ดีงามในการพัฒนาชีวิตจิตใจไปเรื่อยๆ ตราบจนเข้าสู่กระแสแห่งพระนิพพานในที่สุด แนวคิดนี้ปรากฏอย่างชัดเจนในเรื่องราวของเหล่าพระสาวกในคัมภีร์**อปทาน** ที่เมื่อตั้งความปรารถนาเป็นพุทธสาวกแล้ว ก็เริ่มบำเพ็ญบารมีโดยให้ทานเป็นเบื้องต้น เป็นปัจจัยให้ได้เกิดแต่ในสุคติภพ และภพที่สูงขึ้นเรื่อยๆ จนกระทั่งในชาติสุดท้ายจึงได้เกิดในสมัยพุทธกาล ด้วยอุปนิสัยที่สั่งสมมาดีแล้ว เมื่อได้ฟังธรรมก็สามารถบรรลุธรรมได้ในที่สุด ดังจะได้กล่าวรายละเอียดต่อไป

ข. ทานและทานบารมีใน ชาตก อปทาน พุทธวงศ์

จริยาปิฎก

ในคัมภีร์กลุ่ม **ชาตก อปทาน พุทธวงศ์** และ **จริยาปิฎก** แสดงเรื่อง **การบำเพ็ญทานบารมี** ไม่ว่าจะเป็นทานบารมีของพระโพธิสัตว์ผู้แสวงหาโพธิญาณ หรือของบุคคลผู้ปรารถนาความเป็นพระอรหันตสาวก ในฐานะคุณธรรมอันเป็นบาทฐานแห่งการฝึกฝนตนเอง หรือนำเข้าสู่กระแสแห่งการฝึกตนเพื่อบรรลุที่สุดแห่งทุกข์ รวมทั้งส่งผลเกื้อกูลแก่ชีวิตในขณะที่ยังต้องเวียนตายเวียนเกิดอยู่ในวัฏฏสงสาร

- ทานและทานบารมีในชาดก

คัมภีร์ชาดก หรือที่มักเรียกกันทั่วไปว่า “นิบาตชาดก” เป็นคัมภีร์ที่รวบรวมคาถาของชาดก 547 เรื่อง ในจำนวนนี้แสดงแนวคิดคำสอนเรื่องทานและทานบารมีอยู่หลายชาดกด้วยกัน ไม่ว่าจะเป็นการสละอวัยวะและชีวิต การบริจาคบุตรภรรยา การแสดงความตั้งใจมั่นในการถวายทาน การแสดงอานิสงส์ของทาน และแสดงคำสอนต่างๆ เกี่ยวกับทาน

การบำเพ็ญทานบารมีด้วยการบริจาคอวัยวะและชีวิต พบใน (316)⁷ สสปัญติตชาดก (499) สีวิราชชาดก (513) ชยัททิสชาดก⁸ และ (514) ฉัททันตชาดก

ยกตัวอย่าง เช่น สสปัญติตชาดก กระจ่ายโพธิสัตว์สละชีวิตตนเป็นอาหาร ได้กล่าวกับท้าวสักกะผู้แปลงกายเป็นพราหมณ์ว่า

[64] งา ถั่ว และข้าวสารของกระจ่ายไม่มี
ขอท่านจงบริโภคข้าพเจ้าที่สุกด้วยไฟนี้
แล้วบำเพ็ญสมณธรรมอยู่ในป่าเถิด

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 27: 165)

ชาดกที่พระโพธิสัตว์บริจาคบุตรภรรยา ได้แก่ (547) เวสสันดรชาดก พระเวสสันดรตรัสเรียกพระโอรสธิดาทั้งสองขึ้นจากน้ำ เพื่อประทานแก่ชูชกเป็นทานบารมี นำพาสรรพสัตว์ทั้งหลายให้ข้ามพ้นสังสารวัฏ

[2113] ชาลีลูกรัก มานี่เถิด
เจ้าทั้ง 2 จงช่วยกันบำเพ็ญบารมีของพ่อให้เต็มเถิด
จงช่วยกันโสรจสรงหทัยของพ่อให้เยือกเย็นเถิด
จงเชื่อฟังคำของพ่อเถิด

[2114] เจ้าทั้ง 2 จงเป็นดุจยานนาวาของพ่อ
อันไม่โยกโคลงในสาครคือภพเถิด พ่อจักข้ามฝั่งคือชาติ

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 28: 511-512)

⁷ เลขในวงเล็บ หมายถึงลำดับที่ของเรื่องในชาดก

⁸ ในอรรถกถาชาดก แปล ฉบับมหมกุฎราชวิทยาลัย เป็น อรรถกถาชยัททิสชาดก

การแสดงความตั้งใจมั่นในการให้ทาน ใน (40) ขทิวังคารชาดก พระโพธิสัตว์กล่าวคาถาแสดงความกล้าหาญในการฝ่าข้ามหลุมถ่านเพลิงเพื่อถวายบิณฑบาต

[40] ข้าพเจ้าจะตกหลุมถ่านเพลิงมีเท้าชี้ขึ้น มีศีรษะปักลงก็ตามที่
ข้าพเจ้าจะไม่ทำความชั่วอันเป็นกรรมไม่ประเสริฐอีก
ขอนิมนต์พระคุณเจ้ารับบิณฑบาตนี้เถิด

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 27: 17)

ชาดกที่แสดงอานิสงส์ของท่าน ได้แก่ (288) มัจจุททานชาดก⁹ แสดงอานิสงส์การให้ทานแก่ปลา (415) กุมมาสปิณฑชาดก แสดงอานิสงส์ของการถวายขนมกุมมาส และ (442) สังขชาดก แสดงอานิสงส์การถวายร่วมและรองเท้าแด่พระภิกษุ ยกตัวอย่างเช่น กุมมาสปิณฑชาดก พระโพธิสัตว์กล่าวถึงอานิสงส์แห่งทานของพระองค์ว่า

[143] ดูเถิด ช้าง โค ม้า จำนวนมากเหล่านี้
รวมทั้งทรัพย์ รัตนะชาติ ผืนปฐพีทั้งสิ้น
ทั้งเหล่านี้ผู้มีรูปงามเทียบด้วยนางอัปสรเหล่านี้
เป็นผลอานิสงส์ของก่อนขนมกุมมาส

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 27: 280)

นอกจากนี้ยังมีคำสอนเกี่ยวแก่ทาน ได้แก่ ความสำคัญของทักษิณบุญบุคคลใน (495) ทสพราหมณชาดก (496) ภิกขาปรัมปรชาดก เรื่องทานของผู้เป็นสัตบุรุษใน (180) ทุทททชาดก โทษของความตระหนี่ ใน (450) พิลารโกสิยชาดก และ (535) สุทธาโกชนชาดก

ยกตัวอย่าง เช่น ทุทททชาดก ว่าด้วยสัตบุรุษให้ทานที่ให้ได้อย่าง

[59] อสัตบุรุษทั้งหลายเมื่อจะให้ทานชื่อว่าให้ได้อย่าง
เมื่อจะกระทำกรรมก็ชื่อว่าทำได้อย่าง
กรรมของสัตบุรุษทั้งหลายพวกอสัตบุรุษรู้ได้อย่าง
และพวกอสัตบุรุษก็ทำตามได้อย่าง

⁹ ในอรรถกถาชาดก แปล ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย เป็น อรรถกถามัจจุททานชาดก

[60] เพราะฉะนั้น สัตบุรุษและอัสติบุรุษ
จึงมีคติที่ไปจากโลกนี้ต่างกัน คือ
พวกอัสติบุรุษยอมไปสู่นรก พวกสัตบุรุษยอมไปสู่สวรรค์

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 27: 79)

ต่อมาใน **อรรถกถาชาดก** ได้เพิ่มเติมส่วนของเนื้อเรื่อง (ซึ่งบางเรื่องมี “เรื่อง” มาก่อนแล้ว) และอธิบายไวยากรณ์ เพิ่มเติมส่วน **ปัจจุบัณวัตถุ** และ **สโมธาน** หรือ **ประชุมชาดก** เรื่องทานและทานบารมีจึงยิ่งชัดเจนมากขึ้น ใน **อรรถกถาชาดก** 547 เรื่อง มีชาดกที่มีทานและทานบารมีเป็นแนวคิดสำคัญจำนวน 22 เรื่อง แบ่งเป็นชาดกที่แสดงการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์ด้วยการบริจาคอวัยวะและชีวิต การบริจาคบุตรภรรยา และการที่พระโพธิสัตว์ถูกทดสอบความมั่นคงของจิตใจในการบริจาคทาน การแสดงอานิสงส์ของการให้ทาน และคำสอนต่างๆ เกี่ยวกับทาน ได้แก่ การเลือกถวายทานแต่ทักษิณบุคคล การแสดงคุณของทานว่าเป็นธรรมของสัตบุรุษและโทษของความตระหนี่ และการแสดงว่ามีธรรมประการอื่นที่สำคัญกว่าทาน

การบำเพ็ญทานบารมีด้วยการบริจาคอวัยวะและชีวิตพบในชาดกจำนวน 7 เรื่อง ได้แก่ การสละชีวิตเพื่อช่วยชีวิตผู้อื่นใน (12)¹⁰ **อรรถกถานิโครธมิตชาดก** การสละชีวิตเพื่อมารดาบิดาใน (222) **อรรถกถาจุลนันทิยชาดก** และ (513) **อรรถกถาขยทิสชาดก** การสละร่างกายและอวัยวะแก่อินทรพราหมณ์ใน (316) **อรรถกถาสสบัณฑิตชาดก** และ (499) **อรรถกถาสีวิราชชาดก** และการสละอวัยวะและชีวิตแก่ผู้ประสงค์ร้ายและผู้จองเวรใน (72) **อรรถกถาสีลวนาคชาดก** และ (514) **อรรถกถาฉัททันตชาดก**

ในจำนวนนี้ชาดกบางเรื่องไม่มีข้อความเกี่ยวกับการบำเพ็ญทานปรากฏในคาถาเดิมเลย เช่น **อรรถกถาสีลวนาคชาดก** (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 27: 30) และ **อรรถกถาจุลนันทิยชาดก**¹¹ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 27: 103) เป็นต้น

การบำเพ็ญทานบารมีด้วยการบริจาคบุตรและภรรยา มีเพียงเรื่องเดียว คือ (547) **อรรถกถาเวสสันดรชาดก**

การถูกทดสอบทานบารมีโดยแสดงความตั้งใจมั่นในการให้ทาน มีแนวเรื่องคือ พระโพธิสัตว์ถูกขัดขวางไม่ให้ให้ทาน หรือถูกบันดาลให้ทรัพย์ร่อยหรอลงเรื่อยๆ

¹⁰ เลขในวงเล็บ หมายถึงลำดับที่ของเรื่องใน **อรรถกถาชาดก**

¹¹ ใน **ชาดก** พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็น **จุฬินนันทิยชาดก**

จนกระทั่งไม่มีเหลือ แต่พระโพธิสัตว์ก็ไม่มีความหวั่นไหวในการบำเพ็ญทานแม้แต่บ่อย ได้แก่ (40) *อรรถกถาขวัตรสารชาดก* (340) *อรรถกถาวิสัยชาดก* และ (480) *อรรถกถากิตติชาดก* ในจำนวนนี้ บางเรื่องไม่ปรากฏข้อความที่เกี่ยวกับการให้ทานหรือการบำเพ็ญทานบารมีในสวนคาถาเดิมเช่นกัน เช่น *อรรถกถากิตติชาดก* ซึ่งในคาถามีเพียงบทสนทนาระหว่างท้าวสักกะกับกิตติดาบสเท่านั้น (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 27: 409-413)

ส่วนชาดกที่แสดงอานิสงส์ของการให้ทานต่างๆ ได้แก่ (288) *อรรถกถามัจฉาทานชาดก* (415) *อรรถกถากุมมาสปีณชาดก* (442) *อรรถกถาสังขชาดก* รวมทั้ง (494) *อรรถกถาสาธินราชชาดก* และ (541) *อรรถกถาเนมิราชชาดก* ซึ่งแสดงอานิสงส์ว่าจะได้ไปสวรรค์

ชาดกที่แสดงคำสอนเกี่ยวแก่ทานเรื่องอื่นๆ ใน*อรรถกถาชาดก* ได้แก่ (424) *อรรถกถาอาทิตตชาดก* (495) *อรรถกถาทสพราหมณชาดก* และ (496) *อรรถกถาภิกขาปรัมปรชาดก* แสดงความสำคัญของการเลือกถวายทานแต่ทักษิณบุคคล ซึ่งเป็นสาระสำคัญในพระสูตรหลายพระสูตร เช่น *ทักษิณาวិภังคสูตร* มัชฌิมนิกาย อุपरिภณาสก์ รวมทั้ง*วิมานวัตถุและเปตวัตถุ* ชาดกที่แสดงคุณของท่านว่าเป็นธรรมของสัตบุรุษใน (180) *อรรถกถาทุททชาดก* แสดงเรื่องโทษของความตระหนี่ ใน (450) *อรรถกถาพิลารโกสิยชาดก* และ (535) *อรรถกถาสุธาโกชนชาดก*

คำสอนอีกประการหนึ่งคือ การเปรียบเทียบทานกับธรรมข้ออื่นว่าสำคัญว่าทาน พบใน (424) *อรรถกถาอาทิตตชาดก* แสดงว่าสมถวิปัสสนาประเสริฐกว่าทาน และ (541) *อรรถกถาเนมิราชชาดก* แสดงว่าพรหมจรรย์มีผลมากกว่าทาน แนวคิดเช่นนี้ปรากฏในพระสูตร เช่น *สารุสูตร* สังยุตตนิกาย สคาถวรรค (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2539 เล่ม 15: 40-42) แสดงว่า นิพพานประเสริฐกว่าทาน ปัญญาประเสริฐกว่าทาน หรือใน*โองกาสูตร* สังยุตตนิกาย นิทานวรรค (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2539 เล่ม 16: 315) แสดงว่า เมตตาจิตมีผลมากกว่าทาน เป็นต้น

ที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่า เรื่องทานและทานบารมีเป็นแนวคิดสำคัญในชาดกหลายเรื่องใน*คัมภีร์ชาดก* และแนวคิดดังกล่าวปรากฏชัดเจนมากยิ่งขึ้นใน*อรรถกถาชาดก* เมื่อได้เติมเนื้อเรื่องและรายละเอียดต่างๆ เพิ่มเข้าไป ทำให้สื่อเรื่องทานและทานบารมีอย่างสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น

อรรถกถาชาดกที่แสดงเรื่องทานและทานบารมีนี้มีความสำคัญต่อการพิจารณา*ปัญญาสาชดก* ซึ่งผู้วิจัยจะกล่าวต่อไปในบทที่ 3

- ทานบารมีในอปทาน

ในส่วนต้นของคัมภีร์**อปทาน** เป็นส่วนของพุทธาปทาน พระพุทธเจ้าทรงเล่าอดีตชาติ เริ่มแต่เมื่อครั้งเสวยพระชาติเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ทรงพระนามติโลกวิชัย ทรงเนรมิตปราสาทอันวิจิตรงดงามขึ้นในพุทธเขต แล้วถวายสรรพทานอันเลิศแก่พระพุทเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระสาวกทั้งหลาย ละร่างมนุษย์แล้วจึงไปเกิดยังสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ จากนั้นจึงรู้จักแต่ภพทั้งสองคือ เทวดาและมนุษย์ เกิดในภพใดๆ ย่อมเป็นใหญ่กว่าผู้อื่นในภพนั้นๆ แม้เหยียดมือไปที่ใดๆ ก็ย่อมมีสรรพสิ่งอันประณีต พอแก่ความปรารถนาเข้ามาหา แล้วตรัสถึงการบำเพ็ญทานบารมีของพระองค์ว่า

[67] เราให้ทานอย่างดีแก่คนไร้ทรัพย์

คนเดินทางไกล คนขอทาน และคนหลงทาง

เพื่อต้องการจะบรรลุ**สัมโพธิญาณ**อันประเสริฐ

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 32: 10)

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (2543: 37)

ทรงสรุปว่า ในคัมภีร์**อปทาน** ส่วนของพุทธาปทาน กล่าวถึงทานบารมีว่าหมายถึง “การให้สิ่งที่ควรให้ ดีความได้ว่า จะต้องมีการพิจารณาเลือกสรรอย่างเหมาะสม และมีเหตุผล มิใช่สักแต่จะให้... สรุปได้ว่า เป็นการให้วัตถุสิ่งของ ซึ่งเป็น ‘ทานอันประเสริฐ’ แสดงว่าจะต้องเป็นของดีแก่ผู้มีความจำเป็นจะต้องใช้ เช่น คนไม่มีทรัพย์ คนเดินทางไกล คนเดินทางเปลี่ยว และยาก (ผู้มาขอ) ผู้รับทานอีกประเภทหนึ่ง คือ พระพุทธเจ้าองค์ก่อนๆ ซึ่งผู้ถวายทานจะได้รับอานิสงส์แห่งการบำเพ็ญทาน เมื่อให้ทานแล้วก็มีการแผ่ส่วนบุญแก่สัตว์ทั้งหลายด้วย กล่าวได้ว่า ทานบารมีในอปทาน ถือว่าการให้สิ่งของเป็นสำคัญ ของที่ให้จะต้องเป็นของดี เลือกสรรแล้ว เมื่อให้ทานแล้ว จะได้รับส่วนแห่งบุญ ซึ่งจะแผ่ให้สัตว์ทั้งหลายได้”

นอกจากจะดีความความหมายของทานบารมีจากพุทธาปทานแล้ว ในส่วนประวัติการบำเพ็ญบารมีของพระสาวก ทั้งเถรอปทานและเถรียาปทาน การบำเพ็ญทานนับเป็นขั้นตอนสำคัญ เป็นขั้นตอนแรกๆ ที่แสดงให้เห็นความศรัทธา และนำเข้าสู่กระแสแห่งการบำเพ็ญตนเพื่อการบรรลุความหลุดพ้น

แนวคิดอันเป็นแก่นในการแต่งคัมภีร์**วิมานวัตถุ เปตวัตถุ** และ**อปทาน** คือเรื่องกรรม **วิมานวัตถุ เปตวัตถุ** มุ่งแสดงให้เห็นว่ากรรมย่อมให้ผล กรรมดีย่อมให้ผลดี กรรมชั่วย่อมให้ผลชั่วอย่างชัดเจน ส่วน**อปทาน** แสดงให้เห็นความสำคัญของการบำเพ็ญบารมี สัมผัสคุณธรรมความดี สัมผัสกรรมดี อันจะนำไปสู่การบรรลุธรรมหรือความหลุดพ้นในชาติ

ที่สุด ไม่ว่าจะเป็นการเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันต์ ในขณะเดียวกัน ในช่วงเวลาที่บำเพ็ญสั่งสมความดี ก็ย่อมมีบางขณะที่ประกอบอกุศลกรรมด้วย ตามธรรมชาติของบุคคลผู้ยังมีกิเลส เพราะฉะนั้น ผลแห่งอกุศลกรรมนั้นก็ย่อมปรากฏด้วย

ในการแสดงเรื่องกรรมและผลของกรรมนี้ เรื่องทานเป็นเรื่องสำคัญที่นำมาใช้แสดงเรื่องกรรม ด้วยพบเป็นจำนวนมากกว่าการกระทำบุญอย่างอื่นอย่างเห็นได้ชัด แต่ความแตกต่างสำคัญระหว่างวิมานวัตถุ เปตวัตถุ กับอปทานคือ วิมานวัตถุและเปตวัตถุแสดงอานิสงส์ของทานเพียงชาติเดียว โดยเน้นเรื่องการได้ไปเกิดในสวรรค์ หรือพ้นจากทุกข์เพราะมีผู้ทำบุญอุทิศกุศลให้ แต่ในอปทาน กล่าวถึงผลแห่งทาน ผลแห่งการบูชาที่ข้ามภพข้ามชาติ หลายร้อยหลายแสนชาติหรือเป็นแสนกัปในหนทางของการบำเพ็ญบารมี ทำให้ได้เกิดแต่ในสุคติ และเป็นปัจจัยเกื้อกูลจนถึงการบรรลุธรรมในชาติสุดท้าย ดังการศึกษาของพระมหาสิงห์คำ รักป่า (2543) สรุปว่า การถวายทานของพระเถระและเถรีสามารถจำแนกได้มากมายหลายประเภท เช่น ถวายผ้า ถวายอาหาร สร้างสิ่งบูชา สร้างวัตถุ ถวายเครื่องบูชา ฯลฯ แสดงอานิสงส์คือโลกียสมบัติในปัจจุบันและอนาคต การได้เกิดเป็นกษัตริย์ เกิดในสุคติภพ และการเข้าถึงนิพพานสิ้นอาสวกิเลสในที่สุด

เช่น ในหริตกทายกเถราปทาน อดีตชาติของพระหริตกทายกเถระซึ่งถวายผลสมอแด่พระพุทธเจ้าเพื่อระงับพระอาพาธ

- [61] ข้าพเจ้าได้พบพระมหายมุนี ผู้มีปกติเข้าฌาน
ยินดีในฌาน เป็นมุนี ถูกอาพาธเบียดเบียน
ทรงเดินทางไกล ประทับอยู่ที่เจ็ดมณฑล
[62] ข้าพเจ้าจึงนำผลสมอมาถวายพระสยัมภู
เพียงข้าพเจ้าปรุงเภสัชเสร็จแล้ว
ความเจ็บป่วยก็หายไปในทันใดนั่นเอง
[63] พระพุทธเจ้าผู้ละความกระวนกระวายได้แล้ว
ได้ทรงอนุโมทนาว่า
ก็ด้วยการถวายเภสัชซึ่งเป็นเครื่องระงับความเจ็บป่วยนี้
[64] ท่านจะเกิดเป็นเทวดา เป็นมนุษย์
หรือเกิดในชาติอื่นๆ ก็ตาม
ขอจงเป็นผู้มีความสุขในที่ทุกสถาน
และอย่าได้มีความเจ็บป่วยเลย

...

- [66] ข้าพเจ้าได้ถวายผลสมอแด่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า
ผู้ทรงเป็นพระสยัมภู ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ในชาติใด
ความเจ็บป่วยจึงมิได้เกิดแก่ข้าพเจ้าอีกเลยจนถึงชาตินี้
- [67] ภพนี้เป็นภพสุดท้ายของข้าพเจ้า
ภพสุดท้ายที่กำลังเป็นไปอยู่
วิชา 3 ข้าพเจ้าได้บรรลุแล้วโดยลำดับ
คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ข้าพเจ้าก็ได้ทำสำเร็จแล้ว
- [68] ในกัปที่ 94 นับจากกัปนี้ไป
ข้าพเจ้าได้ถวายเภสัชไว้ในครั้งนั้น
จึงไม่รู้จักทุกข์เลย
นี่เป็นผลแห่งการถวายเภสัช

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 33: 69-70)

ในอุทกทายิกาเวรียาปทาน แสดงให้เห็นชัดเจนว่า ทานที่ถวาย
ซึ่งในที่นี้คือ การถวายน้ำสรงแด่พระสงฆ์ สัมพันธ์กับผลที่ได้รับ และให้ผลข้ามภพข้ามชาติ ทั้ง
มนุษยสมบัติ สวรรคสมบัติ จนกระทั่งนิพพานสมบัติในที่สุด

- [117] หม่อมฉันไม่มีไทยธรรม หม่อมฉันเข้าไปยังขุมน้ำแล้ว
ตั้งน้ำถวายไว้ในหมู่สงฆ์ผู้เป็นบุญเขตที่ยอดเยี่ยม
- [118] ด้วยกรรมที่หม่อมฉันได้ทำไว้ดีแล้วนั้น
จึงได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์
ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์นั้น วิมานอันเป็นบุญกรรมเนรมิต
สร้างขึ้นอย่างสวยงามเพื่อหม่อมฉันเพราะการหามน้ำถวาย
- [119] ครั้งนั้น หม่อมฉันเป็นผู้ประเสริฐกว่านางอัปสรตั้ง 1,000
หม่อมฉันปกครองนางอัปสรเหล่านั้นทั้งหมดด้วยฐานะ 10 ประการ
- [120] หม่อมฉันได้เป็นพระมเหสีของท้าวเทวราช 50 พระองค์
และได้เป็นพระมเหสีของพระเจ้าจักรพรรดิ 20 พระองค์
- ...
- [127] ในกัปที่ 91 นับจากกัปนี้ไป
หม่อมฉันได้ทำกรรมไว้ในครั้งนั้น
จึงไม่รู้จักทุกข์เลย
นี่เป็นผลแห่งการถวายน้ำสรง

[128] กิเลสทั้งหลายหม่อมฉันก็เผาได้แล้ว
 ภพทั้งปวงหม่อมฉันก็ถอนได้แล้ว
 หม่อมฉันตัดกิเลสเครื่องผูกพันได้แล้วอยู่อย่างผู้ไม่มีอาสวะ
 ดุจพญาช้างตัดเครื่องพันธนาการได้แล้วอยู่อย่างอิสระ

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 33: 383-385)

จะเห็นได้ว่า การกล่าวถึงผลของท่านในคัมภีร์อุปทาน สอดคล้องและต่อเนื่องจากคัมภีร์วิมานวัตถุและเปตวัตถุ ที่ว่า “สอดคล้อง” นั้นได้แก่ การแสดงให้เห็นแนวคิดที่ว่า ท่านที่ถวายแด่พระพุทธเจ้าหรือถวายในสงฆ์ หรือแม้แต่การบูชาพระสฤงษ พระพุทธบาทด้วยอามิสบูชา พร้อมด้วยความเลื่อมใส นับเป็นทานอันเลิศที่ให้ผลอันเลิศและสอดคล้องกับสิ่งที่ได้ถวายเป็นทาน เช่น ถวายเภสัชทำให้เป็นผู้ไม่เจ็บป่วย ที่สำคัญคือส่งผลให้ได้ไปเกิดในสุคติภพ ที่ว่า “ต่อเนื่อง” จากในคัมภีร์ทั้งสองนั้นคือ ผลของท่านมิได้จบลงแค่ชาติต่อไปเพียงชาติเดียว แต่ให้ผลสืบเนื่องต่อไปหลายร้อยชาติ หรือหลายแสนชาติ ตลอดระยะเวลาของการบำเพ็ญบารมีเพื่อเป็นพระสาวก ทั้งให้ได้เกิดในสุคติภพโดยตลอด ไม่รู้จักทุกข์เลย เป็นผู้เจริญด้วยมनुสสมบัติ สวรรคสมบัติ จนกระทั่งถึงนิพพานสมบัติ ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ในชาติสุดท้าย

เพราะฉะนั้น ทานที่ปรากฏในคัมภีร์อุปทานนี้จึงเป็นส่วนหนึ่งของการบำเพ็ญบารมีข้ามภพข้ามชาติเพื่อความเป็นพระอรหันตสาวก และการหลุดพ้นจากทุกข์ ทั้งนี้โดยมีการถวายทานในพระพุทธเจ้าหรือในสงฆ์เป็นจุดเริ่มต้น แสดงให้เห็นความสำคัญของทาน ดังสังเกตได้จากชื่อของพระเถระและเถรีทั้งหลายที่มักจะมีคำว่า “ทายก” หรือ “ทายิกา” แปลว่า ผู้ให้ เป็นจำนวนมาก หรือมีฉะนั้นชื่อก็จะหมายถึงท่านที่ได้ถวายไป เช่น เอกปัตตทายกเถระ – ผู้ถวายบาตรดินลูกหนึ่ง อุทกทายิกาเถรี - ผู้ถวายน้ำสรง สัตตอุปปลมาลิกาเถรี – ผู้ถวายดอกอุบล 7 ดอก บัญญัติปีกาเถรี – ผู้ถวายประทีป 5 ดวงบูชาตันโพธิ์ เป็นต้น

การพิจารณาเรื่องทานดังที่แสดงในเถรภาพทานนี้ทำให้เข้าใจและเห็นภาพชัดเจนขึ้นว่า ตามหลักการของพุทธศาสนา ทานไม่ได้ให้เฉพาะโลกียอนิสงส์ หรือทิฏฐุภัมมิกัตถประโยชน์ หรืออำนวยการผลเป็นสัมปรายิกัตถประโยชน์ ดังที่แสดงในวิมานวัตถุและเปตวัตถุเพียงเท่านั้น ที่สำคัญที่สุด ทานเป็นปัจจัยนำสู่ปรมาตถประโยชน์ คือ ความหลุดพ้น หมดจดจากกิเลส หรือนิพพาน เช่น ในพาทิยเถรภาพทาน มีข้อความแสดงว่าพระพุทธเจ้าเสด็จบิณฑบาต “เพื่อประโยชน์แก่การช่วยสัตว์ให้ข้ามพ้น”

[205] พระมุนีผู้ประเสริฐได้ตรัสว่า ‘เรากำลังเที่ยววิณฑนาต
เพื่อประโยชน์แก่การช่วยสัตว์ให้ข้ามพ้น
เวลานี้ไม่ใช่เวลาแสดงธรรมแก่ท่าน’

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 33: 265)

แนวคิดการบำเพ็ญทานเป็นส่วนหนึ่งของการบำเพ็ญบารมี
ดังเช่นใน**อปทาน** นี้ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนในจารึกคำอธิษฐานต่างๆ เมื่อมีการสร้างปูชนีย
สถาน ปูชนียวัตถุ เครื่องใช้ สิ่งของ เสนาสนะ แสดงให้เห็นความปรารถนาโลกียสุขสมบัติ และเป็น
ปัจจัยแก่พระนิพพาน ดังจะได้กล่าวรายละเอียดต่อไปในบทที่ 5

- ทานบารมีในพุทธวงศ์

ในคัมภีร์ **พุทธวงศ์** ส่วนของ **รัตนจกมณกัณฑ์** พระสารีบุตรทูล
ถามพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงกาลที่ทรงปรารถนาพระโพธิญาณอันสูงสุด และขอให้ทรงอธิบายบารมี
ทั้ง 10 ประการ ได้แก่ ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐาน เมตตา และอุเบกขา
ขอให้ทรงแสดงถึงการบำเพ็ญบารมี 30 ทศ ได้แก่ บารมี 10 อุปปบารมี 10 และปรมัตถบารมี 10 อัน
เป็นพุทธการกธรรม (ธรรมที่กระทำความเป็นพระพุทธเจ้า) ให้เต็มเปี่ยม พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึง
ทรงแสดง **สุเมธกถา** อันเป็นพระประวัติครั้งเสวยพระชาติเป็นสุเมธดาบส เป็นพระชาติแรกที่พระ
โพธิสัตว์ได้รับพุทธพยากรณ์จากพระที่บึงกร เป็นพระนิยตโพธิสัตว์ผู้เที่ยงต่อการตรัสรู้ เริ่มต้นการ
บำเพ็ญบารมีทั้งหมด 30 ประการ

ใน **สุเมธกถา** นี้แสดงความหมายของทานบารมีไว้ในความตอน
ที่สุเมธดาบสได้ปรารถนาถึงพุทธการกธรรม หรือบารมีทั้ง 10 ประการ หลังจากที่ได้รับพุทธพยากรณ์
แล้ว โดยได้กล่าวถึงบารมีแต่ละข้อ และแสดงความเปรียบเพื่อให้เข้าใจความหมายของบารมีข้อ
นั้นๆ อย่างชัดเจนเห็นภาพ ในส่วนของทานบารมี สุเมธดาบสแสดงว่า

[116] ครั้งนั้น เมื่อเราค้นหาอยู่ ได้เห็นทานบารมีเป็นข้อที่ 1
ซึ่งเป็นทางใหญ่ที่ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ทั้งหลายในปางก่อน
ได้อบรมสั่งสมมา จึงเตือนตนเองว่า

[117] ‘ท่านจงยึดทานบารมีข้อที่ 1 นี้ บำเพ็ญให้มั่นคงก่อน
ถ้าท่านปรารถนาจะบรรลุ**พระโพธิญาณ**
ท่านก็จงบำเพ็ญทานบารมีเถิด

- [118] หม้อที่เต็มด้วยน้ำซึ่งผู้ใดผู้หนึ่งจับคว่ำลง
น้ำย่อมไหลออกหมด ไม่ชั่งอยู่ในหม้อนั้น ฉนั้นใด
- [119] ท่านเห็นผู้ขอทั้งชั้นต่ำ ชั้นกลาง และชั้นสูงแล้ว
จงให้ทานอย่าให้เหลือ ดุจหม้อน้ำที่เขาคคว่ำลง ฉนั้นนั่น'

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 33: 583)

จากข้อความดังกล่าวจะเห็นว่า ความหมายของท่านบารมีใน ส่วนต้นของคัมภีร์ **พุทธวงศ์** เน้นให้เห็นว่า ทานบารมีเป็นคุณธรรมข้อแรกที่จะต้องบำเพ็ญให้ มั่นคงก่อนบารมีข้ออื่นๆ ทั้งหมด ทานบารมีตามที่แสดงนี้ เน้นการให้สิ่งที่ตนมีทั้งหมด เพื่อละ ความยึดถือในทรัพย์สมบัติ ไม่เหลือความอาลัยในของนั้น เปรียบดั่งหม้อน้ำที่คว่ำลงจนน้ำไหล ออกหมดไม่มีเหลือติดค้างอยู่ ทั้งผู้รับทานนั้นก็ไม่มีข้อจำกัดใดๆ ทั้งสิ้น จะเป็นผู้ขอชั้นต่ำ กลาง หรือสูง พระโพธิสัตว์ยอมให้ทั้งสิ้น แสดงว่าทานบารมีตามความหมายนี้ เน้นที่การสละออกจากตน สละความยึดถือในสมบัติที่ครอบครอง โดยไม่ได้เน้นความสำคัญของผู้รับทานว่าจะต้องเป็นผู้มี คุณธรรม เป็นทักษิโณยบุคคล และไม่ได้ให้ความสำคัญแก่เรื่อง “บุญ” หรือ “อานิสงส์” ดังที่ได้รับ การเน้นอย่างมากในพระสูตรแม้แต่น้อย ลักษณะเช่นนี้สอดคล้องกับความหมายของท่านบารมีใน คัมภีร์**อปทาน** ซึ่งไม่ได้เน้นว่าจะต้องให้แก่ทักษิโณยบุคคลหรือพระสงฆ์เช่นกัน แต่ระบุการให้ทาน แก่คนไร้ทรัพย์ คนเดินทางไกล คนขอทาน และคนหลงทาง

เนื่องจากคัมภีร์**พุทธวงศ์** มีเนื้อหาสำคัญคือ การแสดงเรื่องของ พระโพธิสัตว์ที่ได้ถวายทานและได้รับพยากรณ์จากอดีตพุทธเจ้า 28 พระองค์¹² เพราะฉะนั้น นอกจากจะพิจารณาความหมายของท่านบารมีที่แสดงอย่างตรงไปตรงมาในคำกล่าวของสุเมธ ดาบสดังที่แสดงในตอนต้นแล้ว เราอาจต้องพิจารณาตีความความหมายของท่านบารมีดังที่ ปรากฏในส่วนที่พระโพธิสัตว์ถวายทานแด่อดีตพุทธเจ้าด้วย ซึ่งก็จะได้ความหมายของท่านบารมีที่ ต่างออกไป กล่าวคือ การถวายทานแด่พระพุทเจ้า ผู้เป็นทักษิโณยบุคคลผู้เลิศที่สุดก็มีความสำคัญ เมื่อถวายทานแด่พระพุทเจ้าแล้วก็เป็นโอกาสให้ได้รับพยากรณ์ เช่น ใน**สุชาตพุทธวงศ์**

- [11] สมัยนั้น เราเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ มีพลานุภาพมาก
เป็นใหญ่ในทวีปทั้ง 4 เหาะไปในอากาศได้
- [12] เรายัง เห็นความอัศจรรย์น่าประหลาดใจ

¹² การถวายทานแด่พระพุทเจ้าและได้รับพุทธพยากรณ์เช่นนี้ ปรากฏใน **อนาคตวงศ์** ซึ่งเป็นเรื่องราว ของอนาคตพุทธเจ้า 10 พระองค์ ซึ่งได้ถวายทานแด่อดีตพุทธเจ้าแล้วได้รับพยากรณ์ ทานที่ถวายจำนวนไม่น้อย เป็นการสละอวัยวะและชีวิตถวายเป็นพุทธบูชา

ให้เกิดชนพองสยงเกล้าในโลก

จึงเข้าไปกราบพระพุทธรูปเจ้าพระนามว่าสุชาตะทรงเป็นผู้นำสัตว์โลก

- [13] เงามอบถวายราชสมบัติเป็นอันมากในทวีปทั้ง 4
และรัตนะ 7 ประการอันอุดมในพระพุทธรูปเจ้าแล้ว
จึงบวชในสำนักของพระองค์

...

- [15] ครั้งนั้น แม่พระพุทธรูปเจ้าพระองค์นั้น
ผู้เป็นใหญ่ในหมื่นจักรวาล
ก็ทรงพยากรณ์เราว่า
“ในที่สุด 30,000 กัป ผู้นี้จักเป็นพระพุทธรูปเจ้า”

...

เทวดาและมนุษย์ได้ฟังพระดำรัสนี้

ของพระพุทธรูปเจ้าผู้ไม่มีใครเสมอเหมือน

ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่แล้ว

ต่างก็มีความชื่นชมกล่าวว่า

‘ท่านผู้นี้เป็นหน่อพุทธรูป’

สัตว์ทั้งหลายในหมื่นจักรวาลพร้อมทั้งเทวดา

ต่างก็เปล่งเสียงโห่ร้องปรบมือ ร่าเริง

ประนมมือนมัสการว่า

‘ถ้าเราทั้งหลายจักพลาดศาสนาของพระโลกนาถพระองค์นี้

เราทั้งหลายก็จักพร้อมหน้าหน่อพุทธรูปนี้ในอนาคตกาล

มนุษย์ทั้งหลายเมื่อจะข้ามแม่น้ำ พลาดท่าเฉพาะหน้าแล้ว

ก็ยึดเอาท่าถัดไปจึงข้ามแม่น้ำใหญ่ไป ฉนใด

เราทั้งหมดก็ฉนนั้นเหมือนกัน

ถ้าพลาดพระชินเจ้าพระองค์นี้

ก็จักพร้อมหน้าหน่อพุทธรูปนี้ในอนาคตกาล’

- [17] เราได้ฟังพระดำรัสของพระพุทธรูปเจ้าแม่พระองค์นั้นแล้ว
ก็ทำความยินดีให้เกิดขึ้นอย่างยิ่ง
ได้อธิษฐานวัตรเพื่อบำเพ็ญบารมี 10 ประการ ให้ยิ่งขึ้นไป

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 33: 651-653)

- ทานบารมีในจริยาปิฎก

จริยาปิฎก เป็นคัมภีร์ที่รวบรวมเรื่องราวหรือ “จริยา” การบำเพ็ญบารมีแต่ละประการของพระโพธิสัตว์ 35 เรื่อง ในส่วนทานบารมี มีเรื่องที่เป็นตัวอย่างการบำเพ็ญทานบารมีโดยเฉพาะจำนวน 10 เรื่อง ได้แก่ *อกิตติจริยา สังขพราหมณจริยา กุรุธรรมจริยา มหาสุทิสสนจริยา มหาโควินทจริยา เนมิราชจริยา จันทกุมารจริยา สีวราชจริยา เวสสันดรจริยา และสสปัญตติจริยา*

เมื่อพิจารณาตีความจากเนื้อหาในแต่ละเรื่อง ทำให้เห็นการแสดงทานบารมีของพระโพธิสัตว์ในแง่มุมต่างๆ ใน*อกิตติจริยา* เน้นการให้ทั้งหมดเท่าที่ตนมีแก่ผู้มาขอโดยไม่หวั่นไหว กล่าวคือ พระโพธิสัตว์ให้ไปหมดที่ตนมีแก่พระอินทร์ซึ่งแปลงเป็นพราหมณ์มาขอ แม้ในวันที่ 2 วันที่ 3 อินทพราหมณ์มาขออีก พระโพธิสัตว์ก็ให้ไปหมดเท่าที่หามาได้ทั้งหมดที่ตนมี ด้วยใจที่ผ่องใสเบิกบาน แม้ตนจะต้องอดอาหาร แต่ก็อิมใจที่ได้ให้ทานแก่ทักษิโณยบุคคล

- [8] ในสี่ระชอเรามีผิวพรรณไม่เปลี่ยนแปลง
เพราะการอดอาหารนั้นเป็นปัจจัยเลย
เรายับยั้งอยู่ตลอดวันนั้นๆ ด้วยปีติ สุข และความยินดี
- [9] ถ้าเราพึงได้ทักษิโณยบุคคลที่ประเสริฐ
แม้เดือนหนึ่ง สองเดือน เราก็ไม่หวั่นไหว
ไม่ท้อใจ พึงให้ทานอันอุดม

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 33: 728)

ใน*สังขพราหมณจริยา* เน้นแสดงความสำคัญของการถวายทานแต่ทักษิโณยบุคคลผู้เป็นบุญเขตเช่นพระปัจเจกพุทธเจ้า อันนำมาซึ่งผลบุญอันประเสริฐ

- [12] ณ ที่นั้น เราได้เห็นพระปัจเจกพุทธเจ้าผู้ตรัสรู้เอง
ผู้ไม่ทรงพ่ายแพ้เดินสวนทางมาตามทางกันดาร
บนภาคพื้นทีแฉ่งกระด้างอันร้อนจัด
- [13] เราครั้นเห็นท่านเดินสวนทางมา จึงคิดถึงประโยชน์นี้ว่า
บุญเขตนี้มาถึงสัตว์ผู้ต้องการบุญ
- [14] เปรียบเหมือนบุรุษชวาวนาเห็นนาเป็นที่น่ายินดีมาก
(เป็นอยู่ข้าวอุ่นน้ำ) แต่ไม่ปลูกพืชลงในนา

- เขาชื่อว่าเป็นผู้ไม่ต้องการข้าวเปลือกฉันใด
- [15] เราผู้ต้องการบุญก็ฉันนั้นเหมือนกัน
เห็นบุญเขตที่ประเสริฐสุดแล้ว
ถ้าไม่ทำสักการะในบุญเขตนั้น
เราก็ชื่อว่าเป็นผู้ไม่ต้องการบุญ
- [16] อำมาตย์ต้องการจะให้ชนชาวเมืองของพระราชายินดี
แต่ไม่ยอมให้ทรัพย์และข้าวเปลือกแก่ชนชาวเมืองเหล่านั้น
เขาก็ยอมเสื่อมจากความยินดีฉันใด
- [17] เราผู้ต้องการบุญก็ฉันนั้นเหมือนกัน
เห็นทักษิโณยบุคคลที่ไพบูลย์แล้ว
ถ้าไม่ถวายทานแก่ทักษิโณยบุคคลนั้น ก็จักเสื่อมจากบุญ
- (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 33: 729)

ใน*กุฎธรรมจริยา* พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระราชา นามว่าธัญชัย พระราชทานพญาคชสารตัวประเสริฐแก่พราหมณ์ต่างเมือง เป็นการแสดงการสละสิ่งประเสริฐที่สุดที่ตนมีอยู่ ทรงประกาศย้ำการให้โดยมุ่งตรงต่อสัพพัญญุตญาณว่า

- [8] ... แม้ราชสมบัติทั้งหมดเราก็ควรให้
ถึงสระของตนเราก็ควรให้
แต่พระสัพพัญญุตญาณเป็นที่รักของเรา
เพราะฉะนั้น เราจึงได้ให้พญาคชสาร ฉะนี้แล
- (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 33: 729)

ใน*สุทัสสนจริยา* พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าจักรพรรดินามว่า มหาสุทัสสนะ เน้นแสดงการให้มหาทานเพื่อสนองความต้องการของผู้ขอโดยไม่จำกัด ไม่มีประมาณ ไม่ว่าผู้ขอต้องการสิ่งใด พระโพธิสัตว์ยอมให้สิ่งนั้น

- [29] ครั้งนั้น เราได้สั่งให้ประกาศทุกๆ วัน
วันละ 3 ครั้งว่า “ใครอยากได้อะไร
ปรารถนาอะไร ใครจะให้ทรัพย์อะไร
- [30] ใครหิว ใครกระหาย ใครต้องการดอกไม้

- ใครต้องการเครื่องอุปได้
ใครเปลือย จักนุ่งห่มผ้าสีต่างๆ
- [31] ใครต้องการร่วมสำหรับไปในหนทาง ก็จงมารับเอาไป
ใครต้องการรองเท้าที่อ่อนนุ่มสวยงาม ก็จงมารับเอาไป
เราให้ประกาศดังนี้ ทั้งเวลาเช้าและเวลาเย็นทุกๆ วัน
- [32] ทานนั้นเราไม่ตกแต่งไว้ในที่ 10 แห่ง
หรือในที่ 100 แห่ง แต่เราตกแต่งทรัพย์ไว้
สำหรับยากในที่หลากหลายร้อยแห่ง
- [33] ฆณิกจะมาในเวลากลางวันหรือจะมาในเวลากลางคืนก็ตาม
ก็จะได้โภคะตามความปรารถนาพอเต็มมือกลับไปเสมอ
- [34] เราได้ให้มหาทานเห็นปานนี้จนตลอดชีวิต
เราจะให้ทรัพย์ที่น่ารังเกียจก็หาไม่
และเราจะไม่มีการสังสมก็หาไม่
- [35] เหมือนคนใช้กระสับกระส่าย เพื่อจะพ้นจากโรค
ต้องให้หมอปวดใจด้วยทรัพย์จึงจะพ้นจากโรคได้ฉันใด
- [36] เราก็ฉันนั้นเหมือนกัน รู้อยู่
เพื่อบำเพ็ญทานให้บริบูรณ์โดยไม่มีส่วนเหลือ
เพื่อทำให้ที่พร่องให้เต็ม จึงให้ทานแก่ฆณิก
เรามีได้อาลัย มิได้หวังอะไร ได้ให้ทาน
เพื่อบรรลुสัมโพธิญาณ ฉะนั้นแล

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 33: 731-732)

ในมหาโควินทจริยา และ เนมิราชจริยา เน้นการให้มหาทานแก่
มหาชนทั่วไป เช่น ในเนมิราชจริยา พระโพธิสัตว์สร้างโรงงานจตุรมุข 4 แห่ง แล้วบำเพ็ญทานที่
ศาลานั้นแก่เนื้อ นก และคน เป็นต้น และได้บำเพ็ญมหาทาน คือ เครื่องนุ่งห่ม ที่นอน ข้าว น้ำ และ
โภชนะ โดยไม่ขาดสาย (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2539 เล่ม 33: 733) ส่วนจันทกุมารจริยา
เน้นแสดงการให้ทานเป็นวัตรอย่างเคร่งครัด และทานที่ให้จะต้องเป็นของที่มีค่ากว่าที่ตนใช้เอง ซึ่ง
จะให้ผลอันประณีตยิ่งกว่ากลับคืนมา

- [47] เรายังมิได้ให้ทานแก่ทักษิณบุคคลแล้ว
ก็จะไม่เต็มใจ ไม่เคี้ยว
และไม่บริโภคโภชนะแม้ 5-6 ภาตรี

- [48] ธรรมดาพอคำ รวบรวมสินค้าไว้แล้ว
ในที่ได้จะมีกำไรมาก ก็ให้นำสินค้าไปขายในที่นั้น ฉันใด
- [49] สิ่งของที่เราให้แก่ผู้อื่น มีค่ามากกว่าสิ่งของที่ตนเองใช้นั้น
เพราะฉะนั้น ควรให้ทานแก่ผู้อื่น อันนั้นจักมีผลตั้งร้อย
- [50] เราผู้อ่านาจอประโยชน์นั้นแล้ว จึงให้ทานในภพน้อยภพใหญ่
จักไม่ถอยกลับ (ไม่ท้อถอย) จากการให้ทาน
เพื่อบรรลุสัมโพธิญาณ ฉะนั้นแล

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 33: 733)

เวสสันดรจริยา แสดงการบริจาคบุตรทาน และภรรยาทาน ดังที่
ทราบกันดีอยู่แล้วจากเวสสันดรชาดก ส่วนในสิริราชจริยา และสสบัณฑิตจริยา เน้นการให้ทาน
ภายใน คือสละอวัยวะและชีวิตแก่ผู้อื่น โดยที่จิตของพระโพธิสัตว์ไม่หวั่นไหว เช่นในสิริราชจริยา

- [64] หมอสิริภะนั้นถูกเราเตือนแล้ว เชื้อฟังคำเรา
ได้ควักนัยน์ตาทั้ง 2 ออกให้แก่ยาก
เหมือนคนควักจาวตาล
- [65] เมื่อเราจะให้ทานก็ดี กำลังให้ทานก็ดี ให้ทานแล้วก็ดี
จิตของเราไม่เป็นอย่างอื่น เพราะเหตุแห่งพระโพธิญาณเท่านั้น
- [66] จักษุทั้ง 2 เป็นที่น่าเกลียดชังสำหรับเราก็หาไม่
แม้ตัวเราเองจะเป็นที่เกลียดชังก็หาไม่
แต่พระสัพพัญญุตญาณเป็นที่รักของเรา
เพราะฉะนั้น เราจึงได้ให้จักษุ ฉะนั้นแล

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 33: 735-736)

ในลำดับสุดท้าย มีการกล่าวสรุปจริยาทั้งหมดว่า
อกิตติดาบส สังฆพราหมณ์ พระเจ้าธัญชัยกुरूราช
พระเจ้ามหาสุทนต์จักรพรรดิราช
มหาโควินพราหมณ์
พระเจ้าเนมิราช จันทกุมาร พระเจ้าสิริราช
พระเวสสันดร และสสบัณฑิต
ผู้ให้ทานอันประเสริฐในกาลนั้น เป็นเรานี่เอง

การบริจาคเหล่านี้เป็นบริวารแห่งทาน เป็นทานบารมี
 เราได้ให้ชีวิตเป็นทานแก่ยาจก จึงบำเพ็ญบารมีนี้ได้
 เราเห็นยาจกเข้ามาเพื่อขอแล้ว ได้สละร่างกายของตนให้
 ความเสมอด้วยทานของเราไม่มี
 นี่เป็นทานบารมีของเรา ฉะนี้แล
 (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 33: 745)

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี (2543: 60-61, 77)
 ทรงสรุปว่า **จริยาปิฎก**มิได้กล่าวเป็นหลักชัดเจนไว้ว่าการให้จะต้องมีลักษณะอย่างไร แต่เรา
 สามารถสรุปได้จากเรื่องประกอบว่า **จริยาปิฎก**เน้นการให้ทุกอย่าง ให้สิ่งที่ดีที่สุดเท่าที่ตนมี
 หรือดีกว่าที่ตนมี รวมทั้งให้ชีวิตและร่างกาย และกล่าวอย่างชัดเจนว่าการสละให้นั้นมีไฉเพราะ
 รังเกียจหรือไม่ต้องการสิ่งนั้น แต่ให้เพราะหวังสิ่งสูงสุดคือพระโพธิญาณ

ผู้มารับทานใน**จริยาปิฎก** มีทั้งผู้เป็นทักขิไณยบุคคล รวมทั้งบุคคลทั่วไป
 เช่น คนจน คนป่วย คนชรา และคนเดินทางด้วย ซึ่งล้วนแต่เป็นผู้ต้องการของที่ให้ทานจริงๆ มีพระ
 อินทร์ซึ่งแปลงกายเป็นพราหมณ์มารับบริจาค เพื่อช่วยให้พระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญบารมี จะเห็นว่
 การไม่เน้นความสำคัญของผู้รับทาน ซึ่งเป็นเรื่องที่สำคัญมากในพระสูตรต่างๆ รวมทั้ง**วิมานวัตถุ**
เปตวัตถุนี้ เป็นลักษณะของการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์ เพราะสิ่งที่ปรารถนามิใช่บุญ
 กุศล หรืออานิสงส์อะไรอื่น แต่การให้ทานนั้นเป็นเครื่องบ่มพระโพธิญาณ สิ่งที่เน้นจึงเป็นการสละ
 ทั้งความตระหนี่ สละทั้งตัวตน ความหวงแหนทั้งหมดทั้งสิ้น รวมทั้งเน้นความที่ทานนั้นสามารถ
 ช่วยเหลือบรรเทาทุกข์หรือเป็นประโยชน์แก่ผู้มาขอเป็นสำคัญ

จากที่กล่าวมาแต่ต้นจะเห็นว่าเรื่องทานและทานบารมีปรากฏอยู่มากมายใน
 พระไตรปิฎก ในที่มณีกาย มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย และอังคุตตรนิกาย จะเน้นเรื่องความศรัทธา
 ในการให้ทานและผลแห่งทานอันเป็นสัมมาทิฏฐิ การให้ทานที่บริสุทธิ์ถูกต้อง เน้นการเลือกบุคคล
 ผู้รับทาน กล่าวถึงคุณสมบัติของผู้รับทาน กล่าวถึงอานิสงส์ของการให้ทานในบุคคลผู้เป็น
 ทักขิไณยบุคคล และการถวายสังฆทาน มีพระสูตรหลายพระสูตรที่อธิบายความหมาย
 ความสำคัญ และหลักการปฏิบัติบำเพ็ญทานที่ถูกต้องเหมาะสม ในขุททกนิกาย คัมภีร์**วิมานวัตถุ**
เปตวัตถุ เนื้อหาคำสอนเรื่องทานสอดคล้องกับพระสูตรในมัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย และอัง
 กุตตรนิกาย สิ่งที่ได้รับการเน้นหรือกล่าวถึงอย่างมากในคัมภีร์ทั้งสองนี้ คือ การเน้นย้ำหลักกรรม
 ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว แสดงอานิสงส์การให้ทาน รวมทั้งผลของความตระหนี่ การขัดขวางไม่ให้ผู้อื่น

ไม่ให้ทานอย่างเป็นรูปธรรมชัดเจนผ่านเรื่องราวของเทพธิดา เทพบุตรในสวรรค์ และเรื่องราวของเปรตที่ต้องทนทุกข์ทรมานอยู่ในอบายภูมิ

ส่วนกลุ่ม **อปทาน พุทธวงศ์ จริยาปิฎก** แสดงเรื่องทานบารมี ผ่านคำอธิบายรวมทั้งสี่ผ่านเรื่องราวการบำเพ็ญบารมีของพระพุทธเจ้าและพระสาวกต่างๆ โดยมีรายละเอียดแตกต่างกันไป

2.3 ทานกับทานบารมี

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ (2515: 232-235 อ้างใน สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี 2543: 161) ทรงอธิบายไว้ใน**ธรรมานุกรม** ทรงแยกแยะระหว่างทานกับทานบารมี ว่า

ทาน การให้เป็นกรรม รวมทั้งจาคะด้วย, เมื่อทานเป็นกรรมที่ดี เป็นบุญ ก็ให้ผลดี, ความคุ้นเคยในทางทานก็ย่อมมีสืบต่อไป, นี่เป็นทานบารมี กำจัดความกระหน้เหนียวแน่นที่นอนจมอยู่ อันจัดเป็นอาสวะชนิดหนึ่ง

คำอธิบายดังกล่าวอาจสรุปได้ว่า ทาน หรือการให้ในแต่ละครั้งนั้นถือเป็นกรรมที่ก่อให้เกิดบุญ เกิดอานิสงส์ และเมื่อให้ทานอย่างต่อเนื่องโดยไม่หวั่นไหว ก็จะทำให้เกิดอุปนิสัยคุ้นเคยในการให้ทาน เกิดเป็นทานบารมี อันเป็นการขจัดความตระหนี่อันจัดเป็นอาสวะให้สิ้นไป บารมีจึงเป็นคุณธรรมที่บ่มเพาะสั่งสม ตรงกันข้ามกับอาสวะ หากตีความตามนัยนี้ “บารมี” จึงเป็นสิ่งที่นำไปสู่ความหลุดพ้นจากความทุกข์

คำอธิบายของสมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ (2515) นี้เป็นมุมมองหนึ่งในการอธิบายความแตกต่างระหว่างทานกับทานบารมี ทั้งนี้จะเห็นว่าพระองค์มิได้มองทานบารมีในฐานะที่เป็น “พุทธการกรรม” หรือธรรมที่ปฏิบัติเพื่อความ เป็นพระพุทเจ้า แต่แปลความหมายของทานบารมีไปในแง่ของการสั่งสมคุณธรรม ซึ่งผู้ใดก็สามารถกระทำได้

จากการศึกษาของผู้วิจัยเห็นว่า ความแตกต่างระหว่างทานกับทานบารมี คือ ทาน หมายถึง การให้โดยทั่วไป ไม่ว่าจะเป็นการให้ทานที่บริสุทธิ์ คือให้ด้วยศรัทธาแก่พระ ทักขิไณยบุคคล และแก่สงฆ์ ซึ่งมีผลมาก มีอานิสงส์มาก การให้เพื่อสงเคราะห์เกื้อกูล เพื่อความสัมพันธ์อันดีระหว่างบุคคล ความปกติสุขของสังคม ไปจนถึงการให้ทานเพื่ออุทิศผลบุญให้แก่ผู้ล่วงลับ ส่วน ทานบารมี มีความหมายที่แคบกว่า คือเน้นหมายถึงเฉพาะการให้ของพระโพธิสัตว์ โดยตั้งความปรารถนาเพื่อสัพพัญญุตญาณ หรือเพื่อเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ความแตกต่างระหว่างทานกับทานบารมี จึงอยู่ที่ว่า ทานบารมีเป็นการบำเพ็ญทานของพระโพธิสัตว์ โดย

มีปณิธานหรือตั้งใจปรารถนาในการบำเพ็ญเพื่อพระโพธิญาณ และจะต้องบำเพ็ญเบญจ-
มหาบริจาต คือ ทรัพย์ อวัยวะ ชีวิต บุตร และ ภรรยา ส่วนผู้รับทานจะเป็นผู้ใดก็ได้ อาจสรุปได้ดังนี้

ทานบารมี

ผู้ให้ทาน	พระโพธิสัตว์
การตั้งใจ	ปรารถนาพระสัมมาสัมพุทธญาณ หรือพุทธภูมิ หรือพระโพธิญาณ
สิ่งที่ให้เป็นทาน	เบญจมหาบริจาต คือ ทรัพย์ อวัยวะ ชีวิต บุตร และ ภรรยา
ผู้รับทาน	ไม่จำกัด

“ทานบารมี” จึงเป็นส่วนหนึ่งของ “ทาน” แต่สิ่งที่ทำให้ทานนั้นเป็น “ทานบารมี” คือ ทาน
นั้นกระทำโดยพระโพธิสัตว์ โดย**ตั้งใจปรารถนาพระโพธิญาณ** ถึงความเป็นพระพุทธรเจ้า นั่นคือ
ทานบารมี

เรื่องการตั้งใจอธิษฐานหรือตั้งใจความปรารถนาเมื่อทำทานนั้น จากความในคัมภีร์**วิมาน**
วัตถุ เปตวัตถุ อปทาน พุทธวงส์ และจริยาปิฎก แสดงให้เห็นว่าเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่ง ใน
คัมภีร์**วิมานวัตถุ** มีนางเทพธิดาบางองค์มีความเดือดร้อนใจที่แม่จะได้ไปเกิดในสุคติภพแล้ว แต่
ภพนั้นก็ยิ่งถือว่าเป็นภพที่ต่ำ ทั้งนี้เพราะเมื่อกระทำบุญได้ตั้งใจไว้ในภพที่ต่ำ เมื่อตั้งใจไว้ในภพที่
ต่ำ ทานหรือบุญที่กระทำก็พลอยน้อยหรือไม่ประณีตตามไปด้วย เป็นปัจจัยส่งผลให้ไปเกิดในภพ
ที่ตั้งใจความปรารถนาเอาไว้ในขณะเดียวกัน คัมภีร์**อปทาน พุทธวงส์ และจริยาปิฎก** แสดงให้
เห็นการตั้งใจที่สูงยิ่งกว่าเพียงการได้บังเกิดในสวรรค์ หรือกามาพจรภพ แต่อธิษฐานปรารถนา
ความเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า หรือพระอรหันตสาวกสาวิกา เมื่อตั้งใจ
อธิษฐานไว้ในโลกุตตรธรรมเช่นนี้ ทานหรือบุญต่างๆ ที่ได้กระทำก็ต้องมีความละเอียด ซบซ้อ
ประณีตมากขึ้น ใช้เวลาในการสั่งสมมากขึ้น กลายเป็น “บารมี” ที่เป็นปัจจัยแก่สัมมาสัมพุทธญาณ
ปัจเจกโพธิญาณ หรือการบรรลุธรรมเป็นพระอรหันตสาวกสาวิกาตามที่จิตได้ตั้งปรารถนาไว้

“ทาน” จะเป็น “ทานบารมี” หรือไม่ ย่อมขึ้นอยู่กับที่ตั้งใจไว้เป็นสำคัญ เพราะจากที่ได้
พิจารณาตามคำอธิบายที่แสดงไว้โดยตรง รวมทั้งจากการตีความความหมายจากคัมภีร์ต่างๆ ดังที่
กล่าวมา แสดงให้เห็นว่า สำหรับพระสัมมาสัมพุทธเจ้า การทำทานอย่างตั้งใจ มีจิตใจที่มั่นคงไม่
หวั่นไหว ให้สิ่งที่ดีที่สุด ให้สิ่งที่จำเป็นต่อผู้รับ หรือสิ่งที่ผู้รับต้องการ และให้ทั้งหมดเท่าที่ตนมีนั้น
จะให้แก่ใครก็ได้ เป็นผู้รับทั้งต่ำ กลาง สูงก็ได้ จะเป็นทุกชีโยมนุษย์บุคคล เช่น พระพุทธเจ้า พระปัจเจก
พุทธเจ้า หรือพระสงฆ์ก็ได้ หรือจะเป็นวณิกพยาจกรรมดาทั่วไปได้ หากตั้งใจตรงต่อพระ
โพธิญาณ อธิษฐานให้ทานที่ตนกระทำเป็นปัจจัยแก่การตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ก็ล้วน
เป็นทานบารมีทั้งสิ้น เพราะสิ่งที่เน้นเมื่อกล่าวถึงทานบารมีของพระพุทธเจ้าไม่ใช่ผลานิสงส์อัน

ประเสริฐที่ได้รับ ที่จะส่งผลให้ได้มนุษยสมบัติ สวรรคสมบัติ อาจจะมีบ้างในชาติหรือวาระกรรม อานิสงส์บางเรื่องที่กำหนดให้พระโพธิสัตว์เป็น “แบบอย่าง” ของการให้ทานหรือถวายทาน แต่สิ่งสำคัญที่เน้นมากกว่าเมื่อกล่าวถึงการบำเพ็ญทานบารมีของพระพุทธเจ้า คือการบรรลุสัมพัญัตถุญาณ รวมทั้งสรรเสริญพระเกียรติคุณในฐานะที่ทรงเป็นทานบดี เป็นผู้ไม่อ้อมในการให้ทาน ความเป็นผู้มี “อัธยาศัยเข้มแข็ง” จิตใจเด็ดเดี่ยวมั่นคงไม่หวั่นไหวในการให้ทาน อุทิศสละบำเพ็ญทานบารมีอันอุกฤษฏ์ต่างๆ ที่พระโพธิสัตว์จะต้องกระทำเพื่อให้บรรลุความเป็นพระพุทธเจ้า ด้วยพระกรุณาปรารภนาจะช่วยให้สรรพสัตว์ได้ถึงฝั่งแห่งความหลุดพ้น

อาจมีข้อสงสัยว่า การบำเพ็ญทานของพระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันตสาวกสาวิกา ดังที่ปรากฏในคัมภีร์**อปทาน** จะเรียกว่าเป็น “ทานบารมี” ด้วยหรือไม่ จากการศึกษาค้นคว้า ไม่ปรากฏการใช้คำว่า “ทานบารมี” ในบริบทอื่นนอกจากจะใช้กับการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์เท่านั้น พระปัจเจกพุทธเจ้า พระสาวก แม้จะต้องบำเพ็ญบารมีเช่นกัน แต่ไม่มีระบุว่าเป็นการบำเพ็ญ “ทศบารมี” อันเป็น**พุทธการกธรรม** คือ ธรรมที่ทำให้เป็นพระพุทธเจ้า (ซึ่งมีทานบารมีเป็นข้อหนึ่ง) กล่าวแต่ว่าบำเพ็ญ “บารมี” เท่านั้น เพราะฉะนั้น “ทาน” ที่พระปัจเจกพุทธ และพระอรหันตสาวก บำเพ็ญ จึงไม่ใช่ “ทานบารมี” อย่างเช่นที่พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญ แต่เป็นส่วนหนึ่งของการบำเพ็ญสังฆม “บารมี” เพื่อการบรรลุนิพพาน คือ ความสิ้นไปของกิเลส ความหลุดพ้นจากสังสารวัฏ

เพราะฉะนั้น การบำเพ็ญทานของพระอรหันตสาวกสาวิกาดังที่ปรากฏในคัมภีร์**อปทาน** มีข้อแตกต่างออกไปจากการบำเพ็ญทานบารมีของพระพุทธเจ้า คือ

- 1) ไม่ได้ตั้งปรารภนาเพื่อความเป็นพระพุทธเจ้า แต่เพื่อความเป็นพระอรหันตสาวก
- 2) ระยะเวลา และระดับความยากของการบำเพ็ญน้อยกว่าพระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญบารมีเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
- 3) ไม่มีกล่าวว่าจะต้องบำเพ็ญเบญจมหาบริจาค
- 4) เน้นไปที่การถวายทานแต่พระทักษิโณยบุคคล อันจะนำมาซึ่ง “บุญ” หรืออานิสงส์อันประเสริฐ รวมทั้งคุณธรรมที่พัฒนาขึ้น สังฆมเป็น “บารมี” เป็นปัจจัยให้เกิดในสุคติภพ ได้มนุษยสมบัติ สวรรคสมบัติ เชื้อต่อการปฏิบัติ และการบรรลุนิพพานในที่สุด

2.4 ระบบคำสอนเรื่องทานและทานบารมีในพระไตรปิฎก

หากประมวลพิจารณาเรื่องทานจากพระสูตรและคัมภีร์ต่างๆ ในพระไตรปิฎก อาจกล่าวได้ว่า การสอนหรือเสนอแนวคิดเรื่องทานในพระไตรปิฎกนั้น มีเนื้อหาที่สอดคล้องเชื่อมโยงกัน และเมื่อพิจารณาประกอบกันโดยภาพรวมแล้ว จะทำให้เห็นภาพชัดเจนขึ้นว่า พุทธศาสนาสอนเรื่อง

ทานในคัมภีร์ต่างๆ ให้เห็นเป็นระดับ เป็นลำดับ มีความสอดคล้อง ต่อเนื่องกันตั้งแต่ระดับโลกีย-
ธรรมจนถึงโลกุตระธรรม

พระสูตรหลายพระสูตรในมัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย และอังคุตตรนิกาย มีเนื้อหาแสดง
หรือ “วางทฤษฎี” เกี่ยวกับทาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งทานหรือทักษิณาที่บริสุทธิ์และก่อให้เกิด
อานิสงส์มาก อันจะต้องประกอบด้วยความบริสุทธิ์ของฝ่ายทายกผู้ให้ทานและผู้รับทาน ในส่วน
ของผู้ให้ทานจะต้องเป็นผู้มีศีล มีจิตเลื่อมใสทั้งก่อนให้ ขณะให้ และหลังให้ ส่วนผู้รับทานก็ต้อง
เป็น “ทักษิโณยบุคคล” คือเป็นผู้มีศีล ทรงคุณธรรม หรือเป็น “สงฆ์” คือการถวายทานโดยไม่
เจาะจงบุคคลใดบุคคลหนึ่ง ซึ่งจะให้อานิสงส์สูงสุด

ที่สำคัญ คำสอนเรื่องทานเชื่อมโยงประสานไปกับคำสอนเรื่องกรรม เช่นใน*จูฬกัมมวิภังคสูตร*
ซึ่งแสดงผลของกรรมต่างๆ พระพุทธเจ้าทรงแสดงว่า ผู้ที่มีโภคะมาก มีฐานะร่ำรวย ก็เพราะได้ให้
ทานมาก่อน ส่วนผู้ที่มีโภคะน้อย ยากจน ก็เป็นเพราะตระหนี่ ไม่รู้จักให้ทาน

ใน*วิมานวัตถุ เปตวัตถุ และอปทาน* หลักกรรมเป็นแนวคิดสำคัญ หลักกรรมที่ว่าทำดีได้
ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นพื้นฐานของแนวคิดคำสอนเรื่องการทำบุญ ซึ่งให้กุศลวิบาก และเป็นปัจจัยแก้
ความหลุดพ้นในที่สุด และเรื่องการทำบาป ซึ่งให้อกุศลวิบาก ส่งผลให้ไปเกิดในทุคติ ได้รับความ
ทุกข์เผ็ดร้อน *วิมานวัตถุ และเปตวัตถุ* เป็นคัมภีร์ที่มีเนื้อหาแสดงให้เห็นผลของบุญและผลของ
บาปอย่างชัดเจนเป็นรูปธรรม แสดงผลของการให้เบื่องต้นว่าจะทำให้ได้ไปเกิดในสุคติหรือพ้นจาก
ทุคติได้ ดังแสดงผ่านเรื่องราวของเทพบุตรเทพธิดาและเปรตทั้งหลายในสองชาติเท่านั้น คือชาติที่
ประกอบกรรมกับชาติที่ได้รับผลของกรรม ลักษณะนี้ต่างจากคัมภีร์*อปทาน* โดยเฉพาะใน
ส่วนเถรापทานและถิยาपทาน ซึ่งเน้นให้เห็นผลของทานที่สืบเนื่องหลายภพชาติ และจบลงที่การ
บรรลุปะเป็นพระอรหันต์ในชาติสุดท้าย แสดงว่า*วิมานวัตถุ และเปตวัตถุ* เน้นแนวคิดเรื่องทำดีได้ดี
ทำชั่วได้ชั่ว เกิดความเชื่อมั่นในการกระทำบุญกิริยาต่างๆ และเกิดหิริโอตตัมปะ ละอายชั่วกลัว
บาป ความศรัทธามั่นคงในเรื่องกฎแห่งกรรมจะเป็นพื้นฐานของศีลธรรม จริยธรรม และการพัฒนา
คุณธรรมของแต่ละบุคคลต่อไป เมื่อมาถึงคัมภีร์*อปทาน* แสดงให้เห็นชัดเจนว่า การทำทานหรือทำ
ความดีแม้ในอนินิตเพียงใด หากตั้งจิตฝึกฝนอบรมตนโดยมีพระนิพพานเป็นเป้าหมายแล้ว ทาน
นั้นๆ ก็จะไม่ยุติอยู่เพียงการได้มนุษยสมบัติและสวรรค์สมบัติเท่านั้น แต่จะเป็นจุดเริ่มต้นอันสำคัญ
และจะส่งผลสืบเนื่องทุกภพทุกชาติ เป็นปัจจัยให้ได้เกิดในภพที่ดี ประกอบคุณความดี ประกอบ
สัมมาปฏิบัติ トラบจนบรรลุดุธรรมได้ในที่สุด

หากพิจารณาคัมภีร์*อปทาน* ส่วนของพุทธานุภาพ ร่วมกับ*พุทธวงศ์* และ*จริยาปิฎก* ก็
จะเห็นความคิดเกี่ยวกับทานที่สำคัญอย่างยิ่งอีกประการหนึ่ง คือ การบำเพ็ญทานบารมีของพระ
โพธิสัตว์เพื่อการบรรลุพระโพธิญาณเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

แม้อาจจะกล่าวได้ว่า แนวคิดเรื่องการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์เพื่อบรรลุความเป็นพระพุทธเจ้าจะปรากฏในคัมภีร์สมัยหลัง ได้แก่ **ชาดก อปทาน พุทธวงศ์ จริยาปิฎก** แต่หากพิจารณาพระสูตรหลายๆ พระสูตรในนิกายอื่นๆ ที่ยอมรับกันว่ามีความเก่าแก่กว่า จะพบว่าบางพระสูตรก็มีลักษณะที่เป็น “ชาดก” อยู่เช่นกัน ลักษณะที่เป็น “ชาดก” นี้ หมายถึง เป็นเรื่องราวที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอดีตชาติของพระองค์ เช่น *มหาสุทฺถสฺนสูตร* ที่นิกาย มหาวรรค ทรงแสดงอดีตชาติครั้งเสวยพระชาติเป็นพระเจ้ามหาสุทฺถสฺนจักรพรรดิราช ผู้ครองกุสาวดีราชธานีอันยิ่งใหญ่โอฬาร ซึ่งหลังจากเวลาผ่านไป ราชธานีนั้นได้กลายมาเป็นเมืองกุสินารา สถานที่ปรินิพพาน หรือใน*กุกฺกัณฺโถสูตร* พระผู้มีพระภาคทรงแสดงการประกอบอภัยของพระเจ้ามหาวิชิตรราช ซึ่งก็คือพระองค์เองครั้งยังเป็นพระโพธิสัตว์แก่กุกฺกัณฺโถพราหมณ์

แนวคิดเรื่องการบำเพ็ญสังฆคุณธรรมเพื่อบรรลุคุณสมบัติของความเป็นพระพุทธเจ้ามีปรากฏใน*ลักฺขณสูตร* ที่นิกาย ปาฎิกวรรค ในพระสูตรดังกล่าว พระพุทธเจ้าทรงอธิบายถึงมหาปรีศลักษณะ 32 ประการซึ่งเป็นคติความเชื่อที่มีมาช้านานในหมู่พราหมณ์ หากแต่ไม่มีผู้ใดทราบว่ลักษณะอันเลิศเหล่านั้นเกิดขึ้นด้วยกรรมอะไร จึงทรงแสดงบุญกรรมที่ทรงบำเพ็ญมาอันยังให้เกิดลักษณะของมหาบุรุษเหล่านั้น บุญกรรมอันเป็นที่มาของลักษณะมหาบุรุษตามที่ทรงแสดงมีหลากหลายประการ

หากกล่าวอย่างเจาะจงลงไปในเรื่องของการบำเพ็ญทาน จะเห็นว่าในบรรดาบุญกรรมต่างๆ ที่ทรงแสดง การให้ทานก็นับเป็นข้อสำคัญประการหนึ่ง ถึงแม้ว่า *ลักฺขณสูตร* จะมีได้อธิบายการให้ทานตามแนวคิดเรื่องการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์ดังที่ปรากฏใน**ชาดก อปทาน พุทธวงศ์** หรือ**จริยาปิฎก** มิได้ใช้คำว่า “ทานบารมี” หากแต่การที่*ลักฺขณสูตร* กล่าวว่าการให้ทานยังให้เกิดลักษณะมหาบุรุษขึ้น มหาบุรุษนั้นถ้าอยู่ครองเรือนก็ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ แต่ถ้าสละเรือนออกบวชก็ได้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เช่นนี้ก็เท่ากับว่า*ลักฺขณสูตร* แสดงให้เห็นแนวคิดที่ว่าบุคคลจะต้องบำเพ็ญสังฆคุณธรรม สังฆคุณธรรมในข้อการให้ทานมาก่อน จึงจะเข้าสู่ความเป็นพระพุทธเจ้า ซึ่งแนวคิดนี้ก็เป็นที่มาของเรื่องเกี่ยวกับการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์ที่ปรากฏชัดเจนในคัมภีร์สมัยหลัง

ลักษณะมหาบุรุษและผลบุญที่เกิดจากการให้ทาน เช่น การให้ของบริโภคน้ำที่ควร ประณีต มีรสอร่อย ทำให้มหาบุรุษมีพระมังสะใน 7 แห่งเต็มบริบูรณ์ การบำเพ็ญสังฆวัตถุ 4 ซึ่งมีกรให้ทานเป็นต้น ทำให้มีพระหัตถ์และพระบาทอ่อนนุ่ม มีฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทมีเส้นที่ข้อพระองค์ลึกลงเป็นรูปตาข่าย การเป็นผู้ไม่มักโกรธ และให้เครื่องลาด ให้ผ้าอันประณีต เนื้อดี ทำให้มีพระฉวีสีทอง เป็นต้น

นอกจากจะได้ลักษณะมหาบุรุษแล้ว ก็ยังจะได้รับผลบุญประการอื่นๆ อันสอดคล้องกับ
 ทานที่ได้ให้อีกด้วย เช่น การให้ของบริโภคที่ควร ประณีต รสอร่อย หรือให้เครื่องลาด และผ้าอัน
 ประณีต เนื้อดี เมื่อเป็นพระราชาหรือเป็นพระพุทธเจ้า ก็จะได้สิ่งเหล่านั้นอยู่เนืองๆ

ตัวอย่างความในลักขณสูตร

[208] ภิกษุทั้งหลาย ในชาติก่อน ภพก่อน กำเนิดก่อน ตถาคตเกิด
 เป็นมนุษย์ให้ของที่ควรเคี้ยว ของที่ควรบริโภค ของที่ควรลิ้ม ของที่ควรชิม น้ำที่
 ควรดื่ม อันประณีตและมีรสอร่อย เพราะตถาคตได้ทำ สังฆม พอกพูนกรรมนั้น
 ทำให้กรรมนั้นไพบูลย์แล้ว หลังจากตายแล้ว ตถาคตจึงไปเกิดในสุคติโลก
 สวรรค์ ฯลฯ จุตินจากเทวโลกนั้นแล้ว มาสู่ความเป็นอย่างนี้ จึงได้ลักษณะมหา
 บุรุษนี้ คือ มีพระมังสะไนที่ 7 แห่งเต็มบริบูรณ์ ได้แก่ ที่หลังพระหัตถ์ทั้งสองมี
 พระมังสะพูนเต็ม ที่หลังพระบาททั้งสองมีพระมังสะพูนเต็ม ที่จะอวยบ่าทั้งสอง
 มีพระมังสะพูนเต็ม ที่ลำพระศอมีพระมังสะพูนเต็ม

มหาบุรุษทรงสมบุรณ์ด้วยลักษณะนั้น ถ้าอยู่ครองเรือนจะได้เป็นพระ
 เจ้าจักรพรรดิ ฯลฯ เมื่อเป็นพระราชาจะทรงได้อะไร เมื่อเป็นพระราชา จะทรง
 ได้ของที่ควรเคี้ยว ของที่ควรบริโภค ของที่ควรลิ้ม ของที่ควรชิม น้ำที่ควรดื่ม อัน
 ประณีต มีรสอร่อย เมื่อเป็นพระราชาจะทรงได้สิ่งดังกล่าวมานี้ ฯลฯ เมื่อเป็น
 พระพุทธเจ้าจะทรงได้อะไร เมื่อเป็นพระพุทธเจ้าจะทรงได้ของที่ควรเคี้ยว ของที่
 ควรบริโภค ของที่ควรลิ้ม ของที่ควรชิม น้ำที่ควรดื่ม อันประณีต มีรสอร่อย เมื่อ
 เป็นพระพุทธเจ้าจะทรงได้สิ่งดังกล่าวมานี้...

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 11: 169)

[218] ภิกษุทั้งหลาย ในชาติก่อน ภพก่อน กำเนิดก่อน ตถาคตเกิด
 เป็นมนุษย์ ไม่มีความโกรธ ไม่มีความแค้นใจ แม้จะถูกว่ากล่าวอย่างรุนแรงก็ไม่
 ชัดเคือง ไม่โกรธ ไม่พยาบาท ไม่จองล้างจองผลาญ ไม่สำแดงความโกรธ
 ความคิดประทุษร้าย และความเสียใจให้ปรากฏ และเป็นผู้ให้เครื่องลาด มีเนื้อ
 ดืออ่อนนุ่ม และให้ผ้าห่ม ที่เป็นผ้าไหมพัสดุเนื้อดี ผ้าฝ้ายเนื้อดี ผ้าไหมเนื้อดี
 และผ้ากัมพลเนื้อดี เพราะตถาคตได้ทำ สังฆม พอกพูนกรรมนั้น ฯลฯ จุติน
 จากเทวโลกนั้นแล้ว มาสู่ความเป็นอย่างนี้ ได้ลักษณะมหาบุรุษนี้ คือ มีพระฉวี
 สีทอง คือ คล้ายทองคำ

มหาบุรุษนั้นทรงสมบุรณ์ด้วยลักษณะนั้น ถ้าอยู่ครองเรือนจะได้เป็น
 พระเจ้าจักรพรรดิ ฯลฯ เมื่อเป็นพระราชาก็ทรงได้อะไร เมื่อเป็นพระราชาก็
 ทรงได้เครื่องลาดเนื้อดีอ่อนนุ่ม และได้ผ้าห่ม ที่เป็นผ้าไหมพัศตร์เนื้อดี ผ้าฝ้าย
 เนื้อดี ผ้าไหมเนื้อดี และผ้ากัมพลเนื้อดี เมื่อเป็นพระราชาก็ทรงได้สิ่งดังกล่าว
 มานี้ ฯลฯ เมื่อเป็นพระพุทธเจ้าจะทรงได้อะไร เมื่อเป็นพระพุทธเจ้าจะทรงได้
 เครื่องลาดเนื้อดีอ่อนนุ่ม และได้ผ้าห่ม ที่เป็นผ้าไหมพัศตร์เนื้อดี ผ้าฝ้ายเนื้อดี
 ผ้าไหมเนื้อดี และผ้ากัมพลเนื้อดี เมื่อเป็นพระพุทธเจ้าจะทรงได้สิ่งดังกล่าวมานี้
 ...

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 11: 178)

จะเห็นได้ว่า แม้ยังไม่มีการกล่าวถึงคำว่า บารมี-ทานบารมี โดยตรง แต่ก็เห็นแนวคิดที่
 ชัดเจนว่า การให้ทานเป็นที่มาประการหนึ่งของลักษณะมหาบุรุษ อันเป็นคุณสมบัติของผู้จะได้เป็น
 พระเจ้าจักรพรรดิหรือพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นแนวคิดที่คล้ายคลึง ทำนองเดียวกันกับแนวคิด
 เรื่องทานบารมี¹³

2.5 สรุป

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า ทาน เป็นแนวคิดและการปฏิบัติที่สำคัญในสังคมวัฒนธรรม
 อินเดียมาช้านานก่อนพุทธศาสนา ส่วนในพุทธศาสนา ทานปรากฏในหมวดธรรมต่างๆ ได้แก่ บุญ
 กิริยาวัตถุ 10 สังคหัตถุ 4 สัมปยุตตบัญญัติ 3 ทศพิทธาธรรม 10 พละ 4 เบญจธรรม 5 มงคล 38
 และ ทศบารมี 10 ซึ่งล้วนมีความสำคัญต่อการอบรมตนของพุทธศาสนิกชน ก่อให้เกิดประโยชน์สุข
 ทั้งต่อตนเองและส่วนรวม

ในพระไตรปิฎก ปรากฏแนวคิดคำสอนเรื่องทานและทานบารมี ในพระวินัยปิฎก มี
 ลีขาทต่างๆ ที่บัญญัติขึ้นเพื่อเป็นการปรามพระภิกษุ ซึ่งอยู่ในฐานะผู้รับทาน ได้รับการสนับสนุน
 อุปถัมภ์จากฆราวาสเป็นผู้มักน้อย และประพฤติตนให้เป็นผู้มีคุณธรรม มักน้อย ควรแก่ทานที่

¹³ นอกจากทานบารมีแล้ว หากพิจารณาถึงลักษณะมหาบุรุษอื่นๆ ก็เห็นแนวคิดทำนองเดียวกับบารมี
 ข้ออื่นๆ ด้วย เช่น ลักษณะพระฉวีละเอียด ซึ่งเกิดจากการ “เข้าไปหาสมณะหรือพราหมณ์ แล้วซักถามว่า ‘ท่านผู้
 เจริญ อะไรเป็นกุศล อะไรเป็นอกุศล อะไรมีโทษ อะไรไม่มีโทษ อะไรควรเกี่ยวข้อง อะไรไม่ควรเกี่ยวข้อง อะไรที่
 ข้าพเจ้าทำอยู่พึงเป็นไปเพื่อไม่เกื้อกูล เพื่อทุกข์ตลอดกาลนาน หรือว่าอะไรที่ข้าพเจ้าทำอยู่พึงเป็นไปเพื่อเกื้อกูล
 เพื่อสุขตลอดกาลนาน’ เพราะตถาคตได้ทำ สิ่งสม พอกพูนกรรมนั้น ทำให้กรรมนั้นไพบูลย์แล้ว ฯลฯ จุติจจากเทวโลก
 นั้นแล้ว มาสู่ความเป็นอยู่อย่างนี้ได้ลักษณะมหาบุรุษนี้ คือ มีพระฉวีละเอียด จนละของอุลีไม่อาจติดพระวรกายได้”
 (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2539 เล่ม 11: 176)

ทนายทนายด้วยศรัทธา ส่วนพระสูตรในพระสูตรตันตปิฎก ทีฆนิกาย มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย และอังคุตตรนิกาย เน้นแสดงหลักของการให้ทานที่บริสุทธิ์อันนำมาซึ่งอานิสงส์ไพบูรณ์คือการได้ มนุสสมบัติและสวรรค์สมบัติ ไม่ว่าจะเป็นการตั้งจิตก่อนให้ ขณะให้ หลังให้ ที่จะต้องประกอบด้วย ความเลื่อมใสศรัทธา ความบริสุทธิ์ของท่านที่ให้ และความบริสุทธิ์ของผู้รับทานผู้เป็น ทักขิไณยบุคคล รวมทั้งความสำคัญของการถวายสังฆทานคือไม่เจาะจงผู้รับ นอกจากนี้ยังแสดง ด้วยว่า การให้ทานเป็นเครื่องประดับตกแต่งอบรมจิตให้ควรแก่การปฏิบัติบำเพ็ญสมณวิปัสสนา การแสดงธรรมตามแนวอนุปปพิภกธาอันเริ่มต้นด้วยทานและผลแห่งทานไปจนกระทั่งถึงคุณแห่ง การเว้นออกจากกาม ทำให้จิตของผู้ฟังควรแก่การฟังธรรมในขั้นที่สูงขึ้นคืออริยสัจอันนำไปสู่การ บรรลุธรรม ละคลายจากความทุกข์

ในขุททกนิกาย อานิสงส์ของท่านเน้นมากในคัมภีร์**วิมานวัตถุ เปตวัตถุ และอปทาน** อัน แสดงให้เห็นว่า การให้ทานเป็นกุศลกรรมอันส่งผลให้ได้เสวยทิพยสมบัติในสวรรค์ และยังส่งผล ข้ามภพข้ามชาติ เป็นปัจจัยแก่การบรรลุธรรมในที่สุด ส่วนในคัมภีร์**กลุ่มชาดก อปทาน พุทธวงศ์ จริยาปิฎก** แสดงแนวคิดเรื่องทานบารมีอันเป็นการให้ทานของพระโพธิสัตว์ผู้ตั้งปณิธานที่จะบรรลุ พระสัพพัญญุตญาณเป็นพระพุทธเจ้าเพื่อโปรดสรรพสัตว์ให้พ้นจากสังสารวัฏ คัมภีร์เหล่านี้ได้ แสดงให้เห็นความหมายของทานบารมีเน้นการให้หรือการสละทั้งหมดโดยไม่เหลือ

ทานและทานบารมีเป็นข้อธรรมที่สัมพันธ์กัน ทานหมายถึงการให้ของบุคคลทั่วไป การให้ แต่ครั้งจะต้องได้รับอานิสงส์ ส่วนทานบารมีก็เป็นส่วนหนึ่งของทาน แต่มีความหมายเฉพาะ คือ หมายถึงการทำทานของพระโพธิสัตว์ เป็นธรรมข้อหนึ่งในทศบารมีซึ่งเป็นข้อปฏิบัติของผู้ปรารถนา จะบรรลุพระโพธิญาณเป็นพระพุทธเจ้า

บทที่ 3

ทานและทานบารมีกับวรรณคดีชาดกและคัมภีร์อนาคตวงศ์

ทานและทานบารมีเป็นแนวคิดสำคัญในการรังสรรค์วรรณคดีชาดกและ**พระอนาคตวงศ์** ในส่วนของชาดก ปราภฏการณที่สำคญในวรรณคดีไทยพุทธศาสนา คือ การสร้างสรรค**เวสสันดรชาดกหรือมหาชาติ** ชาดกเรื่องสำคัญจาก**นิบาตชาดก** ซึ่งพระโพธิสัตว์บำเพ็ญทานบารมียิ่งใหญ่ ด้วยการบริจาคบุตรภรรยา เกิดการแปล การแต่ง**เวสสันดรชาดกหรือมหาชาติ**สำนวนต่างๆ อย่างกว้างขวางหลากหลายทั่วทุกภาคทุกท้องถิ่นของไทย มีทั้งฉบับหลวงและฉบับราษฎร์ มีประเพณีเทศน์มหาชาติที่นำด้วบมาถ่ายทอดในรูปแบบของพิธีกรรม มีการสร้างสรรคลีลาทำนองการสวด การเทศน์ การแหลซึ่งเพิ่มอรรถรสแก่การฟัง และมีเชื่อกันว่าการฟังเทศน์มหาชาติ รวมทั้งเป็นเจ้าภาพกัณฑ์เทศน์เป็นบุญกิริยาสำคัญที่สุดอย่างหนึ่งนำมาซึ่งอานิสงส์ยิ่งใหญ่

ปราภฏการณที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือ การสร้างสรรค**ปัญญาสชาดก** “ชาดกนอกนิบาต” ที่สำคัญต่อวงวรรณคดีไทย ชาดกเป็นจำนวนมากใน**ปัญญาสชาดก**คือแนวคิด สร้างศรัทธาในการบำเพ็ญทานและทานบารมี คิดเป็นสัดส่วนมากกว่าใน**อรรถกถาชาดก**ซึ่งถือเป็น “ต้นแบบ” ของการแต่ง**ปัญญาสชาดก** ไม่ว่าจะเป็นการที่พระโพธิสัตว์ให้สิ่งที่ให้ด้ยาก ด้แก่ บุตรภรรยา อวยวะ และชีวิต หรือพระโพธิสัตว์ถวายทานแล้ว ด้รับอานิสงส์อันเลิศประการต่างๆ แสดงให้เห็นความสำคัญของแนวคิดเรื่องทานและทานบารมีต่อการแต่งชาดกอย่างชัดเจน

อนึ่ง ชาดกที่แสดงอานิสงส์การให้ทานของพระโพธิสัตว์นี้ยังสัมพันธ์กับ “วรรณกรรมอานิสงส์” กล่าวคือ มีวรรณกรรมอานิสงส์จำนวนไม่น้อยที่แสดงอานิสงส์ของทานผ่านการเล่าเรื่องหรือสาธกเรื่องการบำเพ็ญทานบารมีในอดีตชาติของพระโพธิสัตว์ ซึ่งจะกล่าวต่อไปในบทที่ 4

นอกจากนี้ยังมีวรรณคดีที่แสดงการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ผู้มาตรัสเป็นพระพุทเจ้าในอนาคต ด้แก่ **อนาคตวงศ์** เน้นการบำเพ็ญทานบารมีในทำนองเดียวกับ**ปัญญาสชาดก** คือ พระโพธิสัตว์บริจาคบุตร ภรรยา อวยวะ และชีวิต เพื่อแสดงศรัทธาสูงยิ่งต่อพระรัตนตรัย และพระโพธิสัตว์ด้รับอานิสงส์อันเลิศจากทานที่ถวายด้วศรัทธา

การบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์ยังปราภฏในวรรณคดีอื่นๆ หลายต่อเรื่อง ซึ่งแสดงให้เห็นความกรุณาอันไม่มีประมาณและความวิริยอุตสาหะในการบำเพ็ญตนเพื่อประโยชน์ของสรรพสัตว์ อันเป็นคุณลักษณะประการสำคัญของพระโพธิสัตว์ อย่างไรก็ตาม ในงานวิจัยนี้ จะพิจารณาเฉพาะชาดกและ**อนาคตวงศ์** ซึ่งมีทานและทานบารมีเป็นแนวคิดสำคัญเท่านั้น

3.1 ทานบารมีกับวรรณคดีชาดกที่มาจากนิบาตชาดก

ในนิบาตชาดกหรืออรรถกถาชาดก 547 เรื่อง มีชาดกที่มีทานและทานบารมีเป็นแนวคิดสำคัญ 22 เรื่อง ในจำนวนนี้มี 2 เรื่องที่นำมาสร้างสรรค์ในวัฒนธรรมพุทธศาสนาไทยจนเกิดสำนวนต่างๆ มากมายหลากหลาย ได้แก่ *เวสสันดรชาดก*หรือ*มหาชาติ* และ*ฉันทันตชาดก*

3.1.1 *เวสสันดรชาดก*หรือ*มหาชาติ*

ชาดกที่แสดงการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์ที่สำคัญที่สุดในสังคมวัฒนธรรมพุทธศาสนาไทย และได้รับยกย่องว่าเป็น “มหาชาติ” หรือชาติที่ยิ่งใหญ่คือ *เวสสันดรชาดก* หรือ *มหาเวสสันดรชาดก* ซึ่งแสดงการบำเพ็ญทานบารมีอันยิ่งใหญ่ด้วยการบริจาคบุตรภรรยาของพระเวสสันดรโพธิสัตว์ มีการแปล การแต่งด้วยบทมหาชาติจำนวนมากมายับไม่ถ้วน ทั้งฉบับหลวง ฉบับราษฎร์ ฉบับท้องถิ่นต่างๆ ทั่วทุกภาคของประเทศไทย ทั้งที่แต่งทั้งเรื่องและที่แต่งเฉพาะกัณฑ์ อาทิ *มหาชาติคำหลวง* *กาพย์มหาชาติ* *มหาชาติกลอนเทศน์*หรือ*ร้อยยาวมหาเวสสันดรชาดก*สำนวนต่างๆ เช่น พระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระนิพนธ์ในสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส สำนวนสำนักวัดถนน สำนวนเจ้าพระยาพระคลัง (หน) *ลิลิตมหาชาติ* พระนิพนธ์สมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยาบำราบปรปักษ์ *มหาชาติคำฉันท์* สำนวนของ ร.อ. หลวงสำเร็จวิถีสุมทร และสำนวนของนายฉันท์ ขำวิไล *กุมารคำฉันท์* พระนิพนธ์พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงมณฑาทิพย์กับพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงอุบล *มัทรีคำฉันท์* พระนิพนธ์พระราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นกวีพจนสุปรีชา เป็นต้น (สังเวียน ภูระหงษ์, 2510 อ้างใน มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์, 2547: 253)

*มหาชาติ*สำนวนท้องถิ่นก็มีเป็นจำนวนมาก เช่น มหาชาติของล้านนา มีมากกว่า 200 สำนวน (สมหมาย เปรมจิตต์, 2544) สำนวนที่มีชื่อเสียงและเป็นที่ยอมรับ ได้แก่ สำนวนไม้ไผ่แจ้ เรียวแดง สำนวนอินทร์ลงเหลา และสำนวนพระยาพื้ง นอกจากนี้ยังมีสำนวนวิงวอนน้อย วิงวอนหลวง วิงวอนดอนกลาง หิงแก้วมโนวอน ท่าแป้น ริมตง สร้อยสังกร เป็นต้น (ประคอง นิมมานเหมินท์, 2526: 112-115) ส่วนมหาชาติภาคอีสานและภาคใต้ก็มีอยู่มากเช่นกัน มีประเพณีการสวด การเทศน์ การแห่ การแสดงมหาชาติ รวมทั้งการบุญต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับมหาเวสสันดรชาดกในทุกๆ ภาคของประเทศไทยมาอย่างยาวนาน¹

การสร้างสรรค์*เวสสันดรชาดก*หรือ*มหาชาติ* มีความสำคัญต่อวรรณคดีไทยพุทธศาสนา ทั้งในแง่ของการสร้าง การเสพ และคุณค่าความหมายที่มีต่อสังคม กวีไทยได้นำ*เวสสันดรชาดก*มาปรุงแต่งเป็นดุษฎีบทใหม่ด้วยลีลาภาษา ถ้อยคำ ฉันทลักษณ์ที่กลั่นกรองอย่างดี มีวรรณศิลป์ ดุษฎีบทที่ไพเราะและเต็มไปด้วยความสะเทือนอารมณ์นี้ได้นำมาสวด เทศน์

¹ โปรดดูรายละเอียดใน มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์ (2547: 251-256).

ประกอบด้วยดนตรี ภายในกรอบของพิธีกรรม คือ การสวดการเทศน์มหาชาติ ซึ่งผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงประเด็นนี้โดยละเอียดต่อไปในบทที่ 5

ในที่นี้ ผู้วิจัยใคร่ขอกล่าวถึงวรรณคดีมหาชาติบางเรื่องเพื่อให้เห็น “การรังสรรค์” อันแสดงความสามารถทางการประพันธ์และศรัทธาของจิตรกรชาวไทย

มหาชาติคำหลวง

มหาชาติคำหลวง เป็นวรรณคดีมหาชาติที่แต่งในสมัยอยุธยาตอนต้น ในรัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ มีรับสั่งให้ประชุมนักปราชญ์ราชบัณฑิตแต่ง**มหาชาติคำหลวง**ขึ้นสำหรับใช้สวดให้อุบาสกอุบาสิกาฟัง (กรมศิลปากร, 2540 ข: (40)) ความในพระราชพงศาวดารหลวงประเสริฐอักษรนิติ์ระบุว่า

ศักราช 844 ขาลศก (พ.ศ. 2025) ท่านให้เล่นการมหรสพ 15 วัน ฉลอง
พระศรีรัตนมหาธาตุ แล้วจึงพระราชนิพนธ์มหาชาติคำหลวงจบบริบูรณ์
(กรมศิลปากร, 2545: 422)

ความเก่าแก่และความวิจิตรอลังการของ**มหาชาติคำหลวง** ทั้งจากเนื้อหาที่แสดงทานบารมีอันยิ่งใหญ่ของพระเวสสันดรโพธิสัตว์ ฉันทลักษณ์ วรรณศิลป์ การใช้คำ ภาษาและสำนวนโวหารต่างๆ เป็นที่ยอมรับมาเป็นเวลาช้านาน มีผู้ศึกษาไว้มากมาย อาทิ การศึกษามหาชาติคำหลวงตามทฤษฎีอลังการของสันสกฤต (ฉัตรลดา ศิริเจริญ, 2525) การศึกษาฉันทลักษณ์ในกัณฑ์มหาพน ของน้ำผึ้ง ปัทมะกลางคุล (2533) และไชยิตา มณีใส (2544) การวิเคราะห์ลักษณะสัมผัสในมหาชาติคำหลวง (เอกพงศ์ ประสงค์เงิน, 2537) การสร้างคำและการใช้คำไทยในมหาชาติคำหลวง (สุนันท์ อัญชิตินุกูล, 2520) การศึกษาลักษณะคำยืมภาษาบาลี-สันสกฤตในมหาชาติคำหลวง กัณฑ์ทศพร ชูชก และกุมาร (อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล, 2539) เป็นต้น

กลวิธีการแต่งที่สำคัญซึ่งสะท้อนให้เห็นความรู้ความสามารถและอัจฉริยภาพของกวีไทยประการหนึ่งคือ กลวิธีการ “แปลแต่ง” คือการยกคำหรือคาถาบาลีจาก**อรรถกถาเวสสันดรชาดก**มากำกับไว้ แล้วแปลแต่งบาลีนั้นเป็นภาษาไทยด้วยฉันทลักษณ์ต่างๆ แสดงให้เห็นความรู้เชี่ยวชาญทั้งในภาษาบาลีและศิลปะการประพันธ์ ศิริพร เศรษฐพฤทธิ (2551: 22-26) ได้ศึกษาเปรียบเทียบ**อรรถกถาเวสสันดรชาดก**กับ**มหาชาติคำหลวง** พบว่าการแปลเนื้อความคงดำเนินตามอรรถกถาเป็นส่วนใหญ่ มีบางส่วนที่เนื้อความแตกต่างกันบ้าง แต่น่าจะเกิดจากความตั้งใจของกวีที่ตั้งใจจะพรรณนาความให้ไพเราะงดงามเพื่อแสดงฝีมือการประพันธ์ ฉันทลักษณ์ที่ใช้มี

หลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นร้อย โคลง ฉันท์ และกาพย์ ขณะที่บางกัณฑ์ เช่น กัณฑ์กุมาร มีแต่เฉพาะ ร่าย บางกัณฑ์ใช้ฉันทลักษณ์หลายประเภทสลับกันไป ในฉันทลักษณ์ต่างๆ ก็ยังเล่นกลบทอีกด้วย²

มหาชาติคำหลวง นับเป็นวรรณคดีที่สำคัญยิ่ง เมื่อต้นฉบับขาดหายไปคราวเสีย กรุงศรีอยุธยา ในสมัยรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แต่งซ่อมขึ้นใหม่จำนวน 6 กัณฑ์ ได้แก่ กัณฑ์หิมพานต์ ทานกัณฑ์ จุลพน มหาพน กัณฑ์สักกบรรพ และกัณฑ์ฉกษัตริย์ (สมเด็จพระยาต่อราชธานูภาพ, 2475 อ่างใน กรมศิลปากร, 2540 ข: (4)) และได้มีการสืบทอดประเพณีการสวดมหาชาติคำหลวงในช่วงเทศกาลเข้าพรรษากระทั่งปัจจุบัน แม้เหลือเพียงการสวดกัณฑ์มหาพนเท่านั้น

มหาชาติกลอนเทศน์หรือร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก ของเจ้าพระยาพระคลัง (หน)

มหาชาติกลอนเทศน์ จำนวนของเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ถือได้ว่าเป็นจำนวนที่ดีที่สุดจำนวนหนึ่งของไทย ศิริพร เศรษฐสุพฤทธิ (2551) ได้ศึกษาลักษณะเด่นของมหาชาติกลอนเทศน์จำนวนนี้ และได้ข้อสรุปว่า เจ้าพระยาพระคลัง (หน) แต่งมหาชาติกลอนเทศน์ไว้เพียง 3 กัณฑ์ ได้แก่ กัณฑ์ทานกัณฑ์ กัณฑ์กุมาร และกัณฑ์มัทรี แต่ทั้งสามกัณฑ์นี้ถือเป็นกัณฑ์สำคัญที่ “สะท้อนแนวคิดการบำเพ็ญทานบารมีอันยิ่งใหญ่ของพระเวสสันดรโพธิสัตว์ได้ชัดเจนงดงาม และกระทบอารมณ์ผู้อ่านและผู้ฟังมหาชาติกลอนเทศน์จำนวนนี้ให้บังเกิดศรัทธาในสัตสตกมหาทานและปิยบุตรทานบารมีอันยิ่งใหญ่ของเวสสันดร” (ศิริพร เศรษฐสุพฤทธิ, 2551: 220) **มหาชาติกลอนเทศน์** จำนวนเจ้าพระยาพระคลัง (หน) ได้ผสมผสานขนบเดิมเข้ากับลักษณะสร้างสรรค์เฉพาะตนได้อย่างโดดเด่น และได้ใช้กลวิธีต่างๆ หลากหลายประการ ทั้งการตัด การสลับลำดับ การตัดแปลงเนื้อเรื่องและเหตุการณ์ต่างๆ การสร้างบทบาทของตัวละคร รวมทั้งลีลาการใช้ภาษาวรรณศิลป์ เพื่อมุ่งพรรณนาสร้างภาพและเร้าอารมณ์สะท้อนใจแก่ผู้อ่านผู้ฟัง เพื่อนำไปสู่สารสำคัญของเรื่องคือการบำเพ็ญทานบารมีอันยอดเยี่ยมของพระเวสสันดรโพธิสัตว์ (ศิริพร เศรษฐสุพฤทธิ, 2551: 221-222)

ในกัณฑ์กุมาร และกัณฑ์มัทรี ความทุกข์ยากลำบาก น่าสงสารของสองกุมาร พรรณนาถ่ายทอดอย่างสะท้อนอารมณ์ยิ่ง ทั้งการที่สองกุมารถูกชุกโบายตีอย่างไม่ปราณี การคร่ำครวญ อันแสดงให้เห็นความรัก ความผูกพันอันแนบแน่น ความห่วงหาอาลัยระหว่างพ่อแม่กับลูก คือพระเวสสันดรและพระนางมัทรีกับสองกุมาร ระหว่างพี่กับน้อง คือ พระชालีกับกัณฑ์ต่างห้วงใยกันและกัน การตัดพ้อของสองกุมารต่อการกระทำของพระบิดาที่ได้ให้ตนเป็นทานแก่ชุก ไปจนถึงการที่พระเวสสันดรจะต้องพยายามข่มความโกรธ ความหวั่นไหวที่ต้องเห็นบุตรถูกทำร้ายต่อหน้า กวีได้ใช้ความสามารถที่จะพรรณนาฉาก อารมณ์ ความรู้สึกของตัวละครอันเป็นอารมณ์ของมนุษย์

²โปรดดูรายละเอียดการวิเคราะห์มหาชาติคำหลวงเพิ่มเติมใน ชลดา เรื่องรักษัตริย์ (2547: 82-133)

ปฤชชออกมาได้อย่างเด่นชัด เพื่อให้เห็นว่าพระเวสสันดรต้องพยายามมากเพียงใดที่จะตั้งใจเป็น
 อุเบกขา เพื่อเอาชนะความโศก ความหวังหวนผูกพัน ความยึดถือมั่นในความสัมพันธ์อันเป็นโลกียะนี้
 ให้ได้

การคร่ำครวญตัดพ้อของพระกัณหา

... ดูดูเด็กน้อยๆ ทั้งคู่นี้รู้แต่ว่าจะหนี ครั้นพราหมณ์ตีลิวว่าพราหมณ์ร้าย
 เอ็งลิวมาร้ายไปก่อนพราหมณ์นั้นไม่ว่า ตาแกก็เหลียวมาตีพระชาติเข้าตำผาง
 แล้วก็เหลียวมาตีนางกัณหาให้ร้องอยู่กรีดกรีดหวีดหวาดดูเวทนา **ควรจะ**
สงสารเอ๋ย ด้วยแก้วกัณหา พระชลนาไหลลงผอมๆ ชม้อยแลดูไม้ที่พราหมณ์
 ตีแล้วก็ตั้งแต่จะทรงกรรแสงไล่ก็วอนว่าให้พระบิดาช่วย ว่าชีวิตลูกนี้จะม้วยเสีย
 จริงแล้ว เป็นไฉนพระทูลกระหม่อมแก้วจึงนิ่งเฉยเสียได้ในครั้งนี้ **ไฉนเวทนา**
 ด้วยนางกัณหากุมารี เธอทรงพระโสภิการรแสงให้น้ำพระชลนัยไหลลงหลังๆ
 พลังก็ร้องทูลสั่งอยู่แจ้วๆ ว่า เจ้าประคุณทูลกระหม่อมแก้วของลูกเอ๋ย ตัดลูก
 เสียฤๅจึงนิ่งเฉยเสียได้ ปล่อยให้พราหมณ์จัญไรแกตีคร่ำไปต่อหน้าพระที่นั่ง
 ... พระพุทธเจ้าข้าไม่โปรดแล้วลูกแก้วจะขอลา พระบิดาอย่าได้น้อยพระทัยเลย
 พระคุณเอ๋ย พระคุณเจ้าเอ๋ยเจ้าประคุณของลูกเอ๋ย อย่าว่าลูกนี้ลวงมาดูถูก ที่
 จะได้กลับมาเป็นพ่อลูกกันสืบไปนั้นอย่าสงสัย ด้วยว่ากระดูกและเลือดเนื้อจะ
 เป็นเหยื่อของตาพราหมณ์ ลูกนี้กราบทูลความสักเท่าใดเท่าใดไม่เชื่อเลย กรรม
 เอ๋ยกรรม ชะรอยว่ากรรม กัณหาน้อยนี้ได้เคยกระทำไว้แต่ชาติปางหลัง จึงให้
 เผอิญพระพ่อเจ้าซึ่งซังไม่ดูหน้ามาเมินเฉย ใ้กรรมเอ๋ยเห็นจะสิ้นวาสนาของ
 แก้วกัณหาเสียจริงๆ พระลูกหญิงขอถวายบังคมลา เป็นตามเวรานั้นแลแล

(มหาเวสสันดรชาดก ฉบับ 13 กัณฑ์, 2531: 224-225)

การคร่ำครวญของสองกุมาร

ควรจะสงสารเอ๋ย ด้วยนางกัณหากุมารีเธอทรงพระกรรแสง จนสุด
 สิ้นกำลังแรงระทวยอ่อน เจ้าก็สะอึกอื่นอ่อนวอนพระพี่ยา ว่าข้าแต่พระเชษฐา
 ชาติของน้องเอ๋ย น้องนี้ลิวอ่อนด้วยอดนม วิงเวียนเจียนจะล้มเสียจริงแล้ว
 พระชาติจึงปลอบแก้วกัณหา ว่ากัณหาเอ๋ย อุตส่าห์เดินเถิดนะแม่ อย่าระท้อแท้
 ทางนี้ก็ยังไกล ใครจะช่วยเราได้ไม่มีเลย เจ้าเพื่อนยากของพี่เอ๋ย มาตราว่า
 พระน้องเจ้ารอดวาย ตัวพี่ก็จะขอตายไปตามเจ้า จะอยู่ไปเฝ้าให้ทนทุกข์
 ทรมาน **ควรจะสงสารเอ๋ย** ด้วยสองกุมารพำป่ริษากัน ว่าเราจงอภิวันท์

ไหว้แก่เทเวศ สิ่งให้ช่วยบอกเหตุทูลถึงพระมารดา... อโห วัต เร ชฎินี้ ใ้ พระชนนีศรีศุภมาตของลูกเอ๋ย เวลาปานฉะนี้แล้วมิตามมา เอกก็เกือบจะพัน ประตุป่าไปเสียยังแล้ว ที่ไหนเลยจะได้เห็นหน้าพระลูกแก้วทั้งสองรา มาตฤทิ โน **ไอ้สังสารเอ๋ย** ด้วยสองดรุธทรามสวาท เมื่อนิราศร้างห่างพระมารดา พราหมณ์ชราตะแกตีพระน้อง เทพยเจ้าก็ร้องหวาดไม่เว้นองค์ ครั้นพราหมณ์ ตะแกตีพระพี่ลง เจ้าก็ร้องอยู่กรี้ดๆ เทพยเจ้าก็ร้องหวีดขึ้นพร้อมกันเสียงสนั่น ทุกอกสัตรี วายูวิเวกพัดมาเฉื่อยฉิว ไบพฤษาปลิวงระรุมเย็นทุกเส้นหญ้า...

(มหาเวสสันดรชาดก ฉบับ 13 กัณฑ์, 2531: 227-228)

พระเวสสันดรข่มความโศกกำหนดจิตเป็นอุเบกขา

โส โภธิสตฺโต ส่วนสมเด็จพระบรมโพธิสัตว์ ได้ทรงฟังพระสุรเสียง แก้วกัณหา เสียวพระสกลกายาเย็นระยอ เศร้าสลดระทดท้อพระหฤทัยเธอถอย หลัง พระนาสิกอืดตั้งอัสสาสปีสสาส น้ำพระเนตรเธอไหลหยาดหยดเป็น สายเลือด ไม่เว้นวายหายเหือดซึ่งโศกา จึงเอาพระปัญญาวิญญ์เข้ามาข่มโศก ว่าบุตรวิโยคทั้งนี้บังเกิดมีเพราะความรัก จำจะเอาพระอุเบกขาเข้ามาประหาร หักให้เสื่อมหาย ทำวเธอกลับสุขเกษมเปรมสบาย พระกายก็สดใสดังพระจันทร์ ทรงกลดนั้นแล

(มหาเวสสันดรชาดก ฉบับ 13 กัณฑ์, 2531: 227)

กุมารคำฉันท์

กุมารคำฉันท์ เป็นพระนิพนธ์ในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ามณฑา และ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอุบล ซึ่งเป็นพระเจ้าลูกเธอในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้า จุฬาโลกมหาราช สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงสันนิษฐานว่า น่าจะ ทรงพระนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 เมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้แต่งซ่อมมหาชาติคำหลวง อาจ เป็นเหตุชวนให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอทั้งสองซึ่งทรงพระปรีชาสามารถในทางพระอักษรทรงคิดแต่ง ตาม (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ามณฑา และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอุบล, 2539: ข) การที่เลือกแต่งฉันท์กัณฑ์กุมาร สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงพระวิจารณ์ว่า

ในเรื่องมหาเวสสันดรชาดกทั้ง 13 กัณฑ์ นับถือกันว่ากัณฑ์กุมารเป็น สำคัญกว่ากัณฑ์อื่น เพราะเรื่องตอนที่พระเวสสันดรกล่าวบำเพ็ญบุตร บริจาคเปนมหาหมากุฎทานอยู่ในกัณฑ์นี้ หนังสือที่แต่งๆ ดีมาตั้งแต่ตัวภาษามคธ

ครั้งมาแปลเป็นเทศนาภาษาไทยแต่งเป็นร่ายมหาชาติก็น่าฟัง เพราะฉะนั้น
จึงเป็นกัณฑ์ที่กวีชอบเอามาแต่งเป็นกาพย์กลอนโคลงฉันท์ตั้งแต่ครั้งกรุงศรี
อยุธยาเป็นราชธานีมาจนในชั้นกรุงรัตนโกสินทร์นี้

(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ามณฑา
และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอุบล, 2539: ก)

พระนิพนธ์ **กุมารคำฉันท์** นี้ดีเด่นทั้งการดำเนินความ ลีลาการใช้ถ้อยคำ และ
กระบวนพรรณนาที่ประณีตงดงาม เช่น ตอนที่พระเวสสันดรร้องขอให้พระชาติและกัณฑ์ขึ้นจาก
สระโบกขรณี และทรงเปรียบสองกุมารตั้งเรือสำเภาที่จะรื้อขนสัตว์ผู้ฝั่งมหานิพพาน กวีทรง
บรรยายภาพของเรือซึ่งส่วนต่างๆ ล้วนประกอบขึ้นด้วยธรรมชาติ

เชิญพ่อครุฑจรประลาต	แลอย่าหวาดมโนถวิล
มาเป็นสำเภาณพมณีน	เพ็ชรรัตนแกมกาญจน์
แล้วพ่อจะสรรคกิจประกอบ	สัมภาระแลแก่นสาร
เอาสีวิเศษสัมปธาน	กลดุกประดับง
แผ่นพืดจะแผ่พระหิริโอ	ตปธรรมบวรจง
ตามดาษกระดานดุษประสง	คประทับประกันเพ็รียง
เสาสามจะสรรคพระบารมี	สมดั่งขรายเรียง
สายโยงรยางวรเฉวียง	บรมมรดส์จจา
หางเสื่อสมาธิวรคุณ	อดิเรกมเหพาฬาร์
แท่นธรรมพหูสูตกถา	แลสมอเสมอใจ
เกตราประดับสติปฐฐาน	กนกกาญจน์อำไพ
แกมแก้วผลึกวรวิไล	ยวิเศษเงางาม

...

(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ามณฑา
และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอุบล, 2539: 48)

หรือตอนที่สองกุมารขึ้นจากสระโบกขรณี เข้ากอดพระบาทของพระเวสสันดร กวี
พรรณนาภาพน้ำอัสสุชลของสองกุมารที่รินหลังลงบนพระบาททั้งสองของพระเวสสันดรว่าดุจดั่ง
ดอกบัวทองแย้มบานรับละอองเรณูอันหอมหวาน ในขณะที่น้ำพระเนตรของพระเวสสันดรก็ตกลง
ต้องปฤษฎางค์ของสองกุมาร ดุจแผ่นกระดานทองเข้ารองรับพวงสร้อยประพาฬเพชรอันจรัส
แพรวพราว

ถึงถวายบังคล์เคียมไท	กรกอดเชิงไค
เจวียงสมเด็จปีตรงค์	
สองโคกชลไนยไหลลง	ตกต้องบาทหงส์
บพิตรทำวชนกา	
เทียนทิพประทุมทองทวา	สวยสดโสภา
กระพุ่มสุพรรณตรอยตรู	
บานเบิกกลีบช้อยเชิดชู	รองรับเรณู
ลอลองลอยเสาวคนธ์	
ทำวทอดทฤษฏีนิยล	สองสุคนธมล
กำสรดสลดเหตุไทย	
อาสุภกรรแสงพิสมัย	พรายธาวาไร
สุชลพริ้งพรุตา	
ตกต้องปฤษฎางคสองรา	สองพระปฤษฎา
दनัยทั้งสองกุมาร	
อำไพเพียงแผ่นสุรกาญจน์	รองพวงประพาฬ
วิเชียรประเสริฐเจิดฉาย	

(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ามณฑา

และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าอุบล, 2539: 52-53)

ความเปรียบอันแยบคายนี้สื่อความหมายของทานบารมีอย่างลึกซึ้ง การเปรียบเทียบน้ำ
อัสสุชลที่หลั่งด้วยความทุกข์โศกของของสองกุมารกับละอองเกสรหอมหวานของดอกบัว หรือน้ำ
อัสสุชลของพระเวสสันดรกับสิ่งงดงามสูงค่าเช่นสร้อยประพาฬเพชร เป็นการสื่อนัยว่าการสละบุตร
ทานและการที่พ่อลูกต้องพลัดพรากจากกันครั้งนี้เป็น “ความทุกข์” ที่แท้จริงแล้วเป็นทานบารมี
ยิ่งใหญ่ นำไปสู่ “ความสุข” อันเป็นโลกุตตระ

มหาชาติล้านนา: มหาเวสสันดรชาดก ฉบับวิงวอนหลวง

มหาชาติล้านนามีหลากหลายสำนวน ในที่นี้จะขอยกตัวอย่างการพรรณนาความ
โศกของพระเวสสันดรในกัณฑ์มัทรี จากมหาเวสสันดรชาดก ฉบับวิงวอนหลวง (บุญคิด
วัชรศาสตร์ ม.ป.ป.) เป็นตอนที่พระนางมัทรีสิ้นสมประดีสลับไป พระเวสสันดรเข้าพระทัยผิดว่า
พระนางสิ้นพระชนม์แล้ว จึงคร่ำครวญวิประลาบ

พระเวสสันดรซึ่งเข้าพระทัยว่าพระนางมัทรีสิ้นพระชนม์แล้วคร่ำครวญว่า พระนางมาสิ้นพระชนม์อยู่กลางป่า จึงอัปจนหนทางที่จะจัดการพระศพให้สมพระเกียรติยศพระมเหสีได้

ภคเต ตูรานางสายใจโศกเจ้าพี่ บัดนี้มีแต่กูพี่ผู้เดียว อยู่กลางไพรเขียวป่าไม้ กูพี่จักได้อันใดมาส่งสگار นางนงคานอันมาต้ายกลางป่าไม้ นางเต่ามาละกูพี่ไว้ต้นเดียว ผู้ใดจักมากลางไพรเขียวป่าไม้ ผู้ใดจักมาช่วยกูพี่คุ้มหัวนางหนูนมอมและห่มผ้า ผู้ใดป้อยจักมาตักน้ำช่วยหน้าแม่อุดม ผู้ใดจักมาสาบผมแม่หมวดเป็นเกล้า ผู้ใดป้อยจักมาอุ้มเจ้าใส่เหนือดัก ผู้ใดป้อยจักมาวักน้ำลูบล้าง ผู้ใดป้อยจักมาฝานต่างใส่สองหู ผู้ใดป้อยจักมาอินดูนางน้องไ้ ผู้ใดป้อยจักมาล้อมดอกไม้เห็นเบศเกล้าเกษา จักมีไผคนใดจกมาเอาจันท์มันตาลูบไล้ ไผจักมาเป็นเป็อนไ้ กูพี่ไ้หาแม่เหิงนาน นั้นจฯ

ภคเต ตูรานางสายใจโศกผู้ฉลาด ตั้งร้อมาเสียด้นเจ้าขาดกลางดง กูพี่จักได้ปิงซากเสียดกลางป่าไม้ กูพี่เต่าจักก้มหน้าให้ผ้อดอมตาย ด้วยปริยายป่างเป่าเอาสองหัวเขาเจ็ดน้ำตา เพราะว่ากูพี่มาเสียนางงามและหาบได้ กูพี่จักก้มหน้าให้อยู่ดอมตาย จ๊ะและนา ฯ ตูรา นางสายใจโศกกำพรว้า ะหมอดหนาเข็ญใจ บ่ว่ากูพี่บ่อาลัยและแข่งนางไว้ ด้นป่าไม้ตายไปนั้นและนา ฯ

(บุญคิด วัชรศาสตร์ ม.ป.ป.: ไม่มีเลขหน้า)

แม้จะคิดว่าพระมเหสีสิ้นพระชนม์ไปแล้ว แต่พระเวสสันดรก็ยังคงไม่ยอมรับ ทรงแพยายามที่จะร้องเรียกขวัญทั้ง 32 ของพระนางมัทรีให้กลับมา และร้องขอให้พระนางฟื้นชีวิตขึ้นมา

พระมหาสัตว์เจ้า แสนโคกเศร้างวอล บ่อาจจักทะรงต้นอยู่ได้ ก็ร้องรำให้เรียกขวัญนางว่า 32 ขวัญนางอย่าไปล่าอะเต็ดตองที่พนาลัย ขวัญนางอย่าไปล่าดงไกลเหวดห่วย ตีนน้ำไหลหลังด่านผาจัน 32 ขวัญนางอย่าไปอยู่ป่าไม้จวงจัน ตีคอดยดต้นหนาหลิบนั่น ขวัญนางอย่าไปกีดกั้งแก่นมากเามาวัฯ บัดนี้กูพี่เป็นผัวก็มาก้มหัวเรียกร้อ 32 ขวัญนางมัทรีนาฏน้องจุงรีบเร็วมาว่าลูกขึ้นมาเตื่อะยอดสเินหาเฮยเตียมเต่า เป็นตีเหนาะหนองน้ำวจันเจยใจ ลูกมาเตื่อะแม่ศรีนงว้ยหนุ่มหน้า ฐานะตีนี้บ่ใจเป็นตีเจ้าเมื่อมรณ ลูกมาเตื่อะแม่มัทรีที่ผิวอนพี่เฮย แม่คอกลุ่มตักป้อ เต็มว่านางบ่หย็องก็หากดูงาม ตีดีตีหนีเป็นกลางดงรามป่าไม้ บ่ใจเป็นตีแก้วแก่นไ้แม่กวรวดีตาย มีแต่สองราดาอยู่กลางเถื่อน จักมีไผมาเป็นเป็อนปิงเป่า จักมีไผมาช่วยกูพี่เอนางอาบน้ำ ไผ

จักมาช่วยกำสระสรอง ไผจักมาหวิมแม่หมวดเป็นเกล้า ไผจักมาเป็นเป็อนเฝ้า
แม่จอมศรี โขยนอ... นางมาละตังเสียมกันรีและชะเจ้า มาละตังไม้เต้าและ
หนังสือ มาละตังเป็อกไม้เจือเลือนลवाद มาละตังสลาดและกันยู นางบ่อินดูพี
สักหยาด ดั่งรื้อนางมาขาดใจตาย ลูกมาเตือะแม่โสมสายเฮยสร้อยฟ้า ลูกมา
เตือะเมียกำพำคินเตียมองค์ ตัดตีนี้เป็นกลางดอยดงเถื่อนถ้ำ เถิงย่านน้ำแก
ทรายธาร ลูกมาเตือะแม่ศรีนาคานใจกว้าง ลูกขึ้นมาเป็นเป็อนกูฟืออยู่สร้าง
ภาวนาธรรม ก่อนเตือะ ฯ

...

(บุญคิด วัชรศาสตร์ ม.ป.ป.: ไม่มีเลขหน้า)

กวีข้าคำ “ลูกมาเตือะ” ต้นวรรคเป็นจำนวนมาก เพื่อเน้นความรู้สึกของพระ
เวสสันดรว่ามีจิตใจคับแค้น ปรรารถนาให้พระมเหสีกลับฟื้นคืนชีวิตมากเพียงใด อย่างไรก็ตาม
สุดท้าย พระเวสสันดร ซึ่งขณะนั้นยังเข้าพระทัยผิดว่าพระมัทรีพระชนม์หาไม่แล้ว ก็จำต้องยอมรับ
ความจริงที่ว่า คนที่ตายแล้วไม่อาจฟื้นคืนชีพ การอ้อนวอนอย่างไรก็ไม่อาจเป็นผล แม้จะคร่ำครวญ
ร้องเรียกอย่างไรก็ตาม สุดท้ายพระเวสสันดร ผู้ซึ่งขณะนั้นต้องทนทุกข์ผู้เดียวอยู่กลางป่า จึงทำได้
เพียงแต่ “ก้มหน้าให้” และยอมรับความจริงว่า “นางตาย นางตาย”

อโห วตะ ทุกขัง โขยนอ... ทุกข์กูปใจเหนื่อย คะค้อยอยู่ต้นเดียว ผุงคน
เดียวมีมาก พร้อมทุกปากถามหา เพราะว่ากูพืมาเสียนางงามหาไหนบ่ได้ กูฟือ
จักก้มหน้าให้ว่า นางตาย นางตาย ว่าอันเป็งมีจ๊ะและฯ

(บุญคิด วัชรศาสตร์ ม.ป.ป.: ไม่มีเลขหน้า)

กระบวนการพรรณนาอารมณ์โศกของพระกัณหาชาติ พระนางมัทรี และพระ
เวสสันดร เป็นการใช้ภาษา ทั้งการบรรยายและการใช้ความเปรียบที่ประณีต เพื่อแสดงให้เห็น
สภาวะจิตแห่งปฏิกุณ โดยเฉพาจิตของพระเวสสันดรที่ยังคงมีความรัก ความยึดมั่นผูกพันกับสิ่งอัน
เป็นที่รัก ไม่ต่างจากบุคคลอื่นๆ ทั่วไป เวสสันดรขาดกได้นำเสนอให้เห็นความโศกของตัวละคร
ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นสองกุมารที่ต้องพลัดพรากจากพระบิดาและพระมารดา และถูกเฒ่าชุกทรมาน
ความโศกของพระเวสสันดรที่เห็นปิยบุตรสุดที่รักถูกชุกโกบายตี เห็นพระมเหสีผู้เป็นนางแก้วคู่
พระทัยสิ้นพระสติเหมือนตาย ความโศกของพระนางมัทรี ซึ่งร่ำไห้คร่ำครวญด้วยความกังวลกระวน
กระวายใจที่สองกุมารหายไป ข้ายังต้องคับแค้นใจเมื่อพระเวสสันดรใช้อุบายข่มความโศกของ
พระนางด้วยการหลอมนางว่านางไม่ซื่อสัตย์ภักดี พระนางออกเที่ยวตามหาสองกุมารจนกระทั่งสิ้น

สติไป ความโศกที่นำเสนอเหล่านี้เป็นการสื่อแก่ผู้อ่านผู้ฟังว่า ในวิถีแห่งการบำเพ็ญบารมีนั้น ทุกข์ ประการสำคัญที่จะต้องเอาชนะจะคลายให้ได้คือ “ปิเยหิวิปโยคทุกข์” คือ ทุกข์อันเกิดจากการ พัดพรากจากสิ่งที่รัก เป็นทุกข์ที่เกิดจากความรักใคร่หวงแหนติดยึดถือมั่น เป็นธรรมดาที่อยู่ใน สังสารวัฏอันแปรปรวนนี้ ทุกข์นี้จะเอาชนะได้ก็ด้วยทานบารมีอันประกอบด้วยปัญญาและอุเบกขา ญาณ สละละคลายจากความยึดมั่นทั้งปวงเท่านั้น

ปัญญาและอุเบกขาญาณที่ช่วยให้จิตสามารถสละละคลายความตระหนี่ยึดมั่น ถือมั่นอันนำมาซึ่งทุกข์ สื่อผ่านฉากที่พระเวสสันดรใช้พระสติปัญญาข่มความโศกความอาลัย ความคับแค้นใจที่มีต่อชุกซึ่งได้ทรมานโอบอ้อมกุมารต่อหน้า และในฉากที่พระนางมัทรีฟื้นคืน สติขึ้นมาและได้ทราบความจริงว่าพระเวสสันดรได้บริจาคสองกุมารแก่ชุกไปแล้ว พระนางกลับไม่ มีความหวั่นไหวใดๆ ทั้งสิ้น กลับมีจิตโสมนัสอนุโมทนาในบุตรทานของพระสวามี เมื่อนั้นความทุกข์ กังวลต่างๆ ของพระเวสสันดรก็สงบระงับ

จากตัวอย่างที่ยกมาทำให้เห็นความสำคัญของการรังสรรค์มหาชาติหรือ มหาเวสสันดรชาดกซึ่งเน้นการบำเพ็ญทานบารมีอันยิ่งใหญ่ของพระโพธิสัตว์ คือ การบริจาคบุตร และภรรยาเพื่อพระสัพพัญญุตญาณ เป็นการทำความดีนำไปสู่พระโพธิญาณ มีการสร้างสรรค์ มหาชาติหลากหลายสำนวน ทั้งสำนวนของหลวง หรือสำนวนที่แต่งภายในราชสำนัก ก็ผู้แต่งมีทั้ง พระมหากษัตริย์ เจ้านายในพระราชวงศ์แม้กระทั่งเจ้านายสตรี ขุนนางผู้มีบรรดาศักดิ์ ไปจนกระทั่ง ถึงมหาชาติสำนวนท้องถิ่น ซึ่งอาจแต่งโดยภิกษุหรือชาวบ้านผู้มีความรู้ แสดงให้เห็นความสำคัญ ของการแต่งมหาชาติว่ากว้างขวางแพร่หลายอย่างแท้จริง

3.1.2 จัททันตชาดก

ชาดกที่แสดงการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์จากนิบาตชาดกที่สำคัญ และนำมาแต่งเป็นวรรณคดีไทยอย่างกว้างขวางแพร่หลายอีกเรื่องหนึ่ง คือ จัททันตชาดก ในทาง ลายลักษณ์พบหลากหลายสำนวน ทั้งที่เป็นกลอนสวดของภาคกลาง (ตรีศิลป์ บุญขจร, 2547: 471) และในวรรณคดีท้องถิ่นภาคต่างๆ เช่น พญาจัททันต์คำกาพย์ ของภาคใต้ (ชัยวุฒิ พิชยะกุล, 2548: 346)

วันนี้ตัวข้า	จะเลื่อยซึ่งงา	ออกให้เป็นทาน
ไซ้เข้าปรารณา	สมบัติพิสดาน	อินทร์พรหมยมกาพย์
เป็นพยานด้วยรา		
ตัวข้านี้ไซ้	ไซ้จะจงใจ	ตั้งความปรารณา
เป็นพระเจกโพธิ	พระอรหันตา	เทเวศเทวา
ในสวรรค์ชั้นบน		

บารมีนี้ไซ้	ข้าขอจงได้	ตรัสแก่ทศพล
ได้เทศนา	โปรดเทวาทุกคน	อย่าให้ข้าจน
จมในสงสาร		
ขอจงสำเร็จ	ตรัสแก่สรรเพชญ์	ผู้ทรงยอดญาณ
จักนำฝูงสัตว์	ให้พ้นสงสาร	ถึงฝั่งนิรพาน
ให้พ้นชาติชรา		

นอกจากนี้ในทางมุขปาฐะ อภิลักขณ์ เกษมผลกุล (2547: 92) ได้ศึกษาเพลงขอทานหรือเพลงบอกบุญ จ. ตราด ก็พบเรื่องฉันทันต์ปรากฏแพร่หลายในเพลงขอทานหรือเพลงบอกบุญนั้น ทั้งนี้ก็เพราะพระโพธิสัตว์ในเรื่องนี้ได้สละงาของตนแก่อดีตรภรรยาในชาติภพก่อนที่จะตามอาฆาตแค้นจนกระทั่งถึงแก่ชีวิต ความเสียสละของพระโพธิสัตว์นี้จึงเหมาะอย่างยิ่งที่จะนำมาร้องเพื่อปลุกเร้าให้เกิดศรัทธาทำทานเช่นเดียวกับพระโพธิสัตว์

การบริจาคบุตรและภรรยาใน*เวสสันดรชาดก* และการสละอวัยวะและชีวิตที่ปรากฏใน*ฉันทันตชาดก* เป็นอนุภาคสำคัญที่นำมาใช้สื่อความยิ่งใหญ่ของการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์ใน*ปัญญาสชาดก*ด้วย ดังที่พบชาดกที่มีเนื้อหาดังกล่าวเป็นจำนวนมาก รายละเอียดจะได้กล่าวต่อไป

3.2 ทานและทานบารมีกับปัญญาสชาดก

นอกจากการรังสรรค์มหาชาติและ*ฉันทันตชาดก*จาก*นิบาตชาดก*แล้ว ในสังคมวัฒนธรรมไทยได้มีการสร้างสรรค์ “ชาดกนอกนิบาต” หรือ “พาหิรกชาดก” ที่มุ่งนำเสนอเรื่องทานและทานบารมีอีกเป็นจำนวนมากใน*ปัญญาสชาดก*

จาก “คำอธิบาย” ในสมเด็จพระยาตำราจราชานุภาพ ทรงเห็นว่าการแต่ง*ปัญญาสชาดก*เป็นการแต่งตามแบบอย่าง*นิบาตชาดก* หรือ*อรรถกถาชาดก*

เมื่อพระพุทธศักราชประมาณราวในระหว่าง 2000 จนถึง 2200 ปี อันเป็นสมัยเมื่อพระสงฆ์ชาวประเทศนี้พากันไปเล่าเรียนมาแต่ลังกาทวีป มีความรู้ภาษามคธแตกฉาน เขาแบบอย่างของพระภิกษุสงฆ์ในลังกาทวีปมาแต่งหนังสือเป็นภาษามคธขึ้นในบ้านเมืองของตน แต่งเป็นอรรถกถาธรรมมาธิบาย เช่น คัมภีร์มังคลัตถปิณี เป็นต้นบ้าง แต่งเป็นเรื่องสาสนประวัติ เช่น คัมภีร์ชินกาลมาลินี เป็นต้น ตามอย่างเรื่องมหาวงศ์พงศาวดารลังกาบ้าง แต่งเป็นชาดกเช่นเรื่องปัญญาสชาดกนี้เอาอย่างนิบาตชาดกบ้าง

โดยเจตนาจะบำรุงพระศาสนาให้ถาวรและจะให้หนังสือซึ่งแตงั้นเป็นหลักฐานมั่นคง ด้วยเปนภาษาเดียวกับพระไตรปิฎก

(ปัญญาสชาดก ประชุมนิทานในประเทศนี้แต่โบราณ 50 เรื่อง
ภาคที่ 13 อรินทมชาดก แล รถมณฑลชาดก, 2470: ก-ค)

คำว่า **ปัญญาสชาดก** เป็นชื่อ collection หรือ “ชุมนุมเรื่อง” ของ “ชาดกนอกนิบาต” คือชาดกที่ไม่ได้มาจาก**นิบาตชาดก**ในพระไตรปิฎก แต่แต่งในดินแดนที่เป็นภาคเหนือของประเทศไทยในปัจจุบัน ต่อมาได้มีการรวบรวมเข้าเป็น “ชุด” หรือ “ชุมนุมเรื่อง” ใช้ชื่อว่า “ปัญญาสชาดก” แปลว่า “ชาดกห้าสิบเรื่อง” ปัจจุบันมีปรากฏอยู่หลายฉบับ ไม่ว่าจะเป็น ฉบับหอสมุดแห่งชาติ ฉบับล้านนาไทย จากวัดสูงเม่น จ. แพร่³ ฉบับภาษาพม่า มีชื่อว่า **ชิมเมปัดณาส** หรือ **เชียงใหม่ปัดณาสชาดก** นอกจากนี้ ยังมีฉบับลาว และฉบับเขมรด้วย⁴ อย่างไรก็ตาม แม้จะมีชื่อว่า “ชาดกห้าสิบเรื่อง” แต่ในจำนวนปัญญาสชาดกฉบับต่างๆ ที่กล่าวมานี้ มีเพียงฉบับภาษาพม่าเท่านั้นที่มีชาดกจำนวน 50 เรื่องพอดีตรงกับชื่อ จากการศึกษาของพิชิต อัครนิจ และคนอื่นๆ (2541: (10)) พบว่ามีหลักฐานกล่าวถึงชาดกทั้งห้าสิบเรื่องนี้ใน**คัมภีร์ปิฎกมณฑล** โดยที่การจัดวรรค การเรียงลำดับเรื่องตรงกัน

เรื่องประวัติ การแพร่กระจายเรื่องของ “ปัญญาสชาดก” ยังคงเป็นปริศนาที่ยังต้องศึกษาวิจัยต่อไปอีกมาก⁵ จึงจะไม่กล่าวโดยละเอียดในที่นี้ อย่างไรก็ตาม อาจะพอสรุปได้ดังนี้

หากวินิจฉัยว่า “ปัญญาสชาดก” แปลว่า “ชาดกห้าสิบเรื่อง” ตามศัพท์แล้ว ก็อาจจะเป็นไปได้ที่เดิมจะมี “คัมภีร์ปัญญาสชาดก” ที่มีชาดกจำนวน 50 เรื่องตรงกับความหมายของชื่อ แต่จากหลักฐานเท่าที่พบในปัจจุบัน ไม่มีฉบับใดเลยที่มีจำนวนพอดีห้าสิบเรื่องนอกจากฉบับภาษาพม่าเท่านั้น โดยแบ่งเป็นห้าวรรค วรรคละสิบเรื่อง Peter Skilling (2006: 155-159) จึงสันนิษฐานว่าฉบับภาษาพม่าซึ่งมีชาดกห้าสิบเรื่องและมีการแบ่งวรรคชัดเจน รวมทั้งการอ้างถึงชาดกทั้งห้าสิบเรื่องนี้ใน**ปิฎกมณฑล** น่าจะเป็นความพยายามที่เกิดขึ้นภายหลังเพื่อจัดระบบหรือทำให้**ปัญญาสชาดก**เข้ารูปเข้ารอยและมีจำนวนตรงกับชื่อ “ปัญญาสชาดก”

ส่วนแนวคิดที่เป็นที่ยอมรับมากที่สุดในปัจจุบัน คือ แรกเริ่มอาจไม่ได้มีคัมภีร์ชื่อ “ปัญญาสชาดก” ที่ประกอบด้วยชาดก 50 เรื่อง แต่ทว่ามีธรรมเนียมการแต่งชาดกนอกนิบาตเรื่องต่างๆ ขึ้น

³ **ปัญญาสชาดก** ฉบับล้านนาไทยนี้ ใช้ต้นฉบับจากวัดสูงเม่น จ. แพร่ จำนวน 9 มัด ซึ่งสมบูรณ์ที่สุดเป็นฉบับหลักในการปริวรรต ตามหลักฐานระบุว่า พระมหากัญจนเถร เจ้าอาวาสวัดสูงเม่นได้นำคณะศิษย์ไปคัดลอกจากต้นฉบับ วัดวิษุณ นครหลวงพระบาง ระหว่าง จ.ศ. 1195-1198 (พ.ศ. 2376-2379) พร้อมๆ กับการคัดลอกคัมภีร์อื่นๆ ในล้านช้าง (พิชิต อัครนิจ และคนอื่นๆ, 2541: (28))

⁴ ดูรายละเอียดใน Fickle (1978) และ Skilling (2006: 113-173)

⁵ ดูรายละเอียดได้ใน Skilling (2006)

อย่างแพร่หลาย ต่อเมื่อชาตกลเหล่านี้มีจำนวนมากเข้าจึงได้รวบรวมขึ้นเป็นชุดได้ประมาณ 50 เรื่อง หรืออาจจะมากกว่านั้นเล็กน้อย แล้วตั้งชื่อว่า “ปัญญาสชาตก” และหลังจากรวบรวมแล้ว ก็ยังคงมีการแต่งชาตกเพิ่มขึ้นอีกเรื่อยๆ และยังมีชาตกอีกหลายต่อหลายเรื่องที่ไม่ได้รวมเข้าอยู่ใน**ปัญญาสชาตกฉบับใด** ทั้งนี้เพราะมีการค้นพบชาตกนอกนิบาตกระจัดกระจายอยู่เป็นจำนวนมากในดินแดนแถบนี้ หลายเรื่องพบใน**ปัญญาสชาตกทุกฉบับ**เท่าที่มีการรวบรวม หลายเรื่องพบเฉพาะในบางฉบับ ในขณะที่อีกหลายเรื่องแม้มีข้อความกล่าวไว้ในตอนต้นว่ามาจาก**ปัญญาสชาตก** แต่กลับไม่พบเรื่องนั้นปรากฏใน**ปัญญาสชาตกฉบับใด**ที่รวบรวมขึ้นเลย ซึ่งอาจจะคล้ายคลึงกับคัมภีร์หรือพระสูตรต่างๆ ที่มักอ้างว่ามีที่มาจาก “สังคายนา” ทั้งๆ ที่ไม่มีคัมภีร์หรือพระสูตรนั้นในพระไตรปิฎกแต่อย่างใด

ด้วยเหตุนี้ความคิดที่ว่ามี “ปัญญาสชาตกฉบับสมบูรณ” จึงอาจจะเป็นความเข้าใจที่ไม่ถูกต้อง กรณีของ**ปัญญาสชาตก**น่าจะเป็นไปในทำนองเดียวกับสิ่งที่ McDaniel (2005: 307) ค้นพบจากการศึกษารวบรวมคัมภีร์**ธรรมบท**บาลีในประเทศไทย เขาเสนอว่าความพยายามที่จะรวบรวม “มัด” คัมภีร์ “ทั้งหมด” นำมาจัดเรียงตามลำดับ แล้วแปลในฐานะที่เป็นตัวบทหนึ่งตัวบทใหญ่ อาจชี้ให้เราเข้าใจวิธีการแต่งและรวบรวมคัมภีร์อย่างไม่ถูกต้อง คือทำให้เข้าใจไปว่ามีคัมภีร์ “ฉบับสมบูรณ” ทั้งๆ ที่ในความเป็นจริง เอกสารที่พบแต่ละมัด แม้จะมีเขียนหมายเลขกำกับลำดับผูกและมัด แต่ก็ไม่แน่ว่าจะแต่งขึ้นตามลำดับอย่างเป็นระบบโดยผู้แต่งเพียงคนเดียว หรือแต่งขึ้นในสถานที่เดียว หรือแม้กระทั่งว่าเป็นส่วนหนึ่งของคัมภีร์ใหญ่เล่มเดียว เรื่องนิทานและคำอธิบายศัพท์เหล่านี้ น่าจะถ่ายทอดหรือเผยแพร่ไปโดยอิสระ ไม่เคยมี “ฉบับสมบูรณ”

จากกรณีของคัมภีร์**ธรรมบท**ตามการศึกษาของ McDaniel (2005) นี้ ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นไปได้มากที่**ปัญญาสชาตก**จะมีลักษณะอย่างเดียวกัน คือ ไม่น่าจะมี “ปัญญาสชาตกฉบับสมบูรณ” ที่แต่งขึ้นในคราวเดียว สอดคล้องกับแนวคิดที่ประคอง นิมมานเหมินท์ (2527: 2-3 อ้างใน สุภาพรรณ ณ บางช้าง, 2533: 17) ที่เห็นว่า **ปัญญาสชาตก**น่าจะได้แต่งในยุคสมัยเดียวกันทั้งหมด และน่าจะมีผู้แต่งหลายคน เหตุผลคือ ลักษณะของเรื่องในชาตกต่างๆ ใน**ปัญญาสชาตก**มีทั้งคล้ายคลึงกันและแตกต่างกันออกไป บางเรื่องก็เป็นการแต่งเลียนแบบอีกเรื่องหนึ่ง ทั้งนี้ น่าจะเป็นไปได้ว่า ชาตกบางเรื่องแต่งตั้งแต่สมัยทริภุญชัย ซึ่งสุภาพรรณ ณ บางช้าง (2533: 15-17) ก็เห็นด้วยกับแนวคิดนี้ และได้อภิปรายไว้ว่า

... จากการศึกษาต้นฉบับโบราณคัมภีร์ปัญญาสชาตกภาษาบาลีที่มี
อยู่ในหอสมุดแห่งชาติ การวิเคราะห์โครงเรื่อง เนื้อเรื่อง และการแพร่กระจาย

ของปัญญาสชาดกในประเทศต่างๆ ผู้วิจัยเห็นด้วยกับแนวคิดที่ 5⁶ ว่า ปัญญาสชาดกน่าจะเป็นผลงานที่แต่งกันหลายสมัย และน่าจะมีผู้แต่งหลายคน ทั้งนี้คงจะได้แต่งต่อเนื่องกันระหว่างสมัยทริภุชชัย สมัยล้านนา และสมัยอยุธยา ประมาณ พ.ศ. 2000 พระภิกษุรูปหนึ่งหรือคณะหนึ่งคงจะได้รวบรวมชาดกที่แต่งหลากหลายอยู่แต่สมัยทริภุชชัยและในสมัยล้านนา เข้ามารวมเป็นหนังสือชุดเดียวประกอบด้วยชาดกที่ประมวลได้ หรือตั้งใจประมวลมา 50 เรื่อง ตั้งชื่อว่าเป็นปัญญาสชาดก (ชาดก 50 เรื่อง) เนื่องจากหนังสือนี้รวบรวมขึ้นที่เชียงใหม่ จึงเป็นที่รู้จักกันในประเทศพม่าว่า ยวนปัญญาส และ ซิมเมปัดณาส (คือเชียงใหม่ปัญญาส) แต่เรียกว่า โลกีย์ปัญญาส ก็มี ในสมัยที่รวบรวมครั้งแรกนั้น อาจมีผลงานชาดกมากกว่า 50 เรื่องก็ได้ ที่แน่นอนก็คือ ภายหลังจากรวบรวมครั้งแรกแล้ว ยังมีความนิยมในการแต่งมาเรื่อย ทั้งในประเทศไทยและประเทศพม่า เขมร ลาว

ข้อสรุปดังที่กล่าวมานี้ ส่งผลต่อความเข้าใจเรื่องการรังสรรค์**ปัญญาสชาดก** กล่าวคือ หากพิจารณาตามมุมมองนี้ เมื่อกล่าวถึง “การรังสรรค์ปัญญาสชาดก” จึงมิได้หมายถึง**ปัญญาสชาดก**ในฐานะที่เป็นตัวบทหนึ่งเล่ม แต่หมายถึงตัวชาดกแต่ละเรื่องๆ ที่ปรากฏใน**ปัญญาสชาดก**ฉบับต่างๆ ซึ่งเกิดขึ้นและดำรงอยู่ได้อย่างอิสระ การที่ชาดกเหล่านี้ไปปรากฏตามฉบับต่างๆ เป็นเพราะการรวบรวมเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม ในการวิจัยนี้ ผู้วิจัยมุ่งเน้นศึกษาจาก**ปัญญาสชาดก ฉบับหอสมุดแห่งชาติ** ซึ่งจาก “คำอธิบาย” ในสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (**ปัญญาสชาดก ประชุมนิทานในประเทศนี้แต่โบราณ 50 เรื่อง ภาคที่ 13 อรินทมาชาดก แล รถเสนชาดก**, 2470: ก-ค) จะเห็นว่าเกิดจากการรวบรวมชาดกนอกนิบาตที่มีกระจัดกระจายอยู่ตามที่ต่างๆ ทั้งหอพระสมุดฯ และวัดวาอาราม เช่น วัดระฆังโฆสิตาราม วัดอรุณราชวราราม และวัดปทุมคงคา มาแปลเรียบเรียงเข้าไว้ด้วยกัน จนได้ชาดกจำนวน 61 เรื่อง เรื่องแรกที่แปลและจัดพิมพ์คือ **สมุททโฆษชาดก** กรมพระสมมตอมรพันธุ์ทรงแปลแต่ครั้งยังทรงดำรงตำแหน่งสภานายกหอพระสมุดสำหรับพระนคร จากนั้นได้มีการพยายามรวบรวมชาดกจากที่ต่างๆ จน “ครบบริบูรณ์”⁷ ในปี พ.ศ. 2461 ทรงโปรดให้ทยอยแปลและจัดพิมพ์เพิ่มเติมขึ้นเรื่อยๆ ในงานศพของบุคคลต่างๆ จนกระทั่งรวมพิมพ์เป็นเล่มทั้ง 61 เรื่องครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2499

⁶ หมายถึงแนวคิดของประคอง นิมมานเหมินท์ – ผู้วิจัย

⁷ ซึ่งเป็นมโนทัศน์เดิมเกี่ยวกับธรรมชาติของ**ปัญญาสชาดก** ที่ว่ามี “ฉบับสมบูรณ์”

ในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่าง**ปัญญาชาดก**กับแนวคิดเรื่องบารมี ซึ่งเป็นประเด็นที่ผู้วิจัยกำลังพิจารณาอยู่นั้น หากย้อนกลับไป “คำอธิบาย” ในสมเด็จพระยาบรมราชานุภาพ (2470: ก-ค) อีกครั้ง จะเห็นว่าแรกเริ่ม เมื่อทรงพยายามรวบรวมและโปรดให้แปลเรียบเรียง**ปัญญาชาดก**นั้น ดูจะมีได้ทรงให้ความสำคัญแก่การศึกษาแนวคิดเรื่องบารมีแต่อย่างใด ด้วยทรงกล่าวถึง**ปัญญาชาดก**ว่าเป็น “นิทานที่เล่ากันมาแต่โบราณในประเทศนี้” เป็นที่มาของวรรณคดีไทยสำคัญๆ หลายเรื่อง เช่น เรื่องสมุทรโฆษ เรื่องพระสุธนมโนहरา เรื่องสังข์ทอง เรื่องคาวี เป็นต้น วัตถุประสงค์ของการแปลพิมพ์**ปัญญาชาดก**จึงเพื่อให้เป็นประโยชน์แก่การศึกษาเปรียบเทียบระหว่างวรรณคดีไทยกับชาดกอันเป็นที่มาของเรื่องนั้นๆ ต่อไป

นิทานใน**ปัญญาชาดก** เป็นนิทานที่ไทยเรารู้กันอยู่ชุกชุมหลายเรื่อง เช่นเรื่องสมุทรโฆษ เรื่องพระสุธนมโนहरา เรื่องสังข์ทอง เรื่องคาวี เป็นต้น กับเรื่องพระรถเสนที่พิมพ์ในสมุดเล่มนี้ การที่เอาหนังสือ**ปัญญาชาดก**มาแปลพิมพ์จะเป็นประโยชน์สอบสวนให้รู้ว่านิทานเหล่านั้นเรื่องที่เขาเล่าแต่โบราณเป็นอย่างใด ที่เอามาแต่งเป็นโคลงฉันท์แลบทละครอนเอามาแก้ไขเสียอย่างใดบ้าง แลให้รู้เรื่องนิทานเก่าแก่ของประเทศนี้ ซึ่งมีได้ปรากฏในที่อื่นก็อีกหลายเรื่อง จึงเชื่อว่าหนังสือ**ปัญญาชาดก**จะเป็นของที่พอใจนักเรียนทั้งปวง

อย่างไรก็ตาม จากวิทยานิพนธ์ของ Fickle (1978: 42) ซึ่งเป็นวิทยานิพนธ์เรื่องแรกๆ ที่ศึกษา**ปัญญาชาดก**อย่างจริงจัง ได้กล่าวถึงความน่าสนใจของการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่าง**ปัญญาชาดก**กับบารมีไว้ว่า ด้วยเหตุที่ทศชาติชาดก ซึ่งสัมพันธ์เชื่อมโยงกับทศบารมีแต่ละข้อเป็นที่นิยมอย่างแพร่หลายกว้างขวางในประเทศไทย จึงน่าสนใจที่จะศึกษาว่า**ปัญญาชาดก**ฉบับของไทย จะสัมพันธ์เชื่อมโยงกับทศบารมีมากน้อยเพียงใด⁸

Fickle (1978: 42-43) ได้แบ่งชาดกใน**ปัญญาชาดก**ตามเนื้อหาเป็น “นิทานมหัศจรรย์” (fairy tales) “นิทานคติ” (pious tales) และ “ตำนานคติ” (pious legends) และได้ข้อสรุปตามเกณฑ์นั้นว่า ไม่ใช่ชาดกทุกเรื่องใน**ปัญญาชาดก**จะสามารถเชื่อมโยงกับบารมีได้อย่างลงตัวไปเสียทั้งหมด ชาดกที่มีลักษณะเป็นนิทานมหัศจรรย์ (fairy tales) จะเชื่อมโยงเข้ากับบารมีได้ไม่ชัดเจนเท่าใดนัก ขณะที่ชาดกที่มีลักษณะเป็นนิทานคติ (pious tales) และตำนานคติ (pious

⁸ The last ten of the traditional jātakas, the group called the Mahānipāta (Thotsachāt, Thai), have become organized on the basis of the ten pāramī, each story illustrating one of these perfections. Because these particular ten jātakas have achieved a widespread popularity in Thailand, it seemed interesting to investigate to what extent the Thai Paññāsa Jātaka has been organized on the basis of the pāramī. (Fickle, 1978: 42)

legends) จะสามารถเชื่อมโยงเข้ากับบารมีได้เกือบทุกเรื่อง โดยทานบารมีเป็นแนวคิดสำคัญที่พบมากที่สุด⁹

นอกจากการศึกษาของ Fickle (1978) แล้ว สุภาพรณ ฦ บางช้าง (2533) Skilling (2006) และ Unebe (2008) ก็กล่าวตรงกันว่า ชาดกใน**ปัญญาสาตก**เน้นเรื่องทานและทานบารมีเป็นจำนวนมาก

จากการศึกษาพบว่า ใน**ปัญญาสาตก ฉบับหอสมุดแห่งชาติ** จำนวน 61 เรื่อง มีชาดกที่มีทานและทานบารมีเป็นแนวคิดสำคัญ 29 เรื่อง แบ่งเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มแรก ได้แก่ ชาดกที่แสดงการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์ เน้นเรื่องการบริจาคอวัยวะ ชีวิต บุตรและภรรยา คิดเป็นสัดส่วนแล้วมีจำนวนมากกว่าและมีรายละเอียดซับซ้อนมากขึ้นกว่าใน**อรรถกถาชาดก** ซึ่งเป็น “ต้นแบบ” อย่างเห็นได้ชัด การบริจาคบุตรและภรรยาใน**ปัญญาสาตก**มีลักษณะเป็นอุทมคติมากยิ่งขึ้นกว่าใน**อรรถกถาชาดก** คือบุตรภรรยายินยอมที่จะให้บริจาคตนโดยดี เพื่อลดข้อโต้แย้งทางจริยธรรมที่เกิดขึ้นกับ**เวสสันดรชาดก** นอกจากนี้ยังมีเรื่องที่พระโพธิสัตว์ถูกทดสอบจิตใจครั้งแล้วครั้งเล่า ถูกบันดาลให้ประสบกับความทุกข์ความพลัดพรากอย่างสาหัส เพื่อพิสูจน์ความตั้งมั่นในการให้ทาน ชาดกกลุ่มแรกนี้จึงแสดงความยิ่งใหญ่ของพระโพธิสัตว์ และแสดงให้เห็นว่า**ปัญญาสาตก**เน้นความสำคัญของการให้ที่ “ยิ่งเกิน” หรือให้ในสิ่งที่ให้ยากซึ่งคนทั่วไปไม่สามารถให้ได้ เพื่อสร้างความศรัทธาในพระพุทธเจ้า วิถีแห่งการบำเพ็ญทานบารมี และความสำคัญของการให้ทาน

ส่วนกลุ่มที่สอง ได้แก่ ชาดกที่มุ่งแสดงอานิสงส์ของการให้ทานประเภทต่างๆ โดยมีพระโพธิสัตว์เป็นแบบอย่างของการให้ทานประเภทนั้นๆ มีการพรรณนาอานิสงส์ของทานโดยละเอียด เพื่อโน้มน้าวใจให้ทำทาน ถวายทาน ชาดกที่เน้นเรื่องอานิสงส์ของทานนี้ คิดเป็นสัดส่วนแล้วก็มีจำนวนมากกว่าใน**อรรถกถาชาดก**เช่นกัน

⁹ Some of the fairy tales might be classified as viriyapāramī because of the hero's diligent and energetic pursuit of his goal. The story of Sudhana was actually used by Dayal as his illustration of this pāramī. However, many of these fairy tales are hardly Buddhist in character, even including the story of Sudhana, and it is questionable whether the adventures of such heroes were what Buddhist writers had in mind when they were thinking of the viriyapāramī of a bodhisatta. Fairy tale PJT39 does legitimately illustrate sīlapāramī because the story lauds the virtues of the heroine. In other fairy tales, no pāramī can be made to fit.

But when we turn to the pious tales and legends, we find it is possible to assign a pāramī to all but one (PJY60). The balance tips heavily toward just one of the pāramī, the theme of dāna. Twenty-nine pious legends illustrate this perfection. Two pious tales and four legends illustrate sīlapāramī, one of which also illustrates dānapāramī (PJT30). Two legends illustrate khantipāramī, and one legend, two tales, and the pious novel are examples of paññāpāramī. (Fickle, 1978: 42-43)

ขณะเดียวกัน มีคำสอนเรื่องทานหลายประการที่ปรากฏใน**อรรถกถาชาดก** แต่ไม่ปรากฏใน**ปัญญาสาชดก** แสดงลักษณะเฉพาะของ**ปัญญาสาชดก**ที่จะตั้งใจใช้กรอบการเล่าเรื่องแบบ**อรรถกถาชาดก**เพื่อสื่อเรื่องทานและทานบารมีเฉพาะประเด็นที่เห็นว่าสำคัญเท่านั้น

ทานและทานบารมีที่ปรากฏเน้นอย่างเด่นชัดใน**ปัญญาสาชดก** อันเป็นผลผลิตทางปัญญาของคณาจารย์ไทยแสดงให้เห็นทั้งความสำคัญของเรื่องทานและทานบารมีในวัฒนธรรมพุทธศาสนาไทย และความสำคัญของแนวคิดเรื่องทานและทานบารมีที่มีต่อการสร้างสรรค์วรรณคดีชาดก

3.2.1 ชาดกที่แสดงการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์

3.2.1.1 การบำเพ็ญทานบารมีด้วยการบริจาคอวัยวะและชีวิต

การบำเพ็ญทานบารมีที่เน้นมากใน**ปัญญาสาชดก** ได้แก่ การบริจาคอวัยวะและชีวิตของพระโพธิสัตว์ พบชาดกที่มีเนื้อหาดังกล่าว 12 เรื่อง จากทั้งหมด 61 เรื่อง วัตถุประสงค์ในการบริจาคอวัยวะและชีวิตของพระโพธิสัตว์ใน**ปัญญาสาชดก** ได้แก่ การยอมสละชีวิตตนเพื่อช่วยชีวิตผู้อื่น การสละร่างกายและอวัยวะแก่อินทรพราหมณ์ การยอมสละชีวิตตนเพื่อมารดาบิดา และการสละตนบูชาแด่พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์

ใน (43) *สุวรรณกัจฉปชาดก*¹⁰ พระโพธิสัตว์เป็นเต่าทอง ได้สละชีวิตตนเพื่อช่วยพ่อค้าเรืออับปาง 500 คนด้วยความกรุณาสงสาร โดยกระโดดลงมาจากยอดผา เพื่อให้พ่อค้ากินเนื้อตนเป็นอาหาร และให้กระดองเป็นเรือแพเพื่อให้พ่อค้าเดินทางกลับเมือง

เราจักขึ้นไปบนยอดบรรพตเอง แล้วจักทำตนให้ตกจากยอดบรรพต ให้กระดุกที่อกแตกทำลาย ให้เนื้อเป็นทานแก่พาณิชทั้งหลายในกาลนี้ พวกพาณิชเหล่านี้ได้กินเนื้อเราแล้ว ก็จักมีชีวิตอยู่ต่อไป อนึ่งตัวเรานี้ไซ้รักก็เป็นผู้บังเกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ปัญจขันธ์ของเราเล่าก็มีได้เป็นแก่นสาร เปรียบปานประดุจดั่งว่าต้นกล้วยมิได้มีแก่นแน่นหนา ทั้งเป็นที่ติเตียนนินทาของพระ

¹⁰ เลขในวงเล็บ หมายถึงลำดับที่ของเรื่องใน**ปัญญาสาชดก ฉบับหอสมุดแห่งชาติ**

เรื่องที่มาของ*สุวรรณกัจฉปชาดก* ใน**ปัญญาสาชดก ฉบับหอสมุดแห่งชาติ** เป็นที่นำตั้งข้อสังเกตเนื่องจากไม่พบชาดกเรื่องนี้ใน**ปัญญาสาชดก**ฉบับพม่า ลาว เขมร และฉบับล้านนาไทย จากวัดสูงเม่น จ.แพร่ แต่เป็นเรื่องที่แพร่หลายในพุทธศาสนาที่ใช้สันสกฤต โดยพบในคัมภีร์เช่น *อวทานกัลปลดตา* ของเกษเมนทระ *ราชฎรपालปริพถจนา*ใน*รัตนกฏสูตร* *ชาดกสัตตะ* และชาดกของจีน (Fickle, 1978 อ้างใน นิยะดา เหล่าสุนทร, 2538: 93)

อริยเจ้า ถ้าหากว่าเราจักตั้งอยู่ตลอดกาลยี่ดียวแล้วจึงจักตายไซ้ร้ แม้ถึง
 กระนั้น เราก็ไม่พอใจที่จะเป็นอยู่ เราจักตายเสียในวันนี้ แล้วจักให้เนื้อเป็นทาน
 กระทำบุญจันท์ให้เป็นแก่นแน่นหนา ให้เป็นปัจจัยแก่พระสัพพัญญุตญาณใน
 อนาคตประเสริฐกว่า ผลทานอันนี้ก็จักสำเร็จดังความปรารถนาของเรา

สุวรรณกัจจปชาดก

(กรมศิลปากร, 2549 ก: 568)

การสละชีวิตของตนเพื่อช่วยชีวิตผู้อื่นเช่นนี้ ในอรรถกถาชาดก พบใน
 (12) อรรถกถานิโครธมิตชาดก¹¹ พญาเนื้อนิโครธได้ยอมสละชีวิตของตนเพื่อรักษาชีวิตของแม่เนื้อ
 ไร่

การบำเพ็ญทานบารมีประการต่อมาคือ การสละร่างกายของตนเป็น
 อาหารแก่พระอินทร์ผู้แปลงเป็นพราหมณ์ ใน (30) เสตบัณฑิตชาดก¹² คล้ายคลึงกับ (316) อรรถ
 กถาสบัณฑิตชาดก แต่โครงเรื่องของเสตบัณฑิตชาดกซับซ้อนกว่า ในตอนต้นเรื่องมีเรื่องของพระ
 โภทิสัตว์ซึ่งเป็นหนูที่มีลักษณะพิเศษ คิดและพูดได้เหมือนมนุษย์ ผู้ใดมีในเรือน เรือนนั้นก็มั่งคั่ง
 ในตอนท้ายเรื่อง พระโภทิสัตว์ซึ่งเป็นพญาหนูเผือกสละร่างกายแก่พระอินทร์ซึ่งแปลงเป็นพราหมณ์
 มาขอเนื้อของพระโภทิสัตว์ พระโภทิสัตว์โจนลงในกองเพลิง แต่กลับมีดอกบัวใหญ่มารองรับไว้

เราจะให้ เราไม่หวั่นหวาดเพราะเหตุแห่งโภทิตัญญาณเทียว เมื่อใดเราได้
 ถึงพระสัพพัญญุตญาณแล้ว เราจักให้ประชุมชนกับทั้งเทวดาที่จมอยู่ทั้งสิ้น ให้
 ข้ามพ้นไปจากสังสารสาคร ครั้นเรารื้อขนสัตว์ที่จมอยู่ขึ้นแล้ว เราก็จะเข้าสู่พระ
 นิพพานเป็นที่เกษมสุขสำราญไม่มีแก่ไม่มีตายดังนี้

พระมหาสัตว์กล่าวดังนี้แล้ว ก็โจนลงไปในหลุมอันเต็มด้วยถ่านเพลิง
 ดอกบัวใหญ่ก็เกิดปรากฏขึ้นรับพระมหาสัตว์ไว้ ด้วยบุญญาภาของพระมหา
 สัตว์

เสตบัณฑิตชาดก

(กรมศิลปากร, 2549 ก: 417)

¹¹ เลขในวงเล็บ หมายถึงลำดับที่ของเรื่องในอรรถกถาชาดก

¹² เสตบัณฑิตชาดกแพร่หลายมากในล้านนา พบชาดกเรื่องนี้ในชื่ออื่นๆ เช่น หนูเผือก อาจพบว่ามีชื่อ
 มหาตุณห์ มหาตุณห์หนูเผือก มหาตุณต์ติละ มหาตุลบัณฑิตะ เสตบัณฑิตะ เสตบัณฑิตชาดก เสตมุสิกะ รัมม
 ปาลมุสิกชาดก และรัมมปาละหนูเผือก (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2545)

นอกจากในพระชาติที่พระโพธิสัตว์เป็นสัตว์เดรัจฉาน ในพระชาติที่เป็นเป็นกษัตริย์ คือ (7) *สิริจุฑามณีชาดก* และ (14) *มหาสุรเสนชาดก* พระโพธิสัตว์ก็ได้บำเพ็ญทานบารมีในลักษณะที่คล้ายคลึงกับ (499) *อรรถกถาสีวราชชาดก* ซึ่งพระโพธิสัตว์สละดวงตาแก่พระอินทร์ที่แปลงเป็นพราหมณ์ ใน*สิริจุฑามณีชาดก* พระเจ้าสิริจุฑามณีโพธิสัตว์ทรงสละกายครั้งหนึ่งแก่พระอินทร์ที่แปลงกายมาขอ ส่วนกายอีกครั้งหนึ่งมอบเป็นอาหารแก่ยักษ์สองตนซึ่งหิวกระหาย และได้มาช่วยกันใช้เลื่อยตัดร่างของพระโพธิสัตว์ออกเป็นสองซีกตั้งแต่เศียรตลอดถึงบาท ส่วนใน*มหาสุรเสนชาดก* พระโพธิสัตว์สละเศียรแก่พระอินทร์ที่แปลงเป็นพราหมณ์สี่ระชาดมาขอ

ขณะนั้นพระองค์ทรงหยิบพระขรรค์มา เริ่มจะปลงพระเศียรของพระองค์แล้วเป็อนพระพักตร์ขึ้นสู่อากาศประกาศว่า ขอหมู่เทวดาเจ้าทั้งหลาย จงเล็งดูการบริจาคตานของข้าพเจ้า จักรวัตติสมบัติ ฌกามาวจรสมบัติ พรหมสมบัติ บั้จเจกพุทธสมบัติ ข้าพเจ้าไม่ขอปรารถนาด้วยการบริจาคตานนี้ ขอแต่จงเป็นปัจจัยแห่งพระสัพพัญญุตญาณ อันทำประโยชน์ให้แก่สรรพโลกได้ฉะนี้

...

พระมหาสัตว์ตรัสฉะนี้แล้วหามีความหวาดเสียวไม่ เริ่มปลงพระเศียรของพระองค์ ประหนึ่งนักรบผู้ชาญชัยเข้าสงครามฉะนั้น

มหาสุรเสนชาดก

(กรมศิลปากร, 2549 ก: 218-219)

การบริจาคตอวัยวะและชีวิตประการต่อมาที่เน้นมากใน*ปัญญาสาชดก* และมีแนวคิดที่ชัดเจนกว่า*อรรถกถาชาดก* ได้แก่การสละชีวิตแก่มารดาบิดาเพื่อแสดงความกตัญญู มีถึง 4 เรื่องจากชาดก 12 เรื่องที่พระโพธิสัตว์สละอวัยวะและชีวิต ได้แก่ (4) *รัตนปโชตชาดก* (25) *นรชีวะชาดก* (27) *มหาปทุมชาดก* และ (5) *สิริวิบุลยิตติชาดก* ในจำนวนนี้ 3 เรื่องแรกมีแนวเรื่องคล้ายคลึงกัน กล่าวคือใน*รัตนปโชตชาดก* พระโพธิสัตว์สละเนื้อหัวใจแก่ยักษ์ เพื่อไถ่ชีวิตมารดาที่ถูกจับไป ส่วนในอีก 2 เรื่อง พระโพธิสัตว์สละเนื้อหัวใจเช่นกัน แต่สละเพื่อให้พระอินทร์ปรุ่ญยาชูปชีวิตมารดาที่ถูกงูกัด ขณะเดียวกัน ก็ประกาศตั้งความปรารถนาให้การสละหัวใจนั้นเป็นทานบารมี เป็นปัจจัยแก่โพธิญาณ ส่วน*สิริวิบุลยิตติชาดก*มีแนวเรื่องที่ต่างออกไป พระโพธิสัตว์เป็นราชกุมาร อาสารับโทษแทนพระราชบิดาซึ่งถูกกบฏคุมขังไว้และจะสำเร็จโทษ และได้แบกหีบศพพระมารดาขณะถวายพระเพลิงบนจิตกาธาน

ข้าแต่หมู่เทพยดาผู้เจริญทั้งหลาย จงกระทำอนุโมทนาอัมฤตติกทาน
ของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าหาได้ปรารถนาประเทศราชสมบัติหรืออินทรมบัติพรหม
สมบัติ ด้วยหทัยทานนี้ไม่ ข้าพเจ้าจะให้สัตว์ทั้งหลายในโลกสันนิวาสกับทั้ง
เทพยดา ที่หลงอยู่ในสงสารให้ข้ามพ้นไปจากสงสารในอนาคตกาล

...

ข้าแต่แม่ ลูกจะลาแม่ไป ลูกจะบำเพ็ญบารมี ลูกให้ชีวิตแก่แม่ในวันนี้
ก็เพราะเหตุแก่พระโพธิญาณอย่างเดียว

นรชิวชาดก

(กรมศิลปากร, 2549 ก: 345-346)

หากเทียบกับ (222) *อรรถกถาจุลลนันทียชาดก* และ (513) *ชยทิสชาดก*
ซึ่งพระโพธิสัตว์สละชีวิตแก่มารดาบิดาใน*อรรถกถาชาดก* สิ่งที่แตกต่างกันอย่างชัดเจนคือ แม่
พระโพธิสัตว์ในชาดกทั้งสองเรื่องจะยอมสละชีวิตเพื่อมารดาบิดา แต่พระโพธิสัตว์ไม่ได้ประกาศ
ออกมาอย่างชัดเจนว่าขอให้การสละชีวิตนั้นเป็นทานบารมี หรือเป็นปัจจัยแก่พระโพธิญาณเช่นที่
ปรากฏใน*ปัญญาสาชดก*

ใน*อรรถกถาจุลลนันทียชาดก* จาก*อรรถกถาชาดก* พระโพธิสัตว์
เสวยพระชาติเป็นลิงชื่อ มหานั้นนทียะ ทั้งพระโพธิสัตว์และน้องคือ จุลลนันทียะ ได้ร้องขอให้
นายพรานยิงตนแทนที่จะยิงมารดาซึ่งชราแล้ว แต่นายพรานใจบาปก็ได้ยิงพระโพธิสัตว์ รวมทั้ง
น้องและมารดาด้วย ในที่สุดจึงถูกแผ่นดินสูบไปเกิดในอเวจีมหานรก เมื่อพิจารณาจากเนื้อหา
รวมทั้งเหตุปรารถนาในปัจจุบันวัตถุแล้ว จะเห็นว่าชาดกเรื่องนี้มุ่งแสดงอุปนิสัยอันหยาบช้าของพระ
เทวทัต และมุ่งแสดงผลของการกระทำชั่ว เบียดเบียนทำร้ายผู้อื่นมากกว่าที่จะมุ่งแสดงว่าการสละ
ชีวิตของพระโพธิสัตว์เป็นการบำเพ็ญทานบารมี

ส่วน*อรรถกถาชยทิสชาดก* จาก*อรรถกถาชาดก* ดูจะใกล้เคียงกับชาดก
ทั้งสี่เรื่องใน*ปัญญาสาชดก*มากกว่า โดยที่เริ่มต้นปัจจุบันวัตถุเป็นเรื่อง “มาตุโปสกภิกษุ” หรือภิกษุ
เลี้ยงมารดา เช่นเดียวกับใน*ปัญญาสาชดก* พระโพธิสัตว์อาสาที่จะให้อมนุษย์กินตนแทนพระบิดา
อย่างกล้าหาญ ในเรื่องนี้ แม้พระโพธิสัตว์จะไม่ได้ประกาศปณิธานให้การสละชีพของตนเพื่อบิดา
เป็นปัจจัยแก่สัพพัญญุตญาณอย่างชัดเจน แต่เนื่องจากพระโพธิสัตว์อ้างถึงเรื่องเมื่อครั้ง
เสวยพระชาติเป็นสสบัณฑิต ทำให้ความคิดเรื่องการสละชีวิตเป็นทานบารมีชัดเจนขึ้นกว่า*อรรถก
ถาจุลลนันทียชาดก* แต่แม้กระนั้นก็ยังไม่ชัดเจนเท่ากับชาดกใน*ปัญญาสาชดก*

ปัจจุบันวัตถุของชาดกทั้ง 4 เรื่องที่พระโพธิสัตว์สละชีวิตแก่มารดาบิดาใน
*ปัญญาสาชดก*ปรารถนามาตุโปสกภิกษุ หรือเรื่องภิกษุที่นำอาหารที่บิณฑบาตมาได้ไปเลี้ยงมารดา ทำ

ให้ภิกษุอื่นพากันตีเตียน แต่พระพุทธเจ้ากลับตรัสสรรเสริญการกระทำดังกล่าว ซึ่งเป็นความอย่างเดียวกับปัจจุบันวัตถุของ (540) *อรรถกถาสามชาดกหรืออรรถกถาสุวรรณสามชาดก* และอีกหลายเรื่องใน*อรรถกถาชาดก* จากนั้นทรงเล่าชาดกอันแสดงว่า พระโพธิสัตว์สละได้แม้ชีวิตของตนเพื่อมารดาบิดาด้วยความกตัญญู อย่างไรก็ตาม แม้ใน*อรรถกถาชาดก* จะพบชาดกที่มีปัจจุบันวัตถุแสดงเรื่องพระพุทธเจ้าปรารถนาภิกษุเลี้ยงมารดาเป็นจำนวนมาก แต่ชาดกที่นำมาแสดงในส่วนอดีตวัตถุมักไม่ได้เน้นเล่าเรื่องพระโพธิสัตว์สละชีวิตเพื่อมารดาบิดาดังเช่น*ปัญญาสาชดก* มีก็พบเพียงแต่*อรรถกถาขยทิสชาดก* ซึ่งพระโพธิสัตว์ยอมสละชีวิตแต่บิดาเท่านั้น ในปัจจุบันวัตถุของ*อรรถกถาจุลลันนทิสชาดก* ซึ่งพระโพธิสัตว์ขอยอมตายแทนมารดา พระพุทธเจ้าก็ไม่ได้ปรารถนาภิกษุเลี้ยงมารดา แต่ปรารถนาพระเทวทัตและอุกฤษฏ์วิบากของผู้ประกอบกรรมชั่ว ส่วนใหญ่*อรรถกถาชาดก*จะแสดงความเป็นผู้กตัญญูต่อมารดาบิดาของพระโพธิสัตว์ในลักษณะอื่น พบหลายเรื่อง เช่น (455) *อรรถกถามาตุโปสชาดก* ว่าด้วยพญาช้างเลี้ยงมารดา (484) *อรรถกถาสาลิกทวารชาดก* ว่าด้วยนกแขกเต้าเลี้ยงพ่อแม่ เป็นต้น

การที่พบชาดกที่พระโพธิสัตว์สละชีวิตเพื่อมารดาบิดาใน*ปัญญาสาชดก* เป็นจำนวนมาก คือ 4 เรื่อง จากจำนวนชาดกที่พระโพธิสัตว์สละอวัยวะและชีวิตทั้งหมด 12 เรื่อง มากกว่า*อรรถกถาชาดก*ที่พบทั้งหมดเพียง 2 เรื่อง และแต่ละเรื่องก็เล่าเรื่องคล้ายคลึงกันจนเป็นแบบ เว้นแต่เรื่อง*สิริวิบุลยิตติชาดก* เท่านั้นที่แนวเรื่องต่างออกไป ทำให้ผู้วิจัยตั้งข้อสงสัยว่าจะเป็นไปได้หรือไม่ว่า การให้มารดาหรือบิดาเป็น “ผู้รับ” ทานชีวิตนี้ ทำให้การสละชีวิตเป็นทานมีความสมเหตุสมผล เพราะเข้ากันได้กับวิถีคิดแบบไทยที่ถือว่ามารดาบิดาเป็นผู้ให้กำเนิดชีวิต การสละชีวิตของตนเพื่อมารดาบิดาเป็นสิ่งยอมรับได้และสมควรกระทำ เพราะเป็นการแสดงความกตัญญูต่อบุพการี

การสละอวัยวะและชีวิตของพระโพธิสัตว์อีกลักษณะหนึ่ง ซึ่งเป็นแนวคิดที่ไม่พบใน*อรรถกถาชาดก* แต่พบในชาดกหลายเรื่องใน*ปัญญาสาชดก* ได้แก่การสละชีวิตบูชา แต่พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์

ใน (11) *ทูลกบฏนทิตชาดก* พระโพธิสัตว์เป็นบุตรพ่อค้า ในสมัยนั้น พระราชาเป็นมิชฌาภิภูฏี หลงเชื่อคำของปุโรหิตจึงมีรับสั่งให้จับพระภิกษุมาจองจำทรมาน พระโพธิสัตว์ซึ่งมีศรัทธาอย่างสูงต่อพระรัตนตรัยได้ให้ทองคำหนักเท่าตัวภิกษุแต่ละรูปแด่พระราชาเพื่อไถ่บรรดาพระภิกษุจากพันธนาการ แต่ทองคำก็ไม่เพียงพอ แม้จะได้ขายทรัพย์สมบัตินำเงินไปซื้อทองคำเพิ่มแล้วก็ตาม จึงเหลือสามแฉกร้อยอีกรูปหนึ่ง พระโพธิสัตว์จึงอาสาใช้ชีวิตตนเองไถ่สามแฉกรูปนั้น ตั้งจิตปรารถนาสัพพัญญุตญาณ

ข้าพเจ้าสละชีวิตครั้งนี้เพื่อประโยชน์แก่พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ มารดาจงอย่าห้ามข้าพเจ้าเลย เหตุใดข้าพเจ้าจึงว่าดังนี้เล่า เพราะว่า พระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า พระสงฆ์เจ้านี้ เป็นพระที่บ่งส่องสัตว์โลกให้สว่าง ให้รู้ ทางบาปบุญคุณโทษ เปรียบดังแสงพระอาทิตย์อันส่องโลกให้สว่างทุกแห่ง หล้าฉะนั้น คนจำพวกใดถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์เป็นที่พึ่งแล้ว ความหวาดหวั่นต่ออันตรายย่อมไม่มีแก่คนจำพวกนั้นเลย คนจำพวกนั้นย่อมจะถึงซึ่งทางดำเนินแห่งความสุขอันเกษม...

ทุลกันทีตชาดก

(กรมศิลปากร, 2549 ก: 188-189)

ใน (17) *วิริยบัณฑิตชาดก* พระโพธิสัตว์เป็นคนยากจน เมื่อได้ยินข่าวว่า พระราชาจะสร้างพระพุทธรูป ก็มีศรัทธาปรารถนาจะได้ปิดทองพระพุทธรูป จึงนำบุตรภรรยาไป ขายในตระกูลมั่งคั่ง ได้เงินมาก็นำมาซื้อแผ่นทองคำปิดพระพุทธรูป แต่ทองคำเปลวนั้นไม่พอ พระโพธิสัตว์จึงเจียนเนื้อตนเองให้พระอินทร์ซึ่งแปลงกายเป็นช่างทองมาเนรมิตเป็นทองหุ้มพระพุทธรูป

ในลำดับนั้น สัตราภคตกลลงมาจากอากาศตั้งอยู่ในที่เฉพาะหน้าพระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์ก็หยิบสาตรามาปรารถนาจะเชือดมั่งสะออกจากตนแล้ว ตั้งสัตยาธิษฐานอีกว่า ถ้าข้าพเจ้าปิดทองพระพุทธรูปปฏิมากรยังไม่สำเร็จทั่วองค์ トラบใด ขออย่าให้ชีวิตของข้าพเจ้าแตกดับครานั้น เมื่อข้าพเจ้าปิดทองพระพุทธรูปปฏิมากรทั่วทั้งองค์สำเร็จแล้ว ชีวิตของข้าพเจ้าจึงแตกดับเถิด ครั้น อธิษฐานดังนี้แล้ว ก็เชือดมั่งสะออกจากกายส่งให้นายช่างทองคือท้าวโกสีย์... ครั้นปิดทองพระพุทธรูปปฏิมากรสำเร็จทั่วแล้ว ก็บังเกิดความโสมนัสยินดีปรีดา จึงหมอบพุดลงแทบพระบาทพระพุทธรูปปฏิมากรแล้ว ก็วิสาขณีสลบอยู่ ณ ที่นั้น

วิริยบัณฑิตชาดก

(กรมศิลปากร, 2549 ก: 270)

ใน (18) *ธรรมโศคนทชาดก*¹³ และ (26) *สุรูปชาดก* มีแนวเรื่องคล้ายคลึงกัน พระโพธิสัตว์เป็นกษัตริย์ผู้ปรารถนาแรงกล้าจะฟังพระธรรม ร้อนไปถึงพระอินทร์ จึงได้แปลงกายเป็นมหายักษ์

¹³ Unebe (2008: 10) กล่าวว่าเรื่อง *ธรรมโศคนทชาดก* นี้ปรากฏในตัวของลังกา ได้แก่ ใน *คัมภีร์ธรวาหิณี* ของเวเททเถระ (คริสต์ศตวรรษที่ 13) และใน *คัมภีร์สหสวัตถุปรกรณ์* นอกจากนี้ในญี่ปุ่น มีภาพ

มาเพื่อแสดงธรรม โดยขอแลกกับร่างกายของพระโพธิสัตว์เป็นอาหาร ส่วนในสูตรขาดก พระโพธิสัตว์สัญญาจะมอบตนเป็นอาหารแก่ยักษ์เพื่อแลกกับการได้ฟังธรรมเช่นกัน แต่ก่อนที่จะสละร่างกายของตนแก่ยักษ์ พระโพธิสัตว์ได้ประทานพระมเหสีและพระราชากุมารด้วย พระอินทร์ในร่างของยักษ์ได้สร้างทำประหนึ่งว่าเคี้ยวกินพระมเหสีและพระราชากุมารเพื่อทดลองใจพระมหาสัตว์ แล้วจึงแสดงธรรม

เปมโต ชายเต โสโก	เปมโต ชายเต ภัย
เปมโต วิปฺปมุตฺตสฺส	นตฺถิ โสโก กุโต ภัย
ตณฺหยา ชายเต โสโก	ตณฺหยา ชายเต ภัย
ตณฺหยา วิปฺปมุตฺตสฺส	นตฺถิ โสโก กุโต ภัย
รติยา ชายเต โสโก	รติยา ชายเต ภัย
รติยา วิปฺปมุตฺตสฺส	นตฺถิ โสโก กุโต ภัย
กามโต ชายเต โสโก	กามโต ชายเต ภัย
กามโต วิปฺปมุตฺตสฺส	นตฺถิ โสโก กุโต ภัย

แปลว่า ความเศร้าโศกและความกลัวยอมบังเกิด เพราะความรัก เมื่อบุคคลมาพ้นไปเสียจากความรักแล้ว ความเศร้าโศกและความกลัวแต่ที่ไหนๆ ก็ไม่มี อนึ่งความเศร้าโศกและความกลัวยอมเกิดเพราะตัณหา เมื่อบุคคลพ้นไปเสียจากตัณหาแล้ว ความเศร้าโศกและความกลัวแต่ที่ไหนๆ ก็ไม่มี อนึ่งความเศร้าโศกและความกลัวยอมบังเกิดแต่ความยินดี เมื่อบุคคลมาพ้นไปเสียจากความยินดีแล้ว ความเศร้าโศกและความกลัวแต่ที่ไหนๆ ก็ไม่มี อนึ่งความเศร้าโศกและความกลัวยอมบังเกิดเพราะกามความใคร่ความปรารถนา เมื่อบุคคลมาพ้นไปเสียจากความใคร่ความปรารถนาแล้ว ความเศร้าโศกและความกลัวแต่ที่ไหนๆ ก็ไม่มี

(กรมศิลปากร, 2549 ก: 359-360)

เห็นได้ว่าพระโพธิสัตว์ในขาดกกลุ่มนี้มีศรัทธาในพระรัตนตรัยอย่างยิ่ง สามารถสละตนเพื่อพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ได้ เป็นการแสดงคุณของพระรัตนตรัยว่าประเสริฐสูงสุด การสละชีวิตบูชาแด่พระรัตนตรัยนี้เป็นแนวเรื่องการสละชีวิตของพระโพธิสัตว์ที่ไม่

จิตรกรรมขาดกเรื่องนี้ที่ Tamamushi Shrine (คริสต์ศตวรรษที่ 7) และยังปรากฏใน (มหายาน-) มหาปริณิรวาณสูตร (Taisho 12, no. 374, pp. 449-451; no. 375, pp.691-693)

พบใน**อรรถกถาชาดก** แต่เน้นมากใน**คัมภีร์อนาคตวงศ์** ซึ่งเป็นวรรณคดีไทยพุทธศาสนาที่มีทานและทานบารมีเป็นแนวคิดสำคัญอีกเรื่องหนึ่งซึ่งจะกล่าวต่อไปภายหลัง

หากเปรียบเทียบ**ปัญญาสชาดก ฉบับหอสมุดแห่งชาติ** กับ**ปัญญาสชาดกฉบับอื่นๆ** ไม่ว่าจะเป็น**ปัญญาสชาดก ฉบับล้านนาไทย** จากวัดสูงเม่น จ. แพร่ **เชียงใหม่ปัญญาสชาดก** ซึ่งแปลจากภาษาพม่า **ปัญญาสชาดก ฉบับลาว** และ**เขมร**¹⁴ แล้ว จะพบชาดกที่พระโพธิสัตว์สละอวัยวะและชีวิตเรื่องเดียวกันตรงกันถึง 10 เรื่องจาก 12 เรื่อง แสดงว่าชาดกเหล่านี้ น่าจะเป็นที่รู้จักกันแพร่หลายเป็นอย่างดีในดินแดนแถบนี้

ชาดกที่พระโพธิสัตว์สละอวัยวะและชีวิต	ไทย	ล้านนา	พม่า	เขมร	ลาว
1. รัตนปโชตชาดก (4)	●	●	●	●	●
2. สิริวิบุลกิตติชาดก (5)	●	●	●	●	●
3. สิริจุทามณีชาดก (7)	●	●	●	●	●
4. ทูลกบัณทิตชาดก (11)	●	●	●	●	●
5. มหาสุรเสนชาดก (14)	●	●	●	●	●
6. วิริยบัณทิตชาดก (17)	●	●	●	●	●
7. ธรรมโสณทกชาดก (18)	●	-	-	●	-
8. นรชีวะชาดก (25)	●	●	●	●	●
9. สุรูปชาดก (26)	●	●	●	●	●
10. มหาปทุมชาดก (27)	●	●	●	●	●
11. เสตบัณทิตชาดก (30)	●	●	●	●	●
12. สุวรรณกัจฉปชาดก (43)	●	-	-	-	-

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบชาดกที่พระโพธิสัตว์บริจาคอวัยวะและชีวิตใน**ปัญญาสชาดก ฉบับหอสมุดแห่งชาติ** (ไทย) ฉบับล้านนาไทย จากวัดสูงเม่น จ. แพร่ ฉบับภาษาพม่า (**เชียงใหม่ปัญญาสชาดก**) ฉบับเขมร และฉบับลาว

3.2.1.2 การบำเพ็ญทานบารมีด้วยการบริจาคบุตรและภรรยา

การบำเพ็ญทานบารมีด้วยการบริจาคบุตรและภรรยาใน**อรรถกถาชาดก** พบเพียงเรื่องเดียวคือ (547) **อรรถกถาเวสสันดรชาดก** ขณะที่**ปัญญาสชาดก**มีชาดกที่พระโพธิสัตว์บำเพ็ญทานบารมีโดยการบริจาคบุตรและภรรยาจำนวนมากถึง 6 เรื่อง เป็นไปได้ว่าอนุภาคการบริจาคบุตรภรรยาจะได้รับอิทธิพลมาจาก**อรรถกถาเวสสันดรชาดก** ซึ่งเป็นที่นิยมมาก

¹⁴ **ปัญญาสชาดก** ฉบับเขมร และฉบับลาว อ้างใน Fickle (1978: 16-23)

ในสังคมวัฒนธรรมไทย บางเรื่องปรากฏร่วมกับการบำเพ็ญทานบารมีอย่างอื่นด้วย และแต่ละเรื่อง บุตรภรรยาต่างยินยอมโดยดี ซึ่งทำให้การบริจาคบุตรภรรยาใน**ปัญญาสชาดก**มีลักษณะเป็น “อุตมคติ” มากยิ่งขึ้น

ใน (6) **วิบุลราชชาดก** และ (12) **อาทิตชาดก** มีแนวเรื่องคล้ายคลึงกันคือ พระโพธิสัตว์เป็นกษัตริย์ บริจาคบุตรภรรยาแก่พระอินทร์ซึ่งแปลงเป็นพราหมณ์มาทูลขอ ใน**วิบุลราชชาดก** พระโพธิสัตว์ให้พระราชเทวี พระราชธิดา และราชสมบัติแก่พระอินทร์ซึ่งแปลงเป็นพราหมณ์มาทูลขอ

เรายอมยกให้มีได้ยอทั้อ ดูกรท่านพราหมณ์ เจ้าจงเป็นอิสริภาพนำราชบุตรของเราไปตามความประสงค์ สิ่งอื่นๆ ที่มีอยู่เจ้าต้องการ เราจะให้มีได้ปิดบังไว้ใจของเรายินดีในทานการให้ฝ่ายเดียว ตรัสดังนี้แล้วจึงให้เชิญพระราชธิดาเข้ามาให้พระราชธิดาสรงและให้เสวยและทรงเครื่องแล้วจุ่มพิต เมื่อจะประทานให้เป็นสิทธิ์แก่พราหมณ์ไป จึงประกาศให้เทพยดาเป็นพยานด้วยพระคาถาดังนี้ว่า

โกนุโต เทวสงฆมาโย	สพฺเพ เทวา สมากตา
ทานํ เม อนุโมทนตุ	ปุณฺณํ คนฺหนตุ อิทิสํ
ตสฺส ปุตฺตินฺจ ทสฺสามิ	ปิยํ จิตฺเตน เทมิหํ
ปุตฺตมฺหสฺสุชาติ	โพธิยาเยว การณาฯ

ความว่า ข้าแต่ฝูงเทพยดาทั้งหลายผู้เจริญ ขอเชิญเทพยดาจงมาประชุมกันอนุโมทนาทานของข้าพเจ้า จงถือเอาส่วนบุญด้วยเทอญ บัดนี้ ข้าพเจ้าจักให้ราชบุตรเป็นที่รักทรงลักษณะอันเลิศแก่พราหมณ์ไป เพื่อเหตุเป็นปัจจัยแก่พระโพธิญาณ ในอนาคตกาลภายหน้า ทรงประกาศดังนี้แล้วก็มอบราชบุตรให้อินทรพราหมณ์ไป

วิบุลราชชาดก

(กรมศิลปากร, 2549 ก: 138-139)

ส่วนใน**อาทิตชาดก** พระโพธิสัตว์บริจาคพระราชเทวีเป็นทานแก่พระอินทร์ซึ่งแปลงเป็นพราหมณ์ และถูกทดสอบความมั่นคงของจิตใจ แม้พระราชเทวีถูกทำร้ายต่อหน้า จิตก็ไม่หวั่นไหว

คราวนั้นท้าวสหัสสนันยน์ แก่ตั้งยุคมวยพระเกศราชเทวี มิได้ปราณีอุดลาก ผลักไล่ไปต่อหน้าพระที่นั่ง พระราชเทวีก็ร้องขึ้นด้วยเสียงอันดัง พระราชาทรงฟังจึง

ตรัสพลอบว่า แน่พระทำวนี้เองผู้เจริญ อย่าร้องไห้ไปเลยจะเศร้าศรี พี่ขอพระ
โศกญาณกะพระนางเธอครั้งนี้ พระนางสังขราชเทวีจึงกราบทูลว่า ข้าแต่มหाराช
เจ้า ข้าพระพุทธเจ้าเต็มใจถวายพระโศกญาณแก่พระองค์มิได้นายหนี

...

ในกาลเมื่อพระเจ้าอาทิตย์ราช ทรงบำเพ็ญกริยาทานครั้งนั้น พรหมณ์มี
ความโกรธ ชุกกระชากลากพระราชเทวีไปต่อพระพักตร์ พระราชาจะได้พิโรธ
หาบมิได้ ทรงมุ่งหมายพระโศกญาณอย่างเดียวยจริง

อาทิตย์ชาดก

(กรมศิลปากร, 2549 ก: 200)

ใน (26) *สุรูปชาดก* พระโศกีสต์วิสละชีวิตเพื่อแลกกับการได้ฟังพระธรรม
ก่อนจะสละตน ได้มอบพระราชเทวีและพระราชโอรสเป็นอาหารแก่พระอินทร์ซึ่งแปลงเป็นมหา
ยักษ์ เพื่อแลกกับการได้ฟังธรรม

การให้บุตรภรรยาใน *ปัญญาสชาดก* ยังรวมถึงการขายบุตรภรรยาเพื่อนำ
ทรัพย์ไปทำทานคือปิดทองพระพุทธรูปด้วย พบในเรื่อง (17) *วิริยบัณฑิตชาดก* และ (42) *จันทเสน
ชาดก* ใน *วิริยบัณฑิตชาดก* พระโศกีสต์วิเป็นคนยากจน ปรารถนาที่จะร่วมบุญกับพระราชบิดทอง
พระพุทธรูปปฏิมากร จึงคิดจะขายตนเองแล้วนำทรัพย์ไปซื้อทองคำ แต่ภรรยาของพระโศกีสต์วิได้
ขอให้นำตนและบุตรไปขายแทน อย่างไรก็ตาม ทองคำที่ได้จากการขายบุตรภรณานั้นก็ไม่พอ จึงได้
ปฏิญาณที่จะมอบตนเองเพื่อแลกกับทองคำ พระอินทร์ได้ยินดังนั้นจึงแปลงเป็นนายช่างทอง เชื้อน
เมื่อพระโศกีสต์วิแล้วกระทำให้เป็นแผ่นทองคำปิดพระพุทธรูปจนสำเร็จทั่วทั้งองค์แล้วสิ้นสติ แต่
พระอินทร์ก็ได้ใช้ทิพยโอสถทำให้ฟื้นคืนชีวิตภายหลัง

ชาดกอีกเรื่องหนึ่งที่พระโศกีสต์วิขายภรรยาเพื่อนำทรัพย์ไปทำทานคือ
(46) *อรินทมาชาดก* มีเรื่องที่ซับซ้อนกว่าชาดกเรื่องอื่นๆ ในกลุ่มเดียวกันเล็กน้อย คือ พระโศกีสต์วิ
เป็นกษัตริย์ทรงพระนามว่าพระเจ้าอรินทมาะ วันหนึ่งทรงตั้งพระทัยว่าจะบริจาคทานภายในคือ
อวัยวะและชีวิตทั้งสิ้นแก่ผู้ที่มาขอ พระอินทร์ทราบเหตุนี้แล้ว ปรารถนาจะช่วยพระโศกีสต์วิ
บำเพ็ญบารมีให้เต็ม จึงแปลงเป็นพรหมณ์ชรามาขอทรัพย์พันตำลึงแล้วถวายคืนฝากไว้ กล่าวว่
จะมารับคืนภายหลัง จากนั้นก็แปลงเป็นพรหมณ์หนุ่มมาขอราชสมบัติ พระเจ้าอรินทมาะจึงออก
จากเมืองและสละทุกสิ่งที่มีจนหมด ไม่นานพระอินทร์ก็แปลงเป็นพรหมณ์ชรากลับมาขอรับทรัพย์
พันตำลึงที่ฝากไว้วันนั้น พระโศกีสต์วิซึ่งไม่เหลือทรัพย์ใดๆ ก็จึงขายพระราชเทวีและขายตนเองเป็น
ทาส เพื่อนำทรัพย์นั้นมาให้แก่พรหมณ์ตามที่ได้สัญญาไว้

เป็นที่น่าสังเกตว่า การบริจาคบุตรและภรรยาในปัญญาสชาดกมีลักษณะเป็นอุดมคติอย่างยิ่ง คือ บุตรภรรยาของพระโพธิสัตว์จะแสดงความภักดี มีใจศรัทธายินยอมให้พระโพธิสัตว์มอบตนให้ โดยถือว่าตนเป็นทาส พระโพธิสัตว์เป็นนายเหนือตน บางครั้งถึงกับออกปากอาสาสละตนเองเลยทีเดียว เช่น *วิริยบัณฑิตชาดก* ซึ่งพระโพธิสัตว์ประสงค์จะขายตัวนำทรัพย์มาซื้อทองปิดพระพุทธรูป แต่ภรรยากลับอ่อนวอนขอให้พระโพธิสัตว์ขายตนเองกับลูกแทน

คูกรเจ้าสุชาดา เราจักไปในที่ไหนหามิได้ ก็แต่ทว่าเราได้ยินเสียงเขาป่าวร้องให้ไปปิดทองพระพุทธรูปปฏิมากร เราปรารถนาจะทำกุศลพร้อม กับพระราชาสักคราวหนึ่ง จึงขอลาเจ้าเพื่อจะขายตัวเอาทรัพย์มาซื้อทอง ไปกระทำการอันกุศลพร้อมกันกับพระราชา นางสุชาดาได้ฟังดังนั้น ก็มีหทัยอันหวั่นไหวน้ำตาไหลลงอาบหน้า จึงพูดแก่พระโพธิสัตว์ว่า ข้าแต่ท่านผู้เป็นสามี **ข้าพเจ้านี้เป็นบาทบริจาริกาของท่าน ส่วนเรวัตตกุมารผู้เป็นบุตรนั้นก็ดุจเป็นทาส** ท่านจงพาข้าพเจ้าทั้งสองนี้ไปขายไว้ในตระกูลอันมั่งคั่ง เมื่อท่านปรารถนาสิ่งใดเป็นต้นว่าเงินหรือทองก็ดี ก็จงถือเอาสิ่งนั้นมาทำการกุศลตามชอบใจเถิด

พระโพธิสัตว์ได้ฟังดังนั้น จึงพูดห้ามนางสุชาดาถึงสองครั้งสามครั้ง นางสุชาดาก็หาฟังไม่ พุดยื้นคำอยู่ดังนั้น

วิริยบัณฑิตชาดก

(กรมศิลปากร, 2549 ก: 265)

ใน*สุรูปชาดก* พระมเหสีและพระราชากุมารยอมอาสาที่จะสละตนเป็นอาหารแก่ยักษ์ เพื่อแลกกับการที่ยักษ์จะแสดงธรรมแก่พระโพธิสัตว์

อหัง ทาสี ดุยหัง เทว	สามิโก มม อิสฺสโร
ธมฺมเหตุกั ทชฺชามิ	ยกุขสฺส อภิปฺปาเยน
เม ยทิ อตฺถิ ยั โทสั	กาเยน วาจาเย อุต
เจตสา ปาปึ มยา กตึ	ทุจฺจริตึ ชฺมามิ เทว

แปลว่า ข้าแต่เทวดาเจ้า ข้าพระบาทเป็นทาสีของพระองค์ พระองค์เป็นเจ้าอิสระของข้าพระบาท พระองค์จงประทานข้าพระบาทให้แก่ยักษ์ตามพระราชาประสงค์เถิด ถ้าโทษสิ่งใดของข้าพระบาทมีอยู่ หรือว่ากรรมอันเป็น

บาปทุจริตที่ข้าพระบาทได้กระทำแล้วด้วยกายวาจาใจ ขอพระองค์โปรดอดโทษนั้นๆ แก่ข้าพระบาทเถิดฯ

...

พระราชกุมารได้สดับถ้อยคำแล้วจึงรำพึงในพระทัยว่า พระราชบิดาจะให้เราแก่ยักษ์เพื่อประสงค์จะทรงฟังพระธรรม เราก็จักถวายตนของเรา แล้วก็ลุกขึ้นนั่งถวายบังคมบรมกษัตริย์เจ้าแล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ประดุจดั่งเทพยดา ข้าพระบาทเป็นบุตรเกิดจากพระอุระของพระองค์ ขอพระองค์จงพระราชทานข้าบาทให้แก่ยักษ์ เพื่อพระประสงค์จะทรงฟังพระธรรมเถิด

สุรูปชาดก

(กรมศิลปากร, 2549 ก: 357-358)

ในวิบูลราชชาดก และอาทิตชาดก ก็เช่นกัน พระเทวียินยอมให้พระโพธิสัตว์บริจาคนางด้วยถือว่าทรงเป็นทาสของพระโพธิสัตว์

... ข้าแต่เทพยดา ห่มอมฉันคิดว่าเป็นข้ารัฐพระบาท **พระองค์ทรง** **ราชอำนาจเป็นเจ้านายของห่มอมฉัน** พระองค์ทรงพอพระหฤทัยจะประทานห่มอมฉันให้ผู้ใดไป ฟังประทานให้ผู้นั้นตามประสงค์ หรือพระองค์จะไม่ทรงพระกรุณาปราณี **จะซื้อขายและเช่า** ห่มอมฉันสุนทรียอมสารภาพทุกสิ่งอัน

(วิบูลราชชาดก (กรมศิลปากร, 2549 ก: 137)

การบริจาคนบุตรและภรรยาทานนี้มีลักษณะที่เหมือนและแตกต่างจากใน อรรถกถาเวสสันดรชาดก ส่วนที่เหมือนกันคือ พระนางมัทรีในอรรถกถาเวสสันดรชาดกยินยอมให้พระเวสสันดรบริจาคนางแก่พระอินทร์ซึ่งแปลงเป็นพราหมณ์แต่โดยดีเช่นกัน ดังที่บรรยายว่า

... พระนางมัทรีมิได้ทำพระพักตร์สยักริ้วพระภัสดา ไม่ทรงแสดงพระอาการขวยเขิน ไม่ทรงกันแสง เมื่อพระภัสดาทอดพระเนตร พระนางเจ้าก็ทรงดูษณีภาพ พระภัสดาก็ทรงทราบพระอัธยาศัยอันประเสริฐของพระนางเจ้า.

...

หม่อมฉันผู้ยังเป็นสาว เป็นเทวีของพระองค์
ท่านใด พระองค์ท่านนั้นเป็นพระภักดา เป็นใหญ่ของ
หม่อมฉัน พระองค์ท่านทรงปรารถนาจะพระราชทาน
แก่บุคคลใด ก็จงพระราชทานแก่บุคคลนั้น หรือจะพึง
ขายพึงฆ่าเสีย ก็ย่อมได้.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525 ซ: 764-766)

แต่ส่วนที่ต่างกันมาก คือการบำเพ็ญบุตรทานบารมีในกัณฑ์กุมาร ซึ่งสอง
กุมารคือพระชาลีและพระกัณหาชีนาไม่ทรงยินยอมที่จะให้พระบิดาบริจาคตนเองแก่ชุก จนพระ
เวสสันดรต้องตรัสเกลี้ยกล่อม จนพระชาลียินยอมในที่สุด แต่ที่ยอมนั้นก็ด้วยขัตติยมานะ

พระชาลีราชกุมารได้ทรงสดับพระดำรัสของพระราชบิดา จึงทรงคิดว่า
ตาพรหมณ์จึงทำเราตามใจชอบเถิด เราจักไม่กล่าวคำสองกับพระราชบิดา

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525 ซ: 720)

อีกส่วนที่ต่างกันคือ การแสดงความมั่นคงไม่หวั่นไหวในจิตใจของพระ
โพธิสัตว์หลังจากที่ได้บริจาคบุตรทานไปแล้ว ทั้งขาดกใน**ปัญญาสชาติก** และ**อรรทกถาเวสสันดร**
ชาติก ต่างนำเสนอภาพความโหดร้ายของผู้รับทานไม่ว่าจะเป็นพรหมณ์ ยักษ์ หรือชุกที่
กระทำต่อบุตรหรือภรรยาของพระโพธิสัตว์ ใน**ปัญญาสชาติก** พระโพธิสัตว์สามารถมองดูการ
กระทำนั้นได้ด้วยจิตใจที่วางเฉยไม่หวั่นไหว ต่างจาก**อรรทกถาเวสสันดรชาติก** เพราะหลังจากที่ได้
บริจาคสองกุมารไปแล้ว ชุกก็ตีสองกุมารต่อหน้าพระพักตร์ ทำให้พระโพธิสัตว์เกิดความหวั่นไหว
เกิดความโกรธ ต้องการที่จะทำร้ายชุกที่ตีสองกุมาร สื่อให้เห็นจิตใจของพระเวสสันดรที่มีความ
เป็นมนุษย์ หวั่นไหวเมื่อเห็นลูกของตนถูกทำร้าย เห็นเยื่อใยความยึดมั่นระหว่างพ่อกับลูกที่พระ
เวสสันดรมีต่อสองกุมาร ก่อนที่พระองค์จะข่มให้สงบลงในที่สุดด้วยอุเบกขาญาณ

แต่นั้น พระเวสสันดรราชขัตติยดาบสทรง
บริจาคปิยบุตรทานแล้วเสด็จเข้าสู่บรรณศาลา ทรงคร่ำ
ครวญอย่างน่าสงสาร.

คาถาแสดงการพร่ำรำพันของพระมหาสัตว์มีดังต่อไปนี้

วันนี้ เด็กทั้งสองจะเป็นอย่างไรหนอ หิว กลัว
เดินทาง ร้องไห้ เวลาเย็นบริโภคอาหาร ใครจะให้
โภชนาหารแก่เด็กทั้งสองนั้น เด็กทั้งสองจะร้องขอ
อาหารว่า แม่จ๋า หม่อมฉันทั้งสองหิว ขอเสด็จแม่จง

ประทานอาหารแก่ม่อมฉันทั้งสอง. เด็กทั้งสองดำเนินด้วยพระบาทเปล่า ไม่มีรองพระบาท จะดำเนินไปตามหนทาง อย่างไรหนอ. เมื่อเด็กทั้งสองมีพระบาทพองบวมทั้งสองข้าง ใครจักจูงหัตถ์เธอทั้งสองไป ชุชกดี ลูกๆผู้ไม่ประทุษร้ายต่อหน้าเรา แก่ช่างไม่อดสูแก่ใจบ้างเลยหนอ แก่เป็นอลัชชีแท้ ใครที่มีความอดสูแก่ใจ จักกล้าตีทาสีทาส หรือคนใช้อื่นของเราที่สละให้แล้วได้ ชุชกแก่ดำดีลูกๆ ที่รักของเราทั้งเห็นต่อตา ดุจคนหาปลา ตีปลาที่ติดอยู่ในปากแห.

...

ครั้งนั้นความปริวิตกได้เกิดขึ้นแก่พระเวสสันดรมหาสัตว์ ด้วยทรงสึเนหาในพระโอรสและพระธิดาอย่างนี้ว่า พรหมมณีนีเปียดเบียน ลูกทั้งสองของเราเหลือเกิน เมื่อไม่อาจกลั้นความโศกไว้ได้ดังนี้ เราจักติดตามไปฆ่าพรหมมณีเสียแล้วนำลูกทั้งสองกลับมา แต่นั้น กลับทรงหวนคิดได้ว่า การที่ลูกเราทั้งสองถูกเปียดเบียนเป็นความลำบากยิ่ง นั้นไม่ใช่ฐานะ การบริจาคปิยบุตรทานแล้ว จะเดือดร้อนภายหลัง หาใช้ธรรมของสัตบุรุษไม่.

...

พระกัณหาชินาราชกุมารีทรงคร่ำครวญว่า ข้าแต่เสด็จพ่อ ก็ตาพรหมมณีนีนำม่อมฉันสองพี่น้องไป ยังไม่ทันถึงประตูป่าเลย แกมีตาทั้งคู่แดงเป็นเหมือนมีโลหิตไหล เพื่อจะเคี้ยวกิน คือนำไปด้วยหวังว่า จักเคี้ยวกินเสียทั้งหมด พระองค์ก็ทรงเห็นม่อมฉันสองพี่น้องถูกนำไปเพื่อเคี้ยวกินหรือเพื่อต้มเสีย ขอพระองค์จึงมีความสุขทุกเมื่อเกิด.

เมื่อพระกัณหาชินากุมารีน้อยทรงพิลาปรำพันองค์สิ้นเสด็จไปอยู่ พระเวสสันดรมหาสัตว์ทรงเศร้าโศกเป็นกำลัง พระหทัยวัตฤธร้อน เมื่อพระนาสิกไม่พอจะระบายพระอัสสาสะปัสสาสะ ก็ต้องทรงปล่อยให้พระอัสสาสะปัสสาสะอันร้อนออกทางพระโอษฐ์ พระอัสสุเป็นดังหยาดพระโลหิตไหลออกจากพระเนตรทั้งสอง พระเวสสันดรมหาสัตว์ทรงดำริว่า ทุกข์เห็นปานนี้เกิดเพราะโทษแห่งความเส่นหา หาใช่เพราะเหตุการณ์อื่นไม่ เพราะฉะนั้น ควรเราเป็นผู้มีจิตมัธยัสถ์วางอารมณ์เป็นกลาง อย่าทำความเส่นหา ทรงดำริฉะนี้แล้ว ทรงบรรเทาความโศกเห็นปานนั้นเสียด้วยกำลังพระญาณของพระองค์ ประทับนั่งด้วยพระอาการเป็นปกติ.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525 ซี: 729-735)

การบริจาคบุตรทานของพระเวสสันดร ซึ่งสร้างความทุกข์แก่สองกุมาร และขัดแย้งกับหลักจริยธรรมนี้เป็นที่วิพากษ์วิจารณ์ตลอดมา แม้แต่ในตัวเรื่องเองก็เห็นได้จากใน กัณฑ์มหาราช ที่เหล่าเสนามาตย์ต่างติเตียนพระเวสสันดรว่า ถึงจะมีพระราชศรัทธา แต่ก็ยังครอง ฆราวาสวิสัย ควรจะบริจาคสิ่งอื่นๆ เป็นต้นว่าทาส ทาสี ม้า แม่ม้า รถ ช้างตัวประเสริฐ แก้ว เงิน ทอง ไม่ควรเลยที่จะบริจาคพระโอรสธิดา แต่เมื่อพระชาติได้ยินดงนั้น จึงตรัสปกป้องพระบิดา

พระชาติราชกุมารได้ทรงฟังคำอมาตย์เหล่านั้น เมื่อทรงอดทนคำครหา พระชนกไม่ได้ เป็นผู้ราวจะจะคำจุนเขาสินเณรุที่ถูกลมประหารด้วยพระพาทา ของพระองค์ จึงตรัสคาถานี้ว่า

ทาส ม้า แม่ม้าอัสตร รถ และช้างกฤษณรถตัวประเสริฐ
ไม่มีในนิเวศน์แห่งพระราชบิดา ข้าแต่พระอัยกาเจ้า พระราช
บิดาจะพึงพระราชทานอะไรเล่า ในอาศรมแห่งพระราชบิดา
ไม่มีศิลา ทอง เงิน แก้วมณีและแก้วประพาฬ ข้าแต่พระ
อัยกาเจ้า พระราชบิดาจะพึงพระราชทานอะไรเล่า.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525 ซ: 777-778)

ในมิลินทปัญหา เรื่องการบริจาคบุตรภรรยาทานเป็นปัญหาซึ่งพระเจ้า มิลินทียกขึ้นตรัสถามพระนาคเสนด้วย พระเจ้ามิลินท์ตรัสว่าการบริจาคบุตรภรรยาทานของ พระเวสสันดรโพธิสัตว์เป็นการให้ที่ “ยิ่งเกิน” บัณฑิตทั้งหลายย่อมติเตียน เปรียบเสมือนเกวียนที่ บรรทุกมากจนเพลาคหัก เรือบรรทุกหนักจนจมลง บริโภคอาหารเกินขนาดจนเป็นพิษให้โทษแก่ ผู้บริโภค ฝนตกชุกมากไปย่อมท่วมข้าวกล้าให้เสียหาย ให้ทานมิได้คำนึงถึงทุนทรัพย์ก็ย่อมอับจน สิ้นสมบัติ ฯลฯ

พระนาคเสนได้ฟังพระดำรัสพระเจ้ามิลินท์ติเตียนเช่นนั้น จึงทูลแก้โดย เปรียบเทียบแสดงให้เห็นความยิ่งใหญ่ของการบริจาคบุตรและภรรยา ดังนี้

“มหาราช” ดูกอบพิตรผู้ประเสริฐ ซึ่งว่าทานให้เกินให้ยิ่งนั้น บัณฑิตใน โลกจะติเตียนนินทาหาไม่ได้ ย่อมจะพากันเชยชมสรรเสริญทั่วไป แล้วต่างพากันบริจาคให้ ผู้ที่ให้ทานเช่นนี้ ย่อมถึงกิตติศัพท์เลื่องลือไปในโลก เปรียบ เหมือนคนปล้ำจะปล้ำสู้เขาได้ผลักใสให้อีกฝ่ายหนึ่งล้ม ก็เพราะมีกำลังกว่า แผ่นดินจะรองรับทรงไว้ได้ซึ่งบุคคลชายหญิง และเนียนกผู้เขาต้นไม้และ

สรรพสัตว์ทั้งหลายก็เพราะเป็นของใหญ่ยิ่ง อากาศไม่มีที่สุดก็เพราะกว้างเกิน พระอาทิตย์กำจัดหมอกทั้งหลายเสียได้ ก็เพราะมีแสงสว่างไสวยิ่งนัก พระยาราชสีห์หมดยักษ์ไม่คิดกลัวต่อสัตว์เหล่าใดเหล่าหนึ่งก็เพราะเป็นสัตว์มีชาติล่วงเสียซึ่งสัตว์ทั้งปวง... หมู่ชายหญิงยักษ์อสูรจะยอมยอบหมอบกายก้มลงกราบเท้าของภิกษุ ก็เพราะเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งศีลอันยิ่งใหญ่ พระพุทธเจ้า หาผู้ใดจะเปรียบปานมิได้ ก็เพราะเป็นผู้ประเสริฐยิ่ง “ยถา” ความดังกล่าวมานี้ มีครุณาฉันใด “เอวเมวโข มหาราช” ขอถวายพระพร ทานที่ให้เกินให้ยิ่งนั้นบัณฑิตผู้เป็นปราชญ์ทั้งหลายก็สรรเสริญชมเชย แล้วต่างพากันบริจาคให้ มีกิตติศัพท์เลื่องลือกระฉ่อนไปทั่วโลก มีอุปไมยฉันนั้น...

(กรมศิลปากร, 2549 ข: 519-520)

นอกจากนี้ก็ยังมีความอื่น ๆ อีกมาก ซึ่งล้วนแต่เป็นทัศนะที่ไม่เห็นด้วยกับการบริจาคบุตรหลาน แต่พระนาคเสนก็ได้วิชันนาแก้คำถามเหล่านั้นโดยประการต่างๆ เช่น การบริจาคบุตรภรรยาเป็นทาน ก็เช่นเดียวกับลูกหนี้ เมื่อขาดเงินไม่มีทรัพย์ใช้หนี้ก็ยอมให้บุตรรับใช้หนี้แทนหรือขายบุตรเลี้ยงชีวิตได้ (กรมศิลปากร, 2549 ข: 521) และยังโน้มน้าวให้เห็นว่า การบริจาคพระโอรสธิดาเป็นการกระทำที่ถูกต้อง ไม่ได้ทำให้พระโอรสธิดาต้องทนทุกข์ ตรงกันข้ามกลับช่วยให้พระโอรสธิดาพ้นจากความลำบากที่ต้องอาศัยในป่า เพราะทั้งสองได้กลับคืนสู่เมือง (กรมศิลปากร, 2549 ข: 524-525)

ความพยายามที่จะลดข้อโต้แย้งทางจริยธรรมของการบริจาคบุตรภรรยา ทานดังที่เกิดแก่เรื่องของพระเวสสันดรยังปรากฏชัดเจนใน *ปกิณณกถา อรรถกถาจริยาปิฎก* ซึ่งกล่าวถึงหลักของการบริจาคบุตรภรรยา รวมถึงข้าทาสบริวารว่าต้องให้เขาเหล่านั้นยินยอมโดยดีเสียก่อน

อนึ่ง มหาบุรุษ เมื่อบุตรภรรยาทาสกรรมกรบุรุษของตนไม่ร้องเรียก ถึงความโสมนัสขอ ย่อมไม่ให้แก่จากทั้งหลาย. แต่เมื่อชนเหล่านั้นร้องเรียก ถึงความโสมนัสโดยชอบ จึงให้.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543: 619 - 620)

ใน *ปัญญาสชาดก* เห็นได้ชัดเจนถึงความพยายามเดียวกันนี้ คือทำให้การบริจาคบุตรภรรยาของพระโพธิสัตว์ในชาดกมีลักษณะเป็นอุตมคติ เกิดจากความยินยอมแต่โดยดีทั้งจากบุตรและภรรยา และมีพระอินทร์เป็นผู้แปลงกายมารับการบริจาค ซึ่งทำให้ผู้อ่าน

ทราบว่าการบริจาคนั้นเป็นเพียงการทดสอบความตั้งใจมั่นของพระโพธิสัตว์เท่านั้น สุตท้ายพระอินทร์ก็ยอมจะถวายคืนแด่พระโพธิสัตว์ตามเดิม องค์ประกอบเหล่านี้แสดงให้เห็นความพยายามที่จะหลีกเลี่ยงหรือลดปัญหาทางจริยธรรมอย่างที่เกิดขึ้นกับการบริจาคบุตรหลานใน *อรรถกถาเวสสันดรชาดก*

3.2.1.3 การถูกทดสอบทานบารมีเพื่อแสดงความตั้งใจมั่นในการให้ทาน

นอกจากการนำเสนอการบำเพ็ญทานบารมีอันยอดเยี่ยมของพระโพธิสัตว์ผ่านการให้สิ่งที่ให้ได้อย่าง ได้แก่ อวยวะ ชีวิต บุตร ภรรยาแล้ว **ปัญญาสชาดก**ยังนำเสนอการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์ โดยให้พระโพธิสัตว์ถูกทดสอบจิตใจเพื่อพิสูจน์ความศรัทธามั่นคงในการบริจาคทานด้วย ใน (46) *อริทมชาดก* พระอินทร์ได้แปลงกายมาขอรับบริจาคทานจากพระโพธิสัตว์คือพระเจ้าอริทมะครั้งแล้วครั้งเล่า จนกระทั่งพระโพธิสัตว์ต้องสละราชสมบัติทั้งหมด พระเจ้าอริทมะและพระราชเทวีต้องเที่ยวเซซังไป พระอินทร์ก็แปลงเป็นพราหมณ์ชรามาเรียกทวงทรัพย์ที่พระเจ้าอริทมะเคยสัญญาไว้ว่าจะประทานอีก พระองค์จึงต้องขายองค์เองและพระราชเทวีเป็นทาสเพื่อนำทรัพย์มาให้พราหมณ์ตามสัญญา พระราชเทวีซึ่งทรงพระครรภ์แก่กลายเป็นทาสีในเรือนของพราหมณ์ ต่อมาพระนางก็มีประสูติกาลพระราชโอรส ซึ่งสิ้นพระชนม์แต่แรกคลอด แต่ท้ายที่สุด หลังการทดสอบครั้งแล้วครั้งเล่าจนกระทั่งการสูญเสียพระราชโอรส พระโพธิสัตว์ก็ผ่านการทดสอบ และได้ชีวิตรัชราชโอรสและราชสมบัติกลับคืนมาดังเดิม

จากการพิจารณาชาดกที่แสดงการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์ ทำให้เห็นว่าชาดกเหล่านี้พยายามนำเสนอการกระทำของพระโพธิสัตว์ที่ชนสามัญทั่วไปกระทำไม่ได้ นั่นคือการสละชีวิต สละบุตรภรรยา สละฐานะอันสูงส่งยอมเป็นทาส เผชิญกับความทุกข์สาหัสครั้งแล้วครั้งเล่า โดยตั้งจิตปรารถนาเพียงสัพพัญญุตญาณ คือการได้สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าเท่านั้น ความสามารถที่จะสละสิ่งที่ให้ได้อย่างเหล่านี้ด้วยจิตอันผ่องใส สงบนิ่ง กล้าหาญ โดยปราศจากเยื่อใยความยึดมั่นใดๆ เป็นการทดสอบความสำคัญของสัพพัญญุตญาณว่ามีค่ากว่าทรัพย์สมบัติใดๆ ในทางโลก ยิ่งกว่าราชสมบัติ ความเป็นพระราชินี ยิ่งกว่าบุตร ภรรยา และยิ่งกว่าชีวิตของตนเอง ซึ่งชนสามัญในโลกต่างรักใคร่ผูกพันหวงแหน

ในชาดกที่แสดงการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์ การสร้างอารมณ์สะท้อนใจมีบทบาทสำคัญที่จะแสดงให้เห็นความยิ่งใหญ่ของทานบารมีที่พระโพธิสัตว์บำเพ็ญ และสื่อ “สาร” อันเป็นธรรมะแก่ผู้เสพ

ใน *อรรถกถาเวสสันดรชาดก* การบริจาคทานที่ “ยิ่งเกิน” ของพระเวสสันดรเป็นปมขัดแย้งสำคัญของเรื่องที่น่าไปสู่การสร้างอารมณ์สะท้อนอารมณ์ กล่าวคือ การบริจาคทานแต่ละครั้ง

ไม่ว่าจะเป็นการบริจาคข้างสำคัญ บุตร หรือภรรยา ล้วนแต่เป็นการบริจาคที่เกินกว่าคนทั่วไปจะยอมรับได้ และนำมาซึ่งความโศกแก่ตัวละครซึ่งล้วนแต่มีความสัมพันธ์กันในฐานะพ่อ แม่ ลูก สามี ภรรยา ไม่เว้นแม้แต่พระโพธิสัตว์เอง ไม่ว่าจะเป็ความโศกของพระนางมุสดีเมื่อพระเวสสันดรถูกขับออกจากเมืองจากการบริจาคข้างปัจฉิมยามในกัณฑ์ทานกัณฑ์ พระนางคร่ำครวญสงสาร พระโอรสผู้เคยประทับอย่างสุขสบายภายในพระราชวัง จะต้องเสด็จออกไปประทับในป่าที่มีแต่ความยากลำบาก ความโศกและความโกรธแค้นของพระเวสสันดรอันเกิดจากความผูกพันสงสาร สองกุมารที่ถูกชุกทำร้าย และความโศกของพระกัณหชาติที่ถูกเขี่ยนตี พลางตัดพ้อพระบิดาและคร่ำครวญถึงพระมารดาในกัณฑ์กุมาร ความโศกคร่ำครวญพิไรรำถึงสองกุมารของพระนางมัทรี การที่พระนางรู้สึกน้อยใจเมื่อถูกพระเวสสันดรแกล้งกล่าวหยาบหมิ่น และนั่งเงียบไม่เจรจาด้วย รวมถึงการคร่ำครวญของพระเวสสันดรเมื่อพระนางมัทรีเหนื่อยอ่อนจนสลบไปคล้ายสิ้นพระชนม์ในกัณฑ์มัทรี

ความโศกเหล่านี้เป็นความโศกอันเกิดจากการพลัดพรากจากบุคคลที่รัก ความโศกอันเกิดจากการประสบสิ่งอันไม่เป็นที่รัก ความเสียใจน้อยใจคับแค้นใจไม่เข้าใจการกระทำของผู้เป็นที่รัก รวมทั้งการพยายามที่จะต้องเอาชนะจิตใจตนเองของพระโพธิสัตว์ ที่จะต้องสละอารมณ์ หวั่นไหวทั้งหมดให้สงบระงับลงเสียได้ ความโศกเหล่านี้ได้รับการพรรณนา สร้างความสะเทือนใจอย่างสูงแก่ผู้เสพ

หากพิจารณาในแง่มุมทางธรรม อุดมคติสูงสุดของการให้ทานในพระพุทธศาสนา คือ การสละ ซึ่งแสดงออกอย่างชัดเจนในการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์ การบริจาคทานต่างๆ ของพระโพธิสัตว์ในชาดก แท้ที่จริงแล้ว เป็นการยกธรรมะขึ้นแสดงให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรมว่า การจะเป็นพระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญบารมีเต็มเปี่ยม หรือเป็นพระพุทธเจ้าผู้อยู่เหนือสามโลกได้ จะต้องสามารถสละความสัมพันธ์ ความรักใคร่ผูกพันทางโลกให้ได้อย่างสิ้นเชิง วิถีแห่งโพธิสัตว์ เป็นสิ่งที่ตรงกันข้ามโดยสิ้นเชิงกับวิถีของโลก ตามวิถีของโลก การรักษาความมั่นคงอุดมสมบูรณ์ของรัฐเป็นสิ่งสำคัญสูงสุดของพระราชา การปกป้องรักษาดูแลลูกเป็นสิ่งสำคัญสูงสุดของผู้เป็นพ่อ การปกป้องเลี้ยงดูภรรยาเป็นสิ่งสำคัญสูงสุดของผู้เป็นสามี แต่การบริจาคข้าง บริจาคบุตรทาน ภรรยาทานของพระเวสสันดรเป็นสิ่งที่ตรงกันข้ามกับ “หน้าที่” เหล่านี้ทั้งหมด เพราะในฐานะพระโพธิสัตว์ “หน้าที่” ที่จะต้องกระทำคือ การสละออกเว้นออกจากความสัมพันธ์ทั้งสิ้นเหล่านี้ สิ้นความยึดติดในใครคนใดคนหนึ่ง กลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง กล้าที่จะผจญกับความทุกข์ความพลัดพรากเพื่อสรรพสัตว์โดยรวม บุคคลธรรมดาทั่วไปย่อมไม่อาจเข้าใจได้ว่า สภาวะจิตหรือคุณลักษณะของผู้เป็นพระโพธิสัตว์ ผู้พร้อมจะเป็นพระพุทธเจ้าเป็นอย่างไร นอกจากว่าจะได้นำมาแสดงให้เห็นเด่นชัดเป็นรูปธรรมดังที่ปรากฏใน *อรรถกถาเวสสันดรชาดก* เพราะสำหรับปุถุชนทั่วไปแล้ว คงไม่มีความสัมพันธ์ใดที่จะสำคัญและมีผลต่อสุขทุกข์ของจิตใจมากไปกว่าความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่

ลูก และสามีภรรยา ความโศกของตัวละครต่างๆ ซึ่งเกิดจากการบริจาทานของพระเวสสันดร จึงเป็นการนำเสนอให้เห็นและเข้าใจความคิดความรู้สึกของปวงชนทั่วไป หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ เป็นตัวแทนทัศนคติของปวงชนทั่วไปที่มีต่ออุดมการณ์ของพระโพธิสัตว์ เป้าหมายอันเป็นโลกุตตระ หรือศีลธรรมคุณธรรมอันเป็นอุดมคติ เช่น พระโพธิญาณ คงจะเป็นเพียงสิ่งที่เลื่อนลอย แห่งแล้ง ไร้ชีวิตชีวา ถ้าหากไม่ได้นำมากล่าวถึงท่ามกลางบริบทของโลกแห่งความเป็นจริง และคงจะเป็นสิ่งที่ไร้ความหมายโดยสิ้นเชิง ถ้าหากไม่ถูกทำให้เห็นเป็นรูปธรรม และเรื่องเล่าเช่นชาดกก็สามารถทำหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพที่สุด¹⁵ (Ohnuma, 2007: 96-97)

กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ *อรรถกถาเวสสันดรชาดก* ได้แสดงให้เห็นความโศกของตัวละครต่างๆ อันเป็นอารมณ์สามัญของมนุษย์ทั่วไปเมื่อพระโพธิสัตว์บริจาทาน เพื่อที่จะดึงเอาอุดมการณ์แห่งโพธิสัตว์อันเป็นอุดมคติที่ไกลตัว ให้เข้ามาใกล้กับมนุษย์ปวงชนที่เต็มไปด้วยความโศก โกรธ หลง ได้พิจารณา แสดงให้ปวงชนทั่วไปเข้าใจอย่างเป็นรูปธรรมว่า ผู้ที่จะสามารถเป็นพระพุทเจ้าได้ ต้องสามารถตัดอารมณ์อันเป็นสามัญของมนุษย์และถึงความสงบนิ่งได้ หากเราย้อนไปที่หลักแห่งการบริจาทานของพระโพธิสัตว์ ผู้ที่จะเป็นพระพุทเจ้าได้ต้องบำเพ็ญเบญจมหาบริจาท คือ ทรัพย์ บุตร ภรรยา อวัยวะ และชีวิต เราคงต้องตั้งคำถามว่า การมีทรัพย์สมบัติ การมีบุตรภรรยา การดำรงรักษาหวงแหนชีวิตของตนเป็นปัญหาอย่างไรต่อการบรรลุเป็นพระพุทเจ้า เหตุใดจึงต้องให้สิ่งที่ให้ได้อย่างยากคือ บุตร ภรรยา อวัยวะ และชีวิตเสียก่อน จึงจะสามารถเป็นพระพุทเจ้าได้ คำตอบก็คือ การมีทรัพย์ บุตร ภรรยา รวมทั้งร่างกายและชีวิตของตนเอง หมายถึงการมีความรักใคร่ผูกพันยึดติด ยึดมั่นถือมั่น หรือเรียกได้ว่า “ตระหนี่” อันเป็นเหตุที่มาของความทุกข์และติดข้องอยู่ในสังสารวัฏ การจะเป็นพระพุทเจ้าได้ ก็จะต้องมีจิตที่สละออก เว้นออกจากสิ่งเหล่านี้ได้

นอกจากจะแสดงความโศกคร่ำครวญของตัวละครแล้ว ในขณะเดียวกัน *อรรถกถาเวสสันดรชาดก* ก็ได้สร้างตัวละครและเหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นความสงบนิ่ง ความปิติยินดีร่วมอนุโมทนาต่อการบริจาทานของพระโพธิสัตว์ ซึ่งกลับช่วยเชิดชูให้การบำเพ็ญทานบารมีนั้นเป็นสิ่งที่สามารถเข้าใจได้ และสมเหตุสมผลควรแก่การยอมรับศรัทธา เริ่มตั้งแต่พระโพธิสัตว์เอง ซึ่งแม้ที่แรกจะมีความโศก ความหวนไหวเมื่อได้เห็นชุกขกบิณโณสองกุมาร แต่ก็สามารถข่มอารมณ์นั้น วางจิตเป็นอุเบกขาได้ในที่สุด

¹⁵ By the same token, however, if the ambivalence toward perfect *dāna* such stories sometimes display is ultimately made possible by the understood end point and *summum bonum* of perfect Buddhahood, then the reverse is perhaps equally true: the value of perfect Buddhahood itself depends upon the messiness in which it is sometimes immersed. Ultimate goals and universal ethical ideals are nothing more than cold and lifeless abstractions unless they are imaginatively placed within a world that *matters to us*; they are meaningless unless they are forced to grapple with the particular—and it is narrative that does this most effectively.

พระอินทร์ เป็นผู้ที่ได้เฝ้าดูการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดรตั้งแต่ต้น และมีบทบาทในฐานะผู้ส่งเสริมช่วยเหลือในการบริจาคทานของพระเวสสันดรจนสำเร็จ พระอินทร์จึงเป็นตัวละครสำคัญที่มี “บทบาทแฝง” คือ เป็นตัวกลางที่จะเป็นผู้ยืนยันรับรองว่าพระโพธิสัตว์จะได้รับบรรลุปุทธิญาณอย่างแน่นอน และเป็นตัวแทนของผู้อ่านที่พึงมีความศรัทธาในการบริจาคทานของพระโพธิสัตว์เช่นเดียวกับพระอินทร์

พระนางมัทรี ซึ่งเป็นภรรยาที่มีความรักดีอย่างสูงต่อพระโพธิสัตว์ การยอมรับอนุโมทนาในบุตรทานของพระเวสสันดร และความยินยอมที่จะให้พระโพธิสัตว์บริจาคตนเองอย่างเต็มที่ ได้ผ่อนคลายความขัดแย้งที่เกิดจากการบริจาคบุตรภรรยาลงได้มาก เพราะเห็นว่าพระนางมัทรีมีความเข้าใจและมีศรัทธาในสิ่งที่พระเวสสันดรทรงกระทำ แม้บุคคลอื่นๆ ทั่วไปจะไม่สามารถเข้าใจหรือยอมรับได้ก็ตาม

เหล่าเทพเทวดา รวมถึงธรรมชาติที่ปราศจากจิตใจ ต่างก็ปีติชื่นชมอนุโมทนาทุกคราวที่พระโพธิสัตว์บำเพ็ญทาน หรือตั้งจิตที่จะบริจาคทาน

พระชาติ พระโอรสของพระเวสสันดรที่แม้จะมีความหวั่นกลัว ความโศกเศร้า ครวญ ตัดพ้อพระบิดาในทีแรกเมื่อพระเวสสันดรบริจาคตนแก่ชุก แต่ในกัณฑ์มหาราช เมื่อเหล่าเสนามาตย์พากันดำเนินเตียนพระเวสสันดรที่ทรงบริจาคบุตรภรรยาทาน พระชาติได้กล่าวปกป้องการบริจาคทานของพระบิดาด้วยพระองค์เอง

ในตอนท้ายของเรื่อง การที่พระเวสสันดรได้รับพรจากพระอินทร์ในกัณฑ์สักกบรรพ และพระเจ้าสุทนต์พระบิดามารับกลับคืนเมืองในกัณฑ์กษัตริย์และนครกัณฑ์ เป็นเหตุการณ์ที่แสดงให้เห็นว่าการบริจาคทานต่างๆ เป็นบททดสอบอันยิ่งใหญ่ซึ่งพระโพธิสัตว์สามารถกระทำได้อย่างสำเร็จงดงาม

ความโศกของตัวละครที่ร่ำไห้คร่ำครวญ ห้วนไหว ตัดกับความปีติชื่นชมอนุโมทนาทาน ความสงบนิ่งของพระโพธิสัตว์ จึงเป็นการสื่อสารธรรมะ แสดงให้เห็นความทุกข์ในสังสารวัฏ คือความติดข้องอยู่กับความรักความผูกพัน ในขณะที่เดียวกันก็กลับให้คุณค่า หรือเน้นให้เห็นความสำคัญ ความเป็นอุดมคติของอุดมการณ์พระโพธิสัตว์ และธรรมะซึ่งอยู่เหนือโลก

ใน**ปัญญาสชาดก** การแสดงให้เห็นอารมณ์ที่ตัดกันระหว่างความโศกกับความปีติ ความสงบนิ่งปรากฏในชาดกที่พระโพธิสัตว์สละอวัยวะและชีวิต และชาดกที่พระโพธิสัตว์ถูกทดสอบครั้งแล้วครั้งเล่าหลายเรื่องเน้นภาพการคร่ำครวญด้วยความโศกของภรรยาหรือมารดาของพระโพธิสัตว์ และชนทั้งหลายเพื่อแสดงความยิ่งใหญ่ของทานบารมีที่พระโพธิสัตว์กำลังบำเพ็ญเต็มไปด้วยความองอาจกล้าหาญ มีจิตใจที่หนักแน่นมั่นคง ปราศจากความลังเลหวั่นไหว ตรงกันข้ามกับโลกียวิสัยแห่งปุถุชน เช่นในมหาสุรเสนชาดก พระโพธิสัตว์ทรงปลงพระเศียรพระองค์เอง บริจาคแก่พระอินทร์ซึ่งแปลงเป็นมาณพศิระชาดก จะเห็นภาพการคร่ำครวญอาลัยอย่างน่าอนาถ

ของเหล่าเสนามาตย์ ขุนนาง ตัดกันอย่างสิ้นเชิงกับภาพของพระโพธิสัตว์ที่ผ่องใสสงบนิ่ง และเหล่าเทพดาทั้งหลายที่พากันแซ่ซ้องสาธุการการบริจาคตานของพระโพธิสัตว์

พระมหาสัตว์ตรัสขณะนี้แล้วหามีความหวาดเสียวไม่ เริ่มปลงพระเศียรของพระองค์ ประหนึ่งนักรบผู้ชาญชัยเข้าสงครามฉะนั้น ด้วยเดชแห่งทานของพระองค์ มหาปฐพีอันมีน้ำล้อมรอบหวั่นไหว ชัยเกริกก็กึกก้อง ฝนคือดอกโกสุมทั้ง 5 ชนิดก็ตกลง เทวดาพากันให้สาธุการ เกิดอัศจรรย์ขึ้นเกือบทุกอย่าง... อำมาตย์ฟุบลงรำให้แทบพระบาทยุคลของพระมหาสัตว์ เอาพระโลหิตมาเปียกป้ายที่ศีรษะของตน แล้วกลับไปยังพระนครกราบทูลข้อความแด่พระราชเทวีและแจ้งแก่มหาชนฯ ปวงนาครซึ่งมีอำมาตย์เป็นประมุขและพวกฝ่ายใน ครั้นทราบเช่นนั้นต่างไม่สามารถที่จะดำรงตนอยู่ได้ พากันร้องให้สะอึกสะอื้นออกจากพระนครเข้าไปยังพระราชอุทยาน ต่างเอาศีรษะของตนเข้าเกล้าพระโลหิตของพระมหาสัตว์ ประคองแขนทั้งสองเข้าคร่ำครวญจนสลบไปตามๆ กัน พระนางวิชุลตาเทวีตรงเข้ากอดพระมหาสัตว์ เอากำผมเข้าคลุกพระโลหิต หวนไปหวนมาคล้ายคนบ้า จนถึงพระวิสิษฐฎีภาพฯ ลำดับนั้น นางในพระราชฐานให้พระนางสงวน้ำเย็นชุ่มพอกแล้ว พระนางก็กลับได้ลมอัสสาสะขึ้น เอาพระหัตถ์ทั้งสองเข้าค่อนพระอุระ ไม่สามารถจะทรงพระองค์อยู่ได้ ดูพระฉวีหม่นหมองลง เพราะพระหฤทัยเหี่ยวแห้ง ทรงรำพันต่างๆ นานา ว่าข้าแต่พระสวามี หม่อมฉันจักสำเร็จชีพตามพระองค์ เมื่อหม่อมฉันเป็นหม้ายตั้งแต่นี้ไป ก็จักต้องเสวยทุกข์อย่างแสนสาหัสตั้งนี้เป็นต้น

มหาสุรเสนชาดก

(กรมศิลปากร 2549 ก: 219-220)

ในฉากนี้ ขณะที่พระโพธิสัตว์กำลังปลงพระเศียรพระองค์เอง พระองค์ไม่มีความหวั่นไหว แต่หาญกล้าประดุจ “นักรบผู้ชาญชัยเข้าสงคราม” สร้างความรู้สึกอัศจรรย์ใจ ชื่นชมในความองอาจของพระโพธิสัตว์ซึ่งกระทำสิ่งที่บุคคลทั่วไปทำไม่ได้ จากนั้นผู้แต่งก็เสริมความรู้สึกดังกล่าวด้วยการบรรยายภาพของธรรมชาติและเหล่าเทพดาทั้งหลายที่แสดงความปีติยินดี แซ่ซ้องสาธุการชื่นชมการบริจาคตานของพระโพธิสัตว์

ขณะเดียวกัน ผู้แต่งได้พรรณนาภาพความโศกคร่ำครวญของเหล่าเสนามาตย์พระราชเทวี และมหาชน ภาพที่อำมาตย์และพระราชเทวีนำพระโลหิตของพระโพธิสัตว์มาเกล้าศีรษะของตน และแสดงอาการปริเทวนาการพิไรรำพันต่างๆ คล้ายดังคนบ้าจนกระทั่งสิ้นสติไป

และแม้เมื่อฟื้นคืนพระสติแล้วก็ยังไม่คลายความโศกกลับยิ่งพิลาปช้อนพระอุระคร่ำครวญ สร้างความสะเทือนอารมณ์แก่ผู้อ่าน

เช่นเดียวกัน ใน*สิริจุฑามณีชาดก* พระราชาเทวี พระราชาโอรส และเหล่ามหาชนต่างหวีดร้อง กันแสงรำไห้ขณะที่คมเลื่อยผ่าลงกลางพระวรกายของพระโพธิสัตว์ ในขณะที่พระองค์สามารถถลันทุกขเวทนา คงความสงบนิ่ง พร้อมๆ กับที่เหล่าเทพดาพากันแซ่ซ้องสาธุการ อัมมัตติกทานของพระองค์

ครานั้น หมู่เทพนิกรก็เอิกเกริกเป็นไกลาหล มหาชนมีอำมาตย์เป็นต้นพากันมาประชุมอยู่เกลื่อนกล่น เอามือทูปอกสยายผมร้องเสียงหวีดกรีดกราด ประหนึ่งว่าจะขาดใจ มหายักษ์ก็ผ่าพระเศียรพระมหาสัตว์ด้วยคมเลื่อย ดูน่าเวทนา

พระนางปทุมาวดีเทวี และพระจันทกุมารราชาโอรส ทรงพระกำสรด โศกาตรงเข้ากอดพระบาทไว้ ทรงกันแสงรำไห้ด้วยประการต่างๆ เมื่อคมเลื่อยหยั่งถึงพระนลาฏ พระโลหิตก็ไหลสาดออกมาน่าสะอึ้งหวาดเสียวใจ

...

ครั้นเมื่อคมเลื่อย ล่วงเลยพระนลาฏถึงพระโอษฐ์แล้วพระมหาสัตว์ยังตรัสสอนมหาชนว่า อย่าได้พากันเศร้าโศกร่ำไรเลย เมื่อคมเลื่อยล่วงเลยถึงพระศอ ทุกขเวทนามีกำลั้งกล้าเกิดขึ้นมาก แต่พระองค์หากอดถลันไฉนยังตรัสสรรเสริญคุณพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ เมื่อคมเลื่อยล่วงเลยไปใกล้หัวใจ พระองค์ได้ตรัสบอกมหายักษ์ว่า ให้ช่วยตัดให้ดีๆ มหายักษ์ก็เลื่อยให้เลื่องหัวใจเลยไปถึงพระอุทรตลอดไปเบื้องต่ำ ทำให้เป็นสองซีกสองส่วน คราวนี้จะพิศวง พระองค์จะได้สิ้นพระชนม์ก็หาไม่

ครั้งนั้น พระนางปทุมาวดีราชเทวีกับพระโอรส และพวกอำมาตย์ราชเสวกทั้งมหาชน ล้มสลบลง ณ ปรตพี

สิริจุฑามณีชาดก

(กรมศิลปากร 2549 ก: 147-148)

การให้ภาพสองภาพที่ตัดกันคือ ภาพของความโศกคร่ำครวญร่ำไห้ปริเทวนาการของชนทั้งหลาย กับภาพแห่งความองอาจกล้าหาญของพระโพธิสัตว์ และความปิติชื่นชมยินดีของทวยเทพ เป็นการสื่อแสดงธรรมะอย่างชัดเจน ชนทั้งหลายเกิดความโศกคร่ำครวญจากการให้ทานของพระโพธิสัตว์ก็เพราะประเมิณการกระทำของพระโพธิสัตว์ตามวิถีแห่งโลก แสดงให้เห็นวิสัยของ

สามัญปฤชณเมื่อต้องประสบความวิบัติพลัดพราก ก็ยอมจะทุกข์โศกคร่ำครวญ เพราะจิตยึดมั่นถือมั่นสิ่งที่มีใช้แก่นสารที่แท้จริง ผิดกับพระโพธิสัตว์ที่มีจิตแน่วแน่มั่นคง มุ่งตรงต่อพระโพธิญาณ เหล่าทวยเทพที่พากันไปรยปรายดอกไม้ทิพย์เป็นเครื่องบูชาพระโพธิสัตว์ รวมทั้งธรรมชาติที่แม้จะปราศจากจิตใจก็แสดงความโสมนัสชื่นชมยินดีในการบำเพ็ญบริจาคตานอันยิ่งใหญ่ เป็นสัญลักษณ์ของการประเมิณการกระทำของพระโพธิสัตว์ด้วยโลกุตตรปัญญา เข้าใจว่าการกระทำของพระโพธิสัตว์เป็นการบำเพ็ญทานบารมีอันกอปรด้วยปัญญาและกรุณา มีเจตนา มีเป้าหมายที่จะสละตนเองเพื่อสิ่งที่มีค่ากว่าชีวิตหรือสิ่งใดๆ อื่น คือ พระโพธิญาณ อันจะนำมาซึ่งประโยชน์สุขที่แท้จริง คือความหลุดพ้นของสรรพสัตว์ทั้งหลาย

ใน*อรินทมาตค* พระโพธิสัตว์ถูกพระอินทร์ทดสอบอย่างอุกฤษฏ์ด้วยประการต่างๆ พระโพธิสัตว์ต้องสละราชสมบัติ ต้องขายพระราชเทวีซึ่งกำลังทรงพระครรภ์และขายพระองค์เองเป็นทาสเพื่อนำทรัพย์มาให้แก่พระอินทร์ซึ่งแปลงเป็นพราหมณ์ตามที่ได้สัญญาไว้

ฉากสำคัญที่แสดงความโศกอันสร้างอารมณ์สะเทือนใจ คือฉากที่พระราชเทวีซึ่งเป็นทาสีอยู่ในเรือนนางพราหมณีได้ให้กำเนิดพระโอรสสิ้นพระชนม์ จึงถูกขับไล่ออกจากเรือนท่ามกลางพายุฝนอย่างไร้ความปราณี

พ่อเอ๋ย แม่ได้ลูกน้อยหัวปีที่แรกรูปร่างงดงาม เวลานี้บิดาของเจ้าก็เหมือนกับไม่มี ถึงตัวเจ้าเล่าได้เกิดมาแล้วก็มาถึงตาย แต่ก่อนได้มีญาติไปมาหากัน ได้รับแต่ความสุขสบายเป็นอันมาก บัดนี้แม่ก็เป็นทาสีจะทำอะไรได้เล่า พ่อลูกน้อย พ่อดวงนัยน์เนตรเบื่องขวาของแม่ พ่อดวงหทัยของแม่...

ลำดับนั้น นางพราหมณีได้ยินเสียงพระราชเทวีทรงพระกัมแสงให้จึงถามว่า อีทาสีชั่วร้ายเจ้าร้องให้ทำอะไร พระราชเทวีบอกว่า คุณนายเจ้าขา บุตรฉันพ้อออกมาถึงตายเสียแล้ว นางพราหมณีโกรธกล่าวว่า หญิงชั่วร้าย เจ้าจงรีบออกไปเสียจากเรือนของข้า พระราชเทวีจึงตอบว่า คุณนายเจ้าขา เวลานี้ก็เป็นเวลากลางคืนวันสิ้นเดือน ฝนก็ยังตกอยู่ ฉันก็เป็นหญิงคนเดียวไม่มีเพื่อน ขอรอไปจนถึงรุ่งนี้เกิดฉันจะออกไปแต่เช้า นางพราหมณีเป็นหญิงไม่มีความกรุณาแก่คน จึงด่าพระราชเทวีว่า เจ้าเป็นหญิงชั่วช้าอยู่ในเรือนนี้ไม่ได้ จงออกไปเสียจากเรือนนี้โดยเร็ว พระราชเทวีเจ้าโดยความที่พระนางเจ้าเป็นนางกษัตริย์ สุขุมลาคติ ครั้นได้ฟังเสียงที่นางพราหมณีด่าปรีภาษ ก็มีพระหทัยเร่าร้อนด้วยเพลิงโศกไม่สามารถจะกลั้นน้ำพระเนตรได้ จึงอุ้มพระราชนุตรออกจากภายใต้ซุ้มประตู ได้อาศัยแสงสว่างที่ฟ้าแลบพอลแลเห็นหนทางเที่ยวไปทั่วทิศ...

อรินทมาตค

(กรมศิลปากร, 2549 ก: 668-669)

พระนางเซซังไปจนกระทั่งถึงซุ้มประตูที่พระโพธิสัตว์รักรักษาอยู่ ที่แรกทั้งสองต่างจำกันและกันไม่ได้ พระนางคร่ำครวญปริเทวนาการอยู่ ณ ที่นั้น พระโพธิสัตว์สลดพระทัยจึงถามว่า พระนางเป็นใคร พระราชเทวีทูลว่า สุวณณคัพภา พระโพธิสัตว์ได้ยินดังนั้นก็รีบเปิดประตูเข้า ประคองจุมพิตพระเกศพระราชเทวีตรัสว่า พระองค์คือพระเจ้าอรินทมะ พระราชสามีของพระนางนั่นเอง ทันทันนั้นพระราชเทวีก็สะเทือนพระทัยจนสิ้นสติ

ส่วนพระโพธิสัตว์เจ้าได้ฟังพระวาจาที่น่าอนาถของพระราชเทวีนั้นแล้ว ไม่สามารถจะดำรงพระองค์อยู่ได้ ก็เสด็จอุฎฐาการจากที่บรรทม ทรงนั่งแล้ว ตรัสกับพระราชเทวีว่า ดูกรมแม่เวลานี้ก็ยังดีก็อยู่ ตัวเราได้อยู่ในอำนาจผู้อื่น เรากลัวนายไม่อาจเปิดประตูได้ เจ้าจงไปขอที่ประตูอื่นเถิด พระราชเทวีเจ้าตอบว่า นายเจ้าขาประตูอื่นไม่มีแล้ว จึงกอดพระราชบุตรไว้แทบพระอุระ ทำอาการเหมือนคนบ้า คุกพระชานุประเทศลงเหนือแผ่นพสุธาแล้ว แหงนพระคอขึ้น ปริเทวนาการ...

พระโพธิสัตว์เจ้าได้สดับเสียงทรงพระกันแสงของพระราชเทวีเจ้าแล้วก็ สลดพระทัยจึงถามว่า ดูกรมแม่ ชื่อของเจ้าว่าอะไร

พระราชเทวีได้สดับแล้วจึงบอกว่า นายเจ้าขา ฉันชื่อสุวณณคัพภา

พระโพธิสัตว์เจ้า แต่พอได้ยินว่าสุวณณคัพภาก็ลุกขึ้นจากพระที่นั่ง เปิดประตูออกแล้วเข้าไปใกล้พระราชเทวี เข้าประคองจุมพิตพระเกศบอกว่า ดูกรมเจ้าผู้มีพักตร์อันเจริญ เราเป็นพระราชชาติอรินทมะ พระราชเทวีเจ้าได้สดับแล้วก็กอดเอาพระบาทพระมหาสัตว์เจ้าแล้วก็ถึงวิสัญญีสลบไปในสถานที่นั้น

อรินทมาชาดก

(กรมศิลปากร, 2549 ก: 669-670)

ในขณะที่พระราชเทวีคร่ำครวญด้วยความโศก พระโพธิสัตว์ได้ตรัสปลอบพระนาง ด้วยธรรมีกถาว่าด้วยความไม่เที่ยงของสิ่งทั้งปวง จนจิตใจของพระราชเทวีสงบลง

เจ้าอย่าเศร้าโศกให้หนักนักเลย ธรรมดาของโลกเป็นอย่างนี้ พระพุทธเจ้าทั้งหลายได้แสดงไว้ว่า สรรพสังขารทั้งหลายเป็นสภาวะธรรมไม่เที่ยง

อรินทมาชาดก

(กรมศิลปากร, 2549 ก: 671)

จะเห็นว่าอริยมรรคชาดกได้แสดงให้เห็นความทุกข์อันสาหัสที่พระโพธิสัตว์และพระนางสุวณณคัพภาทรงได้รับ ในขณะที่ประสบกับความทุกข์วิโยคพลัดพราก พระราชเทวีทรงโศกคร่ำครวญปริเทวนาการ ในขณะที่พระโพธิสัตว์กลับทรงสงบนิ่ง ทรงเจริญพระสติ ชมพระทัยได้ด้วยปัญญา และทรงแสดงสักกกิจอย่างสุจริตธรรมและทานบารมีที่ทรงบำเพ็ญมาโดยไม่บกพร่องจนกระทั่งพระโอรสคืนชีวิตดั้งเดิม และพระอินทร์มีจิตเลื่อมใส ได้ปรากฏองค์และเนรมิตทุกสิ่งถวายคืนแก่พระโพธิสัตว์

ชาดกที่พระโพธิสัตว์บำเพ็ญทานบารมีดังที่ยกมาแสดงนี้จึงทำให้ผู้อ่านเกิด “รส” หรือ อารมณ์ความรู้สึกต่างๆ อันได้แก่ “กรอุณรส” คือความสงสาร รับรู้หรือรู้สึกถึง เข้าใจ และจับใจในความทุกข์โศกของตัวละครประกอบ เช่น ภรรยาของพระโพธิสัตว์ หรือเหล่าข้าราชการบริพารที่คร่ำครวญปริเทวนาการ ในขณะเดียวกันก็เกิด “วีรรส” คือความรู้สึกชื่นชมประสานไปกับ “อัทภุตรส” คือ ความพิศวง อัศจรรย์ใจในความกล้าหาญของพระโพธิสัตว์ที่บำเพ็ญทานอันอุกฤษฏ์เพื่อประโยชน์ของสรรพสัตว์ไม่หวั่นต่อศาสตรา หรือชะตากรรมอันเลวร้ายต่างๆ ซึ่งบุคคลสามัญทั่วไปไม่สามารถกระทำได้ ความสงบนิ่งของพระโพธิสัตว์ซึ่งสามารถชมทุกขเวทนา ชมความปรวนแปรของจิตทั้งหมดอันเป็นกิเลส ทรงความสงบนิ่งไม่หวั่นไหวไว้ได้ด้วยอุเบกขาญาณ เป็นการทำให้ผู้อ่านได้ใช้ “โลกุตตรปัญญา” พิจารณาทานบารมีที่พระโพธิสัตว์บำเพ็ญ พิจารณาความทุกข์โศกที่เกิดจากความยึดมั่นผูกพัน จิตของผู้อ่านแปรเปลี่ยนจากอารมณ์ต่างๆ เข้าถึงความสงบนิ่งผ่องใส หรือ “ศานตรส” อันเป็นจุดหมายสำคัญของการเสพวรรณคดีพุทธศาสนา “เป็นรสที่สำคัญที่สุดเป็นสภาพอันสูงสุด เช่นพระธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเรียกว่า สมธรรม ก็คือศานตะ ซึ่งมีความหมายถึงพระนิพพาน ดังนั้นศานตรสจึงเป็นรสที่สัตบุรุษพึงเสพ” (ถลลนา ศิริเจริญ, 2525: 381)

หากพิจารณาว่าวรรณคดีเป็นการสื่อ “สาร” อย่างหนึ่ง ชาดกซึ่งเป็นวรรณคดีพุทธศาสนา ย่อมมีธรรมะเป็น “สาร” สำคัญที่ต่อการจะถ่ายทอด พุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ทำให้ความสำคัญแก่การพิจารณาจิต พิจารณาอารมณ์ เพื่อเจริญปัญญา ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเห็นว่าการสร้างอารมณ์สะเทือนใจดังที่กล่าวมานี้ จึงมิได้เป็นเพียงการสร้าง “รส” หรืออารมณ์ความรู้สึกให้ผู้อ่านผู้เสพปล่อยอารมณ์ให้คล้อยตามอารมณ์ความรู้สึกของตัวละครเพื่อเข้าถึง “ความสำเร็จอารมณ์” เต็มอิมในอารมณ์สุนทรีย์อันเกิดจากศิลปะแห่งการประพันธ์เท่านั้น แต่อารมณ์ต่างๆ ที่ปรุงแต่งขึ้นในเรื่องผ่านตัวละครและเหตุการณ์ต่างๆ ได้ใช้เป็น “เครื่องมือ” เพื่อสอนหรือสื่อสารแห่งธรรมแก่ผู้อ่านผู้เสพด้วย¹⁶

¹⁶ เรื่องความสำคัญของอารมณ์สะเทือนใจกับการสอนคติธรรมทางพุทธศาสนาในปัญญาสาชชาดกโปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน พัชรินทร์ บุรณะกร (2551).

3.2.2 ชาดกที่แสดงอานิสงส์ของการให้ทาน

นอกจากชาดกที่มุ่งแสดงการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์ด้วยการบริจาค อวัยวะและชีวิต บุตรและภรรยา สละราชสมบัติ และการถูกทดสอบอย่างอุกฤษฏ์แล้ว ใน **ปัญญาสชาดก** ยังมีชาดกที่มุ่งแสดงอานิสงส์ของการให้ทานต่างๆ ผ่านการบำเพ็ญทานบารมีของโพธิสัตว์ด้วย

ใน **อรรถกถาชาดก** ชาดกที่แสดงอานิสงส์ของทานมีเพียง 3 เรื่อง ได้แก่ (415) **กุมมาสปินทชาดก** (442) **สังขชาดก** และ (288) **มัจฉาทานชาดก** แต่ใน **ปัญญาสชาดก** พบถึง 16 เรื่อง ชาดกกลุ่มนี้เน้นแสดงให้เห็นอานิสงส์ของการถวายทานต่างๆ แต่พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ผู้เป็นทักษิณยบุคคล และเป็นกรให้ทานที่ชนสามัญทั่วไปสามารถกระทำได้ แตกต่างจากชาดกในกลุ่มแรกซึ่งนำเสนอการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์ที่ผู้รับทานมีหลากหลาย และมักไม่ใช่พระภิกษุสงฆ์หรือพระพุทธเจ้า ยกเว้นการสละชีวิต บุตรภรรยาเพื่อพระรัตนตรัย ส่วนใหญ่ผู้รับทานมักจะเป็นพระอินทร์ที่แปลงมา เป็นพราหมณ์ชราบ้าง เป็นมหาอำมาตย์บ้าง เพื่อมาทดสอบหรือเพื่อมาช่วยให้พระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญทานบารมี บางเรื่องผู้รับก็เป็นมารดาบิดาของพระโพธิสัตว์ ที่เป็นเช่นนี้ น่าจะเป็นเพราะชาดกในกลุ่มแรกมุ่งเน้นไปที่การให้สิ่งที่ให้ได้อย่าง มุ่งเน้นแสดงการสละของพระโพธิสัตว์ แสดงว่าพระโพธิสัตว์จะสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าได้ต่อเมื่อได้กระทำสิ่งที่ยากยิ่งกว่าผู้ใดจะกระทำตามได้ ในขณะที่ชาดกกลุ่มที่สอง พระโพธิสัตว์ถวายทานแต่พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ ทำให้ได้รับอานิสงส์อันประเสริฐในชาติต่างๆ จนได้สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าในที่สุด ซึ่งชนสามัญทั่วไปสามารถกระทำตามอย่างได้

การแสดงอานิสงส์ของทานในชาดกกลุ่มนี้อาจแบ่งได้เป็น 2 ลักษณะคือ การแสดงอานิสงส์ของการถวายทานแต่ละอย่าง ได้แก่ การถวายภัตตาหารแด่พระปัจเจกพระพุทธเจ้า การถวายผ้า การสร้างพระไตรปิฎก การบูชาปฏิสังขรณ์พระพุทธรูป การสร้างวิหารศาลา การปล่อยชีวิตสัตว์ รวมทั้งการสงฆ์น้ำพระสงฆ์ ซึ่งก็นับเนื่องอยู่ในทานด้วย อีกประการหนึ่งก็คือ การแสดงอานิสงส์ของการถวายทานว่าจะได้ไปสวรรค์

ทานที่พระโพธิสัตว์ถวายในชาดกมีหลายประเภท ได้แก่ การถวายภัตตาหารแด่พระพุทธเจ้า ใน (10) **สิริธรรมาชาดก** พระโพธิสัตว์ถวายภัตตาหารแด่พระปัจเจกพระพุทธเจ้า ตั้งปรารถนาสำเร็จพระสัมพันธัญญุตญาณ ด้วยอานิสงส์ของทานที่ถวาย ทำให้ได้ทรัพย์สมบัติ ทั้งปราสาททอง ทิพยโภชนาหาร มีผู้มาขอบตนเป็นทาสทาสีจำนวนมาก เหล่าเทวดาทั้งหลายก็พากันถวายบูชา

ใน (16) **กนกวรรณราชชาดก** พระโพธิสัตว์เป็นพระมหากษัตริย์ บ้านเมืองเกิดทุกข์ภัยภัยฝนแล้งถึงสิบสองปี ทรงบริจาคข้าวหลวงเป็นทานแก่มหาชนจำนวนมาก จนสุดท้ายเหลือเพียงส่วนที่เป็นพระกระยาหารเพียงเท่านั้น ขณะนั้นพระปัจเจกพระพุทธเจ้าเสด็จ

ผ่านมาในอากาศหวังจะโปรดชนทั้งหลาย และสงเคราะห์พระโพธิสัตว์ให้ได้บำเพ็ญบารมี พระโพธิสัตว์มีจิตเลื่อมใสได้ถวายพระกระยาหารของพระองค์เองนั้นแต่พระปัจเจกพุทธเจ้า ตั้งความปรารถนาขอให้พ้นจากอุปัทวภัยต่างๆ และทุกข์ภัยอดอยากในทุกภพชาติที่เกิด และขอให้ได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ด้วยอานิสงส์แห่งการถวายภัตตาหารนี้ทำให้เกิดผนทร์พย์สมบัติ แก้วแหวนเงินทอง เสื้อผ้าอาภรณ์ อาหารตกลงมาอย่างบริบูรณ์

ใน (23) จากทานชาดก แสดงอานิสงส์การถวายผ้า พระโพธิสัตว์เป็นคนเห็นใจถวายผ้าสาฎกของตนแต่พระปัจเจกพุทธเจ้าซึ่งถูกโจรลักผ้าครองไป อธิษฐานขอมิให้บังเกิดในตระกูลขัดสนอีก และขอให้ผ้าทิพย์เกิดขึ้นในชาตินั้นและในภพหน้า พระปัจเจกพุทธเจ้าอนุโมทนาแล้ว ลมก็ได้พัดเอาใบไม้ปลิวมาตกแทบบาทพระโพธิสัตว์กลายเป็นผ้าทิพย์หลายแสนคู่ ในเวลานั้นเกิดเหตุอัศจรรย์ทางธรรมชาติ แสดงความปีติโสมนัสอนุโมทนาในทานของพระโพธิสัตว์ พระอินทร์ก็โยนผ้าทิพย์ลงมาบูชา เมื่อพระโพธิสัตว์กลับไปยังเรือน ผ้าทิพย์ทั้งหลายก็ลอยตามไปตกลงกองรอบเรือนของพระโพธิสัตว์ตั้งภูเขา ครั้งนั้นพระเจ้าแผ่นดินกับพระราชเทวี รวมทั้งเหล่าขุนนางและมหาชนทั้งปวงต่างก็นำช้างม้ารถนางนารีทาสทาสีอย่างละร้อยไปบูชาพระโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์ได้กระทำกุศลสืบมาจนสิ้นอายุ จึงไปบังเกิดในดุสิตสวรรค์

และในชาดกอีก 2 เรื่อง คือ (37) นรชิวกรฐินทานชาดก และ (38) อติเทวราชชาดก เป็นการแสดงอานิสงส์ในการถวายผ้ากฐิน ในอติเทวราชชาดก ในสมัยพระโกณฑัญญะพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ทรงพระนามว่าพระเจ้าวิจิตรราช มีพระราชศรัทธาถวายพระกฐิน พร้อมด้วยบริวารและภัตตาหารอังกาสแต่พระสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ตั้งความปรารถนาพระสัพพัญญุตญาณ ทรงได้รับพุทธพยากรณ์ เมื่อสิ้นอายุแล้วได้ไปบังเกิดเป็นท้าวสักกะ จากนั้นจึงมาบังเกิดเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ เป็นบุคคลผู้เจริญด้วยลาภยศ ก็ด้วยอานิสงส์ของการถวายผ้ากฐิน

พระโพธิสัตว์จักรพรรดิราชนั้น เสวยสิริราชสมบัติในมนุษย์อันยิ่งใหญ่ เห็นปานดังนี้ ครั้นทำลายขันธ์สิ้นพระชนม์จากมนุษย์โลก ก็ขึ้นไปบังเกิดเป็นท้าวสักกเทวราชเสวยทิพยสมบัติในดาวดึงส์เทวพิภพ แต่ได้เป็นท้าวสักกเทวราชถึงแปดหมื่นสี่พันชาติ และได้เป็นบรมจักรพรรดิราชถึงแปดหมื่นสี่พันชาติ และได้เป็นพระราชาครองเอกราชก็แปดหมื่นสี่พันชาติ และได้เป็นอัครมหาเสนาบดีก็แปดหมื่นสี่พันชาติ และได้เป็นอัครบุโรหิตาจารย์ก็แปดหมื่นสี่พันชาติ และได้เป็นอัครมหาเศรษฐีก็แปดหมื่นสี่พันชาติ ดูกรภิกษุทั้งหลาย โดยเหตุนี้แหละกฐินทานจึงได้ชื่อว่ามีผลและอานิสงส์อันยิ่งใหญ่เป็นอเนกัปการ

จะนับจะประมาณมิได้ ทั้งสามารถจะให้ทายกผู้บริจาคนั้นสิ้นสรรพทุกข์ภัยพ้น
จากความวิบัติทั้งปวง จนบรรลุล่วงถึงอมตมหานฤพานเป็นอวสานที่สุด

อติเทวราชชาดก

(กรมศิลปากร, 2549 ก: 490)

ใน (8) *จันทราชชาดก* แสดงอานิสงส์ของการกระทำอภัยทานคือ ปล่อยชีวิตสัตว์
พระโพธิสัตว์เป็นบุตรพ่อค้า นำสินค้าลงเรือสำเภาไปค้าขายยังสุวรรณภูมิ ระหว่างทางที่เรือจอด
พักอยู่ที่ตำบลแห่งหนึ่ง มีใจศรัทธาซื้อสัตว์ต่างๆ มาปล่อยเป็นอภัยทานในสำนักของพระเถระองค์
หนึ่ง หลังจากนั้นเรือสำเภาก็แตกกลางสมุทร ด้วยอานิสงส์แห่งการปล่อยสัตว์ นางมณีเมขลาจึงมา
ช่วยให้พ้นภัย โดยอุ้มพาไปยังสุวรรณภูมิ เป็นขณะพอดีที่กษัตริย์ผู้ปกครองทิวศต พระโพธิสัตว์จึง
ได้เป็นกษัตริย์แทน และทุกๆ วัน บรรดาสัตว์ต่างๆ ได้พากันนำของกำนัลมาถวาย

นอกจากนี้ *จันทราชชาดก* ยังแสดงอานิสงส์ของการถวายน้ำสรง คือก่อนที่พระ
โพธิสัตว์จะนำสัตว์ไปปล่อยในสำนักพระเถระ ได้ปรณนิบัติพระเถระด้วยการถวายน้ำสรงแปดหม้อ
ให้พระเถระสรงน้ำแล้วถวายข้าวน้ำและหมากพลู และจุดประทีปอีกแปดดวงถวายบูชา ด้วย
อานิสงส์ของทานดังกล่าว ภายหลังจากที่พระโพธิสัตว์ได้ครองราชสมบัติแล้ว เหล่าเทพดาได้
นำเอาน้ำหอมจากสระอโนดาตมาถวายเป็นน้ำสรงวันละแปดหม้อ และได้ประดับประดา
ปราสาทของพระโพธิสัตว์ให้สว่างรุ่งเรือง ด้วยอานิสงส์ของการถวายประทีป

อานิสงส์การถวายน้ำสรงยังพบใน (31) *ปุพผชาดก* พระเจ้าวิชัยราชโพธิสัตว์ได้
ถวายน้ำหอมสี่หม้อเป็นน้ำสรงแด่พระอุสุภเถระในสมัยพระสรณังกรพุทธเจ้า แล้วถวายผ้าคูมีเนื้อ
อันเลิศ เครื่องบริวาร และเครื่องสักการบูชาต่างๆ และได้ปฏิญาณมอบกายถวายชีวิต ตั้งความ
ปรารถนาจะสำเร็จเป็นพระพุทธรูปเพื่อโปรดสรรพสัตว์ ครั้นสิ้นอายุแล้วได้เกิดในสวรรค์ จุตจาก
ภพนั้นแล้วได้เกิดเป็นกษัตริย์อีก เมื่อแรกปฏิสนธิ เหล่าเทพดาได้นำน้ำสรงสนานอันเป็นทิพย์สี่
หม้อมาถวายแด่พระมารดา ด้วยอานุภาพแห่งบุญที่พระโพธิสัตว์ถวายน้ำสรงแด่พระเถระใน
อดีตชาติ เมื่อพระโพธิสัตว์ประสูติแล้ว เทพดาทั้งหลายก็พากันนำน้ำทิพย์ ดอกไม้ทิพย์ ผ้าทิพย์
พวงทองพวงแก้วเจ็ดประการมาถวาย เป็นอานิสงส์ของการถวายเครื่องสักการบูชาแด่พระเถระแต่
ปางก่อน ต่อมาพระโพธิสัตว์ได้ขึ้นครองราชย์เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ได้เสวยจักรพรรดิสมบัติ
ทั้งหมดล้วนเป็นอานิสงส์ของการถวายน้ำสรงและเครื่องสักการบูชาแด่พระสงฆ์

การบูชาพระพุทธรูป การปฏิสังขรณ์พระพุทธรูป เป็นบุญกิริยาที่สำคัญประการ
หนึ่ง พระพุทธรูปเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธรูป ผู้ได้กราบไหว้บูชาพระพุทธรูปย่อมตั้งจิตระลึก
ถึงพระพุทธรูปและพระคุณของพระองค์ เกิดศรัทธาความเลื่อมใส การบูชาพระพุทธรูปจึงเท่ากับ
เป็นการบูชาปรณนิบัติพระพุทธรูป ใน (20) *วิภูฏังคสุริราชชาดก* ปัจจุบันวัตถุกล่าวถึงพระเจ้าป

เสนทิกอสถสร้างพระพุทธรูปแก่นจันทร์เป็นองค์แทนพระพุทธเจ้า และทูลถามอานิสงส์แห่งการ
สร้างพระพุทธรูป จึงตรัสเล่าชาดกซึ่งพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพ่อค้า ได้ปฏิสังขรณ์นิ้วพระกร
พระพุทธรูปกุมารด้วยดินเหนียว แล้วสักการะด้วยดอกไม้ธูปเทียนของหอม และได้จ้างหญิงทาสีผู้
หนึ่งให้คอยปรนนิบัติรักษาพระพุทธรูปกุมาร ตั้งจิตปรารถนาได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ทั้งยังขอให้
ปราศจากเวรศัตรู อานิสงส์แห่งบุญนี้ทำให้เกิดในสวรรค์ จุตจากภพนั้นแล้วจึงมาบังเกิดเป็นบรม
กษัตริย์ ได้นิ้วที่มีฤทธิ์สามารถปราบศัตรูได้ มีชัยชนะต่อกษัตริย์ทั้งร้อยเอ็ดเมืองที่ยกทัพมายุทธนา
จนแม้พระอินทร์ก็เลื่อมใส มาเฝ้าพระโพธิสัตว์และถวายพยากรณ์ว่าจะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า
อย่างแน่นอน

ใน (34) *เทวรุกขกุมารชาดก* พระโพธิสัตว์เกิดเป็นคนเฉลียวใจ ได้ถวายดอกไม้ และ
ฉีกผ้าสาฎกของตนทำเป็นธงบูชาพระพุทธรูป ขอได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้า ตราบเมื่อท่องเที่ยวใน
สังสารวัฏ ขอให้ได้พร้อมในโลภียสมบัติ ขณะนั้นเอง มีหญิงหม้ายยากไร้ผู้หนึ่ง ได้ฉีกผ้าโพก
ศีรษะตนออกบูชาพระพุทธรูปเช่นกัน โดยตั้งปรารถนาได้เป็นภรรยาของพระโพธิสัตว์ ให้ได้โลภีย
สมบัติ มีความงามพร้อม ด้วยอานุภาพแห่งบุญของทั้งสอง พระอินทร์จึงบันดาลให้พระโพธิสัตว์
และหญิงหม้ายผู้มีศีลนั้นได้ครองคู่กัน และได้เนรมิตทิพยสมบัติให้เป็นอันมาก ความทราบถึง
พระราชา ทรงฟังแล้วกริ้ว ยกพลโยธาไปรบกับพระโพธิสัตว์ แต่ก็ไม่อาจสู้เดชาานุภาพได้ พระราชา
ทอดพระเนตรเห็นเป็นอัศจรรย์จึงเกิดความเลื่อมใส และได้ถวายราชสมบัติกึ่งหนึ่งบูชาธรรมพระ
โพธิสัตว์ และสถาปนาไว้ในตำแหน่งอุปราชา ครั้นสิ้นอายุแล้วจึงไปอุบัติในสวรรค์

ใน (42) *จันทเสนชาดก* พระโพธิสัตว์เป็นทศตะเข้ใจเช่นกัน ได้ช่วยกันกับ
ภรรยาปฏิสังขรณ์พระพุทธรูปที่ชำรุดให้กลับดีดังเดิม และขายภรรยาเพื่อซื้อทองปฏิสังขรณ์
พระพุทธรูป ตั้งจิตปรารถนาได้ตรัสเป็นพระสัมพันธัญญ์ ส่วนภรรยาปรารถนาขอให้มียกย่องดังงามดุจ
สีทองคำ มีรัศมีกายสว่างไปทุกทิศ ด้วยอานิสงส์ของบุญนั้น พระโพธิสัตว์ก็ได้บังเกิดในดุสิตเท
วโลก และต่อมาได้มาเกิดในตระกูลกษัตริย์ ทรงพระนามว่าจันทเสนกุมาร ได้อภิเษกกับพระนาง
อุบลวาเทวี ซึ่งก็คือภรรยาในอดีตชาติ ในที่สุดได้ออกบวชถือเพศเป็นดาบส เข้าถึงพรหมโลก

ชาดกที่แสดงอานิสงส์ของการสร้างพระไตรปิฎก ได้แก่ (21) *โบราณกบิลราช
ชาดก* ในปัจจุบันวัตถุ พระสารีบุตรทูลถามพระพุทธเจ้าถึงอานิสงส์การสร้างพระไตรปิฎก จึงทรง
แสดงอานิสงส์โดยพิสดาร แล้วตรัสเล่าพระอดีตชาติครั้งสมัยพระพุทธโบราณโคดม พระโพธิสัตว์
เป็นอำมาตย์ได้จ้างช่างจารพระไตรปิฎกไว้ ด้วยอานิสงส์แห่งบุญนั้นจึงได้ไปบังเกิดในดาวดึงสเท
วโลก จุตจากภพนั้นแล้ว จึงได้เป็นพระบรมจักรพรรดิ เจริญยศยิ่งใหญ่ดุจท้าวสักกเทวราช ถึง
พร้อมด้วยจักรพรรดิสมบัติ เหล่าเทพยดา สัตว์หิมพานต์ กษัตริย์ทั้งหลายต่างน้อมนำสิ่งต่างๆ มา
ถวายอยู่เป็นนิตย์

นอกจากนี้ก็มีชาดกที่แสดงอานิสงส์ของการสร้างศาลา เช่น (24) *ธรรมราชชาดก* พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นกษัตริย์ ทรงสร้างศาลาและสละทรัพย์แจกจ่ายเป็นมหาทานแก่ชนทั้งหลาย ตั้งปรารภนาขอสำเร็จแก่พระสัพพัญญุตญาณ ด้วยเดชานุภาพแห่งพระโพธิสัตว์ พระอินทร์จึงเสด็จมาอัญเชิญพระโพธิสัตว์ไปชมเทวโลก และอัญเชิญให้เสวยทิพย์สมบัติ แต่พระโพธิสัตว์ปฏิเสธด้วยไม่ทรงปรารภนาจะเสวยสุขอันได้มาจากผู้อื่น

ใน (19) *สุทสนชาดก* พระโพธิสัตว์เกิดในตระกูลเศรษฐี ได้สร้างบรรณศาลาในสมัยพระกัสสปพุทธเจ้า กระทำที่สำหรับจงกรม ขุดบ่อน้ำ เกลี่ยทรายโดยรอบบริเวณ ถวายเป็นสถานที่พำนักกระทำสมาธิเพียรแต่พระเถระรูปหนึ่ง นับแต่นั้นก็ได้บำรุงอุปัฏฐากพระเถระโดยตลอด ถวายไตรจีวรบิณฑบาต ภัตตาหาร ฯลฯ อยู่เป็นนิตย์ อานิสงส์แห่งการถวายทานดังกล่าวทำให้ได้ไปเกิดในเทวโลก จากนั้นก็ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ทรงพระนามว่าสุทสนมหาราช พรั่งพร้อมด้วยจักรพรรดิสมบัติ มนุษย์สมบัติบริบูรณ์

ปราสาทถึงแปดหมื่นสี่พันปราสาทกับทั้งเรือนคลัง ได้บังเกิดมีขึ้นด้วยผลอันไหลมาจากการถวายบรรณศาลาน้อยหลังหนึ่ง ดวงแก้วมณีโชติถึงแปดหมื่นสี่พันดวงได้เกิดขึ้นด้วยอานิสงส์ที่ถวายประทีปดวงหนึ่ง พระราชบุตรถึงแปดหมื่นสี่พันองค์ ได้เกิดมีขึ้นด้วยอานิสงส์ที่ถวายไม้เท้าอันหนึ่ง...

อัครถึงแปดหมื่นสี่พันม้า ได้เกิดมีขึ้นด้วยอานิสงส์ที่ถวายเครื่องปูลาดอันหนึ่ง เรือนคลังอันเต็มไปด้วยวัตถุภรณ์มีประการต่างๆ ได้เกิดมีขึ้นด้วยอานิสงส์ที่ถวายไตรจีวร ... พระราชอุทยานอันพร้อมไปด้วยสระโบกขรณีถึงแปดหมื่นสี่พัน ได้เกิดมีขึ้นด้วยอานิสงส์ถวายสวน โภชนาหารอันเป็นทิพย์ประกอบไปด้วยโอชารสถึงแปดหมื่นสี่พัน ได้เกิดมีขึ้นด้วยอานิสงส์ที่ได้ถวายภัตตาหารกำแพง 7 ชั้น ชั้นหนึ่งล้วนแล้วไปด้วยทองคำ ชั้นหนึ่งล้วนแล้วไปด้วยเงิน ชั้นหนึ่งล้วนแล้วไปด้วยแก้วทับทิม ชั้นหนึ่งล้วนแล้วไปด้วยแก้วประพาฬ ชั้นหนึ่งล้วนแล้วไปด้วยแก้วมณี ชั้นหนึ่งล้วนแล้วไปด้วยแก้วมรกต ชั้นหนึ่งล้วนแล้วไปด้วยรัตน 7 ประการ ได้เกิดมีขึ้นด้วยอานิสงส์ที่ได้ปลูกต้นไม้มีหนามล้อม ณ ภายนอกบริเวณบรรณศาลา

สุทสนชาดก

(กรมศิลปากร, 2549 ก: 284-285)

การบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์ในชาดกที่แสดงอานิสงส์ของทานเหล่านี้เป็นการบำเพ็ญทานที่ชนสามัญทั่วๆ ไปสามารถกระทำตามอย่างได้ ไม่ว่าจะเป็นการถวาย

ภัตตาหาร การถวายบริหาร การถวายผ้ากฐิน การสร้างวิหารทาน การสร้างพระไตรปิฎก การสงฆ์
น้ำพระสงฆ์ ฯลฯ ต่างจากชาดกในกลุ่มแรก

เมื่อเปรียบเทียบกับ**อรรถกถาชาดก** ชาดกที่แสดงอานิสงส์ของท่านใน**ปัญญาสา**
ชาดกมีจำนวนมากกว่่า ขอบเขตความหมายของการให้ทานใน**ปัญญาสาชาดก**กินความหมาย
กว้างขวางมากขึ้นคือ รวมถึงการปล่อยสัตว์ การบูชาพระพุทธรูป การสงฆ์น้ำพระสงฆ์ด้วย การ
พรรณนาอานิสงส์ละเอียดลออพิสดารมากกว่า ชาดกที่มุ่งแสดงอานิสงส์ของท่านนี้ มีความ
เกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงกับวรรณกรรมอานิสงส์ที่แพร่หลายในทุกภาคของประเทศไทย ซึ่งผู้วิจัยจะได้
กล่าวถึงวรรณกรรมอานิสงส์ต่อไปในบทที่ 4

จำนวนชาดกและประเภทของท่านที่น่าเสนอใน**ปัญญาสาชาดก**มีหลากหลาย
มากกว่าใน**อรรถกถาชาดก** มีชาดกที่มุ่งแสดงอานิสงส์ของท่านเพียง 2 เรื่อง คือกล่าวถึงอานิสงส์
ของการถวายขนมกุมมาส และการถวายร่มและรองเท้า ขณะที่**ปัญญาสาชาดก**มีชาดกที่แสดง
อานิสงส์ของท่านเป็นจำนวนมากกว่่า และท่านก็มีหลากหลายประเภท บางอย่างก็เป็นการให้ทาน
โดยตรง เช่น การถวายภัตตาหารแด่พระปัจเจกพุทธเจ้า การถวายผ้า การถวายอัฐฐบริหาร การ
ถวายน้ำสงฆ์ พระสงฆ์ ถวายประทีปบูชา ฯลฯ ในขณะที่บางอย่างก็อาจจะไม่ใช่การให้ทานหรือ
ถวายทานที่เป็นสิ่งของโดยตรง แต่ก็บุญกุศลที่เนื่องด้วยท่าน ได้แก่ การสร้าง บูชา ปฏิสังขรณ์
พระพุทธรูป การสร้างวิหาร การสร้างพระไตรปิฎก รวมถึงการปล่อยชีวิตสัตว์ซึ่งถือเป็น “อภัยทาน”
ท่านใน**ปัญญาสาชาดก**จึงมีความหมายกว้างขึ้น

เมื่อเปรียบเทียบแล้ว ผลหรืออานิสงส์ของท่านใน**อรรถกถาชาดก**กับ**ปัญญาสา**
ชาดกอาจจะไม่แตกต่างกันนัก กล่าวคือ มุ่งเน้นแสดงว่าการให้ทานด้วยศรัทธา ย่อมได้อานิสงส์
คือโลกียสมบัติ มนุษย์สมบัติทั้งหลาย ได้เกิดในตระกูลสูง ได้เป็นกษัตริย์ พระเจ้าจักรพรรดิ เป็นอัคร
มเหสี มีทรัพย์สมบัติ ลาภยศสรรเสริญ มีเทวดาให้ความช่วยเหลือ ไปจนถึงได้สวรรค์สมบัติ ได้เป็น
เทพเทวดา ได้ทิพยวิมาน ทิพยสมบัติ แต่สิ่งที่แตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัดคือ รายละเอียดการ
พรรณนาอานิสงส์ ซึ่งใน**ปัญญาสาชาดก** จะมีรายละเอียดการพรรณนาที่ละเอียดลออพิสดารกว่า
มาก ยกตัวอย่างเช่น การพรรณนาอานิสงส์การถวายอัฐฐบริหารใน**มหาสุรเสนชาดก**

ด้วยเหตุ นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงมีพระพุทธรูปดำรัสว่า เพราะถวายบาตร
นรชนย่อมเป็นผู้มีปัญญา มีกำลังใหญ่ที่จะก้าวไปสู่คุณเบื้องหน้าหาเวรมิได้ ถึง
พร้อมด้วยอิทธิฤทธิ์ มีเดชาภาพมาก เป็นที่รักของหมู่ชนบริวารมากมาย งดงาม
ด้วยสรรพโภคสมบัติ สมบูรณ์ด้วยแก้ว 7 ประการ มีฤทธิ์ดุจพระเจ้าจักรพรรดิ
บริบูรณ์ด้วยกามาวจรสมบัติ รูปาวจรสมบัติ อรูปาวจรสมบัติ ได้เสวยโลกิยสุข
ย่อมบังเกิดในยุคที่พระพุทธรูปเจ้าทรงอุบัติ เป็นผู้นำหมู่สัตว์โลก เป็นเจ้าในหมู่สัตว์

ภายหลังมาถึงความเป็นพระพุทธเจ้าฯ ถวายผ้าสังฆาฏิ ย่อมเป็นผู้ยำเียมารและ
เสนาमारเสียได้ โลมาฆของผู้นั้นก็ไม่ชูชันเพราะอสนีมากหลาย จักเป็นผู้ไม่
หวาดเสียวไม่สยดสยอง ได้เสวยสุขชั้นกามารมณฺ์ ภายหลังมาถึงความเป็น
พระพุทธเจ้าฯ ถวายผ้าอุตตราสงค์ ฟังชนะข้าศึกในสงคราม เป็นหัวหน้าของปวง
ชน ภายหลังมาถึงความเป็นพระพุทธเจ้าฯ ถวายผ้าอังตราวาสก ฟังเป็นผู้กล่าวซึ่ง
วินัยฉลาด ชนะหมู่มารได้เป็นนิตยฺ์ ภายหลังมาถึงความเป็นพระพุทธเจ้าฯ ถวาย
รัตประคตเอว ย่อมเป็นผู้หมดจดในภพต่างๆ เป็นอิสระในที่ทั่วไป ภายหลังมาถึง
ความเป็นพระพุทธเจ้าฯ เป็นผู้บริสุทธินหาเวรมิได้ พร้อมด้วยลักษณะทุกอย่าง อายุ
ยืน ได้ประสบความสุข การถวายมิดโกนมีผลดังนี้ เกิดในยุคที่ชอบ มีปัญญา
หลักแหลม ทราบอรรถทั้งปวงได้แจ่มแจ้ง มีวาทีจัดจ้านกว่าหมู่มชน สามารถเพื่อ
เอาชัยได้ ภายหลังมาถึงความเป็นพระพุทธเจ้าฯ ถวายเข็มด้วยศรัทธา ย่อมเป็นผู้
มีอายุยืนยาว มีปัญญาบริสุทธิเป็นพหูสูต...

มหาสุรเสนชาดก

(กรมศิลปากร, 2549 ก: 220-221)

นอกจากนี้ ยังมีกล่าวถึงอานิสงส์การให้ทานคือการได้เกิดในยุค
พระศรีอารียฺ์ด้วย ซึ่งไม่พบในอรรถกถาชาดก

3.2.3 การเน้นประเด็นเรื่องทานและทานบารมีในปัญญาสชาดกที่ต่างจาก อรรถกถาชาดก

เมื่อพิจารณาแนวคิดเรื่องทานและทานบารมีที่ปรากฏในปัญญาสชาดกแล้วก็จะ
เห็นว่า **ปัญญาสชาดก** เน้นความสำคัญเพียง 2 ประเด็น ได้แก่ การบำเพ็ญทานบารมีอย่าง
อุกฤษฏ์ของพระโพธิสัตว์ และการแสดงอานิสงส์ของทาน โดยไม่ปรากฏชาดกที่มุ่งแสดงคำสอน
เรื่องทานประการอื่นๆ ดังที่พบในอรรถกถาชาดกเลย ซึ่งคำสอนเหล่านั้น ได้แก่ การอภิปรายว่า
ผู้ใดเป็นทักษิโณยบุคคลควรแก่การรับทาน การมุ่งแสดงว่าทานเป็นธรรมของสัตบุรุษ การมุ่งแสดง
โทษของความตระหนี่ การรักษาประเพณีวงศ์ของการให้ และการอภิปรายเปรียบเทียบ
ความสำคัญของทานกับธรรมข้ออื่น

การอภิปรายว่าผู้ใดเป็นทักษิโณยบุคคลเหมาะจะเป็นผู้รับทาน เป็นเรื่องที่พระสูตรใน
มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย และอังคุตตรนิกายเน้นมาก ดังที่อธิบายแล้วในบทที่ 2 และเป็น
แนวคิดสำคัญของชาดกในอรรถกถาชาดก ได้แก่ อรรถกถาอาทิตตชาดก อรรถกถาทสพราหมณ
ชาดก และอรรถกถาภิกขาปรัมปรชาดก แต่เรื่องนี้กลับไม่ได้เป็นประเด็นสำคัญในปัญญาสชาดก

ทั้งนี้ย่อมมิได้หมายความว่า **ปัญญาสชาดก** ไม่ให้ความสำคัญแก่การให้แก่ผู้เป็นทักษิณบุคคล เช่น พระพุทธเจ้า หรือพระสงฆ์ ซึ่งความจริงเป็นไปในทางตรงกันข้าม เพียงแต่ไม่ได้เน้นนำขึ้นมาเป็นแก่นเรื่องที่จะต้องนำเสนอหรืออภิปราย ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะว่า **ปัญญาสชาดก** เขียนขึ้นในบริบทสังคมพุทธศาสนาซึ่งพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์มีสถานภาพสูงสุด และได้รับการยอมรับในฐานะบุญเขตอันประเสริฐอยู่แล้ว เพราะจะเห็นได้ว่า ชาดกจำนวนมากใน **ปัญญาสชาดก** พระโพธิสัตว์ถวายทานแก่พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ ไม่ว่าจะเป็นการสละอวัยวะและชีวิตเพื่อพระรัตนตรัย ซึ่งไม่พบใน **อรรถกถาชาดก** รวมทั้งการถวายอามิสทานทั่วไปแก่พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ เพื่อแสดงอานิสงส์ของทานนั้นๆ ใน **ปัญญาสชาดก** เป็นการถวายทานแก่พระอริยบุคคลทั้งพระสงฆ์ในอดีตกาลนั้น ในขณะที่ **อรรถกถาชาดก** ผู้รับทานของพระโพธิสัตว์มักได้แก่พระปัจเจกพุทธเจ้า เพราะเหตุการณ์จะเกิดในระหว่างที่โลกว่างจากศาสนา

คำสอนเรื่องทานอื่นๆ ที่เป็นแนวคิดสำคัญของชาดกใน **อรรถกถาชาดก** แต่ไม่ปรากฏเป็นแนวคิดหลักของเรื่องใน **ปัญญาสชาดก** ได้แก่ การมุ่งแสดงว่าทานเป็นธรรมของสัตว์บุรุษ ใน **อรรถกถาทุททชาดก** การมุ่งแสดงโทษของความตระหนี่ และการรักษาทานวงศ์ หรือวงศ์ตระกูลที่สืบทอดวัตรของการให้ทาน ใน **อรรถกถาพิลารโกสิยชาดก** และ **อรรถกถาสุธาโภชนชาดก** และการอภิปรายเปรียบเทียบความสำคัญของทานกับธรรมข้ออื่น ใน **อรรถกถาอาทิตตชาดก** และ **อรรถกถาเนมิราชชาดก** ซึ่งทำให้เห็นว่าทานเป็นเพียงธรรมปฏิบัติขั้นต้น ยังมีธรรมประการอื่นที่เหนือกว่าและสำคัญกว่าทาน แนวคิดเช่นนี้ไม่ปรากฏเลยใน **ปัญญาสชาดก** ซึ่งทานและทานบารมีเป็นข้อปฏิบัติสำคัญที่ส่งอานิสงส์ให้ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ เป็นพระอริยบุคคล จนกระทั่งสำเร็จเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

เนื้อหาเรื่องทานและทานบารมีใน **ปัญญาสชาดก** กับ **อรรถกถาชาดก** สามารถสรุปเป็นตารางได้ดังนี้

ปัญญาสชาดก	อรรถกถาชาดก
1. ชาดกที่แสดงการบริจาคอวัยวะและชีวิต	1. ชาดกที่แสดงการบริจาคอวัยวะและชีวิต
1.1 การสละชีวิตตนเพื่อช่วยชีวิตผู้อื่น	1.1 การสละชีวิตตนเพื่อช่วยชีวิตผู้อื่น
(43) สุวรรณกัจฉปชาดก	(12) อรรถกถานิโครธมิตชาดก
1.2 การสละกายเป็นอาหารแก่อินทรพราหมณ์	1.2 การสละกายเป็นอาหารแก่อินทรพราหมณ์
(30) เสตบัณฺฑิตชาดก	(316) อรรถกถาสบัณฺฑิตชาดก

1.3 การสละอวัยวะแก่พระอินทร์แปลง	1.3 การสละอวัยวะแก่พระอินทร์แปลง
(7) สิริจุทามณีชาดก (14) มหาสุรเสนชาดก	(499) อรรถกถาสีวิราชชาดก
1.4 การสละชีวิตเพื่อมารดาบิดา	1.4 การสละชีวิตเพื่อมารดาบิดา
(4) รัตนปโชตชาดก (25) นรชิวชาดก (27) มหาปทุมชาดก (5) สิริวิปุลกิตติชาดก	(222) อรรถกถาจุลนันทิยชาดก* (513) อรรถกถาชยทิสชาดก
1.5 การสละตนบูชาแต่พระรัตนตรัย	
1.5.1 การไถ่ชีวิตสามเณร	
(11) ทูลกบัณทิตชาดก	
1.5.2 การสละอวัยวะเพื่อสร้างพระพุทธรูป	
(17) วิริยบัณทิตชาดก	
1.5.3 การสละร่างกายเพื่อได้ฟังธรรม	
(18) ธรรมโสณทกชาดก (26) สุรูปชาดก	
	1.5 การสละอวัยวะและชีวิตแก่ผู้จองเวร
	(72) อรรถกถาสีลวนาคชาดก (514) อรรถกถาฉัททันตชาดก
2. ชาดกที่พระโพธิสัตว์บริจาคบุตรและภรรยา	2. ชาดกที่พระโพธิสัตว์บริจาคบุตร และภรรยา
(6) วิบุลราชชาดก (12) อาทิตชาดก (17) วิริยบัณทิตชาดก (19) สุทัสนชาดก (26) สุรูปชาดก (46) อรินทมชาดก	(547) อรรถกถาเวสสันดรชาดก
3. ชาดกที่พระโพธิสัตว์ถูกทดสอบให้แสดงความตั้งใจมั่นในการบริจาคทาน	3. ชาดกที่พระโพธิสัตว์ถูกทดสอบให้แสดงความตั้งใจมั่นในการบริจาคทาน
(46) อรินทมชาดก	(40) อรรถกถาขทริ่งคารชาดก (340) อรรถกถาวิสัยหชาดก (480) อรรถกถาอกิตติชาดก

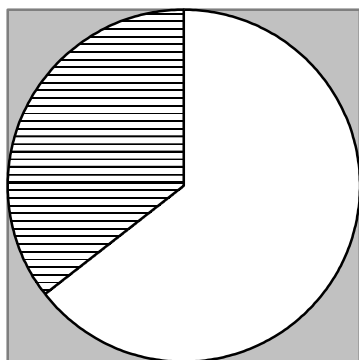
4. ซาดกที่มุ่งแสดงอานิสงส์ของการให้ทาน	4. ซาดกที่มุ่งแสดงอานิสงส์ของการให้ทาน
4.1 การแสดงอานิสงส์ของการถวายทาน	4.1 การแสดงอานิสงส์ของการถวายทาน
4.1.1 อานิสงส์การถวายภัตตาหารแด่พระปัจเจกพุทธเจ้า	
(10) สีริธราชาดก	
(16) กนกวรณราชาดก	
4.1.2 อานิสงส์การถวายผ้า	
(23) จาคทานซาดก	
(37) นรชีกฐินทานซาดก	
(38) อติเทวราชาดก	
4.1.3 อานิสงส์การสร้งน้ำพระสงฆ์	
(8) จันทรราชาดก	
(31) ปุฬซาดก	
4.1.4 อานิสงส์การถวายอัญฐุบริชาร	
(14) มหาสุรเสนซาดก	
4.1.5 อานิสงส์การสร้ง การบูชาพระพุทธรฐรูป/ ปฏิสังขรณัพระพุทธรฐรูป	
(17) วิริยบัณชิตซาดก	
(20) วัฏฐักุสิราชาดก	
(34) เทวรุกขกุมารซาดก	
(42) จันทเสนซาดก	
4.1.6 อานิสงส์การสร้งพระไตรปิฎก	
(21) ไบราณกบิลราชาดก	
4.1.7 อานิสงส์การสร้งวิหาร/ ศาลา	
(19) สุทสันซาดก	
(24) ธรรมราชาดก	
4.1.8 อานิสงส์การปลออยสัตว์ (อภัยทาน)	
(8) จันทรราชาดก	

	4.1.1 อานิสงค์การถวายขนมกุมมาส
	(415) <i>อรรถกถากุมมาสปิณฑชาดก</i>
	4.1.2 อานิสงค์การถวายร่มและรองเท้า
	(442) <i>อรรถกถาสังฆชาดก</i>
4.2 การแสดงอานิสงค์แห่งการบริจาคว่าจะได้ไปสวรรค์	4.2 การแสดงอานิสงค์แห่งการบริจาคว่าจะได้ไปสวรรค์
(22) <i>ธรรมิกบัณฑิตราชชาดก</i>	(494) <i>อรรถกถาสาธินราชชาดก</i>
(24) <i>ธรรมราชชาดก</i>	(541) <i>อรรถกถาเนมิราชชาดก</i>
	4.3 การแสดงอานิสงค์แห่งการให้ทานแม้แก่ปลาวาเทวดาย่อมให้ความช่วยเหลือ
	(288) <i>อรรถกถามัจฉาทานชาดก</i>
	5. ชาดกที่มุ่งเน้นความสำคัญของการเลือกถวายทานแต่ทักษิณยบุคคล
	(424) <i>อรรถกถาอาทิตตชาดก</i>
	(495) <i>อรรถกถาทสพราหมณชาดก</i>
	(496) <i>อรรถกถาภิกขาปรัมปรชาดก</i>
	6. ชาดกที่กล่าวแสดงคุณของท่านว่าเป็นธรรมของสัตบุรุษ
	(180) <i>อรรถกถาทุททชาดก</i>
	7. ชาดกที่มุ่งแสดงโทษของความตระหนี่
	(450) <i>อรรถกถาพิลารโกสิยชาดก</i>
	(535) <i>อรรถกถาสุธาโกชนชาดก</i>
	8. ชาดกที่กล่าวถึงความสำคัญของท่านเปรียบเทียบกับธรรมข้ออื่น
	(424) <i>อรรถกถาอาทิตตชาดก</i>
	(541) <i>อรรถกถาเนมิราชชาดก</i>

ตารางที่ 2 เปรียบเทียบเนื้อหาในชาดกที่แสดงเรื่องทานและทานบารมีในปัญญาสชาดกกับอรรถกถาชาดก

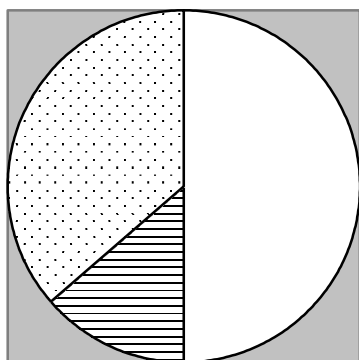

จากตารางแสดงว่า แม้จะนำเสนอบางประเด็นตรงกัน แต่รายละเอียดแตกต่างกัน ขณะที่ **ปัญญาสชาดก** มีจำนวนชาดกที่แสดงเรื่องทานและทานบารมีมากกว่า **อรรถกถาชาดก** แต่กลับมีประเด็นนำเสนอเกี่ยวแก่ทานและทานบารมีจำนวนน้อยกว่า ได้แก่ การบำเพ็ญทานบารมีด้วยการบริจาคอวัยวะและชีวิต การบริจาคบุตรและภรรยา การทดสอบความตั้งใจมั่นในการให้ทาน และการแสดงอานิสงส์ของการให้ทานแต่ละอย่างเท่านั้น ซึ่งหากพิจารณาโดยรายละเอียดแล้วจะเห็นว่า การที่มีประเด็นน้อยกว่านั้นก็เพราะผู้แต่ง **ปัญญาสชาดก** ได้ “เลือก” ที่จะเน้นให้ความสำคัญแก่ประเด็นเหล่านี้ ด้วยมีชาดกที่นำเสนอประเด็นเหล่านี้เป็นจำนวนมาก และมีการเพิ่มเติมรายละเอียดเพิ่มเติมมาก ทำให้เห็นได้ว่า **ปัญญาสชาดก** มีจุดเน้นที่ต่างไปจาก **อรรถกถาชาดก** อันแสดงการสร้างสรรค์เฉพาะตน

ภาพที่ 1 แผนภูมิแสดงสัดส่วนเนื้อหาชาดกที่แสดงเรื่องทานและทานบารมีในปัญญาสชาดก 29 เรื่อง

- ชาดกที่มุ่งแสดงการบำเพ็ญทานบารมี
- ชาดกที่มุ่งแสดงอานิสงส์ของทาน

ภาพที่ 2 แผนภูมิแสดงสัดส่วนเนื้อหาชาดกที่แสดงเรื่องทานและทานบารมีในอรรถกถาชาดก 22 เรื่อง

- ชาดกที่มุ่งแสดงการบำเพ็ญทานบารมี
- ชาดกที่มุ่งแสดงอานิสงส์ของทาน
- ชาดกที่แสดงคำสอนเรื่องทาน

กล่าวโดยสรุป หากเปรียบเทียบชาดกที่แสดงทานและทานบารมีใน **ปัญญาสชาดก ฉบับหอสมุดแห่งชาติ** ซึ่งมีจำนวน 29 เรื่อง จาก 61 เรื่อง กับ **อรรถกถาชาดก** ซึ่งมี 22 เรื่อง จาก 547 เรื่องแล้ว ชาดกที่แสดงทานและทานบารมีใน **ปัญญาสชาดก** คิดเป็นสัดส่วนมากกว่าใน **อรรถกถาชาดก** กล่าวคือ **ปัญญาสชาดก** มีชาดกที่มีทานและทานบารมีเป็นแนวคิดสำคัญร้อยละ 47.54 ในขณะที่ใน **อรรถกถาชาดก** มีเพียงร้อยละ 4.02 เท่านั้น แสดงให้เห็นว่า **ปัญญาสชาดก** แต่งขึ้นโดยมีจุดหมายที่จะแสดงเรื่องทานและทานบารมี โดยเน้นการบำเพ็ญทานบารมีด้วยการบริจาค

อวัยวะและชีวิต บุตรและภรรยา และแสดงอานิสงส์ของท่าน ทานบารมีเป็นบารมีที่จะสื่อถึงโพธิสัตว์จรรยา ความกรุณา ความกล้าหาญ ความเสียสละตนเพื่อสรรพสัตว์ได้อย่างชัดเจน และสามารถสื่อสารกับศาสนิกชนในสังคมไทยที่เน้นเรื่องการทำทานเป็นเรื่องสำคัญ

3.2.4 ความชัดเจนของแนวคิดเรื่องทานบารมีในปัญญาสาตก

นอกจากการเปรียบเทียบระหว่างปัญญาสาตกกับอรรถกถาสาตกในแง่เนื้อหา ดังที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้นจะแสดงให้เห็นความโดดเด่นของแนวคิดเรื่องทานและทานบารมีในปัญญาสาตกแล้ว ความชัดเจนของแนวคิดเรื่องการทำทานเพื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือ “ทานบารมี” ในปัญญาสาตก ยังสามารถพิจารณาได้จากถ้อยคำที่พระโพธิสัตว์กล่าวแสดงความปรารถนาพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเมื่อบริจาคตาน การใช้กรอบเวลาของพระอดีตพุทธเจ้าในอดีตวัตร และบทบาทของพระอินทร์ในฐานะผู้สนับสนุนการทำทานบารมี

3.2.4.1 การกล่าวแสดงความปรารถนาพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ในชาตกที่มุ่งแสดงจริยาการทำทานบารมีของพระโพธิสัตว์แทบทุกเรื่องในปัญญาสาตก การกล่าวแสดงความปรารถนาพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของพระโพธิสัตว์มีความชัดเจนมาก ในเวลาที่บริจาคตาน พระโพธิสัตว์จะแสดงความปรารถนามุ่งมั่นที่จะให้ได้สำเร็จแก่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ความเป็นพระพุทธเจ้า เพื่อหรือชนสรรพสัตว์ทั้งหมดให้พ้นจากสังสารวัฏ เช่น *นรชิวชาตก* พระโพธิสัตว์สละเนื้อหัวใจเพื่อทำยาชุบชีวิตมารดา พระโพธิสัตว์ได้แสดงความปรารถนาให้การบริจาคตานนี้เป็นปัจจัยแก่สัมมาสัมพุทธเจ้าด้วย

พระโพธิสัตว์ได้เห็นศัสตราแล้ว จึงคิดโดยชอบอย่างนี้ว่า ใ้ความดำริของเรา ก็สำเร็จแล้ว จึงจับศัสตรานั้นด้วยมือเบื้องขวา ปรารถนาจะเชือดดวงหทัย จึงกล่าวประกาศอย่างนี้ว่า ข้าแต่หมู่เทพดาผู้เจริญทั้งหลาย จงกระทำอนุโมทนา อัมมัตติกทานของข้าพเจ้า ข้าพเจ้าหาได้ปรารถนาประเทศราชสมบัติหรือ อินทรสมบัติพรหมสมบัติ ด้วยหทัยท่านนี้ไม่ ข้าพเจ้าจะให้สัตว์ทั้งหลายในโลก สันนิวาสนกับทั้งเทพยดาที่หลงอยู่ในสังสาร ให้ข้ามพ้นไปจากสังสารในอนาคตกาล

นรชิวชาตก

(กรมศิลปากร, 2549 ก: 344-345)

เทวรุกขกุมารชาดก พระโพธิสัตว์ถวายทานแล้ว ปรารถนาความเป็นพระพุทธรูปเจ้า และอานิสงส์อันเลิศต่างๆ

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ด้วยบุญกรรมนี้ ขอข้าพเจ้าได้เป็นพระพุทธรูปดุจดุขิน ผู้ประเสริฐสุดกว่าสรรพสัตว์ในกาลภายหน้า ก็เมื่อยังเที่ยวอยู่ในสังสารวัฏต่อไป ขอพึงไปเกิดในอุตมตระกูล บริบูรณ์ด้วยคุณคือกำลังและรูปร่าง และให้มีปัญญาประเสริฐสุดกว่ามนุษย์ชน พวกปัจเจกามีใจเป็นต้น ขออย่าได้มีมาเฉพาะหน้า ขอให้ข้าลวงพันเวรภัยทั้งหมด เป็นบรมสุขทุกทิวาราตรี

เทวรุกขกุมารชาดก

(กรมศิลปากร, 2549 ก: 448)

3.2.4.2 การใช้กรอบเวลาสมัยพระอดีตพุทธเจ้าในอดีตวัตต

ชาดกหลายเรื่องใน*ปัญญาสาชดก* จะเล่าเรื่องอดีตวัตตโดยใช้กรอบเวลาคือสมัยของพระอดีตพุทธเจ้า ซึ่งมีนัยสำคัญยิ่งคือ เป็นการแสดงให้เห็นความสืบเนื่องของการสืบสาย “พุทธวงศ์” และการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ ซึ่งได้ถวายทานในสมัยอดีตพุทธเจ้า ได้รับพุทธพยากรณ์ อันเป็นการยืนยันการดำรงอยู่ของวัฏธรรมแห่งการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ และการบังเกิดของพระพุทธรูป ซึ่งไม่ได้มีเพียงแต่พระสิทธัตถโคตมมะ หรือพระศากยมุนีเท่านั้น แต่ได้มีพระพุทธรูปบังเกิดขึ้นแล้วหลายพระองค์ การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ย่อมมีมาแล้วอย่างสืบเนื่องในอดีต และจะดำเนินสืบต่อไปในอนาคต และพระศาสนาของพระพุทธรูปพระองค์ต่างๆ จะบังเกิดขึ้นใหม่เรื่อยๆ ทรายที่สังสารวัฏยังไม่สิ้นสูญ เพื่อรองรับการบรรลุมรรคของสรรพสัตว์ทุกรูปนาม

เช่น *ทุลกบัณฑิตชาดก* พระโพธิสัตว์สละทองคำและชีวิตเพื่อไถ่ภิกษุและสามเณรจากเครื่องจองจำ เรื่องเกิดขึ้นในสมัยพระพุทธรูปเจ้ากัสสปะ หลังจากเสด็จดับขันธปรินิพพานได้เจ็ดวัน หรือในชาดกที่มุ่งแสดงอานิสงส์ของท่าน เรื่องก็มักจะเกิดขึ้นในสมัยของพระอดีตพุทธเจ้า เช่น *บุปผชาดก* เรื่องเกิดในสมัยพระพุทธรูปเจ้าพระสรณังกร *อดีตเทวราชชาดก* เรื่องเกิดในสมัยพระพุทธรูปเจ้าโกณฑัญญะ เป็นต้น ต่างจากใน*อรรถกถาชาดก* ชาดกที่มุ่งแสดงอานิสงส์ของท่านจำนวน 2 เรื่อง รวมทั้งชาดกที่มุ่งแสดงความสำคัญของผู้รับทานซึ่งเป็นทักษิโณยบุคคล พระโพธิสัตว์ถวายทานแต่พระปัจเจกพุทธเจ้า ซึ่งเป็นสมัยที่โลกว่างจากพระพุทธรูปเจ้า

การที่เรื่องอดีตวัตตเกิดขึ้นในสมัยอดีตพุทธเจ้ายังเป็นกลวิธีสำคัญประการหนึ่งที่ใช้เพื่อแสดงอานิสงส์ของท่าน คือเป็นการพยายามจะแสดงว่าท่านประเภทนั้นๆ ได้ปฏิบัติสืบต่อมานานแล้วตั้งแต่สมัยอดีตพุทธเจ้า แม้ว่าแท้ที่จริงแล้วตามประวัติศาสตร์จะเป็นท่าน

ที่เกิดขึ้นภายหลัง เช่น อานิสงส์การสร้างพระไตรปิฎกใน*โบราณกบิลราชชาดก* ซึ่งตามประวัติศาสตร์ หรือตามหลักฐานในพระไตรปิฎกเอง ในสมัยพุทธกาลยังไม่มีการสร้างพระไตรปิฎกใดๆ ทั้งสิ้น แต่ในเมื่อต้องการแสดงอานิสงส์ของการสร้างพระไตรปิฎก โดยมีพระโพธิสัตว์เป็นแบบอย่าง ก็จำเป็นจะต้องอาศัยกรอบของเวลาที่เป็นช่วงสมัยพุทธกาล เพื่อให้การทำบุญนั้นเป็นการทำบุญในพุทธศาสนา¹⁷

การกำหนดกรอบเวลาของเรื่องเป็นสมัยของพระอดีตพุทธเจ้านี้พบโดยทั่วไปในคัมภีร์*อปทาน* และ*พุทธวงศ์* ซึ่งมีแนวคิดเรื่องบารมีชัดเจน นอกจากนี้พระอดีตพุทธเจ้าที่ปรากฏในคัมภีร์*พุทธวงศ์*แล้ว **ปัญญาสชาดก**ยังกล่าวถึงสมัยของพระพุทธรูปเจ้าพระองค์อื่นๆ ที่นอกเหนือจากคัมภีร์อีกด้วย เช่น ใน*โบราณกบิลราชชาดก* เรื่องในอดีตวัตถุ อยู่ในสมัยพระพุทธรูปุราณโคดม ซึ่งมีรายละเอียดต่างๆ คือพระนามพระพุทธรูปิดา พระพุทธรูปิดา พระชญา พระโอรส และนครที่ประดิษฐานคือเมืองกบิลพัสดุ์เช่นเดียวกับพระพุทธรูปิดาโคดมทุกประการ เพียงแต่อาศัยพระนาม “โคดม” แล้วเติม “ปุราณ” เข้าไป การอ้างถึง “พระปุราณโคดม” นี้แสดงให้เห็นว่าผู้แต่งต้องการเพียง “กรอบของเวลา” ในสมัยพุทธกาลของพระอดีตพุทธเจ้าองค์หนึ่งเท่านั้น พระนามของพระพุทธรูปิดาทั้งหมดทั้งส่วนประกอบอื่นๆ ไม่จำเป็นต้องมีลักษณะเฉพาะ เช่นเดียวกับที่ใน*อรรถกถาชาดก*มักกล่าวถึงพระเจ้าพรหมทัตแห่งนครพาราณสีเหมือนๆ กันแทบทุกเรื่อง

3.2.4.3 บทบาทของพระอินทร์ในฐานะผู้สนับสนุนการบำเพ็ญทานบารมี

รายละเอียดอีกประการหนึ่งที่ทำให้เห็นความคิดเรื่องการบำเพ็ญบารมีที่ชัดเจนคือ ตัวละครพระอินทร์ หรือท้าวสักกะ ใน*อรรถกถาชาดก*และ*ปัญญาสชาดก* พระอินทร์เป็นตัวละครที่มีบทบาทอย่างยิ่งต่อการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์ กล่าวคือ พระอินทร์มักจะแปลงกายมาเป็นผู้รับทาน โดยเฉพาะอชฌัตติกทาน และบุตรภรรยาทาน อย่างไรก็ตามเจตนาของพระอินทร์ในการแปลงกายมาเป็นผู้รับทานของพระอินทร์ใน*อรรถกถาชาดก*และ*ปัญญาสชาดก*จะมีข้อแตกต่างกัน ใน*อรรถกถาชาดก* พระอินทร์แปลงกายมารับทานจากพระโพธิสัตว์โดยมิได้มีเจตนาเพื่อให้ความช่วยเหลือหรือสนับสนุนให้พระโพธิสัตว์ได้ทำทานเท่านั้น ซึ่ง

¹⁷ ในเรื่อง*ปตีปทานชาดก* ใน*ชิเมปัดณาส* หรือ*ปัญญาสชาดก*ฉบับของพม่า (ชาดกเรื่องนี้ไม่พบใน*ปัญญาสชาดก*ของไทย แต่พบในคัมภีร์*ชินกาลมาลีปกรณ์*) กล่าวถึงพระพุทธรูปิดาโคดมครั้งเสวยอัฐภาพเป็นหญิง เป็นน้องของพระภิกษุซึ่งได้ถวายประทีปบูชาแต่พระพุทธรูปิดาพระนามว่า ปุราณที่บึงกร หรือที่บึงกรองค์ก่อน พระภิกษุผู้ถวายประทีปนั้นได้รับพยากรณ์และได้มาตรัสเป็นพระพุทธรูปิดาที่บึงกร ผู้ทรงพยากรณ์พุทธรูปิดาของสุเมธดาบส ส่วนพระพุทธรูปิดาโคดมซึ่งชาตินั้นมีอัฐภาพเป็นหญิงไม่ได้รับพยากรณ์ แต่จะได้รับพยากรณ์ภายหลังคือในสมัยจากพระพุทธรูปิดาที่บึงกร ดังเรื่องปรากฏใน*สุเมธกถา*

พบเพียงเรื่องเดียวคือ *อรรถกถาเวสสันดรชาดก* ในชาดกหลายเรื่องพระอินทร์มีเจตนาที่จะทดลองจิตใจหรือทดลองทานบารมีของพระโพธิสัตว์ ได้แก่ในเรื่อง *อรรถกถาสบขันตีชาดก อรรถกถาสีวีระชาดก และอรรถกถากิตติชาดก* ขณะเดียวกันก็มีชาดกบางเรื่องที่พระอินทร์ไม่ได้เป็นผู้รับทานหรือสนับสนุนพระโพธิสัตว์ แต่กลับขัดขวางการทำทานของพระโพธิสัตว์โดยก็มี เพราะเกรงว่าบุญเศษของพระโพธิสัตว์จะทำให้ตนต้องเคลื่อนไปจากตำแหน่งพระอินทร์

ใน*อรรถกถากิตติชาดก* พระอินทร์เข้าใจว่าพระโพธิสัตว์บำเพ็ญตนเพื่อปรารถนาความเป็นพระอินทร์ อันจะทำให้ตนต้องเคลื่อนไปจากที่ จึงแปลงเป็นพราหมณ์มาทดลองพระโพธิสัตว์

ด้วยเดชแห่งศีลของท่าน บัณฑิตผู้มผลศิวาอาสน์ของท้าวสักกเทวราช แสดงอาการร้อนแล้ว ท้าวสักกเทวราชทรงนึกว่า ใครเล่าจะประสงค์จะให้เราเคลื่อนจากที่ ทรงเห็นอกิตติบัณฑิตก็ทรงดำริว่า ดาบสนี่รักษาศีลเพื่ออะไรเล่า ต้องการเป็นท้าวสักกะ หรือปรารถนาอย่างอื่น **ต้องทดลองท่านดู** แล้วทรงดำริต่อไปว่า ดาบสนี่เลี้ยงชีวิตด้วยลำบาก ฉนไบหมากเม่าที่เพียงหนึ่งกับน้ำ ถ้าปรารถนาความเป็นท้าวสักกะ คงจะให้ไบหมากเม่าหนึ่งแก่เรา ถ้าไม่ปรารถนาคงไม่ให้ แล้วแปลงเป็นพราหมณ์ไปสู่สำนักของท่าน

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525 จ: 286)

นอกจากบทบาทในฐานะผู้ทดลองแล้ว ใน*อรรถกถาชาดก* พระอินทร์ยังมีบทบาทในฐานะผู้ขัดขวางการบำเพ็ญทานด้วย เช่น ใน*อรรถกถาวิสัยหชาดก* เดชแห่งทานของพระโพธิสัตว์ทำให้ภพของพระอินทร์เร่าร้อน พระอินทร์เกรงว่าพระโพธิสัตว์จะเป็นเหตุให้ตนต้องเคลื่อนไปจากที่ จึงทำทรัพย์ของพระโพธิสัตว์ผู้เป็นเศรษฐีให้อันตรธานเสีย เพื่อจะได้เลิกบำเพ็ญทาน

ท้าวสักกะทรงดำริว่า ใครหนอประสงค์จะให้เราเคลื่อนจากที่ จึงทรงพิจารณาใคร่ครวญอยู่ ทรงเห็นท่านมหาเศรษฐี จึงทรงพระดำริว่า วิสัยหเศรษฐีนี้แผ่ไปกว้างขวางยิ่งนัก ให้ท่านกระทำชมพุกที่บั้งสั้นให้ไม่ต้องทำไร่ไถนา ขรอยจักให้เราเคลื่อนจากที่แล้วเป็นท้าวสักกะเสียเองด้วยท่านแม่นี้ เราจักทำทรัพย์ของเขาให้ฉิบหายเสีย กระทำเศรษฐีนั้นให้เป็นคนขัดสนจนให้ท่านไม่ได้

จึงบันดาลทรัพย์ทั้งปวง แม้แต่ข้าวเปลือก น้ำมัน น้ำผึ้ง และน้ำอ้อยเป็นต้น จน
ชั้นที่สุด แม้ทาสและกรรมกรให้อันตรธานหายไป.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525 ค: 649)

ความกลางแคลงใจของพระอินทร์ในความมุ่งหมายในการบำเพ็ญทาน
ของพระโพธิสัตว์ เจตนามุ่งหมายที่จะทดลองความแน่วแน่มั่นคงในการบำเพ็ญทานของพระ
โพธิสัตว์ รวมทั้งการขัดขวางการให้ทานของพระโพธิสัตว์ แสดงให้เห็นบทบาทของพระอินทร์ที่เป็น
ลักษณะร่วมกับนิทานอินเดียอื่นๆ ซึ่งพระอินทร์มักจะต้องแสดงบทบาทของการเป็นผู้ทดสอบตัว
ละครวีบุรุษ หรือมิฉะนั้นก็เกรงว่าจะมีผู้บำเพ็ญตะบะยิ่งใหญ่มาเป็นพระอินทร์แทนตน ทำให้ตน
ต้องเคลื่อนไปจากที่ จึงต้องมาขัดขวางการบำเพ็ญทาน

อย่างไรก็ตาม ใน*อรรถกถาเวสสันดรชาดก* ซึ่งเน้นแสดงทานบารมีอัน
ยิ่งใหญ่ของพระโพธิสัตว์ และเป็นชาดกที่คนไทยรู้จักคุ้นเคยเป็นอย่างดี บทบาทของพระอินทร์ได้
เปลี่ยนจากผู้ทดลองพระโพธิสัตว์และผู้ขัดขวาง มาเป็นผู้ช่วยเหลือหรือสนับสนุนให้พระโพธิสัตว์ได้
ทำทานอย่างเต็มที่

ท้าวสักกเทวราชทรงดำริว่า เมื่อวันวานนี้ พระเวสสันดรมหาชาตินี้ได้
ประทานปิยนบุตรแก่ชุกกพรหมณ์ แผ่นดินไหว บัดนี้ ถ้าจะมีคนตำซ้ำผู้หนึ่งไป
เฝ้าพระเวสสันดร ทูลขอพระนางมัทรีผู้สมบูรณ์ด้วยลักษณะทั้งปวง มีศีลาจาร
วัตรบริบูรณ์ พาพระนางมัทรีไป ทำให้ท้าวเธออยู่คนเดียว แต่นั้น ท้าวเธอก็จะ
เปล่าเปลี่ยวขาดผู้ปฏิบัติ อย่างกระนั้นเลย เราจะจำแลงเพศเป็นพรหมณ์ ไป
เฝ้าท้าวเธอ ทูลขอพระนางมัทรี ให้ถือเอาทานนั้นเป็นยอดแห่งทานบารมี ทำให้
ไม่ควรสละแก่ใครๆ แล้วถวายพระนางเจ้านั้นคืนท้าวเธอไว้อีก แล้วกลับเทวส
ถานของเรา.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525 ซ: 761)

อนึ่ง นอกจากบทบาทของพระอินทร์ที่มีต่อพระโพธิสัตว์แล้ว ยังมีชาดก
ได้แก่ *อรรถกถาพิลาโรกลียชาดก* และ*อรรถกถาสุชาโภชนชาดก* ที่พระโพธิสัตว์เป็นพระอินทร์เอง
และมีบทบาทในการทรมานโกลียเศรษฐีผู้ตระหนี่ ซึ่งเป็นลูกหลานให้ละมิจฉาภิภูฏี และสืบทอด
วงศ์ของการให้ทานสืบไป

ส่วนใน **ปัญญาสชาดก** เจตนาของพระอินทร์ในการแปลงกายมาเป็นผู้รับทานของพระโพธิสัตว์ โดยเฉพาะอชฌัตติกทาน และบุตรภรรยาทาน แสดงให้เห็นความมุ่งหมายที่จะให้ความช่วยเหลือหรือสนับสนุนให้พระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญทานบารมีอย่างเด่นชัด เช่นเดียวกับใน *อรรถกถาเวสสันดรชาดก* และแม้ในบางเรื่อง พระอินทร์มิได้แปลงกายมาเป็นผู้รับทาน แต่ก็แปลงกายมาเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือสนับสนุนพระโพธิสัตว์ในการบริจาคทาน ทั้งนี้อาจพบการแสดงเจตนาที่จะทดสอบพระโพธิสัตว์บ้าง แต่ก็พบน้อยกว่าใน *อรรถกถาชาดก* ส่วนบทบาทในการขัดขวางการทำงานของพระโพธิสัตว์ และการที่พระโพธิสัตว์เป็นพระอินทร์เสียเองนั้น ไม่พบใน **ปัญญาสชาดก**

ชาดกที่พระอินทร์แสดงเจตนาในการแปลงกายมารับทานว่ามาเพื่อช่วยพระโพธิสัตว์ให้ได้บำเพ็ญทาน พบในชาดกที่พระโพธิสัตว์บริจาคอวัยวะและชีวิต เช่น *สิริจุฑามณีชาดก* ซึ่งพระอินทร์แปลงเป็นพราหมณ์มาขอร่างกายซีกหนึ่ง

ท้าวโกสีย์ทรงทราบแล้วมีพระหฤทัยผ่องแผ้วว่า พระเจ้าสิริจุฑามณี
หน่อแนวพระพุทธรูปเจ้าประสงค์บำเพ็ญอชฌัตติกทาน จะให้ได้ตรัสเป็น
พระพุทธรูปเจ้าในภายหน้า เราควรจะไปเพิ่มทานบารมีให้พระองค์ได้ตรัส
โดยเร็ว

สิริจุฑามณีชาดก

(กรมศิลปากร, 2549 ก: 144-145)

ใน *ธรรมโศคนทกชาดก* พระโพธิสัตว์ปรารถนาที่จะได้ฟังธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระอินทร์จึงแปลงเป็นยักษ์มาแสดงธรรม โดยขอแลกกับการได้เคี้ยวกินบุตรภรรยา รวมทั้งร่างกายของพระโพธิสัตว์เป็นอาหาร ทั้งนี้มิใช่ด้วยดำริมุ่งร้าย แต่หมายให้พระโพธิสัตว์ได้พิจารณาเห็น “อนิจจังลักษณะ”

โย มาตร วา ปีตร

คุรุ ปาเลติ ธมฺเม

ทาน วา พรหมจริย วา

มม จาเลติ อาสนา

ความว่า ผู้ใดเป็นผู้เลี้ยงมารดาบิดาครูอาจารย์ หรือเป็นผู้บำเพ็ญทาน
และประพฤติพรหมจรรย์ ผู้นั้นแหละจะทำให้เคลื่อนจากอาสน์ได้

ครั้นท้าวสหัสสนยน์กล่าวคาถาดังนี้แล้ว จึงพิจารณาดูไปในมนุษยโลก
ด้วยทิพยจักขุ ก็ได้ทอดพระเนตรเห็นพระเจ้าธรรมโศคนทกราชนั้น เทียว
แสวงหาผู้ที่แสดงพระสัทธรรมอยู่ในป่า จึงทรงดำริว่า เราจักนฤมิตตนแปลง

เป็นเพศผู้อื่น แล้วจักษี้แจ่มแสดงโทษในสรีรกายอินทรีย์ ว่ามีแต่ชาติชราพยาธิ
มรณะเบียดเบียนอยู่เนื่องนิตย์ ให้พระธรรมโศลกทกราชดำริจิต คิดเห็นเป็น
อนิจลักษณะก่อน แล้วจะแสดงธรรมสั่งสอนต่อภายหลัง

ธรรมโศลกชาดก

(กรมศิลปากร, 2549 ก: 276)

นอกจากนี้ในชาดกที่พระโพธิสัตว์บริจาคบุตรและภรรยา คือ *วิบุลราช
ชาดก* และ *อาทิตชาดก* พระอินทร์ก็แสดงเจตนาที่จะมาขอรับบริจาคเพื่อสนับสนุนให้พระโพธิสัตว์
ได้บำเพ็ญทานเช่นกัน

ขณะนั้น พิภพท้าวหมัฆวานก็แสดงอาการร้อนผิวดรหลาด ท้าวสักก
เทวราชเล็งดูด้วยทิพยจักขุก็ทราบเหตุว่า บัดนี้พระเจ้าอาทิตราชหน่อแนว
พระพุทธรูปเจ้าประสงค์จะบำเพ็ญทาน **เราจักไปเพิ่มพระบารมี**ของพระองค์ให้
เต็มบริบูรณ์

อาทิตชาดก

(กรมศิลปากร, 2549 ก: 195)

ส่วนชาดกที่พระอินทร์มิได้แปลงกายมาเป็นผู้รับทาน แต่มาเป็นผู้ช่วยเหลือในการ
บำเพ็ญทาน ได้แก่ *รัตนปโชตชาดก* *นรชิวชาดก* และ *มหาปทุมชาดก* ซึ่งพระโพธิสัตว์สละเนื้อหัวใจ
เพื่อมอบแก่พระอินทร์ซึ่งแปลงเป็นพราหมณ์ เพื่อปรุงเป็นยาชุบชีวิตมารดา ทำนองเดียวกับ
วิริยบัณชิตชาดก พระโพธิสัตว์ต้องการจะสละเนื้อของตนทำเป็นทองคำเพื่อปิดพระพุทธรูปให้
บริบูรณ์ พระอินทร์จึงแปลงเป็นนายช่างทองมาช่วยให้ความปรารถนาของพระโพธิสัตว์สำเร็จ

ส่วนใน *อรินทมชาดก* แม้พระอินทร์จะเป็นผู้ทดสอบความตั้งใจมั่นของพระ
โพธิสัตว์ในการบริจาคทาน และได้กระทำการต่างๆ มากมายที่ทำให้พระโพธิสัตว์ต้องประสบความ
ลำบาก วิโยคพลัดพราก แต่ก็กระทำด้วยความปรารถนาที่จะช่วยเหลือ สุดท้ายพระอินทร์ก็ได้
ปรากฏองค์ขอขมาต่อพระโพธิสัตว์และทูลว่า ที่ทำไปทั้งหมดนั้นก็เพื่อช่วยให้พระโพธิสัตว์ได้
บำเพ็ญบารมีโดยบริบูรณ์

อย่างไรก็ตาม ในชาดกบางเรื่อง พระอินทร์ยังคงแสดงเจตนาในการที่จะทดลอง
พระโพธิสัตว์ แต่ก็นับเป็นส่วนน้อย เช่น *เสตบัณชิตชาดก* พระอินทร์แปลงเป็นพราหมณ์มาขอ
ร่างกายพระโพธิสัตว์เป็นอาหาร หรือใน *สุรูปชาดก* พระอินทร์แปลงเป็นยักษ์มาแสดงธรรมแลกกับ
การได้กินบุตรภรรยา และร่างกายพระโพธิสัตว์เป็นอาหาร

ทำวสัถกเทวราชทรงทราบเหตุการณ์ดังนี้แล้ว จึงจินตนาการว่า บรมกษัตริย์พระองค์นี้เป็นเนื้อหน่อของพระพุทธเจ้า มีพระประสงค์จะฟังธรรม ที่นั่งของเราจึงได้หั่นไหวด้วยอานุภาพของบรมกษัตริย์นั้น เราจะทดลองเชอดู

สุรูปชาดก

(กรมศิลปากร, 2549 ก: 354)

3.3 ความสัมพันธ์ระหว่างทานกับทานบารมีที่สะท้อนจากชาดก

ดังที่อธิบายแล้วก่อนหน้านี้ว่า “ทานบารมี” เป็นการให้ทานของพระโพธิสัตว์ตามที่ได้ตั้งปณิธานที่จะบรรลुพระพุทธญาณหรือสัมพัญุตญาณ อันเป็นแนวคิดที่สำคัญยิ่งในชาดก ส่วน “ทาน” นั้นหมายถึงการให้โดยทั่วไป หรือการให้ทั่วๆ ไป ที่ไม่ได้ตั้งปณิธานเพื่อการบรรลุพระพุทธญาณ

เมื่อศึกษาดูจากชาดกทั้ง **อรรถกถาชาดก** และ **ปัญญาสาชดก** แล้วก็จะเห็นว่า ทานและทานบารมีเป็นแนวคิดที่สัมพันธ์กัน ใน **อรรถกถาชาดก** จะเห็นว่าปัจจุบันวัตถุของชาดกหลายเรื่อง แสดงเหตุว่า พระพุทธเจ้าทรงตรัสเล่าอดีตชาติอันแสดงจริยาการบำเพ็ญทานบารมีของพระองค์ ครั้งยังเป็นพระโพธิสัตว์เพื่ออนุโมทนาการถวายทานของบุคคลต่างๆ เช่น **อรรถกถาสสบัณฑิตชาดก** ซึ่งแสดงการบำเพ็ญทานบารมีด้วยการสละชีวิต และ **อรรถกถากิตติชาดก** ซึ่งพระโพธิสัตว์ให้ทานแก่พระอินทร์ที่แปลงเป็นพราหมณ์ พระพุทธเจ้าตรัสแสดงเพื่ออนุโมทนามหาทานของอุบาสกผู้ถวายมหาทานแต่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน

Ohnuma (2007: 179-182) เสนอความคิดว่าการบำเพ็ญทานปรมาตบารมีของพระโพธิสัตว์เป็นแบบอย่างของการให้ทานโดยทั่วไป โดยพิจารณาจากกรอบของการเล่าเรื่องที่เชื่อมโยงการบำเพ็ญทานบารมีของพระพุทธเจ้าในอดีตวัตถุกับการถวายทานของทายกในปัจจุบัน วัตถุ จะเห็นว่าองค์ประกอบของการให้ทานในอดีตวัตถุของชาดกทั้งสองเรื่อง กับการถวายทานแต่พระสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธานที่ปรากฏในปัจจุบันวัตถุอันเป็นส่วนปรารภเรื่องนั้นแตกต่างกัน ใน **อรรถกถาสสบัณฑิตชาดก** พระโพธิสัตว์เป็นกระต่าย ซึ่งเป็นสัตว์เดรัจฉาน สละร่างกายเป็นอาหารแก่พระอินทร์ที่ปลอมตัวมา ส่วนพระโพธิสัตว์ในเรื่อง **อรรถกถากิตติชาดก** ก็สละสิ่งที่ตนมีอยู่ แม้จะไม่ประณีตแก่พระอินทร์ที่แปลงตัวมาเช่นกัน โดยปรารภนาสสัมพัญุตญาณ ทั้งหมดนี้แตกต่างจากการให้ทานของบุคคลทั่วไป ซึ่งถูกกำหนดให้เลือกถวายทานแต่ผู้เป็นทักษิณบุคคล และสิ่งที่ให้เป็นทานก็ไม่ใช่อวัยวะหรือชีวิต หรือไม่ใช่สิ่งที่ไม่ประณีต หากแต่ว่าการที่พระพุทธเจ้าทรงยกชาดกสองเรื่องนี้มาแสดงอนุโมทนาการถวายทานของบุคคลแต่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธานนั้น ทรงสรรเสริญที่จิตใจที่พร้อมจะสละความตระหนี่ พร้อมที่จะให้ซึ่งเป็นสิ่งที่ทั้งทานและทานบารมีมีส่วนร่วมกัน

ในอรรถกถาสีวิราชชาดก หลังจากที่พระโพธิสัตว์บริจาคดวงตาแก่อินทรพราหมณ์และได้ ตาทิพย์เป็นบำเหน็จแล้ว ก็ได้ตรัสสั่งสอนชนทั้งหลายให้ให้ทานเช่นเดียวกับที่พระองค์ทรงกระทำ

... เมื่อจะทรงแสดงธรรมได้ตรัสพระคาถา ๔ คาถา ความว่า

ใครหนอในโลกนี้ ถูขอทรัพย์อันน่าปลื้มใจ
แล้ว แม้จะเป็นของพิเศษ แม้จะเป็นของที่รักอย่างดี
ของตน จะไม่พึงให้ เราขอเตือนท่านทั้งหลายผู้เป็น
ชาวแคว้นสีพีทุกๆ คน ที่มาประชุมกัน จงดูดวงตาทั้งสอง
อันเป็นทิพย์ของเราในวันนี้ ตาทิพย์ของเราเห็นได้
ทะลุภายนอกฝา ภายนอกกำแพง และภูเขาตลอด 100
โยชน์โดยรอบ ในโลกอันเป็นที่อยู่ของสัตว์ทั้งหลายนี้
ไม่มีอะไรที่จะยิ่งไปกว่าการบริจาคทาน เราได้ให้จักขุ
ที่เป็นของมนุษย์แล้ว กลับได้จักขุทิพย์ ดูก่อนชาวแคว้น
สีพีทั้งหลาย ท่านทั้งหลายได้เห็นจักขุทิพย์ที่เราได้นี้
แล้ว จงให้ทานเสียก่อน จึงค่อยบริโภคน้ำ บุคคลผู้ให้
ทานและบริโภคแล้วตามอานุภาพของตน ไม่มีใครจะติ
เตียนได้ ย่อมเข้าถึงสุคติสถานดังนี้.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525 ฉ: 78-79)

การพรรณนาสอนเรื่องทานของพระเจ้าสีวีนี สอดคล้องกับในปัญญาสาชดก กล่าวคือ
ชาดกที่แสดงอานิสงส์ของทานบางเรื่องจะนำด้วยการสละอวัยวะและชีวิตของพระโพธิสัตว์ เช่น
มหาสุรเสนชาดก แสดงอานิสงส์ของการถวายอัฐฐบริวาร ยกเรื่องการสละอวัยวะและชีวิตเพื่อ
แสดงว่าทานเป็นสิ่งที่ดีควรให้ แม้แต่ร่างกายและชีวิตของตนก็พึงให้ หรือวิริยบัณฑิตชาดก แสดง
อานิสงส์ของการสร้างพระพุทธรูป ยกเรื่องที่พระโพธิสัตว์สละบุตรภรรยา ร่างกายและชีวิตเพื่อเปิด
ทองพระพุทธรูป

ถึงแม้พระโพธิสัตว์จะตั้งความปรารถนาให้บำเพ็ญทานบารมีเพื่อพระสัมพันธัญญะ แต่
ก็จะเห็นว่าในชาดกหลายเรื่อง ผลแห่งการให้ทานนั้นก็อำนวยประโยชน์สุขแม้ในปัจจุบันหรือใน
สัมปรายภพด้วย เช่นในอรรถกถาสีวิราชชาดก พระอินทร์กล่าวแก่พระโพธิสัตว์ว่า

... ท้าวสักกเทวราชตรัสข้อสนทนาต่อไปว่า ดูก่อนมหาราชเจ้า ขึ้นชื่อว่าท่าน
จะให้ผลในสัมปรายภพอย่างเดียวกันเท่านั้น ก็หามิได้ ย่อมเป็นปัจจัยแม้เพื่อ
ประโยชน์ในปัจจุบัน

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525 ฉ: 75)

ขณะเดียวกันขาดบางเรื่อง ก็สร้างเงื่อนไขหรือบริบทของการให้ของพระโพธิสัตว์ในอดีตชาติ กับปัจจุบันวัตถุ หรือการให้ของบุคคลทั่วไปในชีวิตจริงซึ่งเป็นผู้ฟังขาดไว้ให้เหมือนกัน กล่าวคือ พระโพธิสัตว์ถวายทานแด่พระอดีตพุทธเจ้า สิ่งที่ทำให้ทานก็เป็นสิ่งที่บุคคลทั่วไปสามารถให้ได้ พบเด่นชัดในขาดที่แสดงอานิสงส์ของท่านใน**ปัญญาสขาด** และในวรรณกรรมอานิสงส์บางเรื่อง เป็นการเสนอทั้ง “ทาน” และ “ทานบารมี” ในเรื่องเดียวกัน กล่าวคือ ขาดเรื่องนั้นๆ มุ่งแสดงอานิสงส์ของการทำทานทั่วไปไปที่พุทธบริษัทสามารถกระทำได้ ไม่ว่าจะเป็นการถวายบริวาร ถวายภัตตาหาร ถวายเครื่องบูชา ฯลฯ ผ่านการถวายทานแด่พระสงฆ์หรือพระพุทธรูปในอดีตชาติของพระโพธิสัตว์ โดยตั้งปรารถนาทั้งโลกียสุขและโลกุตตรสุข คือการบรรลุโพธิญาณ เท่ากับว่าขาดเรื่องนั้นได้นำการบำเพ็ญทานบารมีเพื่อความเป็นพระพุทธรูปเจ้าของพระโพธิสัตว์มาเป็นแบบอย่างเพื่อสอนและสร้างศรัทธาในการทำทานในระดับต่างๆ ไป หรือในระดับของบุคคลทั่วไปด้วย ทั้งนี้โดยนัยแล้ว การมีพระพุทธรูปเจ้าเป็นแบบอย่างของการบำเพ็ญทาน ก็เพื่อจะนำเสนอความคิดที่ว่า การกระทำทานใดๆ ก็ตาม ย่อมสั่งสมเป็นปัจจัยให้บรรลุเป้าหมายสูงสุดคือพระนิพพาน

ในขาดที่แสดงเรื่องทานและทานบารมีใน**ปัญญาสขาด** พระพุทธรูปเจ้าหรือพระโพธิสัตว์จึงเป็นแบบอย่างในการให้ทาน พระพุทธรูปเจ้าให้ทาน ทั้งทานที่ “ยิ่งเกิน” คือคนทั่วไปไม่สามารถเลียนแบบหรือกระทำตามอย่างได้จริงๆ เช่น การบริจาคบุตร ภรรยา หรือให้อวัยวะและชีวิต และทานที่คนสามัญทั่วไปกระทำตามได้จริงๆ คือ การถวายวัตถุสิ่งของอันเป็นปัจจัยสี่ต่างๆ

ในกรณีแรก คือการที่พระโพธิสัตว์เป็นแบบอย่างของการให้ทานโดยการให้ที่ยิ่งเกิน เป็นการสร้างแรงบันดาลใจให้เกิดความศรัทธาในการให้ การเสียสละ และความศรัทธาในพระพุทธรูปเจ้าที่ทรงบำเพ็ญบารมีอย่างอุกฤษฏ์ด้วยความยากลำบาก ด้วยจิตใจที่กล้าหาญมั่นคง ด้วยความกรุณาหวังจะเปลื้องสรรพสัตว์ออกจากสังสารวัฏทุกข์ ดังจะสังเกตได้จากปัจจุบันวัตถุที่มักจะเป็นการที่พระภิกษุสนทนากันเรื่องทานบารมีอันยิ่งใหญ่ หรือความเป็นผู้ไม่อिमในทานของพระพุทธรูปเจ้า

การให้ที่ยิ่งเกินด้วยการบริจาคทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อพระโพธิญาณ โดยไม่หวั่นไหว ไม่ย่อท้อ เท่ากับเป็นการเชิดชูคุณค่าของพระโพธิญาณ คือการตรัสรู้เพื่อประโยชน์ของสรรพสัตว์ไว้สูงสุดเหนือสิ่งใดๆ และในบางกรณีที่มีการสละอวัยวะและชีวิตเป็นไปเพื่อการบูชาพระรัตนตรัย หรือเพื่อแสดงความกตัญญูทเวที่ต่อมารดาบิดา คุณค่าของพระรัตนตรัยหรือคุณของบิดามารดาที่ได้รับยกย่องให้มีค่าสูงส่งเช่นกัน

ในกรณีที่สอง คือการที่พระโพธิสัตว์ให้หรือถวายอามิสทานแด่พระพุทธรูปเจ้า พระภิกษุสงฆ์เป็นแบบอย่างของการให้ทานโดยตรงที่บุคคลสามัญทั่วไปสามารถกระทำตามได้ โดยสิ่งหนึ่งที่ชัดเจนก็คือ ในขาดเหล่านี้จะเห็นว่าเรื่องในอดีตวัตถุสามารถเกิดในยุคอดีตพุทธเจ้าองค์ใดองค์หนึ่ง เช่นเดียวกับในคัมภีร์**พุทธวงศ์** และ**อปทาน** ต่างจาก**อรรถกถาขาด** ซึ่งอดีตวัตถุจะเกิดใน

สมัยที่ไม่มีพระพุทธรูป มีเพียงบางเรื่องที่พระโพธิสัตว์ถวายทานแด่พระปัจเจกพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ตั้งปณิธานสูงสุดในการบำเพ็ญทานคือการได้บรรลुพระโพธิญาณ แต่ก่อนหน้าที่จะถึงจุดนั้น พระองค์ก็จะได้รับอานิสงส์ผลอันเป็นมนุษยสมบัติ สวรรคสมบัติ จากที่เคยเป็นคนเข็ญใจไร้ทรัพย์ก็กลายเป็นเศรษฐีหรือกลายเป็นกษัตริย์ เป็นจักรพรรดิ จากนั้นก็ได้ไปบังเกิดเป็นเทวดา

สถานภาพของตัวละครพระโพธิสัตว์น่าจะมีผลต่อการเป็น “ต้นแบบ” ที่สามารถ “เลียนแบบ” ได้ ในชาดกที่มุ่งแสดงอานิสงส์ของท่านใน **ปัญญาสชาดก** พระโพธิสัตว์มีทั้งที่เป็นกษัตริย์ เป็นเศรษฐี และเป็นคนเข็ญใจยากไร้

ในชาดกที่พระโพธิสัตว์เป็นกษัตริย์ หรือพระเจ้าจักรพรรดิ หรือเป็นเศรษฐี อำมาตย์ การถวายทานแด่พระพุทธรูปและพระสงฆ์ย่อมเป็นการแสดงให้เห็นศรัทธา และความไม่ประมาท เพราะแม้จะเจริญด้วยลาภยศแต่ก็ยังคงยึดมั่นในการให้ทาน การถวายทานของกษัตริย์ หรือเศรษฐีย่อมจะยิ่งใหญ่ ประณีต อันแสดงให้เห็นความสำคัญของพระพุทธรูปและพระสงฆ์ และเท่ากับเป็นการกำหนดบทบาทของผู้ที่เป็นกษัตริย์ หรือผู้มีทรัพย์ว่าพึงถวายทาน ให้ความอุปถัมภ์บำรุงพระสงฆ์และพระศาสนา ต้องเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ทรัพย์ที่ตนมีมากล้นเหลือเพื่อแก่เหล่าชน

ส่วนในชาดกเรื่องที่พระโพธิสัตว์เป็นทศตะเข็ญใจ แต่เป็นผู้มีความศรัทธาอย่างสูง ได้แก่ *จากทานชาดก นรชิวกรฐินทานชาดก เทวรุกขกุมารชาดก และจันทเสนชาดก* เมื่อได้ถวายทานแล้ว แม้สิ่งที่ให้เป็นการนั้นจะไม่ประณีต แต่ให้ด้วยศรัทธาและเจตนาบริสุทธิ์ ก็ได้ผลไพบูลย์ ได้รับสุขสมบัติในภายหลัง จนกระทั่งในที่สุดได้สำเร็จเป็นพระพุทธรูป ซึ่งลักษณะเช่นนี้พบในวรรณกรรมอานิสงส์ด้วย ตัวละครเอกผู้เป็นทศตะเข็ญใจน่าจะเป็นเสมือนตัวแทนของคนในสังคมที่เป็นคนลำบากยากไร้ หรือไม่ได้มั่งมีเงินทอง ไม่ได้มียศถาบรรดาศักดิ์ แต่คัมภีร์ทางศาสนาก็ยังปลุกฝังสั่งสอนให้คนเหล่านี้มีศรัทธาในพระศาสนา การให้ทาน แม้จะไม่ก่อให้เกิดโลกียผล เช่น ทรัพย์สินเงินทอง ยศถาบรรดาศักดิ์ทันตาในปัจจุบันดังที่แสดงในชาดก แต่สิ่งที่ได้รับย่อมเป็นความสุขใจอันเกิดจากศรัทธา ที่ได้มีส่วนในการอุปัฏฐากบำรุงพระศาสนา บำรุงพระสงฆ์ที่ปฏิบัติตนเพื่อความพ้นทุกข์ และสั่งสอนประชาชนให้อยู่ในศีลธรรมอันดีงาม นอกจากนี้วัดในสมัยโบราณยังเป็นศูนย์กลาง เป็นสาธารณสมบัติของชุมชน การให้ทานเป็นบุญกิริยาที่กระทำได้เป็นหมู่คณะ ก่อให้เกิดความร่วมมือร่วมใจ ความเท่าเทียมที่วัดกันด้วยศรัทธา หาใช่จำนวนเงินทองที่มากนัก

การได้รับผลอันเลิศจากการให้ทาน ซึ่งสามารถทำให้นุคคลหนึ่งสามารถเปลี่ยนแปลงชีวิตอย่างสิ้นเชิง จากเป็นคนยากไร้เข็ญใจ กลายเป็นเศรษฐี มีบุญญาธิการ ได้รับสักการะแม้จากพระเจ้าแผ่นดิน ได้บังเกิดเป็นกษัตริย์ เป็นเทพ จนกระทั่งบรรลุเป็นพระพุทธรูปได้ในที่สุด ในกรณีของชาดก รวมทั้งการพรรณนาให้ภาพอานิสงส์ที่ได้รับอย่างละเอียดลออพิสดารเป็นรูปธรรม ล้วนแต่เน้นให้เห็นอานุภาพของการให้ทานด้วยจิตที่เลื่อมใส เพื่อโน้มน้าวใจให้เกิดความศรัทธาที่จะให้ทาน รวมทั้งศรัทธาในการปฏิบัติอื่นๆ ยิ่งๆ ขึ้นไป เพราะแน่นอนว่าในการสอนไม่ได้มีแต่การสอน

ให้ให้ทานเท่านั้น แต่ยังมีคำสอนอื่นๆ ส่วนประกอบอื่นๆ ในการสั่งสอนธรรมะด้วย หากศรัทธาในการให้ทานแน่นแฟ้นอย่างดีแล้วว่าเป็นหนทางนำไปสู่ความสุขได้จริง ก็จะสามารถโน้มนำใจให้ศรัทธาในการปฏิบัติอื่นๆ ที่จะตามมาอีกได้

ผู้วิจัยจึงเห็นว่าสิ่งที่ขาดใน**ปัญญาสาตก**มุ่งเน้นคือ การสร้าง “ศรัทธา” ให้เกิดแก่ผู้อ่านผู้ฟัง ความศรัทธาประการแรก คือ ศรัทธาที่มีต่อพระพุทธเจ้า และการบำเพ็ญบารมีของพระองค์ อันเกิดจากการได้เห็นการกระทำที่แสดงให้เห็นจิตใจอันกล้าแกร่งมุ่งมั่นของพระโพธิสัตว์ นั่นคือการบำเพ็ญทานบารมีด้วยการบริจาคบุตร ภรรยา บริจาคอวัยวะและชีวิต ซึ่งเชิดชูคุณค่าแห่งพระโพธิญาณอย่างสูงสุด เห็นอกว่าความสัมพันธ์หรือค่านิยมใดๆ ในทางโลก เห็นอกว่าชีวิตของตนเอง พุทธศาสนิกชนผู้มีศรัทธาย่อมซาบซึ้งว่า คุณค่าสูงสุดของชีวิต คือการได้บรรลุถึงความดับสิ้นแห่งทุกข์ หลุดพ้นจากสังสารวัฏ และความดับสิ้นแห่งทุกข์นี้จะเปิดเผยแสดงแก่โลกไม่ได้หากไม่มีสมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อได้รับรู้รับฟังเรื่องราวการบำเพ็ญทานบารมีอันอุกฤษฏ์เช่นนี้ ศรัทธาที่มีต่อพระพุทธเจ้าและพระรัตนตรัยย่อมเพิ่มพูน อันนำมาซึ่งความศรัทธาต่อพระธรรมคำสอนว่าเป็นเครื่องนำไปสู่ความหลุดพ้นได้จริง

ความศรัทธาประการที่สอง คือ ศรัทธาในการให้ทาน ไม่ว่าจะในแง่ของการตั้งใจพร้อมที่จะสละทรัพย์สิ่งที่มีออกมาทำทาน ตามอย่างพระโพธิสัตว์ที่พร้อมจะสละทุกสิ่งทุกอย่างเพื่อบริจาคเป็นทานโดยไม่หวั่นไหว จนแม้แต่ราชสมบัติ บุตร ภรรยา อวัยวะ และชีวิต ก็ยอมสละให้ได้ ศรัทธาในแง่ของความเชื่อมั่นว่า ทานที่ให้ดีแล้ว มากก็ตาม น้อยก็ตามหากให้ด้วยจิตที่เลื่อมใส ย่อมให้ผลานิสงส์อันเลิศ ซึ่งเป็นความศรัทธาเชื่อมั่นในเรื่องกรรมและผลของกรรม และเป็นบาทฐานของการปฏิบัติขัดเกลาในขั้นต่อไป การพรรณนารายละเอียดของอานิสงส์อย่างพิสดารดังที่ปรากฏในชาดกกลุ่มที่มุ่งแสดงอานิสงส์ของท่าน เป็นการสื่อสารกับผู้คนที่ที่จิตยังเป็นจิตของปุถุชนที่มากด้วยกิเลส เป็นการโน้มน้าว ตอกย้ำให้เกิดศรัทธาในการให้ทานนั้นๆ นอกจากนี้ยังรวมถึงการสร้างศรัทธาที่มีต่อผู้รับทาน คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระภิกษุสงฆ์ รวมทั้ง “พระศาสนา” ว่าเป็นผู้สมควรแก่ทาน เป็น “บุญเขต” หรือเนืองนบุญอันประเสริฐ

3.4 ทานและทานบารมีกับคัมภีร์อนาคตวงศ์

นอกจาก**ปัญญาสาตก** ซึ่งแสดงการบำเพ็ญบารมีของพระโคตมพุทธเจ้าแล้ว ยังมีวรรณคดีไทยพุทธศาสนาที่แสดงการบำเพ็ญบารมีของพระอนาคตพุทธเจ้าด้วย อันได้แก่ **อนาคตวงศ์** ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่กล่าวถึงพระอนาคตพุทธเจ้าและการสืบสายพุทธวงศ์ไปในอนาคต จากคำอธิบายของบำเพ็ญ ะวิน (2540: 215-216) คัมภีร์ที่มีชื่อว่า “อนาคตวงศ์” มี 2 ชุด ชุดหนึ่งเป็นคัมภีร์ผลงานรจนาของพระกัสสปเถระของลังกา แสดงประวัติของพระเมตไตรยพุทธเจ้าเพียงพระองค์เดียว ซึ่งต่อมามีการแต่งคัมภีร์อรรถกถาขึ้นอธิบาย ได้แก่ **อมตธรรมา** และ**สมันตภัททา**

ส่วนอีกชุดหนึ่งซึ่งเป็นที่รู้จักในชื่อ “อนาคตวงศ์” เช่นกัน และเป็นชุดที่จะนำมาพิจารณาในงานวิจัยนี้ จะแสดงประวัติการบำเพ็ญทานบารมีและช่วงเวลาการเสด็จอุบัติของพระอนาคตพุทธเจ้าถึงสิบพระองค์ เริ่มตั้งแต่พระเมตไตรยพุทธเจ้า ซึ่งเป็นพระพุทธรูปองค์สุดท้ายของภัทรกัปนี้ จากนั้นจึงเป็นสมัยของพระรามพุทธเจ้า พระธรรมราชาพุทธเจ้า พระธรรมสามีพุทธเจ้า พระนารทพุทธเจ้า พระรังสีมุนีพุทธเจ้า พระเทวเทพพุทธเจ้า พระนรสีหพุทธเจ้า พระติสสพุทธเจ้า และพระสุมังคลพุทธเจ้า ตามลำดับ โดยพระโคตมหรือพระศรีศากยมุนีพุทธเจ้าทรงแสดงเรื่องการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์แต่ละพระองค์เหล่านี้แก่พระสารีบุตร ฌ วิหารบุพพาราม นครสาวัตถี คัมภีร์นี้เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “**ทสโพธิสัตว์ตทุทเทส**” และมีเนื้อหาคล้ายคลึงกับคัมภีร์ชื่อ **ทสโพธิสัตว์ตทุตติกถา** ซึ่ง H. Saddhatissa (1975) เป็นผู้รวบรวมและเรียบเรียงจัดพิมพ์¹⁸

พระคัมภีร์**อนาคตวงศ์**ซึ่งแสดงจริยาการบำเพ็ญบารมีของพระพุทธรูปผู้จะมาตรัสในอนาคต 10 พระองค์นี้ คล้ายกับจะเป็น “ภาคต่อ” ของคัมภีร์**พุทธวงศ์** ในขุททกนิกาย พระสุตตันตปิฎก ซึ่งกล่าวถึงพระพุทธรูป 24 พระองค์ในอดีต อย่างไรก็ตาม แม้**พุทธวงศ์**และ**อนาคตวงศ์**จะคล้ายคลึงกันในแง่ของการกล่าวถึงพระพุทธรูปแต่ละพระองค์ในอดีตหรืออนาคตในสาย**พุทธวงศ์** กล่าวถึงรายละเอียดของพระพุทธรูปพระองค์นั้นๆ เช่น ลักษณะแห่งพระวรกาย พระชนมายุ ไม้ตรีศู ฯลฯ แต่ก็มีการนำเสนอแตกต่างกัน กล่าวคือ คัมภีร์**พุทธวงศ์**จะกล่าวถึง

¹⁸ สุภาพรรณ ฌ บางช้าง (2533: 192-193) ไม่ยอมรับว่าคัมภีร์**ทสโพธิสัตว์ตทุทเทส**ควรจะเรียกว่า “อนาคตวงศ์” โดยอ้างอิงหลักฐานจากต้นฉบับคัมภีร์โบราณในหอสมุดแห่งชาติว่า แม้ที่หน้าปกของคัมภีร์หลายฉบับจะเขียนชื่อไว้ว่า “อนาคตวงศ์” แต่ทว่าเมื่อตรวจความในคัมภีร์พบว่า ต้นฉบับส่วนใหญ่ระบุข้อความไว้ในตอนท้ายตรงกันว่า “ทสโพธิสัตว์ตทุทเทโส นิฏฐิตโ” จึงสรุปว่าคัมภีร์นี้น่าจะชื่อว่า “ทสโพธิสัตว์ตทุทเทส” หรือ “ทสโพธิสัตว์ตทุทเทส” ไม่ควรเรียกว่า “อนาคตวงศ์” และคัมภีร์**ทสโพธิสัตว์ตทุทเทส**นี้ พระคณาจารย์ชาวไทยน่าจะได้แต่งขึ้นใหม่ตามแนวของคัมภีร์**ทสโพธิสัตว์ตทุตติกถา** ซึ่งแต่งในลังการาวพุทธศตวรรษที่ 19 ด้วยเหตุว่าการประกอบคำศัพท์ โครงสร้างประโยค มีลักษณะเป็นแบบไทย และมีการเพิ่มเติมแก้ไขรายละเอียดบางส่วนโดย**ทสโพธิสัตว์ตทุทเทส**ของไทยแต่งในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 22 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 23 ซึ่งแนวคิดนี้ตรงกันข้ามกับความเห็นของผ่าน วงษ์อ้วน (2518) ที่เสนอว่าคัมภีร์**ทสโพธิสัตว์ตทุทเทส**ของไทยเป็นต้นแบบของคัมภีร์**ทสโพธิสัตว์ตทุตติกถา**ของลังกา โดยฉบับของลังกาได้ตัดทอนจากฉบับของไทยให้สั้นลงและกระชับขึ้น

อย่างไรก็ตาม ในประเด็นของการเรียกชื่อคัมภีร์นี้ ผู้วิจัยเห็นว่า คัมภีร์**ทสโพธิสัตว์ตทุทเทส** ซึ่งกล่าวถึงพระโพธิสัตว์ผู้จะมาตรัสในอนาคต 10 พระองค์นี้น่าจะเป็นที่รู้จักกันและยอมรับกันในชื่อของ “อนาคตวงศ์” มาช้านานแล้ว มากกว่าชื่อ “ทสโพธิสัตว์ตทุทเทส” ตามที่สุภาพรรณ ฌ บางช้างวิเคราะห์ จากการศึกษาของ Minayeff (1886 อ้างใน บำเพ็ญ ะวิน, 2540: 214) ก็ได้กล่าวถึงต้นฉบับหนึ่งพบที่บรรณานุกรมแห่งชาติฝรั่งเศส นครปารีส มีข้อความระบุถึงชื่อคัมภีร์ว่า “ทสโพธิสัตว์ตทุทเทโส นิฏฐิตโ. อนาคตวงศ์ นิฏฐิตโ” หรือ “อุเทศแห่งพระโพธิสัตว์ 10 องค์จบแล้ว อนาคตวงศ์จบแล้ว” ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเห็นว่าการเรียกคัมภีร์ดังกล่าวว่า “อนาคตวงศ์” จึงไม่น่าจะเป็นปัญหาแต่อย่างใด เพียงแต่ต้องทำความเข้าใจว่าเป็นคนละชุดกับ**พระอนาคตวงศ์**อีกชุดหนึ่งที่กล่าวกันว่าเป็นผลงานของพระกัสสปะ ซึ่งแสดงเฉพาะเรื่องราวของพระเมตไตรยเท่านั้น

ประวัติของพระอดีตพุทธเจ้าผ่านการแสดงประวัติการบำเพ็ญบารมีของพระโคตมพุทธเจ้าครั้งยังเป็นพระโพธิสัตว์ในสมัยของพระอดีตพุทธเจ้าตามลำดับ คือพระโพธิสัตว์ถวายทานแด่พระอดีตพุทธเจ้าแต่ละพระองค์แล้วได้รับพุทธพยากรณ์ ในขณะที่**อนาคตวงศ์**กล่าวถึงประวัติการบำเพ็ญทานบารมี โดยเฉพาะทานบารมีอันอุกฤษฏ์ของพระอนาคตพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ครั้งยังเป็นพระโพธิสัตว์

พระอนาคตพุทธเจ้าเหล่านี้ แทบทุกพระองค์เป็นผู้ที่ได้มากำเนิดในพุทธกาลของพระพุทธเจ้าสมณโคตมทั้งสิ้น ยกเว้นพระรามพุทธเจ้า ซึ่ง**อนาคตวงศ์**มิได้กล่าวถึงไว้ ได้แก่

พระเมตไตรยพุทธเจ้า	คือ	พระภิกษุชิตะ
พระรามพุทธเจ้า		- ไม่ระบุ -
พระธรรมราชาพุทธเจ้า	คือ	พระเจ้าปเสนทิโกศล
พระธรรมสามีพุทธเจ้า	คือ	พญามาราริราช
พระนารทพุทธเจ้า	คือ	อสุรินทราหู
พระรังสีมุนีพุทธเจ้า	คือ	โสณพราหมณ์
พระเทวเทพพุทธเจ้า	คือ	สุภพราหมณ์
พระนรสีหพุทธเจ้า	คือ	โตทยพราหมณ์
พระติสสพุทธเจ้า	คือ	ช้างธนบาลนาฟ้าคีรี
พระสูมังคลพุทธเจ้า	คือ	ช้างปาลีเลยยะ

ทานบารมีมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในพระคัมภีร์**อนาคตวงศ์** เพราะ**อนาคตวงศ์**แสดงประวัติการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์แต่ละพระองค์ผู้จะมาตรัสเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตผ่านการบำเพ็ญทานบารมี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การสละชีวิตตนเอง และการบริจาคบุตรภรรยา ซึ่งเป็นทานที่ให้ได้ยาก ไม่ว่าจะเป็นการตัดเศียรหรือเผาตนเป็นเครื่องบูชาพระคุณของพระพุทธเจ้าหรือพระธรรมเทศนา การบริจาคบุตรธิดาเป็นอาหารแก่ยักษ์ แมื่อยักษ์เคี้ยวกินต่อหน้าก็ไม่มีความหวั่นไหว การบริจาคภรรยาแก่บุคคลอื่น การละเมิดพระบัญชาของพระราชาที่ทรงห้ามผู้อื่นถวายภัตตาหารแด่พระพุทธเจ้า จนกระทั่งถูกประหารชีวิต ซึ่งล้วนแต่เน้นแสดงให้เห็นความศรัทธาอย่างแรงกล้าที่มีต่อพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ และจิตใจอันหนักแน่นมั่นคงที่จะได้สำเร็จแก่พระโพธิญาณด้วยการบริจาคอันยิ่ง ยอมสละสิ่งทุกอย่าง การเน้นความสำคัญของการบริจาคอันอุกฤษฏ์นี้สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์ใน**ปัญญาสาตก** ที่มีชาตกที่พระโพธิสัตว์สละอวัยวะ ชีวิต และบุตรภรรยาเป็นจำนวนมาก

พระอนาคตวงศ์ ที่ใช้ศึกษาในงานวิจัยนี้ เป็นฉบับแปลภาษาไทยสำนวนของ ประภาส สุระเสน ซึ่งคัดถ่ายทอด-แปลจากต้นฉบับคัมภีร์โบราณ หอสมุดแห่งชาติ เลขที่ 4119/ก/1 พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระเทพวชิรธรรมาภรณ์ พ.ศ. 2540

ใน**พระอนาคตวงศ์**ฉบับนี้ เรื่องราวของพระโพธิสัตว์ทั้ง 10 พระองค์แบ่งออกเป็น 10 อุเทศ แต่ละอุเทศแสดงจริยาการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์แต่ละพระองค์ ดังนี้

3.4.1 การบำเพ็ญทานบารมีด้วยการสละอวัยวะและชีวิต

การบำเพ็ญทานบารมีด้วยการสละอวัยวะและชีวิต หรืออสังกตทาน ซึ่งพบมากใน**ปัญญาสาตก** ใน**อนาคตวงศ์**ก็เน้นมากเช่นกัน ปรากฏใน 6 เรื่องจากจำนวนทั้งหมด 10 เรื่อง โดยที่การสละอวัยวะและชีวิตในทุกเรื่องเป็นการสละเพื่ออุทิศบูชาแด่พระรัตนตรัย มีทั้งการตัดเศียรบูชาพระธรรม การเผาสิริระต่างประทีปบูชาพระรัตนตรัย การยอมสละชีวิตตนเพื่อให้ได้ถวายทานแด่พระพุทธเจ้า และการสละงาและเส้นโลหมาในการเผาสิริระพระอรหันตเจ้า

เช่น ในอุเทศที่ 1 พระเมตไตรยพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าพระองค์สุดท้ายในภัทรกัปป์นี้ ครั้งเมื่อเสวยพระชาติเป็นพระเจ้าสังขจักรบรมจักรพรรดิ ทรงตัดพระเศียรบูชาพระธรรมซึ่งพระสิริมัตตพุทธเจ้าทรงแสดง

“ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อพระองค์ทรงแสดงพระนิพพานอันเป็นธรรมเอก เป็นธรรมที่สุดในพระสรวพรธรรม แม้ข้าพระองค์จะตัดศีรษะอันเป็นอวัยวะสูงสุดในอวัยวะทั้งปวงของข้าพระองค์บูชาพระธรรมของพระองค์เป็นการบูชาพิเศษก่อน” ครั้นตรัสแล้ว จึงทรงใช้พระนชชะตัดพระเศียร ทรงวางพระเศียรไว้บนฝ่าพระหัตถ์ เป็นพระเศียรโพธิสัตว์ตรัสพระคาถาบทหนึ่งว่า

**“ข้าแต่พระสิริมัตตพระพุทธเจ้า ขอพระองค์ทรง
บรรลุมตธรรมก่อนเถิด ด้วยการถวายศีรษะ
นี้ ข้าพระองค์ ขอบรรลุนิพพาน ในภายหลัง”
ดังนี้ฯ**

ในเวลาจบพระคาถาดังพรรณนามา พระราชาก็จุมิ บังเกิดในดุสิตบุรีแล้วฯ

(ประภาส สุระเสน, 2540: 91-92)

ในอุเทศที่ 2 พระรามโพธิสัตว์ ผู้จะมาตรัสเป็นพระพุทธรูปเจ้าต่อจากพระศรีอารียเมตไตรย เสวยพระชาติเป็นนารทมาณพ ได้เผาศรีร่างกายของตนเป็นพุทธรูปบูชาแด่พระกัศสปพุทธรูปเจ้า และได้รับพุทธรูปพยากรณ์

ในกาลนั้น นารทมาณพได้เห็นพระสัมมาสัมพุทธรูปเจ้า สมบูรณ์ด้วยพระอนุพยัญชนะ 80 อันเหล่าเทวดามีพระอินทร์และพระพรหมเป็นต้นแวดล้อมแล้ว คิดว่า “พระกัศสปะสัมมาสัมพุทธรูปเจ้า เราได้พบยากแสนยาก เราจะมีประโยชน์อะไรด้วยอัฐภาพที่น่ารังเกียจ เราจะกระทำตนให้เป็นประหนึ่งประทีปทอง บูชาพระผู้มีพระภาคเจ้า” ครั้นคิดแล้ว ถือเอาผ้า 2 ผืน ชูบน้ำมันให้ชุ่มแล้วพันตั้งแต่ศีรษะจนถึงฝ่าเท้า จุดไฟบนศีรษะบูชาพระสัมมาสัมพุทธรูปเจ้าแล้วฯ เขาได้ตั้งความปรารถนาไว้ว่า “ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เจริญ ด้วยการถวายร่างกายและชีวิตนี้ ขอจงเป็นปัจจัยแห่งพระสัพพัญญุตญาณเถิด”ฯ

(ประภาส สุระเสน, 2540: 94)

ส่วนในอุเทศที่ 4 ญานามาราชิราช ผู้จะตรัสรู้เป็นพระธรรมสมามีพุทธรูปเจ้า ในสมัยพระกัศสปพุทธรูปเจ้า ได้เสวยพระชาติเป็นโพธิอามาศย์ มหาเสนาบดีของพระเจ้ากิงกิสสราช ได้สละชีวิตของตนเพื่อให้ได้ถวายทานแด่พระกัศสปพุทธรูปเจ้า ด้วยพระเจ้ากิงกิสสราชมีรับสั่งห้ามไม่ให้ผู้หนึ่งผู้ใดถวายทานแด่พระพุทธรูปเจ้าก่อนพระองค์ มิฉะนั้นจะถูกลงพระราชอาญา หากแต่โพธิอามาศย์โพธิสัตว์เป็นผู้มีศรัทธามาก แม้รู้ดังนั้นก็ไม้อาจห้ามความปรารถนาที่จะถวายทานแด่พระพุทธรูปเจ้าได้ จึงพร้อมใจกับภรรยาตระเตรียมไทยทานไปถวาย จึงถูกจับกุมตัวไปลงอาญาประหารชีวิตที่ป่าช้า พระกัศสปพุทธรูปเจ้าทรงทราบเหตุที่โพธิอามาศย์ได้ยอมสละชีวิตเพื่อถวายทานด้วยพระญาณ ทรงพระดำริว่าโพธิอามาศย์นี้เป็นหน่อพุทธรูป จะได้ตรัสเป็นพระพุทธรูปเจ้าในภายหน้า ด้วยพระมหากรุณาจึงเสด็จไปโปรดโพธิอามาศย์ในป่าช้าแดนประหาร โพธิอามาศย์จึงได้ถวายทานแด่พระกัศสปพุทธรูปเจ้าด้วยจิตเลื่อมใสยิ่งสมดังปรารถนา แล้วอธิษฐานขอให้ได้รับรรลุพระสัพพัญญุตญาณ

การสละอวัยวะและชีวิตของพระโพธิสัตว์ใน **อนาคตวงศ์** ทั้ง 6 เรื่องเป็นการถวายบูชาแด่พระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ ซึ่งเป็นแนวคิดสำคัญประการหนึ่งที่พบในชาดกที่แสดงทานบารมีของพระโพธิสัตว์ใน **ปัญญาสชาดก** ในขณะที่ผู้รับทานชีวิตใน **ปัญญาสชาดก** มีทั้งพระอินทร์ ซึ่งแปลงเป็นพรหมณ์หรือมาณพมาทดสอบทานบารมีของพระโพธิสัตว์ **มารดาบิดา** ซึ่งพระโพธิสัตว์ได้สละชีวิตให้ด้วยความกตัญญูกตเวที **พ่อค้าที่ประสบภัยกลางทะเล** ซึ่งแสดงถึงพระกรุณาของพระโพธิสัตว์ที่มุ่งจะเปลื้องสัตว์ให้พ้นจากความทุกข์ รวมทั้ง **พระรัตนตรัย** ซึ่งพระ

โพธิสัตว์ได้สละชีวิตแก่พระอินทร์ที่แปลงเป็นยักษ์แลกับการได้ฟังธรรม สละชีวิตไถ่ตัวสามเณร อันเป็นส่วนหนึ่งของสังฆรัตนะ หรือสละชีวิตเพื่อการปิดทองพระพุทธรูป แต่ใน**อนาคตวงศ์** พบเฉพาะแต่การสละอวัยวะและชีวิตเป็นเครื่องบูชาแด่พระรัตนตรัยเท่านั้น คือ ตัดเศียรของตนเป็นเครื่องบูชาบ้าง หรือเผาสรีรกายเป็นเครื่องบูชาบ้าง แสดงให้เห็นว่า**อนาคตวงศ์**เน้นแรงจูงใจในการบำเพ็ญทานปรมัตถบารมีอันเกิดจากความศรัทธาอย่างแรงกล้าที่มีต่อพระรัตนตรัย ทำให้การบำเพ็ญทานของพระโพธิสัตว์มีลักษณะเป็นอุดมคติสูงสุด คือ ถวายชีวิตอันเป็นทานบารมีขั้นสูงสุดแด่พระพุทธเจ้าซึ่งเป็นทักษิโณยบุคคลผู้ประเสริฐสูงสุด และในเวลาเดียวกันก็เป็นการสรรเสริญเทอดทูนคุณพระพุทธรูป พระธรรม และพระสงฆ์ว่ามีค่าล้ำเลิศยิ่ง แม้ชีวิตก็พึงที่จะสามารถสละให้ได้

3.4.2 การบำเพ็ญทานบารมีด้วยการบริจาคบุตรและภรรยาแก่ยักษ์

ในอุเทศที่ 5 พระนารทพุทธเจ้า หรืออสุรินทรานู ครั้งเมื่อเสวยพระชาติเป็นกษัตริย์ ทรงพระนามว่าพระเจ้าสิริคุตมหาราช ครองกรุงมัลลนคร ทรงประทานสิริราชสมบัติแก่พราหมณ์แปดคนแล้ว เสด็จออกจากเมืองไปบรรพชาอยู่ในป่า แล้วจึงได้บริจาคโอรสธิดาเป็นอาหารแก่ยักษ์พร้อมตั้งปณิธานอันแน่วแน่ที่จะให้ได้สำเร็จแก่พระสัพพัญญุตญาณ ท่ามกลางเหตุอัศจรรย์ในพื้นที่ปฐพีและมหาสมุทร

...

ในกาลครั้งนั้น ยักษ์ได้พา 2 กุมารไปหลังบรรณศาลา เอาพันกัศค 2 กุมารแล้ว กินเลือด เคี้ยวกินอย่างพึงพอใจมากฯ ในเวลายักษ์เคี้ยวกินกุมารทั้ง 2 พระราชาทอดพระเนตรเห็นหยดเลือด ไม่ได้ทรงหวั่นพระทัยเลย ทรงชมเชยทานของพระองค์ว่า “ข้าแต่หมู่เทวดาผู้เจริญทั้งหลาย นำอัศจรรย์จริงหนอ ทานของเรา ประเสริฐแท้”ฯ

(ประกาศ สุระเสน, 2540: 107-108)

ในอุเทศที่ 9 พระติสสพุทธเจ้า ครั้งเสวยพระชาติเป็นพระธรรมเสนโพธิสัตว์ ทรงบริจาคพระโอรสธิดาและพระมเหสี ก่อนที่จะสละราชสมบัติออกผนวชในป่า และที่สุดได้สละชีวิตบูชาพระพุทธรูป ด้วยวันหนึ่งได้เสด็จไปประพาสนอกพระนครพร้อมด้วยพระมเหสี และพระราชาโอรสธิดา มีมหายักษ์ตนหนึ่งได้แลเห็นพระกุมารทั้งสองแล้วก็เกิดความหิวกระหายหมายจะกินเป็นภักษา จึงมาทูลขอจากพระเจ้าธรรมเสนโพธิสัตว์ พระโพธิสัตว์เกิดความสงสารในมหายักษ์จึงประทานพระโอรสธิดาให้โดยมิได้อาลัย ต่อมา เมื่อเสด็จกลับสู่พระนคร ได้ทอดพระเนตรเห็นชายชราผู้หนึ่งนั่งเป็นทุกข์อยู่ด้วยไม่มีบุตรภรรยา จึงได้ประทานพระมเหสีของพระองค์เองแก่ชายนั่นไปอีก เมื่อรับไปแล้ว ชายชราปรารภว่าตนชราภาพแล้ว ทรัพย์สมบัติก็ไม่มี พระนางจะร่วมชีวิตกับตน

ได้หรือ พระธรรมเสนโพิธัสต์ว์ได้ฟังดังนั้นจึงตกลงใจประทานราชสมบัติแก่ชายชราผู้นั้นด้วย เพื่อมิให้พระเวฬุต้องดำรงชีวิตโดยลำบาก ส่วนพระองค์เองเมื่อได้ประทานทุกสิ่งสิ้น ทั้งพระโอรสธิดา พระมเหสี พระราชสมบัติแล้ว จึงเสด็จออกบรรพชา และภายหลังเมื่อได้เฝ้าพระกัสสปพุทธเจ้า และได้ฟังพระธรรมเทศนา เกิดความเลื่อมใสจึงตัดเศียรถวายเป็นพุทธบูชา ธรรมบูชา ดังกล่าวแล้ว ข้างต้น

จะเห็นว่าในอุเทศที่ 9 นี้ พระโพิธัสต์ว์บำเพ็ญเบญจมหาบริจาคครบถ้วนทุกประการ ได้แก่ สละราชสมบัติ บริจาคบุตร ภรรยา และทำที่สุดได้ตัดเศียรบูชาพระพุทธรูปด้วย อันแสดงให้เห็นว่า**อนาคตวงศ์**ได้นำเสนอแนวคิดที่เป็นอุดมคติสูงสุดในการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพิธัสต์ว์ เพราะในชาดกหรือเรื่องอื่นๆ ใน**อนาคตวงศ์** ไม่มีเรื่องใดที่พระโพิธัสต์ว์จะบริจาคตานได้อย่างครบถ้วนในพระชาติเดียวเช่นในเรื่องนี้

ในเรื่องที่พระโพิธัสต์ว์บริจาคตานทั้งสองเรื่องใน**อนาคตวงศ์** มีการกล่าวถึงภาพของพระโอรสธิดาที่ถูกยักษ์เคี้ยวกินและดื่มเลือดต่อหน้าพระพักตร์พระโพิธัสต์ว์ ซึ่งได้ทอดพระเนตรอยู่ด้วยพระทัยที่โสมนัสชื่นชมในทาน โดยไม่มีความหวั่นไหวแม้แต่น้อย ไม่มีบทโศก คร่ำครวญแสดงความหวั่นไหว หรือการพรรณนาอารมณ์ความรู้สึกของตัวละครใดๆ ทั้งสิ้น ไม่ว่าจะ เป็นบุตร ภรรยา หรือพระโพิธัสต์ว์เอง ไม่มีน้ำเสียงคัดค้านการบำเพ็ญทานจากผู้ใด มีแต่เสียงอนุโมทนาสาธุการของเหล่าเทพยดา และอัศจรรยแห่งธรรมชาติที่ชื่นชมยินดีในทานบริจาคอันยอดเยี่ยม การบริจาคตานซึ่งปราศจากความโศก ความหวั่นไหวของตัวละครนี้ ดูจะคล้ายคลึงกับที่ปรากฏใน**ปัญญาสชาดก** ที่แสดงว่าบุตรและภรรยาต่างยินยอมพร้อมใจเป็นอันดีให้พระโพิธัสต์ว์บริจาคตาน ซึ่งหากพิจารณาเปรียบเทียบกับ**อรรถกถาเวสสันดรชาดก** ใน**อรรถกถาชาดก** จะเห็นได้ชัดเจนว่า การบริจาคตานเป็นทานบารมีเพื่อพระโพิธัญญใน**ปัญญาสชาดก** และ**อนาคตวงศ์** เป็นสิ่งที่ถูกต้องและยอมรับได้อย่างสิ้นเชิงภายในเรื่อง โดยไม่มี “น้ำเสียง” ของการโต้แย้งคัดค้านหรืออารมณ์คร่ำครวญดังที่เป็นใน**อรรถกถาเวสสันดรชาดก**

แนวเรื่องการสละบุตรทานเป็นอาหารแก่ยักษ์ และสละชีวิตทานด้วยการเผาสุริยระต่าง ประทีปบูชาใน**พระอนาคตวงศ์** ดังที่กล่าวมานี้ มีลักษณะคล้ายคลึงกับที่ปรากฏใน**อรรถกถามังคลพุทธวงศ์** ซึ่งกล่าวถึงบุรพเจริยาของพระมังคลพุทธเจ้าครั้งยังเป็นพระโพิธัสต์ว์ว่าได้บริจาคตานทานแก่ยักษ์ในพระชาติหนึ่งเช่นเดียวกับพระเวสสันดร และในอีกพระชาติหนึ่งได้เผาสุริยระตนเองเป็นชีวิตทาน (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525 ฉ: 339-340) และยังพบใน**อรรถกถาจริยาปิฎก เวสสันดรจริยา** (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543: 204-205) ด้วย โดยพระอรรถกถาจารย์ยกเรื่องดังกล่าวเพื่อแสดงว่าการบริจาคตานบารมีนั้นมิได้มีแต่ในเรื่องพระเวสสันดรเท่านั้น แต่เป็นประเพณีของพระโพิธัสต์ว์ทุกๆ พระองค์ แม้พระมังคลพุทธเจ้า ครั้งยังเป็นพระโพิธัสต์ว์ก็ได้บำเพ็ญ

บุตรทานบารมีอันยิ่งใหญ่มาแล้ว ส่วนการเผาสิริระต่างประทีปบูชาที่พบใน**อรรถกถามังคลพุทธวงศ์** เช่นกัน ซึ่งกล่าวถึงอีกพระชาติหนึ่งซึ่งพระโพธิสัตว์เผาสิริระของตนบูชาพระเจดีย์ของพระพุทธเจ้า

... ครังเป็นพระโพธิสัตว์ พระมังคลพุทธเจ้าพระองค์นี้เห็นเจดีย์ของพระพุทธเจ้า พระองค์หนึ่ง คิดว่า ควรที่จะสละชีวิตของเราเพื่อพระพุทธเจ้าพระองค์นี้ ให้เขา พันทั่วทั้งสิริระโดยทำนองพันประทีปด้าม ให้บรรจุกวาดทองมีค่านับแสนซึ่งมีช่อดอกไม้ตูมขนาดศอกหนึ่ง เต็มด้วยของหอมและเนยใส จุดใส่เทียนพันใส่ไว้ใน ถาดทองนั้น ใช้สิริระเทินถาดทองนั้นแล้วให้จุดไฟทั่วทั้งตัว ทำประทักษิณพระเจดีย์ของพระชินเจ้าให้เวลาล่วงไปตลอดทั้งคืน. เมื่อพระโพธิสัตว์พยายามอยู่จนอรุณขึ้นอย่างนี้ ใต้อุณก็ไม้จับแม่เพียงขมุขน ได้เป็นเหมือนเวลาเข้าไปสู่ห้องดอกปทุม.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525 ฌ: 340)

จากข้อสังเกตนี้ทำให้เห็นได้ว่า การบำเพ็ญทานบารมีด้วยการบริจาคบุตรเป็นอาหารแก่ยักษ์ก็ดี หรือการเผาสิริระของตนต่างประทีปบูชาก็ดี เป็นสิ่งที่มีมาแล้วแต่ในวรรณคดีบาลีชั้นอรรถกถา อย่างไรก็ตาม อาจกล่าวไม่ได้อย่างแน่ชัดว่า เรื่องในคัมภีร์อรรถกถาเหล่านี้เป็นที่มาของแนวเรื่องดังที่ปรากฏใน**พระอนาคตวงศ์**โดยตรง แต่อาจกล่าวได้เพียงว่า แนวเรื่องการบริจาคบุตรแก่ยักษ์ และการเผาสิริระเป็นเครื่องบูชาดังที่ปรากฏใน**พระอนาคตวงศ์** มิได้ปรากฏขึ้นโดยลอยๆ หรือจะตีความเพียงว่ามีที่มาจากคัมภีร์พุทธศาสนาสายอื่นที่ไม่ใช่เถรวาทบาลีเท่านั้น เพราะก็ปรากฏในคัมภีร์บาลีชั้นอรรถกถาดังที่ได้กล่าวมาแล้ว

3.4.3 การถวายทานอื่นๆ

นอกจากการสละอวัยวะและชีวิตแด่พระรัตนตรัย และการบริจาคบุตรภรรยาแล้ว ก็ยังมีการถวายทานที่เป็นอามิสทานของพระโพธิสัตว์พระองค์อื่นๆ ด้วย เช่น ในอุเทศที่ 3 พระธรรมราชาพุทธเจ้า หรือ พระเจ้าปเสนทิโกศล ครั้งสมัยพระโกนาคมนพุทธเจ้า เสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ทรงพระนามว่า สุทธมาณพ ได้ถวายดอกบัว 2 ดอกซึ่งตั้งใจจะเก็บมาขายเลี้ยงชีวิต แต่พระพุทธองค์ทรงพระกรุณาประทับบนดอกบัวนั้น และเมื่อเห็นว่าไม่มีเครื่องกำบังแสงอาทิตย์ มาณพจึงนำต้นอ้อ 4 ต้นตั้งไว้ 4 ทิศ นำผ้าสองผืนมาซึ่งกันบังกันความร้อนถวาย

พระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ประทับอยู่สี่วันหนึ่งคืนหนึ่ง ทรงอนุโมทนา และพยากรณ์พุทธภูมิแก่
สุทตมมาณพโพธิสัตว์¹⁹

ในอุเทศที่ 6 พระรังสีมุนีพุทธเจ้า หรือโสณพราหมณ์ ครั้งเสวยพระชาติเป็นมาช
มาณพในสมัยพระกกุสันธพุทธเจ้า เป็นพ่อค้าผู้เสื่อมจากทรัพย์ที่ได้จากการค้า สุดท้ายเหลือทรัพย์
อยู่หน่วยหนึ่งก็ได้ถวายทรัพย์เท่าที่ตนมีนั้นแด่พระอรหันตสาวก

ในกาลนั้น มาชมาณพกลับมาพบพระสาวก ให้อภัยแล้ว เรียนถามว่า “ท่าน
ต้องการอะไร? จึงยืนคอยอยู่ ณ ที่นี้?” ท่านพระสาวกตอบว่า “ดูก่อนมาชมาณพผู้
เจริญ อาตมภาพยืนคอยอยู่ ณ ที่นี้เพื่อคอยรับทานของท่าน” มาชมาณพได้ฟังคำของ
พระสาวกแล้ว ทำจิตใจให้เลื่อมใส มีใจเบิกบานประหนึ่งผู้วางทรัพย์ 1000 ถูไว้
บนฝ่ามือตน กล่าวว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าค้าขายของปฤชจนถึง 4 ครั้ง
ลำบากเป็นอันมาก บัดนี้ ข้าพเจ้าจะค้าขายให้เป็นนิพพาน” จึงได้ถวายทอง 1
แสนและผ้ากำพลผืน 1 แก่พระสาวกด้วยจิตโสมนัสฯ

ก็แล เขาครีนถวายแล้ว ได้ตั้งความปรารถนาว่า “ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ด้วย
ผลแห่งทานนี้ ขอจงเป็นปัจจัยแห่งพระสัพพัญญุตญาณ (และ) ขอจงเป็นปัจจัยแก่
พระนิพพานด้วยเถิด”ฯ

(ประกาศ สุระเสน, 2540: 110)

ด้วยอานิสงส์ของท่านที่ถวายแด่พระสาวกด้วยจิตเลื่อมใส ทำให้เกิดโลกีย
อานิสงส์อันประเสริฐเกิดขึ้นทันตา คือมีต้นกัลปพฤกษ์ต้นหนึ่งอุบัติขึ้นในที่ที่มาชมาณพถวายทาน
และเกิดวิมานทิพย์ที่โคนต้นกัลปพฤกษ์นั้นให้พระโพธิสัตว์ได้อาศัยอยู่ ด้วยอานุภาพอันเกิดจาก
บุญของพระโพธิสัตว์นี้ พระราชาได้มีความยำเกรงและตั้งมาชมาณพให้อยู่ในฐานะพระอนุชา

จากเรื่องนี้จะเห็นได้ว่า **อนาคตวงศ์** ได้แสดงอานิสงส์ของการบำเพ็ญทานของพระ
โพธิสัตว์ไว้ชัดเจน ซึ่งมีทั้งที่เป็นโลกุตตรผลและโลกียผล ในส่วนที่แสดงแต่โลกุตตรผล นอกจากพระ
สัพพัญญุตญาณหรือความเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว ยังรวมถึงลักษณะแห่งพระวรกาย พระรัศมี
รวมถึงความร่มเย็นเป็นสุขของมหาชนที่อุบัติในพุทธกาลนั้นด้วย การแสดงแต่โลกุตตรผลแห่งทาน

¹⁹ การถวายดอกบัว 2 ดอกแด่พระพุทธเจ้าในอุเทศที่ 3 นี้ ใน**พระอนาคตวงศ์**ฉบับของกิม หงส์ดา
รมณ์ (2474) ได้แสดงว่าเป็นการ “สลະชีวิต” ด้วยมาณพอาศัยดอกบัวเพียงสองดอกนั้นเป็นเครื่องเลี้ยงชีพ
ประจำวัน แทนที่จะนำดอกบัวไปขายเพื่อให้ได้ทรัพย์มาประทังชีวิต มาชมาณพกลับมาถวายแด่พระพุทธเจ้าแทน จึง
เท่ากับว่ามาณพได้สลະชีวิตทานถวายแด่พระพุทธเจ้าเช่นกัน

ของพระโพธิสัตว์ ปรากฏในเรื่องที่พระโพธิสัตว์บำเพ็ญอุกฤษฏ์ตติกทาน และเรื่องที่พระโพธิสัตว์
 บริจาคบุตรภรรยาทาน อันเป็นทานที่ให้ไต่ยาก เช่นในอุเทศที่ 1 ได้แสดงอานิสงส์ของการถวาย
 ศีรษะของพระสังขจักร ผู้จะตรัสเป็นพระศรีอาริยมุตไตรยพุทธเจ้าว่า

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า อริยะเมตไตรย เพราะผลแห่งการ
 ถวายศีรษะให้เป็นทาน ทรงมีพระวรกายสูง 88 ศอก เพราะผลแห่งการที่พระโลหิต
 ไหลออกจากพระบาทและพระชานู จึงทรงมีแสงสว่างตลอดคืนและวันฯ เพราะผล
 ที่พระโลหิตไหลออกจากพระเศียร พระพุทธรศมีได้มีแล้วตั้งแต่อเวจันรก
 จนถึงภวัคคพรหมฯ เพราะผลแห่งหยาดพระโลหิตบนพระเศียร ได้มีแสงสว่างจาก
 พระอุณาโลมไม่มีกำหนดฯ

(ประภาส สุระเสน, 2540: 92)

หรือในอุเทศที่ 5 ที่พระโพธิสัตว์บริจาคบุตรภรรยาทาน ได้แสดงอานิสงส์ไว้
 ตอนท้ายของเรื่องว่า

ด้วยผลแห่งการให้กุมารทั้ง 2 เป็นทาน มหาชนทุกจำพวกจะบังเกิดความ
 สวयงามแห่งรูป ด้วยผลที่ยักษ์เคี้ยวกิน 2 กุมารตรงพระพักตร์ของพระราชา แสง
 สว่างแห่งพุทธรศมีจะบังเกิดตลอดกาลเป็นนิത്യ ทั้งกลางคืนและกลางวันฯ

(ประภาส สุระเสน, 2540: 108)

การกล่าวถึงแสงสว่างแห่งพุทธรศมีว่าเป็นผลมาจากการบริจาคบุตรทานเป็น
 อาหารแก่ยักษ์ และเผาสิริระเป็นพุทธรูชาใน**พระอนาคตวงศ์** คล้ายกับใน**อรรถกถามังคลพุทธร**
วงศ์ ซึ่งแสดงว่ารัชสมัยแห่งพระสิริระของพระมังคลพุทธเจ้าแผ่ไปตลอดหมีนโลกธาตุเป็นนิจันรันดร
 ทรงอานุภาพยิ่งกว่าพระพุทธเจ้าพระองค์อื่นๆ ทั้งปวง ก็เพราะหลังจากบริจาคโอรสแก่ยักษ์แล้ว
 ขณะที่ยักษ์กำลังเคี้ยวกินสองกุมาร ทอดพระเนตรเห็นโลหิตไหลออกจากปากยักษ์ ได้ทรงตั้งจิต
 ปรรณนาให้พระรัชมีของพระองค์แผ่ไปดุจโลหิตนั้น หรือในอีกพระชาติหนึ่ง พระโพธิสัตว์เผาสิริระ
 ของตนต่างประทีปบูชาพระเจดีย์ของพระพุทธเจ้า ด้วยบุญนั้นพระวรกายของพระมังคลพุทธเจ้าจึง
 สว่างรุ่งเรืองแผ่ไปทั่วหมีนโลกธาตุเป็นนิത്യ (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525 ฉ: 339-340)

นอกจากการบำเพ็ญทานบารมีจะนำมาซึ่งผลอันเป็นโลกุตตรอานิสงส์ดังที่กล่าว
 มาแล้ว **อนาคตวงศ์** ยังแสดงให้เห็นการปรรณนาผลแห่งทาน และอานิสงส์ของทานที่เป็นโลกีย
 สมบัติด้วย โดยปรากฏในเรื่องที่พระโพธิสัตว์ถวายอามิสทาน ดังในอุเทศที่ 6 ที่พระโพธิสัตว์ถวาย

ทรัพย์และผ้ากัมพลแต่พระอรหันตสาวกของพระกกุสันธพุทธเจ้า เกิดผลในปัจจุบันคือต้น กัลปพฤกษ์และวิมานทิพย์ ณ ที่ที่ได้ถวายทานนั้น และพระโพธิสัตว์ได้เป็นพระอนุชาของพระราช และในอุเทศที่ 8 พระโพธิสัตว์ถวายทรัพย์และผ้ากัมพลแต่ปัจเจกพุทธเจ้า ได้ตั้งความปรารถนา เป็น 2 ประการ คือ ปรารถนาความเป็นพระพุทธรูปอันเป็นโลกุตตรผลด้วย ปรารถนาความเป็น พระราชาอันเป็นโลกียผลด้วย

การแสดงอานิสงส์ของท่านทั้งสองระดับใน**พระอนาคตวงศ์**นี้ก็คล้ายคลึงกับ ชาดกที่แสดงอานิสงส์ของท่านใน**ปัญญาสชาดก** ที่พระโพธิสัตว์ตั้งความปรารถนา และได้รับผล ทั้งมनुสมบัติ สวรรคสมบัติ และความเป็นพระพุทธรูป

กล่าวโดยสรุป **อนาคตวงศ์**เป็นวรรณคดีที่กล่าวถึงการเสด็จมาบังเกิดของพระอนาคต พุทธเจ้าสืบพระองค์ต่อจากกาลพระศาสนาของพระสมณโคดมพุทธเจ้า โดยแสดงประวัติหรือ เรื่องราวของพระโพธิสัตว์แต่ละพระองค์ผ่านการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์พระองค์นั้นๆ ใน สมัยพระอดีตพุทธเจ้า หรือในสมัยที่โลกว่างจากพระพุทธรูป โดยเน้นการสละอวัยวะและชีวิต บุตร และภรรยา อันเป็นทานที่ให้ได้อย่างยิ่งตามอุดมการณ์พระโพธิสัตว์จะต้องกระทำ คล้ายคลึงกับ แนวคิดที่เน้นอย่างเด่นชัดในวรรณคดีมหาชาติและ**ปัญญาสชาดก** ซึ่งเป็นวรรณคดีไทยพุทธ ศาสนาที่มีทานและทานบารมีเป็นแนวคิดสำคัญ การบำเพ็ญทานที่ “ยิ่งเกิน” สามารถสื่อให้เห็น คุณธรรม ความองอาจกล้าหาญ ศรัทธาอันแรงกล้าของพระโพธิสัตว์อย่างชัดเจน ทำให้เกิดความ เข้าใจ เห็นภาพแจ่มชัดว่า อานุภาพที่ยิ่งใหญ่ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทุกๆ พระองค์ที่จะมาตรัส ในอนาคต ล้วนเป็นผลจากบารมีอันอุกฤษฏ์ที่ได้ทรงบำเพ็ญมาในบุรพชาตินี้

พุทธการกกรรม หรือ บารมี มีถึงสิบประการ แต่เมื่อแสดงถึงจริยาการบำเพ็ญบารมีของ พระอนาคตพุทธเจ้า **อนาคตวงศ์**กลับเน้นนำเสนอเพียงการบำเพ็ญทานบารมี โดยเฉพาะทาน บารมีอันอุกฤษฏ์ จึงกล่าวได้ว่า ทานบารมีมีความสำคัญยิ่งต่อการสร้างเรื่องราวการบำเพ็ญบารมี ของพระอนาคตพุทธเจ้า เป็นการแสดงให้เห็นความยิ่งใหญ่ของผู้จะตรัสเป็นพระพุทธรูปว่าได้ ประกอบกรรมอันยิ่งเช่นไร อันทำให้เกิดความศรัทธาเลื่อมใส

การแสดงทานบารมีผ่านการบำเพ็ญจริยาของพระโพธิสัตว์ ซึ่งในที่สุดก็จะได้ตรัสเป็น พระพุทธรูป ดังที่ปรากฏในคัมภีร์**อนาคตวงศ์**ซึ่งเป็นเรื่องราวของพระอนาคตพุทธเจ้าทั้งสิบ พระองค์ก็ดี หรือชาดกซึ่งเป็นเรื่องราวของพระโคดมพุทธเจ้าก็ดี เป็นการแสดงให้เห็นพุทธศาสนิกชน เห็นว่า ทานเป็นธรรมะอันนำไปสู่อุดมคติสูงสุดของพุทธศาสนา คือการบรรลุนิพพานหรือสำเร็จ เป็นพระพุทธรูป พระโพธิสัตว์หรือพระพุทธรูปผู้เป็นศาสดาทรงเป็นแบบอย่างแสดงวิถีแห่งการ บำเพ็ญตนอันสำคัญนี้ และในขณะเดียวกัน ทานก็ยังเป็นปัจจัยอันจะนำมาซึ่งความสุขต่างๆ อัน เป็นโลกียสุขที่นำพึงปรารถนาด้วย

3.5 สรุป

จากที่กล่าวมาทั้งหมดแสดงให้เห็นว่า ทานและทานบารมีมีความสำคัญต่อการรังสรรค์วรรณคดีชาดก ได้แก่ มหาเวสสันดรชาดกหรือมหาชาติ และฉันทันตชาดก ซึ่งมีที่มาจากนิบาตชาดก จำนวนต่างๆ หลากหลาย และมีความสำคัญต่อสังคมวัฒนธรรมพุทธศาสนาไทย และปัญญาสาชดก ซึ่งแตงขึ้นในดินแดนทางภาคเหนือของประเทศไทย ในฉบับหอสมุดแห่งชาติซึ่งเป็นข้อมูลที่ใช้ในงานวิจัยนี้ มีชาดกที่ทานและทานบารมีเป็นแนวคิดสำคัญ 29 เรื่องจาก 61 เรื่อง คิดเป็นสัดส่วนมากกว่าในอรรถกถาชาดกซึ่งมีเพียง 22 เรื่องจาก 547 เรื่องเท่านั้น เนื้อหาของทานและทานบารมีในปัญญาสาชดกเน้นการให้สิ่งที่ให้ไต้ยาก คือ การบริจาคอวัยวะและชีวิต บุตรและภรรยา และการแสดงอานิสงส์ของทาน ส่วนในอนาคตวงศ์ แสดงการบำเพ็ญทานบารมีของพระอนาคตพุทธเจ้าสิบพระองค์ ในจำนวน 10 เรื่อง มีการบริจาคอวัยวะและชีวิต บุตรและภรรยา 6 เรื่อง

จากการพิจารณาปัญญาสาชดก และอนาคตวงศ์ ทานและทานบารมีเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กัน ทานบารมีของพระพุทเจ้าหรือพระโพธิสัตว์ที่นำเสนอผ่านเรื่องราวต่างๆ เป็นแรงบันดาลใจและเป็นแบบอย่างแก่การทำทานของพุทธศาสนิกชนทั่วไป คำสอนเรื่องการทำทานในมิติต่างๆ นำเสนอผ่านการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์ ตั้งแต่ทานในระดับต่างๆ ไป คือการบริจาคอามิสทานเพื่อหวังบรรลุลอเกียอานิสงส์ผล ไปจนกระทั่งระดับที่นำไปสู่ความหลุดพ้นตามแนวทางแห่งพุทธศาสนา ชาดกหลายเรื่องที่แสดงอานิสงส์ของทานในปัญญาสาชดก และบางเรื่องในพระอนาคตวงศ์จะแสดงเรื่องที่พระโพธิสัตว์ถวายอามิสทานแด่พระพุทเจ้าหรือพระสงฆ์ ตั้งปรารถนาพระสัพพัญญุตญาณ แต่ในขณะเดียวกันก็ปรารถนาและไต้รับลอเกียอานิสงส์ผล คือการไต้ทรัพย์สมบัติ การเกิดในภพที่ดี เป็นเศรษฐี เป็นกษัตริย์ เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ เกิดในภพสวรรค์ด้วย ซึ่งพุทธศาสนิกชนสามารถกระทำทานนั้นๆ ตามอย่างไต้

การบำเพ็ญอชฌัตติกทาน การบริจาคบุตรและภรรยา หรือการสละราชสมบัติ ดังที่เน้นในมหาเวสสันดรชาดก ฉันทันตชาดก ชาดกในปัญญาสาชดกและเรื่องราวในพระอนาคตวงศ์อาจไม่ใช่สิ่งที่บุคคลทั่วไปจะสามารถ “เลียนแบบ” หรือประพฤติตามพระโพธิสัตว์โดยตรง แต่การบำเพ็ญทานบารมีอันอูกฤษฏ์เหล่านี้ สร้างความสะเทือนอารมณ์อย่างสูง เร้าให้เกิดศรัทธา สร้างแรงบันดาลใจ แสดงให้เห็นคุณค่าอันสูงยิ่งของการให้อันเกิดจากจิตใจอันบริสุทธิ์ที่จะสละความตระหนี่ ความยึดมั่นถือมั่น รวมทั้งความแน่วแน่นมั่นคงและองอาจกล้าหาญที่จะสละทาน เพื่อบรรลุลอเกียอานิสงส์หรือความหลุดพ้น ตามที่พระโพธิสัตว์ไต้ตั้งความปรารถนาแต่เฉพาะพระสัพพัญญุตญาณ มุ่งตรงจำนงหมายแต่อดมธรรมสูงสุด ในขณะเดียวกัน การให้ที่ยิ่งใหญ่เหล่านี้สามารถสื่อถึงพุทธบารมีหรือพุทธานุภาพอันไม่มีผู้ใดเสมอเหมือนไต้ได้อย่างชัดเจนด้วย

ในแง่นี้จึงเห็นได้ว่า วรรณคดีที่เป็นเรื่องเล่าแสดงการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ สื่อให้เห็นคติคำสอนเรื่องทานว่า ทานเป็นทั้งบาทฐานแรกแห่งการปฏิบัติตนตามแนวทางพระพุทธศาสนา เป็นเหตุแห่งความเจริญ โภคทรัพย์ สุขคติภพ ลาภยศบริวาร สมบัติต่างๆ ในขณะเดียวกัน ก็เป็นธรรมะและคุณธรรมขั้นสูงที่ผู้จะบรรลุนิพพานจะต้องมีพร้อมอยู่ในตน เพราะผู้ให้คือผู้สละวาง ละคลายความตระหนี่ มีจิตบริสุทธิ์มั่นคงไม่หวั่นไหวแปรปรวนด้วยโลกธรรม

บทที่ 4

ทานและทานบารมีกับวรรณกรรมอานิสงส์

ทานและทานบารมีมีความสำคัญต่อวรรณกรรมอานิสงส์ ซึ่งเป็นวรรณคดีไทยพุทธศาสนาที่แต่งขึ้นเพื่อแสดงอานิสงส์ของบุญกิริยาต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการถวายทาน การรักษาศีล การบรรพชาอุปสมบท พิธีศพ ประเพณีบุญต่างๆ ตามคำสอนเรื่องกรรมในทางพุทธศาสนา ในบรรดาอานิสงส์เรื่องต่างๆ เหล่านี้ มีอานิสงส์ของการให้ทานเป็นจำนวนมากที่สุด อานิสงส์ของทานที่แสดงมีทั้งโลกียสุข ได้แก่ มนุสสมบัติ สวรรคสมบัติ และโลกุตตรสุข ได้แก่ นิพพาน และการบรรลุโพธิญาณ วรรณกรรมอานิสงส์ที่เน้นเรื่องทานซึ่งมีเป็นจำนวนมากในวัฒนธรรมพุทธศาสนาไทยนี้สัมพันธ์กับวัฒนธรรมและประเพณีไทย และสะท้อนให้เห็นความสำคัญของค่านิยมในการทำทานในสังคมไทยอย่างเด่นชัด

“การให้ทาน” ในวรรณกรรมอานิสงส์ หมายถึง การถวายทานประเภทต่างๆ แต่พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ การบูชาสักการะพระพุทธรูปและปูชนียวัตถุสถานในพุทธศาสนา เช่น พระพุทธรูป พระสถูปเจดีย์ ดัวยอามิสต่างๆ การสร้างสาธารณประโยชน์แก่วัดและชุมชน รวมทั้งบุญพิธีที่มีการถวายทานเป็นแกนหลักของพิธี เช่น การทำบุญบ้าน การทำบุญลาน การทำบุญเนื่องในพิธีศพ เป็นต้น ซึ่งจำเป็นจะต้องนำมาพิจารณาพร้อมด้วย เพื่อให้เห็นภาพชัดเจนว่า การให้ทานเป็นบุญกิริยาสำคัญในพิธีและประเพณีต่างๆ ในวัฒนธรรมพุทธศาสนาไทย

อานิสงส์ของการให้ทานเป็นแนวคิดสำคัญในพระสูตรและคัมภีร์ในพระไตรปิฎก¹ และเป็นแนวคิดที่ปรากฏแทรกอยู่ในวรรณคดีไทยพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก เช่น พระมาลัยคำหลวง แสดงว่าทิพยสมบัติของเทวดาเป็นผลมาจากการถวายทาน

อปโร เทวปุตโต ปางนั้นมีเทพอื่น บริวารหมื่นหนึ่งมา จะวันทาพระเจดีย์ พระเถรมีพระประสาสน์ ถามเทวราชดูก่อน ยินแล้วขออนถามผล ว่ากุศล (อัน) ไตอมรทำ อินทร์จึงนำสารมา เมื่อเทพาอยู่มนุษย์ ให้โภชนยุตพอพึง สามเณรหนึ่ง ศีลสรรพ เธอก็รับทานได้ บุญส่งให้เป็นเทพ สมบัติเสพบริวาร ปุณฺชนปานดั่งนี้ สุดแต่มีศีลา ให้โภชนาเป็นทาน ได้บริวารถ้วนหมื่น โคมฉั่นขึ้นเฉิดฉาย เทพจึงถวายมนัส มาลารัตน์รูปเทียน ทักษิณเวียนสามรอบ ไหว้บนอบโมลี รัตนเจดีย์ไพจิตร นั่งอยู่ทิศทักษิณ โดยอาณัติที่นั่นแลฯ

พระมาลัยคำหลวง

(เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์, 2509: 11-14)

---

¹ รายละเอียดโปรดดูในบทที่ 2

ในไตรภูมิโลกวินิจจยกถา มีเรื่องอันสงส์ของท่านมากมาย เช่นในตอนที่ว่าด้วยศาสนา พระศรีอารีย์ แสดงว่าท่านเป็นบุญกิริยาสำคัญให้ได้พบได้เห็นพระศรีอริยมตไตรย

... **เจติยโพธิปติภูฏาปีตา** บุคคลที่สร้างพระเจติย์ปลูกไม้พระศรีมหาโพธิ์ สร้างพระอารามถวายพระสงฆ์นั้นก็ดี **วนโรปา** บุคคลที่ปลูกพฤกษาชาติไว้ในอารามให้ภิกษุแลสามเณรแลโยมวัดทั้งหลายได้อาศัยดอก อาศัยผลนั้นก็ดี **เสตุการกา** บุคคลที่สร้างสะพานใหญ่ให้น้อยให้เป็นทานแก่สมณพราหมณาจารย์แลคนเดินไปๆ มาๆ นั้นก็ดี **สขชิตมคคา** บุคคลที่ได้ก่อถนนหนทางให้เป็นทานแก่พระเจ้าพระสงฆ์ แลคนเดินทางที่สัญจรไปมานั้นก็ดี **ปติภูฏิตาปีตสาลา** บุคคลที่ได้สร้างศาลาอาศัย ให้อาศัยทั่วไปมิได้เลือกหน้าก็ดี **ขนิตอุทปานา** บุคคลที่ได้ขุดน้ำบ่อให้เป็นทานทั่วไปแก่ฤๅษีแลบรรพชิตนั้นก็ดี บุคคลทั้งหลายแต่บรรดาที่แสดงมาสิ้นทั้งนี้ อาจจะทำตามทันสมเด็จพระศรีอริยมตไตรย อาจจะได้ประสบพบเห็นสมเด็จพระศรีอริยมตไตรยเมื่อพระองค์ได้ตรัสแก่พระบวรสมันตญาณ

(กรมศิลปากร, 2535: 501)

ใน**ประชุมพระราชปุจฉา** มีพระราชปุจฉาหลายข้อที่พระมหากษัตริย์ทรงถามเกี่ยวกับเรื่องอันสงส์ของท่าน เช่น พระราชปุจฉาในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงถามถึงอันสงส์การถวายไตรจีวรว่าจะได้ไตรจีวรลอยมาต่อเมื่อชาติที่จะได้พระนิพพาน หรือจะได้ในชาติที่ยังไม่ได้พระนิพพาน (กรมศิลปากร, 2550: 202-203) หรือทรงถามว่า ถ้าบุรุษถวายไตรจีวรอันสงส์จะได้เป็นเอหิภิกขุ ถ้าสตรีจะได้มหาลดาประสาธน์ ในศาสนานี้บางนางก็ได้มหาลดาประสาธน์ บางนางก็ไม่ได้ ส่วนนางที่ไม่ได้นั้น ไม่ได้ถวายไตรจีวรไว้แต่ก่อนหรือ (กรมศิลปากร, 2550: 203-208) หรือพระราชปุจฉาในพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงถามว่าการสร้างหอพระกับสร้างพระวิหาร จะมีผลเสมอกันหรือต่างกัน (กรมศิลปากร, 2550: 268-273) หรือว่าด้วยคนเข็ญใจมีทรัพย์อยู่เพียงกหาปณะหนึ่ง จะทำบุญสิ่งใดจึงจะให้ได้อันสงส์มากเท่ากับผู้มีทรัพย์ทำตั้ง 100 กหาปณะ แล 1000 กหาปณะ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม วรณคดีเรื่องต่างๆ เหล่านี้มีได้นำมาพิจารณาด้วยในงานวิจัยนี้ เพราะแม้จะปรากฏเรื่องอันสงส์ของท่าน แต่ก็ไม่ได้เป็นแนวคิดหลักของเรื่อง ต่างจากวรรณกรรมอันสงส์ที่มีอันสงส์ของท่านเป็นแนวคิดหลัก

เหตุผลอีกประการหนึ่งที่ศึกษาวรรณกรรมอันสงส์ก็คือ ชาติกใน**ปัญญาสชาติก**ซึ่งแต่งขึ้นในสังคมวัฒนธรรมไทยจำนวนมากมีเนื้อหามุ่งแสดงอันสงส์ของท่านพระโพธิสัตว์เป็นแบบอย่างของการให้ทานและการได้รับอันสงส์ แตกต่างจาก**อรรถกถาชาติก**ที่มีได้เน้นเรื่องนี้² ชาติกบางเรื่องปรากฏในวรรณกรรมอันสงส์ด้วย แสดงว่าชาติกใน**ปัญญาสชาติก**กับวรรณกรรมอันสงส์ที่เน้นเรื่องทานต้องมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกัน ดังนั้น การศึกษาวรรณกรรมอันสงส์ร่วมกับตัวบทกลุ่มชาติกและ**อนาคตวงศ์** จะทำให้เห็นความสำคัญของเรื่องทานและทานบารมีกับวรรณคดีไทยพุทธศาสนาและสังคมไทยได้ชัดเจนขึ้น

เนื่องจากวรรณกรรมอันสงส์มีอยู่เป็นจำนวนมาก และตัวบทมีลักษณะหลากหลาย กล่าวคือ มีทั้งคัมภีร์ไบเบิลที่ได้คัดลอกสืบทอดต่อกันโดยไม่ทราบผู้แต่ง ทั้งที่ปริวรรตจากคัมภีร์ไบเบิลและตีพิมพ์เผยแพร่แล้ว และที่ยังเป็นคัมภีร์ไบเบิลยังไม่ได้ปริวรรตซึ่งมีอยู่เป็นจำนวนมาก เช่น คัมภีร์อันสงส์ที่หอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร หอสมุดแห่งชาติ จ. จันทบุรี สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และคัมภีร์ฉลองอันสงส์ตามวัดต่างๆ ในภาคอีสาน ซึ่งโครงการอนุรักษ์ไบเบิลภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มหาวิทยาลัยมหาสารคามได้รวบรวมทำบัญชีไว้ เป็นต้น รวมทั้งอันสงส์ที่แต่งขึ้นใหม่ด้วยภาษาสมัยใหม่โดยทราบตัวผู้แต่งชัดเจน การศึกษาทำความเข้าใจวรรณกรรมอันสงส์ทั้งหมดโดยละเอียดต้องอาศัยการวิเคราะห์วิจัยในอีกระดับหนึ่ง

ในงานวิจัยนี้ มุ่งหมายเพียงจะแสดงให้เห็นว่า อันสงส์ของท่านเป็นแนวคิดที่สำคัญต่อการแต่งวรรณกรรมอันสงส์ ซึ่งสัมพันธ์กับชาติกใน**ปัญญาสชาติก** วรรณคดีทั้ง 2 กลุ่มสอนทั้งเรื่องทานและทานบารมี แสดงให้เห็นว่าทานและทานบารมีสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน และอีกประการหนึ่งคือ การแสดงอันสงส์ของท่านในวรรณคดีไทยพุทธศาสนามีความสืบเนื่องมาจากพระไตรปิฎก

ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงได้เลือกตัวแทนข้อมูลวรรณกรรมอันสงส์แต่เฉพาะฉบับที่ตีพิมพ์แล้ว โดยมีที่มาทั้งจากคัมภีร์ไบเบิลดั้งเดิมและทั้งที่แต่งขึ้นใหม่เพื่อศึกษาให้เห็นมโนทัศน์สังเขปของวรรณกรรมอันสงส์ ซึ่งมีความสำคัญต่อการให้ทานในสังคมไทยตั้งแต่อดีตกระทั่งปัจจุบัน ได้แก่

- 1) **อันสงส์ที่ปริวรรตจากคัมภีร์ไบเบิล สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่**
  - **อันสงส์ล้านนา: การปริวรรตและสาระสังเขป ปริวรรตและเรียบเรียง**
โดย ชัยชนะ ปิ่นเงิน (2548)
- 2) **อันสงส์ที่แต่งหรือเรียบเรียงโดยผู้แต่งเพียงคนเดียว แสดงอันสงส์ของท่านหลายประเภท จัดพิมพ์เป็นรูปเล่มหนังสือ** ได้แก่
  - **ประชุมานานาอันสงส์ 108 กัณฑ์** ของ ธ. ธรรมศรี (ม.ป.ป.)

² รายละเอียดโปรดดูในบทที่ 3.

- อานิสงส์ต่างๆ จำนวนของพระราชสารธรรมมุนี (ปภัสสรเถร) (2545) 3 เล่ม
- ทำบุญอย่างไรให้ได้บุญ ของศาสดา (2550)

3) อานิสงส์ที่เรียบเรียงจากคัมภีร์ที่มีมาแต่เดิมหรือแต่งเรียบเรียงขึ้นใหม่ จัดพิมพ์เป็น “ลานเทียม” ได้แก่

- พระธรรมเทศนาพื้นเมืองเหนือ เรียบเรียงจากฉบับเดิมโดย บุญคิด วัชรศาสตร์ (2544) จำนวน 10 เรื่อง
- ชุมนุมอานิสงส์เทศน์ 12 กัณฑ์ เรียบเรียงโดย ทวี เชื้อนแก้ว (2546)
- พระธรรมเทศนาอานิสงส์ ของสำนักพิมพ์เลี้ยงชีพ เพียรเพื่อพุทธศาสน์ จำนวน 4 เรื่อง ได้แก่ อานิสงส์ถวายกฐิน อานิสงส์ทำบุญแจกข้าว อานิสงส์ทำบุญ 50 วัน และเทศนากัณฑ์พิเศษ เรื่อง การทำบุญอุทิศผู้ตาย (ทำบุญศพ 100 วัน)
- คัมภีร์เทศน์ฉบับกระเป่า จำนวนของพระราชสารธรรมมุนี (ปภัสสรเถร) (ม.ป.ป.) จำนวน 4 เรื่อง
- พระธรรมเทศนาเรื่อง “อานิสงส์การทอดกฐิน” ของจรรยา วรรัตนกสิณานนท์ (ม.ป.ป.)
- อานิสงส์ตานหาคนตาย ของพระครูอุดมศรัทธาคุณ (ม.ป.ป.)
- พระอานิสั่งสกทาเทศนา แสดงอานิสงส์สร้างพระไตรปิฎก ของปู่ แสงฉาย (ม.ป.ป.)

4) อานิสงส์ต่างๆ จากเว็บไซต์ <http://www.84000.org/anisong.html>

จะเห็นว่า ข้อมูลวรรณกรรมอานิสงส์ที่เลือกมาศึกษามีความหลากหลาย มีทั้งอานิสงส์ที่ปริวรรตจากคัมภีร์โบราณ อานิสงส์ที่แต่งหรือเรียบเรียงโดยผู้แต่งคนเดียว จัดพิมพ์เป็นหนังสือรวบรวมอานิสงส์ของท่านหลายประเภท อานิสงส์ที่แต่งขึ้นหรือเรียบเรียงจากคัมภีร์โบราณดั้งเดิมแล้วจัดพิมพ์เป็น “คัมภีร์ธรรมลานเทียม” หรือ “ลานเทียม” (บุญคิด วัชรศาสตร์, 2536, สัมภาษณ์ อ่างใน ปริยานุช อนุสุเรนทร์, 2540: 22) รวมทั้งอานิสงส์ที่เผยแพร่ในเว็บไซต์ <http://www.84000.org/anisong.html> ซึ่งเมื่อพิจารณาเนื้อหาที่เป็นการรวบรวมเรื่องเล่าที่แสดงอานิสงส์ของท่านแล้ว ผู้วิจัยเห็นว่าสำคัญไม่ต่างจากอานิสงส์ที่ตีพิมพ์เป็นรูปเล่ม ทั้งเป็นสื่อสมัยใหม่ที่เข้าถึงได้อย่างกว้างขวางแพร่หลายจึงได้นำมาพิจารณาร่วมด้วย

พันธกิจสำคัญของวรรณกรรมอานิสงส์เหล่านี้คือ การสร้างศรัทธาและความปีติปลาบปลื้มใจให้เกิดขึ้นแก่สาธุชนผู้ถวายทาน ให้เกิดความเชื่อมั่นในอานิสงส์ของท่านว่าจะอำนวยผลอันเลิศทั้งที่เป็นโลกียสุขและโลกุตตรสุขแก่ตน อันเป็นส่วนหนึ่งของความเข้าใจเรื่อง “กรรมและผลของกรรม” ซึ่งเป็นสัมมาทิฐิในพุทธศาสนา เกิดความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับหลักการให้ทาน และเข้าใจว่าทานที่ท่านได้ให้นั่นก่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนและแก่พระศาสนาอย่างไร ความรู้ความเข้าใจนั้นนอกจากจะส่งเสริม “ปัญญา” แล้ว ยังมีส่วนเสริมสร้าง “ศรัทธา” ให้เพิ่มพูนแน่นแฟ้นขึ้นด้วย

กลวิธีสำคัญในวรรณกรรมอานิสงส์ ได้แก่ การอธิบายความและการเล่าเรื่อง ทั้งเรื่องที่มีที่มาจากพระไตรปิฎกและคัมภีร์ต่างๆ และเรื่องที่สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ เพื่อแสดงให้เห็นอานิสงส์อันเลิศของการให้ทาน แสดงประวัติที่มา ความสำคัญ ประโยชน์ของการให้ทานแต่ละประเภท รวมทั้งเน้นย้ำหลักแห่งการให้ทานตามแนวทางพุทธศาสนา เรื่องที่นำมาเล่ามีทั้งการทำทานของบุคคลต่างๆ ที่ส่งผลให้เกิดประโยชน์สุขในปัจจุบัน และทิพยสุขในสวรรค์ จนถึงการบรรลุเป็นพระอรหันตสาวก และที่สำคัญคือเรื่องราวการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์ที่ให้ทานโดยตั้งปณิธานจะบรรลุพระสัมพันธูปัญญา แต่ในระหว่างนั้นพระโพธิสัตว์ก็ได้รับอานิสงส์อันประเสริฐต่างๆ ด้วย ซึ่งเรื่องบางเรื่องมีที่มาจาก **ปัญญาสชาดก** เช่น *โบราณกบิลราชชาดก* แสดงอานิสงส์ของการสร้างพระไตรปิฎก ขณะที่หลายๆ เรื่องก็ไม่พบใน **ปัญญาสชาดก**

การปรากฏเรื่องที่พระโพธิสัตว์บำเพ็ญทานบารมีในวรรณกรรมอานิสงส์ซึ่งมุ่งแสดงอานิสงส์ของท่านในระดับของบุคคลทั่วไป และการที่ **ปัญญาสชาดก** ซึ่งเป็นเรื่องแสดงจริยาการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ มีชาดกที่มุ่งแสดงอานิสงส์ของท่านที่บุคคลทั่วไปสามารถกระทำได้ แสดงให้เห็นว่าการบำเพ็ญทานบารมีของพระพุทธเจ้ากับการทำทานของบุคคลทั่วไปมีความเกี่ยวเนื่องกัน เรื่องราวต่างๆ ทำให้เกิดศรัทธาว่าการให้ทาน ไม่ว่าจะผู้ให้ทานจะมีสถานภาพอะไร มีฐานะยากดีมีจนอย่างไร ให้ทานมากน้อย ประณีตหรือไม่ประณีตเพียงใดไม่สำคัญ หากกระทำด้วยความตั้งใจ ด้วยความเชื่อในกรรมและผลของกรรม ย่อมเป็นการดำเนินตามรอยพระบาทพระศาสดาผู้มีชัยแก่มารทั้งหลายด้วยเดชแห่งทานบารมี การทำทานด้วยความเลื่อมใส การตั้งจิตปณิธานที่ถูกต้อง จึงนำมาซึ่งอานิสงส์ผลอันเลิศต่างๆ และจะนำไปสู่จุดมุ่งหมายสูงสุดในพุทธศาสนา คือ นิพพาน ได้ในที่สุด เช่นเดียวกับพระศาสดา วิถีแห่งการบำเพ็ญทานสร้างสมบุญบารมีตามรอยพระพุทธรูป เห็นได้ชัดจากเรื่องราวของพระอรหันตสาวกทั้งหลายซึ่งได้มีศรัทธาถวายทานในชาติภพหนึ่ง และทานนั้นได้อำนวยผลให้เกิดแต่ในสุคติภพ ได้เสวยความสุขประการต่างๆ และเป็นปัจจัยแก่การบรรลุนิพพานในที่สุด

การอธิบายความหมาย ความสำคัญ อานิสงส์ของท่าน เรื่องราวต่างๆ แนวคิดสำคัญเกี่ยวกับทานและอานิสงส์ของท่านดังที่ปรากฏในวรรณกรรมอานิสงส์ แสดงให้เห็นความสืบเนื่อง

จากพระไตรปิฎกอันเป็นคัมภีร์หลัก (canon) ของพุทธศาสนา แสดงให้เห็นว่าวรรณกรรมอานิสงส์ ซึ่งสัมพันธ์แน่นกับประเพณี ค่านิยมในการทำบุญให้ทานในวิถีชีวิตจริงของพุทธศาสนิกชนไทย และมักจะถูกมองว่าเป็นวรรณกรรมที่มุ่งสื่อสารกับมวลชน เสนอคำสอนพุทธศาสนาระดับชาวบ้าน แท้ที่จริงก็ได้อ้างอิงแนวคิด หลักการ เรื่องราวต่างๆ จากพระไตรปิฎกอยู่ไม่น้อย ซึ่งผู้วิจัยจะได้อธิบายในรายละเอียดเป็นลำดับไป

4.1 รูปแบบของวรรณกรรมอานิสงส์

4.1.1 อานิสงส์สำหรับใช้เทศน์

เป็นวรรณกรรมอานิสงส์ที่แต่งขึ้นเพื่อมุ่งให้พระสงฆ์ใช้อ่านในการเทศน์ แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ

ก. อานิสงส์พิมพ์เป็นรูปเล่มหนังสือ

ได้แก่ ประชุมนทานอานิสงส์ 108 กัณฑ์ ของ ธ. ธรรมศิริ (ม.ป.ป.)

อานิสงส์ต่างๆ สำนวนของพระราชสารธรรมมุนี (ปกสุทธเถร) (2545)

ข. อานิสงส์พิมพ์เป็น “ลานเทียม”

ได้แก่ พระอานิสสังกถาเทศนา แสดงอานิสงส์สร้างพระไตรปิฎก (ปุ๋ย แสงฉาย, ม.ป.ป.) อานิสงส์ในชุดพระธรรมเทศนาพื้นเมืองเหนือ (บุญคิด วัชรศาสตร์, 2544) อานิสงส์ชุด “ชุมนุมอานิสงส์เทศน์” 12 กัณฑ์ (ทวี เขื่อนแก้ว, 2546) คัมภีร์เทศน์ฉบับกระเป่า (พระราชสารธรรมมุนี, 2545) พระธรรมเทศนาเรื่อง “อานิสงส์การทอดกฐิน” (จรัญ วรรณกสิณานนท์, ม.ป.ป.) อานิสงส์ตานหาคนตาย (พระครูอุดมศรัทธาคุณ, ม.ป.ป.)

อานิสงส์ที่พิมพ์เป็น “ลานเทียม” เหล่านี้แสดงให้เห็นว่ามุ่งหมายให้พระสงฆ์ถือเวลาอ่านเทศน์ หรือให้พุทธศาสนิกชนนำไปถวายพระสงฆ์หรือวัดเป็นธรรมทาน โดยพยายามรักษารูปลักษณ์ของคัมภีร์ตามแบบแผนประเพณีเดิม

ในอานิสงส์กลุ่มนี้มักมีข้อความที่เป็นคำแนะนำในการเทศน์ก่อนจะเข้าสู่เนื้อหาอานิสงส์แต่ละกัณฑ์ เช่น ในวรรณกรรมอานิสงส์ ชุด “ชุมนุมอานิสงส์เทศน์” 12 กัณฑ์ (ทวี เขื่อนแก้ว, 2546: ไม่มีเลขหน้า)

พุทธศาสนิกชนชาวไทย เมื่อทำบุญสุนทานก็อยากทราบว่ามีอานิสงส์อย่างไร ดังนั้นเป็นต้น ทั้งนี้เพื่อเป็นการย้ำใจให้รื่นเริงในกุศลผลทานยิ่งๆ ขึ้นไป ฉะนั้น “ชุมนุมอานิสงส์เทศน์” 12 กัณฑ์นี้ จึงเหมาะสมอย่างยิ่งที่พระสงฆ์จะ

เลือกใช้เทคโนโลยีโปรดิวติโอม ในการทำบุญนั้นๆ หรือใช้เป็นคู่มือเทคโนโลยีปาฐกถา ฯลฯ ก็ได้

...

ก่อนที่จะนำไปเทคนิคนั้น ขอผู้เทคนิอ่านบททวนให้จับแก่นทเป็นส่วนตัวเสียก่อน เพื่อจะได้ทราบวาระยะวรรคตอนลงตรงไหน เนื้อความเป็นอย่างไร และเทคนิดด้วยลีลาที่นิ่มนวลซ้าๆ ชัดถ้อยชัดคำ ไม่อ้อมแอ้มคลุมเครือ จะทำให้ผู้ฟังรู้เรื่องดี จำได้ง่ายใจคอเบิกบาน ไม่ง่วงนอน ข้อสำคัญอย่าเทคนิเร็วเกินไป จนผู้ฟังฟังไม่ทัน อันจะเกิดความเบื่อหน่ายได้ง่าย ขอผู้เทคนิได้ตระหนักในเรื่องนี้ให้มากด้วย

และจะมีถ้อยคำที่แสดงชัดเจนว่าแต่งขึ้นเพื่อให้พระภิกษุใช้เทคโนโลยีโปรดิวติโอม เช่น อานิสงส์ถวายวิหาร (พระราชสารธรรมมุนี, 2545 ก: 80)

บัดนี้จักแสดงธรรมิกถา ว่าด้วยอานิสงส์ถวายวิหารหรือกุฎี ซึ่งผู้มีศรัทธาททั้งหลาย ทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ มีกุศลฉันทน์ สร้างถาวรวัตถุ มีกุฎีวิหาร อสังหาริมทรัพย์ สังฆรามงามสง่าตั้งตระหง่านอยู่ ณ วัดนี้...

นอกจากนี้ยังมักขึ้นต้นด้วยคาถาบาลีก่อนจะนำเข้าสู่บทเทศนาและแทรกบาลีในเนื้อความด้วยเช่น อานิสงส์ธงผ้า (พระราชสารธรรมมุนี, 2545 ก: 173)

มเมว ตสฺมี สมเย ธชคฺคํ อุลฺโลเกยฺยาถ มมหิ โว ธชคฺคํ อุลฺโลกยตฺนติฯ

บัดนี้ จักสังวรณ์นาอานิสงส์กถา ว่าด้วยอานิสงส์สร้างธงผ้า ประดับปัญญาบารมีของท่านเจ้าภาพ ซึ่งสละจตุปัจจัยออกมาทำเป็นธง น้อมนำมาเป็นพุทธบูชา ธัมมบูชา สังฆบูชา วางไว้ตรงหน้าพระสงฆ์ มีพระปฏิมากรเป็นประธาน อันขึ้นชื่อว่าธงนี้ เป็นการนิยมนับถือกันมาทั้งทางโลกและทางศาสนาทั่วโลกยึดถือธงเป็นหลักชัยอันหนึ่ง เทวดาชั้นดาวดึงส์คือองค์สมเด็จพระอมรินทราธิราช ก็ถือธงเป็นสรณะ พระบรมศาสดาของเรา ตรัสสรรเสริญผู้สร้างธง มีอานิสงส์เป็นพิเศษ ทำให้หายกลัว หายหวาด สมตามเทวโองการของพระอินทร์ตรัสแก่เทวดาว่า “มเมว ตสฺมี สมเย” เป็นอาทิ แปลความว่าในสมัยนั้น ท่านทั้งหลายพึงแลดูชายธงของเรานั้นเถียว เพราะว่าเมื่อท่าน

ทั้งหลายแลดูชายธงของเราอยู่ ความกลัว ความหวาดสะดุ้ง ขนพองสยองเกล้า
จักหายไป...

4.1.2 อานิสงส์สำหรับอ่าน

นอกจากวรรณกรรมอานิสงส์ที่ใช้สำหรับเทศน์ซึ่งเป็นกลุ่มใหญ่ในกลุ่มข้อมูลที่
เลือกมาศึกษาแล้ว ยังมีวรรณกรรมอานิสงส์ที่แต่งขึ้นสำหรับอ่านด้วย ได้แก่ **ทำบุญอย่างไรให้ได้
บุญ** (ศาสดา, 2550) และอานิสงส์ต่างๆ จากเว็บไซต์ <http://www.84000.org/anisong.html>

ใน **ทำบุญอย่างไรให้ได้บุญ** (ศาสดา, 2550) อานิสงส์แต่ละเรื่องมีขนาดสั้น
ไม่ได้มีลีลาเป็นการเทศนาเช่นข้อมูลกลุ่มแรก ให้รายละเอียดต่างๆ ไม่มากนัก เพียงแต่พอให้เข้าใจ
ใจความเป็นมาของการให้ทานและอานิสงส์ของท่านโดยสังเขป อธิบายและเล่าเรื่องประกอบ แต่
ไม่มีรายละเอียดยืดยาวหรือการพรรณนามาก ส่วนอานิสงส์ในเว็บไซต์ก็มีลักษณะเป็นเรื่องเล่า ซึ่ง
ไม่มีองค์ประกอบที่แสดงว่าแต่งขึ้นสำหรับใช้เทศน์เช่นกัน

4.2 ประเภทของท่านที่ปรากฏในวรรณกรรมอานิสงส์

วรรณกรรมอานิสงส์ที่นำมาศึกษา แสดงอานิสงส์ของการให้ทานประเภทต่างๆ ดังนี้

4.2.1 การถวายทานและเครื่องบูชา

ก. การถวายอาหาร ผลไม้ น้ำดื่ม และเภสัช

เช่น การตักบาตร การถวายข้าวเปลือกข้าวสาร ข้าวจี น้ำดื่ม

ข. การถวายผ้า

เช่น ผ้าไตรจีวร ผ้านลิน ผ่าปา ผ้าบังสุกุล ผ้าอาบน้ำฝน ผ้าจ่านา
พรรษา ผ้าแพดาน ผ้าปูนั่ง ผ้าปูโรงอุโบสถ ประคดเอว

ค. การถวายเครื่องบริวารต่างๆ

เช่น อัฐบริวาร ย่อม พัด ร่ม รองเท้า

ง. การถวายเครื่องใช้ต่างๆ แต่พระสงฆ์หรือวัด

เช่น ถ้วยชาม ทัพพีช้อนล้อม หม้อ ถาด เสื่อ เครื่องนอน นาฬิกา
เครื่องพิมพ์ดีด

จ. การถวายเครื่องบูชาหรือกระทำการบูชาสักการะ

เช่น การบูชาด้วยประทีป ดอกไม้ การสร้างธงและเสาธง การปิดทอง
พระพุทธรูป การสงฆ์น้ำ การสร้างปราสาทผึ้ง การถวายต้น
กัลปพฤกษ์

ฉ. การสร้างหนังสือ คัมภีร์ พระไตรปิฎก

ข. การสร้างเสนาสนะต่างๆ

เช่น การสร้างวิหาร ศาลา อุโบสถ หอระฆัง ที่จಂಗรม ฌาปนสถาน
เวจกุฎี รั้ว สะพาน ถนน บ่อน้ำ ธรรมาสน์ โต๊ะหมู่บูชา เตียง ตั้ง
เก้าอี้

ข. การถวายสังฆทาน

4.2.2 การสร้างปูชนียวัตถุ

เช่น การสร้างพระพุทธรูป พระสถูปเจดีย์ การปลูกต้นไม้ การก่อพระเจดีย์
ทราย

4.2.3 การสร้างสาธารณประโยชน์แก่ส่วนรวมหรือชุมชน

เช่น การสร้างโรงพยาบาล โรงเรียน สะพาน

4.2.4 การทำทานเนื่องด้วยประเพณีหรือพิธีต่างๆ

ก. การทำบุญทานเนื่องด้วยเทศกาลประเพณีประจำปี

เช่น ปีใหม่ สงกรานต์ สลากภัต สารท

ข. การทำบุญทานเนื่องด้วยพิธีต่างๆ

- 1) ประเพณีการมงคล เช่น ขึ้นบ้านใหม่ ทำบุญบ้าน ทำบุญโกนจุก
ทำบุญอายุ ทำบุญลานนวดข้าว
- 2) การทำบุญอุทิศแก่ผู้ตายหรือเกี่ยวกับผู้ตาย ได้แก่ การทำศพ การ
เผาศพ การทำบุญ 50 วัน 100 วัน ทานหาคนตาย บุญข้าวประดับ
ดิน

4.2.5 การทำทานต่างๆ หรือ “อานิสงส์สัพพทาน”

4.2.6 การทำทานอื่นๆ เช่น การสละชีวิตเพื่อผู้บริสุทธิ์

การทำทานต่างๆ เหล่านี้ส่วนหนึ่งมีปรากฏตั้งแต่ในพระไตรปิฎก และเป็นที่ยอมรับ
ปฏิบัติในสังคมวัฒนธรรมไทยอย่างยิ่ง เช่น การถวายอาหาร น้ำ เครื่องบูชา เช่น ประทีป ของหอม
ดอกไม้ เครื่องนุ่งห่ม เสนาสนะ³ ในขณะที่ก็มีการทำทานบางประเภทที่ไม่พบในพระไตรปิฎก แต่
เป็นประเพณีหรือวัฒนธรรมท้องถิ่นของไทย เช่น ทานหลวงไฟ ทานข้าวหลาม ทานธรรม ซึ่งมี
ความสำคัญอย่างยิ่ง ทานเนื่องในประเพณีปีใหม่ ประเพณีสงกรานต์ เป็นต้น

ในส่วนการทำทานเนื่องในประเพณีหรือพิธีต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการมงคล หรือการ
ทำบุญอุทิศแก่ผู้ตายหรือเกี่ยวกับผู้ตาย เหตุที่ผู้วิจัยนี้รวบรวมเข้าในการพิจารณาอานิสงส์สัพพทานก็
เป็นดังที่กล่าวแล้วคือ แม้ในพิธีนั้นๆ จะใช้ชื่อว่า “การทำบุญ” และมีได้มีแต่การทำทานเพียงอย่าง

³ โปรดดูหน้า 204-205.

เดียว อาจจัดให้มีการสวมมงกุฎหรือแสดงพระธรรมเทศนาด้วย แต่ประเพณีหรือบุญพิธีเหล่านี้มีการให้ทานเป็นแกนสำคัญของพิธี เช่น ในการทำบุญอายุ ทำบุญบ้าน ทำบุญลานนวดข้าว ทำบุญตัดจุก มีการเลี้ยงภัตตาหารและถวายเครื่องไทยธรรมแด่พระภิกษุ หรือในงานพิธีที่เนื่องกับผู้ตาย มีพิธีบำเพ็ญกุศล ถวายมตภัตตาหาร ถวายผ้าบังสุกุล ฯลฯ เป็นหลักสำคัญ เพื่ออุทิศกุศลผลแห่งทานนั้นแก่ผู้วายชนม์ รวมถึงการจัดการต่างๆ เกี่ยวกับพิธีศพ ผู้เป็นญาติ หรือแม้ผู้มาร่วมในพิธีล้วนต้องสละทรัพย์เพื่ออนุเคราะห์ หรือแสดงปฏิการคุณแก่ผู้ล่วงลับทั้งสิ้น นับเป็นการทำทานอย่างชัดเจน

4.3 กลวิธีการนำเสนอเรื่องทานและอานิสงส์ของทานในวรรณกรรมอานิสงส์

วรรณกรรมอานิสงส์มีจุดมุ่งหมายสำคัญคือ แสดงอานิสงส์อันประเสริฐที่เป็นผลจากการให้ทานต่างๆ แสดงประวัติหรือเหตุที่มา ประโยชน์และความสำคัญของทานแต่ละประเภท แสดงหลักแห่งการให้ทานที่ถูกต้องตามแนวทางพุทธศาสนา และบางครั้งก็แสดงธรรมะที่เกี่ยวข้องกับทานประเภทนั้นๆ ด้วย ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในเรื่องต่างๆ เกี่ยวกับการทำทาน รวมทั้งความรู้ทางธรรมประการอื่นๆ ซึ่งสามารถเชื่อมโยงไปได้จากเรื่องทาน ความรู้ความเข้าใจนี้ช่วยเพิ่มพูนศรัทธาความเชื่อมั่นในทานและอานิสงส์ของทานที่ได้กระทำให้นั่นมากยิ่งขึ้น

กลวิธีสำคัญ 2 ประการหลักที่ใช้ในการนำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับทานในวรรณกรรมอานิสงส์ ได้แก่ การอธิบายความ ให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวแก่เรื่องทานอย่างชัดเจน และการเล่าเรื่องแสดงอานิสงส์ของทานให้เห็นเป็นรูปธรรมเพื่อสร้างศรัทธาในการทำทาน แนวเรื่องมีหลากหลายและมักปรากฏซ้ำๆ กัน แต่ละแนวเรื่องมีบทบาทในการสื่อแนวคิดเกี่ยวแก่อานิสงส์ของทานในแง่มุมที่ต่างๆ กันไป ที่มาของเรื่องมีทั้งที่มาจากในพระไตรปิฎกและคัมภีร์สำคัญๆ เช่น **อรรถกถาธรรมบท** เรื่องที่มาจาก**ปัญญาสาตก** และเรื่องที่ตั้งขึ้นใหม่ อานิสงส์บางเรื่องใช้การเล่าเรื่องสั้นๆ โดยตลอดแต่ต้นจนจบโดยไม่มีการบรรยายหรืออธิบายความ ในขณะที่อานิสงส์บางเรื่องมีการบรรยายหรืออธิบายความก่อน แล้วจึงยกเรื่องมาเล่าประกอบเพื่อเป็นตัวอย่างอ้างอิงเสริมให้นำเชื่อถือ

4.3.1 การอธิบายความ

วรรณกรรมอานิสงส์บางเรื่องจะใช้การอธิบายแสดงเหตุที่มาหรือหลักการ เพื่อให้ทราบที่มา เข้าใจเหตุผล และเห็นประโยชน์ของการให้ทานนั้นๆ ขณะที่อานิสงส์บางเรื่องอาจมิได้มุ่งแสดง “ผล” ของการให้ทานนั้นๆ โดยตรง แต่จะเน้นการอธิบายแสดงธรรมะที่เกี่ยวข้องกับทาน อานิสงส์กลุ่มนี้พบใน **ประชุมทานาอานิสงส์ 108 กัณฑ์** และ**ประมวลทานาอานิสงส์แผนใหม่**

4.3.1.1 อธิบายเหตุที่มาของการให้ทาน

เช่น *อานิสงส์ทำบุญวันสารทไทย* (ทวี เขื่อนแก้ว, 2546: ไม่มีเลขหน้า) อธิบายแสดงเหตุที่มาของการทำบุญวันสารท เริ่มตั้งแต่ประเพณีอินเดียที่เมื่อถึงฤดูสารท ก็จะนำข้าวที่เก็บเกี่ยวครั้งแรกมาทำเป็นข้าวมธุปายาสถวายแก่พราหมณ์เพื่อเป็นสิริมงคลและอุทิศกุศลให้เปตชนที่ล่วงลับแล้ว จนกระทั่งเมื่อเกิดพุทธศาสนา ผู้นับถือพุทธศาสนาจึงนำรวงข้าวมาทำข้าวมธุปายาสและยาคุถวายแด่พระพุทธรูปเจ้าและพระสงฆ์แทน มาถึงประเพณีทำบุญวันสารทในประเทศไทย รวมทั้งกล่าวถึง “ข้าวกระยาสารท” และประเพณีสารทในอีสานที่เรียกว่า “บุญข้าวสาก” ซึ่งเป็นวันที่ญาติที่ล่วงลับไปแล้วจะมาคอยรับอาหาร รับส่วนบุญ

คำว่า “สารท” มาจากคำบาลีว่า “สาระทะ” เป็นชื่อของฤดูใบไม้ผลิในประเทศอินเดีย ซึ่งตรงกับเดือน 10 ของไทย ในฤดูนี้เป็นระยะเวลาที่ข้าวในนากำลังออกรวงอ่อน ประชาชนในประเทศอินเดียผู้นับถือศาสนาพราหมณ์ก่อนพุทธกาลได้นิยมเก็บเกี่ยวเอารวงข้าวที่ออกครั้งแรกนี้มาทำข้าวมธุปายาสและทำยาคุ ทำบุญเลี้ยงพราหมณ์ซึ่งเป็นพระในศาสนาของตน การทำบุญด้วยการเอารวงข้าวอ่อนมาทำเป็นอาหารในเทศกาลสารทของชาวอินเดียผู้นับถือศาสนาพราหมณ์นี้ ก็เพื่อมุ่งให้เกิดเป็นสิริมงคลแก่ข้าวในนา และพร้อมกันนี้ก็อุทิศผลบุญครั้งนี้ให้แก่บุพเปตชนผู้ล่วงลับแล้วด้วย การทำบุญวันสารทนี้จึงเป็นคตินิยมของผู้นับถือศาสนาพราหมณ์ในประเทศอินเดียมาก่อน

4.3.1.2 อธิบายความหมายของและข้อปฏิบัติที่ถูกต้องในการให้ทาน

เช่น *อานิสงส์ข้าวสาก* (พระราชสารธรรมมุนี, 2545 ก: 131) กล่าวถึงความหมายและวิธีการถวายสลากภัต

คำว่า “สลาก” นี้เป็นวิธีการอันหนึ่ง คือ เขียนชื่อพระภิกษุสามเณรก็ได้ เขียนชื่อทายกทายิกาก็ได้ ถ้าเขียนชื่อพระใส่ในบาตรให้ทายกทายิกาจับเอาสลาก ถ้าถูกรูปใดถวายรูปนั้น ถ้าเขียนชื่อทายกทายิกาใส่บาตรให้ภิกษุสามเณรจับสลากในบาตร หากจับถูกชื่อของใครให้นำอาหารไปถวายองค์นั้น

4.3.1.3 อธิบายประโยชน์และความสำคัญของทานที่ให้

ในอานิสงส์ถวายเป็นพระรัตนตรัย (พระราชสารธรรมมุนี, 2545 ข: 53-54) แสดงความสำคัญของการถวายกระโถน ซึ่งจะช่วยให้พระภิกษุได้ปฏิบัติตามพระวินัยที่ห้ามภิกษุบ้วนเขฬะลงบนต้นไม้ต้นหญ้าหรือตามแหล่งน้ำ

กระโถนนี้เป็นบริวารอันสำคัญสำหรับพระสงฆ์ในพระศาสนา ดังปรากฏปาติโมกข์ เสดยวัตร หมวดปกิณณกสิกขาบทที่ 2 ที่ 3 สิกขาบทที่ 2 ความว่า ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราไม่เป็นไข้ จักไม่บ้วนเขฬะลงในของเขียว สิกขาบทที่ 3 ว่า ภิกษุพึงทำความศึกษาว่า เราไม่เป็นไข้ จักไม่บ้วนเขฬะลงในน้ำ ตามพระวินัย 2 สิกขาบทนี้ห้ามภิกษุไม่ให้บ้วนน้ำลายลงในของเขียวเช่นใบหญ้าใบไม้ ตลอดจนช่องและปล่องหน้าต่างประตู ห้ามมิให้บ้วนน้ำลายเพราะเสียดสมณวิสัย ห้ามมิให้บ้วนเขฬะลงในน้ำ น้ำหนอง น้ำบึง เช่น น้ำขี้น้ำพอง ลำธาร บึงบ่อ จะเป็นน้ำจืด น้ำใช้ก็ตาม หากภิกษุไม่เป็นไข้ ห้ามมิให้บ้วนน้ำลายลงในน้ำ อาศัยพระวินัยดังที่แสดงมา กระโถนจึงเป็นบริวารอันสำคัญของพระ

4.3.1.4 อธิบายหลักการทั่วไปของการให้ทาน

นอกจากจะอธิบายอานิสงส์ของทานแต่ละประเภทโดยเฉพาะแล้ว ยังมี การอธิบายหลักการของการให้ทานโดยทั่วไปด้วย เช่น ในประชุมทานานานิสงส์ 108 กัณฑ์ ของ ธ. ธรรมศิริ ความหมายของบุญ ศรัทธา กรรมดีกรรมชั่ว เช่น อานิสงส์สร้างหอระฆัง (ธ. ธรรมศิริ, ม.ป.ป.: 126-128) อธิบายเรื่องความสำคัญของบุญ บุญอันเกิดจากการให้ และความสำคัญของการตั้งเจตนาในการให้ทาน ทั้งก่อนให้ ขณะให้ และหลังให้

การสร้างหอระฆังถวายเป็นของสงฆ์ประจำวัดนี้ เป็นเหตุให้เกิดบุญประการหนึ่ง เรียกว่า “ทานมัย” บุญเกิดขึ้นเพราะการให้เงินแต่ละบาทและสตางค์ที่ท่านได้ควักออกจากพกจากห่อของท่านด้วยความเต็มใจ มอบให้กับผู้เป็นประธานสร้างหอระฆัง เรียกว่า ทานะ คือการให้ เมื่อท่านให้แล้ว ผู้รับก็เอาเงินนั้นไปใช้จ่ายสร้างหอระฆังจนเสร็จเรียบร้อย จักว่าเจตนาคือความตั้งใจของผู้ให้บริบูรณ์ทั้ง 3 กาลคือ

เมื่อได้ฟังการชักชวนบอกกล่าวการสร้างหอระฆังหลังนี้ ก็มีความดีใจ เกิดศรัทธาต้องการบริจาคเงินสร้างหอระฆัง และเชื่อมั่นว่าการสร้างหอระฆังเป็นความดี เป็นบุญกุศล ให้เกิดความสุขใจ มีประโยชน์แก่ตนและส่วนรวม

ไม่ใช่บาปอกุศลเครื่องทำลาย และให้เกิดความเสียหายทุกขัทธิธรรมานแต่อย่างใด
เชื่อโดยเหตุผลตามธรรมชาติว่า “บุญญาภิ ปรโลกสมิ ปติฏฐา โหนติ
ปาณิน” บุญเป็นที่พึงของมวลสัตว์ในปรโลกฯ เจตนาดวงนี้เป็นดวงแรก หรือ
เจตนาเบื้องต้น

เวลาจะมอบเงินให้กับผู้รับก็มีความยินดีเอิบอิมใจในเงินที่ตนให้ และ
ให้ด้วยความเคารพ นี่เป็นเจตนาดวงกลาง

เมื่อให้แล้วไม่นึกเสียดาย ไม่นึกแคลงใจ ไม่ลังเลใจว่าตนจะได้บุญจริง
หรือไม่ หรือบุญมีจริงหรือไม่ ใจมันอยู่ว่าบุญมีจริง บุญให้ผลเป็นสุขจริง เจตนา
ดวงนี้เป็นดวงสุดท้าย

บุคคลผู้บำเพ็ญทาน คือจะให้วัตถุสิ่งของอย่างใดอย่างหนึ่งแก่ผู้อื่น ถ้า
มีเจตนาความตั้งใจพร้อมบริบูรณ์ทั้ง 3 เวลาแล้ว ต้องได้บุญมากที่สุด เปรียบ
เหมือนนาดี กล้าดี น้ำไม่มากไม่น้อยและไม่ถูกศัตรูพืชรบกวน ย่อมได้ผลเต็ม
เม็ดเต็มหน่วย ให้เกิดความพอใจแก่ผู้เป็นเจ้าของมากที่สุด เพราะคุ้มค่าทุน
และแรงที่ลงไป ทั้งได้ผลกำไรเป็นเครื่องเลี้ยงชีพต่อไป ไม่ต้องเดือดร้อนเป็น
ทุกข์ใจ เพราะไม่มีข้าวจะกินในปีต่อไป

4.3.1.5 อธิบายหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับทานที่กำลังแสดงอานิสงส์

ในเวลาที่ให้ทานสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือในงานพิธีหนึ่งๆ ทานนั้นหรืองานพิธีนั้น
อาจเป็นโอกาสให้ได้แสดงธรรมที่เนื่องด้วยทานนั้นๆ เช่น อานิสงส์ที่เกี่ยวกับการศพบ ใน**ประชุม
นानาอานิสงส์ 108 กัณฑ์** (ธ. ธรรมสารี, ม.ป.ป.) อานิสงส์จะอธิบายข้อธรรมที่เนื่องกับสถานภาพ
ของผู้วายชนม์ เช่น **อานิสงส์มาปนกิจศพบ (บิดามารดา)** (ม.ป.ป.: 247-255) อธิบายเรื่องพระคุณ
ของพ่อแม่ **ความกตัญญู อานิสงส์สามีทำบุญอุทิศให้ภรรยา** (ม.ป.ป.: 302-311) อธิบายเรื่อง
คุณสมบัติของภรรยาที่ดี **อานิสงส์มาปนกิจศพบลูก (พ่อแม่ทำให้ลูก)** (ม.ป.ป.: 321-327) อธิบาย
เรื่องการเป็นบุตรที่ดี เป็นต้น

หรือใน**อานิสงส์สร้างพระพุทธรูป** (ธ. ธรรมสารี, ม.ป.ป.: 83-90) ก่อนที่จะ
แสดงอานิสงส์ผลของการสร้างพระพุทธรูปด้วยวัสดุต่างๆ ในตอนต้นได้แสดงเรื่องพุทธานุสติและ
พระพุทธานุคุณ อันเนื่องด้วยการสร้างพระพุทธรูป อธิบายให้เกิดความเข้าใจว่า การสร้างพระพุทธรูป
นั้นก็เพื่อให้สาธุชนได้สักการบูชา เป็นเครื่องเจริญพุทธานุสติ ระลึกถึงคุณของพระพุทธรูป และ
ได้แสดงพระพุทธานุคุณอันประเสริฐมหัศจรรย์ประการต่างๆ ผู้ใดระลึกถึง พิจารณาพระคุณของ
พระพุทธรูป เจริญพุทธานุสติอยู่โดยสม่ำเสมอ สติย่อมสมบูรณ์ กิเลสนิวรณ์ย่อมไม่ครอบงำจิต มี
ความเห็นถูกต้อง สมเป็นสาวกของพระพุทธรูป

4.3.1.6 กล่าวแสดงอานิสงส์ของท่าน

อานิสงส์ถวายทัฬหีซ้อนส้ม (พระราชสารธรรมมุนี, 2545 ข: 64)

เมื่อหยั่งทราบถึงเหตุผล เมธีชนทั้งหลายจึงพรรณนาอานิสงส์ผู้ถวายซ้อนและทัฬหีแล้วว่าเป็นอสังขยงเหลือที่จะนับจะคณนาว่าได้เท่านี้กับปีเท่านี้กับปี เท่านี้ชาติเท่านี้ภพ มีทรัพย์สมบัติศบรวิวารเท่านี้หมื่นเท่านี้แสนเหลือที่จะนับ **อปุปมยุย** เหลือที่จะประมาณตักตวงด้วยทะนานสดกะเมอเท่านี้จนจะลูดเท่านี้ถึง เท่านี้กิโล เท่านี้ชั่ง เท่านี้กรัมประมาณไม่ได้ ท่านพรรณนาไว้เพียงเอกเทศ ผู้ใดมีกุศลเจตนาเบื้องต้น เบื้องต่ำที่สุด น้อมนำมาซึ่งซ้อนและทัฬหีถวายแด่พระภิกษุสงฆ์หรือสาธารณสถาน เช่นโรงพยาบาลเป็นต้น ผลอันเจ้าภาพจะพึงได้คือทิพยสมบัติ ย่อมไหลมาเทมา เหมือนอย่างซ้อนและทัฬหีนำมาอาหารมาสู่ปาก หากจตุจากเทวสถานมาเกิดในมนุษย์แล้ว ย่อมสมบุญไปด้วยแก้วเก้าเนาวรัตน์ เรือกสวนไร่นา โคกระบือช้างม้า สมบูรณ์แก่บุคคลผู้นั้น มือของผู้นั้นย่อมเป็นทิพย์ จะหยิบจะบายวัตถุสิ่งของอันใด สิ่งเหล่านั้นเป็นมงคล ถ้าเป็นผู้ชายเป็นช่างวาด ช่างเขียน ประกอบหัตถกรรม กลสิกรรม ปลูกบ้านแปลงเรือนสละสลวยงดงาม ทำสิ่งอันหนึ่งอันใดขึ้น มีผู้ต้องการและชอบใจ ถ้าเป็นผู้หญิง เป็นช่างเย็บช่างปักถักร้อย มีคนนิยมนับถือ ดังแสดงว่า ท่านว่าเป็นอานิสงส์แห่งทัฬหีและซ้อน อำนวยอิฏฐวิบูลผล

จากเนื้อหาของอานิสงส์ที่มีการอธิบายเหตุที่มา ประโยชน์ ความสำคัญของการให้ทาน ทำให้เห็นว่า วรรณกรรมอานิสงส์ไม่เพียงแต่แสดง “อานิสงส์” หรือ “ผล” ต่างๆ อันเป็นความสุข มนุสสมบัติ ทิพยสมบัติที่เกิดจากการให้ทานเท่านั้น แต่ยังมุ่งอธิบายให้ผู้อ่านผู้ฟังเกิดความเข้าใจในทานแต่ละประเภทที่ให้ เมื่อเกิดความเข้าใจ ศรัทธาก็จะยิ่งเพิ่มพูนขึ้น เมื่อศรัทธาเพิ่มพูนแน่นแฟ้น ก็ย่อมเกิดปีติ อานิสงส์ที่ได้รับก็จะเพิ่มทวีคูณ

4.3.2 การเล่าเรื่อง

การเล่าเรื่องเป็นกลวิธีสำคัญในการแสดงอานิสงส์ของท่านในวรรณกรรมอานิสงส์ การบรรยายอธิบายความเพียงอย่างเดียวอาจทำให้เข้าใจหลักการที่ถูกต้องหรือทราบว่าการให้ทานให้อานิสงส์ประการใด แต่ก็ยังเป็นนามธรรม ไม่ชัดเจนจับใจเท่าแสดงผ่านการเล่าเรื่องซึ่งมีตัวละคร มีเหตุการณ์ต่างๆ มีการพรรณนาอานิสงส์อันเลิศที่ตัวละครได้รับ จึงเป็นกลวิธีแยบคายที่จะทำให้เห็นอานิสงส์ของท่านอย่างเป็นรูปธรรม อานิสงส์ที่ใช้การเล่าเรื่องพบเป็นจำนวนมากใน

ข้อมูล que เลือกนำมาศึกษา บางเรื่องมีที่มาจากพระสูตรหรือคัมภีร์ในพระไตรปิฎก บางเรื่องมาจาก **ปัญญาสาตก** และหลายเรื่องเป็นเรื่องแต่งขึ้นใหม่ แสดงให้เห็นความรู้และการสืบทอดภูมิปัญญาจากการศึกษาพระไตรปิฎกและคัมภีร์ต่างๆ รวมทั้งการสร้างสรรคของผู้แต่งวรรณกรรมอาณิสงส์ที่เล่าเรื่องราวที่เหมาะสมแก่อาณิสงส์ของทานที่ต้องการจะแสดงนั้น ประเด็นนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงต่อไป

วรรณกรรมอาณิสงส์ที่ใช้กลวิธีการเล่าเรื่อง มีทั้งอาณิสงส์ที่ใช้การเล่าเรื่องล้วนๆ และอาณิสงส์ที่ใช้การเล่าเรื่องเป็นส่วนประกอบเสริมการอธิบาย เพื่อแสดงให้เห็นอาณิสงส์ของทานประเภทหนึ่งๆ ผ่านตัวอย่างบุคคลที่ให้ทานและอาณิสงส์ที่เกิดแก่ผู้ให้ทานนั้น แสดงเหตุที่มาของการให้ทานนั้นๆ ว่าเป็นประเพณีมีมาแล้วในสมัยพุทธกาล หรือย้อนไปถึงสมัยของพระอดีตพุทธเจ้าทั้งหลาย แสดงประโยชน์และความสำคัญของการให้ทานหรือสิ่งที่จะให้เป็นทานนั้น แสดงหลักการทั่วไปของการให้ทาน และแสดงธรรมะที่เชื่อมโยงกับทานนั้นๆ

คัมภีร์อาณิสงส์ซึ่งใช้กลวิธีการแสดงอาณิสงส์ผ่านการเล่าเรื่องล้วนๆ อย่างเด่นชัด ได้แก่ **คัมภีร์อาณิสงส์ล้านนา** จากสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ซึ่งปริวรรตและเรียบเรียงโดย ชันปะ ปันเงิน **พระธรรมเทศนาพื้นเมืองเหนือ** ของ บุญคิด วัชรศาสตร์ (2544) และอาณิสงส์ของทานต่างๆ จากเว็บไซต์ <http://www.84000.org/anisong.html> ล้วนเป็นการเล่าเรื่องเพื่อแสดงอาณิสงส์ทั้งสิ้น

ยกตัวอย่างเช่น **อาณิสงส์มะตีด** หรืออาณิสงส์ถวายประทีปเป็นทาน ในชุด **พระธรรมเทศนาพื้นเมืองเหนือ** (บุญคิด วัชรศาสตร์, 2544) เล่าเรื่องครั้งพระพุทเจ้าเสด็จกลับจากแสดงพระอภิธรรมโปรดพุทธมารดาบนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ พระเจ้าสุทโธนะรับเสด็จ และถวายเครื่องบูชา ครั้นถึงเดือนยี่เป็ง สุริยเทวบุตรพร้อมด้วยบริวารใคร่จะถวายประทีปบูชา จึงเนรมิตกายเป็นนกตัวหนึ่ง ประคองมะตีดหรือประทีปไว้ด้วยเท้าทั้งสองและจะงอยปาก บินประทักษิณรอบพระพุทเจ้า รัศมีของประทีปแผ่ไปทั่วสังกัสนครจนตลอดทั่วทั้งชมพูทวีป ชนทั้งหลายต่างแลดูด้วยความยินดี พระพุทเจ้าจึงทรงแสดงอาณิสงส์ของการตามประทีปว่า ผู้ใดตามประทีปบูชา พระพุทเจ้าและเจดีย์ไม้ศรีมหาโพธิ์ บูชาพระรัตนตรัยในเดือนยี่เป็ง ย่อมมีรูปโฉมวรรณงดงามเป็นที่รักแก่ชนและเทวดาทั้งหลายทุกเมื่อ ผู้ใดถวายน้ำมันงาบริสุทธี จะเกิดแต่ในภูมิเทวดาและมนุษย์ เกิดในตระกูลบริสุทธี มีรูปโฉมงาม ฯลฯ พระมังคลพุทเจ้า ครั้งยังเป็นพระโพธิสัตว์ก็ได้เคยตามประทีปบูชาเจดีย์ไม้ศรีมหาโพธิ์ จึงได้สำเร็จพระสัพพัญญุตญาณ ครั้นเมื่อจบธรรมเทศนาชนทั้งหลายที่ฟังอยู่ต่างก็บรรลุธรรมตามอรรถภาพและบารมีที่ได้สั่งสมมา

ในเรื่อง **การถวายเวจกุฎี** (ศาควัต, 2550: 54-56) และ **อาณิสงส์สร้างเวจกุฎี** (ห้องน้ำ) (<http://www.84000.org/anisong.html>) เล่าเรื่องของมาณพผู้หนึ่ง หมายถึงรักษาทรัพย์ให้ติดตามตนไปทุกภพชาติ เกิดศรัทธาที่จะถวายทานไว้ในพระพุทศาสนาประดุจฝั่งทรัพย์

ไว้ จึงดำริสร้างเวจกุฎี โรงไฟ และที่สำหรับอาบน้ำ ถวายแด่พระสงฆ์มีพระมหาโมคคัลลานะ เป็นประธาน ด้วยเห็นว่ายังไม่มีผู้ใดทำถวายมาก่อน ตั้งจิตอธิษฐานว่า トラบายไต่ยังไม่ว่างพระ นิพพาน ขึ้นชื่อว่าความทุกข์เกิดแต่โรคต่างๆ อย่าได้มาแผ้วพาน ผลบุญนั้นทำให้เกิดในเทวโลก มีสมบัติวิมานทอง มีเทพอัปสรเป็นยศบริวาร อยู่มาวันหนึ่งภิกษุทั้งหลายนั่งสนทนากันถึงมาณพผู้นั้นอยู่ พระพุทธเจ้าเสด็จมา จึงตรัสเล่าถึงอดีตชาติของพระองค์เอง ครั้นพระศาสนา พระพุทธเจ้าตถันหังกร พระองค์เป็นพระโพธิสัตว์ ได้สร้างเวจกุฎี และที่สำหรับอาบแก่พระภิกษุ สามเณร และตั้งสัตยาธิษฐานขอสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ด้วยผลแห่งทานนั้น ครั้นพระ โพธิสัตว์สิ้นชีวิต ก็ได้ไปบังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต ครั้นจุติจากชาตินั้นแล้ว ได้ท่องเที่ยวอยู่สังสารวัฏ เพื่อบำเพ็ญบารมี จนได้ตรัสเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

นอกจากการแสดงอานิสงส์ผ่านการเล่าเรื่องล้วนๆ แล้ว ก็ยังมีการแสดงอานิสงส์ โดยใช้เรื่องเล่าเป็นส่วนประกอบของการอธิบายเรื่องอานิสงส์ กล่าวคือ ในตอนต้นจะอธิบายแสดง เหตุที่มา หลักการ เหตุผล ประโยชน์ของการให้ทาน รวมทั้งหลักธรรมประการอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องแก่ ทานประเภทนั้นๆ แล้วจึงเล่าเรื่องหรืออ้างถึงเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เพื่ออธิบายเหตุที่มาของการถวาย ทานนั้นๆ หรือเพื่อแสดงเป็นตัวอย่างให้เห็น เช่น อานิสงส์สร้างสะพาน ในชุด “**ชุมนุมอานิสงส์ เทศน์ 12 กัณฑ์**” (ทวิ เขื่อนแก้ว, 2546: ไม่มีเลขหน้า) ได้แสดงอานิสงส์ของการสร้างสะพานว่า ให้ผลเป็นความสุขตราบจนกระทั่งถึงนิพพาน โดยยกเรื่องของสุเมธดาบส ซึ่งต่อมาได้ตรัสรู้เป็น พระโคตมพุทธเจ้า ทอดกายเป็นสะพานให้พระที่บึงกรพุทธเจ้าเหยียบข้าม และเรื่องพระมหา กบิลเถระ พระอรหันต์องค์หนึ่งซึ่งในอดีตชาติได้สร้างสะพานให้พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์เดินข้าม บิณฑบาตได้สะดวก

บุคคลผู้ทำบุญสร้างสะพานนี้ นอกจากจะได้รับความสุขในชาติหน้าเป็น ประการต่อไป คือ ผู้ทำบุญสร้างสะพานไว้ เมื่อสิ้นชีวิตจากโลกนี้ ย่อมไปเสวย ความสุขในสุคติโลกสวรรค์ เสวยทิพยสมบัติ หากเกิดมาเป็นมนุษย์อีกก็จะ สมบูรณ์ด้วยมนุษย์สมบัติ และได้สมบัติสูงสุดคือพระนิพพาน ปราภฏว่า พระพุทธเจ้าของเราในสมัยเสวยพระชาติเป็นสุเมธดาบส ครั้นพระพุทธเจ้าในอดีต ทรงพระนามว่าที่บึงกร ได้ทอดตัวลงในพื้นดินที่เปียกแฉะด้วยน้ำเป็นสะพานให้ พระพุทธเจ้าทรงเหยียบข้ามไป และได้ตั้งจิตอธิษฐานปรารถนาให้ได้ข้ามถึงฝั่งคือ ออมตมหานิพพาน บรรลุพระโพธิญาณ ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต และใน การบำเพ็ญบารมีทุกครั้ง พระโพธิสัตว์จะอธิษฐานให้ได้บรรลุพระนิพพานทุกครั้ง

แม้พระอรหันต์รูปหนึ่งในพระพุทธศาสนา คือพระมหากบิลเถระ ก็เคยได้ ทำบุญสร้างสะพานไว้ในชาติก่อน ดังมีเรื่องเล่าว่า ในสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระ

นามว่ากุกสันธะ พระมหากบิลเถระเกิดเป็นคนเข็ญใจไร้ทรัพย์ ได้สร้างสะพาน [ใน] ที่ซึ่งขึ้นและด้วยน้ำให้พระพุทธรูปเจ้าและพระสงฆ์ได้เดินข้ามบิณฑบาตมีความ สะดวก ด้วยอานิสงส์แห่งการสร้างสะพานด้วยดวงจิตที่มีความปีติยินดีนี้ เมื่อ สิ้นชีวิตจากโลกนี้ไปได้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์เสวยทิพย์สุขเป็นเวลาช้านาน และ จูติลงมาเกิดเป็นโอรสของกษัตริย์ในโลกมนุษย์ เมื่อพระราชบิดาสวรรคตได้ ครอบครองสมบัติเป็นพระราชโอรสเสวยโลกียสมบัติพร้อมทุกประการ ในโอกาส ต่อมา ได้สละราชสมบัติออกผนวช สามารถอธิษฐานให้แม่น้ำกลายเป็นแผ่นดิน เสด็จพระราชดำเนินผ่านไปโดยสะดวกสบาย เพราะอานิสงส์ที่เคยสร้างสะพาน ถวายไว้ในพระพุทธรูปศาสนา และในชาติสุดท้ายก็มาบวชเป็นพระภิกษุใน พระพุทธรูปศาสนาและปฏิบัติธรรมบรรลุเป็นพระอรหันต์ฯ

4.3.2.1 เรื่องเล่าแสดงอานิสงส์ของการให้ทาน

เรื่องเล่าประเภทนี้จะแสดงให้เห็นอานิสงส์ของท่าน ว่าท่านแต่ละประเภท ให้ผลอันเลิศ ตั้งแต่พ้นจากสภาพที่เป็นทุกข์ เช่น พ้นจากสถานภาพอันต่ำต้อย ความยากจน ความอดอยาก ความแห้งแล้ง หรือพ้นจากทุกติภ ถวายทานแล้วได้เกิดในภพที่ดีคือ เกิดใน เทวโลก เกิดเป็นมนุษย์ กษัตริย์ หรือจักรพรรดิ บางเรื่องแสดงจนกระทั่งในลำดับที่สุด คือได้บรรลุ ธรรมเป็นพระอรหันต์ หรือในกรณีที่เล่าเรื่องของพระโพธิสัตว์ ก็คือการบรรลุโพธิญาณเป็น พระพุทธเจ้า โดยมีแนวเรื่องต่างๆ ที่ปรากฏซ้ำ ได้แก่

4.3.2.1.1 พระพุทธเจ้าทรงแสดงอานิสงส์ของท่านแก่ผู้กราบทูลถาม

เรื่องเล่าที่แสดงอานิสงส์ของท่านลักษณะแรกเป็นเรื่องที่มี ลักษณะไม่ซับซ้อน คือ พระพุทธเจ้าทรงแสดงอานิสงส์ของท่านแก่ผู้กราบทูลถาม เช่น อานิสงส์ ถวายต้นกัลปพฤกษ์ (พระราชสารธรรมมุนี, 2545 ก: 207-209) กฎุมพีผู้หนึ่งชื่อ ติสสมาณพ พร้อม ด้วยภรรยา มีศรัทธาทวายต้นผ้ากัลปพฤกษ์ พร้อมด้วยบริวาร 8 ผ้าสบง จีวร ของเคี้ยวของฉัน ประดับประดาอย่างงดงาม แต่พระพุทธเจ้าแล้ว กราบทูลถามพระพุทธรองศ์ถึงอานิสงส์ของการ ถวายต้นกัลปพฤกษ์บูชาแต่พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์ มีพุทธดำรัสว่า

เศรษฐีหญิงชายผู้มีใจใสศรัทธา ก่อสร้างต้นกัลปพฤกษ์ถวายบูชาคุณ พระรัตนตรัยทั้ง 3 ประการ หญิงชายเหล่านั้นจะได้อานิสงส์ 16 กัลป์ ครั้น บุคคลเหล่านั้นดับขันธสิ้นบุญกรรมในเมืองคนนี้ไปแล้วเอาตนไปอุปบัติบน สวรรค์ เสวยทิพย์สมบัติอยู่ช้านาน ครั้นจุติจากสวรรค์แล้ว มาอุปบัติในมนุษย์ โลกนี้ จะได้สมบัติพระเจ้าจักรพรรดิราช 77 ชาติ

ในอานิสงส์ของท่านบางประเภทที่มีส่วนประกอบของสิ่งทีถวายเป็นหลายอย่าง ก็จะมีทรงแจกแจกอานิสงส์ของส่วนประกอบแต่ละส่วนอย่างละเอียด เช่น *อานิสงส์สร้างเขียนธรรมเป็นทาน* จากวัดทุ่งยู จ. เชียงใหม่ (ชัปนะ ปิ่นเงิน, 2548: 317-319) พระพุทธเจ้าทรงแสดงอานิสงส์ของการสร้างธรรม สวดเรียนเขียนธรรม รวมทั้งแจกแจกว่า ผู้ที่ได้มีส่วนประกอบต่างๆ ของคัมภีร์ ได้แก่ น้ำมันลูบใบลาน เส้นด้ายขีดบรรทัดใบลาน พอกประกับลานด้วยทองหรือเงิน เชือกมัดคัมภีร์ ผ้ารองคัมภีร์ ปราสาทเก็บคัมภีร์ รวมถึงเครื่องบูชาพระธรรม จะได้อานิสงส์ประการใดบ้าง

สาริปุตฺต [สาริปุตฺต] ดูราสาริปุตฺต **โย โภจ โปคฺคโล** อันว่าบุคคลผู้ได้ **เทติ** ก็มาหื้อน้ำมันลูบหนังสือก็ดี **ปญจกฺลยาณสมฺปนฺโน** อันประกอบด้วย กัลยาณะ 5 ประการ **กายา ทิพฺพ จ** อันว่าวัณณะอันงามเป็นที่รักพึงใจควร เล็งแลแก่ตาแห่งคนแลเทวดาทังหลายนั้นแล สภาวะบ่งามบรักอันจักเป็นที่ฝาง ร้ายบ่พอดานั้น **น ภวนฺติ** ก็มีแก่บุคคลผู้หื้อน้ำมันลูบหนังสือเป็นทานนั้นแล...

โย โภจ โปคฺคโล อันว่าบุคคลผู้ใด **เทติ** แลมาหื้อ **การสุตฺต** ยิ่งฝาย สายประทัดอันดีดลานั้นก็ดี **โส โปคฺคโล** อันว่าบุคคลผู้ **มหาปญฺโญ** มีพระยาอันมากแล **อถ ธมฺเมสุ น มุพฺโพ** อันบรู้อสังหลังลิ้ม **อตุถธมฺเมสุ** ในอตุถธรรม ทังหลาย **อมิตฺตา** อันว่าข้าศึก **น กเรณฺติ** ก็บ่กระทำร้ายได้ **วิกิ** ยังผู้ใด **กฺลสุตฺต** [การสุตฺต] **ทิมฺเลน** ด้วยผลอันได้หื้อฝายประทัดดีดลานั้น...

4.3.2.1.2 การแสดงอดีตนิทาน คือการถวายเป็นทานของพระพุทธองค์ ครั้งยังเป็นพระโพธิสัตว์

นอกจากการแสดงอดีตชาติของพระสาวกและบุคคลอื่นๆ แล้ว มีอานิสงส์จำนวนไม่น้อยที่แสดงอานิสงส์ของท่านผ่านการแสดงอดีตชาติของพระพุทธเจ้าเมื่อครั้งเป็นพระโพธิสัตว์ ได้ถวายเป็นทานสิ่งนั้นๆ แต่พระพุทธเจ้าในอดีต หรือถวายเป็นพระปัจเจกพระพุทธเจ้า แล้วตั้งความปรารถนาเป็นพระพุทธเจ้า เช่น *อานิสงส์สร้างเขียนธรรมเป็นทาน* ฉบับวัดทุ่งยู จ. เชียงใหม่ (ชัปนะ ปิ่นเงิน, 2548: 321-323) พระพุทธเจ้าทรงแสดงอานิสงส์ของการถวายเป็นพระไตรปิฎก โดยแจกแจกตามส่วนประกอบต่างๆ และทรงแสดงต่อไปว่าการสร้างเขียนธรรมเป็นทาน จะสืบอายุพระธรรมหรือพระศาสนาให้ดำรงอยู่ได้ตลอด 5,000 ปี จากนั้นทรงแสดงพระอดีตชาติของพระองค์ ในสมัยพระพุทธเจ้าโบราณโคดม พระโพธิสัตว์ทรงจ้างผู้อื่นสร้างคัมภีร์เป็นทาน สิ้นอายุแล้วจึงได้เกิดในครรภ์ของนางอานันทาเทวีผู้เป็นอัครมเหสีพระอินทร์ในกับ

ก่อน เมื่อประสูติก็มีปราสาททองผุดขึ้นจากแผ่นดิน พระยานาค ราชสีห์ ช้าง สัตว์ต่างๆ พากันมา บูชาสักการะ เทพเทวดามหาพรหมต่างก็มาเฝ้า ฯลฯ เมื่อเจริญวัยแล้วก็ได้อยู่ร่วมกับบิดาของพระ อินทร์ มีราชบุตรถึงพันองค์ ทุกพระองค์ต่างก็เป็นท้าวพระยาทั้งสิ้น

ในอนิสงส์दानผ้ากฐิน (บุญคิด วัชรศาสตร์, 2544) พระยา สาเกตุได้ถวายกฐินทานแต่พระสงฆ์มีพระอัญญาโกณฑัญญเถระเป็นประธาน พระภิกษุสนทนา กันด้วยเรื่องดังกล่าวในโรงธรรมสภา พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดง “กตุมปิฎกจาตกะ” อันพระอดีตชาติ ครั้งยังเป็นพระโพธิสัตว์ได้ถวายกฐินทานแต่พระสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าสรณังกรเป็น ประธาน

อดีต ก่าเล ในก่าละยามนั้น ปรัมมโปธิสัตว์เจ้า ก็ได้เกิดมาในสกุลกห บติอยู่ในเมืองที่นั่น บัรรวมวลด้วยปลาตะศรีทธา อันเหลื่อมไสยนิติในศาสนา ได้ มีเจตนามักใคร่หื้อผ้ากฐินทาน ก็ตกแต่งยังผ้ากฐินทานอันจ้อบอันควร กัน ตกแต่งบัรรวมวลแล้วเล่า ก็นำเข้าไปสู่สำนักพระพุทธเจ้า ชื่อว่าสรณังกรตะวันตกนั้น แล้วก็น้อมถวายผ้ากฐินเป็นทาน แก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ด้วย ความคารวะครบยำ แล้วก็ตั้งผาถนาว่า ภันเต ภาควา ข้าแต่พระพุทธเจ้าและ ภิกษุสงฆ์ อันว่ากฐินทานแห่งข้าผู้นี้ จุงเป็นพะจัยแก่สัพพะปัญญุตถญาณ แห่งผู้ ข้าในก่าละพายหน้า แต่ดีหลีแต่เตอะฯ ว่าอันแล้ว ก็บังเกิดปีติยินดีชราบอาบแต่ มต้น ก็ระนึกร่าเปิงถึงบุญกุศลอันนั้นอยู่ใ้ๆ ถราบต่อเต้าอายุแห่งต้น กัน จุติตายจากจิตนั้นแล้ว ก็ได้ไปเกิดในจันฟ้าตุลิดา ได้เสวยสัมปัตติตیب อยู่ทีนั้น นานได้ 4 พันปีตیب กันจุติตายจากทีนั้นแล้ว ก็ได้ต่วนเดียวไปมาในวิภูฏสงสาร ก็ได้เสวยสุขสำราญ จุมารจาติบขาด ด้วยอำนาจบุญกุศลแห่งผ้ากฐินทาน ถึง บริโยสานแห่งจิต บ่อจจักคณนา ถราบถึงจาติอันสุดซ้อยนี้ พระตถาคตก็ ได้ถรัสผญาสัพพะปัญญ ได้เป็นครูแก่โลกในก่าละบัดนี้ฯ อิทฺ ฝลฺ ก็เป็นด้วยผละ แห่งกฐินทานด้วยนิมตังนี้ก็มีและ

จะเห็นว่านอกจากทานจะเป็นปัจจัยแก่พระสัพพะปัญญุตถญาณ แล้ว ยังอำนวยสุขโลกิยะผลประการต่างๆ อย่างพร้อมแก่พระโพธิสัตว์ด้วย เช่นในบางเรื่อง พระ โพธิสัตว์ถวายผ้า ทำให้เกิดผ้าทิพย์ขึ้นเป็นจำนวนมาก หรือพระโพธิสัตว์ถวายทาน ก็ได้บังเกิดใน สวรรค์ ได้เกิดในตระกูลกษัตริย์ เป็นพระบรมจักรพรรดิ วนเวียนอยู่แต่ในสุคติตราบจนพระชาติ สุดท้าย จึงได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้า

อานิสงส์ซึ่งแสดงอดีตนิทานหรืออดีตชาติของพระพุทธเจ้านี้มีความสัมพันธ์กับ**ปัญญาสชาดก** ด้วยอานิสงส์หลายๆ เรื่องปรากฏใน**ปัญญาสชาดก** เช่น อานิสงส์สร้างพระไตรปิฎก พระโพธิสัตว์ได้สร้างพระไตรปิฎกไว้ในสมัยพระพุทธเจ้าโบราณโคดมตรงกับ**โบราณกบิลราชชาดก** และอานิสงส์ปิดทองพระพุทธรูป พระโพธิสัตว์ชายบุตรภรรยาและเชือดเนื้อทำเป็นแผ่นทองคำปิดพระพุทธรูป ตรงกับ**วิชัยบัณฑิตชาดก** รายละเอียดจะกล่าวต่อไป

4.3.2.1.3 การแสดงอดีตกรรม คือการถวายทานในอดีตชาติของพระอรหันต์หรือบุคคลใดบุคคลหนึ่ง

แนวเรื่องนี้จะเล่าประวัติการบำเพ็ญทานของพระอรหันต์องค์ใดองค์หนึ่งในสมัยพุทธกาล รวมทั้งบุคคลอื่นๆ ซึ่งได้ถวายทานในพระศาสนาของพระอดีตพุทธเจ้าหรือถวายทานแด่พระปัจเจกพุทธเจ้า พระพุทธเจ้ามักจะทรงเป็นผู้แสดงอดีตกรรมนั้น เริ่มต้นจากมีผู้ถวายทานอันเลิศแด่พระพุทธเจ้า พระองค์จึงตรัสเล่าเรื่องของผู้ที่ได้เคยถวายนั้นๆ แล้วภายหลังได้รับอานิสงส์ต่างๆ หรือได้บรรลุธรรม เพื่อให้เห็นอานิสงส์ของท่านที่ถวาย เช่น อานิสงส์ **ทอดผ้าป่า** (บุญคิด วัชรศาสตร์, 2544) ปรีวรตจากต้นฉบับโบราณ จากวัดเมฆัง อ.เมือง จ.เชียงใหม่ เล่าเรื่องมาณพผู้หนึ่ง อาศัยอยู่ในเมืองสาวัตถี ได้นำผ้าป่าพร้อมทั้งของบริวารไปทอดไว้ในศาลา พระมหากัสสปเถระเจ้าบิณฑบาตผ่านมาจึงได้อธิษฐานมาเป็นผ้าบังสุกุล ด้วยอานิสงส์แห่งการถวายผ้าป่า มาณพจึงได้ไต่ของคำซึ่งผุดขึ้นในระหว่างทางเดิน จากนั้นไปเข้าเฝ้า กราบทูลพระพุทธเจ้าให้ทรงทราบ พระพุทธองค์จึงทรงแสดงอดีตนิทานว่า ครั้งสมัยพระสิขีพุทธเจ้า ภูมพ็ผู้หนึ่งพร้อมญาติพี่น้องและบริวารได้ถวายผ้าป่าพร้อมทั้งอัฐบริวารแด่พระนาคิตเถระเจ้า ซึ่งต่อมาไม่นานได้บรรลุอรหันต์ ส่วนภุมพ็ผู้นั้น ด้วยอานิสงส์ของท่าน จุติจากภพมนุษย์ไปบังเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ได้สมบัติทิพย์ มีดุริยดนตรี นางรำขับฟ้อนเป็นบริวาร เสวยทิพยกามคุณอยู่พันปีทิพย์จึงได้มาบังเกิดเป็นพระยาจักรพรรดิราช ครองทวีปทั้งสี่ มีนางสนมหมื่นหกพันนางเป็นบริวาร มีดุริยดนตรี นางรำขับฟ้อนทุกโมงยาม ช่างน้ำโภชนาหารและสมบัติมากมาย บริบูรณ์ด้วยแก้วเจ็ดประการ จุติจากชาตินั้น ไปบังเกิดเป็นเทวดาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ จนสิ้นอายุขัยจึงลงมาเกิดเป็นกษัตริย์ครองประเทศน้อยใหญ่ พระพุทธเจ้าทรงสรุปตอนท้ายว่าภุมพ็ผู้นั้น คือ พระอนุรุทธเถระ

อานิสงส์ถวายตะเกียง (พระราชสารธรรมมุนี, 2545 ข: 82-83) เล่าเรื่องของท้าวสักกะผู้มีเนตรพันดวง และท่านจักษุบาลเถระ ในอดีตชาติทั้งสองได้ถวายตะเกียงเป็นทาน ด้วยอานิสงส์แห่งบุญนั้น ท้าวสักกะจึงมีเนตรถึงหนึ่งพันดวง และเป็นเนตรทิพย์ที่มองลงมาจากเทวโลกยังโลกมนุษย์เพื่อช่วยเหลือบุคคลต่างๆ ส่วนท่านพระจักษุบาลเถระ แม้ดวงตาจะบอดสนิทเพราะการกระทำความเพียร แต่ก็มีปัญญาจักษุสว่างไสว ไม่ยอมร่วมทางกับหลานชายที่

ละเมียดพรหมจรรย์กับหญิงอื่น ยอมตายเสียกลางป่า จนกระทั่งทำวสัฏกะผู้มีเนตรทิพย์เสด็จลงมาช่วย

การแสดงการให้ทานในอดีตชาติของบุคคลสำคัญต่างๆ เป็นตัวอย่างให้เห็นผลหรืออานิสงส์ของท่านที่ชัดเจน เพราะตัวละครหรือบุคคลสำคัญนั้นๆ เป็นที่รู้จักอยู่แล้ว ส่วนการยกอดีตกรรมของพระอรหันต์ตั้งในอานิสงส์ทอดผ้า และอานิสงส์สังฆทาน เป็นแนวคิดที่สืบเนื่องจากคัมภีร์**อปทาน**ซึ่งกล่าวถึงประวัติของพระอรหันตสาวกสาวิกาที่ได้เริ่มต้นการบำเพ็ญสาวกบารมีด้วยการถวายทานในสมัยพระอดีตพุทธเจ้า หรือถวายทานแต่พระปัจเจกพุทธเจ้า แล้วตั้งจิตปรารถนาจะบรรลุความเป็นพระสาวก แสดงให้เห็นว่าท่านส่งผล เป็นปัจจัยให้ถึงการบรรลุธรรมในที่สุด

4.3.2.1.4 การเล่าเรื่องการให้ทานของบุคคลหนึ่ง และแสดงว่าได้รับอานิสงส์เช่นไร

แนวเรื่องนี้จะแสดงเรื่องราวของการทำทานและได้รับผลของท่านของบุคคลหนึ่งในปัจจุบันชาติ และอดีตชาติ ซึ่งได้ให้ทานแล้วได้อานิสงส์ คือพ้นจากทุกข์ได้รับความสุขความเจริญ เช่น *อานิสงส์สร้างบ่อน้ำ* (พระราชสารธรรมมุนี, 2545 ข: 153-156) แสดงเรื่องบุรุษผู้หนึ่งได้ขุดบ่อน้ำตรงทางสี่แพร่งให้เป็นสาธารณประโยชน์ เมื่อสิ้นอายุขัยก็ได้ไปเกิดในเทวโลก จุตินี้แล้วเกิดในตระกูลพ่อค้าผู้มั่งคั่ง วันหนึ่งได้นำบริวาร 500 คนบรรทุกสินค้าไปขายระหว่างทางเกิดขาดแคลนน้ำและเสบียงอาหาร เมื่อนึกขึ้นได้ว่าตนเคยสร้างบ่อน้ำเป็นทานไว้ในอดีตชาติ จึงตั้งสัตยาธิษฐานต่อต้นไทร ขอให้มือน้ำผุดขึ้นมา

พอเสร็จคำสัตยาธิษฐานแล้วหัตถ์เบื้องขวาเกลียดดินลงไป พระธรรณีไหวดังคึกคัก ชักเกลียดลงไปหนที่ 2 เสียงน้ำดังละนองระลอง กดลงหนที่ 3 ชลธารก็ไหลหลั่งพั่งมาเป็นชลธารอันหนึ่ง ซึ่งบุคคลและสัตว์เหล่านั้นได้ดูดื่มอาบกิน พ้นจากภรรณภัย อาศัยทักษิณทกธาราของนายหมู่ คือพ่อค้าผู้ใหญ่ ได้สร้างบ่อน้ำให้เป็นทานแต่ชาติก่อน

(พระราชสารธรรมมุนี, 2545 ข: 153-156)

ในเรื่อง*การถวายดอกไม้* (ศาสนวัต, 2550: 91-93) *อานิสงส์ถวายดอกไม้* (พระราชสารธรรมมุนี, 2545 ข: 182-184) และ*อานิสงส์ถวายดอกไม้รูปเทียน* (<http://www.84000.org/anisong.html>) แสดงเรื่องนายสุนนมาลาการ ซึ่งปกติเก็บดอกมะลิมาถวายพระเจ้าพิมพิสาร 8 ทะนาน และรับเงิน 8 กหาปณะต่อวัน วันหนึ่งแลเห็นพระพุทธรูปเจ้าเสด็จบิณฑบาตพร้อมด้วยภิกษุ 500 รูปเป็นบริวาร เกิดความเลื่อมใสจึงนำดอกไม้ที่เก็บได้ซึ่งจะต้อง

ถวายพระราชทานไปบูชาพระพุทธเจ้า โดยได้ตัดดอกไม้ขึ้นเหนือพระพุทธองค์ 2 กำมือ เกิดอัศจรรย์คือดอกไม้ลอยค้างอยู่ ประดิษฐานเป็นพदानั้นพระเศียร จากนั้นตัดไปทางพระหัตถ์ขวา 2 กำด้านพระปฤษฎางค์ 2 กำ พระหัตถ์ซ้าย 2 กำ รวมทั้งหมด 8 กำ ดอกไม้เหล่านั้นลอยแวดล้อมพระพุทธองค์อยู่ตลอดเวลา ภายหลังพระพุทธเจ้าทรงประกาศคุณความดีของนายมาลาการแก่พระเจ้าพิมพิสาร จึงได้พระราชทานรางวัล ได้แก่ ช้าง 8 เชือก ม้า 8 ตัว ทาส 8 คน ทาสี 8 คน กหาปณะ 8 พัน นารี 8 นาง และเครื่องประดับอย่างละ 8 และบ้านส่วยอีก 8 หมู่บ้าน แสดงว่ากรรมดีได้สนองผลให้แก่นายสุมนมาลาการในวันนั้นเอง

นอกจากนี้ยังมีเรื่องเล่าที่แสดงให้เห็นผลของความเป็นคนตระหนี่ หรืออานิสงส์ของทานที่เศร้าหมองด้วย เช่น เรื่องการถวายโต๊ะหมู่บูชา (ศาควัต, 2550: 131-133) แสดงเรื่องของนางปัญจปาปา คือ หญิงผู้มีความชั่ว 5 แห่ง ได้แก่ มือเก เท้าเก ตาเข จมูกแพบ และปากเบี้ยว ทั้งนี้เพราะอดีตชาตินางเกิดเป็นลูกสาวช่าง เป็นผู้ไม่มีความเลื่อมใส วันหนึ่งพระปัจเจกพุทธเจ้ามาบิณฑบาตขอดินเหนียวเพื่อไปฉาบทาที่อยู่ของท่าน นางจึงโยนดินเหนียวก้อนหนึ่งลงไปในบาตรด้วยความโกรธ แล้วเอ่ยวาจาขบไล่พระปัจเจกพุทธเจ้า พร้อมทำท่ากระต๊อบท่าแสดงความไม่พอใจ ด้วยผลกรรมที่นางให้ทานด้วยความโกรธ จับดินเหนียวโยนใส่บาตรทำให้มือเก กระต๊อบเท้าทำให้ขาเก เอ่ยวาจาขบไล่พระปัจเจกพุทธเจ้าด้วยความโกรธทำให้ปากเบี้ยว มองค้อนเวลาให้ทานทำให้ตาเข ทำจมูกพุดพิดด้วยความหงุดหงิดรำคาญทำให้จมูกแพบ แต่ด้วยบุญที่ถวายดินเหนียว แม้จะไม่ได้ถวายด้วยศรัทธา ก็ยังส่งผลให้นางเป็นผู้มีสัมผัสเป็นทิพย์ เป็นที่เจริญใจแก่ชายทั้งหลาย ชายใดได้สัมผัสมีอนางก็จะต้องมีอาการทรมานทรมายปรารถนาจะได้นางเป็นภรรยา และนางก็ได้เป็นมเหสีของกษัตริย์ถึง 2 พระองค์

การแสดงโทษของความตระหนี่และการให้ทานโดยไม่เคารพนี้ สอดคล้องกับคัมภีร์เปตวัตถุ ที่แสดงบุพกรรมของเปรตซึ่งเมื่อสมัยเป็นมนุษย์เป็นผู้ตระหนี่ ไม่มีความศรัทธาเลื่อมใสในการทำทาน และกล่าวติเตียนผู้ให้ทาน⁴ รวมทั้งขาดกในอรรถกถาขาด ได้แก่ สุธาโภชนชาดก และพิลารโกสียชาดก ซึ่งเน้นแสดงโทษของความตระหนี่เช่นกัน การแสดงโทษของความตระหนี่ซึ่งตรงข้ามกับการทำทานนี้ เป็นการส่งเสริมให้เห็นคุณค่าของการให้ทานชัดเจนมากยิ่งขึ้น

4.3.2.1.5 การแสดงอานิสงส์การถวายทานของตัวละครเอกที่เป็นบุคคละเข็ญใจ

อานิสงส์กลุ่มนี้ ตัวละครเอกเป็นบุคคละเข็ญใจหรือมีฐานะต่ำต้อย ซึ่งในหลายเรื่องตัวละครนั้นเป็นพระโพธิสัตว์ บุคคละนั้นแม้ขาดสนแต่ก็เป็นผู้มีศรัทธาให้ทาน

⁴ โปรดดูรายละเอียดในบทที่ 2 หน้า 54-56.

ทานที่ถวายเป็นกำลังแม่น้ำน้อยและไม่ประณีต แต่ก็ตั้งใจถวายเป็นศรัทธาที่ยิ่งใหญ่ ทำให้เกิด อานิสงส์ไพศาล เมื่อถวายเป็นทานแล้วก็ได้พ้นจากความทุกข์ความยากจนอย่าง “กลับหลังมือเป็น หน้ามือ” คือ ได้เปลี่ยนแปลงฐานะและสถานภาพจากคนยากไร้เข็ญใจ กลายเป็นเศรษฐี พรั่งพร้อมด้วยทรัพย์สมบัติบริวาร ได้รับความศรัทธาหรือการอุปถัมภ์จากกษัตริย์ ได้เป็นพระราชบุตร เป็นกษัตริย์ หรือเป็นมเหสีของกษัตริย์ หรือหลังจากถวายเป็นทานแล้วก็สิ้นกรรม ได้เกิดในเทวโลก เป็นเทพบุตรเทพธิดา ได้ครองวิมานและทิพย์สมบัติ และในบางเรื่องแสดงให้เห็นว่า สุดท้ายทุกตะ ผู้นั้นได้บรรลุนิพพานเป็นพระอริยบุคคล หรือเป็นพระปัจเจกพุทธเจ้าในชาติหนึ่ง หรือในชาติสุดท้าย ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์หรือพระพุทธเจ้าตามที่ได้สั่งสมบารมีไว้ ทั้งหมดนี้เริ่มต้นด้วยการให้ทาน เล็กน้อยนั่นเอง

นอกจากอานิสงส์ถวายเพดาน (พระราชสาส์นธรรมมุนี ข: 212-214) แล้ว ยังมีอานิสงส์เรื่องอื่นๆ อีกมากที่ตัวละครเป็นทุกตะเข็ญใจ ถวายเป็นทานแล้วได้เลื่อนฐานะ เป็นผู้มั่งคั่งด้วยทรัพย์และยศ เช่นในอานิสงส์*ข้าวยาคู* ฌบับวัดนันทาราม จ. เชียงใหม่ (ชัปนะ ปันเงิน, 2548: 37) พระพุทธเจ้าทรงเล่าเรื่องของหญิงทอหูกยากไร้ เพราะไม่ได้ทำบุญให้ทานไว้ใน กาลก่อน วันหนึ่งเหลือข้าวเพียง 20 เม็ดจึงนำมาทำข้าวยาคุเตรียมไว้กินเอง พระปัจเจกพุทธเจ้า ทราบด้วยญาณจึงเสด็จมาโปรด นางจึงถวายข้าวยาคุนั้นเป็นทานด้วยความศรัทธา แล้วจึงตั้งจิต อธิษฐานว่าขออย่าให้นางเป็นคนทุกข์ยากอีก ให้ปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ ให้มีทรัพย์สิ้นเงินทอง ด้วย บุญกุศลที่นางได้ถวายข้าวยาคุ เรือนที่เก่าคร่ำคร่าจึงกลายเป็นปราสาทเต็มไปด้วยแก้วแหวนเงิน ทอง แล้วนางก็กลับกลายเป็นชายเหมือนอายุได้ 16 ปี พระเจ้าธรรมิกราชทรงรับเป็นราชบุตร ต่อมาพระราชบุตรเสด็จประพาสอุทยาน ได้เห็นดอกบัวเหี่ยวแห้ง จึงกำหนดเป็นอารมณพิจารณา สภาวธรรม จนได้บรรลุปัจเจกโพธิญาณ

ในอานิสงส์*ทานดอยข้าวเปลือกข้าวสาร* (บุญคิด วัชรศาสตร์, 2544) พระพุทธเจ้าทรงแสดงอดีตชาติครั้งเสวยพระชาติเป็นทุกตะเข็ญใจผู้หนึ่ง ได้ถวายข้าวที่ ปลูกได้แต่พระสงฆ์มีพระพุทธรูปเป็นประธาน ต่อมาเมื่อพระราชาสวรรคตโดยไร้รัชทายาท จึง มีการเสด็จราชรถเพื่อแสวงหาผู้มีบุญมาเป็นกษัตริย์แทน ด้วยบุญบารมีที่ได้กระทำมา ราชรถจึงมา หยุดเบื้องหน้าพระโพธิสัตว์

ตัสมิง ขณะ ขณะยามนั้น เจ้าตุ๊กกะตะกุมาร ก็ได้ลุกขึ้นมาในขณะบัด เดียวนั้น ส่วนว่าคนตั่งหลาย มีเสนาอำมาตย์และนางสนมตั่งหลาย ก็นำเอา เตียนเงินเตียนคำ พร้อมด้วยบุปผามาลากันระของหอมต่างๆ เข้าไปขอราชนา นิมนต์เจ้าต้นบุญมาก เมื่อเป็นเจ้าใหญ่พระยาแก่ผู้ช้ำตั่งหลาย เสวยยศเป็น พระยาอยู่ในเมืองปาราณสีแต่เดี๋ย

แนวเรื่องที่ว่าตัวละครเอกเป็นทศตะ เป็นคนยากไร้เข็ญใจนี้มักจะแสดงความคิดเห็นที่ชาตินี้เกิดมามีลาบากยากจน ก็เพราะชาติก่อนๆ มาไม่ได้ทำบุญทานสิ่งสมไว้ดังเช่นใน *อานิสงส์สร้างศาลา ฉบับวัดทุ่งยู จ. เชียงใหม่* ตัวละครเอกซึ่งเป็นชายเข็ญใจรำพึงว่า

ส่วนอันว่ากูนี้ร่อยปล่ได้กระทำบุญหื้อทานจำศีลฟังธรรมเมตตาภาวนาเมื่อก่อนมีแท้แล กูเกิดมาในภวอันนี้ก็จึงเป็นคนทุกขไร้เข็ญใจสันนี้เพื่ออันมีชะแลในกาลบัดนี้กูปล่ได้กระทำบุญเล่าดังอัน ก็จักบังเกิดเป็นทุกข์มากนักรังกว่านี้เล่าชะแล

(ชัปนะ ปันเงิน, 2548: 401)

ด้วยเหตุนี้ในชาตินี้แม้ทรัพย์มีน้อย หรือแม้แทบจะไม่มีเลย จึงได้พยายามแบ่งมาเพื่อที่จะให้ทานแด่พระสงฆ์หรือพระพุทธรเจ้าด้วยความศรัทธา อย่างเช่นใน *อานิสงส์เรื่อง* นี้ซึ่งชายเข็ญใจยากไร้ไม่มีทรัพย์ก็คิดที่จะขายตนเองเพื่อนำเงินมาทำทานสร้างศาลา ฝ่ายภรรยาได้ยินความตั้งใจนั้นก็มิใช่ชื่นชมยินดี ขอให้สามีขายตนเองแทน แต่เมื่อบุตรได้ยิน ก็อาสาขอให้บิดามารดาขายตนเองแทน เพื่อนำเงินมาทำบุญตามที่บิดามารดาชอบใจ ทั้งสองจึงนำบุตรไปขายให้เศรษฐีซึ่งไม่มีลูก เป็นเงิน 500 กหาปณะ แล้วนำเงินที่ได้ไปสร้างศาลา ขุดสระและบ่อน้ำให้เป็นประโยชน์แก่คนทั้งหลาย นิมนต์ภิกษุมีพระพุทธรเจ้าเป็นประธานไปฉลองศาลา และถวายข้าวบิณฑบาตทุกวัน ส่วนเงินที่เหลือก็นำมาใช้เลี้ยงชีวิต ต่อมาเศรษฐีตายลงก็ยกสมบัติให้บุตรของชายเข็ญใจ ส่วนชายเข็ญใจและภรรยาเมื่อตายก็ได้ไปเกิดในสวรรค์ดาวดึงส์ จากนั้นก็ได้มาเกิดเป็นเศรษฐี ได้ทำบุญให้ทานมิได้ขาด ได้เกิดเป็นพระอินทร์ เป็นพระยาจักรพรรดิราชทั้งหมดนี้ก็ด้วยอานิสงส์ที่ได้ขายลูกตนสร้างศาลา

เช่นเดียวกับใน *อานิสงส์ใส่บาตรพระ* (ธ. ธรรมศรี, ม.ป.ป.: 852-853) แสดงแนวคิดอย่างเดียวกัน ชายยากจนเห็นพระภิกษุรูปหนึ่งเดินบิณฑบาตมาหยุดยืนหน้าประตูบ้านของตน จึงคิดว่า

เรานี้ต้องยากจนเข็ญใจไร้ทรัพย์ยิ่งนัก ทำอย่างไรจึงจะได้ให้ทานเหมือนผู้อื่นบ้าง ถ้าเราไม่ทำทานการกุศล ต่อไปเราจะต้องยากจนเข็ญใจยิ่งกว่านี้ จะอย่างไรก็ตาม เราต้องถวายทานตามกำลังทรัพย์ของเรา มีน้อยทำตามน้อย เพราะทานการให้นี้แหละจะเป็นหลักประกันไม่ให้เราต้องเป็นคนยากจนเข็ญใจเหมือนปัจจุบันนี้

คิดเช่นนั้นแล้ว ชายเข็ญใจก็ได้ถวายเป็นผ้าไตรประมาณเท่าผลมะขามป้อม แล้วตั้งใจกรวดน้ำอุทิศกุศลแก่ญาติที่ล่วงลับไปแล้ว นับแต่นั้นก็มีความเจริญขึ้นเป็นลำดับ กลายเป็นคนมั่งมี กระนั้นก็ได้ประมาท ยังคงทำบุญให้ทาน รักษาศีล ภาวนาประพฤติธรรมโดยสม่ำเสมอ เมื่อสิ้นอายุแล้วจึงบังเกิดในดาวดึงส์ ได้รับการสรรเสริญจากเทวดาทั้งหลาย

4.3.2.1.6 การแสดงว่าทิพยสมบัติของเทพบุตรเทพธิดาเป็นผลจากการให้ทาน

แนวเรื่องนี้อยู่ตรงกับในคัมภีร์วิมานวัตถุ มีตัวละครสำคัญ ได้แก่ พระโมคคัลลานะไปชมทิพยสมบัติของเทพบุตรเทพธิดาในเทวโลก และตั้งคำถามกับเหล่าเทพบุตรเทพธิดา หรือทูลถามพระพุทธเจ้าให้ทรงทำนาย เช่น ในเรื่องการถวายเป็นผ้าไตรพรรษา (ศาสดา, 2550: 27-29) และอนิสงส์ถวายเป็นผ้าไตรพรรษา (<http://www.84000.org/anisong.html>) กล่าวถึงอุบาสก ชื่อว่าติสสะ ได้พร้อมใจกับภรรยาเย็บและย้อมผ้าจีวรสบงสังฆาฏิถวายแด่พระพุทธเจ้า ในเวลานั้นพระโมคคัลลานะได้ขึ้นไปยังสวรรค์ดาวดึงส์ แลเห็นปราสาทหลังหนึ่งงดงามรุ่งเรือง มีเทพกัญญาพันหนึ่งแวดล้อมปราสาทนั้น แต่กลับไม่มีเทพบุตรใดอาศัยอยู่ พระโมคคัลลานะลงจากเทวโลกแล้ว เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า แล้วกราบทูลถามถึงอนิสงส์ถวายเป็นผ้าไตรพรรษา เป็นไปได้หรือไม่ที่แม่ผู้ถวายทานยังมีชีวิตอยู่ในเมืองมนุษย์ แต่ผลแห่งทานคือปราสาททิพย์ ได้บังเกิดรอคอยอยู่แล้วในเทวโลก ทรงตอบว่าเป็นไปได้ ดังที่พระเถระได้แลเห็นด้วยตาตนเองแล้วจากวิมานและทิพยสมบัติของติสสะอุบาสก ตรัสว่า

โมคคัลลานะ บุคคลผู้ใดมีศรัทธา ได้ถวายเป็นผ้าไตรพรรษาแก่ภิกษุสงฆ์ มีองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นต้น บุคคลผู้นั้นเบื้องหน้าแต่แตกกายทำลายขันธุ์ ไปย้อมมีสุคติเป็นที่ไป “ทานสกุคโสปาถน” ผลทานเป็นบันไดนำไปสู่สวรรค์ ปิดกั้นเสียซึ่งอบายภูมิ บุคคลผู้มีมืออันชุ่มไปด้วยการให้ทาน หมู่ทวยเทพทั้งหลายย่อมมีความยินดีสรรเสริญรอคอยบุคคลผู้ให้ทานนั้นอยู่เสมอ คุณนางอัปสรเทพกัญญารอคอยติสสะอุบาสกฉะนั้น

(<http://www.84000.org/anisong.html>)

เช่นเดียวกับเรื่องการสร้างศาลา (ศาสดา, 2550: 44-46) แสดงเรื่องของนันทิยอุบาสก ฟังพระธรรมเทศนาอนิสงส์แห่งเสนาสนทานแล้ว ได้สร้างศาลาไว้ในป่าอิสิปตนะ แล้วถวายมหาทานแด่พระสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ในขณะนั่นเอง ปราสาทวิมานทิพย์พร้อมด้วยเหล่าเทพธิดาเป็นบริวารก็ได้ปรากฏรอนันทิยอุบาสกอยู่ในเทวโลก ต่อมาพระโมคคัลลานะได้เที่ยวไปในเทวโลก แลเห็นวิมานว่างเปล่าของนันทิยะจึงถามเทพบุตรทั้งหลายว่า

นี้เป็นวิมานของใคร ต่างพากันตอบพระเถระว่า เป็นวิมานของนันทิยอุบาสกผู้สร้างศาลาถวายเป็นพุทธศาสนา เมื่อพระโมคคัลลานะกลับมายังโลกมนุษย์ได้กราบทูลถามพระพุทธเจ้าเรื่องวิมานและทิพยสมบัติในเทวโลกที่รอผู้มาครองเช่นวิมานของนันทิยอุบาสก ทรงแสดงว่า

ดูกรโมคคัลลานะ บุญที่บุคคลทำแล้วยอมไปรอดต้อนรับเขาอยู่ที่
เทวโลก เหมือนญาติมิตรรอดต้อนรับผู้ที่เป็นที่รักยิ่งของตนเดินทางกลับมาจาก
แดนไกล

(ศาสด, 2550: 46)

การแสดงว่าทิพยสมบัติของเทพบุตรเทพธิดาเป็นผลจากการให้ทานนี้ ปรากฏในวรรณคดีไทยพุทธศาสนาที่สำคัญและเป็นที่ยุ้จักแพร่หลายอีกเรื่องหนึ่ง คือเรื่องพระมาลัย ใน**พระมาลัยคำหลวง** พระอินทร์ได้แสดงบุญกรรมของเทพบุตรองค์ต่างๆ แก่พระมาลัยว่าได้เสวยทิพยสมบัติด้วยการให้ทานอะไรและให้แก่ผู้ใด เช่น เทวดาที่ให้ทานแก่สัตว์เดรัจฉานหรือปฤชชน “ผู้บมีศีลคุณ” ก็ได้บริวารเพียงพันหนึ่ง กระบวนยาตราก็ไม่สู้งดงามนัก ส่วนเทวดาที่สมัยยังเป็นมนุษย์เป็นผู้มีศีล มีศรัทธาในพระรัตนตรัย ถวายทานแด่สงฆ์ผู้บริสุทธิ์ ก็ได้บริวารมากขึ้นๆ กระบวนยาตราก็งามอลังการขึ้นโดยลำดับ

ในตอนที่บรรยายถึงพระศรีอารียเมตไตรย กระบวนยาตรา อารมณ์ต่างๆ งดงามอลังการอย่างยิ่ง พรั่งพร้อมด้วยบริวารถึงแสนโกฏิ มีกระบวน 4 กระบวน แวดล้อม ประดับด้วยอารมณ์สี่สีต่างๆ กัน คือ สีขาว สีเหลือง สีแดง และสีเขียว พระมาลัยจึงถามพระอินทร์ว่า เทพบุตรองค์นี้ใช่พระเมตไตรยหรือไม่ พระอินทร์จึงกล่าวตอบ และอธิบายว่าทิพยสมบัติสี่ต่างๆ เป็นไปตามสีของทานที่ได้เคยถวาย อันเป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับในคัมภีร์ **วิมานวัตถุ**

เถโร อาห พระมาลัยทศนา เล็งอลังการโพธิสัตว์ เห็นเป็นมหัศจรรย์
จึงถามวชิรณันนภา นันนภาคือพระเมตไตรย ทำวอมเรศไชคำรับ พระศรีอารีย
สรรพบริวาร พระเถรแกลงสารสีบไป ดูกรสหัสไนยนรนารถ อันอมรดาษมาหน้า
พระเมตไตรยาลังการ ทั้งเครื่องธรรเครื่องทรง ทั้งแสงองค์อารมณ์งั ล้วนขาวดั่ง
เพชรรัตน เรื่องบรัศรังษี กุศลอันมีกลใด จึงวิไชยสุรารักษ์ นำเอาลักษณะกุศลา
มาพรรณนาถวายนารถ อันสุรราชสาวสวรรค์ แต่เบื่องบรพพ์บำเพ็ญ กุศลเป็น
ประณีตยิ่ง ทานทุกสิ่งชาวตระดาษ ผ้าพรรณนอาสน์อาหาร เครื่องคันธาร
มาลาศ สรรพสะอาดขาวลื่น เป็นทุกทีนบุชา พุทธรัตนารจรเมศ สังฆนาเขต

บุญญา เบญจศีลาอาจิณ อุโบสถภิญโญภาพ ด้วยบุญลามาเนื่องนำ เป็น
อุปถัมภ์เทพไชร์ จึงสำเร็จให้ดังเห็นนี้ฯ

พระมาลัยคำหลวง

(เจ้าฟ้าธรรมธิเบศร์ 2509: 20-21)

จะเห็นได้ว่าแนวเรื่องมีผลต่อการนำเสนอประเด็นอันสงฆ์ของท่าน เช่น
ในอันสงฆ์ที่แสดงอดีตนิทานหรืออดีตชาติของพระพุทธเจ้าและพระสาวก แสดงให้เห็นว่าท่านเป็น
ปัจจัยนำไปสู่เป้าหมายสูงสุดคือ การบรรลุโพธิญาณ หรือบรรลุอรหัตตผล ในขณะที่เดียวกันก็ส่งผล
อันสงฆ์อันประเสริฐตราบเท่าที่ยังเวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏด้วย ในแนวเรื่องที่ตัวละครเอกเป็น
บุคคลที่เฉลียวใจ ให้ท่านด้วยจิตศรัทธาเลื่อมใส เป็นการแสดงให้เห็นอันสงฆ์ของการให้ท่านว่า
สามารถทำให้พ้นจากความทุกข์ความยากจนที่เผชิญอยู่ในชีวิตนี้ได้ และจะเป็นการสั่งสมบุญเพื่อ
ฐานะที่ดีขึ้นในชาติภพต่อไป ส่วนแนวเรื่องที่แสดงทิพยสมบัติของเทพบุตรเทพธิดาเป็นการยืนยัน
อันสงฆ์ของการให้ท่านว่าจะทำได้เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์อย่างเป็นรูปธรรมชัดเจน

4.3.2.2 เรื่องเล่าแสดงเหตุที่มาของการให้ท่าน

เรื่องเล่าประเภทนี้จะแสดงประวัติ หรือเหตุที่มาของการให้ท่านประเภท
หนึ่งๆ แสดงการถวายทานนั้นเป็นครั้งแรกในสมัยพุทธกาล เช่น *อันสงฆ์ถวายบาตร* (พระราชสาร
ธรรมมุนี, 2545 ข: 48-51) แสดงพุทธประวัติครั้งพระพุทธเจ้าตรัสรู้ใหม่ พาณิชสองพี่น้องถวายข้าว
สัตตูก้อนสัตตุมง ท้าวจตุโลกบาลจึงเนรมิตบาตรศิลาถวายพระพุทธเจ้าองค์ละหนึ่งใบ ทรง
อธิษฐานรวมบาตรทั้งสี่นั้นเป็นใบเดียว

เรื่องบางเรื่องมิได้มีปรากฏในคัมภีร์ใดๆ แต่เป็นเรื่องที่แต่งขึ้นใหม่โดยใช้
ตัวละคร ฉาก และช่วงเวลาในสมัยพุทธกาล เช่น *อันสงฆ์ปลุกไม้ศรี* ฉบับวัดช่วงสิงห์ จ. เชียงใหม่
(ชัปนะ ปันเงิน, 2548: 190-192) ได้เล่าเรื่องราว สมัยหนึ่งพระพุทธเจ้าประทับ ณ พระวิหารเชตวัน
ทรงปรารภพระอานนท์ซึ่งเป็นผู้นำชนทั้งหลายปลุกและสักการบูชามหาโพธิ์ เพื่อเป็นที่สักการะ
กราบไหว้บูชาแทนองค์พระศาสดา ไม่นานได้ชื่อว่า อานันทโพธิ์ เพราะพระอานนท์เป็นผู้ให้ปลุก
เป็นที่สักการะเสมอองค์พระพุทธเจ้าในวิหารเชตวัน

4.3.2.3 เรื่องเล่าแสดงประโยชน์และความสำคัญของทานที่ให้

เรื่องเล่าประเภทนี้จะแสดงให้เห็นประโยชน์ของสิ่งที่เป็นทาน โดยอาจ
ยกเรื่องสมัยพุทธกาลมาแสดง เช่น *อันสงฆ์ถวายถาด* (พระราชสารธรรมมุนี, 2545 ข: 146-147)
ยกพุทธประวัติตอนที่นางสุชาดาถวายข้าวมธุปายาสซึ่งบรรจุอยู่ในถาดแด่พระพุทธเจ้า เท่ากับทรง

รับข้าวมธุปายาสด้วยถาดนั้น ทั้งนี้เพราะโดยพุทธประเพณีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย แม้กระทั่งพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ย่อมไม่รับภัตตาหารด้วยมือเปล่าเช่นเดียรถีย์

4.3.2.4 เรื่องเล่าแสดงหลักการทั่วไปของการให้ทาน

หลักการทั่วไปของการให้ทานที่แสดงผ่านเรื่องเล่า เช่น ความสำคัญของการให้ทานด้วยศรัทธาเลื่อมใส จำนวนมากหรือน้อยไม่เป็นประมาณ ย่อมมีวิบากเสมอกัน ใน *อานิสงส์ถวายข้าวสารและเป็นทายก* (พระราชสาธธรรมมุนี, 2545 ก: 261-266) เล่าเรื่องของชายคนหนึ่ง เทียบประกาศเชิญชวนให้ผู้คนร่วมถวายทานแด่พระพุทธเจ้า เศรษฐีผู้หนึ่งชื่อพิลาฟปทก เศรษฐี เป็นผู้ไม่มีศรัทธา เกิดความรำคาญจึง “เอาสามนิ้วหยิบข้าวสารให้พร้อมถั่วเขียว ถั่วราชมาส เนยใส เนยข้น หยดลงภาชนะประมาณเท่าหัวแมลงวัน” (พระราชสาธธรรมมุนี, 2545 ก: 264) ยื่นส่งให้ชายผู้นั้น แต่เมื่อคล้อยหลังไปแล้ว เศรษฐีนี้ก็เกรงว่าชายผู้นั้นจะนำเรื่องความตระหนี่ของตนไปกราบทูลให้พระพุทธเจ้าทรงทราบ จึงแอบเดินตามไปหมายจะสังหาร แต่เมื่อถึงพระอาราม เศรษฐีก็กลับได้ยินชายผู้นั้นกราบทูลว่า

พระพุทธเจ้าข้า บรรดาปวงชนทั้งหลายผู้มีศรัทธาบริจาคข้าวสาร เอาทานานดวงให้ก็ดี กอบให้ก็ดี กำให้ก็ดี หยิบให้ก็ตาม ถั่วเขียว ถั่วอก ถั่วดำ ราชมาส ก็เหมือนกัน น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย บริจาคขวดหนึ่ง ครึ่งขวด ทานานหนึ่ง ครึ่งทานาน หยดหนึ่งสองหยดก็ตาม ขอให้ท่านทั้งหลายผู้มีศรัทธาที่กล่าวนี้ จงมีส่วนบุญส่วนกุศลเสมอกัน มีผลมีวิบากเสมอกันทุกถ้วนหน้า

(พระราชสาธธรรมมุนี, 2545 ก: 264-265)

เมื่อเศรษฐีได้ฟังดังนั้น ก็บังเกิดความปรีดาปราโมทย์ และกล่าวขอขมาชายผู้นั้น และขอประทานโทษต่อพระพุทธเจ้า

4.3.2.5 เรื่องเล่าแสดงธรรมะที่เกี่ยวเนื่องกับทานที่กำลังแสดงอานิสงส์

ใน *อานิสงส์สร้างสะพาน* (ทวี เขื่อนแก้ว, 2546: ไม่มีเลขหน้า) ไม่เพียงแต่แสดงผลหรืออานิสงส์ของการสร้างสะพานเท่านั้น แต่ยังนำเรื่องการสร้างสะพานอันเป็นวัตถุ เป็นสาธารณสมบัตินี้ เชื่อมโยงไปสู่การประพฤติธรรมหรือสร้าง “สะพานภายใน” คือ อริยมรรคอันเป็นหนทางก้าวข้ามสังสารวัฏ พร้อมยกเรื่องเมื่อครั้งพระพุทธเจ้าเสด็จนำหมู่พระภิกษุสงฆ์ข้ามแม่น้ำคงคาในชั่วพริบตา

เมื่อญาติโยมได้ทำบุญสร้างสะพานภายนอกได้เช่นนี้แล้ว อาตมาใคร่ขอแนะนำให้ท่านทั้งหลายได้สร้างสะพานภายในเพื่อให้บรรลุถึงประโยชน์ชั้นสูง คือบรรลุมรรคผลโดยเร็วพลัน สะพานภายในอันประเสริฐนี้ ก็คือสะพานที่ข้ามห้วงน้ำคือกิเลส ได้แก่อริยมรรคดั่งที่พระพุทธองค์ทรงเทศนาไว้ในมหาปรินิพพานสูตร ที่อาตมาได้อัญเชิญมาเป็นหัวข้อแห่งเทศนาในเบื้องต้นว่า “เยตธรรณิ” เป็นต้น แปลความว่า “เหล่าชนที่จะข้ามสระคือตัณหาอันเว้งว่างได้ ต้องสร้างสะพาน (คืออริยมรรค) พื้นเปือกตมคือกิเลสตัณหา ก็ขณะที่ประชาชนกำลังผูกพันอยู่ หมู่ชนผู้มีปัญญาได้ข้ามสระคือตัณหาได้แล้ว” ดังนี้

พระคาถาพุทธภาษิตนี้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้เมื่อครั้งสมัยที่ใกล้จะปรินิพพาน เมื่อเสด็จจาริกและพระสงฆ์หมู่ใหญ่เป็นผู้ติดตามมาถึงแม่น้ำคงคาซึ่งมีน้ำเปี่ยมฝั่ง ประชาชนกำลังแสวงหาเรือแพผูกพันข้ามน้ำกันอย่างขุลงมุน แต่พระพุทธเจ้าทรงแสดงอิทธิปาฏิหาริย์นำพระสงฆ์ข้ามฝั่งแม่น้ำคงคาเพียงลัดนิ้วมือเดียว ไม่ต้องใช้เรือแพข้ามแม่น้ำเช่นคนอื่น เมื่อเสด็จข้ามฝั่งโน้นแล้วทอดพระเนตรเห็นประชาชนกำลังข้ามฝั่งกันขุลงมุนวุ่นวาย จึงได้เปล่งอุทานเรื่องการข้ามแม่น้ำคงคาเป็นธรรมมาภิธาน

ใน **อานิสงส์เอาบุญลาน** (พระราชสารธรรมมุนี, 2545 ก: 45) ซึ่งแสดงอานิสงส์ของการทำบุญลาน นอกจากผู้แต่งจะได้ยกเรื่องอดีตกรรมของพระอัญญาโกณฑัญญะ ในสมัยพระวิปัสสีพุทธเจ้า เป็นกฎมพีที่ชื่อมหากาล ถวายข้าวในนาของตนเป็นทานถึง 9 ครั้ง ชาติสุดท้ายได้เกิดในสมัยพระโคตมพุทธเจ้า ได้บรรลุมรรคเป็นอริยสงฆ์คนแรก เป็นตัวอย่างของ “การทำนาทางโลก” แล้ว ยังได้ยกเรื่องที่เป็น “การทำนาทางธรรม” อีกด้วย คือ เรื่องของกสิพราหมณ์หรือกสิการทวาทพราหมณ์ ซึ่งติเตียนพระพุทธเจ้าว่าเป็นผู้ไม่ประกอบอาชีพ ไม่กระทำการหว่านไถได้แต่บริโภคสิ่งที่มีผู้อื่นให้ พระพุทธองค์จึงทรงแสดงธรรมโปรดว่า พระองค์เองก็ยอมทำนาเช่นกัน แต่นานั้นเป็นนาทางธรรมอันให้ผลไพบูลย์คือความหลุดพ้น

เราเป็นพ่อนาใหญ่ นาเรากว้างขวาง จะว่าเราไม่ทำนาหาได้ไม่ พราหมณ์กราบทูลว่า พระองค์ทำนานั้นนาอยู่ที่ไหน โคกระบืออยู่ที่ไหน ข้าวปลูกข้าวพันธุ์ไม่เห็นมี จะเห็นการไม่จริงกระมังพระเจ้าข้า ตรัสว่าพราหมณ์เลยจริงไปหลายเท่า พราหมณ์, คอยฟังเราจะบอก ศรัทธาเป็นพีชคือข้าว แนวความเพียรเป็นฝน ปัญญาเป็นผาลไถ หิริเป็นงอนไถ ใจเป็นเชือก สติเป็นใบไถ อธิบายว่า ความเชื่อบาปบุญคุณโทษ เชื่อคุณพระพุทธ พระธรรม เชื่อคุณบิดามารดา เชื่อกรรมว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นศรัทธา การละเสียซึ่งบาป

ทั้งหลายคือไม่กระทำกิริยาบำเพ็ญกุศลให้เกิดให้มี เป็นความเพียรเท่ากับฝน ความรอบรู้ในกองสังขารตามความเป็นจริงว่าจุลกาลใด ความละเอียดต่อบาป ทุจริตเป็นองุ่นใด สำหรับปักดินให้ลึกให้ตื้น ใจเป็นเชือกธรรมดา เชือกผูกโค กระบือ ม้า เข้าแล้วจึงไปตามชอบใจ ใจจงกายวาจา สติเป็นใบไถหรือเผנייםไถ สำหรับขุดดินพลิกดินข้างบนข้างล่าง นี่เป็นทัฬหะสัมภาระการทำงานของเรา พราหมณ์, เนื้อนาของเราก็คือบุญเขตนี้เอง พราหมณ์ทำแต่นาภายนอกไม่เหมาะสม เพราะทำปิ่นกินปิ่นหน้า ส่วนนากายในของเราพิเศษ มาเกิดพราหมณ์ เราจะพาทำนา พระองค์ตรัสธรรมเทศนาจบลงได้โสดา

การแสดงอานิสงส์ด้วยอธิบายหลักการหรือหลักธรรม และการแสดงอานิสงส์ด้วยการเล่า เรื่องดังที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ สอดคล้องกับวิธีการแสดงธรรมะในทางพุทธศาสนาที่แบ่งออกเป็น 2 ประการ คือ การแสดงธรรมแบบ “ธรรมาธิษฐาน” คืออธิบายตามองค์ธรรมโดยลำดับ กับแบบ “ปุคฺลาธิษฐาน” สื่อธรรมะผ่านการเล่าเรื่องของบุคคล แสดงเป็นเรื่องราว เป็นกลวิธีการสื่อสาร ธรรมะที่สำคัญยิ่งในพุทธศาสนา เราจะเห็นว่าการสื่อแสดงธรรมในพุทธศาสนาใช้การเล่าเรื่อง อัน เป็น “ปุคฺลาธิษฐาน” มาก ซึ่งที่จริงก็เป็นวิธีการแสดงธรรมหรือแสดงคติคำสอนอันเป็นสากลในทุก วัฒนธรรม ทุกศาสนา ในพระไตรปิฎก ธรรมะถ่ายทอดผ่านพระสูตรต่างๆ รวมทั้งคัมภีร์ทั้งหลาย เช่น เปตวัตถุ วิมานวัตถุ อุปทาน พุทธวงศ์ ชาดก หรือคัมภีร์อรรถกถาเช่น อรรถกถาธรรมบท หรือแม้พุทธประวัติ ก็ล้วนเป็นการเล่าเรื่องทั้งสิ้น กลวิธีการนำเสนออานิสงส์ของท่านในวรรณกรรม อานิสงส์ทั้ง 2 ประการดังที่แสดงมานี้ จึงเป็นการสืบทอดขนบแห่งการสื่อสารแห่งธรรมในพุทธ ศาสนาอย่างเด่นชัด

4.4 กลวิธีการโน้มน้าวใจในวรรณกรรมอานิสงส์

บทบาทสำคัญของวรรณกรรมอานิสงส์คือโน้มน้าวใจให้เกิดความศรัทธาในการให้ทาน ต่างๆ ซึ่งมีกลวิธีสำคัญดังนี้

4.4.1 การให้พระพุทธรูปเจ้าเป็นผู้ตรัสแสดงเรื่องและรับรองอานิสงส์

การสร้างควมโน้มน้าวใจที่สำคัญประการแรกคือ แสดงว่าอานิสงส์ของท่านนั้นๆ พระพุทธรูปเจ้าเป็นผู้ตรัสแสดงไว้เอง หรือทรงรับรองอานิสงส์นั้นๆ เป็นเสมือนการ “ประทับตรา” หรือ สร้างความน่าเชื่อถือให้แก่เรื่องที่เล่าหรืออานิสงส์ที่แสดงว่าเกิดขึ้นจริงในสมัยพุทธกาล หรือเป็น พุทธวัจนะที่พระพุทธรูปเจ้าตรัสไว้จริง เมื่อมีความเชื่อว่าเรื่องที่เล่าหรืออานิสงส์ของท่านนั้นๆ พระพุทธรูปเจ้าทรงแสดงไว้ ก็จะไม่คล้อยตามและทำตามท่านตามพระพุทธรูปเจ้า

ตัวอย่างที่ชัดเจนที่สุด เช่น *อานิสงส์สร้างพระไตรปิฎก* หรือ *อานิสงส์สร้างเขียนธรรมเป็นทาน* ซึ่งในเรื่องระบุว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่พระสารีบุตร ทั้งที่ความจริงในสมัยพุทธกาลยังมิได้มีการสร้างพระไตรปิฎก หรือแม้แต่จดจารบันทึกพระไตรปิฎกเป็นลายลักษณ์อักษร พระธรรมวินัยที่สืบทอดมากระทั่งปัจจุบันเกิดจากการสังคายนาของพระเถระผู้เป็นอรหันต์หลังจากพุทธปรินิพพานแล้ว และสืบทอดต่อกันมาด้วยการสวดท่องบ่นทรงจำ การจดจารลงเป็นลายลักษณ์อักษรครั้งแรกก็กระทำขึ้นภายหลังในคราวสังคายนาครั้งที่ 4 ราว 300 ปีหลังพุทธปรินิพพาน

4.4.2 การให้พระพุทธเจ้า พระอรหันต์ หรือบุคคลสำคัญอื่นๆ เป็นแบบอย่าง

การโน้มน้าวใจอีกประการหนึ่ง คือ แสดงให้เห็นว่าท่านนั้นๆ พระพุทธเจ้าทรงกระทำมาแล้วครั้งยังเป็นพระโพธิสัตว์ รวมทั้งพระอรหันต์และบุคคลอื่นๆ เช่น พระสารีบุตร พระอนุรุทธะ พระพุทธโฆษาจารย์ได้กระทำมาแล้วในสมัยอดีต และได้รับอานิสงส์ให้เห็นเป็นตัวอย่าง เช่น ใน *อานิสงส์สร้างเขียนธรรมเป็นทาน* ฉบับวัดทุ่งยุง จ. เชียงใหม่ (ชัปนะ ปิ่นเงิน, 2548: 314) ทรงแสดงว่าการสร้างคัมภีร์จะช่วยสืบทอดอายุพระธรรมให้ดำรงอยู่ได้ตลอด 5,000 ปี จากนั้นจึงทรงแสดงอดีตนิทาน ครั้งสมัยพระพุทธเจ้าไปราณโคดม ทรงจ้างผู้ก่อสร้างคัมภีร์เป็นทาน ตายแล้วได้เกิดในครรภ์ของนางอานันทาเทวีผู้เป็นอัครมเหสีพระอินทร์ในภพที่แล้วนั้น มีปราสาททองผุดขึ้นจากแผ่นดิน พระยานาค ราชสีห์ ช้าง พากันมาบูชา มหาพรหมมาเฝ้า ฯลฯ ได้อยู่ร่วมกับธิดาพระอินทร์ มีราชบุตรพันองค์ ต่างเป็นท้าวพระยาทั้งสิ้น

ใน *อานิสงส์สร้างสะพาน* (ทวี เชื้อนแก้ว, 2546: ไม่มีเลขหน้า) ได้ยกเรื่องของพระพุทธเจ้าครั้งเสวยพระชาติเป็นสุเมธดาบส ทอดกายเป็นสะพานให้พระที่บึงกรพุทธเจ้าและพระสาวกข้ามไป และเรื่องพระมหากบิลเถระซึ่งได้เคยสร้างสะพานถวายแด่พระกกุสันธุพุทธเจ้าและพระสาวก ทำให้ได้เสวยสุคติ และได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ในชาติสุดท้าย

นอกจากนี้ อานิสงส์หลายเรื่องเชื่อมโยงบุคคลในสมัยพุทธกาลซึ่งเป็นที่รู้จักอย่างดีในหมู่พุทธศาสนิกชนว่ามีความดีเด่นหรือเป็นเลิศในด้านใดด้านหนึ่งกับการแสดงอานิสงส์ของท่าน อานิสงส์ของท่านบางอย่างแม้จะต่างสำนวน หรือเล่าเรื่องต่างกันไปบ้าง แต่ก็มักมีตัวละครประจำ เช่น พระเจ้าปเสนทิโกศล อนาถบิณฑิกเศรษฐี นางวิสาขา เป็นอุบาสกอุบาสิกาผู้มีจิตเลื่อมใสศรัทธา ถวายทานแด่พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์อยู่เสมอ

พระมหากัสสปเถระ ซึ่งเป็นเอตทัคคะในทางถือธุดงค์วัตร ถือเสนาสนะป่าและครองผ้าบังสุกุลจีวร มักเชื่อมโยงกับอานิสงส์ผ้าป่า หรืออานิสงส์ผ้าบังสุกุล เรื่องเล่าที่แสดงอานิสงส์ผ้าป่าหรือผ้าบังสุกุลจึงมักเป็นเรื่องของพระมหากัสสปะ เช่น เรื่องกฏุมพีถวายผ้าป่าแด่พระกัสสปะ เรื่องอดีตชาติของท่านพระมหากัสสปะ ถวายผ้าแด่พระปัจเจกพุทธเจ้าแล้ว ต่อมาได้ขึ้นครองราชสมบัติ และได้ผ้าทิพย์ด้วยอานุภาพแห่งบุญนั้น

พระสารีบุตร อัครสาวกเบื้องขวาผู้มีปัญญามาก มักเชื่อมโยงกับอานิสงส์สร้างพระไตรปิฎก และอานิสงส์สร้างตู้พระธรรม

พระอินทร์หรือท้าวมังคะ หรืออดีตชาติคือ มฆมาณพ ซึ่งเป็นผู้นำสหาย 33 คน และภรรยาสร้างถนน สะพาน ศาลาโรงธรรม บ่อน้ำ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ก็มักเชื่อมโยงกับอานิสงส์การสร้างเสนาสนะที่เป็นสาธารณสมบัติต่างๆ เช่น สะพาน ถนนหนทาง ศาลา เป็นต้น

4.4.3 การแสดงอานิสงส์ของท่านให้เห็นเป็นรูปธรรม

4.4.3.1 การแสดงว่าท่านส่งผลอันประเสริฐเป็นอัครจรรย์

การแสดงอานิสงส์ของท่าน มักเล่าเรื่องหรืออธิบายให้เห็นว่า การให้ทานด้วยศรัทธาจะช่วยให้พ้นจากความเป็นอยู่ที่แร้นแค้นขัดสน พ้นจากความยากไร้ กลายเป็นผู้มีทรัพย์มาก มีรูปร่างงาม สุขภาพดี มีสติปัญญาดี ได้เปลี่ยนแปลงฐานะและสถานภาพ กระทั่งในที่สุดได้บรรลุธรรม ปราภฏชัดเจนโดยเฉพาะอย่างยิ่งในอานิสงส์ที่ตัวละครเอกเป็นทุกตะเข้ญใจ เปลี่ยนแปลงฐานะจากคนต่ำต้อยยากไร้ เป็นผู้มั่งคั่ง เจริญด้วยยศศักดิ์อย่างรวดเร็ว นอกจากนี้ยังพรรณนาให้เห็นอานิสงส์ซึ่งเป็นโลกียสุข ทิพยสมบัติอย่างละเอียดลออ ดังปรากฏในอานิสงส์หลายเรื่องที่ได้กล่าวมาแล้ว

4.4.3.2 การเชื่อมโยงระหว่างสิ่งที่ถวายกับอานิสงส์ที่ได้รับ

การแสดงอานิสงส์ของท่านมักมีการเชื่อมโยงระหว่างสิ่งที่ถวายกับสิ่งที่ได้รับอย่างเป็นรูปธรรม คือ ถวายสิ่งใดก็จะได้สิ่งนั้นในลักษณะที่เป็นทิพย์ หรือได้สิ่งที่มีคุณสมบัติเนื่องกับสิ่งที่ถวาย เช่น ในอานิสงส์ถวายอาสนะ (ธ. ธรรมศรี, ม.ป.ป.: 485-492) แสดงเรื่องของอุบาสิกาผู้ถวายภัตตาหารแด่พระเถระรูปหนึ่ง โดยให้พระเถระนั่งบนตั่งสี่ฐานกลม ปูทับด้วยผ้าสีเหลืองนวล เมื่อท่านฉันเสร็จแล้วก็ได้ถวายน้ำและตั้งพร้อมด้วยผ้านั้นแก่พระเถระ และตั้งความปรารถนาขอให้เกิดบัลลังก์ทองเป็นทิพยสมบัติในภพหน้า ท่านพระเถระอนุโมทนาและกล่าวธรรมีกถาแก่นางแล้ว นางก็ยิ่งเกิดความเลื่อมใส จึงได้นำเตียง ตั่ง อาสนะไปถวายแด่พระสงฆ์ เมื่อถึงกาลกิริยาแล้วนางจึงได้เกิดในสวรรค์ดาวดึงส์ ชื่อ “ภัททปัฐทายกเทพธิดา” สถิตในวิมานทอง มีบัลลังก์ทอง ด้วยผลจากการถวายอาสนะ เรื่องนี้มีที่มาจากคัมภีร์วิมานวัตถุ และยังปรากฏในเรื่องการถวายอาสนะ (ศาสนวัต, 2550: 32-34) ด้วย

นอกจากนี้ยังมีอานิสงส์เรื่องอื่นๆ อีก เช่น การสร้างเวจกุฎีหรือห้องน้ำจะทำให้เป็นผู้มีสุขภาพดีไร้โรคพยาธิเบียดเบียน การถวายประทีปโคมไฟหรือสร้างคัมภีร์พระไตรปิฎก ทำให้มีสติปัญญาดี มีดวงตางาม มีปัญญาจักษุ การถวายผ้า ทำให้มีผิวพรรณผ่องใส ถวายสิ่งของสีขาว จะได้สมบัติทิพย์ล้วนสีขาว ฯลฯ

ไม่เพียงแต่จะแสดงเฉพาะอานิสงส์ที่เป็นผลอันประเสริฐเท่านั้น บางครั้งอานิสงส์ก็แสดงอานิสงส์อันเศร้าหมองที่เกิดจากการถวายทานโดยไม่เลื่อมใสด้วย ดังที่ปรากฏในเรื่องของนางปัญจปาปาในเรื่องการถวายโตะหมู่บูชา (ศาสนัต, 2550: 132-133) ด้วย ซึ่งเชื่อมโยงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า การโยนดินเหนียวใสในบาตรทำให้มือเก กระทบเท้าทำให้ขาเก เอ่ยวาจาขับไล่พระปัจเจกพุทธเจ้าด้วยความโกรธทำให้ปากเปี้ยว มองค้อนเวลาให้ทานทำให้ตาเข ทำจุมูกพุดพิศนุคหิดราคาญทำให้จุมูกแพบ เป็นต้น

4.4.3.3 การแจกแจงอานิสงส์ของสิ่งที่ถวายโดยละเอียด

การแจกแจงอานิสงส์ของสิ่งที่ถวายอย่างละเอียด ก็เป็นอีกวิธีการหนึ่งที่แสดงอานิสงส์ของทานอย่างเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะทานที่มีส่วนประกอบหลายๆ ส่วน เช่น คัมภีร์ดังในอานิสงส์สร้างเขียนธรรมเป็นทาน ฉบับวัดทุ่งยู จ. เชียงใหม่ (ชัปนะ ปิ่นเงิน, 2548: 317-319) ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงแสดงอานิสงส์ของการสร้างธรรม สวดเรียนเขียนธรรม ทรงอธิบายแจกแจงอย่างละเอียดว่า ผู้สร้างส่วนประกอบต่างๆ เช่น น้ำมันลูบไลลาน เส้นด้ายขีดบรรทัดใบลาน ฝารอง คัมภีร์ ฯลฯ จะได้อานิสงส์อย่างไร

หรือใน อานิสงส์ดอกไม้ ฉบับวัดศรีทรายมูล จ. เชียงใหม่ (ชัปนะ ปิ่นเงิน, 2548: 70-71) พระกัศสปเถระทูลถามอานิสงส์การถวายดอกไม้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงอานิสงส์การถวายดอกไม้สีต่างๆ ได้แก่ สีขาว สีเหลือง สีหม่น สีดำ สีแดง มีอานิสงส์ไม่เท่ากัน หากเก็บเอง ทำความสะอาดชำระมลทินแล้วนำมาถวายเอง ก็จะได้อานิสงส์มาก แต่หากฝากผู้อื่นมาถวาย หรือไม่ชำระมลทินดอกไม้ให้สะอาด ผลบุญก็จะน้อยลงไปตามส่วน

รุกขผลามาติเตสหนาวตตุนติ ดังนี้แล อันว่าดอกไม้ทั้งหลายอันมีวรรณลักษณะรังสีต่างๆ กันแลมีดอกบ่เสมอกันเมื่อดอกไม้มีวรรณลักษณะสันไต่ ส่วนอันว่าผลอานิสงส์แห่งการอันได้หื้อทานก็ดีแล สักการะบูชาที่ดี เทียรย่อมมีฉันทผลอานิสงส์ต่างกันแล **ภิกขเว** ดูราภิกขุทั้งหลาย **ปุบุผา ลุกขผลา** [รุกขผลา] อันว่าดอกไม้สีขาวใสไว้นั้นมีผลอานิสงส์ 8 กัปแล คันว่าบ่ชำระมลทิน บ่ล้างขัดสีเสียแล้วนำมาหื้อทานก็ดี สักการะบูชาที่ดี บุคคลผู้นั้นได้อานิสงส์ 7 กัปแล ดูราสุทธานทั้งหลาย **มาลาสาโต โสติ ปทุโก** อันว่าดอกไม้สีขาวนั้นบุคคลผู้ใดนำมาบูชาไหว้สักการะหื้อทานพร้อมบ่บ่ตฤทานก็ดี หื้อล้องชำระเสียยังมลละมลทินอันติดอยู่กับด้วยดอกไม้แล้วนำไปบูชา นำไปหื้อทาน บุคคลผู้นั้นได้เสวยผลอานิสงส์ 5 กัป คันว่าบ่ชำระมลละมลทินติดอยู่นั้นแล้วบูชาที่ดี หื้อเป็นกับด้วยตฤทานก็ดี ผู้นั้นได้เสวยอานิสงส์ 3 กัปแล **ปทุโก**

มาเรติ จิวเร อันว่าดอกไม้มีสี่เหลี่ยมประจุดั่งฟ้ากาสาจะ บุคคลผู้นั้นเก็บเอา
ด้วยตนเองเดี๋ยวก็ดี ใช้ท่านผู้อื่นเก็บมาหือก็ดีแล แต่เอามาทานแลให้
สักการะบูชาตั้งอันแล นำเอามาด้วยตนเองเดี๋ยวแลมาชำระซัดสีด้วยดีนั้น
บุคคลผู้นั้นได้ผลอันสงส์ 30 กัป คนหือบุคคลผู้อื่นเอามาหือได้ผลอันสงส์ 8
กัป บุคคลผู้นามาหือได้อันสงส์ 2 กัป อันว่ายังบได้ชำระมูลทินนั้นผู้เป็นเจ้าของได้
อันสงส์ 6 กัป ผู้เก็บมาหือได้อันสงส์กัป 1 แล...

หรือการแจกแจงอันสงส์ของการสร้างพระพุทธรูปด้วยวัสดุต่างๆ ใน
อันสงส์สร้างพระพุทธรูป ฉบับวัดควรคำม้า จ. เชียงใหม่ (ชันนะ ปิ่นเงิน, 2548: 346-351) การ
สร้างพระพุทธรูปด้วยวัสดุต่างๆ กัน ได้แก่ ใบตอง ใบไม้ ใบลาน ดินเหนียว ไม้ งา นอ เขาสัตว์ ดิน
เผา หิน ตะกั่ว ชิน ทองเหลือง ทองแดง เงิน ทองคำ แก้วมณี ไม้ศรีมหาโพธิ์ ไม้แก่นจันทร์ จะให้
อันสงส์ต่างกัน

หรือในเรื่องการสร้างถวายพระพุทธรูป (ศาสด์, 2550: 50-51) ก็
เช่นเดียวกัน มีการแจกแจงอันสงส์ของการถวายพระพุทธรูปด้วยวัสดุต่างๆ ซึ่งทำให้มองเห็น
อันสงส์เป็นสิ่งที่ “จับต้องได้” หรือเป็นรูปธรรมอย่างยิ่ง

ผู้ใดสร้างพระพุทธรูปปฏิมากรด้วยดีบุก ครั้นสิ้นชีพไปจะได้เป็นเทวดาที่มี
ฤทธานุภาพ

ผู้ใดสร้างพระพุทธรูปปฏิมากรด้วยเงิน ครั้นสิ้นชีพไปจะได้เป็นพระเจ้า
จักรพรรดิราชในภพเบื้องหน้า

ผู้ใดสร้างพระพุทธรูปปฏิมากรด้วยทองเหลืองหรือทองสัมฤทธิ์ ครั้น
สิ้นชีพไปจะได้เป็นบรมกษัตริย์ในภพเบื้องหน้า

ผู้ใดสร้างพระพุทธรูปปฏิมากรด้วยศิลาหรือดอกไม้ป่นเจือกันขึ้นเป็นองค์
ครั้นสิ้นชีพไปจะได้เป็นท้าวสักกะเทวราช (พระอินทร์) เป็นใหญ่ในชั้นดาวดึงส์

...

ผู้ใดสร้างพระพุทธรูปปฏิมากรด้วยทองคำ จะปรารถนาพุทธรูมิ บัจเจก
ภูมิ หรือสาวกภูมิอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็จะได้สำเร็จตามความปรารถนาในภพเบื้อง
หน้า

4.4.3.4 การเปรียบเทียบและการนับอานิสงส์ในเชิงปริมาณ

อานิสงส์ของท่านซึ่งเป็นสิ่งที่เป็นนามธรรม มักนำเสนอเป็นรูปธรรมโดยการเปรียบเทียบ หรืออาจอยู่ในรูปของจำนวน ตัวเลข เป็นเท่า หรือเป็น “กัป” หรือ “กัลป์”

ในพระไตรปิฎก เช่น *ทักษิณาวិภังคสูตร* มัชฌิมนิกาย อุบัติวรรค (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 14: 428-429) มีการคำนวณอานิสงส์เป็นจำนวน “อติภาพ” ซึ่งเพิ่มทวีขึ้นตามความบริสุทธิ์ของผู้รับทาน

อานนท์ ในทักษิณาปาฏิปุคคสิก 14 ประการนั้น บุคคลให้ทานในสัตว์ดิรัจฉานแล้ว พึงหวังทักษิณาอันมีอานิสงส์ 100 อติภาพ ให้ทานในปฤชณผู้ทุศีลแล้ว พึงหวังทักษิณาอันมีอานิสงส์ 1,000 อติภาพ ให้ทานในปฤชณผู้มีศีลแล้ว พึงหวังทักษิณาอันมีอานิสงส์ 100,000 อติภาพ ถวายทานในบุคคลภายนอกศาสนาผู้ปราศจากความกำหนัดในกามทั้งหลายแล้ว พึงหวังทักษิณาอันมีอานิสงส์แสนโกฏิอติภาพ ให้ทานในท่านผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งโสดาปัตติผลแล้ว พึงหวังทักษิณาอันมีอานิสงส์นับไม่ได้ ประมาณไม่ได้ ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงการถวายทานในพระโสดาบัน... ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงการถวายทานในพระสาวกของพระตถาคตผู้เป็นพระอรหันต์ ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงการถวายทานในพระปัจเจกสัมพุทธะ ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึงการถวายทานในพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเลย

ในวรรณกรรมอานิสงส์มีการเปรียบเทียบเพื่อแสดงว่าอานิสงส์ใดมากกว่าหรือน้อยกว่าเช่นกัน เช่น *อานิสงส์ไตรปิฎก* ฉบับวัดเมืงล้ง จ. เชียงใหม่ (ชัปะนะ ปิ่นเงิน, 2548: 91) อธิบายเปรียบเทียบให้เห็นว่า อานิสงส์ของการสร้างพระไตรปิฎกหรือพระธรรมย่อมากกว่าอานิสงส์ของการให้ทานอื่นๆ โดยคิดคำนวณเป็นจำนวนเท่า

อันว่าสัปปริสะผู้ใดเป็นเจ้าของเจ้าสัทธาได้สร้างสถูปรูปพระเจ้าแลก่อเจติยะหื้อแล้วด้วยคำ ลวงสูงขึ้นไปตราบต่อเท่าถึงอกนิฐาพรหมโลกก็ดี ก็มีอานิสงส์มากนักแท้แล ผลอานิสงส์แห่งผู้สร้างธรรมนั้นมากกระทำหื้อเป็น 17 ส่วนยกเอาส่วน 15 ออกไว้แลเอาผลอานิสงส์แห่งคนผู้สร้างสถูปรูปเจติยะทั้งมวลมาเทียบเทียมด้วยอานิสงส์แห่งคนผู้แต่มีเขียนธรรมพระพุทธานั้น กุกุลล์ นหิ อิติ คือว่าเท่าส่วน 1 แห่งผลอันแต่มีเขียนธรรมพระพุทธานั้นแล อันว่าทานทั้งมวลอันมีประการต่างๆ คือว่าภาชนะเงินใส่เงินหื้อเต็ม ภาชนะคำใส่คำหื้อเต็ม ภาชนะทองใส่ทองหื้อเต็มแล้วตั้งไว้แต่ที่อยู่แห่งตน หื้อเต็มไปตลอดต่อเท่าถึงขอบจักรวาลมีแผ่นดินเป็นที่สุดแล ผลอันหื้อเปนทานแก่จันฑาลคนขอทั้ง

หลายก็มีผลอานิสงส์มากนักแท้แล ผลอานิสงส์อันนี้ก็จึงเท่าส่วน 1 แห่งอัน
สร้างธรรมนั้นแล

ในเรื่องการลำดับทาน (ศาสดา, 2550: 172-174) เปรียบเทียบอานิสงส์
ของทานที่ให้แก่ผู้รับต่างๆ กันเป็นจำนวนครั้ง

ให้แก่สัตว์เดรัจฉาน 100 ครั้ง ใ้บุญไม่เท่ากับให้กับคนเพียงครั้งเดียว
ให้กับคนธรรมดา 100 ครั้ง ใ้บุญไม่เท่ากับให้คนที่มีความดีเพียงครั้ง
เดียว

ให้กับคนที่มีความดี มีศีล 100 ครั้ง ใ้บุญไม่เท่ากับถวายพระภิกษุ
สามเณรผู้ดีเพียงครั้งเดียว

...

ถวายกับพระอรหันต์ 100 ครั้ง ใ้บุญไม่เท่ากับถวายพระสงฆ์ มี
พระพุทธเจ้าเป็นประธานเพียงครั้งเดียว

ถวายกับพระสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน 100 ครั้ง ใ้บุญไม่เท่ากับ
ถวายพระสงฆ์ผู้มาจากทิศทั้ง 4 เพียงครั้งเดียว

นอกจากนี้ยังมีการคำนวณผลอานิสงส์เป็นชาติ กัป⁵ หรืออสงไขย ซึ่ง
หมายความว่า อานิสงส์แห่งทานนั้นให้ผลแก่ผู้กระทำเป็นเวลายาวนานที่ชาติ กัป หรืออสงไขย
ตราบเท่าที่ยังเวียนว่ายในสังสารวัฏ เช่น เรื่องการถวายต้นกัลปพฤกษ์ (ศาสดา, 2550: 84)

ลำดับนั้น พระพุทธองค์จึงทรงตรัสว่า ดูกรตีสสะ บุคคลผู้ใดมีจิต
ศรัทธาถวายต้นกัลปพฤกษ์บูชาคุณพระรัตนตรัย จะเป็นผู้มีอานิสงส์ 16 กัลป์
เมื่อสิ้นชีพไปแล้วก็จะไปเกิดบนสวรรค์ ครั้นจุติจากสวรรค์แล้วก็จะเกิดใน
มนุษยโลก จักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิอีก 28 ชาติ

⁵ บางตำราที่ใช้ “กัปป์” หรือ “กัลป์”

หรือใน*อานิสงส์ดอกไม้ ฉบับวัดศรีทรายมูล จ. เชียงใหม่* (ชัปนะ ปั้นเงิน, 2548: 72)

พระพุทธเจ้าก็กล่าวว่า ภิภุชเว ดูราภิภุชทั้งหลาย ไส นาม ปทุมโม [ปทุมโม] อันว่าดอกไม้มากหลายอันมีหลายสีต่างๆ คือว่าเขียวก็ดี ขาวก็ดี หม่นสีแดงก็ดี คำแดงเหลืองก็ดี เมื่อหามาประสมกันอันมีวรรณะหลายสีต่างๆ เมื่อบุคคลผู้นั้นนำมาแล้ว ชัดสีเสี่ยยังมูลทินหรือหมดใสไว้หรือตั้งงามแล้วหรือทาน บุคคลผู้นั้นได้เสวยผลอานิสงส์ 36 กัป คັນว่าหรือพร้อมด้วยวัตถุของอันบริสุทธิ ผู้นั้นได้เสวยผลอานิสงส์ 60 กัป คันว่าเอาไหว้สักการะบูชา บุคคลผู้นั้นได้เสวยผลอานิสงส์ 32 กัป คันว่าได้ชำระมูลทินแล้วได้ไปทาน บุคคลผู้นั้นได้เสวยผลอานิสงส์ 64 กัป หรือพร้อมด้วยของทานได้เสวยผลอานิสงส์ 35 กัป ได้เอาสักการะบูชามีอานิสงส์ 20 กัปแล

นอกจากนี้ยังแสดงอานิสงส์ของการให้ทานในจำนวนหรือปริมาณที่ต่างกัน โดยเชื่อมโยงกับสวรรค์ชั้นต่างๆ การให้ทานในจำนวนหรือปริมาณที่มากกว่า ผู้ให้ทานก็จะได้เกิดในสวรรค์ชั้นสูงกว่าเป็นลำดับ ดังปรากฏใน*อานิสงส์สลากภัต ฉบับวัดบ้านท้อ จ. เชียงใหม่* (ชัปนะ ปั้นเงิน, 2548: 412) มีชายทุกคนสามคน คนหนึ่งถวายข้าวสำหรับหนึ่ง คนที่สองให้สองสำหรับ คนที่สามให้สามสำหรับ ครั้นเมื่อตายแล้ว ผู้ให้ทานสำหรับหนึ่งไปบังเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต ผู้ให้ทานสองสำหรับเกิดในสวรรค์ชั้นนิมมานนรดี ส่วนผู้ถวายสามสำหรับเกิดในชั้นปรนิมมिवสวัตติ

การแสดงอานิสงส์ของทานอย่างเป็นรูปธรรมชัดเจนเช่นนี้ มุ่งหมายเพื่อสร้างศรัทธาแก่สาธุชน เพราะเมื่อเห็นผลของทานอย่างเป็นรูปธรรม ก็จะเกิดแรงจูงใจที่จะให้ทานให้ยิ่งๆ ขึ้นไป ซึ่งบางครั้งอาจจะขัดกับหลักการแห่งการให้ที่ไม่เน้นความประณีตของวัตถุ จำนวนหรือปริมาณ แต่เน้นความศรัทธาหรือจิตอันเลื่อมใสเป็นสำคัญ การแสดงหลักการที่ดูจะขัดกันนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นการ “สื่อสาร” เกี่ยวกับอานิสงส์ของทานในต่างแง่มุม ต่างบริบทกัน แต่ก็มุ่งหมายเพื่อให้เกิดความศรัทธาแก่ผู้อ่านผู้ฟังทั้งสิ้น กล่าวคือ บางบริบทต้องการพยายามโน้มน้าวใจให้รู้สึกว่าการอานิสงส์หรือผลของทาน ซึ่งที่จริงแล้วเป็นนามธรรมและเกิดขึ้นในอนาคต กลายเป็นรูปธรรมเห็นได้ชัดเจนที่สุด ด้วยการคำนวณเป็นจำนวนตัวเลข ผูกโยงกับวัตถุ ปริมาณของทาน ผูกโยงกับชั้นของสวรรค์ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความแน่ใจ มั่นใจในการให้ทาน ในบางครั้ง ผู้ให้ทานอาจมีฐานะต่างๆ กัน มีผู้ถวายไทยธรรมที่ประณีตต่างๆ กัน ผู้ให้ทานที่ไม่ประณีตก็อาจจะน้อยใจหรือเสียใจได้ว่า ทานของตนจะให้ผลอานิสงส์น้อย เทียบกับผู้ถวายทานประณีตไม่ได้ เพราะฉะนั้น จึง

กลับมาเน้นที่ความเลื่อมใสศรัทธาของจิตว่า ทานไม่ว่าประณีตหรือไม่ประณีต จำนวนมากน้อย ไม่เป็นประมาณ หากตั้งใจถวายด้วยจิตที่เลื่อมใส ก็ย่อมให้อานิสงส์เสมอกัน

4.4.3.5 การใช้ความเปรียบ

การให้ทานและการให้ผลของทานมักเปรียบกับการทำนา การให้ผลผลิต เช่น อานิสงส์สร้างหอระฆัง (ธ. ธรรมศรี, ม.ป.ป.: 127-128)

บุคคลผู้บำเพ็ญทาน คือจะให้วัตถุสิ่งของอย่างใดอย่างหนึ่งแก่ผู้อื่น ถ้ามีเจตนาความตั้งใจพร้อมบริบูรณ์ทั้ง 3 เวลาแล้ว ต้องได้บุญมากที่สุด เปรียบเหมือนนาดี กล้าดี น้ำไม่มากไม่น้อยและไม่ถูกศัตรูพืชรบกวน ย่อมได้ผลเต็มเม็ดเต็มหน่วย ให้เกิดความพอใจแก่ผู้เป็นเจ้าของนามากที่สุด เพราะ คุ่มค่าทุนและแรงที่ลงไป ทั้งได้ผลกำไรเป็นเครื่องเลี้ยงชีพต่อไป ไม่ต้องเดือดร้อนเป็นทุกข์ใจ เพราะไม่มีข้าวจะกินในปีต่อไป

คล้ายคลึงกับอานิสงส์ทำบุญตบขันไทย (ธ. ธรรมศรี, ม.ป.ป.: 353) เปรียบการทำทานกับการรดน้ำต้นไม้ และอานิสงส์ของทานเปรียบกับผลของต้นไม้

ท่านผู้ทรงศีลเปรียบเหมือนโคนต้นไม้ บุคคลผู้ถวายเครื่องไทยธรรม เหมือนผู้รดน้ำ เครื่องไทยธรรมเหมือนน้ำ ผลซึ่งออกที่ยอดหรือปลายกิ่งให้ ความพอใจแก่เจ้าของ เปรียบเหมือนบุญที่เกิดแก่ผู้ทำและให้ผลคือมีความสุข ความเจริญปราศจากอันตราย ทั้งปัจจุบันและอนาคตอันใกล้และไกล

การใช้ความเปรียบเช่นนี้สอดคล้องกับความเปรียบที่พบในพระไตรปิฎก เมื่อกล่าวถึงการให้ทานและการให้ผลของทาน เช่น คำสรรเสริญพระสังฆรัตนะว่า “บุญบุญทุกเขตต์โลกสุชาติ” – เป็นเนื่อนาบุญของโลก ไม่มีนาอื่นยิ่งกว่า หรือในเขตตสุตตร อังคุตตรนิกาย อัญญาสิณปิณฑ ปฐมปิณฑาสก (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 23: 291)

พืชที่สมบรูณ์ถูกหว่านลงในนาที่สมบรูณ์
เมื่อฝนตกต้องตามฤดูกาล ธัญชาติจะงอกงามได้
เพราะไม่มีศัตรูพืช มีความเจริญงอกงาม
มีความไพบูลย์ มีผลสมบรูณ์เต็มที่ ฉนั้นใด

โทษนะที่สมบรูณ์ที่บุคคลให้
 ในสมณพราหมณ์ผู้มีศีลสมบรูณ์ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน
 ย่อมนำมาซึ่งกุศลอันสมบรูณ์
 เพราะกรรมที่เขาทำไว้นั้นสมบรูณ์แล้ว

ในเขตดูปุมาเปตวัตถุ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 26: 167) และอังคุตตรเปตวัตถุ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 26: 219) ปรากฏความเปรียบเทียบการทำความทานและการให้ผลของทานกับการทำนาเช่นกัน

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าผู้แต่งพยายามที่จะทำให้อานิสงส์ของการให้ทาน ซึ่งเป็นนามธรรมและเกิดขึ้นในอนาคต แสดงผลเป็นรูปธรรมให้มากที่สุด เพื่อโน้มน้าวใจให้เกิดความศรัทธาเชื่อมั่นในการให้ทานนั้นๆ

4.5 ความสืบเนื่องในการแสดงอานิสงส์ของทานจากพระไตรปิฎก

พระมหาสังข์คำ รักป่า (2543: 114) ได้ศึกษาความหมายของ “อานิสงส์” ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก⁶ แสดงให้เห็นคำว่า “อานิสงส์” ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมีความหมายกว้างขวาง

ความหมายของคำว่า “อานิสงส์” ที่ปรากฏใช้ในพระไตรปิฎกส่วนแรก คือ พระวินัยปิฎก พระสุตตรปิฎก 4 นิกาย คือ ทีฆนิกาย มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย และอังคุตตรนิกาย ในพระสุตตันตปิฎก หมายถึง ผลฝ่ายดี หรือหมายถึง การมีสิทธิพิเศษบางอย่าง และหมายรวมไปถึง ผล หรือ ประโยชน์ที่เกิดจากการปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธองค์ ผลหรือประโยชน์ดังกล่าวนี้ ส่วนใหญ่เน้นผลที่เป็นทิฏฐธรรมิกัตถะ คือประโยชน์ในปัจจุบัน คือผลที่ได้รับจากการปฏิบัติตามคำสอนนั้น ผู้ปฏิบัติได้รับในปัจจุบันชาตินี้คือ ระดับต่ำที่สุดคือ เป็นบุคคลที่มีความเข้าใจในกระแสสังคัม และปฏิบัติตนเองให้เป็นสมาชิกที่ดีของสังคัมและอยู่ร่วมกันกับบุคคลอื่นได้อย่างสันติ ระดับสูงสุดคือการได้บรรลุดุริยมรรคและอริยผล อันเป็นโลกุตตระ และถือว่าเป็นปรมัตถะ คือประโยชน์สูงสุด ได้แก่พระนิพพาน และหากว่ามีได้บรรลุดุริยมรรคขั้นใดขั้นหนึ่ง อานิสงส์ที่เกิดจากการปฏิบัติตามคำสอนพระพุทธองค์ย่อมอำนวยส่งให้บุคคล

⁶ ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน พระมหาสังข์คำ รักป่า (2543: 63) และพระมหาสุทิตย์ อากาศโร (อบอุณ) (2549)

นั้นมีความสุขสงบ ตามอรรถภาพได้ในปัจจุบันชาตินี้ และเป็นปัจจัยอำนวยให้ในชาติภพต่อไป

ส่วนที่สองของพระไตรปิฎกคือ คัมภีร์และพระสูตรนิกายสุดท้ายของพระสุตตันตปิฎก คือ ขุททกนิกาย ได้กล่าวถึงอานิสงส์ในความหมาย ผลแห่งการประกอบกรรมดีที่เกิดจากการบำเพ็ญตามหลักของบุญกิริยาวัตถุ 3 หรือหลักของกุศลกรรมบถ 10 ประการ อานิสงส์ประเภทหลังนี้เน้นที่อานิสงส์ที่เกิดจากการให้ทาน การรักษาศีล และบำเพ็ญตามหลักของภาวนา และการปฏิบัติตามหลักของกุศลกรรมบถ 10 ประการ อานิสงส์ที่ผู้ปฏิบัติได้รับจึงหมายถึงโลกียสมบัติ ได้แก่ การเกิดในภพมนุษย์ที่มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพย์สมบัติ รูปสมบัติ บริวารสมบัติ และอำนาจ และการเกิดในสวรรค์ที่เพียบพร้อมไปด้วยทิพยสมบัติอันโอฬาร

“อานิสงส์” ที่หมายถึงประโยชน์ และผลอันดีที่เกิดขึ้น เช่น ใน**พระวินัยปิฎก** มหาวรรค ภาค 2 (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539: 89) ตอนที่พระพุทธเจ้าทรงรับข่าวตัมที่พราหมณ์ถวาย ทรงแสดงอานิสงส์ 10 ประการของการบริโภคข้าวตัมว่า ได้แก่ (1) ให้อายุ (2) ให้วรรณะ (3) ให้สุขะ (4) ให้พละ (5) ให้ปฏิภาณ (6) บรรเทาความหิว (7) ระวังความกระหาย (8) ให้ลมเดินคล่อง (9) ชำระลำไส้ (10) เผาอาหารที่ยังไม่ย่อยให้ย่อย

“อานิสงส์” ที่หมายถึง ผลของการประพฤติปฏิบัติตามธรรม เช่น *กายคตาสติสูตร* มัชฌิมนิกาย อุปริปัตถนสาส์ก กล่าวถึงการเจริญกายคตาสติ คือสติกำหนดพิจารณากายที่เจริญให้มากแล้ว มีผลมาก มีอานิสงส์มาก (พระมหาสิงห์คำ รักป่า, 2543: 24) และ*สีลสูตร* สังยุตตนิกาย มหาวรรค โขขณคสังยุต กล่าวถึงผลอานิสงส์ 7 ประการของการเจริญโพชฌงค์ 7 (พระมหาสิงห์คำ รักป่า, 2543: 24)

ส่วน “อานิสงส์” ในความหมายว่า สิทธิพิเศษ ปราภฏในเรื่องอานิสงส์กฐิน 5 อย่างของภิกษุผู้กรานกฐิน พระวินัยปิฎก มหาวรรค ภาค 2 ได้แก่ ภิกษุผู้กรานกฐินสามารถเที่ยวไปไม่ต้องบอกลา ไม่ต้องถือไตรจีวรไปครบสำหรับ ฉันทคุณโภชนะได้ ทรงอธิเรกจีวรได้ตามต้องการ และจะได้จีวรที่เกิดขึ้นในที่นั้น (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 5: 146)

“อานิสงส์” ในความหมายว่าผลอันประเสริฐที่เกิดจากการบำเพ็ญบุญกิริยาต่างๆ รวมทั้งการให้ทาน พระสูตรหลายพระสูตรใน มัชฌิมนิกาย อังคุตตรนิกาย และสังยุตตนิกาย พระสุตตันตปิฎก เช่น *ทักษิณาวិภังคสูตร* *สีหเสนปติสูตร* *ทานสูตร* ฯลฯ แสดงแนวคิดสำคัญเรื่องอานิสงส์ของการให้ทาน พระสูตรต่างๆ เหล่านี้เน้นความสำคัญเรื่องความบริสุทธิ์ของทานและผลอันประเสริฐของท่านว่า ทานย่อมก่อให้เกิดอานิสงส์ คือ ความสุขอันสมบูรณ์ไปบุุญลัพท์ประการต่างๆ

หากผู้รับทานเป็นผู้บริสุทธิ์สำรวม ปราศจากความโลภ โกรธ หลง และผู้ให้ทานเป็นผู้บริสุทธิ์ด้วย ศีล ปราศจากความตระหนี่ มีศรัทธาอันบริสุทธิ์ทั้งก่อนให้ ขณะให้ และหลังให้

นอกจากนี้ “อานิสงส์” คือผลอันประเสริฐของท่านยังปรากฏเน้นในคัมภีร์ต่างๆ ในขุททกนิกาย ได้แก่ **เปตวัตถุ วิมานวัตถุ และอปทาน** รวมทั้งที่ปรากฏแทรกอยู่ในพระวินัยปิฎกด้วย ดังที่ได้นำเสนอแล้วในบทที่ 2

จากการศึกษาคัมภีร์อานิสงส์ล้านนาของพระมหาสิงห์คำ รักป่า (2543: 102-103) ได้ข้อสรุปว่าความคิดเรื่องอานิสงส์ในด้านนาคีคลายมาจากพระไตรปิฎก แต่มีส่วนปลีกย่อยอื่นๆ ที่นับว่าแตกต่างกันไป โดยพระวินัยปิฎก และพระสุตตันตปิฎก ในสีนิกายแรกคือ ทีฆนิกาย มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย และอังคุตตรนิกาย กล่าวถึงอานิสงส์ในแง่ของผลของการปฏิบัติตามคำสอนข้อวัตรปฏิบัติ ซึ่งให้ผลเป็นปัจจุบันมากกว่าเป็นลักษณะการให้ผลข้ามภพชาติ ส่วนในขุททกนิกาย คัมภีร์**อปทาน วิมานวัตถุ มหานิทเทศ พุทธวงศ์ ชาดก** ได้กล่าวถึงอานิสงส์ในด้านที่เป็นรางวัลของการทำความดี หรือที่เกิดจากการบำเพ็ญกุศลตามหลักบุญกิริยาวัตถุ 3 คือ ทาน ศีล ภาวนา หรือตามกุศลกรรมบถ 10 ประการ

นอกจากนี้ยังได้สรุปอีกว่า ผลอานิสงส์ในคัมภีร์อานิสงส์ล้านนามีความสอดคล้องกับแนวคิดที่ปรากฏในพระไตรปิฎก แบ่งระดับการเสวยผลแบ่งเป็น 2 ระดับ คือ โลกียะและโลกุตระ โดยมุ่งเน้นอานิสงส์ที่เป็นปัจจุบันคือ การเอื้ออำนวยประโยชน์ต่อวิถีชีวิตของชุมชน และกล่าวถึงอานิสงส์ที่จะพึงได้ในอนาคต (พระมหาสิงห์คำ รักป่า, 2543: 127) อย่างไรก็ตาม ก็มีสิ่งที่ต่างออกไปจากพระไตรปิฎกคือ คัมภีร์อานิสงส์ล้านนาเป็นคัมภีร์เพื่อพิธีกรรม และให้ความสำคัญกับการการสืบทอดประเพณี และสั่งสอนให้คนในสังคมประกอบกุศลตามหลักบุญกิริยาวัตถุ โดยผ่านประเพณี พิธีกรรม ซึ่งมีลักษณะที่ไม่ปรากฏในพระไตรปิฎก (พระมหาสิงห์คำ รักป่า, 2543: 171)

ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้พิจารณาวรรณกรรมอานิสงส์ในขอบเขตที่กว้างขึ้น ก็มีความเห็นว่าวรรณกรรมอานิสงส์มีความสืบเนื่องมาจากพระไตรปิฎกในหลายประเด็นด้วยกัน ได้แก่ อานิสงส์ของท่านที่มีในวรรณกรรมอานิสงส์ของไทยหลายประเภทก็ปรากฏมีมาแล้วในพระไตรปิฎก แนวคิดต่างๆ ที่เน้นและถ่ายทอดในวรรณกรรมอานิสงส์ก็สืบเนื่องมาจากในพระไตรปิฎก และที่สำคัญเรื่องเล่าต่างๆ ในวรรณกรรมอานิสงส์จำนวนมากมีที่มาจากพระไตรปิฎก และคัมภีร์ที่เนื่องด้วยพระไตรปิฎก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง**อรรถกถาธรรมบท**

4.5.1 ประเภทของท่านที่แสดงอานิสงส์

พระมหาสิงห์คำ รักป่า (2543: 103-107) ได้แจกแจงท่านที่ถวายในคัมภีร์**อปทาน** ซึ่งจากการวิเคราะห์ดังกล่าว ผู้วิจัยได้นำมาเรียบเรียงใหม่เพื่อให้สะดวกแก่การศึกษา และเปรียบเทียบกับคัมภีร์และวรรณกรรมอื่นๆ ต่อไป ดังนี้

1. การถวายเป็นอาหาร ผลไม้ น้ำดื่ม และเภสัช
2. การถวายผ้า
3. การถวายบริวารอื่นๆ วัตถุอำนวยความสะดวก เช่น บาตร รองเท้า พัด ไม้เท้า
4. การสร้างเสนาสนะ เครื่องมุงบัง เครื่องปลูก
5. การถวายเครื่องบูชา ได้แก่ ประทีป ของหอม ดอกไม้
6. การสร้างปูชนียวัตถุ
7. การถวายสลากภัตต์

ส่วนอนิสงส์ในคัมภีร์**วิมานวัตถุ** พระมหาสิงห์คำ รักป่า (2543: 48-54) ก็ได้ศึกษาไว้ด้วยแล้วเช่นกัน จากเนื้อหาใน**วิมานวัตถุ**จำนวน 85 เรื่อง สามารถสรุปคุณธรรมที่เหล่าเทวดาได้ประกอบแล้วลงในบุญกิริยาวัตถุ 3 คือ ทาน ศีล ภาวนา กล่าวเฉพาะในกลุ่มทาน ปรากฏว่าคล้ายคลึงกับ**ในอปทาน** คือ ประกอบด้วย

1. การถวายเป็นอาหาร ผลไม้ น้ำดื่ม และ เภสัช
2. การถวายผ้า ได้แก่ ถวายประคดเฮอร์ ผ้าอังสะ
3. การถวายบริวารอื่นๆ วัตถุอำนวยความสะดวก เช่น พัด ร่ม รองเท้า เข็ม น้ำสง
4. การสร้างเสนาสนะ ได้แก่ วิหาร ศาลา เติง ตั้ง อาสนะ แด่พระสงฆ์ เช่น
5. การถวายเครื่องบูชา ได้แก่ ประทีป ของหอม ดอกไม้
6. การถวายสลากภัต
7. การถวายสังฆทาน

อนิสงส์ของทานต่างๆ เหล่านี้ หลายๆ ประเภทก็มาปรากฏในวรรณกรรมอนิสงส์ด้วย พบปรากฏแสดงในพระไตรปิฎกด้วยเช่นกัน เช่น **อนิสงส์สร้างวัด** ฉบับวัดเจติยหลวง จ. เชียงใหม่ (ชัปนะ ปิ่นเงิน, 2548: 355) หรืออนิสงส์การสร้างเวจกุฎี พบใน **ในเวจจกทายกเถรอปทาน** พระมุกตเถระ ในสมัยพระพุทธเจ้าวิปัสสี ถวายเวจกุฎีแล้วได้เกิดในสุคติเสมอ สุดท้ายได้บรรลุกอรหันต์ นอกจากนี้ยังมีอนิสงส์อื่นๆ อีกมาก เช่น การถวายผ้า ถวายน้ำดื่ม ถวายสลากภัต ถวายสังฆทาน ถวายตั้งเตียง เสนาสนะ ถวายดอกไม้ เครื่องบูชาต่างๆ ฯลฯ

4.5.2 แนวคิดต่างๆ เกี่ยวกับการให้ทาน

วรรณกรรมอนิสงส์ที่นำมาศึกษาสื่อให้เห็นแนวคิดสำคัญเกี่ยวกับอนิสงส์ของทานซึ่งสืบเนื่องมาจากพระสูตรและคัมภีร์ต่างๆ พระไตรปิฎก ได้แก่

4.5.2.1 ความสำคัญของทักษิณบุคคลและอนิสงส์ของสังฆทาน

ใน**ทักษิณาวีรังคสูตร** มัชฌิมนิกาย อุปริปันณาสก (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 14: 430) กล่าวถึงปาฏิปุคคสิกทาน คือการให้ทานอย่างเจาะจง

รายบุคคล 14 ประการ ซึ่งจะให้ผลมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับคุณธรรมของผู้รับทาน เริ่มตั้งแต่สัตว์เดรัจฉาน ไปจนกระทั่งพระอริยบุคคลและพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ขณะเดียวกัน พระพุทธเจ้าทรงแสดงว่า ผลหรืออานิสงส์ของการปาฏิปุคคคลิกทานเทียบไม่ได้เลยกับสังฆทาน หรือการถวายทานในสงฆ์ ซึ่งจำแนกได้ 7 อย่าง แม้ว่าในอนาคต พระสงฆ์ทั้งหลายจะเป็นผู้ทุศีลก็ตาม

จากเรื่องการถวายข้าวต้มในพระวินัยปิฎก มหาวรรค (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 5: 89) ก็ได้ย้ำความคิดที่ว่าผู้ใดปรารถนาผลอันเลิศ คือความสุข ไม่ว่าจะ เป็นมนุษย์สมบัติ และสวรรค์สมบัติ ควรถวายข้าวต้มอันมีสรรพคุณเป็นยาและดีต่อสุขภาพร่างกาย แต่พระภิกษุสงฆ์ผู้สำรวม ผู้เป็นทักขิไณยบุคคล

แนวคิดที่ว่าผู้รับทานที่เป็นทักขิไณยบุคคล คือผู้ทรงคุณธรรม มีความบริสุทธิ์ยอมเป็นเนื้อนาบุญที่ประเสริฐ ก่อให้เกิดอานิสงส์มาก และแนวคิดที่ว่าสังฆทานให้อานิสงส์ผลที่ยิ่งใหญ่ไพศาลกว่าปาฏิปุคคคลิกทานจึงเป็นแนวคิดสำคัญที่ปรากฏอย่างชัดเจนในพระไตรปิฎก

ในวรรณกรรมอานิสงส์ของไทยก็เน้นเรื่องผู้รับทานและการถวายสังฆทาน มากเช่นกัน เช่น เรื่องการลำดับทาน (ศาสดวัต, 2550: 172-174) และอานิสงส์ทอดผ้าป่า (ธ. ธรรมศรี, ม.ป.ป.: 69-70) แสดงอานิสงส์ของการให้ทานแก่ผู้รับที่มีสถานะและคุณธรรมต่างๆ เรียงลำดับไปตามแนวทางที่ปรากฏในทักขิณาวិภังคสูตร

ผ้าป่าที่จัดทำกันในปัจจุบัน เมื่อพิจารณาตามคำถวายก็เป็นสังฆทาน คือถวายเป็นของสงฆ์ มิได้เจาะจงภิกษุรูปหนึ่งรูปใด ผลอานิสงส์ที่จะได้รับพึงเทียบเคียงโดยนัยที่พระองค์ทรงแสดงแก่พระนางมหาปชาบดีโคตมี ผู้มุ่งถวายคู่มือเนื้อดีมีราคาแพงแก่พระองค์แต่พระองค์ไม่ทรงรับ เพราะมุ่งจะให้พระนางได้อานิสงส์ไพศาลกว่าถวายแก่พระองค์ ให้สมค่าที่พระนางได้ลงทุนลงแรงไว้เป็นอันมาก แล้วพระองค์ก็ทรงแสดงอานิสงส์ถวายสังฆทานให้พระนางฟัง เพื่อให้พระนางได้ทราบซึ่งในผลอานิสงส์ว่า

- ให้แก่สัตว์เดรัจฉานก็มีผลอานิสงส์
- ให้แก่ปุถุชนคนทุศีล มีอานิสงส์มากกว่าให้แก่คนทุศีล
- ให้แก่ปุถุชนคนมีศีล มีอานิสงส์มากกว่าให้คนทุศีล
- ให้ทานแก่ดาบสปุถุชนซึ่งได้อภิญาสมาบัติ มีอานิสงส์มากกว่า

ให้แก่ปุถุชน คนมีศีล

- ให้แก่พระโสดาบัน มีอานิสงส์มากกว่าให้แก่ดาบสผู้ได้อภิญา โดยที่สุด
- เบื้องต่ำแก่อุบาสกผู้ตั้งอยู่ในไตรสรณคมน์ ก็ควรจะนับเข้าในปุถุชนผู้

ประเสริฐจะกระทำให้แจ้งซึ่งโศดา ย่อมมีอานิสงส์เป็นอันมาก แม้ว่าให้แก่บุคคลผู้มีศีล 5 ศีล 8 ศีล 10 และสามเณรบวชในวันนั้นก็ดี ภิกษุอุปถัมภ์ด้วยวัตรปฏิบัติและทำความเพียรปรารถนาวิปัสณาภิบัติ ย่อมมีผลอานิสงส์มากขึ้นโดยลำดับ และพระองค์ทรงแสดงว่า “สงฆ์จะชื่อว่าทุศีลไม่มี มีแต่บุคคลทุศีล ถ้าอุทิศถวายเป็นสังฆทานด้วยจิตเคารพนับถือในสงฆ์แล้ว อานาจแห่งสังฆคุณจะตกแก่ท่านนั้นให้บริสุทธิ ทำให้ท่านนั้นมีผลอานิสงส์มากกว่าถวายเฉพาะเจาะจงแก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง

(ธ. ธรรมสารี, ม.ป.ป.: 69-70)

ในอานิสงส์สร้างโบสถ์ (ทวิ เขื่อนแก้ว, 2546: ไม่มีเลขหน้า) กล่าวถึงอานิสงส์ของสังฆทานว่าประเสริฐกว่าปาฏิบุคคลิกทานเช่นกัน

สำหรับผลบุญที่มีผู้ศรัทธาสร้างโบสถ์จะได้รับนั้น ก็มีอานิสงส์ยิ่งใหญ่ไพศาล เพราะการทำบุญสร้างโบสถ์จัดเป็นการทำบุญให้ทานประเภทสังฆทาน โดยที่ได้สร้างโบสถ์ถวายเป็นสมบัติส่วนรวมของสงฆ์ มิได้ถวายเฉพาะเจาะจงแก่ภิกษุรูปใด และสังฆทานนี้ พระพุทธองค์ทรงสรรเสริญว่า มีผลมากมายมหาศาลยิ่งกว่าการให้ทานเฉพาะเจาะจงแก่ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง

4.5.2.2 ความสำคัญของการถวายทานด้วยจิตศรัทธาเลื่อมใส

ในทานสูตร อังคุตตรนิกาย ฉักกนิบาต ปฐมปิณฑาสก (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 22: 486-488) แสดงความสำคัญของการให้ทานด้วยจิตเลื่อมใสเช่นกัน โดยเน้นว่าจะต้องมีจิตเบิกบานทั้งก่อนให้ ขณะให้ และหลังให้

ในวรรณกรรมอานิสงส์ แนวคิดเรื่องความสำคัญของการให้ทานด้วยจิตเลื่อมใสก็เน้นเช่นกัน เช่น ในอานิสงส์สร้างพระพุทธรูป ฉบับวัดควนคำม้า (ชปีนะ ปิ่นเงิน, 2548: 351) กล่าวถึงอานิสงส์อันไพบูรณ์ของทานที่เกิดจากการให้ด้วยจิตยินดีเลื่อมใส แม้สิ่งที่ให้จะประณีตหรือไม่ก็ตาม

อันว่าบุคคลผู้ใดแล ได้ให้ทานเป็นอันถ้อยชอบก็ดี อันเป็นประณีตดีงามก็ดี ด้วยใจอันฝังเชื่อเลื่อมใสยินดีแท้แลน้อมให้อย่างวัตถุไทยทานอันนั้นเป็นทานดั่งอื่น แม้นคำมักคำปรารภนาหากมีด้วยประการสันใด ก็เที่ยงจักสมริทธิบวรมวลแก่ผู้นั้นเที่ยงแท้ชะแลฯ

ในอานิสงส์ข้าวจี (พระราชสารธรรมมุนี, 2545 ก: 136) กล่าวถึงความสำคัญของจิตที่บริสุทธิ์ใน 3 ขณะ

คำว่าบุญนั้น ว่าโดยเหตุ เป็นเครื่องชำระใจให้บริสุทธิ์จากโลกิกรรหลง ว่าโดยผลเป็นชื่อของความสุข บุญที่ว่านี้ บุรุษและสตรีควรทำบ่อยๆ และให้พอใจ พึงยินดีในการทำบุญนั้นๆ โดยลักษณะ 3 คือ 1. ปุพพเจตนา ก่อนที่จะทำบุญระลึกตริกตรองเหตุผล ทั้งอัฐภาพของตนและทรัพย์สมบัติอันตนครอบครองอยู่ ทั้ง 2 นี้จะให้ความดีเพียงแค่นั้น จะให้โทษเพียงไหน ทราบเหตุผลแล้วใครจะทำบุญ เป็นเจตนาต้น 2. มุญจเจตนา ขณะที่ให้ ยกไทยทาน กิติ กราบไหว้อยู่ก็ดี ไม่หวังโยในวัตถุทาน เรียกว่าเจตนาในขณะให้ 3. อปรปรเจตนา ให้ไปแล้วไม่ลืมทานที่ตนทำแล้วระลึกอยู่เสมอ เป็นเจตนาที่หลัง ถ้าบุรุษสตรีพร้อมด้วยเจตนาสามนี้ เรียกว่า ทำความพอใจในบุญ บุญที่สะสมขึ้นนั้นนำสุขมาให้

แนวคิดเรื่องความสำคัญของจิตที่เสื่อมใดยังมักนำเสนอผ่านเรื่องราวของตัวละครที่เป็นทุกตะเชื้อใจ โดยแสดงให้เห็นว่าทุกตะเชื้อใจนั้น แม้ไร้ทรัพย์ ได้ไทยธรรมมาไม่ประณีต ก็ตั้งใจถวายแต่ผู้เป็นทักษิไณยบุคคล หรือแม้ยากจนไม่มีอะไรจะถวาย แต่ก็มีศรัทธาเสื่อมใส ป่าวร้องเชื้อชวนคนทั้งหลายให้ทำทาน ก็จะได้รับอานิสงส์ผลอันไพบุลย์นับประมาณไม่ได้

4.5.2.3 การถวายทานเป็นเหตุให้เข้าถึงสมบัติทั้งสาม

ในอานิสงส์หลายเรื่องแสดงอานิสงส์ของท่านว่าจะส่งผลให้ได้เข้าถึงประโยชน์ทั้งสาม ได้แก่ มนุสสมบัติ สวรรคสมบัติ นิพพานสมบัติ ถวายทานแล้ว เมื่อมีชีวิตอยู่ ก็มีฐานะที่ดีขึ้น ครั้นตายไปแล้วก็ได้เกิดในสุคติ คือ เกิดเป็นเทวดาในสวรรคชั้นต่างๆ ไม่เกิดในอบายหรือทุคติ เมื่อจุติจากภพนั้นแล้วก็ได้เกิดเป็นมนุษย์ เป็นผู้มีทรัพย์ มีฐานะ เกิดเป็นจักรพรรดิ เกิดเป็นกษัตริย์ เวียนแต่ในสุคติ กระทั่งสุดท้ายได้บรรลุธรรม

ในสี่เสนาปติสูตร อังคตตรนิกาย ปัญจกนิบาต ปฐมปณณาสก (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 22: 54-56) กล่าวว่า ผลแห่งการให้ทานแก่ผู้เป็นทักษิไณยบุคคล คือ การเป็นที่รักของชนหมู่มาก และเจริญในสวรรคสมบัติ หรือในจุฬัมมวิภังคสูตร มัชฌิมนิกาย อุปริปณณาสก (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 14: 353-354) ได้

กล่าวถึงอานิสงส์แห่งการให้ทานแก่สมณะหรือพร้าหมณ์ว่าจะทำให้ได้บังเกิดในสวรรค์ เมื่อมาเป็นมนุษย์ก็จะเป็นผู้มีโภคะมาก

อานิสงส์ที่แสดงแนวคิดว่าผู้ให้ทานจะได้เข้าถึงสวรรค์สมบัติ ได้เสวยความสุขในภพสวรรค์ ต่อมาได้เน้นในคัมภีร์**วิมานวัตถุ** ขุททกนิกาย ซึ่งแสดงวิมานของเหล่าเทวดาและเทพธิดาทั้งหลายที่เป็นผลจากการให้ทานอย่างใดอย่างหนึ่ง และผลของทานนั้น ในหลายๆ เรื่องก็จะสอดคล้องกันกับสิ่งที่ให้ เช่น ถวายตั้งถวายเตียง ก็ได้วิมานที่งดงาม ถวายน้ำก็ได้วิมานมีสระน้ำหรือวิมานรูปเรือ ถวายประทีปบูชา ทำให้มีรูปงาม รัศมีกายรุ่งเรือง หรือว่ามีสมบัติทิพย์ล้วนเป็นสี่เหลี่ยม เช่น ผ้าเหลือง ธงเหลือง มีกายลูบไล้ด้วยจันทน์เหลือง ทัดดอกอุบลเหลือง ฯลฯ เพราะได้ถวายดอกบวบขมซึ่งมีสี่เหลี่ยมบูชาพระบรมสารีริกธาตุ (วิมานวัตถุ ปุสฺสวิมาน, 2536: 382-383) แนวการเล่าเรื่องก็คือ พระโมคคัลลานะ พระอรหันต์องค์อื่น พระพุทธเจ้า หรือพระอินทร์ได้ชมหรือทอดพระเนตรเห็นวิมานของเทวดาหรือเทพธิดา จึงถามว่า ได้ทำกรรมอะไรมา จึงได้เสวยวิมานนั้นๆ เทวดาหรือเทพธิดาก็จะตอบถึงบุญทานที่ตนได้กระทำ

อย่างไรก็ตาม ข้อแตกต่างสำคัญประการหนึ่งในการแสดงอานิสงส์ของทานในคัมภีร์**วิมานวัตถุ**และวรรณกรรมอานิสงส์ของไทย กับพระสูตรที่แสดงเรื่องทานคือ เมื่อแสดงอานิสงส์ของการให้ทานว่าส่งผลให้เกิดในสวรรค์ **วิมานวัตถุ**และวรรณกรรมอานิสงส์มักไม่มีใครเน้นให้เห็นความสำคัญเรื่องความบริสุทธิ์แห่งศีลของทายกผู้ให้ทานนัก มักแสดงเพียงว่า ทายกให้ทานอย่างใดอย่างหนึ่งเพียงครั้งเดียว ก็ได้เสวยผลไปบังเกิดในสวรรค์ ซึ่งแตกต่างจากที่ปรากฏใน**ทักษิณาวិภังคสูตร** มัชฌิมนิกาย อุปริปณณาสก ที่กล่าวถึงความบริสุทธิ์ของทักษิณาหรือ**ขานุสโสณิสสูตร** อังคุตตรนิกาย ทสกนิบาต จตุตถปณณาสก พระพุทธเจ้าทรงแสดงว่า ทายกผู้ให้ทานแต่ไม่ได้มีศีลบริสุทธิ์ แม้ให้ทานอันประณีตแล้วก็อาจไปกำเนิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน โดยยังคงจะได้รับผลแห่งทานที่ได้กระทำไว้ ส่วนทายกที่มีศีลบริสุทธิ์ ให้ทานอันประณีตแล้วก็จะไปกำเนิดเป็นมนุษย์หรือกำเนิดในเทวโลก

พร้าหมณ์ บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นผู้ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุดเท็จ พุดส่อเสียด พุดคำหยาบ พุดเพ้อเจ้อ เพ่งเล็งอยากได้ของเขา มีจิตพยาบาท เป็นมิจฉาทิฎฐิ บุคคลนั้นให้ข้าว น้ำ ผ้า ยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก และเครื่องประทีปแก่สมณะหรือพร้าหมณ์ หลีกจากตายแล้ว เขาย่อมไปเกิดในกำเนิดแห่งม้า ... หลังจากตายแล้ว เขาย่อมไปเกิดในกำเนิดแห่งโค ... หลังจากตายแล้ว เขาย่อมไปเกิดในกำเนิดแห่งสุนัข... ได้อาหาร น้ำ ดอกไม้ และเครื่องประดับต่างๆ ในกำเนิดแห่งสุนัขนั้น

...

อนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ ๔๗๕ เป็น สัมมาทิฐิ บุคคลนั้นให้ข้าว น้ำ ผ้า ยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก และเครื่องประทีปแก่สมณะหรือพราหมณ์ หลังจากตายแล้ว เขาย่อมเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับเทวดา และได้กามคุณ 5 อันเป็นทิพย์ในเทวโลกนั้น

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 24: 327-328)

นอกจากทานจะเป็นเหตุให้เข้าถึงมनुสสมบัติและสวรรค์สมบัติแล้ว ยังเป็นปัจจัยให้ได้เข้าถึงนิพพานสมบัติด้วย เพราะผู้ให้ทานย่อมเป็นที่รักของสัตว์บุรุษผู้มีปัญญา และจะได้ฟังธรรมจากสัตว์บุรุษนั้น จนกระทั่งรู้ชัดธรรมทั้งปวง และได้นิพพาน ดังปรากฏในทานานิสังสสูตร อังคุดตรนิกาย ปัญจกนิบาต ปฐมปณณาสก แสดงว่า

ผู้ให้ทานย่อมเป็นที่รักของคนหมู่มาก
 ชื่อว่าดำเนินตามธรรมของสัตว์บุรุษ
 สัตว์บุรุษทั้งหลายผู้สงบ ผู้สำรวจอินทรีย์
 ประพฤติพรหมจรรย์
 ย่อมคบหาผู้ให้ทานทุกเมื่อ
 สัตว์บุรุษเหล่านั้นย่อมแสดงธรรม
 เป็นเครื่องบรรเทาทุกข์ทั้งปวงแก่เขา
 เขารู้ชัดธรรมนั้นแล้ว
 เป็นผู้ไม่มีอาสวะ บริณิพพานในโลกนี้

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 22: 57)

อานิสงส์ของทานซึ่งให้ผลข้ามภพชาติตราบจนบรรลุนิพพานเป็นแนวคิดที่ปรากฏเด่นชัดในคัมภีร์**อปทาน** แสดงให้เห็นผลของทานข้ามภพข้ามชาติจนถึงบรรลุธรรม ผ่านการแสดงประวัติของพระอรหันตสาวก การถวายทานแด่พระอดีตพุทธเจ้าองค์ใดองค์หนึ่ง ถือเป็นจุดเริ่มต้นของการตั้งปณิธานและสั่งสมบุญบารมีเพื่อการบรรลุธรรม ผลของการให้ทานทำให้เกิดแต่ในสุคติ และสั่งสมบารมีเรื่อยไปจนกระทั่งได้บรรลุอรหันต์ในชาติสุดท้ายในสมัยของพระพุทธเจ้าโคดม เช่น *ผลทายกเถราปทาน* (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 32: 287) พระผลทายกเถระ ถวายเมล็ดบัวขาวแด่พระปฐมุตตระ จากนั้นก็ได้เกิดแต่ในสุคติและบำเพ็ญบารมีเรื่อยมา จนสำเร็จเป็นพระอรหันตสาวกในที่สุด

แนวคิดนี้ตรงกับอานิสงส์หลายเรื่องซึ่งแสดงอดีตชาติของพระอรหันต์ การทำทานของท่านเหล่านั้นได้ให้อานิสงส์อันประเสริฐ และเป็นปัจจัยให้ถึงการบรรลุธรรมในที่สุด เช่น การถวายยารักษาโรค หรือเวชภัณฑ์ในอดีตชาติของท่านพระพากุลเถระ การถวายข้าวมธุปายาส ข้าวยาคุในอดีตชาติของท่านพระอัญญาโกณฑัญญะ การถวายธรรมาสน์ คัมภีร์ธรรมในอดีตชาติของพระสารีบุตร เป็นต้น

4.5.2.4 การอุทิศผลทานแก่เปรตหรือผู้ล่วงลับ

ในวรรณกรรมอานิสงส์ จะพบแนวคิดเรื่องการทำทานแล้วอุทิศให้ผู้ตาย ได้พ้นจากทุกข์ ซึ่งมักพบในอานิสงส์ประเภทอานิสงส์งานศพ หรือเกี่ยวข้องกับการศพ แนวคิดเรื่อง การทำทานอุทิศผลแก่เปรตหรือผู้ล่วงลับนี้เป็นแนวคิดเด่นในคัมภีร์**เปตวัตถุ** และปรากฏในพระสูตร เช่น *ชานุสโสณิสสูตร* ชานุสโสณิพราหมณ์กราบทูลถามพระพุทธเจ้าถึงการทำบุญอุทิศกุศลแก่ผู้ ที่ล่วงลับว่าจะเกิดผลสมดังเจตนาหรือไม่ และหากญาติที่ล่วงลับแล้วไม่อยู่ฐานะจะรับส่วนบุญนั้น ได้ บุญนั้นจะสูญหายไปหรือไม่ หรือตกแก่ผู้ใด แนวคิดนี้พบในอานิสงส์ประเภทอานิสงส์งานศพ หรือการทำบุญที่เนื่องด้วยญาติผู้ล่วงลับ เช่น *อานิสงส์ทำบุญอุทิศให้ผู้ตาย (เปรต)* (ธ. ธรรมสารี, ม.ป.ป.: 445) และ*อานิสงส์ทำบุญ 7 วัน (สัตตมวาร)* (ธ. ธรรมสารี, ม.ป.ป.: 279) มีแนวคิดที่มาจาก *ชานุสโสณิสสูตร*

ทานที่เราทำต้องลงทุนจำนวนมากและอุทิศกุศลให้ผู้ตาย แต่ผู้ตายไม่ อยู่ในฐานะที่จะรับได้ เช่นเกิดเป็นมนุษย์ อย่างนี้จะมีไฉ่ผลหรือ ไม่ไฉ่ผล พระ สัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า “ผู้ให้ยอมไม่ไฉ่ผล” หมายความว่า เมื่อไม่มีผู้ตาย คนใดได้รับ ผลกุศลบุญนั้นเป็นของผู้ให้ทาน ไม่เสียผลแต่อย่างใด

(ธ. ธรรมสารี, ม.ป.ป.: 279)

ในอานิสงส์**ญาติคุณ** และ**เปตพลี** (บุญคิด วัชรศาสตร์, 2544) เรื่องเปรต ญาติพระเจ้าพิมพิสารซึ่งพ้นจากการเสวยทุกข์อันเกิดจากลอบกินของที่จะถวายพระภิกษุได้ เพราะพระเจ้าพิมพิสารถวายทานแล้วอุทิศกุศลให้ ปรากฏใน**ติโรกฐาทสูตร** ขุททกนิกาย ขุททก ปาฐะ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 25: 15-17) และ**อรรถกถาธรรมบท** ยมก วรรคที่ 1

เปรตเหล่านั้น เมื่อพระตถาคตเสด็จอุบัติแล้ว, เมื่อพระเจ้าพิมพิสาร ถวายทานในวันต้น. เปล่งเสียงร้องนำกลัว แสดงตนแก่พระราชาในสวนราตรี แล้ว, รุ่งขึ้น ท้าวเธอเสด็จมาสู่เวฬุวัน กราบทูลเรื่องนั้นแก่พระตถาคต.

พระศาสดาตรัสว่า “มหาบพิตร ในที่สุด 92 กัลป์ แต่กัลป์นี้ไป ในกาล แห่งพระพุทธเจ้าพระนามว่าผู้สละ พวกเปรตนั้นเป็นพระญาติของพระองค์ กิน อาหารที่เขาถวายภิกษุสงฆ์ เกิดในเปตโลกแล้วท่องเที่ยวอยู่ ได้ทูลถาม พระพุทธเจ้าหลายพระองค์ที่เสด็จอุบัติขึ้น มีพระกกุสันธะเป็นอาทิ อัน พระพุทธเจ้าเหล่านั้นตรัสบอกคำนี้ๆ แล้ว หวังเฉพาะทานของพระองค์ตลอด กาลเท่านั้น. วานนี้เมื่อพระองค์ทรงถวายทานแล้ว ไม่ได้รับส่วนบุญ จึงได้ทำ อย่างนั้น.” พระราชาทูลถามว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็เมื่อหม่อมฉันถวาย ทานแม้ในบัดนี้ เปรตเหล่านั้นจักได้รับหรือ?”

พระศาสดาตรัสว่า “ได้ มหาบพิตร” พระราชาทรงนิมนต์ภิกษุสงฆ์ มี พระพุทธเจ้าเป็นประมุข ถวายมหาทานในวันรุ่งขึ้นแล้ว ได้พระราชทานส่วน บุญว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอข้าวน้ำอันเป็นทิพย์ จงสำเร็จแก่พวกเปรต เหล่านี้ แต่มหาทานนี้.” ข้าวน้ำอันเป็นทิพย์เกิดแล้วแก่เปรตเหล่านั้น เช่นนั้น เทียว. รุ่งขึ้น เปรตเหล่านั้นเปลือยกายแสดงตนแล้ว. พระราชาทูลว่า “วันนี้ พวกเปรตเปลือยกายแสดงตน พระเจ้าข้า.” พระศาสดาตรัสว่า “มหาบพิตร พระองค์มิได้ถวายผ้า.”

รุ่งขึ้น พระราชาถวายผ้าจีวรทั้งหลายแก่ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็น ประมุขแล้ว ทรงให้ส่วนบุญว่า “ขอผ้าอันเป็นทิพย์ทั้งหลายจงสำเร็จแก่เปรต เหล่านี้ แต่จีวรทานนี้เกิด.” ในขณะนั้นเอง ผ้าทิพย์เกิดขึ้นแก่เปรตเหล่านั้น แล้ว. เปรตเหล่านั้นละอิตภาพของเปรต ดำรงอยู่โดยอิตภาพอันเป็นทิพย์แล้ว. พระศาสดา เมื่อจะทรงทำอนุโมทนา ได้ทรงทำอนุโมทนาด้วยติโรกฐตสูตรว่า “ติโรกฐเตสุ ติฏฐันตติ” เป็นอาทิ. ในที่สุดอนุโมทนา ธรรมาภิสมัยได้มีแก่สัตว์ แปรตหมื่นสี่พันแล้ว. พระศาสดา ครั้นตรัสเรื่องแห่งขุฎิล 3 ฟันองแล้ว ทรงนำ พระธรรมเทศนาแม่น้ำแล้ว ด้วยประการฉะนี้.

(มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2536 ก: 140-142)

4.5.2.5 การได้เกิดและบรรลุนิพพานในยุคพระศรีอารีย์

นอกจากการแสดงอันสงฆ์ว่าเป็นเหตุที่มาของมนุสสมบัติ สวรรคสมบัตินิพพานสมบัตินิพพานสมบัติ สามารถอุทิศให้เปรตพ้นจากทุกข์ได้แล้ว ยังมีแนวคิดว่าการให้ทานส่งผลให้ได้เกิด

และบรรลุลหรรณในสมัยของพระเมตไตรยพุทธเจ้า หรือพระศรีอาริย์ ซึ่งจะมาตรัสเป็นพระพุทธรูปใน
อนาคต ซึ่งพบในวรรณคดีและหลักฐานจารึกมากต่อมาก เช่น อานิสงส์สร้างศาลา ฅบับวัด
ทุงยู จ. เชียงใหม่

โย ชโน อันว่าคนผู้ได้สร้างศาลาแลขุดน้ำบ่อหือเป็นทานนั้นก็จักได้ฟัง
ธรรมในสำนักพระพุทธรูปเจ้าตนชื่อว่าเมตไตรยสัมมาสัมพุทธะนั้นแล้วก็จักได้บวชใน
ศาสนาพระพุทธรูปเจ้าเมตไตรยสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นแล้วเมื่ออายุฉิบก็จักได้ถึง
อรหันตผลก็จักมีในสำนักพระพุทธรูปเมตไตรยเจ้าบ่ออย่าชะแลฯ

(ขับนะ ปินเงิน, 2548: 404)

ในอานิสงส์ถวายผ้าอาบน้ำฝน นางวิสาขาถวายผ้าอาบน้ำฝนแด่
พระพุทธรูปเจ้าและพระภิกษุทั้งหลายแล้วกราบทูลถึงอานิสงส์ ทรงแสดงเรื่องของหญิงเชษฐใจชื่อ
นางอมัยทาสี ในสมัยพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า นางเห็นคนทั้งหลายนำผ้าอาบน้ำฝนไปถวายแด่
พระภิกษุสงฆ์ ก็เกิดความเลื่อมใสปรารถนาจะทำบุญบ้าง แต่ด้วยเป็นคนยากไร้ขัดสน จึงถึงกับ
ต้องสละผ้าห่มของตน แล้วนุ่งห่มใบไม้แทน ทำความสะอาดผ้าห่มนั้นแล้วจึงนำไปถวาย ตั้งความ
ปรารถนาว่า

ด้วยอานิสงส์ที่ตนได้กระทำบุญในคราวครั้งนี้ ขึ้นชื่อว่าความยากจน
เชษฐใจไร้ทรัพย์อย่าได้มีในชาติต่อ ๆ ไป จนถึงพระนิพพาน และขอให้พบพระ
ศาสนาพระศรีอริยเมตไตรย เมื่อคำปรารถนาของนางจบลงแล้ว เทวดาทั้งหลายก็
ซ้องสาธุการสนั่นหวั่นไหว

(<http://www.84000.org/anisong.html>)

หลังจากถวายทานนั้นแล้ว 7 วัน พระเจ้าพันธุมหาราชทอดพระเนตรเห็น
นางอมัยทาสีขณะกำลังหาบฟืนมาในระหว่างทาง ก็เกิดจิตประติพัทธ์ จึงอภิเษกนางให้อยู่ใน
ตำแหน่งอัคมเหสี ครั้นสิ้นชีวิตแล้ว นางได้ไปเกิดบนสวรรค์มีวิมานทองสูง 15 โยชน์ มีนางฟ้าสาม
พันเป็นบริวาร และในชาติสุดท้ายนางจะได้เกิดในศาสนาพระศรีอริยเมตไตรย ได้บรรลุลหรรณพิเศษ
ตามที่ตั้งปรารถนาไว้

เรื่องพระศรีอาริย์หรือพระเมตไตรยพุทธเจ้า ปรากฏในจักกวัตติสูตร
ที่ขนิภาย ปาฎิกวรรค พระพุทธรูปเจ้าทรงพยากรณ์การเสด็จอุบัติ การตรัสรู้และประกาศพระศาสนา
ของพระพุทธรูปเจ้านามว่า เมตไตรยในอนาคตภายหลังจากสิ้นพระศาสนาของพระองค์

ความปรารถนาที่จะได้เกิดในสมัยของพระพุทธเจ้าผู้จะเสด็จมาตรัสใน
อนาคตปรากฏในคัมภีร์**พุทธวงศ์** เช่น **โกณฑัญญพุทธวงศ์** (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539
เล่ม 33: 599) เมื่อพระโกณฑัญญพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ว่าพระเจ้าวิชิตาวี จะได้ตรัสรู้เป็น
พระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าโคตมะ ในกัปอันนับประมาณมิได้จากกัปนั้นไป มหาชน พร้อมทั้ง
เทวดาและสัตว์ทั้งหลายในหมื่นจักรวาลซึ่งได้ฟังพุทธพยากรณ์นั้นต่างก็ปีติยินดี ต่างเปล่งเสียงให้
ร้อง ปรบมือ ร่าเริง ประนมมือนมัสการว่า

- [19] ‘ถ้าเราทั้งหลายจักพลาดศาสนาของพระโลกนาถพระองค์นี้
เราทั้งหลายก็จักพร้อมหน้าหน่อพุทธางกูรนี้ในอนาคตกาล
- [20] มนุษย์ทั้งหลายเมื่อจะข้ามแม่น้ำ พลาดท่าเฉพาะหน้าแล้ว
ก็ยึดเอาท่าถัดจึงข้ามแม่น้ำใหญ่ไป ฉนใด
- [21] เราทั้งหมดก็ฉนนั้นเหมือนกัน
ถ้าพลาดพระชินเจ้าพระองค์นี้
ก็จักพร้อมหน้าหน่อพุทธางกูรนี้ในอนาคตกาล’

คัมภีร์**พุทธวงศ์**ยังได้กล่าวถึง “พระเมตไตรย” หรือพระศรีอาริย์ไว้ใน
พุทธปกิณณกัณฑ์ ว่า

- [18] ในภัทรกัปนี้ได้มีพระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นผู้นำ 3 พระองค์
คือพระกกุสันธะ 1 พระโกนาคมนะ 1
พระกัสสปะ ผู้ทรงเป็นผู้นำ 1
- [19] บัดนี้ เราเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
และพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่าเมตไตรยจักมี (ในอนาคต)
แม้พระพุทธเจ้า 5 พระองค์ ก็ทรงเป็นนักปราชญ์อนุเคราะห์สัตว์โลก

จากความใน**พุทธวงศ์**นี้แสดงให้เห็นความคิดเรื่องการตั้งความปรารถนาที่จะได้เกิดใน
สมัยของพระพุทธเจ้าที่จะเสด็จมาตรัสในอนาคต และพระเมตไตรยพุทธเจ้า ซึ่งจะมาตรัสเป็น
พระองค์สุดท้ายในภัทรกัปนี้ต่อจากพระโคตมพุทธเจ้า อย่างไรก็ตาม ในพระสูตรต่างๆ ยังไม่มีการ
แสดงอานิสงส์ของท่านว่าจะเป็นเหตุให้ได้เกิดในสมัยพระเมตไตรยพุทธเจ้า ทั้งความในคัมภีร์
พุทธวงศ์ก็มีได้ให้รายละเอียดอะไรใดๆ เกี่ยวกับ “วิธีการ” ที่จะได้ไปเกิดในสมัยของพระพุทธเจ้า
ในอนาคต หรือเมตไตรยพุทธเจ้าจะต้องทำประการใด

ขณะที่ในสังคมวัฒนธรรมไทย ความปรารถนาที่จะได้เกิดในสมัยพระเมตไตรยพุทธเจ้า หรือพระศรีอาริย์ ซึ่งประกอบสัมพันธ์กับความเชื่อเรื่องอายุพระศาสนา 5,000 ปี เป็นเรื่องที่เน้นมาก เป็นแนวคิดที่สำคัญและมีอิทธิพลอย่างยิ่งในการเป็น “แรงบันดาลใจ” ในการประกอบบุญ กิริยาต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการให้ทานดังที่ปรากฏชัดเจนในวรรณกรรมอานิสงส์ รวมถึงการพึ่ง เทศน์และการแต่ง **เวสสันดรชาดกหรือมหาชาติ** ซึ่งจะได้กล่าวต่อไปในบทที่ 5

4.5.3 ที่มาของเรื่องเล่าต่างๆ ในวรรณกรรมอานิสงส์

เรื่องที่แสดงในคัมภีร์อานิสงส์จำนวนมากมีที่มาจากเรื่อง ตอน อนุภาค หรือตัวละครที่ปรากฏในพระสูตร พระวินัย คัมภีร์ต่างๆ อันเนื่องด้วยพระไตรปิฎก เช่น **อรรถกถาธรรมบท อรรถกถาอปทาน** ซึ่งผู้แต่งมักมิได้ระบุหรืออ้างอิงว่ายกมาจากคัมภีร์ใด เรื่องที่มีที่มาจากพระไตรปิฎกและคัมภีร์ที่เนื่องด้วยพระไตรปิฎก

4.5.3.1 เรื่องที่ยกมาโดยไม่ตัดแปลงเรื่องและตัวละคร

เรื่องชานุสโสณิพราหมณ์ ผู้กราบทูลถามพระพุทธเจ้าถึงการทำบุญอุทิศแก่ผู้ล่วงลับ ในอานิสงส์ *ญาติกุณ* (บุญคิด วัชรศาสตร์, 2544) มาจากชานุสโสณิสูตตร อังคุดตตนิทาย ทสกนิบาต จตุตถปัณณาสก์ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 24: 326) ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงแสดงว่าเฉพาะผู้เข้าถึงเปรตวิสัยเท่านั้นที่ได้รับส่วนกุศลจากผลแห่งทานที่ญาติอุทิศให้ ส่วนสัตว์ในกำเนิดภพภูมิอื่นย่อมมี “อาหาร” ของตน

บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ฆ่าสัตว์ ฯลฯ เป็นมิชฉาปฏิฆะ หลังจากตายแล้ว เขาย่อมไปเกิดในภูมิแห่งเปรต เลี้ยงอัตภาพอยู่ในภูมิแห่งเปรตนั้น ดำรงอยู่ในภูมิแห่งเปรตนั้นด้วยอาหารของเหล่าสัตว์ผู้เกิดในภูมิแห่งเปรต หรือเลี้ยงอัตภาพอยู่ในภูมิแห่งเปรตนั้น ดำรงอยู่ในภูมิแห่งเปรตนั้นด้วยปัตติทานมัยกุศลจากมนุษย์โลกนี้ที่มีมิตร อำมาตย์หรือญาติสาโลหิตของตนอุทิศให้

พราหมณ์ ภูมิที่ทานสำเร็จแก่สัตว์ผู้ดำรงอยู่ นี้แลเป็นฐานะ

เรื่องอดีตกรรมของพระอัญญาโกณฑัญญเถระ เป็นกฎุมพีที่ซื้อมหากาลถวายข้าวในนาของตนเป็นทานถึง 9 ครั้งในสมัยพระพุทธเจ้าวิปัสสี ใน *อานิสงส์เอาบุญลาน* (พระราชาสารธรรมมูณี, 2545 ก: 44) และเรื่องการทำบุญลาน (ศาสด, 2550: 214-216) มีที่มาจาก *อรรถกถาอัญญาโกณฑัญญเถราปทาน* และเรื่องกสิพราหมณ์ หรือกสิการทวาชพราหมณ์ ซึ่งพบ

ในกสิสูตร สังยุตตนิกาย สคาถวรรค พราหมณสังยุตต์ และกสิการทวาชสูตร ขุททกนิกาย
 สุตตนิบาต

ลำดับนั้น กสิการทวาชพราหมณได้ทูลพระผู้มีพระภาคด้วยคาถาว่า

- [76] ท่านปฏิญญาว่าเป็นชาวนา
 แต่ข้าพเจ้าไม่เห็นสัมภาระแห่งการไถของท่านเลย
 ท่านผู้เป็นชาวนา ข้าพเจ้าถามแล้ว
 ขอจงบอก ข้าพเจ้าจะรู้สัมภาระแห่งการไถของท่านได้อย่างไร
- [77] (พระผู้มีพระภาคตรัสตอบดังนี้)
 ศรัทธาเป็นพืช ความเพียรเป็นฝน
 ปัญญาของเราเป็นแอกและไถ หิริเป็นงอนไถ
 ใจเป็นเชือก สติของเราเป็นผาลและประดัก
- [78] เราคุ้มครองกาย คุ้มครองวาจาได้แล้ว
 สำรวมในการบริโภคอาหาร
 เราตายหน้า (คือวาจาลับปลับ) ด้วยคำสัตย์
 ไสรัจจะของเราช่วยทำงานให้สำเร็จ
- [79] ความเพียรของเราช่วยนำธูระไป
 ให้ถึงความเกษมจากโยคะ นำไปไม่ถอยหลัง
 นำไปถึงที่ซึ่งบุคคลไปแล้วไม่เคยรำไค
- [80] เราไถนาอย่างนี้
 นาที่เราไถนั้นมีผลเป็นอมตะ
 บุคคลครั้งไถนาอย่างนี้แล้ว
 ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 25: 518)

เรื่องเปรตญาติพระเจ้าพิมพิสาร ในอนิสงส์สัญญาติคุณ (บุญคิด วัชร
 ศาสตร์, 2544) มีที่มาจากติโรกฐทวาชสูตร ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ และอรรถกถาธรรมบท ยมก
 วรรคที่ 1 (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2536 ก: 140-142)

เรื่องมฆมาณพพร้อมสหยาจรวม 33 คน ร่วมกันบำเพ็ญประโยชน์แก่
 สาธารณะ เช่นในอนิสงส์สร้างถนน (ทวี เขื่อนแก้ว, 2546 ไม่มีเลขหน้า) และเรื่องการสร้างถนน

หนทาง (ศาสดัต, 2550: 122-124) มาจาก**อรรถกถาธรรมบท** อภิปรมาทวรรคที่ 2 (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2536: 359-370)

เรื่องนายสุมนมาลาการ ผู้รักษาอุทยานของพระเจ้าพิมพิสารถวายดอกมะลิแด่พระพุทธเจ้า ใน**อนิสงส์ถวายดอกไม้ธูปเทียน** (<http://www.84000.org/anisong.html>) มาจาก**อรรถกถาธรรมบท** พาลวรรคที่ 5 (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2537 ก: 204-212)

เรื่องนางปุลณทาสีถวายข้าวแด่พระพุทธเจ้า ใน**อนิสงส์ข้าวจี** (พระราชสารธรรมมุนี, ก: 139-140) และ**อนิสงส์ทานข้าวใหม่** (บุญคิด วัชรศาสตร์, 2544) มีที่มาจาก**อรรถกถาธรรมบท** โภธวรรคที่ 17 (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2537 ข: 457-461)

เรื่องบุญกรรมของเมณฑกเศรษฐี ในสมัยพระวิปัสสีพุทธเจ้า ได้สร้างศาลารายและธรรมาสน์ประดับด้วยแพะทองคำอันวิจิตร จึงได้มาเกิดเป็นเศรษฐี ใน**อนิสงส์สร้างธรรมาสน์** (พระราชสารธรรมมุนี, 2545 ก: 217-218) และ**เรื่องการถวายธรรมาสน์** (ศาสดัต, 2550: 52-53) มาจาก**อรรถกถาธรรมบท** มลวรรคที่ 18 (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2537 ค: 47-49)

เรื่องบุญกรรมของโชติกเศรษฐี ผู้ถวายวิหารทานแล้วจึงได้มาเกิดเป็นเศรษฐี ใน**อนิสงส์สร้างวิหารเป็นทาน** ฉบับวัดนันทาราม จ. เชียงใหม่ (ชัปนะ ปิ่นเงิน, 2548: 375) มีที่มาจาก**อรรถกถาธรรมบท** พรหมณวรรคที่ 26 (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2537 ค: 519-533)

4.5.3.2 เรื่องที่ยกมาโดยตัดแปลงเรื่องและตัวละคร

ใน**อนิสงส์สร้างวัด** ฉบับวัดเจติยหลวง จ. เชียงใหม่ (ชัปนะ ปิ่นเงิน, 2548: 335) มีเรื่องพระพากลเถระ ภิกษุผู้เลิศในทางมีอาพาธน้อย ซึ่งเมื่อครั้งเป็นเด็กถูกปลาชุกกลืนลงท้อง แต่ไม่ตาย ภายหลังได้บวชสำเร็จเป็นพระอรหันต์องค์หนึ่ง เรื่องนี้พบใน**อรรถกถาพากลเถรปาทาน** กล่าวว่า ในสมัยพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าอนิมทัสสี ท่านพระพากลเถระบวชเป็นฤๅษี ได้ปรุรงยาแก้อาพาธโรคลมถวายแด่พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ต่อมาในสมัยพระพุทธเจ้าปทุมุตตระ ได้ตั้งปณิธานที่จะบำเพ็ญบารมี ปรารถนาจะได้เป็นภิกษุผู้เลิศในทางมีอาพาธน้อย กระทั่งสมัยพระพุทธเจ้าวิปัสสีจึงได้รับพุทธพยากรณ์ ในสมัยพระโคตมพุทธเจ้าท่านจึงได้เป็นพระอรหันต์ผู้เลิศในหมู่ภิกษุทั้งหลายด้วยมีโรคอาพาธน้อย เป็นผลจากการถวายโอสถแด่พระพุทธเจ้าอนิมทัสสีแต่ปางก่อน

ทว่าเรื่องพระพากลเถระใน**อนิสงส์สร้างวัด** มีรายละเอียดต่างออกไปคือ แทนที่จะกล่าวว่าพระเถระมีอาพาธน้อยเป็นผลจากการถวายโอสถแด่พระพุทธเจ้าอนิมทัสสี กลับเล่าว่าท่านมีอาพาธน้อยด้วยเพราะ**อนิสงส์**จากการสร้างเว็จถวายภิกษุรูปหนึ่งในสมัยพระพุทธเจ้าปทุมุตตระ เหตุที่เป็นเช่นนี้เพราะ**อนิสงส์สร้างวัด**ต้องการแสดงให้เห็น**อนิสงส์**ของการสร้างห้องน้ำว่าทำให้เป็นผู้ไม่มีโรค จึงได้นำชื่อตัวละครและเรื่องของพากลเถระซึ่งเป็นอรหันต์

เอตทัคคะในทางมีอาพาธน้อยมาใช้ แล้วเปลี่ยนบุพกรรมของท่านจากเดิมที่เป็นการถวายโสดแก่พระพุทธรูป มาเป็นการสร้างเวจกุฎีแด่พระภิกษุแทน

ในอานิสงส์ทานหาคนตาย และอานิสงส์คนตาย เรื่องพระมหากลิทำศพนางเขมา ได้เรื่องมาจาก**อรรถกถาธรรมบท** ยมกวรรคที่ 1 (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2536 ก: 96-99) โดยเปลี่ยนชื่อตัวละครจาก “พระมหากาละ” เป็น “พระมหากลิ” หรือในบางสำนวนเป็น “พระมหาพลิ” เพิ่มบทบาทจากเดิมที่พระมหากาลเถระเพียงแต่พิจารณาอสุภชาของหญิงนางหนึ่งในป่าช้า มาเป็นว่าพระเถระเป็นประธานทำศพนางเขมา ชื่อ “เขมา” นี้ เดิมไม่มีปรากฏในเรื่องผู้แต่งได้นำชื่อของพระเขมาภิกษุณี ผู้ได้รับยกย่องว่ามีรูปโฉมงดงามและยึดมั่นในความงามของตน ปรากฏเรื่องในเขมาเถรียาปทาน มาเพิ่มเติมเข้าไป เพื่อให้เห็นความแปรปรวนไม่เที่ยงแท้ของสังขาร ความเป็นของไม่น่ารักน่าพิงใจของร่างกายชัดเจนขึ้น

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ชัดเจนถึงความสำคัญของพระไตรปิฎกและคัมภีร์ต่างๆ อันเนื่องด้วยพระไตรปิฎก แม้ว่าบุคคลทั่วไปอาจจะไม่ได้อ่านพระไตรปิฎกหรือคัมภีร์เหล่านั้นโดยตรง แต่เรื่องราวต่างๆ ในพระไตรปิฎกก็เป็นที่รับรู้และ “มีชีวิต” เช่นในกรณีของวรรณกรรมอานิสงส์นี้ ผู้แต่งซึ่งเป็นพระภิกษุหรือผู้มีความรู้ทางธรรมและบาลีได้นำเรื่องราวต่างๆ ในพระไตรปิฎกมาบรรจุลงในวรรณกรรมอานิสงส์ได้อย่างเหมาะสม

4.6 ความสัมพันธ์ระหว่างทานกับทานบารมีในวรรณกรรมอานิสงส์และปัญญาสชาดก

ในบทที่ 3 ผู้วิจัยได้กล่าวถึงความเชื่อมโยงกันระหว่างทานกับทานบารมีซึ่งสะท้อนจากชาดกเรื่องต่างๆ ใน**ปัญญาสชาดก** กล่าวคือ ชาดกที่พระโพธิสัตว์บริจาคทานอันอุกฤษฏ์ เป็นแรงบันดาลใจหรือเป็นแบบอย่างแก่การทำทานของบุคคลทั่วไป ให้ละคลายความตระหนี่ และมีศรัทธาในการทำทานเช่นเดียวกับพระโพธิสัตว์ เช่น *มหาสุรเสนชาดก* *วิริยบัณฑิตชาดก* นอกจากนี้ก็มีชาดกอีกกลุ่มใหญ่ที่มุ่งแสดงอานิสงส์ของทานต่างๆ ผ่านการบำเพ็ญทานบารมีของโพธิสัตว์เป็นจำนวนมาก โดยพระโพธิสัตว์ได้ถวายทานแก่พระพุทธรูปและพระสงฆ์ แล้วได้รับอานิสงส์อันประเสริฐในชาติต่างๆ จนได้บรรลุสัมพัณฺณุตตญาณ สำเร็จเป็นพระพุทธรูปในที่สุด อานิสงส์ของทานต่างๆ ที่นำเสนอใน**ปัญญาสชาดก** ได้แก่ การถวายภัตตาหารแก่พระปัจเจกพุทธรูป ใน *สิริบริชาดก* และ *กนกวรรณราชชาดก* การถวายผ้า ใน *จาคทานชาดก* *นรชีวกฐินทานชาดก* และ *อติเทวราชชาดก* การสร้างพระไตรปิฎก ใน *โบราณกบิลราชชาดก* การบูชาปฏิสังขรณ์พระพุทธรูป ใน *วัฏฏังคูลีราชชาดก* *เทวรุกขกุมารชาดก* และ *จันทเสนชาดก* การสร้างวิหารศาลา ใน *ธรรมราชชาดก* *ธรรมิกบัณฑิตราชชาดก* และ *สุทัสนชาดก* การปล่อยชีวิตสัตว์ ใน *จันทราชชาดก* และการถวายน้ำสรงแก่พระสงฆ์ ใน *ปุပ္ผชาดก*

ในวรรณกรรมอานิสงส์ มีอานิสงส์จำนวนมากที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง “อดีตนิทาน” คือเรื่องราวของพระองค์เองเมื่อครั้งยังเป็นพระโพธิสัตว์เสวยพระชาติบำเพ็ญบารมีและได้ถวายทานในสมัยพระอดีตพุทธเจ้า หรือพระปัจเจกพุทธเจ้า ซึ่งมีบางเรื่องตรงกับชาดกที่แสดงอานิสงส์ของท่านใน**ปัญญาสาชดก** เช่น **อานิสงส์ปิดทองพระพุทธรูป** (ธ. ธรรมศรี, ม.ป.ป.: 412-415) และเรื่อง**การปิดทองพระพุทธรูป** (ศาสดา, 2550: 111-113) ยกเรื่อง**วิริยบัณฑิตชาดก**จาก**ปัญญาสาชดก** ซึ่งพระโพธิสัตว์ได้ขายบุตรและภรรยาเพื่อนำไปซื้อทองมาปิดพระพุทธรูป เมื่อทองไม่พอก็เชือดเนื้อให้ทำลั๊กกะทำเป็นทองปิดพระพุทธรูปอีกจนสำเร็จ **อานิสงส์ไตรปิฎก** ฉบับวัดเมืองล้ง จ. เชียงใหม่ (ชันปะ ปิ่นเงิน, 2548: 85-93) **พระอานิสงส์สภาเทศนา แสดงอานิสงส์สร้างพระไตรปิฎก** ของปู่ แสงฉาย แสดงชาดกเรื่อง**โบราณกบิลราชชาดก** ครั้งพระโพธิสัตว์สร้างพระไตรปิฎกไว้ในพระศาสนาพระพุทธเจ้าโบราณโคตม

นอกจากนี้ ในวรรณกรรมอานิสงส์ ยังมีการเล่า “ชาดก” ซึ่งมีได้ปรากฏใน**ปัญญาสาชดก** ด้วย เช่น **อานิสงส์สร้างธรรมาสน์** ฉบับวัดศรีหมวดเกล้า จ. ลำปาง (ชันปะ ปิ่นเงิน, 2548: 333-336) เรื่องมีว่า อำมาตย์ผู้หนึ่งกระทำมณฑปถวายพระพุทธเจ้าเพื่อประทับเทศนาธรรม แล้วตั้งความปรารถนาขอให้ได้บวชในศาสนาของพระพุทธเจ้าอันจะมาตรัสในอนาคต และได้รู้รสพระธรรม ด้วยอานิสงส์จากการสร้างธรรมาสน์นั้น พระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงอดีตกรรมของพระองค์และอานิสงส์อันประเสริฐที่ได้รับจากการถวายธรรมาสน์ว่า ครั้งสมัยพระพุทธเจ้าเรวตะ ในสวามันทกัป พระองค์เสวยพระชาติเป็นโอรสพระยาวิมลราชชื่อว่า อติเทโวราช แห่งเมืองเทยวัตินคร ได้สร้างธรรมาสน์ด้วยจันทน์แดง ประดับด้วยแก้วเงินทอง และถวายโภชนาหารอันประณีตแด่พระเรวตพุทธเจ้า แล้วตั้งปรารถนาขอสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้า พระเรวตพุทธเจ้าทรงอนุโมทนาและตรัสพยากรณ์ ต่อมาพระโพธิสัตว์ได้รับอานิสงส์อันประเสริฐไพบารด้วยบุญที่ได้ถวายธรรมาสน์เมื่อจุติจากพระชาติเป็นอติเทโวราชนั้นแล้ว ได้เกิดในดุสิตสวรรค์ แล้วจึงมาเกิดเป็นโอรสกษัตริย์ในเมืองอโศกคันธินคร เมื่อพระบิดาสิ้นพระชนม์แล้วก็ได้สืบราชสมบัติ ในเวลานั้นมีปราสาททิพย์ผุดขึ้นจากแผ่นดิน ภายในประดับประดาอย่างงดงาม ล้วนไปด้วยผ้าทิพย์ มีนางสนมกำนัลเป็นบริวาร มีช้างแก้ว ม้าแก้ว โอรสแก้ว มณีแก้ว ผนแก้วเจ็ดประการตกเต็มท้องพระโรงทุกปี เสด็จไปยังทิศใดเหล่าเทพยดา อมนุษย์ และมหาชนทั้งหลายต่างก็พากันมาสักการบูชา ฯลฯ ทั้งนี้ก็เป็นอานิสงส์จากการถวายธรรมาสน์นั่นเอง เมื่อตรัสชาดกจบแล้วจึงทรงแสดงอริยสัจ และประชุมชาดก

เป็นสิ่งที่น่าสนใจตั้งคำถามอีกครั้งว่า เหตุใดผู้แต่งจึงนำพระอดีตชาติแห่งการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์มาแสดงอานิสงส์ของท่าน ดังที่ปรากฏใน**ปัญญาสาชดก**และวรรณกรรมอานิสงส์ดังที่กล่าวมานี้ แสดงว่าต้องมีความเชื่อมโยงกันระหว่างการบำเพ็ญ “ทานบารมี” หรือการ

ทำทานของพระโพธิสัตว์ผู้มุ่งหมายการบรรลุโพธิญาณเป็นพระพุทธรเจ้า ก็กับการทำทานของ พุทธศาสนิกชนทั่วไปทั้งหลาย

ใน**ปัญญาสชาดก**และวรรณกรรมอานิสงส์ พระโพธิสัตว์มักเป็นแบบอย่างและตัวอย่าง ของการกระทำทานและการได้รับอานิสงส์อันประเสริฐของท่าน ถึงแม้ว่าในการบริจาคทานของ พระโพธิสัตว์จะมุ่งตั้งความปรารถนาเพียงเพื่อให้บรรลุพระสัพพัญญุตญาณเท่านั้น อันแสดงให้เห็น ปณิธานอันยิ่งใหญ่มุ่งมั่นแน่วแน่ที่จะบำเพ็ญสมถิงสภารมีเพื่อโปรดสรรพสัตว์ทั้งหลายให้พ้น จากสังสารวัฏ แต่เพราะเหตุว่าการให้ทานเป็นกุศลกรรม ย่อมก่อให้เกิดกุศลวิบาก โลกียสุขสมบัติ ต่างๆ จึงเป็น “ผลพลอยได้” ที่พระโพธิสัตว์ย่อมจะได้รับ ซึ่งลักษณะเช่นนี้ก็พบในเรื่องราวของพระ โพธิสัตว์พระองค์อื่นๆ ใน**พระอนาคตวงศ์**ด้วย⁷

ในขณะเดียวกัน ก็มีชาดกและอานิสงส์หลายเรื่องที่พระโพธิสัตว์ตั้งความปรารถนาเพียง โลกียสุข พบในเรื่องที่พระโพธิสัตว์เป็นทศตะเข้ญใจ หรือใน**กนกวรรณราชชาดก** บ้านเมืองเกิด ทุพภิกขภัยฝนแล้ง พระโพธิสัตว์เป็นพระราชา ถวายทานแด่พระปัจเจกพุทธเจ้าแล้ว อธิษฐานขอ ความอุดมสมบูรณ์ให้เกิดมีขึ้นในแผ่นดิน

ด้วยเหตุนี้ การบริจาคทาน การได้รับผลแห่งทานของพระโพธิสัตว์ จึงสามารถเชื่อมโยงกับ การบริจาคทานหรือถวายทานของปุถุชนได้ คือ บางครั้งพระโพธิสัตว์หรือพระพุทธรเจ้าในฐานะ พระศาสดา ซึ่งเป็นผู้นำและแบบอย่างในการประพฤติปฏิบัติ ก็แสดงบทบาทเป็นบุคคลในอุดมคติ ที่กระทำ หรือตั้งปณิธาน ตั้งความปรารถนาในสิ่งที่สูงส่งหรือมากเกินกว่าคนทั่วไปจะสามารถ กระทำตามได้ ดังเช่นที่ปรากฏในชาดกที่พระโพธิสัตว์สละบุตรภรรยา เลือดเนื้อ ชีวิต เช่น **มหาสุ รเสนชาดก** เพื่อสร้างศรัทธา สร้างความมั่นคงใจ ขณะเดียวกัน บางครั้งพระโพธิสัตว์ก็เป็น ตัวแทนของปุถุชนธรรมดาทั่วไป ดังในเรื่องที่พระโพธิสัตว์เป็นทศตะคนเข้ญใจ เพื่อสื่อกับผู้อ่าน ผู้ฟังผู้เป็นปุถุชนว่า พระโพธิสัตว์เองก็เคยมีสถานภาพทางสังคม ระดับแห่งจิตและปัญญา ไม่ต่าง ไปจากปุถุชนทั้งหลาย หากแต่พระโพธิสัตว์ได้ตั้งปณิธานปรารถนา มีความมุ่งมั่นแน่วแน่ที่จะ บำเพ็ญตนเพื่อไปสู่เป้าหมายสูงสุดคือ พระโพธิญาณ การตรัสรู้ นิพพาน ความหลุดพ้น โดยใน ระหว่างหนทางแห่งการกระทำคุณความดี บำเพ็ญบารมี ก็ได้รับผลแห่งความดี ประสบความสุข ความเจริญไพบูลย์ทั้งโภคทรัพย์ อำนาจราชศักดิ์โดยตลอดด้วย จึงบุคคลทั้งหลายเมื่อได้เริ่มต้นที่ จะบำเพ็ญเพียรทำความดีแล้ว ก็ย่อมจะบรรลุถึงความสุขในระดับต่างๆ トラบจนกระทั่งถึง นิพพานได้เช่นเดียวกันกับพระโพธิสัตว์

เพราะฉะนั้น หากเชื่อมโยงการแสดงอานิสงส์ของท่านผ่านจริยาการบำเพ็ญทานบารมี ของพระโพธิสัตว์ที่พบใน**ปัญญาสชาดก**และวรรณกรรมอานิสงส์ดังที่กล่าวมานี้ กับเรื่องราวอัน

⁷ โปรดดูรายละเอียดในบทที่ 3 หน้า 158-161.

แสดงการบำเพ็ญบารมีโดยการให้สิ่งที่ให้ไต่ยากของพระโพธิสัตว์ ไม่ว่าจะเป็นการสละร่างกาย อวัยวะ ชีวิต บุตร ภรรยาที่พบใน**ปัญญาสาตก** หรือ**พระอนาคตวงศ์** ก็จะทำให้เห็นมโนทัศน์ในการสอนเรื่องทานและทานบารมีในวรรณคดีไทยพุทธศาสนาว่า พระโพธิสัตว์หรือพระพุทธเจ้าเป็น “แรงบันดาลใจ” และเป็น “แบบอย่าง” ในการปฏิบัติตนตามแนวทางพุทธศาสนา คือการพัฒนาตนเอง สั่งสมบุญบารมี พระโพธิสัตว์ได้ทรงบำเพ็ญสิ่งที่ยากที่สุด จึงได้บรรลุสถานภาพสูงสุดเป็นพระพุทธเจ้า การกล่าวถึงการให้อันอุกฤษฏ์ของพระโพธิสัตว์ในฐานะบุคคลอันเป็นอุดมคติ เป็นการสร้างศรัทธาหรือแรงบันดาลใจ บุคคลไม่จำเป็นต้องเลียนแบบการให้อันอุกฤษฏ์ของพระโพธิสัตว์ดังที่ปรากฏในชาตก แต่สามารถยึดพระโพธิสัตว์เป็นแบบอย่างได้ในความดำริพร้อมที่จะสละ ไม่ตระหนี่หวงแหน ไม่มีความโลกอยากได้ อันเป็นอกุศลสำคัญลำดับต้นๆ ที่จะต้องละให้ได้ เพื่อการพัฒนาจิต การให้ทานอันอุกฤษฏ์จึงแสดงให้เห็นว่า การสละทิ้งทุกสิ่งทุกอย่าง ไม่ว่าจะป็นทรัพย์สินสิ่งของ สมบัติต่างๆ ในฐานะหรือสถานภาพไม่ว่าจะสูงเพียงใด หรือแม้แต่สิ่งที่รักและหวงแหนที่สุด ไม่ว่าจะป็นร่างกาย อวัยวะ ชีวิต บุตรภรรยา มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการบรรลุธรรมในที่สุด

อย่างไรก็ตาม การบรรลุธรรมมิใช่สิ่งที่จะเกิดขึ้นได้ทันทีในภพชาตินี้ แต่ต้องอาศัยการบำเพ็ญสั่งสมบุญบารมีที่ยาวนาน ในระหว่างที่ยังต้องเวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏ ทานที่ให้ด้วยศรัทธาย่อมเป็นหลักประกันของการมีชีวิตอยู่อย่างมีความสุข ได้เกิดในภพชาติที่ควรแก่การพัฒนาจิตให้ยิ่งๆ ขึ้นไปจนกว่าจะถึงการบรรลุธรรม เช่นเดียวกับพระโพธิสัตว์หรือพระศาสดาที่ได้บำเพ็ญทานต่างๆ มาแล้วในภพชาติไม่ถ้วน และได้รับอานิสงส์อันเลิศนานับการ การแสดงอานิสงส์อันเป็นโลกียสุขประเสริฐของทานผ่านเรื่องราวการบำเพ็ญทานของพระโพธิสัตว์จึงเป็นการสื่อถึงแง่มุมที่สำคัญของทานอีกแง่มุมหนึ่ง นั่นคือ การให้ทานและผลของทานจะเป็นปัจจัยเกื้อหนุนชีวิตให้มีแต่ความเจริญยิ่งๆ ขึ้นไปตราบจนถึงนิพพาน สาธุชนทั้งหลายสามารถดำเนินรอยตามการบำเพ็ญตนของพระโพธิสัตว์ได้ แม้อาจจะมิได้ตั้งปณิธานที่สูงส่งหรือบำเพ็ญทานที่ยิ่งใหญ่เหมือนกับพระโพธิสัตว์เสียทีเดียว แต่ก็จะสามารถเข้าถึงความสุข เข้าถึงการบรรลุธรรมได้ในชาติหนึ่ง หากได้ตั้งจิตปณิธานและบำเพ็ญทาน บำเพ็ญธรรม สั่งสมบารมีเพื่อความหลุดพ้น

4.7 สถานภาพของตัวละครเอกกับการสื่อเรื่องอานิสงส์ของทาน

หากพิจารณาตัวละครเอกของเรื่องที่แสดงอานิสงส์ของทานใน**ปัญญาสาตก** จะเห็นว่า มีทั้งกษัตริย์ หรือบุคคลอื่นๆ ที่มีสถานภาพสูง ได้แก่ เศรษฐี คหบดี คนธรรมดา เช่น กุฎุมพี ไปจนถึงทศตะ คนยากไร้เข็ญใจ มีบทบาทสำคัญยิ่งในการสื่อเรื่องอานิสงส์ของทาน

ชาตกที่พระโพธิสัตว์เป็นกษัตริย์ เช่น **อดีตเววาราชชาตก** พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าวิจิตรราชบรมจักรพรรดิ ในสมัยพระโกณฑัญญ์พุทธเจ้า มีพระราชศรัทธาถวายพระกฐิน พร้อม

ด้วยบริวารและภัตตาคารอังกาสแต่พระสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ตั้งความปรารถนาได้ตรัสแก่พระสัพพัญญุตญาณ ทรงได้รับพุทธพยากรณ์ เมื่อสิ้นอายุแล้วได้ไปบังเกิดในเทวโลก จากนั้นจึงมาบังเกิดเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ สมบูรณ์ด้วยจักรพรรดิสมบัติทุกประการ ก็ด้วยอานิสงส์ของการถวายผ้ากฐิน

ส่วนชาดกที่ตัวละครเอกเป็นคนเฉลียวใจ เช่น *จาคทานชาดก* พระโพธิสัตว์ถวายผ้าสาฎกของตนแก่พระปัจเจกพุทธเจ้าซึ่งถูกโจรลักเอาผ้าครองไป อานิสงส์ทำให้ได้ผ้าทิพย์หลายแสนคู่ พระเจ้าแผ่นดินกับพระราชเทวี รวมทั้งเหล่าขุนนางและมหาชนทั้งปวงต่างก็พากันมาบูชาพระโพธิสัตว์ สิ้นอายุแล้วจึงไปบังเกิดในดุสิตสวรรค์ หรือใน*เทวรุกขกุมารชาดก* พระโพธิสัตว์เกิดเป็นคนเฉลียวใจ ได้ถวายดอกไม้และฉีกผ้าสาฎกของตนทำเป็นธงบูชาพระพุทธรูป ขอได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้า หากยังต้องท่องอยู่ในสังสารวัฏ ขอให้เจริญด้วยโลกีย์สมบัติ เป็นต้น

ตัวละครเอกในเรื่องเล่าในวรรณกรรมอานิสงส์ก็มีลักษณะคล้ายคลึงกัน คือ มีทั้งที่เป็นกษัตริย์ หรือบุคคลที่มีสถานภาพสูง และที่เป็นทศตะ คนยากจนเฉลียวใจ

ตัวละครเอกที่เป็นผู้ให้ทานซึ่งมีสถานภาพต่างๆ กันไปนี้ น่าจะเชื่อมโยงกับความเป็นจริงในสังคมคือ ตัวละครเป็นตัวแทนของบุคคลต่างๆ ในสังคมที่มีสถานภาพต่างๆ กัน และสร้างความหมายบางอย่างแก่การให้ทาน หากผู้ให้ทานเป็นกษัตริย์ หรือผู้มีฐานะ มีทรัพย์สิน การให้ทานของบุคคลเหล่านี้ย่อมจะเป็นการแสดงให้เห็นความศรัทธาและหน้าที่ที่จะต้องอุปถัมภ์สถาบันสงฆ์หรือธำรงรักษาพระศาสนา ซึ่งจะดำรงอยู่ได้ก็ด้วยการอุปถัมภ์ดูแลของฆราวาส บุคคลเหล่านี้เป็นผู้มีความมั่นคงทางอำนาจ สถานภาพ และฐานะทางเศรษฐกิจ จึงสมควรที่จะให้ทานเพื่อความเจริญและการสั่งสมบารมีต่อไป

ส่วนในเรื่องที่ตัวละครที่ให้ทานเป็นทศตะ คนยากไร้ ไม่มีฐานะทางเศรษฐกิจ จะเห็นว่าทางออกที่ศาสนามอบให้ก็คือ การเน้นให้ธำรงศรัทธา ความเชื่อเรื่องกรรมที่ว่า เพราะชาติที่ผ่านมาไม่ได้สั่งสมบุญมาก่อน จึงมีชีวิตที่ลำบาก เพราะฉะนั้นในชาตินี้เมื่อพอมีโอกาสก็จงทำทาน แล้วผลของทานนั้นก็ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้นอย่างแน่นอน เพราะเห็นตัวอย่างแล้วจากทศตะในอานิสงส์ ทั้งที่เป็นพระโพธิสัตว์ หรือตัวละครอื่นๆ ซึ่งมีฐานะที่ดีขึ้น หากมีกิจกรรมงานบุญ การให้ทานถวายทานใดๆ ก็ตาม แม้ว่าจะยากจนก็มีส่วนร่วมได้ และควรมีส่วนร่วม ทรัพย์สินที่ไม่ประณีตหรือเจียดออกไปให้น้อยนิด ก็อาจให้อานิสงส์ไพบูลย์ได้ ดังเห็นจาก*อานิสงส์ทานดอยข้าวเปลือกข้าวสาร* (บุญคิด วัชรศาสตร์, 2544: ไม่มีเลขหน้า) พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นคนเฉลียวใจนามว่า ทศตกุมาร ซึ่งจากตอนต้นเรื่องเป็นคนกำพร้า ยากไร้ แต่ในตอนท้ายเรื่องกลับได้เป็นกษัตริย์ มีข้อความแสดงว่า สาธุชนพึงดูทศตกุมารเป็นแบบอย่างที่ว่าลวงทุกข์ลำบากได้เพราะได้ให้ทานและประพฤติธรรมด้วยจิตเลื่อมใส

ใส่ตุ้จะนะสัปฐิระงิงจายดั่งหลายใหญ่่นอย จุงขงขวยใจใส่ในก่อง
บุญ สร้างกุศลไปใ้ๆ เป็นดั่งเจ้าตุ้กตะกุมารผู้ยากไร้อับจนกลั่นนอยาก บัดนี้
กลั่นกลายเป็นเจ้าฟ้าราชา ก็เป็อกุศลบุญญาธิการ อันต่านหากได้สร้างไว้บ
เหือด ได้หื้อเข้าเปลือกข้าวสารถวยเป็นต่านแก่เจ้าสามเษก้าร จึงป็นจากตาง
ผานตุ้กสิ่ง ได้ปะสัมปัตติยั้งเข้าของเงินค้ำ ตามดั่งอาจริยะจำนำกล่าวไว้ ต่าน
คอยเข้าเปลือกเข้าสารนี้ใ้ อานิสงส์ได้ 16 กัปตีหลี...

นอกจากนี้ยังพิจารณาได้อีกว่าชาตคและอานิสงส์ซึ่งตัวละครเอกมีสถานภาพต่างกันนี้
เป็นการแสดงวิถีของการพัฒนาชีวิตของบุคคลหนึ่ง จากสถานภาพต่ำต้อยที่สุด จนกระทั่งถึงการ
บรรลุนิธรรม

ผลการวิเคราะห์นี้ สอดคล้องกับงานวิจัยของนิตยา วรรณกิตร์ (2547) ซึ่งศึกษาตัวละคร
เอกกำพำในชาตคพื้นบ้านไทเขิน แสดงให้เห็นว่า ตัวละครที่เป็น “กำพำ” หรือเป็นคนยากไร้ เป็น
ทุกตะเข็ญใจเป็นตัวละครเด่นในชาตคพื้นบ้านล้านนาเช่นกัน ตัวละครกำพำนี้สะท้อนให้เห็น
ปัญหาทางสังคมที่เกิดขึ้นจริงในสังคมล้านนา เรื่องราวของตัวละครกำพำที่พ้นจากทุกข์ พ้นจาก
อุปสรรค ได้เป็นกษัตริย์ครองราชย์ครองเมือง มีบทบาทสำคัญในการให้กำลังใจ ชดเชยความรู้สึก
ขาดแคลน และปลุกปลอบใจคนในสังคมว่า แม้จะมีชีวิตที่ยากไร้ แต่ถ้าประพฤติตนเป็นคนดี ก็
สามารถประสบความสำเร็จในชีวิตได้ในวันหนึ่ง

ขณะเดียวกัน ชาตคพื้นบ้านล้านนาก็แสดงให้เห็นด้วยว่า ตัวละครกำพำเมื่อได้ขึ้น
ครองราชสมบัติเป็นกษัตริย์แล้ว ก็เป็นผู้ตั้งมั่นอยู่ในธรรม และได้บริจาคทานอยู่เนืองนิตย์ ซึ่งก็เป็น
บทบาทที่สอดคล้องกับตัวละครกษัตริย์ใน**ปัญญาสาตคและวรรณกรรมอานิสงส์**ด้วยเช่นกัน

4.8 อานิสงส์ของท่านกับนิพพาน

การให้ทานและผลของท่านในพระพุทธศาสนา สามารถแยกได้เป็น 2 ระดับ คือ ระดับโลกิ
ยะ และโลกุตตระ เมื่อพิจารณาจากเนื้อหาส่วนใหญ่ในวรรณกรรมอานิสงส์ อาจจะดูเหมือนว่า
อานิสงส์ของการให้ทานที่ปรากฏส่วนใหญ่จะเน้นแต่เพียงโลกียสุข ไม่ว่าจะเป็นการมีฐานะที่ดีขึ้น
พ้นจากความยากจน มีสถานภาพทางสังคมที่ดีขึ้น ได้เกิดเป็นผู้มีทรัพย์ เป็นท้าวพระยามหา
กษัตริย์ เป็นพระเจ้าจักรพรรดิผู้ยิ่งใหญ่มีอำนาจ หรือการได้เกิดในสวรรค์ เสวยวิมานบริวารทิพย
สมบัติอลังการ ซึ่งมักจะถูกมองว่าเป็นความคิดความเชื่อของพุทธศาสนาระดับชาวบ้าน แต่แท้ที่
จริงแล้วความปรารถนาในโลกียสานิสงส์เหล่านี้ไม่ได้เป็นสิ่งที่ขัดต่อหลักพุทธศาสนาแต่อย่างใด
เพราะการให้ทานเป็นกุศลกรรม ย่อมจะให้วิบากอันเป็นกุศล และการได้โลกียสานิสงส์อันประเสริฐ
วิเศษต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการเป็นที่รักในหมู่มนุษย์ การได้กำเนิดในหมู่มนุษย์ หรือเทวโลก ฯลฯ ก็

ปรากฏรับรองชัดเจนในพระสูตรและคัมภีร์ต่างๆ ในพระไตรปิฎก ไม่จำเป็นว่าเมื่อกล่าวถึงการให้ทานในพุทธศาสนาแล้ว ทุกเรื่องหรือทุกเหตุการณ์จะต้องนำไปสู่นิพพานเสมอไปทุกครั้ง เพียงแต่อาจจะต้องทำความเข้าใจให้กระจ่างว่า โลกียอานิสงส์เหล่านั้นไม่ได้เป็น “เป้าหมายสูงสุด” ของพุทธศาสนา คือ “นิพพาน” หรือการหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวง ความสุขในพระพุทธานุศาสนามีทั้ง มนุสสมบัติ สวรรคสมบัติ และนิพพานสมบัติ ซึ่งเปรียบเทียบประดุจการก้าวขึ้นบันได แม้จะมีนิพพานอันเป็น “บรมสุข” เป็นขั้นสูงสุด แต่การหวังความสุขความเจริญในชาติภพปัจจุบันไม่ว่าจะเป็นเกียรติยศชื่อเสียง ทรัพย์สินเงินทองก็เป็นสิ่งที่มนุษย์พึงหวังได้

egge (2002: 15) กล่าวว่า การให้ทานแต่พระสงฆ์ในฐานะ “ยัญญะ” ดังที่ปรากฏในพระวินัยปิฎก พระสูตรสีกายแรกในพระสุตตันตปิฎก **พระธรรมบท อุทาน อติวุตตกะ สุตตนิบาต เถรคาถา และเถรีคาถา**⁸ เป็นแนวคิดที่ปรับเปลี่ยนจากการทำ “ยัญญะ” ที่มีในศาสนาพราหมณ์มา แต่โบราณตั้งแต่ยุคพระเวท ซึ่งสุขสมบัติทั้งหลายได้มาจาก “พิธีกรรม” คือการบูชาบวงสรวงอ่อนวอนขอ และอาจมีการสังเวยด้วยชีวิต แต่ในพุทธศาสนา การได้มาซึ่งสิ่งใดๆ ก็ดีล้วนเป็นเรื่องของ “กรรม” นอกจากนี้ พุทธศาสนายังปฏิเสธการฆ่าการเบียดเบียนทุกรูปแบบ ดังที่ปรากฏใน **กฎทนต์สูตร** ที่มิกาย “ยัญญะ” หรือ “ยัญญะ” ในพุทธศาสนาจึงเปลี่ยนจากการบูชาบวงสรวงแต่เทพ หรือการทำบูชาด้วยชีวิต มาเป็นการถวายทานหรือทักษิณาแต่พระสงฆ์ คำว่า “ยัญญะ” หรือ “ยัญญะ” ยังคงมีใช้อยู่ในพุทธศาสนา ดังที่พบในพระสูตรต่างๆ เป็นจำนวนมาก ใช้คำว่า “ยัญญ” หมายถึงทาน แต่ยัญญะหรือยัญญะนั้นไม่ใช่การบูชาบวงสรวง หรือบูชาด้วย แต่เป็นการถวายทานแต่พระภิกษุสงฆ์ หรือผู้เป็นทักษิณบุคคล

หากพิจารณาอย่างเป็นกลาง ความปรารถนาใน ลาภ ยศ สรรเสริญ สุข เป็นธรรมชาติของมนุษย์ โลกยุคปัจจุบันมีการลงทุน การทำประกันชีวิต ที่ได้ผลตอบแทนเป็นรูปธรรม ไม่ว่าจะเป็นเงินตอบแทน การรักษาพยาบาล ทุนการศึกษา ฯลฯ คนสมัยก่อนซึ่งต้องการความสุข ความมั่นคงในชีวิต ซึ่งไม่ใช่เพียงชีวิตเดียว แต่ตลอดสังสารวัฏที่ยาวนานก็อาจจะใช้การทำบุญทำทาน เป็นการ “ลงทุน” และการ “ทำประกันชีวิต” เช่นเดียวกัน

ในแง่ของการปฏิบัติธรรม ทานเป็นจุดเริ่มต้นในการปฏิบัติ ในบุญกิริยาวัตถุ 10 ก็เริ่มด้วย ทาน สีก ภาวนา ในบารมี 10 ทานก็เป็นธรรมข้อแรก ในการแสดงธรรมตามแนวที่เรียกว่า **อนุปปทิกถา** เริ่มต้นด้วย **ทานกถา** – การแสดงอานิสงส์ของทาน **สีกกถา** – อานิสงส์ของสีก **สัคคกถา** – ความสุขที่นรมย์ในสวรรค์ **กามาทีนวะ** – ความแปรปรวนเสื่อมไปสิ้นไปของกาม และ

⁸ Many verses of *Vinaya*, the first four *Nikāyas* of *Suttapiṭaka*, *Dhammapada*, *Udāna*, *Itivuttaka*, *Suttanipāta*, *Theragāthā*, and *Therīgāthā* present *dāna*, or giving to monastics, as a kind of sacrifice (*yañña*). These verses do not present this equivalence of almsgiving and sacrifice as a claim to be argued for or to be qualified; rather, they appropriate ideas and expressions from Vedic ritual discourse and apply them to Buddhist almsgiving, thereby articulating a distinctively Buddhist sacrificial discourse.

เนกขัมมานิสังสะ – คุณของการเว้นออกจากกาม จะเห็นว่าเริ่มต้นด้วยทานไปจนถึงขั้นสุดท้ายคือการสละออก เว้นออกจากกาม คือมุ่งสู่นิพพาน ถ้าพิจารณาดูในพระสูตรก็จะพบว่า บางครั้งพระพุทธเจ้าก็แสดงธรรมตามแนวอนุพิภิกถานี้ คือไปจบเนกขัมมานิสังสะ ต่อด้วยอริยสังขี ผู้ฟังก็บรรลุธรรม แต่บางครั้งก็ไม่ได้แสดง ขึ้นอยู่กับความพร้อมและอุปนิสัยของผู้ฟัง ผู้ฟังบางคนอาจไม่จำเป็นต้องเริ่มต้นเทศน์สอนด้วยการให้ทาน แต่แสดงอริยสังขีทันที เช่นเมื่อครั้งพระพุทธเจ้าทรงแสดงภัมมจักกัปปวัตตนสูตรเป็นปฐมเทศนาโปรดเหล่าภิกษุปัญจวัคคีย์ ก็เป็นเรื่องของอริยสังขีโดยตรง ในขณะที่บางคน ทรงแสดงอานิสงส์ของทานแล้วก็ทรงหยุดเพียงสักคกกา หรือเรื่องสวรรค์เท่านั้น ดังเช่นใน โภชนทานสูตรที่ได้อภิปรายแล้ว

อย่างไรก็ตาม ตามอุดมคติแห่งพระพุทธศาสนา ผลของทานมิได้จบลงเพียงการได้โลกีย์สุขเท่านั้น เป้าหมายสูงสุดคือการบรรลุนิพพานอันหมดจดจากกิเลส ในหลายๆ พระสูตรแสดงแนวคิดนี้ การตั้งเจตนาให้ทานขั้นสูงสุดตามปฐมทานสูตรและทานวัตถุสูตร อังคุตตรนิกาย อัฐฐกนิบาต ปฐมปณณาสก์ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 23: 287, 289) คือ การถวายทานให้เป็นเครื่องตกแต่งจิต เพื่อให้เหมาะแก่การเจริญสมาธิภาวนา หรือทานานิสังสสูตร อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต ปฐมปณณาสก์ (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 22: 57) ที่แสดงว่า ผู้ให้ทานย่อมมีโอกาสได้ฟังธรรมจากสัตว์บุรุษผู้ประพฤติพรหมจรรย์ เข้าใจธรรมนั้นแล้วก็บรรลุนิพพานได้ หรือดังในคัมภีร์อุปทาน ซึ่งแสดงประวัติการบำเพ็ญบารมีของพระสาวก ก็มักเริ่มต้นด้วยการให้ทานเป็นอันดับแรก ส่งผลให้ได้เกิดในสุคติ ได้อบรมตนจนบรรลุอรหัตต์ในที่สุด

แนวคิดที่ว่า การให้ทานควรตั้งเป้าหมายไปให้ถึงโลกุตตรธรรมพบในวรรณกรรมอานิสงส์หลายเรื่อง ได้แก่ อานิสงส์ที่แสดงพระอดีตชาติของพระพุทธเจ้า อดีตชาติของพระอรหันตสาวกทั้งหลาย ให้ทานในชาติหนึ่งแล้วตั้งความปรารถนาที่จะบรรลุพระโพธิญาณ หรือบรรลุความเป็นพระอรหันต์ ผลแห่งทานนั้นทำให้ได้ทั้งรับโลกีย์อานิสงส์ และเป็นปัจจัยแก่การบรรลุธรรมในที่สุด นอกจากนี้ ยังมีอานิสงส์ที่มีข้อความกล่าวให้สาธุชนผู้ให้ทานทั้งหลายปรารถนานิพพานอันเป็นโลกุตตรธรรม เช่น อานิสงส์ดอกไม้อันบัววัดศรีทรายมูล จ. เชียงใหม่ (ชัปนะ ปิ่นเงิน, 2548: 70)

พระพุทธเจ้าเทียรยอมเทศนาธรรมสั่งสอนยังสรรพสัตว์ทั้งหลาย ให้ทาน
รักษาศีลเมตตาภาวนาแล ให้อุสการบรูชา แม่นว่าดอกไม้อดง 1 กิติ ข้าวปั้น 1 กิติ
ให้ปรารถนาเอาแต่โลกุตตรธรรมสิ่งเดียวแล บั้ขอปรารถนาเอาโลกีย์ธรรมนั้นแล

นอกจากนี้ แนวทางแห่งการพัฒนาจิตพัฒนาปัญญาโดยลำดับ เริ่มต้นจากการให้ทาน รับผลอันเป็นโลกีย์สุข พัฒนาไปสู่การละคลายออกจากกาม เข้าถึงโลกุตระความหลุดพ้นดังเช่นใน

การสอนแนวอนุพัทพิภพ ปราภฏชัดในเรื่องราวจำนวนมากในวรรณกรรมอันสงส์ แสดงให้เห็นว่า เมื่อถวายทานแล้ว ตัวละครได้รับความบันเทิงสุข เจริญด้วยโภคทรัพย์ เจริญด้วยยศศักดิ์เป็นถึง พระราชาหรือพระเจ้าจักรพรรดิ แต่สุดท้ายก็เกิดความหน่ายคลายกำหนด บำเพ็ญฌาน เจริญ เนกขัมมธรรม หรือมิฉะนั้นก็ได้บรรลุนิพพานเป็นพระอรหันต์ หรือสำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าในลำดับ ที่สุด เช่น *อันสงส์ทอดผ้าป่า* (บุญคิด วัชรศาสตร์, 2544) แสดงอดีตชาติของพระอนุรุทธเถระ ถวายทานแล้วได้ไปบังเกิดในสวรรค์ ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ พรั่งพร้อมด้วยสมบัติ สุดท้ายได้เกิด ในศาสนาของพระพุทธเจ้า บรรลุเป็นพระอรหันต์

ใน *อันสงส์สร้างสะพาน* (ทวี เชื้อนแก้ว, 2546: ไม่มีเลขหน้า) ได้ยกเรื่องของพระพุทธเจ้า ครั้งเสวยพระชาติเป็นสุเมธดาบส ทอดกายเป็นสะพานให้พระที่บึงกรพุกพระเจ้าและพระสาวกข้าม ไป ซึ่งเป็นการอุทิศร่างกายของตนเป็นประโยชน์แก่พระพุทธเจ้าและพระสาวกด้วยศรัทธาอันแรงกล้า และเรื่องพระมหากบิลเถระซึ่งเคยสร้างสะพานถวายแต่พระกกุสันธพุทธเจ้าและพระสาวก ทำให้ได้เสวยสุคติ และได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ในชาติสุดท้าย

บุคคลผู้ทำบุญสร้างสะพานนี้ นอกจากจะได้รับความสุขในชาตินี้เป็น ประการแรกแล้ว ยังจะได้รับความสุขในชาติหน้าเป็นประการต่อไป คือ ผู้ทำ บุญสร้างสะพานไว้ เมื่อสิ้นชีวิตจากโลกนี้ ย่อมไปเสวยความสุขในสุคติโลก สวรรค์ เสวยทิพยสมบัติ หากมาเกิดเป็นมนุษย์อีกก็จะสมบรูณ์ด้วยมนุษย์ สมบัติ และได้สมบัติสูงสุดคือพระนิพพาน ปราภฏว่า พระพุทธเจ้าของเราและ พระอรหันต์หลายองค์ ก็เคยได้บำเพ็ญกุศลสร้างสะพานไว้ เช่น พระพุทธเจ้า ของเราในสมัยเสวยพระชาติเป็นสุเมธดาบส ครั้งพระพุทธเจ้าในอดีตทรงพระ นามว่าที่บึงกร ได้ทอดตัวลงในพื้นดินที่เปียกแฉะด้วยน้ำเป็นสะพานให้ พระพุทธเจ้าทรงเหยียบข้ามไป และได้ตั้งจิตอธิษฐานปรารถนาให้ได้ข้ามฝั่งถึง คือ อมตมหานิพพาน บรรลุพระโพธิญาณ ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต และในการบำเพ็ญบารมีทุกครั้ง พระโพธิสัตว์จะอธิษฐานให้ได้บรรลุ พระนิพพานทุกครั้ง

แม้พระอรหันต์รูปหนึ่งในพระพุทธศาสนา คือพระมหากบิลเถระก็เคย ได้ทำบุญสร้าง สะพาน ไว้ในชาติก่อน ดังมีเรื่องเล่าว่า ในสมัย พระพุทธเจ้าทรงพระนามว่ากกุสันธะ พระมหากบิลเถระเกิดเป็นคนเข็ญใจ ไรทรัพย์ ได้สร้างสะพาน [ไฉน] ที่ซึ่งขึ้นแฉะด้วยน้ำให้พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ ได้เดินข้ามบิณฑบาตมีความสะดวก ด้วยอันสงส์แห่งการสร้างสะพานด้วย ดวงจิตที่มีความปีติยินดีนี้ เมื่อสิ้นชีวิตจากโลกนี้ไปได้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

เสวยทิพยสุขเป็นเวลาช้านาน และจุดลงมาเกิดเป็นโอรสของกษัตริย์ในโลกมนุษย์ เมื่อพระราชบิดาสวรรคตได้ครองราชสมบัติเป็นพระราชเสวยโลกิยสมบัติพร้อมทุกประการ ในโอกาสต่อมา ได้สละราชสมบัติออกผนวชสามารถอธิษฐานให้แม่น้ำกลายเป็นแผ่นดิน เสด็จพระราชดำเนินผ่านไปได้โดยสะดวกสบาย เพราะอานิสงส์ที่เคยสร้างสะพานถวายไว้ในพระพุทธศาสนา และในชาติสุดท้ายก็มาบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาและปฏิบัติธรรมบรรลุเป็นพระอรหันต์ฯ

หรือใน *อานิสงส์ทอดผ้าป่า* (ทวี เขื่อนแก้ว, 2546: ไม่มีเลขหน้า) ก็เช่นกัน เล่าประวัติของพระมหากัสสปเถระ ในอดีตชาติเป็นกษัตริย์คนหนึ่ง ถวายผ้าพันเอวของตนแด่พระปัจเจกพุทธเจ้าซึ่งกำลังหาผ้าทำจีวร ด้วยผลบุญนั้นกษัตริย์ได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ แล้วจุดลงมาเกิดเป็นบุตรชายของมหาอำมาตย์ ต่อมาได้รับอภิเษกให้เป็นกษัตริย์ แต่ก็เกิดความหน่าย จึงสละราชสมบัติออกผนวชเป็นดาบสพร้อมด้วยพระอัศรมเหสี บำเพ็ญพรตพรหมจรรย์จนได้บรรลุฌานสมาบัติ สวรรคตแล้วจึงไปบังเกิดในพรหมโลก จุดจากพรหมโลกแล้วมาเกิดในตระกูลพราหมณ์มีฐานะมั่งคั่ง ชื่อว่าปิปผลิมานพ ฝ่ายพระอัศรมเหสีก็มาเกิดในตระกูลพราหมณ์มั่งคั่งเช่นกัน ชื่อว่านางภัททกาปิลานี แม้อต่อมาทั้งสองได้แต่งงานอยู่ร่วมกันฉันสามีภรรยา แต่กลับมีใจโน้มไปในการบวชจึงไม่เคยร่วมประเวณีกัน วันหนึ่งทั้งสองต่างตกลงใจที่จะออกบวช จึงมอบสมบัติทั้งหมดแก่ญาติ ปิปผลิมานพบวชแล้วได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ คือ พระมหากัสสปเถระ ส่วนนางภัททกาปิลานีก็ได้บวชเป็นภิกษุณี พึงพระธรรมเทศนาจากพระพุทธองค์แล้วบรรลุเป็นพระอรหันต์เช่นกัน

จากที่ได้พิจารณาจากวรรณคดีไทยพุทธศาสนา คือชาดกและวรรณกรรมอานิสงส์ ความคิดที่ว่าแต่ละบุคคลจะต้องค่อยๆ บำเพ็ญบารมีไปเรื่อยๆ จนกว่าจะบรรลุธรรมในที่สุด เป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งต่อการบรรลุนิพพาน นิพพานมิใช่สิ่งที่สามารถบรรลุถึงได้โดยง่าย หรือบรรลุถึงโดยที่ยังสั่งสมบารมีไม่พร้อม แต่หากบารมีมาพร้อมแล้ว การบรรลุธรรมก็จะเกิดขึ้นเอง เช่นเมื่อได้ฟังธรรมหรือได้พิจารณาธรรม เช่น ใน *อานิสงส์สร้างวิหารเป็นทาน* ฉบับวัดนันทาราม จ. เชียงใหม่ (ชัยนะ ปิ่นเงิน, 2548: 389) มีข้อความว่า หลังจากจบธรรมเทศนาแสดงอานิสงส์แล้ว ชนทั้งหลาย “ก็ได้ถึงธรรมวิเศษทั้งหลายมีต้นว่า โสตาปัตติผลตามบุญสมภารแห่งตนอันได้กตติการพำเพ็ญมาก็มีวันนั้นแลฯ”

ตามหลักทางพุทธศาสนา การทำทานอย่างเดียวไม่เพียงพอที่จะเป็นเหตุแห่งการหลุดพ้นหรือบรรลุนิพพาน หรือแม้แต่จะเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี จะต้องมีการรักษาศีล เจริญภาวนา ซึ่งเป็นคำสอนที่ปรากฏไปพร้อมๆ กับการสอนเรื่องทาน เช่น ใน *วิมานวัตถุ* นอกจากการให้ทานแล้วก็ยัง

กล่าวถึงคุณธรรมอื่นๆ ได้แก่ การรักษาศีล การเจริญภาวนาด้วย ส่วนวรรณกรรมอันสงฆ์ไม่ได้มี แต่อันสงฆ์ของท่าน ซึ่งเน้นการแสดง “สัคคกถา” คือโลกียสุขในสวรรค์อันเป็นผลจากการทำทาน เท่านั้น แต่มีอันสงฆ์อื่นๆ ด้วย เช่น อันสงฆ์รักษาศีล และอันสงฆ์บวช ซึ่งแสดง “เนกขัมมานิสังสะ” อันเป็นลำดับขั้นต่อไปของการปฏิบัติและความเข้าใจในธรรมะด้วย

เพราะฉะนั้น หากว่าบุคคลหนึ่ง (ซึ่งอาจจะเป็นหนึ่งในส่วนใหญ่ของสังคม) ยังคงมีชีวิตที่ยากลำบาก คงมิใช่สิ่งที่ผิดหากบุคคลนั้นจะอธิษฐานหรือปรารถนาขอชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น นิพพานยังคงเป็นเรื่องไกลแสนไกล แต่ไม่ใช่สิ่งที่ไม่ต้องไป หรือไม่ใช่สิ่งที่ไม่สามารถบรรลุถึงได้ เพราะดังที่กล่าวแล้วว่ามีอันสงฆ์และชาดกเป็นจำนวนมาก แสดงอดีตชาติ การบำเพ็ญบารมีของ พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลาย สื่อให้เห็นว่า ทานที่ให้ด้วยจิตที่เปี่ยมศรัทธา และด้วยการตั้ง ปณิธานที่บริสุทธิ์ จะเป็นปัจจัยนำไปสู่การบรรลุอุดมธรรมในที่สุด

4.9 สรุป

จากที่กล่าวมาทั้งหมด ทำให้เห็นว่า ทาน หรือกล่าวโดยเฉพาะลงไปคือ อันสงฆ์ของท่าน เป็นแนวคิดสำคัญที่ก่อให้เกิดการรังสรรค์วรรณกรรมอันสงฆ์ที่มีตัวบทหลากหลาย ทั้งที่แต่งขึ้น เป็นบทเทศนาและแต่งสำหรับอ่าน รวมทั้งที่เผยแพร่ในเว็บไซต์ นำเสนอเนื้อหาต่างๆ เกี่ยวกับ อันสงฆ์ของท่าน ได้แก่ แสดงให้เห็นผลหรืออันสงฆ์ของท่าน ไม่ว่าจะเป็นอันสงฆ์อันเป็นโลกียสุขต่างๆ ได้แก่ มนุสสมบัติ สวรรคสมบัติ หรือโลกุตตรสุขคือ นิพพานสมบัติ อธิบายให้เข้าใจเหตุ ที่มา ความเป็นมาของการให้ทานอย่างใดอย่างหนึ่ง แสดงให้เห็นประโยชน์และความสำคัญของสิ่ง ที่ให้เป็นการ แสดงหลักการของการให้ทาน การบูชา ศรัทธา และเรื่องกรรม รวมทั้งแสดงธรรมะที่ เกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงกับทานที่ให้ ทั้งนี้โดยมีความมุ่งหมายคือ เพื่อให้สาธุชนผู้ได้ยินได้ฟังเกิดความ รู้ ความเข้าใจ เมื่อเกิดความรู้จักความเข้าใจ ก็จะทำให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธา เกิดปีติปลื้มใจในทานที่ได้ ให้ว่าเป็นสิ่งดีประเสริฐ ยิ่งถ้าได้ทราบว่าเป็นกุศลที่ตนได้กระทำนั้นเป็นการดำเนินรอย ตามประเพณีอันโบราณกบัตถิตทั้งหลายได้บำเพ็ญมาก่อน ก็จะทำให้เกิดความมั่นใจในผลที่จะ เกิดขึ้นในอนาคตว่า ทานจะก่อให้เกิดอันสงฆ์อันน่าชื่นชมอย่างแน่นอน

กลวิธีสำคัญที่ใช้ในการแสดงธรรมและแสดงอันสงฆ์ในวรรณกรรมอันสงฆ์ ได้แก่ การ อธิบายความเพื่อสร้างความเข้าใจให้กระจ่าง และการเล่าเรื่อง มีทั้งอันสงฆ์ที่ใช้เรื่องเล่าแสดง อันสงฆ์ของท่านล้วนๆ และอันสงฆ์ที่ใช้เรื่องเล่าเป็นส่วนประกอบในการอธิบาย เพื่อแสดง อันสงฆ์ให้เห็นเป็นรูปธรรม มีแนวเรื่องต่างๆ ที่มักปรากฏซ้ำๆ แนวเรื่องแต่ละแนวเรื่องมีโครงเรื่อง ตัวละคร ที่สัมพันธ์กับการสื่อแนวคิดเกี่ยวกับอันสงฆ์ของท่านแต่ละแง่มุม เรื่องต่างๆ มีทั้งที่ สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ และที่มาจากพระสูตรและคัมภีร์สำคัญ เช่น **อรรถกถาธรรมบท** รวมทั้ง

ปัญญาสชาติก กลวิธีทั้งสองที่ใช้ในวรรณกรรมอานิสงส์เป็นการสืบทอดขนบแห่งการใช้ “ธรรมาธิษฐาน” และ “ปุคลาธิษฐาน” ถ้ายทอดธรรมเนียมทางพุทธศาสนา

เมื่อพิจารณาเชื่อมโยงกับพระไตรปิฎกอันเป็นคัมภีร์หลัก (canon) ของพุทธศาสนา จะเห็นว่าวรรณกรรมอานิสงส์มีความสืบเนื่องจากพระไตรปิฎกทั้งประเภทของทานที่น่าเสนอ แนวคิดต่างๆ รวมทั้งที่มาของเรื่อง แสดงให้เห็นความสำคัญของพระไตรปิฎกในกลุ่มข้อมูลที่มักจะถูกมองว่าเป็นตัวแทนความคิดของพุทธศาสนาระดับชาวบ้าน

เช่นเดียวกับชาติกที่มุ่งแสดงอานิสงส์ของทานใน**ปัญญาสชาติก** ในวรรณกรรมอานิสงส์ ทานและทานบารมีเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันคือ อานิสงส์หลายเรื่องยกเรื่องการบำเพ็ญบารมีของพระพุทธเจ้ามาเป็นแบบอย่างของผู้ให้ทาน เป็นตัวอย่างของผู้ที่ให้ทานแล้วได้รับทั้งอานิสงส์อันประเสริฐโอฬารขณะยังท่องเที่ยวในสังสารวัฏ และได้บรรลุพระสัพพัญญุตญาณในที่สุด การทำทานแต่ละครั้งเป็นการประกอบกุศลกรรมนำมาซึ่งผลอันประเสริฐ และเป็นการบำเพ็ญสั่งสมบารมีที่จะสามารถนำไปสู่เป้าหมายสูงสุดแห่งพุทธศาสนา คือการบรรลุโพธิญาณหรือนิพพานได้ในอนาคตภายหน้า สาธุชนทั้งหลาย แม้มิได้บำเพ็ญทานในฐานะ “ทานบารมี” ตั้งปณิธานเพื่อความ เป็นพระพุทธเจ้าเช่นเดียวกับพระโพธิสัตว์ แต่วรรณกรรมอานิสงส์ก็แสดงแนวคิดเช่นเดียวกับคัมภีร์**อปทาน**ที่ว่า การทำทานเป็นปัจจัยสำคัญแห่งการนำชีวิตเข้าสู่กระแสแห่งการสร้าง “บารมี” สะสมบุญ เพื่อความหลุดพ้น บรรลุถึงนิพพานในอนาคต โดยทำนองเดียวกับการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์

บทที่ 5

ทานและทานบารมีในสังคมไทยกับวรรณคดีไทยพุทธศาสนา

ทานและทานบารมีเป็นแนวคิดคำสอนที่มีความสำคัญในพุทธศาสนาและมีบทบาทสำคัญอย่างลึกซึ้งต่อสังคมไทย มีอิทธิพลต่อวิถีชีวิต ความเชื่อ และค่านิยมของคนไทย ทานและทานบารมีจึงเป็นแนวคิดและแรงบันดาลใจสำคัญให้เกิดวรรณคดีไทยพุทธศาสนาเพื่อสร้าง “ศรัทธา” ในการทำทานแก่พุทธศาสนิกชน เรื่องราวการบำเพ็ญทานบารมีอันยิ่งใหญ่ของพระโพธิสัตว์ และการแสดงอานิสงส์ของทานอันวิเศษโอฬาร ทำให้เห็นคุณค่าของการให้ทานตามแนวทางพุทธศาสนาว่า เป็นหนทางนำไปสู่ความสุขความเจริญในชีวิต และนำไปสู่เป้าหมายสูงสุดคือการบรรลุธรรม ขณะเดียวกัน ในบริบทสังคมไทย การให้ทานยังมีส่วนส่งเสริมความเป็นปึกติ่มเย็นของสังคม ทำให้เกิดการแบ่งปันเชื้อเพื่อเผื่อแผ่แก่กัน พิธีกรรมหรือประเพณีบุญต่างๆ ซึ่งมีวัดและ “ชุมชน” เป็นศูนย์กลาง ทำให้เกิดการรวมตัวเพื่อทำบุญทำทานร่วมกัน เสริมสร้างสามัคคีกลมเกลียวในหมู่ชน วรรณคดีไทยพุทธศาสนาเหล่านี้มีบริบทการสร้าง การเสพ การถ่ายทอด และดำรงอยู่ในสังคมวัฒนธรรมไทยโดยสัมพันธ์เชื่อมโยงกับความคิดความเชื่อและประเพณีพิธีกรรมต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความเชื่อในอานิสงส์ของ “ธรรมทาน” ไม่ว่าจะเป็นการแต่ง การจาร หรือคัดลอกวรรณคดี รวมทั้งการเผยแพร่แก่สาธุชน วรรณคดีได้รับการถ่ายทอดผ่านพิธีกรรม เช่น ประเพณีเทศน์มหาชาติ และการแสดงอานิสงส์ของทานในงานบุญประเพณีต่างๆ เป็นการธำรงรักษา สืบทอดคุณค่าและความหมายของทานและทานบารมีอันมีสำคัญในการเกื้อกูลสังคมไทย

5.1 วรรณคดีไทยพุทธศาสนากับการถ่ายทอดแนวคิดเรื่องทานและทานบารมี

ในบทที่ 3 และ 4 ผู้วิจัยได้กล่าวแล้วถึงการสร้างวรรณคดีที่แสดงเรื่องทานและทานบารมีอันได้แก่ วรรณคดีที่แสดงจริยาการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ คือ ชาดก ทั้งที่มาจาก **นิบาตชาดก** ได้แก่ วรรณคดีมหาชาติหรือ **เวสสันดรชาดก** เช่น **มหาชาติคำหลวง** มีการ “ผลิตซ้ำ” มหาชาติ หรือการสร้างสรรค์สำนวนใหม่ๆ ของในภาคต่างๆ ทั่วประเทศไทย ทั้งที่แต่งทั้งเรื่อง และแต่งเฉพาะตอน และชาดกอีกเรื่องหนึ่งซึ่งเป็นที่แพร่หลาย ได้แก่ **พญาจันทน์หรือจันทน์ตชาดก** ซึ่งพบหลากหลายสำนวน ไม่ว่าจะเป็นฉบับกลอนสวด ภาคกลาง (ตรีศิลป์ บุญขจร, 2547: 471) **พญาจันทน์คำกาพย์** ภาคใต้ (เกษม ขนบแก้ว, 2548: 297-299) ส่วนชาดกที่เป็นชาดกนอกนิบาต หรือชาดกที่แต่งในดินแดนไทยนั้นก็ ได้แก่ **ปัญญาสชาดก** ซึ่งมีชาดกเป็นจำนวนมากที่แสดงเนื้อหาเรื่องทานและทานบารมี โดยนำเสนอการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์อันอุกฤษฏ์หรือมีลักษณะเป็นอุดมคติ ได้แก่ การให้สิ่งที่ให้ได้อย่าง คือ บุตร ภรรยา อวัยวะ และชีวิต การให้

โดยมุ่งตรงต่อการบรรลุโพธิญาณ รวมทั้งการแสดงอานิสงส์อันประเสริฐของท่าน ชาดกเรื่องต่างๆ เหล่านี้มีความแพร่หลาย โดยพบเรื่องเดียวกันหรือแนวเรื่องเดียวกันใน**ปัญญาสาตก**หลายฉบับ หรือ **collection** ดังแสดงในตารางในบทที่ 3 นอกจากนี้ยังมีการสร้างเรื่องเดียวกันซ้ำๆ และดำรงอยู่อย่างอิสระ เช่น *เสตบถิตตชาดก อรินทมชาดก* อีกด้วย และนอกจากชาดกแล้ว ยังมีวรรณคดีที่มุ่งแสดงจริยาการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ ซึ่งเน้นความสำคัญของการให้ทานอย่างอุกฤษฏ์ เช่นกัน ได้แก่ **คัมภีร์อนาคตวงศ์** ซึ่งเสนอการบำเพ็ญทานบารมีด้วยการสละอวัยวะ ชีวีต บุตร และภรรยา

วรรณคดีที่เน้นการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์นี้แสดงว่า ทานเป็นคุณธรรมประการสำคัญของพระพุทธเจ้าผู้เป็นพระศาสดา เป็นส่วนสำคัญในการสั่งสมบารมีที่นำไปสู่นิพพานอันเป็นบรมสุขหรือความหลุดพ้น ผู้เป็นพระโพธิสัตว์ได้ให้ทานเช่นเดียวกับบุคคลธรรมดาสามัญทั่วไป จนกระทั่งถึงการให้ทานโดยเสียสละอย่างถึงที่สุดเพื่อบรรลุพระโพธิญาณ และในขณะเดียวกัน ทานนั้นเป็นบ่อเกิดแห่งความสุขความเจริญต่างๆ ตราบเท่าที่ยังเวียนว่ายในสังสารวัฏ

วรรณคดีอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งมีคำสอนเรื่องทานเป็นแนวคิดสำคัญ ได้แก่ วรรณกรรมอานิสงส์ ซึ่งมีเป็นจำนวนมากที่มีเนื้อหาแสดงอานิสงส์ของท่าน แสดงเหตุผล ที่มาของการให้ทาน หรือ ประเพณีการให้ทาน และแสดงผลอันประเสริฐต่างๆ ที่เกิดจากการทำทาน โดยนำมาอ่านเทศน์แก่สาธุชน มีประเพณีการสร้างคัมภีร์อานิสงส์ถวายพระหรือวัด วรรณคดีกลุ่มนี้จึงมีเนื้อหาเน้นความสำคัญของอานิสงส์ที่เกิดจากการให้ทาน โดยแสดงให้เห็นอย่างเป็นรูปธรรมว่า ทานเป็นเหตุแห่งโลกียสุขต่างๆ ได้แก่ ฐานะ ทรัพย์สินเงินทอง รูปลักษณะที่งดงาม การเกิดในสุคติภพ ซึ่งเป็นสิ่งที่ชนทั่วไปปรารถนา โดยพระสงฆ์เป็นเนื้อนาบุญอันประเสริฐ พระรัตนตรัยเป็นสรณะอันพึ่งเคารพบูชา การถวายทานหรือกระทำการบูชาแด่พระสงฆ์และพระรัตนตรัยย่อมได้อานิสงส์ประเสริฐ การให้ทานและการได้รับผลจากทานจะเป็นปัจจัยแก่การพัฒนาตนเพื่อการบรรลุธรรม นอกจากนี้ วรรณกรรมอานิสงส์ซึ่งแสดงอานิสงส์ของท่านที่เนื่องด้วยประเพณีการทำบุญต่างๆ ในรอบปียังแสดงความสัมพันธ์ของท่านกับวิถีดำเนินชีวิต และความสำคัญของการให้ทานในฐานะกิจกรรมทางสังคมด้วย

วรรณคดีทั้งสองกลุ่มนี้จึงเกิดขึ้นด้วยแรงบันดาลใจสำคัญคือ “ศรัทธา” ในการทำทาน อันเป็นข้อปฏิบัติที่สำคัญยิ่งในพุทธศาสนาและมีความสำคัญต่อสังคมวัฒนธรรมไทย และวรรณคดีเหล่านี้ก็มีพันธกิจในการสร้าง “ศรัทธา” ในการทำทานแก่พุทธศาสนิกชนด้วยการเน้นความหมายและความสำคัญของทานในระดับที่แตกต่างกันแต่ส่งเสริมซึ่งกันและกัน เนื้อหากลุ่มหนึ่งแสดงความเป็นอุดมคติของท่าน ว่าการ “เสียสละ” การตัดละวางจากสิ่งที่ยึดติดหวงแหน เป็นหนทางสู่เป้าหมายสูงสุดในพุทธศาสนา ผ่านการบำเพ็ญทานบารมีอันอุกฤษฏ์ของพระโพธิสัตว์ ในขณะที่

เนื้อหาอีกกลุ่มหนึ่งแสดงความหมายและความสำคัญของทานในเชิงปฏิบัติ กล่าวคือ การแสดง อานิสงส์ของทานซึ่งเป็นสิ่งที่จับต้องได้ และเป็นที่ยอมรับของบุคคลส่วนใหญ่ทั่วไป

การแต่งวรรณคดีเพื่อสอนหรือถ่ายทอดแนวคิดคำสอนเรื่องทานและทานบารมี เพื่อสร้างความเข้าใจและความศรัทธาในการบำเพ็ญทานดังที่กล่าวมานี้ จึงแสดงให้เห็นว่าทานและทานบารมีเป็นพุทธธรรมที่มีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตและการประพฤติธรรมของพุทธศาสนิกชน สถาบันสงฆ์ และสังคมไทย วรรณคดีที่สร้างขึ้นนี้มีอิทธิพลต่อสังคมและวัฒนธรรมไทยอย่างยิ่ง เห็นได้ชัดเจนจาก*เวสสันดรชาดก* ซึ่งมีผลต่อแนวคิดในการบำเพ็ญทานบารมีของกษัตริย์ไทย รวมถึงการให้ทานของบุคคลทั่วไป¹ รวมทั้งวรรณกรรมอานิสงส์ซึ่งสัมพันธ์กับวิถีชีวิต ประเพณี พิธีกรรม และการสร้างวัตถุทานต่างๆ ในพุทธศาสนา

เมื่อพิจารณาตัวบทวรรณคดีไทยพุทธศาสนาที่มีทานและทานบารมีเป็นแนวคิดสำคัญนี้ ร่วมกับวรรณคดีไทยพุทธศาสนาอื่นๆ ได้แก่ ไตรภูมิ พระมาลัย พุทธประวัติ กลอนสวด ก็จะทำให้เห็นบทบาทหรือความสำคัญของวรรณคดีกลุ่มนี้ชัดเจนมากขึ้น กล่าวคือ หากพิจารณาวรรณกรรมอานิสงส์ที่แสดงอานิสงส์ของทานกับอานิสงส์ที่แสดงอานิสงส์ของบุญกุศลอื่นๆ เช่น อานิสงส์ศีล อานิสงส์บวช ฯลฯ ก็จะทำให้เห็นความสัมพันธ์เชื่อมโยงว่า การทำทานเป็นส่วนหนึ่งของการประกอบบุญกุศลต่างๆ ซึ่งเมื่อกระทำแล้วก็จะย่อมจะให้ผลอานิสงส์ตามกุศลเจตนาที่ได้กระทำ

เมื่อพิจารณาวรรณกรรมอานิสงส์โดยสัมพันธ์เชื่อมโยงกับไตรภูมิและพระมาลัย จะเห็นว่าวรรณคดีกลุ่มนี้มีบทบาทสำคัญในการแสดงคำสอนเรื่อง “กรรม” อย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งเรื่อง “กรรม” ก็เป็นแนวคิดที่มีอิทธิพลและปรากฏชัดเจนในวรรณกรรมประเภทกลอนสวดด้วย (ตรีศิลป์ บุญขจร, 2547: 137) ในส่วนของ*ไตรภูมิกถา* มีการบรรยายภพภูมิต่างๆ อย่างละเอียดลออ การได้เกิด เสวยทุกข์สุขในภพภูมิใดๆ นั้น ล้วนเป็นผลมาจากกรรม มีการพรรณานานกที่น่าสะพรึงกลัว เพื่อแสดงวิบากของกรรมชั่ว และพรรณานานกมาพจรภูมิหรือสวรรค์ชั้นต่างๆ อย่างละเอียดพิสดารเพื่อแสดงผลของกรรมดี เรื่องนรกที่น่ากลัว หรือสวรรค์ที่น่ารื่นรมย์ดังที่ปรากฏใน*ไตรภูมิ* เป็นวิธีการทางวรรณคดีที่จะทำให้ผู้ได้อ่านได้ฟังเห็นภาพ “ผล” ของความดีและความชั่วอย่างชัดเจนเป็นรูปธรรม ไม่ต่างจาก*คัมภีร์วิมานวัตถุ เปตวัตถุ* ซึ่งนำเสนอเรื่องราวของเทพบุตร เทพธิดาที่เสวยทิพย์สุขในวิมานสวรรค์อันโอฬาร และทุกขเวทนาของเปรตที่เสวยวิบากแห่งกรรมชั่วที่ได้กระทำไว้ และไม่ต่างจากในวรรณกรรมอานิสงส์ซึ่งใช้สวรรค์เป็นสิ่งยืนยันผลของกรรมดี อย่างเป็นรูปธรรม ในแง่นี้ วรรณกรรมอานิสงส์จึงทำหน้าที่ในการสอนธรรมะที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งให้แก่ผู้คน นั่นคือ การปลูกฝังแนวความคิดที่ว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

¹ โปรดดูรายละเอียดเกี่ยวกับการให้ทานในสังคมไทย อิทธิพลของ*เวสสันดรชาดก*เพิ่มเติมใน พระมหาบุญทัน อานนุโ (2540: 105-112) และ พระมหาไพฑูริย์ อุทัยคาม (2544)

ส่วนขาดทั้งหลายที่แสดงการบำเพ็ญทานบารมีของพระโคตมโผธิสัตว์ และพระอนาคตวงศ์ที่แสดงการบำเพ็ญทานบารมีของพระอนาคตพุทธเจ้า ก็เป็นส่วนหนึ่งแห่งการแสดงพุทธประวัติ แสดงพระโผธิสมภารบารมีของพระพุทธเจ้าให้ปรากฏชัด อันจะเป็นเหตุแห่งความศรัทธาเลื่อมใสในพระกรุณาคุณ ตลอดจนคุณธรรมยิ่งใหญ่ประการต่างๆ ของพระโผธิสัตว์หรือพระพุทธเจ้า และแสดงว่าการให้ทานเป็นวิถีทางปฏิบัติสำคัญที่นำไปสู่การบรรลุธรรม การทำทานของพระโผธิสัตว์ในชาดกมีทั้งการทำทานเพื่อปรารถนาโลกียสุขสมบัติ ไปจนกระทั่งถึงการทำทานเพื่อสละละคลายความยึดมั่น เป็นทานที่นำไปสู่โลกุตระ สื่อแสดงผ่านการให้อย่างกว้างขวางไม่มีประมาณ ไม่เลือกเพศชั้นวรรณะ และให้อย่างอุกฤษฏ์ยิ่งยวด คือการบริจาคอวัยวะ ชีวิต บุตร และภรรยาตนเอง ไตรภูมิภคแสดงว่านิพพานเป็นบรมสุขสูงสุด เป็นสุขอันไม่รู้เสื่อม ไม่รู้แปรปรวน ต่างจากสุขในภพภูมิอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็นกามภูมิ รูปภูมิ หรืออรูปภูมิ ในชาดกและอานิสงส์ก็แสดงเรื่องราวการบำเพ็ญทานอันเป็นทานบารมีของพระพุทธเจ้าที่นำไปสู่การบรรลุพระสัพพัญญุตญาณ และการบำเพ็ญบารมีของพระสาวกที่นำไปสู่นิพพานเช่นกัน

5.2 ความสำคัญของความเชื่อเรื่อง “ธรรมทาน” ที่มีต่อวรรณคดีไทยพุทธศาสนา

นอกจากทานและทานบารมีจะเป็นแนวคิดคำสอนสำคัญที่ทำให้เกิดการสร้างสรรค์วรรณคดีไทยพุทธศาสนา ได้แก่ เรื่องราวแสดงการบำเพ็ญทานบารมีของพระโผธิสัตว์และวรรณกรรมอานิสงส์ดังที่ได้แสดงในบทที่ 3 และบทที่ 4 แล้ว ทานและทานบารมียังเป็นแรงบันดาลใจสำคัญใน “การสร้าง” วรรณคดีด้วย ซึ่ง “การสร้าง” นี้หมายรวมทั้งการแต่งหรือรจนา การจาร การคัดลอก และการให้จาร การให้คัดลอก ทั้งนี้ด้วยอิทธิพลจากคติเรื่องอันตรธาน คือ การเสื่อมสูญไปของพระศาสนามาก่อนจะเข้าสู่ยุคของพระพุทธเจ้าองค์ต่อไปคือ พระศรีอาริยมตไตรย โดยการอันตรธานนั้นเริ่มจากความเสื่อมของพระธรรมคัมภีร์ต่างๆ ก่อน พุทธศาสนิกชนไทยจึงมีความเชื่อว่า การสร้างคัมภีร์เป็นการรักษาคำสอนของพระพุทธเจ้า อันเป็นการสืบอายุพระศาสนาให้ยั่งยืนตั้งมั่นตลอด 5,000 พระวัสสา ตัวอักษรหรือ “อักขระ” เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ดังคำกล่าวที่ว่า “อักขระหนึ่งตัวเท่ากับพระพุทธรูป (พระพุทธรเจ้า) หนึ่งพระองค์” การสร้างคัมภีร์จึงเป็นธำรงพระศาสนา เป็นการบูชาพระธรรม และบูชาพระพุทธรเจ้า

นอกจากนี้ยังมีความเชื่อเรื่อง “ธรรมทาน” หรืออานิสงส์อันยิ่งใหญ่ของการสร้างหนังสือไว้ในพระศาสนา จากพระพุทธพจน์ “สพฺพทานํ ธมฺมทานํ ชินาติ” ซึ่งสรรเสริญการให้ “ธรรม” เป็นทานว่า ชนะการให้ทั้งปวง

ความคิดที่ว่าการสร้างวรรณคดี หรือสร้างธรรม สร้างคัมภีร์ หรือสร้างหนังสือเป็นบุญกุศลอย่างหนึ่งที่เป็นการสร้างบุญบารมี และจะอำนวยผลแก่การบรรลุธรรมปรากฏในวรรณคดี

ไทยพุทธศาสนาเป็นจำนวนมาก เช่นใน**ปัญญาสาตก** ก็พบชาตกที่แสดงอานิสงส์ของการสร้างพระไตรปิฎก คือ **โบราณกบิลราชชาตก**

ในทำนองเรื่อง **สมุทรโฆษคำฉันท์** ซึ่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงพระนิพนธ์ โดยที่ทรงแต่ง**สมุทรโฆษคำฉันท์** จาก**สมุทโฆษชาตก** งานพระนิพนธ์นี้จึงเป็น “ชาตก” อันแสดงบุรพเจริยาของพระพุทธเจ้า กวีจึงทรงตั้งอธิษฐานให้การนิพนธ์พระธรรมอันเป็น “พุทธวจนะ” ขึ้นในพระศาสนานี้ เป็นปัจจัยแก่สาวกบารมี ให้ทรงบรรลุได้เป็นพระอัครสาวกเบื้องขวาของพระพุทธเจ้าผู้จะมาตรัสในอนาคต

รังสรรค์ฉันท์เสร็จสิ้น	สุดสาร
สมุทรโฆษต่อตำนาน	เนิ่นค้ำ
รจิตเรื่องบพิสดาร	อดีเหตุ แสดงเฮย
โดยพุทธพจนรสอ้าง	อรรถแจ้งแถลงธรรม ฯ
จงเป็นปัจเจศเบื่อง	อนาคต ภาพเฮย
ลู่อัครสาวก	เลิศล้ำ
ทักษิณเสร็จมโนรถ	ดุจปรารถ- นานา
ทุกชาติปราชญ์เป็เรื่องพัน	เพื่อนผู้หมูกวี ฯ
จบ เสร็จมหาสัตว์สร้าง	สมภาร
อดีต ภาพพุทธบวรหาร	เหตุก็
ดำเนิน นิทานกาล	ก่อนโพธิ์ ฟ้าแฮ
นาน นับภุกัลป์	ล่วงแล้วหลายกัลป์ ฯ

(กรมศิลปากร, 2530: 283)

ความคิดที่ว่า การสร้างตัวบวรรัตนคติเป็นบุญกุศลอย่างหนึ่ง เป็นส่วนแห่งการสร้างสมบารมี เป็นปัจจัยแก่การบรรลุธรรมยังพบในพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสเรื่องอื่นอีกเช่น **ลิลิตตะเลงพ่าย** ซึ่งแม้จะมีได้เป็น “วรรณคดีพุทธศาสนา” แต่ก็ทรงพระนิพนธ์ขึ้นด้วยพระวิริยอุตสาหะและเจตที่เป็นกุศล มุ่งแสดงพระวิริยกรรมของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ผู้ทรงเป็นบรมธรรมิกราชพระองค์หนึ่ง

กรมหมื่นนุชิต เชื้อ	กระวีวร
ชิโนรส มิ่งมหิศร	เศกให้
ศรีสุคต พจนสุนทร	เถลองลักษณะ นีนา
ชัตติยวงษ์ ผจงโอบอุ้มไว้	สืบหล้าอย่าสูญ ฯ

...

ผิววงห้วยวัญไฉง	วาริ โขษฤ
บลุโลกุครโมพี	เลอศลิน
จงเจนจิตรกระวี	วรวากย เฉลียวเอย
ตราปล่องบ่วงภพพัน	เผดจเสี้ยนเบียนสมร

(สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส, 2515: 195-197)

ในวรรณคดีท้องถิ่นภาคใต้ ปรากฏการตั้งปรารภนาของผู้แต่งวรรณคดีว่า ขอให้ผลบุญจากการสร้างวรรณคดีนั้นเป็นปัจจัยให้เกิดในยุคพระศรีอาริย์ และเป็นปัจจัยแก่การตรัสเป็นพระพุทธรเจ้า เช่น **พระกายไสต คำกาพย์**

เบื้องหน้าขอให้ปราชญ์	บำรงพระธาตุ
ประดับด้วยแก้วทองพราย	
ข้าให้ข้าตั้งปรารภนา	...
ให้ทันพระเจ้าเมตไตร	
สมภารแก่แล้วเมื่อใด	ขอให้เข้าไป
ได้ตรัสเป็นพระโดยจง	

(กลิน คงเหมือนเพชร, 2548: 383)

นอกจากนี้ ความสำคัญของ “ธรรมทาน” คือการสร้างปัญญาแก่สาธุชน ดังพระราชปณิธานในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ปรากฏในคำปรารภ **ไตรภูมิโลกวิจจยกถา** ว่า

ครั้นอยู่มา ณ ปีจอ จัตวาศก ทรงพระราชปรารภด้วยพระญาณปริชาว่า ไตรภูมิภคที่แต่งไว้ นั้น บันแจกแยกกันแต่งเป็นส่วนๆ คารมไม่เสมอกัน ขึ้นๆ ลงๆ กว้างกันอยู่เป็นอันมาก ที่ยังวิปลาสคลาดเคลื่อน ว่าเนื้อความไม่สมด้วยพระบาลีแลพระอรรถกถานั้นก็มี ถ้าแต่งขึ้นใหม่ให้เป็นคารมเดียว ชำระดัดแปลงเสียให้ดี ให้สมด้วยพระบาลีแลอรรถกถาหาฎีกาและอนฎีกา ที่ไหนยังเป็นสังเขปกถาย่นย่ออยู่นั้น แต่งเพิ่มเติมเข้าให้พิสดาร จะได้เป็นธรรมทาน อันล้ำเลิศประเสริฐ เป็นที่เกิดกองการกุศล ให้สำเร็จผลประโยชน์แก่ผู้อ่านและผู้ฟังนั้นเป็นอันมากกว่ามาก

(กรมศิลปากร, 2535: 2)

นอกจาก “การสร้าง” จะหมายถึงการแต่งแล้ว ยังหมายถึงการคัดลอกหรือให้คัดลอกด้วย ในสมัยโบราณทำด้วยการจาร หรือจ้างให้ผู้อื่นจาร แต่เมื่อยุคสมัยเปลี่ยนไป จึงใช้การซื้อคัมภีร์ ธรรมที่พิมพ์ขายมาถวายแทน ในวรรณกรรมอานิสงส์ที่นำมาศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งอานิสงส์ที่อยู่ในรูปของ “ลานเทียม” แสดงแนวคิดในการนำหนังสือธรรมไปถวายพระสงฆ์อย่างชัดเจน เช่น อานิสงส์ต่างๆ ในชุด **พระธรรมเทศนาพื้นเมืองเหนือ** ของบุญคิด วัชรศาสตร์ หรือ ชุด**“ชุมนุม นานาอานิสงส์เทศน์” 12 กัณฑ์ ของทวิ เชื้อนแก้ว** ซึ่งมีข้อความแสดงประเพณีการสร้าง หนังสือธรรมะเป็น “ธรรมทาน”

สพฺพทานํ ธมฺมาทานํ ชินาติ

ให้ธรรมะ (เป็นทาน) ชนะการให้ (ทาน) ทุกอย่าง

ธรรมะมีไว้แก้ปัญหาชีวิตประจำวัน

(ทวิ เชื้อนแก้ว, 2546: ไม่มีเลขหน้า)

นอกจากนี้ยังมีช่องว่างให้ “ผู้สร้าง” ได้กรอกชื่อที่อยู่ ชื่อวัดที่นำคัมภีร์นั้นมาถวาย ผู้ที่ปรารถนาจะอุทิศกุศลไปให้ด้วย

ในวรรณกรรมอานิสงส์ล้านนา ตามการศึกษาของพระมหาสิงห์คำ รักป่า (2543: 151) มีอานิสงส์ที่แสดงผลของการสร้างคัมภีร์ถวายเป็นธรรมทาน ได้แก่ *อานิสงส์คำสอน อานิสงส์ไปราณชาดก อานิสงส์ปฏิภูกจรียา อานิสงส์แปดหมื่นสี่พันชั้นธ์ อานิสงส์สร้างเขียนธัมม์เป็นทาน และอานิสงส์สัตตปรภรณ์* “การที่คัมภีร์อานิสงส์เรื่องหนึ่งๆ มีต้นฉบับมากกว่าหนึ่งในวัดหนึ่ง หรือมีมากกระจัดกระจายตามหอไตรของวัดต่างๆ แสดงให้เห็นถึงประเพณีความนิยมสร้างคัมภีร์ถวายวัด” (พระมหาสิงห์คำ รักป่า, 2543: 84) ดังที่ปรากฏในคัมภีร์อานิสงส์เหล่านี้ ขณะเดียวกัน ชาดกเรื่องต่างๆ โดยเฉพาะ*เวสสันดรชาดก*หรือ*มหาชาติ* ก็เป็นที่นิยมสร้างถวายวัด ด้วยเชื่อว่าจะได้อานิสงส์มหาศาล (พระมหาสิงห์คำ รักป่า, 2543: 84)

ประเพณีสำคัญอีกประการหนึ่งในล้านนา ได้แก่ การสร้างคัมภีร์ประจำชาติเกิดของผู้ถวาย เช่น เรื่องอุทรา เต้าน้อยของคำ ประจำชาติเกิดเดือนห้าเหนือ เรื่องสิทธาตถ์ ประจำชาติเกิดเดือนแปดเหนือ หรือเรื่องมโหสถ ประจำชาติเกิดปีวอก ฯลฯ ซึ่งเป็นอุบายให้บุคคลต่างๆ เกิดความรู้สึกศรัทธาชวนชวายที่จะสร้างหนังสือหรือคัมภีร์ประจำชาติเกิดของตน รวมถึงความนิยมในการ “สร้างธรรม” คือถวายคัมภีร์ธรรมต่างๆ แต่พระสงฆ์เพื่ออุทิศกุศลจากธรรมทานนั้นแก่ผู้ถวายชนม์หรือญาติผู้ล่วงลับ เช่น *ธรรมมาลัยโผด (โลก) ธรรมเปตพลี ธรรมมหาวิทยาลัย ธรรมอมตปัญหา* เป็นต้น (มณี พยอมยงค์ และศิริรัตน์ อาสนะ (2549: 68) หรือในพระธรรมเทศนาเรื่อง

วิสุทธิวิทยา (บุญคิด วัชรศาสตร์, ม.ป.ป.) ซึ่งแสดงอย่างชัดเจนว่า การสร้างคัมภีร์เป็นบุญกุศลที่ยิ่งใหญ่ที่สามารถอุทิศแผ่ไปให้ญาติที่ล่วงลับไปแล้วให้พ้นจากทุกข์ในอบายภูมิได้

การสร้างคัมภีร์ถวายวัดในลักษณะนี้จึงแสดง “ความหมาย” ของตัวบทหนังสือธรรมเหล่านี้ว่าอาจไม่ได้อยู่ที่เนื้อหาที่อยู่ภายใน แต่อยู่ที่ “นัยในเชิงพิธีกรรม” การ “ให้ธรรมะ” ได้ย้ายความหมายจากการสั่งสอนเทศนา อธิบายธรรม มาเป็นการสร้างตัวบทคัมภีร์ธรรมะ โดยเชื่อว่าการสร้างตัวบทคัมภีร์นั้นๆ จะส่งผลหรืออานิสงส์อย่างที่ต้องการ

การสร้างธรรมเป็นทานนอกจากจะให้อานิสงส์เช่น ทำให้เป็นผู้มีปัญญามาก ปิดกั้นอบายภูมิแล้ว ยังมีความเชื่อเรื่องการเกิดในยุคพระศรีอาริย์ด้วย ความเชื่อเรื่องการเกิดในยุคพระศรีอาริย์มีอิทธิพลต่อประเพณีเทศน์มหาชาติโดยตรง ความนิยมในการเทศน์มหาชาติก็เป็นปัจจัยให้เกิดการแต่ง การคัดลอก การถวายคัมภีร์มหาชาติเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ยังเป็นแรงบันดาลใจต่อการสร้างธรรมคัมภีร์อื่นๆ ด้วยความปรารถนาว่าจะได้เกิดในยุคพระศรีอาริย์ด้วย

ความเชื่อเรื่องธรรมทานหรือทานธัมม์ เพื่อสั่งสมบุญบารมี เพื่อดำรงรักษาสืบอายุพระพุทธศาสนา และการได้เกิดในยุคพระศรีอาริย์ จึงส่งผลสำคัญอย่างยิ่งต่อการสร้างวรรณคดีไทยพุทธศาสนา ตั้งแต่คัมภีร์ที่มีเนื้อหาหลักซึ่ง เป็นการอรรถาธิบายธรรม ไปจนถึงวรรณคดีนิทานไม่ว่าจะเป็นกลอนสวดของภาคกลาง คำว่าของภาคเหนือ กลอนอ่านของภาคอีสาน คำกาพย์ต่างๆ ของภาคใต้ ซึ่งล้วนแต่เป็น “วรรณคดีไทยพุทธศาสนา” ได้นำมาสวดอ่านหรือขับ เฝยแพร่แก่สาธุชนทั้งหลาย การแต่ง การคัดลอก ให้คัดลอก การสวดอ่าน การฟังวรรณคดี ทั้งหมดเหล่านี้ นับเป็นบุญกิริยาประการหนึ่ง เรื่องราวแม้จะเป็นเรื่องประโลมโลก แต่ตัวละครเอกก็เป็นพระโพธิสัตว์ มีการสอดแทรกหลักธรรมต่างๆ ไว้ ผู้อ่านผู้ฟังจึงย่อมได้ “ธรรมะ” เป็นทาน

ความเชื่อเรื่อง “ธรรมทาน” หรือการสร้างสรรค์วรรณคดี คัมภีร์ต่างๆ ขึ้นเป็นบุญกุศลอันยิ่งใหญ่ในพระศาสนายังเป็นสิ่งสะท้อนความเจริญรุ่งเรืองของพุทธศาสนาในดินแดนประเทศไทยไม่ว่าจะเป็นไทยล้านนา ไทยภาคกลาง ภาคอีสาน หรือภาคใต้ ซึ่งพุทธศาสนาได้มีอิทธิพลต่อความคิด โลกทัศน์ วิถีชีวิต การศึกษาอย่างลึกซึ้ง การแต่งหรือสร้างสรรค์เรื่องใหม่ๆ แสดงว่า มีการศึกษาคัมภีร์ทางพุทธศาสนา นับตั้งแต่พระไตรปิฎก ไปจนถึงคัมภีร์อื่นๆ อย่างแตกฉาน มีนักปราชญ์หรือกวีผู้มีความสามารถและมีศรัทธาที่จะสรรค์สร้างวรรณคดีเหล่านี้ขึ้นมา เป็นการต่อยอดทางปัญญาให้แก่องค์กามไม่รู้จบ รวมทั้งมีผู้เห็นคุณค่าความสำคัญของกระบวนการสร้างสรรค์ทางปัญญานี้ อันได้แก่ พระมหากษัตริย์ หรือสมรราชทั่วไปผู้มีศรัทธา ให้การอุปถัมภ์บำรุง มีความศรัทธาที่จะคัดลอก จดจาร บูชาพระธรรมคัมภีร์ จนกระทั่งเกิดวรรณคดีไทยพุทธศาสนาเป็นจำนวนมากสืบทอดเป็นมรดกทางภูมิปัญญามาจนกระทั่งปัจจุบัน

5.3 การเผยแพร่วรรณคดีไทยพุทธศาสนาที่มีทานและทานบารมีเป็นแนวคิดสำคัญ

5.3.1 เวสสันดรชาดกหรือมหาชาติ

เวสสันดรชาดกหรือมหาชาติ ได้รับการเผยแพร่ในสังคมวัฒนธรรมไทยผ่านประเพณีที่สำคัญคือ การสวดมหาชาติและการเทศน์มหาชาติแบบต่างๆ ตั้งแต่แบบประเพณีนิยม เช่น การสวดมหาชาติคำหลวง การเทศน์มหาชาติแบบประเพณีนิยม หรือแบบร่วมสมัย เช่น มหาชาติทรงเครื่อง มหาชาติทรงเครื่องประยุกต์ ไปจนถึงการนำเสนอเรื่องเวสสันดรชาดกในสื่ออื่นๆ เช่น ภาพยนตร์ ละคร อนิเมชัน มีทั้งการรักษาประเพณีดั้งเดิม การปรับปรุงให้เข้ากับบริบทของยุคสมัย ความสนใจ วิถีชีวิตของคนที่เปลี่ยนไป

การสวดและเทศน์มหาชาติเป็นพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งมี “กาละ” และ “เทศะ” ในการจัดพิธี จัดแต่งสถานที่ด้วยต้นไม้ ผลไม้ มะพร้าว กัลย อ้อย สื่อถึงฉากและเหตุการณ์ในเรื่อง ซึ่งเกิดขึ้นในเขาวงกตป่าหิมพานต์เพื่อเสริมสร้างบรรยากาศ ผูกโยงสายสัญญาณและตั้งภาชนะทำนํ้ามนต์ มีคติความเชื่อรองรับ ได้แก่ ตัวเรื่องเองนั้นก็ป็นเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ หรืออดีตชาติของพระศาสดา ซึ่งได้บริจาคทานยิ่งใหญ่อันเป็นอุดมคติแห่งศาสนา การสร้างตัวบท การเทศน์ การฟังเทศน์ การเป็นเจ้าของภาพกัณฑ์เทศน์ หรือถวายเครื่องบูชากัณฑ์เทศน์แต่ละกัณฑ์ ล้วนก่อให้เกิดบุญอันประเสริฐที่จะได้รับทั้งในชีวิตนี้ ไม่ว่าจะป็นทรัพย์เงินทอง สุขภาพ ความสุขความเจริญประการต่างๆ และในชีวิตหน้า คือการได้รับประกันว่าจะได้ไปเกิดในโลกพระศรีอารีย์ หรือสมัยของพระศรีอารียเมตไตรยพุทธเจ้า ซึ่งเต็มเปี่ยมสมบูรณ์บริบูรณ์ด้วยสุขปราศจากความทุกข์

ภาพที่ 3 ภาชนะบรรจุนํ้ามนต์และเครื่องบูชาต่างๆ ในพิธีเทศน์มหาชาติ วัดพระเชตุพน²

² พิธีเทศน์มหาชาติเนื่องในงานวันกรมสมเด็จพระปรมาธิบดีชิโนรส วันที่ 9 ธันวาคม 2552

กระบวนการสร้างและถ่ายทอดเรื่องพระเวสสันดรจึงมีความศักดิ์สิทธิ์ กล่าวคือ การสร้างตัวบท ไม่ว่าจะเป็นในแง่ของการแต่ง การจาร การคัดลอก ล้วนแต่ก่อให้เกิด “บุญ” หรือ “อานิสงส์” การถ่ายทอดและการเสฟเรื่องราวของพระเวสสันดร คือ การเทศน์และการฟังเทศน์ มหาชาติก็เป็นที่มหรสพและเป็นทั้งพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ เพราะทั้งผู้เทศน์และผู้ฟัง ผู้ถวายสิ่งบูชา กัณฑ์เทศน์ย่อมได้บุญ หรือได้รับ “อานิสงส์” แห่งธรรมทานนี้ ทั้งผู้ฟังย่อมได้รับความเพลิดเพลินบันเทิงอารมณ์จากวรรณศิลป์ คีตศิลป์ ความสามารถในการเทศน์ของพระผู้เทศน์ และได้รับ “สาร” แห่งธรรมะอันประณีตในเวลาเดียวกัน

การสวดมหาชาติน่าจะมีมาแต่โบราณตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย หลักฐานปรากฏตามความในศิลาจารึกหลักที่ 3 หรือ “จารึกนครชุม” สมัยพญาลิไท (พระมหาธรรมราชาที่ 1) พ.ศ. 1900 ว่า “ธรรมเทศนาอันเป็นต้นว่า พระมหาชาติหาคนสวดแลมิได้เลย” แต่เดิมสวดเพียงคาถาบาลีอันถือเป็น “พุทธวัจนะ” ต่อมาจึงมีการแต่งหรือ “แปลแต่ง” มหาชาติคำหลวงในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ โดยวิธียกคาถาบาลีตั้งแล้วแปลความเป็นไทยด้วยฉันทลักษณ์ต่างๆ

5.3.1.1 การสวดมหาชาติคำหลวงและพิธีเทศน์มหาชาติในประเพณีหลวง

ตามตำนานกล่าวถึงประเพณีการสวดมหาชาติคำหลวงว่า มีขึ้นครั้งแรกในรัชสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เมื่อทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประชุมนักปราชญ์ราชบัณฑิตแต่งมหาชาติคำหลวง และมีการสวดนับแต่บัดนั้นเป็นต้นมา จนกระทั่งถึงต้นรัตนโกสินทร์ ต้นฉบับมหาชาติคำหลวงได้สูญหายพลัดพรายเป็นจำนวนมาก จึงได้แต่งซ่อมใหม่จนครบถ้วนทั้ง 13 กัณฑ์ในสมัยรัชกาลที่ 2

จากความในพระราชพิธีสิบสองเดือน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ถึงพระราชพิธีที่เนื่องด้วยมหาชาติสองพระราชพิธีคือ การสวดมหาชาติคำหลวง (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 2516: 520-529) กระทำในเดือนแปด เข้าพรรษา และพระราชกุศลเทศน์มหาชาติ (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว 2516: 71-75) ซึ่งได้เคยจัดเป็นพิธียิ่งใหญ่ครั้งหนึ่งในสมัยรัชกาลที่ 1 ต่อมาจึงจัดขึ้นในเดือน 11 บ้าง 12 บ้าง และบางปีก็งดเว้นไป ในรัชสมัยของพระองค์เป็นพระราชพิธีกระทำในเดือนอ้าย แต่ก็มีได้มีเสมอ

ส่วนการสวดมหาชาติคำหลวง ปัจจุบันยังคงมีการสวดมหาชาติคำหลวงเป็นประเพณีหลวงในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดารามในช่วงเทศกาลเข้าพรรษา คือ ต้นพรรษา 3 วัน กลางพรรษา 3 วัน และปลายพรรษา 3 วัน โดยคงเหลือแต่เฉพาะการสวดกัณฑ์มหาพนเท่านั้น ผู้สวดเป็นฆราวาสชาย 4 คน เป็นเจ้าหน้าที่จากกรมการศาสนา แต่งกายในชุดขาว

นั่งสวดมนต์เพียงภายในพระอุโบสถ หน้าเตียงสวดตั้งเครื่องบูชากระบะมุก ขณะเดียวกัน ในศาลา
 ภายนอกหน้าพระอุโบสถองค์หนึ่ง มีคณะนักเรียนนั่งสวดไอ้เอ้ววิหาราย

ภาพที่ 4 การสวดมหาชาติคำหลวง ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เทศกาลเข้าพรรษา ปี 2551³

นอกจากการสวดมหาชาติคำหลวงและพระราชกุศลเทศน์มหาชาติแล้ว
 ยังมีความนิยมที่พระมหากษัตริย์และเจ้านายในพระราชวงศ์จะทรงพระราชนิพนธ์และทรงพระ
 นิพนธ์มหาชาติ เช่น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรม
 พระปรมาภิไธยชิโนรส พระองค์เจ้าหญิงอุบล พระองค์เจ้าหญิงมณฑา เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีพระ
 ราชประเพณีที่เจ้านายพระบรมวงศานุวงศ์เมื่อทรงพระผนวชจะต้องฝึกสวดเวสสันดรชาดกด้วย
 เช่น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระพรหมนุนชิโนรสทรงถวายเทศน์กัณฑ์ในสมัย
 รัชกาลที่ 1 (มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์, 2547: 260) หรือสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิร
 ญาณวโรรสก็ได้ทรงเล่าไว้ใน**พระประวัติตรัสเล่า** (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิร
 ญาณวโรรส, 2507: 35) เช่นกัน ถึงประเพณีการหัดเทศน์มหาเวสสันดรชาดกของเจ้านายผู้ทรง
 ผนวช

5.3.1.2 การเทศน์มหาชาติในประเพณีราษฎร์

ประเพณีเทศน์มหาชาติเป็นประเพณีสำคัญในสังคมวัฒนธรรมไทยมาช้านาน ดังที่ปรากฏใน**เสภาขุนช้างขุนแผน** (กรมศิลปากร, 2505: 49) ตอนมีเทศน์มหาชาติ
 วัดป่าเลไลยก์

³ การสวดมหาชาติคำหลวง วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เทศกาลเข้าพรรษา ถ่ายภาพเดือนตุลาคม 2551

อยู่มาปีระกาสัปดาห์	ทายกในเมืองสุพรรณนั้น
ถึงเดือนสิบจวนสารทงฆาดวัน	คิดกันจะมีเทศน์ด้วยศรัทธา
พระมหาชาติทั้งสิบสามกัณฑ์	วัดป่าเลไลยก์ในวันพระหน้า
ตาปะขาวเฒ่าแก่แซ่กันมา	พร้อมกันนั่งปรึกษาที่วัดนั้น
บ้างก็รับทศพรหิมพานต์	บ้างก็รับเอาทานกัณฑ์นั้น
ที่ลูกดกรับชูชกกัณฑ์กลางวัน	ให้ยายศรีประจันต์กัณฑ์มัทรี
มหाराชพันชาติกัณฑ์กลางคืน	ฟังพระหัวเราะครึกครื้นกันยังมี
ข้อกษัตริย์สดเงียบเชียบดี	ตาหมื่นศรีคนแก่แก่รับไป
นางวันรับกัณฑ์จุลพน	แถวอันดีนัดหัดขึ้นใหม่
เทศน์กัณฑ์มหาพนชี้ต้นใจ	ตาไทยก็รับไปทันที
วันประเวศน์นั้นท่านวัดแค	เป็นกัณฑ์ของตาแพกับยายคลี
เออ กัณฑ์หนึ่งใหญ่ให้ใครดี	ยากที่สัปบุรุษจะรับไป
ออเออจริงแล้วกัณฑ์กุมาร	ให้เจ้าขรรค์หัวล้านบ้านรั้วใหญ่
นายบุญคุ้มกันไปไวไว	ถึงขุนช้างยื่นให้ไปฎีกา

จากการแต่งและการสวดมหาชาติคำหลวงในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ในรัชสมัยพระเจ้าทรงธรรมมีการแต่ง**กาพย์มหาชาติ** และต่อมาก็มีการแต่งมหาชาติกลอนเทศน์สำนวนต่างๆ ขึ้นมากมาย มีความนิยมในการฟังเทศน์มหาชาติ ซึ่งเป็นประเพณีราษฎรมีแพร่หลายและได้รับความนิยมอยู่ทุกภาค ภาคอีสานเรียกว่า “บุญผะเหวด” ภาคเหนือเรียกว่า “ตั้งธัมม์หลวง” เดิมจัดขึ้นโดยมีกำหนดเวลาค่อนข้างชัดเจน คือ ภาคอีสานนิยมทำกันในเดือนสี่ ดังคำพังเพยว่า “เดือนสามคือยเจ้าหัวคอยปั้นข้าวจี เดือนค้อยจ้วน้อยเทศน์มะที” บางแห่งทำในเดือนหกหรือเจ็ด โดยมักจะจัดร่วมกับบุญบั้งไฟ (สาร สาระทัศนันท์, 2542: 3033) ภาคเหนือจัดในเดือนยี่เป็ง (เดือนสิบสองของภาคกลาง) โดยจัดเป็นพิธีใหญ่คู่กับงานทานสลากหรืองานทำบุญข้าวสลากภัตต์ มีคตินิยมว่า ปีใดจัดงานทานสลากแล้ว ก็จะไม่จัดงานตั้งธัมม์หลวง ปีใดจัดงานตั้งธัมม์หลวง ก็จะไม่จัดงานทานสลาก (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2542: 2341) ส่วนภาคกลางบางท้องถิ่นจัดขึ้นในเดือนห้าต่อเดือนหก หรือจัดในเดือนสิบ หรือหลังออกพรรษาพันหน้ากฐิน⁴

⁴ โปรดดูรายละเอียดพิธีเทศน์มหาชาติภาคกลางใน สุภาพรรณ ณ บางช้าง (2542: 2677-2686) ภาคเหนือใน ประพัฒน์ สุานวฑูโธม (2532) มณี พยอมยงค์ (2537) และอุดม รุ่งเรืองศรี (2542: 2340-2350) ภาคอีสานใน สาร สาระทัศนันท์ (3033-3042)

ความเชื่อเรื่องอานิสงส์การได้เกิดในยุคพระศรีอารีย์ และความเชื่อเรื่องปัญจันตรธาน หรือการอันตรธานสาปสูญของพระศาสนา เป็นคติความเชื่อที่สำคัญอย่างยิ่งต่อประเพณีการแต่งมหาชาติสำนวนต่างๆ และการฟังเทศน์มหาชาติ เพราะเชื่อกันว่าเมื่อจะสิ้นศาสนาพระโคตมพุทธเจ้า พระธรรม พระไตรปิฎกทั้งหลายจะค่อยๆ สาปสูญไป โดยเริ่มที่ *เวสสันดรชาดก* เป็นอันดับแรก นอกจากนี้ยังมีความเชื่อในอานิสงส์ของการฟังเทศน์มหาชาติและบูชาภัณฑ์เทศน์มหาชาติด้วยดอกไม้ธูปเทียน เครื่องบูชาต่างๆ อย่างละพัน ตามที่ปรากฏใน *มอญสูตร* จะทำให้ได้เกิดในยุคพระศรีอารีย์ อันเป็นช่วงเวลาแห่งความสุขสมบูรณ์ และเป็นโอกาสที่จะได้ฟังธรรมจากพระเมตไตรยพุทธเจ้า

ประเพณีเทศน์มหาชาตินอกจากจะเป็นปัจจัยให้เกิดการแต่งมหาชาติสำนวนต่างๆ เป็นจำนวนมากแล้ว ในการเทศน์มหาชาติเองก็ได้มีการสร้างสรรคธรรมเนียมแบบแผนต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการคัดเลือกผู้เทศน์ที่มีเสียงและบุคลิกเหมาะสม การเลือกใช้ลีลาทำนองเทศน์ที่สอดคล้องกับเนื้อหาในแต่ละกัณฑ์ด้วย เพื่อที่จะถ่ายทอดอารมณ์ความรู้สึกของตัวละครให้ผู้ฟังเกิดมโนภาพและสามารถคล้อยตามได้ เช่น กัณฑ์กุมารและมัทรีก็ต้องเลือกผู้เทศน์ที่มีเสียงเล็ก เพราะมีบทที่สงกุมารและพระนางมัทรีจะต้องคร่ำครวญ หรือกัณฑ์ชูชก ก็ต้องใช้ผู้เทศน์ที่มีเสียงใหญ่ ใช้ทำนองคุศุฑะราดเหยียบกรวดเพื่อสื่อถึงลีลาการเดินทางของเฒ่าชูชก ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงอธิบายว่า “กัณฑ์ชูชกเคยเห็นแต่พระที่เป็นผู้ใหญ่เทศน์ ทำนองโสกฮากเจี๊ยวจ้าวเป็นที่สนุกเฮฮา” (ประพัฒน์ ตริณรงค์, 2528: 13-20 อ้างใน มณีปิ่นพรหมสุทธิรักษ์, 2547: 257) หรือในภาคเหนือก็มีทำนอง หรือ “ระบำ” ที่มีลีลาเหมาะแก่เนื้อเรื่องต่างๆ กัน เช่น *ระบำน้ำตกตาด* ซึ่งมีลักษณะเหมือนน้ำฝนตกจากชายคา คือหยดลงมาเป็นระยะๆ ถี่ห่างเสมอกัน หรือเทียบกับการเคาะไม้เป็นจังหวะ จึงเหมาะแก่บรรยายความและตอนตื่นตื่นร่าเริง หรือ *ระบำพรวัวไถวใบ* ซึ่งมีอาการดุจใบมะพร้าวเวลาต้องลม แกว่งเอนไปมาซ้าๆ จึงเหมาะจะใช้เทศน์ตอนโศก สลด รำพัน (พระครูวินัยธรประพัฒน์ สุานวุฑฺโฒ, 2532: 4-5)

นอกจากนี้ยังต้องเลือกใช้เพลงประกอบแต่ละกัณฑ์อย่างมีความหมายและสอดคล้องกับเนื้อเรื่องด้วย เช่นในประเพณีเทศน์มหาชาติของภาคกลาง ดังคำอธิบายของมนตรี ตราโมท (อ้างใน สุภาพรรณ ณ บางช้าง, 2542: 2685-2686) ว่า โบราณจารย์ได้กำหนดเพลงสำหรับบรรเลงไว้เฉพาะแต่ละกัณฑ์ ซึ่งล้วนเป็นเพลง “หน้าพาทย์” ซึ่งเป็นเพลงที่บรรเลงประกอบกิริยาเคลื่อนไหวของบุคคลและธรรมชาติ เช่น การบรรเลงเพลงสาธุการเมื่อเจ้าภาพจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย และเมื่อพระเทศน์จบแต่ละกัณฑ์ ปี่พาทย์จะบรรเลงเพลงหน้าพาทย์ที่สอดคล้องกับท้องเรื่องในกัณฑ์ที่จบลงนั้น เช่น จบ *กัณฑ์ทศพร* บรรเลงเพลงสาธุการ ประกอบกิริยาน้อมรับพรทั้งสิบประการของพระนางผุสดี จบ *กัณฑ์ทศพร* บรรเลงเพลงพญาโศก เพื่อประกอบกิริยาโศกสลดรันทดใจที่พระเวสสันดรถูกเนรเทศออกจากเมือง จบ *กัณฑ์ชูชก* บรรเลงเพลง

เช่นเหล่า ประกอบกริยาเกินอันตะกละตะกลามของซุก บางวงใช้เพลงค้างควากินกล้วยประกอบ ความทพพลาพหรือวิกวลวิการของซุก จบกัณฑ์กุมาร บรรเลงเพลงเชิดฉิ่งโอด คือบรรเลงเพลง โอดสลับกับเพลงเชิดฉิ่ง ประกอบกริยาที่ซุกพาศาลีกำหนดาเดินทางไปถูกเขียนตีร้องให้เสียทีหนึ่ง แล้วก็เดินตามไปใหม่สลับกันดั่งนี้ตลอดทาง

นอกจากนี้ยังมีความเชื่อเรื่องอานิสงส์ของการเป็นเจ้าภาพกัณฑ์แต่ละ กัณฑ์ ซึ่งจะให้อานิสงส์ต่างๆ กันไป เช่น ผู้บูชากัณฑ์ซุกจะเจริญด้วยโภคทรัพย์ บูชากัณฑ์มัทรีจะ เจริญด้วยรูปสมบัติ หรือในภาคเหนือมีการตั้งธัมม์หลวงสืบชาติอายุ ผู้ที่มีชาติเกิดในปีนักษัตร ต่างๆ จะมีกัณฑ์เทศน์มหาชาติประจำของตนเองไล่เรียงลำดับกันไป เช่น ปีใ้ (ปีชวด) มี 19 คาถา กัณฑ์ทศพร ปีเป้า (ปีฉลู) กัณฑ์นิมพานต์ มี 134 คาถา ปียี่ (ปีชาล) กัณฑ์ทานกัณฑ์ มี 209 คาถา ฯลฯ (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2542: 2345) รวมถึงการจัดเครื่องบูชากัณฑ์เทศน์ที่สอดคล้องกับท้องเรื่อง แต่ละกัณฑ์ด้วย เช่น กัณฑ์กุมาร ถวายนม ขนม ผลไม้ เพราะเนื้อเรื่องเกี่ยวกับสองกุมารซึ่งเป็นเด็ก หรือแต่งเครื่องกัณฑ์เป็นรูปสำภา เพื่อแสดงความคิดหลักในกัณฑ์นี้ คือตอนที่พระเวสสันดรขอให้ สองกุมารเป็นสำภาของนำสรรพสัตว์ข้ามสังสารวัฏไปสู่มังพระนิพพาน หรือกัณฑ์มหาราช มักจัด เครื่องกัณฑ์ใหญ่เป็นพิเศษ มีขนม ผลไม้มากเพราะเป็นตอนที่ซุกกินอาหารในวังจนท้องแตกตาย (สุภาพรรณ ณ บางช้าง, 2542: 2679)

ปัจจุบันการเทศน์มหาชาติก็ยังคงเป็นประเพณีสำคัญในวัฒนธรรมไทย แต่อาจปรับเปลี่ยนรายละเอียดต่างๆ ไปตามยุคสมัย เช่น ช่วงเวลาในการจัด จากเดิมซึ่งมีกำหนด ที่ค่อนข้างแน่นอน ซึ่งสัมพันธ์กับวิถีชีวิตการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ก็เปลี่ยนไปเป็นสามารถ จัดขึ้นเมื่อใดก็ได้ตลอดทั้งปี และสร้างสรรค์ให้มีรูปแบบหลากหลาย ซึ่งในที่นี้ ผู้วิจัยใคร่ขอกกล่าวถึง กรณียของ “มหาชาติทรงเครื่อง” เป็นตัวอย่างสังเขปแสดงการสร้างสรรคดังกล่าว

เฉลียว เรื่องเดช (2542: 5876-5877) ให้คำอธิบายว่า มหาชาติ ทรงเครื่อง เป็นการเทศน์มหาชาติแบบหนึ่งโดยจัดการละเล่นของชาวบ้านแสดงบทบาท ประกอบการเทศน์ บางโอกาสก็จัดเฉพาะแต่บางกัณฑ์ หรืออาจจะเทศน์ครบทั้ง 13 กัณฑ์ ใช้เวลา 2-3 วัน ทั้งนี้แล้วแต่โอกาสจะอำนวย มหาชาติทรงเครื่องเป็นการดัดแปลงจากการเทศน์มหาชาติ แบบเดิมเพื่อหลีกเลี่ยงความเบื่อหน่ายของผู้ฟัง โดยผู้จัดจะนิมนต์พระนักเทศน์ฝึกเยี่ยม จัด ศิลปินนักแสดง เช่น โนรา ลิเก หรือผู้ที่มีศิลปะการแสดงมาร่วมแสดงบทบาทสมมติกับพระ นักเทศน์ การแต่งกายของนักแสดง การจัดฉากสมจริงท้องเรื่องแต่ละกัณฑ์ มีเครื่องดนตรีบรรเลง ประกอบ

ส่วนวัฒนธรรม บุญจับ (<http://www.sema.go.th/node/4401>) กล่าวถึง การเทศน์มหาชาติ 3 รูปแบบ ได้แก่

1) มหาชาติประยุกต์

ท่านพระครูพิศาลธรรมโกศล (หลวงตาแพรเชื้อไม้) วัดประยุรวงศาวาส เป็นผู้คิดและให้คำๆ นี้เมื่อ 30 กว่าปีมาแล้ว จุดมุ่งหมายก็เพื่อให้ผู้ฟังได้ประโยชน์ คือ ฟังรู้เรื่อง เข้าใจ ได้สาระ ไม่มัวงวุ่นวาย เบื่อหน่าย อีกทั้งประหยัดเวลาในการแสดง

2) มหาชาติทรงเครื่อง มี 3 ลักษณะ คือ

มีการปลุกฉาบ-วิสาขนา ถาม-ตอบในเรื่องเทศน์

มีการสมมติหน้าที่ เช่น องค์โน้นเป็นพระเวสสันดร องค์นี้เป็นพระนางมัทรี ในเทศน์มีเหล่า ทั้ง **เหล่านอก เหล่าใน** มิใช่ว่าแต่ทำนองประจำกัณฑ์เท่านั้น

เหล่านอก หมายถึง เหล่านอกบทนอกเนื้อความจากหนังสือ เป็นการเพิ่มเติมเข้ามา

เหล่าใน หมายถึง เหล่าในเรื่อง เนื้อความตามหนังสือที่ยอมรับกัน เช่น ฉบับวชิรญาณ ฉบับกระทรวงศึกษาธิการ

3) มหาชาติทางเครื่อง มีการแสดงประกอบที่เรียกว่า

บุคลาธิษฐาน มีเฉพาะชมราวาสล้วนๆ เช่น เอาชูชกมาออกฉาก แต่ปัจจุบันชาวบ้านนิยมหาลิเกมาแสดง แล้วนิมนต์พระมาเทศน์ประกอบ

จากการเก็บข้อมูลของผู้วิจัยเอง ทั้งจากภาพข่าวที่ปรากฏในเว็บไซต์ และการเก็บข้อมูลภาคสนาม พบคำว่า “มหาชาติทรงเครื่อง” และ “มหาชาติทรงเครื่องประยุกต์” ทั้งสองคำนี้ล้วนแต่หมายถึง การเทศน์แสดงเรื่องมหาชาติโดยพระสงฆ์ โดยมีการแสดงประกอบ ซึ่งคล้ายคลึงกับ “มหาชาติทรงเครื่อง” ตามคำอธิบายของเจดีย์ว เรื่องเดช (2542) และที่วัฒนธรรม บุญจับเรียกว่า “มหาชาติทางเครื่อง” เช่น การเทศน์มหาชาติทรงเครื่องประยุกต์ **เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ณ วัดระกา อ. ปรางค์กู่ จ. ศรีสะเกษ** โดยพระนักเทศน์ชื่อดังและลิเกแสดงประกอบ จาก **จ. พระนครศรีอยุธยา และ จ. พิจิตร** วันที่ 8-9 กุมภาพันธ์ 2552 (<http://www.watnakkharin.org/index.php?mo=14&newsid=69940>) การเทศน์มหาชาติทรงเครื่อง ประกอบลิเกคณะพรเทพ พรทวี ณ วัดบางจาก **จ. นนทบุรี** วันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2552 (<http://www.212cafe.com/freewebboard/view.php?user=duangkeaw&id=1041>)

ภาพที่ 5 การเทศน์มหาชาติทรงเครื่อง ณ วัดบางจาก จ. นนทบุรี วันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2552
(<http://www.212cafe.com/freewebboard/view.php?user=duangkeaw&id=1041>)

จากภาพการเทศน์มหาชาติทรงเครื่องจากวัดบางจาก จ. นนทบุรี จะเห็นว่า มีพระสงฆ์หนึ่งเทศน์บนธรรมาสน์ และมีการแสดงของตัวละครซึ่งเป็นฆราวาส ได้แก่ พระเวสสันดร พระนางมัทรี และกัณหา ซาลี

นอกจากนี้ ยังมีข้อมูลจากภาคสนาม ครั้งแรก ได้แก่ การเทศน์มหาชาติทรงเครื่อง ของคณะพระครูสังฆรักษ์ราชันย์ อริโย ณ วัดศรีเอี่ยม บางนา กรุงเทพมหานคร⁵ ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 วัน วันแรกเป็นการเทศน์คาถาพันโดยพระสงฆ์หลายรูปผลัดกันขึ้นเทศน์กัณฑ์ต่างๆ ส่วนวันที่สองเป็นการเทศน์มหาชาติทรงเครื่อง ผู้เทศน์เป็นพระสามรูปนั่งบนธรรมาสน์ดำเนินเรื่องอย่างรวดเร็ว โดยให้การขับเพลงสลับกับการกล่าวเล่าเรื่อง และมีการถามตอบระหว่างพระทั้งสามรูป และมีการแสดงมุขตลกแทรกเป็นระยะๆ เพื่อดึงดูดใจผู้ฟัง หัวใจของการเทศน์อยู่ที่กัณฑ์ชูชกและกัณฑ์กุมาร ในกัณฑ์อื่นๆ พระสงฆ์จะเทศน์เล่าเรื่องอย่างรวดเร็ว แต่ในกัณฑ์ชูชกพระสงฆ์จะเริ่มบรรยายรายละเอียด และแสดงบทบาทเป็น “ผู้ขอ” เช่นชูชก ซึ่งเป็นตัวเอกของกัณฑ์ คือลงจากธรรมาสน์เดินไปยังผู้ฟังพร้อมกับกล่าวเชิญชวนให้ประชาชนร่วมทำบุญถวายปัจจัยใส่บาตรพระ ต่อมาในกัณฑ์กุมาร เริ่มมีตัวละคร ได้แก่ พระนางมัทรี กัณหาและซาลี ออกมาแสดงประกอบการเทศน์ มีการเจรจาโต้ตอบระหว่างนางมัทรีกับพระสงฆ์ซึ่งสมมติบทบาทเป็นพระเวสสันดร (ต่างจากการแสดงของคณะดิเกพรเทพ พรทวี ซึ่งผู้เล่นเป็นพระเวสสันดรเป็นฆราวาส)

เพื่อความสะดวกในการแสดงและรวบรัดเวลา มีการเปลี่ยนแปลงลำดับของเรื่อง คือ ฉากที่พระเวสสันดรตัดอารมณ์โศกของพระนางมัทรีด้วยพระวาจาแก้แค้นตรัสให้พระนางโกรธ ซึ่งที่จริงจะปรากฏในกัณฑ์มัทรีก็เปลี่ยนมาอยู่ในกัณฑ์กุมาร จากเดิมที่พระเวสสันดร

⁵ การเทศน์มหาชาติทรงเครื่อง ณ วัดศรีเอี่ยม บางนา เก็บข้อมูลวันที่ 2 สิงหาคม 2552

แก๊งกล่าวบริภาษพระนางที่กลับมายังอาศรมซ้ำให้นางเกิดความน้อยใจเพื่อตัดความโศกที่พระนางครวญหาสองกุมารก็ปรับเป็นว่า ในเวลารุ่งเช้าหลังจากที่พระนางมัทรีเกิดสุบินนิมิตฝันอันเป็นกลางบอกเหตุว่าจะต้องสูญเสียสองกุมาร พระนางได้แสดงความอาลัยห้วงสองกุมาร คร่ำครวญ อ้อนวอนขออนุญาตพระเวสสันดรที่จะไม่ไปป่าเพื่อแสวงหาผลอาหาร พระเวสสันดรจึงตรัสบริภาษพระนางมัทรีว่าไม่มีความจงรักภักดี และเป็นแม่ที่ไม่รักลูก ยอมให้ลูกอดอาหาร พระนางจึงจำต้องออกจากอาศรมไปหาผลไม้ในป่า เป็นโอกาสให้ผู้แสดงได้ออกรับเงินทำบุญจากผู้ชมผู้ฟังอีกครั้ง โดยให้ผู้ฟังใส่ลงในบาของพระนางมัทรี นัยว่าเป็นการช่วยพระนางมิให้ต้องลำบากจนเกินไป

การเทศน์มหาชาติครั้งนี้จัดขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์สำคัญคือ มุ่งระดมทุนก่อสร้างพระอุโบสถ จึงมีจังหวะที่จะให้ผู้แสดงออกเดินรับเงินทำบุญอีกครั้ง คือหลังจากที่ชูชกจับสองกุมารไปแล้ว ก็ให้ผู้แสดงที่เล่นเป็นสองกุมารออกเดินรับปัจจัยจากสาธุชน นัยว่าเพื่อนำมา “ไถ่ตัว” สองกุมาร ซึ่งที่จริงไม่มีในเรื่อง เพราะผู้ไถ่ตัวสองกุมารคือพระเจ้ากรุงสุทศย์ แต่บทบาทนี้ ได้เพิ่มเติมเข้ามาเพื่อเป็นการเรียกรับเงินทำบุญ

ภาพที่ 6 พระนางมัทรีออกแสวงหาผลผลิต เทศน์มหาชาติทรงเครื่อง วัดบุญประดิษฐ์ วันที่ 19 กันยายน 2552

ส่วนการเก็บข้อมูลภาคสนามครั้งที่สอง คือ การเทศน์มหาชาติทรงเครื่องประยุกต์ ณ วัดบุญประดิษฐ์ นครปฐม⁶ ต่างจากการเทศน์ในการเก็บข้อมูลครั้งแรกคือ จัดงานในวันเดียว โดยตรงกับวันสารทเดือนสิบ มีพระผลัดกันขึ้นเทศน์คาถาพันตั้งแต่เช้าจากนั้นจึงเป็นเทศน์มหาชาติทรงเครื่องประยุกต์ โดยมีพระผู้เทศน์รูปเดียว ประกอบการแสดง

⁶ การเทศน์มหาชาติทรงเครื่องประยุกต์ วัดบุญประดิษฐ์ นครปฐม เก็บข้อมูลวันที่ 19 กันยายน 2552

คล้ายคลึงกับการเทศน์ของพระครูสังฆรักษ์ราชันย์ อริโย การเทศน์ครั้งนี้เน้นที่กัณฑ์มัทรี ซึ่งพระนางมัทรีเข้าไปหาผลาผลภายในป่า จนกระทั่งพระนางมัทรีกลับมายังอาศรม พระสงฆ์ซึ่งสมมติบทบาทเป็นพระเวสสันดรก็กล่าวบริภาษพระนางมัทรี พระนางทั้งน้อยพระทัยและเหนียวอ่อนจึงสลบไป จากนั้นจึงเข้าสู่เนื้อเรื่องในกัณฑ์มหาราช ซึ่งพราหมณ์ชูชกโบยตีสองกุมารไปตามทาง จนกระทั่งถึงกรุงสีพี สองกุมารได้เฝ้าพระเจ้ากรุงสุยชัยและพระนางผุสดีและได้รับการไถ่ตัวเป็นอิสระ ส่วนชูชกบริโภคอาหารเข้าไปมากจึงท้องแตกตาย

การเลือกแสดงสองกัณฑ์นี้ โดยไม่ได้เน้นกัณฑ์กุมารเลย ก็เพราะเหตุการณ์ในสองกัณฑ์นี้เอื้อให้ตัวละครได้ออกเดินเรียไรรับเงินบริจาค ในกัณฑ์มัทรี พระนางผู้แสดงเป็นพระนางมัทรีก็จะสมมติสถานที่เป็นป่าหิมพานต์ และผู้ฟังเทศน์ทั้งหลายเป็นดังผลไม้ส่วนในกัณฑ์มหาราช อาศัยเนื้อความที่ว่าสองกุมารถูกชูชกโบยตีไปตามทางอย่างน่าสงสาร เอื้อให้สองกุมารรับเงินบริจาค นัยว่าเพื่อนำมาไถ่ตัวสองกุมารเช่นกัน แต่ที่จริงก็คือการเรียไรรเงินทำบุญแก้เว็ด และมอบให้เป็นทุนการศึกษาแก่เด็กผู้แสดง

จากการเก็บข้อมูล “เทศน์มหาชาติทรงเครื่อง” และ “เทศน์มหาชาติทรงเครื่องประยุกต์” ทั้งสองคราว ประกอบกับข้อมูลที่ได้จากเว็บไซต์ ทำให้ผู้วิจัยได้ข้อสรุปว่า ทั้งสองคำนี้หมายความถึงรูปแบบการเทศน์มหาชาติอย่างเดียวกัน คือ มีพระสงฆ์เทศน์บนธรรมาสน์ อาจมีรูปเดี่ยวหรือหลายรูป และมีผู้แสดงประกอบเล่นบทเป็นตัวละครต่างๆ ได้แก่ พระนางมัทรี สองกุมาร ชูชก พระเจ้ากรุงสุยชัย พระนางผุสดี พระผู้เทศน์อาจแสดงบทบาทเป็นพระเวสสันดรเอง หรืออาจมีผู้แสดงชายที่เป็นฆราวาสเล่นเป็นพระเวสสันดรต่างหากก็ได้ ทั้งนี้การแสดงมหาชาติทรงเครื่องมักจัดขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อระดมทุนให้แก่วัด การเทศน์และการแสดงจะดำเนินเรื่องอย่างรวบรัดรวดเร็วให้จบภายในเวลาไม่เกิน 3 ชั่วโมง ปรับเนื้อหาและลำดับของเรื่องตามความเหมาะสม โดยมักเน้นกัณฑ์ที่จะเปิดโอกาสให้พระหรือผู้แสดงได้ออกเดินเรียไรรับปัจจัยทำบุญจากผู้มาฟังเทศน์ ได้แก่ กัณฑ์ชูชก กัณฑ์มัทรี และกัณฑ์มหาราช

นอกจากการจัดเทศน์มหาชาติทรงเครื่อง หรือมหาชาติทรงเครื่องประยุกต์ ซึ่งเป็นรูปแบบการเทศน์มหาชาติแบบใหม่แล้ว การเทศน์มหาชาติโดยพระสงฆ์ตามประเพณีที่มีมาแต่เดิมก็ยังคงมีอยู่เช่นกัน แต่อาจจะเปลี่ยนแปลงบ้าง เช่น อาจแบ่งเวลาการเทศน์มากกว่าหนึ่งวันตามที่ระบุไว้ในเรื่องพระมาลัย เช่น การเทศน์มหาชาติเฉลิมพระเกียรติคุณสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม กรุงเทพมหานคร ซึ่งจัดระหว่างวันที่ 9-11 ธันวาคมของทุกปี การเทศน์มหาชาติ ณ วัดราชสิทธาราม กรุงเทพมหานคร ซึ่งจัดขึ้นเป็นเวลา 3 วันเช่นกัน

ภาพที่ 7 พระภิกษุรับพระเคนนม ขนม และผลไม้ เป็นเครื่องบูชาภัณฑุญญาร วัดราชสิทธาราม⁷

ผู้วิจัยเห็นว่า การเทศน์มหาชาติยังคงดำรงอยู่ได้จนกระทั่งทุกวันนี้ด้วยหลายเหตุปัจจัย ประการแรก ได้แก่ ปัจจัยทางศาสนา ความเชื่อความศรัทธา ความเชื่อเรื่องอานิสงส์งานบุญเทศน์มหาชาติ และการพึ่งเทศน์มหาชาติ ซึ่งสัมพันธ์กับความเชื่อเรื่องการทำบุญให้ทาน รวมทั้งความเชื่ออื่นๆ ซึ่งส่งเสริม ได้แก่ เรื่องพระมาลัย เรื่องพระศรีอาริย์

ประการที่สอง ได้แก่ ปัจจัยทางเศรษฐกิจ การเทศน์มหาชาติเป็นวิธีหนึ่งของวัดในการ “ระดมทุน” เพื่อการก่อสร้างบำรุงเสนาสนะ ทั้งนี้เพราะการทำบุญเทศน์มหาชาติแสดงเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ที่บำเพ็ญทานบารมี ด้วยการสละราชสมบัติ บริจาคบุตรภรรยา เป็นงานบุญที่ส่งเสริมให้คนได้มา “ร่วมบุญ” ทำบุญถวายวัดในพระพุทธศาสนา

ประการที่สาม คือ ปัจจัยทางสังคมและชนบประเพณี เทศน์มหาชาติเป็นประเพณีที่สืบทอดมาช้านาน การจัดเทศน์มหาชาติอาจมีวัตถุประสงค์เพื่อรักษาประเพณีที่สืบทอดมาของวัด เช่น วัดราชสิทธาราม กรุงเทพมหานคร ซึ่งมีชื่อเสียงในการเทศน์มหาชาติทำนองหลวง การรักษาศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่น ในบางท้องถิ่น การเทศน์มหาชาติได้รับการยกระดับให้เป็นงานประจำจังหวัด หรืองานประจำปี อันเป็นประโยชน์ต่อการท่องเที่ยวของท้องถิ่นด้วย เช่น บุญผะเหวดร้อยเอ็ด กินข้าวปุ้นฟรี หรืองานบุญมหาชาติ ชนมจีน จ. อุตรดิตถ์ หรือแม่วัดไทยในต่างประเทศก็จัดให้มีงานเทศน์มหาชาติ เช่น เทศน์มหาชาติวัดต่างๆ ในสหรัฐอเมริกา เช่น วัดเบอร์กลีย์ วัดมหาพุทธภูมิ วัดพุทธานุสรณ์ วัดพุทธวราราม วัดแทมป้า และวัดสันติธรรม (<http://www.wketpromma.com/Andrew001.html>) หรือ งานสืบสานตำนานบุญเดือนสี่ บุญ

⁷ การเทศน์มหาชาติวัดราชสิทธาราม กรุงเทพมหานคร เก็บข้อมูลวันที่ 4 ตุลาคม 2552

ผะเหวด-ฟังเทศน์มหาชาติ วัดธรรมปทีป เมืองมัวซี-ครามาแยล นครปารีส ประเทศฝรั่งเศส (<http://www.watthaiparis.org/th/index.php>) แสดงว่า การเทศน์มหาชาติเป็นพิธีสำคัญที่พุทธศาสนิกชนไทยมีความผูกพันศรัทธา ร่วมกันจัดขึ้นเพื่อสืบทอดประเพณีและแสดงอัตลักษณ์ของท้องถิ่นและความเป็นไทย

5.3.1.3 การเผยแพร่เวสสันดรชาดกในสื่ออื่นๆ

นอกจากการเผยแพร่มหาเวสสันดรชาดกหรือมหาชาติด้วยการสวดและการเทศน์ดังที่กล่าวมาแล้ว ก็ยังมีมหาชาติที่นำมาร้องเป็นเพลงขอทานหรือเพลงบอกบุญ เช่น เพลงบอกบุญ จ. ตราด ซึ่งนำเรื่องราวการบำเพ็ญทานบารมีของพระเวสสันดร ผู้เสียสละและเปี่ยมด้วยความเมตตา มาร้องเพื่อเร้าให้เกิดศรัทธาในการบริจาคทาน (อภิสิทธิ์ เกษมผลกุล, 2547: 89)

แม้กระทั่งในสื่อสมัยใหม่ก็ยังปรากฏเรื่องมหาชาติแพร่หลายอยู่เช่นกัน ในภาพยนตร์ เช่น ภาพยนตร์เรื่อง **ชูชก กัณหา ชาลี** (2516) ภาพยนตร์เรื่อง **พระเวสสันดร** (2552) ละครชุดเรื่อง **มหาเวสสันดรชาดก** ของมูลนิธิแผ่นดินธรรม (2530) ละครโทรทัศน์ชุด **กัณหาชาลี** (2539) หนังสือการ์ตูนพระเวสสันดร ในชุดการ์ตูน **ทศชาติสำหรับเยาวชน** สำนักพิมพ์เรนโบว์ อนิเมชันสามมิติเรื่อง **กัณหาชาลี** (2552) ของ บจก. จีเซทิงจา ฯลฯ ซึ่งเหมาะแก่ผู้ชมหรือผู้อ่านต่างเพศต่างวัย แสดงว่า **เวสสันดรชาดก** ยังเป็นที่นิยมแพร่หลายแม้ในปัจจุบัน

ฉายครั้งแรก 2 พฤศจิกายน 2516 ที่ เพชรราชม
ภาพที่ 8 โปสเตอร์ภาพยนตร์เรื่อง **ชูชก กัณหา ชาลี**
(http://th.wikipedia.org/wiki/ชูชก_กัณหา_ชาลี)

จัดทำโดยค่ายจีจิงจา การ์ตูนคุณภาพคับจอ
ภาพที่ 9 ประชาสัมพันธ์อนิเมชันเรื่อง **กัณหาชาลี**
(<http://www.dida.co.th/kc/>)

5.3.2 วรรณคดีเรื่องอื่นๆ

5.3.2.1 ฉันทันตชาดก

ฉันทันตชาดก ในทางลายลักษณ์พบหลากหลายสำนวน ทั้งที่เป็นกลอนสวดของภาคกลาง และในวรรณคดีท้องถิ่นภาคต่างๆ เช่น **พญาฉันทันต์คำกาพย์** สำนวนต่างๆ

ของภาคใต้ (เกษม ขนาบแก้ว, 2548: 297-299) ซึ่งนอกจากจะแสดงการบำเพ็ญทานบารมีอัน ยิ่งยวดของพระโพธิสัตว์แล้ว ยังมีเนื้อหาเหมาะแก่การสอนสตรีให้เชื่อสัตย์จริงรักภักดีต่อสามีและ ปรณนิบัติพ่อแม่ด้วย บทบาทของนางจุลสุพัทรา มเหสีของพระเจ้าพรหมทัต ซึ่งเคยเป็นภรรยาของ ของพระโพธิสัตว์ในอดีตชาติ และผูกอาฆาตคิดแก้แค้นพระโพธิสัตว์ด้วยการให้พรานไปตัดเอางา ของพระโพธิสัตว์มา จนกระทั่งพระโพธิสัตว์สิ้นชีวิต ภายหลังต้องรับวิบากกรรมไปเสวยทุกขเวทนา ในนรก ดังปรากฏในพระยาฉันทันต์ ฉบับศุภนิยัตนธรรมภาคใต้ สถาบันราชภัฏนครศรีธรรมราช (เกษม ขนาบแก้ว, 2548: 362-363)

สัพพะบุรุษทั้งหลาย	ทั่วทั้งหญิงชาย	ตั้งใจขึ้นบาน
ฟังไว้สอนใจ	อย่าเหมือนนงคราญ	ครั้นเมื่อสิ้นปราณ
ตกจตุรabay		
ฝ่ายหญิงในบุญ	ย่อมรู้จักคุณ	โทษทัณฑ์ทั้งหลาย
เรื่องซึ่งหึงผัว	กลัวภัยเมื่อตาย	โทษทัณฑ์ทั้งหลาย
ได้แก่อาตมา		
หญิงใจกุศล	รักท่านเท่าตน	ไม่คิดอุเบกขา
ปรานีบิดพ่อแม่	อันแก่ชรา	นบนอบภัสดา
ไม่มีใครชัง		
รู้คิดผิดชอบ	ใจนั้นประกอบ	รำพึงทุกขัง
ว่าตนเกิดมา	ย่อมล้วนอนิจจัง	ท่านสอนเร่งฟัง
จำไว้ใส่ใจ		

ในภาคเหนือ เรื่องฉันทันตชาดก เป็นคัมภีร์ของชาตาผู้ที่เกิดปีมะแมหรือ ปีเม็ด ซึ่งผู้ที่เกิดในปีนักษัตรนี้ก็มักจะสร้างคัมภีร์ฉันทันตชาดกถวายเป็นธรรมทาน เพื่อเป็นสิริ มงคลแก่ตนเอง

ในทางมุขปาฐะ นอกจากเรื่องพระเวสสันดรแล้ว ก็พบการถ่ายทอดเรื่อง พญาฉันทันต์ในเพลงขอทานหรือเพลงบอกบุญ พระโพธิสัตว์ในชาดกได้สละงาของตนแก่อดีต ภรรยาในชาติภพก่อนที่ตามอาฆาตแค้นจนกระทั่งถึงแก่ชีวิต ซึ่งถือเป็นทานบารมีอันยิ่งใหญ่ จึง เหมาะที่จะนำมาใช้ร้องเพื่อปลุกเร้าให้เกิดศรัทธาแก่บุคคลทั่วไปในการทำทานเช่นเดียวกับพระ โพธิสัตว์

ดูแต่ผลคือผลทาน	มีตำนานมาแต่ปางก่อน
คูองค์จันทน์พระเจ้า	ยังให้พรานเลี้ยงงาออกมาเป็นท่อนท่อน
ท่านไม่ห่วงสังขารของในกาย	ขอให้เห็นทันตา
เมื่อท่านกลับชาติมาอีกที	จะได้พิเศษเป็นพระเวสสันดร
แม่ทำขาดกยกวดี	ออกมาซื้ออุทาหรณ์
แม่จงตั้งนะโมเรื่องโสอูตร	ทำทานเกิดอย่าร้อน... เขย... ใจ

(เพลงขอมาน อ่างใน อภิลักษณ์ เกมชมผลกุด, 2547: 92)

5.3.2.2 ปัญญาซาดก

ความแพร่หลายในแง่ของการนำไปบอกเล่า ถ่ายทอด พิเคราะห์ได้จากหลักฐาน จากความใน **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่** (อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด เค. วัลยาจ, 2543: 35-36) ได้อ้างถึงซาดกเรื่อง **วิญญูวงศ์ราชซาดก** กล่าวคือ พญามังรายได้เข้ากราบสักการะพระมหากัสสปเถระ แห่งวัดกานโถม พระเถระได้เล่าเรื่อง**วิญญูวงศ์ราชซาดก** อันแสดงอานิสงส์การต่อนิวพระหัตถ์พระพุทธรูปแก่พญามังราย พญามังรายเกิดศรัทธาจึงสร้างพระพุทธรูปถวายพระเถระ แล้วอธิษฐานให้มีชัยชนะในการตีเมืองมอญ เช่นเดียวกับพระโพธิสัตว์ที่ได้ฤทธิ์เดชสามารถเอาชนะกษัตริย์ร้อยเอ็ดเมืองได้ เพราะได้ต่อนิวพระหัตถ์พระพุทธรูปที่ชำรุด

ยังมีในวัน 1 พญามังรายไปแควเห็นชาวเจ้าอยู่ที่นี่ จึงถามกุมารน้อยผู้ 1 อันมาในที่นั้นกุมารน้อยน้อยไหว้พญามังรายว่ามหาเถระเจ้า 5 ตน มีมหากัสสปเป็นประธานมาอยู่ที่นี่แล้วอัน เจ้าพญามังรายก็เข้าไปไหว้มหาเถระเจ้า แล้วเจียรจปรา / ศรัยด้วยปริยายหลายประการต่างๆ มหากัสสปเถระเจ้าก็เล่านิยายพญาวินญูวงศ์แก่พญามังรายว่า พญาวินญูวงศ์ได้ต่อนิวมือพระพุทธรูปเจ้า ก็มีเดชฤทธิ์มากนักอาจประจัญแพพญาร้อยเอ็ดตน ดังว่าได้สร้างพระพุทธรูปเจ้าทั้งตน / แท้จักกว่าสันใดว่าสันนั้น พญามังรายได้ยินคำมหาเถระเจ้าเมตตาสนั้นมีใจยินดีมากนัก ไหว้สั่งอำลามหาเถระเจ้าเมื่อสุธาสมณเขียรแห่งตน แล้วจึงหาย่างช่างไม้ผู้ชื่อกานโถมมา แล้วก็หื้อแปลงยังรูปพระพุทธรูปเจ้า 5 พระองค์ นิ่ง 3 องค์ / ยืน 2 องค์ อันหนึ่งใหญ่สูงเท่าคิงพญามังราย แล้วก็เอาไปฐาปนาไว้ที่มหาเถระเจ้าอยู่นั้นแล้วอธิษฐานว่า ด้วยเดชบุญอันข้าได้สร้างพุทธรูปเจ้านี้ ข้าจักยกกำลังริพลไปเอาเมืองรามัญเทศหงสาวดีเมืองเม็ง ผิวาพญา / เม็งยังอ่อนนุ่มกับด้วยข้าด้วยอานุภาพอันข้าได้สร้างพุทธรูปเจ้านี้แท้ ข้ามา

รอดจักสร้างวิหารหือเป็นที่สถิตสำราญพุทธเจ้าชะแล พญามังรายอธิษฐานสัน
นี้แล้วก็กริพลโยธาหงสาข้ามน้ำแม่คงไฟถึงแม่น้ำอาสา ตั้งทัพอยู่ที่นั่น

ชาดกที่พระโพธิสัตว์สละอวัยวะและชีวิตยังได้รับการอ้างอิงถึงในวรรณคดี
เรื่องอื่นๆ เช่น ใน **สุวรรณวงศ์คำกาพย์** ซึ่งนิยะดา เหล่าสุนทร (2538: 270-271) ได้ศึกษาไว้ว่า
อ้างอิงชาดกที่แสดงทานบารมีของพระโพธิสัตว์ โดยเฉพาะปรมัตถทานบารมี ทั้งจาก **ปัญญาส
ชาดกและอรรถกถาชาดก** ได้แก่ **นรชิวชาดก รัตนปโชตชาดก ทูลกบัณฑิตชาดก** ในปัญญาส
ชาดก **อรรถกถาฉัททันตชาดก สิริจุทามณีชาดก สุวรรณกัจฉปชาดก และวิริยบัณฑิตชาดก** ใน
ปัญญาสชาดก ตามลำดับ

เกิดชาดหนึ่งจน แม่ลูกสองคล ยูในยบานโรย แม่เจ้าไปปา ฐรัตแม่ไวย
เจ้าติดตามไปย ตายตางชลนี้ ๐ เกิดชาดหนึ่งไซย ๐ เปนคนเซนไจย ยูในยบุรี แม่
เจ้าไปยปา พมมหายักสี จกินชลนี้ ที่ปาดงดอน ๐ เจ้าติดตามไปย ทั้นเขาที่ในย
ปาไมยสิงซอน ตายตางมารดา ในยปาดงดอน เจ้าไมยอยยอน เพิ่มพูนบารมี ๐
เกิดชาดหนึ่งเลา เกิดในยพงษา สกุนเสถี พยาเจ้าเมือง แคนเคื่องเกษิ จฉลานชีวิ
ลูกพะสาศดา ๐ เจ้าไปเที่ยวเลน ครันใดพบเหน เกิดความสัดทา ตายตางพะสง
อันตองอายุา ตั้งใจปราทหน้า เอาพณีฤาภาณ ๐ เกิดชาดหนึ่งนัน เปนพระชัตทัน
ไหยยงาเปนทาน แกโสชูดอน ซึ่งเปนนายพราน เจ้าทรางสมภาน เพิ่มพูนบารมี
๐ ชาดหนึ่งเกิดมา โดยเปนพยา สมบัติมา มี เลื่อยแลงแบงตัว ไหยทารเกษิ อิน
ตราที่บอดี เนรมิตลงมา ๐ เกิดชาดหนึ่งเลา พระเกิดเป็นเตา อยู่ในยคูหา ไห
ทารกระดอง แก่ฝูงพ่อค้า ตั้งใจปราถะหน้า เปนพระชินสี ๐ เกิดชาดหนึ่งไซร
เปนคนเขยไจย ยูในบุรี พ่อลูกแม่ลูก สมบัติไม่มี พรอมกันยินดี มีความสัดทา
๐ ชายลูกเมียไวย ชีรทองมาโดย ปิดรูปปัดตีมา ปิดเขาเทาโรย ไมยพอเลยน้ำ
เชือดเนื้อออกมา ปิดพะแกนจัน ๐ เจ้าชักนิทาน แต่หลังมานาร เจดชาดครบ
ครัน ไพรเราะะนักรหน้า เทวาในยสวัน ประมวนชวนกัน ซองสาทุกาน

ใน **ไตรภูมิิกถา** ของพระญาณลิไทย ตอนที่บรรยายถึงพระรัศมีทั้งหกของ
พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้กล่าวว่ารัศมีทั้งหกเป็นผลมาจากการบำเพ็ญทานบารมีครั้งยังเป็นพระ
โพธิสัตว์ โดยมี 2 เรื่องซึ่งเป็นที่ชัดเจนว่ามาจาก **ปัญญาสชาดก** ได้แก่ **วิริยบัณฑิตชาดก** พระ
โพธิสัตว์เจื่อนเนื้อให้พระอินทร์ตีเป็นแผ่นทองเพื่อปิดพระพุทธรูป และ **นรชิวชาดก** พระโพธิสัตว์สละ
เนื้อหัวใจเพื่อปรุขยาชูปชีวิตมารดาที่ถูกงูกัด

เมื่อนั้นจึงพระรัสมีสีอันแดงใสเรื่องรุ่งพุ่งออกไป จึงแลเห็นหมู่พระรัสมีสีอันเหลืองแลไปก่อนหน้านั้น จึงหมู่พระรัสมีสีอันแดงนั้นประจูดังจกัฐว่าดังนี้ว่า ดูกรมหมู่พระรัสมีสีอันเหลือง เพราะเหตุอันใดแลท่านจึงไปก่อนดูแล บุญสมภารบารมีท่านๆ ทำเป็นดังฤๅบ้างฯ จึงหมู่พระรัสมีสีอันที่เหลืองนั้นกระทำอาการดังจะรู้แลแปรคืบมาขานตอบพระรัสมีสีอันแดงนั้นว่าฉันนี้ ครั้งเมื่อพระพุทธเจ้าเราสร้างสมภารเป็น**เจ้าวิริยบัณฑิต** วันนั้นได้ท่านเชือดเนื้อออกให้แก่พระอินทร์ เป็นธณมิตลงมาเป็นช่างทอง แลตีให้เป็นแผ่นทองปิดพระพุทธรูปเจ้าด้วยใจอันใสสัตถาแลยดินนักหนา เหตุนี้แลตู่จึงมาได้เป็นพระรัสมีสีเหลืองเรื่องรุ่งงามดังทอง

... จึงหมู่พระรัสมีสีอันสีแดงนั้นดุจดังจะแปรแลมาขานตอบคำหมู่พระรัสมีสีขาวนั้น ให้แจ้งแถลงว่าดังนี้ว่าบุญสมภารเรานี้ได้ คือว่าเมื่อพระพุทธเจ้าเราเมื่อครั้งสร้างสมภารเป็น**เจ้านรชีวมานพ** วันนั้นแลในนิยายหนึ่งว่าเจ้าปทุมกุมารเอามีตมาผ่าอกยกเอาหัวใจเอาทำเป็นยาให้แก่แม่ตนอันงูขบ แลตายแล้วให้คืบเป็นขึ้นมาด้วยเดชบุญสมภารบารมีดังนี้ฯ ตู่ได้จึงเป็นพระรัสมีสีอันสีแดง แลตู่จึงไปก่อนท่านด้วยบุญสมภารดังนี้แลฯ

(พระญาติไทย, 2504: 253-257)

ตรีศิลป์ บุญขจร (2547: 120, 322-325) ได้พบกลอนสวดเรื่องหนึ่งซึ่งมีที่มาจาก**วิริยบัณฑิตชาดก** ได้แก่ กลอนสวดเรื่อง**แก่นจันทร์** แสดงเรื่องของพระโพธิสัตว์ที่สละเนื้อของตนทำเป็นแผ่นทองคำปิดพระพุทธรูป ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบระหว่าง**วิริยบัณฑิตชาดก**กับกลอนสวดเรื่อง**แก่นจันทร์**แล้วก็มี ความแตกต่างกันเล็กน้อย คือ เหตุการณ์ในตอนต้นเรื่อง และรายละเอียดเกี่ยวกับพระพุทธรูป ใน**วิริยบัณฑิตชาดก** พระมหากษัตริย์ทรงสร้างพระพุทธรูปทองขณะที่กลอนสวด พระพุทธรูปสร้างด้วยแก่นจันทร์ อันเป็นที่มาชื่อเรื่อง

ปัญญาสชาดก ซึ่งแสดงเรื่องทานและทานบารมียังสัมพันธ์อย่างยิ่งกับวรรณกรรมอันสงส์ซึ่งแสดงเหตุและผลของการให้ทาน ในวรรณกรรมอันสงส์หลายเรื่อง มีการเล่าชาดกจาก**ปัญญาสชาดก**ประกอบเพื่อแสดงอันสงส์ของการให้ทาน เช่น คัมภีร์อันสงส์ล้านนา **ปัญญาสชาดก**มีอิทธิพลมากเพราะผู้รจนานำเอาชาดกในปัญญาสที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับอันสงส์ต่างๆ ไปตั้งเป็นชื่อคัมภีร์อันสงส์ หรือได้นำข้อมูลไปสนับสนุนการรจนาคัมภีร์อันสงส์ล้านนา ที่เห็นชัดเจนก็คืออันสงส์การสร้างธรรม อันสงส์การสร้างพระพุทธรูป เป็นต้น ซึ่งมีเนื้อหาเป็นแบบเดียวกับชาดกใน**ปัญญาสชาดก** (พระมหาสิงห์คำ รักป่า, 2543: 72)

นอกจากปรากฏในวรรณคดีอื่นๆ แล้ว ยังพบ**ปัญญาสชาดก**ในภาพสลักเรื่อง**สิริจุฑามณีชาดก**ประดับหน้าหีบพระธรรมจากวัดบุญยืน จ. น่าน จากจารึกเหนือภาพระบุว่า หีบนี้สร้างในปีจุลศักราช 1157 (พ.ศ. 2338) พระสงฆ์นามว่าทิพพาลังการเป็นประธานแก่ศิษย์ทุกคน โดยมีมหाराชหลวงเป็นองค์อุปถัมภ์ พร้อมด้วยขุนนาง นางโนชาและชาวบ้านนำถั่วร่วมกันสร้างหีบพระธรรม ขอให้ได้พบสุขสามประการมีนิพพานเป็นยอด (เทิม มีเต็ม, 2537: 264-267)

ภาพที่ 10 หีบพระธรรมไม้แกะสลักภาพชาดกเรื่อง**สิริจุฑามณีชาดก** วัดบุญยืน จ. น่าน

5.3.2.3 พระอนาคตวงศ์

จากการศึกษาของผู้วิจัยยังไม่พบหลักฐานที่จะแสดงว่า การเผยแพร่พระคัมภีร์**อนาคตวงศ์**กระทำในรูปแบบใด ทางที่เป็นไปได้คือแสดงเป็นพระธรรมเทศนา อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาจากหลักฐานบางประการแล้ว เราจะเห็นได้ว่า**พระอนาคตวงศ์** เรื่องราวของพระอนาคตพุทธเจ้าสืบพระองค์ และการสละอวัยวะและชีวิตบูชาแต่พระรัตนตรัยน่าจะเป็นที่รู้จักเป็นอย่างดีมาเป็นเวลาช้านาน ดังเช่นที่ปรากฏใน**คำฉันท์สรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปราสาททอง** พบการอ้างถึงพระอนาคตพุทธเจ้าใน**พระอนาคตวงศ์**ว่า

วรพุทธพยายเทศธรรม์	แกลิ่งกล่าวโดยบรรพ์
นิยมพระคาถา	
ว่าปิ่นเกล้าเจ้าทวาร	สรรเพชญ์ลัญญา
อนาคตโตทศพุทธ	

เป็นอาทิพระเมตไตยอุด-	ดมอวสานสุด
กฤษกรปาไลไลยก์	
ล้ำทศพรพุทธพิสัย	วรโพธิเมตไตย
ก็จากพิมานแมนผจง	
อุบัติในชัตติโยวงส์	เป็นราชาขง
พระยศเลื่องภพปรา-	
กฏในพระนครทวาร	ล้ำจักรพรรดา-
ธิราชเรื่องฤทธิไกร	

(กรมศิลปากร, 2543: 84-85)

จากหลักฐานดังกล่าวแสดงว่าพระคัมภีร์**อนาคตวงศ์**น่าจะเป็นที่รู้จักเป็นอย่างดีแล้วก่อนสมัยพระเจ้าปราสาททอง จนต่อมาในสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ปราภฏชื่อคัมภีร์**อนาคตวงศ์**อยู่ในรายชื่อคัมภีร์ต่างๆ 93 รายการที่ราชสำนักสยามส่งไปยังลังกาพร้อมกับสมณทูตในการประดิษฐานสี่พระศาสนาด้วย

ในส่วนของจิตรกรรม พบภาพจิตรกรรมบริเวณคอสองในศาลาการเปรียญ วัดในกลาง จ. เพชรบุรี ซึ่งมีภาพพระอดีตพุทธเจ้าจากคัมภีร์**พุทธวงศ์** 24 เรื่อง และภาพพระอนาคตพุทธเจ้าจาก**พระอนาคตวงศ์** 10 เรื่อง⁸

ภาพที่ 11 พระเจ้าสังขจักรตตเศียรนุชาธรรม

ภาพที่ 12 นารทมถนพเผาตัวนุชาพระพุทเจ้า

⁸ โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน วิชพรรณ แสงสุขเยี่ยม (2548) ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ Dr. Peter Skilling ที่กรุณาเอื้อเฟื้อภาพ

การที่พบภาพ**พระอนาคตวงศ์**วาดระดับคอสองของศาลาการเปรียญร่วมกับภาพจากเรื่อง**พุทธวงศ์**สื่อแสดงนัยอย่างชัดเจนถึงความนับถือ**คัมภีร์อนาคตวงศ์**ว่าเป็นคัมภีร์ที่แสดงประวัติของพระอนาคตพุทธเจ้าสืบเนื่องประวัติของพระอดีตพุทธเจ้าจาก**พุทธวงศ์**ซึ่งมีมาในพระไตรปิฎก

หลักฐานอีกประการหนึ่งซึ่งอาจไม่เกี่ยวเนื่องกับคัมภีร์**พระอนาคตวงศ์**โดยตรง แต่ก็แสดงให้เห็นความนิยมในการประพาศตามอย่างเช่นเดียวกับที่ปรากฏใน**พระอนาคตวงศ์** ได้แก่ สละชีวิตเผาตัวถวายเป็นพุทธบูชาโดยตั้งความปรารถนาพุทธภูมิ ดังในกรณีของนายเรืองและนายนก ในสมัยรัชกาลที่ 1 ปรากฏหลักฐานในจารึกที่ฐานรูปปั้นของทั้งสอง ณ วัดอรุณราชวรารามว่า

เมื่อแต่ก่อนเผาตัว 9 วัน 10 วันนั้น มีความว่า นายเรืองกับสหาย 2 คนคือ ขุนศรีภักดิ์ศรีกรมม้า แลนายทองรัก พากันไป ณ พระอุโบสถวัดครุฑ ต่างปรารถนาพุทธภูมิ เสี่ยงดอกบัวอ่อนคนละดอกว่า ถ้าใครจะสำเร็จพระโพธิญาณแล้ว ขอดอกบัวผู้นั้นจงบาน ครั้นรุ่งขึ้นก็บานแต่ดอกบัวของนายเรือง ตั้งแต่นั้นนายเรืองก็มาอยู่ที่การเปรียญเก่า วัดอรุณราชวราราม สมทานอุโบสถศีล ฟังเทศนา เอาน้ำมันชุบสำลีเป็นเชื้อพาดแขนทั้ง 2 จุดไฟต่างประทีปทุกวัน จนถึงวันเผาตัว นายเรืองฟังเทศนาจบแล้ว ก็นุ่งห่มผ้าชุบน้ำมัน เดินออกมาหน้าการเปรียญ นั่งพับเพียบ พนมมือ รักษาอารมณ์สงบดีแล้วก็จุดไฟเผาเข้า เมื่อเปลวไฟวูบขึ้นท่วมตัวนั้น นายเรืองร้องว่า สำเร็จปรารถนาแล้ว ขณะนั้นคนซึ่งยืนดูอยู่ประมาณ 5 ร้อย 6 ร้อยเศษ บ้างก็ร้องสาธุการ บ้างก็เปลื้องผ้าห่มโยนบูชาเข้าไปกองไฟ ชั้นแต่แขกภายนอกพระศาสนาก็ถอดหมวกคำนับ โยนเข้าไปในไฟด้วย ครั้นไฟไหม้แล้ว คนที่มีศรัทธาช่วยกันยกศพใส่โลงไว้ในการเปรียญ สวดพระอภิธรรม 2 คืน แล้วพาศพไปไว้ที่ทุ่งนาวัดหงษ์ เมื่อเผาศพไฟชumenั้น ปลาในท้องนาประมาณ 11 ปลา 12 ปลา โลดขึ้นมาเข้าในกองไฟตายด้วย ครั้นไฟดับแล้ว เห็นอัฐินายเรืองสีเขียวขาว เหลืองขาว ดูประหลาด ก็ชวนกันเก็บอัฐิใส่โกฐติบูก ไว้ในการเปรียญเก่า วัดอรุณราชวรารามนี้

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงบันทึกเรื่อง
ของนายเรืองและนายนก

ปีฉลูนพศก จุลศักราช 1179 พ.ศ. 2360 นายนกเผาตัวตายที่วัดอรุณ เป็นการเอาชีวิตบูชาพระรัตนตรัย การที่คนความเลื่อมใสในศาสนาแก่กล้า จนถึงสละ

ชีวิตตน ด้วยเข้าใจว่าจะแลกเอามรรคผลในทางศาสนานั้น มีทุกลัทธิศาสนา ใน ส่วนคติพระพุทธศาสนา แม้มีสิกขาบทห้ามในพระวินัย ก็ยังมีหนังสืออื่นที่โบราณจารย์แต่งยกย่องการสละชีวิตให้เป็นทาน เพื่อแลกเอาประโยชน์พระโพธิญาณ จึงทำให้คนแต่ก่อนโดยมากมีความนิยมว่า การสละชีวิตเช่นนั้น เป็นความประพฤติชอบ ในกรุงรัตนโกสินทร์นี้ เมื่อในรัชกาลที่ 1 มีนายเรือคน 1 ได้เผาตัวเองเช่น นายนก ได้ทำรูปไว้ที่วัดอรุณทั้งนายเรือและนายนก

5.3.2.4 วรรณกรรมอาณิสงส์

วรรณกรรมอาณิสงส์เป็น “แหล่งอ้างอิง” ที่จะทำให้เข้าใจถึงความสำคัญของการให้ทานนั้นๆ อันชักนำให้เกิดปิติศรัทธาเลื่อมใสในทานที่ได้ถวาย จากการพิจารณาข้อมูลอาณิสงส์ที่เลือกมาศึกษา จะเห็นได้ว่ามีอยู่เป็นจำนวนมาก อาณิสงส์ของทานประเภทหนึ่งอาจมีปรากฏการแต่งหลากหลายสำนวน บางสำนวนเน้นการเล่าเรื่องสั้นๆ บางสำนวนเป็นการอธิบาย และมีเรื่องเล่าประกอบ โดยเรื่องที่น่ามาเล่าก็มีหลายเรื่องหลายสำนวนด้วย และบางสำนวนก็เป็น การอธิบาย “อาณิสงส์” โดยไม่มีการเล่าเรื่อง

อาณิสงส์ที่มีสำนวนการอธิบายหรือการแสดงอาณิสงส์อย่างหลากหลาย เช่น อาณิสงส์สร้างเวจกุฎี หรืออาณิสงส์สร้างวัดในอาณิสงส์สร้างเวจกุฎี (ห้องน้ำ) จากเว็บไซต์ <http://www.84000.org/anisong.html> เล่าเรื่องของมาณพซึ่งสร้างเวจกุฎี โรงไฟ และที่สำหรับอาบน้ำแด่พระสงฆ์ มีพระมหาโมคคัลลานะเป็นประธาน ตั้งจิตอธิษฐานขอความปราศจากโรคตายแล้วจึงไปเกิดในเทวโลก จากนั้นพระพุทธเจ้าตรัสเล่าอดีตชาติของพระองค์เอง ได้สร้างเวจกุฎี และที่สำหรับอาบแก่พระภิกษุสามเณรครั้งพระศาสนาพระพุทธเจ้าตมัทธังกร ตั้งปรารถนาสำเร็จ พระสัพพัญญุตญาณ ขณะที่ อาณิสงส์สร้างวัด วัดเจดีย์หลวง (ชัปนะ ปินเงิน, 2548: 355) พระพุทธเจ้าเล่าอดีตชาติของพกุลเถระ ในพระศาสนาของพระพุทธเจ้าปทุมุตตระ พกุลเถระเกิดเป็นชายผู้หนึ่ง ได้เห็นภิกษุรูปหนึ่งมีความจำเป็นต้องใช้เวจกุฎี จึงสร้างถวายด้วยกิ่งไม้ แล้วอธิษฐานขอเป็นผู้ปราศจากโรคอาพาธ ต่อมาชายผู้นั้นจึงได้เป็นอโรคเศรษฐี แล้วเวียนเกิดเวียนตายในสังสารวัฏได้แสนกัป ต่อมาในภัทรกัป สมัยพระโคตมพุทธเจ้า ได้เกิดเป็นบุตรเศรษฐี ถูกปลากลิ้นลงท้อง เศรษฐีอีกครอบครัวนำไปเลี้ยง ต่อมาได้บวชเป็น พกุลเถระ สำเร็จอรหันต์ พกุลเถระเป็นไม่มีโรค ภิกษุรูปหนึ่งถามเหตุ จึงทรงแสดงเรื่องที่ท่านได้เคยสร้างเวจกุฎีถวาย สุตทำยทรงสรุปแจกแจงอาณิสงส์ว่า เกิดมาในตระกูลสูง มีสมบัติ มีปัญญา มีรูปงาม ไม่มีโรค เกิดเป็นชาย

อาณิสงส์การถวายข้าวสารในอาณิสงส์ทานดอยข้าวเปลือกข้าวสาร (บุญคิด วัชรศาสตร์, ม.ป.ป.) เล่าเรื่องทศตะทำนา แล้วนำข้าวที่ได้ถวายแด่พระสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นทาน ขณะที่อาณิสงส์ตักบาตรข้าวสาร (ธ. ธรรมศรี, ม.ป.ป.: 416-420) แสดงอาณิสงส์โดยอธิบาย

ความสำคัญของข้าวว่าเป็นอาหารที่ช่วยบำบัดความหิว ความหิวเป็นอุปสรรคแก่การทำงานและการปฏิบัติธรรม ตรัสรู้ธรรม จากนั้นเล่าเรื่องนางเปรตเสรณีเพื่อเป็นอุทาหรณ์ว่า บุคคลไม่พึงดูหมิ่นดูถูกดูหมิ่นการทำทาน เรื่องมีว่า เมื่อครั้งเป็นมนุษย์เป็นคนตระหนี่ ไม่มีความศรัทธา กล่าวเหยียดหยามการถวายทานแต่พระสงฆ์ ตายไปจึงเกิดเป็นเปรต เรื่องนางเปรตเสรณีนี้เล่าใน *อานิสงส์การตักบาตรข้าวสารอาหารแห้ง* (ศาสนาวัต, 2550: 206-208) ด้วย ส่วนใน *อานิสงส์ถวายข้าวสารและเป็นทายก* (พระราชสาธธรรมมุนี, 2545 ก: 261-266) เริ่มต้นด้วยการแสดงความสำคัญของการทำบุญ และให้เห็นความสำคัญของการทำทาน ไม่ให้ประมาทในทานแม้เล็กน้อย และยกเรื่องของชายคนหนึ่ง ซึ่งทำให้พิลาปัททเศรษฐีผู้ไม่มีศรัทธาได้เกิดความเลื่อมใส ด้วยการกล่าวสรรเสริญอนุโมทนาทานที่ถวายด้วยจิตเลื่อมใส แม้ให้จำนวนไม่เท่ากัน แต่ก็มีวิบากเสมอกันทั้งสิ้น

หรือ *อานิสงส์ถวายเครื่องเสวยเถราภิเชก*

(<http://www.84000.org/anisong.html>) และเรื่อง *การถวายเครื่องเสวยเถราภิเชก* (ศาสนาวัต, 2550: 85-87) แสดงเรื่องที่พระเจ้าปเสนทิโกศลถวายเครื่องสักการะแด่พระพุทธเจ้าแล้ว กราบทูลถามถึงอานิสงส์ของการถวายเครื่องเสวยเถราภิเชก ทรงแสดงอดีตนิทานครั้งสมัยอดีตพุทธเจ้า เสวยพระชาติเป็นพระราชาทรงพระนามว่าวิชัยยะ ได้ทอดพระเนตรเห็นพระอุสสาเถระแล้วเกิดความเลื่อมใส จึงถวายเครื่องเสวยเถราภิเชกแด่ท่าน ด้วยบุญนั้นทำให้ได้ไปบังเกิดในสวรรค์ จุตติแล้วเกิดเป็นกษัตริย์อีก สุดท้ายจึงได้บรรลुพระสัมพันธูปัญญาณในที่สุด

ส่วน *อานิสงส์เถราภิเชก (สร้งน้ำพระ)* (พระราชสาธธรรมมุนี, 2545 ก: 189-190) เล่าเรื่องต่างไปเล็กน้อยคือ พระโพธิสัตว์เสวยพระชาติเป็นบุโรหิตาจารย์ในสมัยพระตีสสพุทธเจ้า ได้ถวายน้ำสร้งแล้ว อธิษฐานขอเป็นปัจจัยแก่การตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ด้วยอานิสงส์ของบุญนั้น จึงได้บังเกิดในสวรรค์ดาวดึงส์ จุตติแล้วเกิดเป็นเศรษฐี วนเวียนอยู่แต่ในสุคติ สุดท้ายจึงได้บรรลुพระโพธิญาณ

ตัวอย่างที่ยกมานี้แสดงว่า ทานประเภทหนึ่งๆ มีอานิสงส์ที่แต่งตั้งขึ้นเพื่ออธิบายหรือแสดงอานิสงส์ได้หลากหลายสำนวน แสดงว่าทานเหล่านี้เป็นทานที่สำคัญ และเห็นความสร้างสรรคของผู้แต่ง

เมื่อพิจารณาจากคัมภีร์อานิสงส์ที่ผู้วิจัยใช้เป็นข้อมูลในการศึกษา จะเห็นว่าคัมภีร์อานิสงส์แต่งตั้งขึ้นเพื่อสำหรับพระสงฆ์ใช้เทศน์ในงานบุญ และประเพณีสิบสองเดือน เช่น พระธรรมเทศนาเมืองเหนือ ของบุญคิด วัชรศาสตร์ หรือพระธรรมเทศนาชุด “ชุมนุมอานิสงส์เทศน์” ของทวี เขื่อนแก้ว หรืออานิสงส์ที่จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์เสียงเสียง จะมีลักษณะรูปแบบโบราณ หรืออย่างที่เรียกว่า “ลานเทียม” มีข้อความแนะนำพระภิกษุในการนำอานิสงส์นั้นไปเทศน์ นอกจากนี้ อานิสงส์อาจมีไว้สำหรับเพียงเพื่ออ่านเพื่อให้เกิดความเข้าใจถึงประวัติ ที่มา และ

อานิสงส์ของการถวายทานสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่น หนังสือทำบุญอย่างไรให้ได้บุญ (ศาสดา, 2550) รวมทั้งที่เผยแพร่ในเว็บไซต์ ซึ่งเป็นวรรณกรรมอานิสงส์รุ่นใหม่ที่ได้รับทอดมาจากชนบเดิม⁹

ที่สำคัญอีกประการหนึ่ง คัมภีร์อานิสงส์ยังแสดงธรรมเนียมการสร้างอานิสงส์ถวายวัด คัมภีร์อานิสงส์ฉบับโบราณจำนวนมากที่ผู้วิจัยพบในหอสมุดแห่งชาติ จ. จันทบุรี อยู่ในสภาพดี ห่อด้วยผ้าห่อคัมภีร์อย่างดี มีข้อความเขียนไว้ที่หน้าปกว่า คัมภีร์นี้ใครเป็นผู้สร้าง สร้างอุทิศแก่ใคร และแสดงคำอธิษฐานให้บุญนั้นเป็นปัจจัยแก้หนี้พานในภายภาคหน้า

ในวัฒนธรรมล้านนา วรรณกรรมอานิสงส์มีความเกี่ยวเนื่องกับ “คำเวรทาน” (ไสว คำมูล, 2548) หรือคำกล่าวถวายทานประเภทต่างๆ แสดงว่าทานนับเป็นบุญกิริยาสำคัญ เป็น “พิธีกรรม” ที่จะต้องกระทำด้วยความศรัทธา ความบริสุทธิ์ (สมมาครวัตาน) แสดงเจตนาอันมั่นคงที่จะอุทิศสิ่งใดสิ่งหนึ่งแก่พระศาสนา สอดคล้องกับวรรณกรรมอานิสงส์ ซึ่งพระสงฆ์เทศน์แสดงอานิสงส์ของทานแต่ละประเภท เรื่องราวที่ปรากฏในอานิสงส์ก็ปรากฏในคำเวรทานด้วย เช่น คำเวรทานข้าวสลากร (ทวิ เขื่อนแก้ว, 2524: 55 อ้างใน ไสว คำมูล, 2548: 51) กล่าวถึงนางจันทปทุมมาจากเรื่อง *อานิสงส์สลากมัตต์*

ผู้ข้าทั้งหลายก็ขอเป็นอุตมเทศเชียงคราญ ในอนาคตกาลเบื้องหน้า	
ขอหื้อมีผลอันแก่กล้าอย่าสังกา	ขอหื้อเสมอตั้งนางจันทปทุมมา
และทารกาคัดก่อน	ได้หื้อทานปางก่อน
หื้อผลบ่ผ่อนทันตา	ตั้งพระสัตถาเทศนาล่วงแล้ว
ในกลางช่วงแก้วเซตวัน	ขอลุงหื้อผู้ข้าทั้งหลายได้พลันเข้ารอด
เวียงแก้วยอดมหาเนรพาน	ในอนาคตกาลอันจากมาพายนานี้
แท้ดีหลี	

หรือเรื่องของพระโพธิสัตว์ซึ่งเสวยพระชาติเป็นชายเข็ญใจ ได้ก่อพระเจดีย์ทราย แล้วฉีกผ้าที่นุ่งห่มอยู่มาทำเป็นถุง หรือธง ปักบนพระเจดีย์ทราย จากคำเวรทานปีใหม่เดือนเมษา (ทวิ เขื่อนแก้ว, 2524 อ้างใน ไสว คำมูล, 2548: 74-75) ปรากฏเรื่องใน*ธรรมอานิสงส์*รุ่นใหม่เช่นกัน

ในอดีตะปางก่อน	ยังบ่ผ่อนสูญหาย
หากเป็นนิยายมาบ่ขาด	เมื่อโพธิสัตว์เจ้าตั้งชาติในศาสนา
พระตีสสะปรากฏในโลก	ท่านได้เกิดเป็นคนทุกขไร้เข็ญใจ

⁹ โปรดดูรายละเอียดในบทที่ 4 หน้า 169-171.

ได้เอาพงไพรเป็นอาชีพร	อันคำมี้ดพลิกพอกมาเรื่อน
คุดสำหหาพีนแลกข้าว	มาเลียงลูกเต้าเมียแพง
มองพอควอนกินเป็นวันๆ เท้าอัน	เสื่อผ้าถุงนั้นก็ขาดหน้าหลัง
มีวันหนึ่งนั้นนา ก็ได้หาพีนแถมเล่า	จักเดินท่องทำอรัญญา
ไปหันเม็ดทรายมาใส่ส่วาง	ก็มีจิตเจตคว้างขึ้นชมบาน
ก็หาบัตตั้งมาห่อได้	แล้วก็ก่อไว้เป็นเจดีย์ทราย
เลยเอาผ้าสบงที่นุ่ง	มาฉีกเก็งเป็นทุงแขวน
ค้นได้แสวงหามาเลียงคราบแล้ว	ก็ออกปากปรารภนาว่า
อันข้าวได้บูชาหือทานเจดีย์ทรายนี้ไซ้	ขอหือข้าได้ถึงสัพพัญญู
ในขงชมพูลังกาทวีป	ตายจากชาตินั้นได้ไปเกิดในสวรรค์
สมบัติทันปขาด	ในปราสาทวิมาน
ด้วยอาณิสงส์ทานทุงแลเจดีย์ทรายเท้าอัน	เมื่อนานมากข้า
ก็ได้เกิดเป็นสัพพัญญู	ในขงชมพูประเทศ
ในเขตกับปีละแลราชคหะ	คือได้ตถาคตะพระพุทธเจ้า

5.4 ทานและทานบารมีกับสังคมไทย

ดังที่กล่าวแล้วในบทที่ 2 ตามแนวทางคำสอนแห่งพุทธศาสนา ทานมีความสำคัญหลายประการ ประการแรก คือ ความสำคัญที่มีต่อการประพடுத்தธรรม ทานเป็นคำสอนที่เกี่ยวข้องกับเรื่องกรรม การเชื่อในกรรมและผลของกรรม คือเชื่อว่าการให้ทานย่อมมีผล ถือเป็น “สัมมาทิฐิ” อันเป็นพื้นฐานสำคัญของการประพடுத்தธรรมในพุทธศาสนาตั้งแต่เริ่มต้นจนบรรลุเป้าหมายสูงสุดคือ นิพพาน การให้ทานอันเป็นกุศลกรรม ก่อให้เกิดกุศลวิบาก คือความสุข ความเจริญมั่นคงของการดำรงชีวิตตราบเท้าที่ยังเวียนว่ายในสังสารวัฏ และโดยแนวทางการประพடுத்தธรรม ทานเป็นข้อปฏิบัติและคุณธรรมสำคัญในระดับเบื้องต้น เป็นเครื่อง “ตกแต่งจิต” ในการบำเพ็ญภาวนาเพื่อบรรลุเป้าหมายสูงสุดคือ นิพพาน

การให้ทานยังเป็นข้อปฏิบัติสำคัญในการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ผู้ตั้งปณิธานที่จะบรรลุโพธิญาณเป็นพระพุทธเจ้า เรียกว่า “ทานบารมี” การจะบรรลุโพธิญาณหรือพระสัพพัญญุตญาณ บรรลุความเป็นพระพุทธเจ้าได้ จะต้องมีคุณธรรมคือ การให้ ละคลายจากความยึดมั่นตระหนี่หวงแหน ความรักใคร่อันเป็นโลกียะ และเสียสละอย่างถึงที่สุด การบำเพ็ญทานบารมีของพระพุทธเจ้าเป็นแบบอย่างของพุทธศาสนิกชนในการตั้งเป้าหมายของการประพடுத்தธรรมคือ ความหลุดพ้น

ประการที่สอง ท่านมีความสำคัญต่อการดำรงอยู่ของคณะสงฆ์ พระวินัยกำหนดไว้อย่างชัดเจนว่าพระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนาไม่สามารถหุงหาอาหารเองได้ สะสมวัตถุดิบไม่ได้ แม้แต่อาหาร ปัจจัยสี่เครื่องดำรงชีวิตทั้งหลายล้วนแต่ต้องอาศัยฆราวาสสนับสนุนทั้งสิ้น ดังนั้นหากพระสงฆ์ได้รับการอุปถัมภ์บำรุงอย่างดี ไม่ต้องห่วงกังวลเรื่องปัจจัยการดำรงชีวิต ก็จะสามารถศึกษาและถ่ายทอดพระธรรมคำสอนได้อย่างดี อันหมายถึงความตั้งมั่นยั่งยืนของพระศาสนา

นอกจากนี้ ยังพิจารณาได้อีกว่า พระวินัยและพระสูตรจำนวนมากย้ำเตือนพระภิกษุผู้มีฐานะเป็นผู้รับทานว่า เมื่อรับทานที่ทายกให้ด้วยศรัทธาแล้ว ก็จะต้องประพฤติตนให้น่าเลื่อมใส สัมมาคุณธรรม บำเพ็ญธรรมให้เข้าถึงคุณวิเศษ จึงจะเป็นผู้รับทานที่ “ปราศจากหนี้” อานิสงส์ก็จะเกิดแก่ทายกอย่างไร้พญูลย์ ในแง่นี้ การให้ทานของทายก ซึ่งมุ่งเน้นความบริสุทธิ์ของจิต และการรับทานของภิกษุ ซึ่งมุ่งเน้นความบริสุทธิ์แห่งศีลและความประพฤติ จึงเป็นกระบวนการแห่งการขัดเกลาและอบรมจิตของทั้งผู้ให้และผู้รับทาน

ประการที่สาม ท่านมีความสำคัญต่อความเป็นอยู่อันสงบสันติในหมู่ชน ทศพิธราชธรรมของพระมหากษัตริย์และผู้ปกครองเริ่มต้นด้วยทานเป็นข้อแรก สำหรับบุคคลทั่วไป สังคหวัตถุ 4 ได้แก่ ทาน ปิยวาจา อุตถจริยา สมานัตตตา มีทานเป็นคุณธรรมข้อแรกในการสร้างความรักความกลมเกลียวระหว่างบุคคล

ในสังคมไทยอันเป็นสังคมที่พุทธศาสนามีอิทธิพลอย่างลึกซึ้ง ทานและทานบารมีมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งต่อวิถีการดำเนินชีวิต วิถีคิด และค่านิยมต่างๆ ดังจะได้อภิปรายต่อไป

5.4.1 ทานกับวิถีเกษตรกรรมของไทย¹⁰

วิถีชีวิตดั้งเดิมของไทยเป็นวิถีเกษตรกรรมซึ่งสัมพันธ์กับพุทธศาสนา ประเพณีสิบสองเดือน หรือที่ภาคอีสานเรียกว่า “ฮีตสิบสอง” สัมพันธ์กับฤดูกาล การปลูกข้าวและเก็บเกี่ยวข้าว รวมทั้งเทศกาลสำคัญทางพุทธศาสนา เช่น วิสาขบูชา เข้าพรรษา การเทศน์มหาชาติ หมุนเวียนเป็นวัฏจักรในรอบปี

ในการทำนาอันเป็นวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของคนไทยและไทกลุ่มต่างๆ มาแต่โบราณกาล แต่ละขั้นตอนล้วนมีพิธีกรรมเพื่อสร้างขวัญกำลังใจและความเป็นสิริมงคลโดยประสมประสานกันทั้งความเชื่อดั้งเดิม พราหมณ์ และพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นพิธีขอฝนก่อนที่จะถึงฤดูกาลทำนา เมื่อเริ่มการหว่านไถและปลูกก็มีพิธีแรกนา เมื่อข้าวเจริญเติบโตหรือ “ข้าวตั้งท้อง” ก็มีพิธีทำขวัญข้าว เมื่อถึงคราวเก็บเกี่ยว นวดข้าว และนำข้าวเข้าเก็บรักษาในยุ้ง ก็มีพิธีเชิญขวัญข้าว และพิธีทำบุญลาน หรือ “บุญคุณลาน” ถวายทานแด่พระสงฆ์

¹⁰ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ รศ. สุกัญญา สุขฉายา ที่กรุณาให้คำแนะนำในหัวข้อนี้

การนำข้าวอันเป็นผลผลิตทางการเกษตรมาถวายเป็นทานแด่พระสงฆ์หลังการเก็บเกี่ยวจึงเป็นส่วนหนึ่งในพิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและวัฒนธรรมข้าว เป็นการเฉลิมฉลอง ก่อให้เกิดความเป็นสิริมงคล และเป็นการอุทิศกุศลแก่บรรพบุรุษ เป็นกิจกรรมที่ทำให้พี่น้องเครือญาติ เพื่อนบ้านร่วมชุมนุมได้มาพบปะสังสรรค์กัน นำผลผลิตที่ได้มาแบ่งปันแก่กัน พิธีทำบุญถวายทานหลังการเก็บเกี่ยว เช่น พิธีกุ่มข้าวใหญ่ พิธีทำบุญลาน หรือบุญคูณลาน ซึ่งในอีสานจะจัดขึ้นหลังนวดข้าวเสร็จประมาณเดือนมกราคมถึงกุมภาพันธ์ (เยี่ยม ทองดี, 2541: 125) ประเพณีทานดอยข้าวในเดือนสี่ของภาคเหนือ (พระมหาสิงห์คำ รักรักษา, 2543: 166) และพิธีทานข้าวใหม่หรือทานข้าวใหม่ ซึ่งจัดขึ้นหลังจากฟาดข้าวเสร็จแล้ว (กรมวิชาการเกษตร, 2545: 142) พิธีบุญข้าวประดับดิน พิธีสารท หรือที่อีสานเรียกว่า บุญข้าวสาก (กรมวิชาการเกษตร, 2545: 217) หรือในภาคกลาง มีการนำข้าวเบาซึ่งเก็บเกี่ยวในช่วงใกล้เทศกาลออกพรรษาไปประกอบอาหารเพื่อทำบุญ เช่น ข้าวเม่าคลุกซึ่งทำด้วยข้าวเหนียว หรือ “ข้าวกระยาคุ” ซึ่งทำจากข้าวเจ้าเมล็ดอ่อนๆ เป็นน้ำมนต์นำมาคั้นคึยกับน้ำตาล (กรมวิชาการเกษตร, 2545: 164)

การถวายผลผลิตจากการเก็บเกี่ยวแด่เทพเจ้า สิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือนักบวช เช่นนี้เป็นประเพณีสากลในแทบทุกวัฒนธรรม เช่น ในอินเดีย มีการถวายผลผลิตผลจากการเก็บเกี่ยวแก่พรหมณ์ในฤคสูตร ในพระไตรปิฎก กล่าวถึงการถวายผลผลิตผลเมื่อแรกเก็บเกี่ยวเช่นกันว่าเป็น “กาลทาน” คือทานที่ถวายในเวลาเฉพาะเช่นกัน ในกาลทานสูตร อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต ปฐมปณณาสก (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2535 เล่ม 22: 57) กล่าวถึงกาลทาน 5 ประการ ซึ่งรวมถึงการถวายข้าวใหม่และผลไม้ใหม่แก่ผู้มีศีล ซึ่งให้อานิสงส์อันประเสริฐ

นอกจากนี้ ในประเพณีอื่นๆ ในรอบปี เช่น ประเพณีกวนข้าวทิพย์ ประเพณีกวนข้าวยาคุ บุญข้าวจี พิธีแห่ข้าวพันก้อนในบุญพระเวส ก็จะได้เห็นว่า ข้าวมีบทบาทสำคัญเช่นกัน

ไม่เพียงแต่ในวัฒนธรรมข้าวเท่านั้น ในวัฒนธรรมของชาวสวน ทานก็มีบทบาทสำคัญเช่นกัน ประเพณีสลากภัตมักจัดขึ้นในฤดูที่มีผลผลิตบริบูรณ์ เช่น งานสลากภัตทุเรียนของชาวสวนผลไม้ในคลองบางกอกน้อย คือเขตอำเภอบางกอกน้อยและตลิ่งชันของธนบุรี กับอำเภอบางกรวยและอำเภอบางใหญ่ของนนทบุรี “พระยาแพทยพงศาวิสุทธาธิบดี (สุน์ สุนทรเวช พ.ศ. 2423 – 2508) อดีตแพทย์ประจำพระองค์รัชกาลที่ 6 ซึ่งในครั้งหลังของชีวิตหันมาทำสวนทุเรียนเขียนเล่าไว้ว่า ‘...ชาวสวนจะนำทุเรียนอย่างดีของตนมาถวายพระ และเพื่อเป็นการแสดงอดกันด้วย...’” (ศรัณย์ ทองปาน และวิชฌดา ทองแดง, 2549: 48) หรือประเพณีสลากภัตทุเรียนของ อ. ลับแล จ. อุตรดิตถ์ ซึ่งมีพื้นที่ปลูกทุเรียนมากที่สุดในภาคเหนือ จัดขึ้นในช่วงเทศกาลเข้าพรรษา เพื่อความเป็นสิริมงคล และอุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ที่ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งสวนใหญ่จะเป็นเจ้าของสวนทุเรียนที่เสียชีวิตไปแล้ว (<http://76.nationchannel.com/playvideo.php?id=45589>)

วรรณกรรมอานิสงส์จำนวนมากสะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างทานกับวิถีเกษตรกรรมของไทยอย่างชัดเจน อานิสงส์จำนวนมากเกี่ยวข้องกับการทำงาน การนำข้าวและผลิตผลทางการเกษตรมาถวายทาน เช่น อานิสงส์เอาบุญลาน อานิสงส์ทานข้าวจีข้าวหลาม อานิสงส์ทานดอยข้าวเปลือกข้าวสาร อานิสงส์ทานข้าวใหม่ อานิสงส์ข้าวชาวเมืง อานิสงส์ข้าวต้มทิพย์ อานิสงส์ข้าวยาคุ อานิสงส์ทานฉัตรข้าว และอานิสงส์ทานข้าวล้นบาตร อานิสงส์สลากภัต อานิสงส์ข้าวสาก ฯลฯ จากชื่ออานิสงส์ต่างๆ จะเห็นได้ชัดเจนว่า วรรณกรรมอานิสงส์เหล่านี้สัมพันธ์กับประเพณีไทย การทำทาน และวิถีเกษตร นอกจากนี้จะแสดงผลของการถวายทานต่างๆ แล้ว วรรณกรรมอานิสงส์ยังมีบทบาทสำคัญในการอธิบายความสำคัญ ความเป็นมาของประเพณี โดยเชื่อมโยงกับเรื่องราวในพุทธประวัติ หรือเรื่องเล่าจากคัมภีร์ต่างๆ ด้วย เช่น อานิสงส์เอาบุญลาน แสดงเรื่องในอดีตชาติของพระอัญญาโกณฑัญญะ อานิสงส์ข้าวจี แสดงเรื่องนางปุลณทาสี เป็นต้น¹¹ รวมทั้งเรื่องใหม่ๆ ที่แต่งขึ้นใหม่โดยอ้างอิงตัวละครพระพุทธรเจ้า พระโพธิสัตว์หรือบุคคลอื่นๆ ในสมัยพุทธกาล สร้าง “ตำนาน” ขึ้นมาเพื่อรับรองประเพณีนั้นๆ

5.4.2 ทานกับการอุปถัมภ์วัดและคณะสงฆ์

การทำทานที่ปรากฏในวรรณคดีไทยพุทธศาสนาที่มีทานและทานบารมีเป็นแนวคิดสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวรรณกรรมอานิสงส์ เน้นการถวายทานแด่พระสงฆ์ ตามความเชื่อที่ว่าพระสงฆ์เป็น “บุญเขต” หรือนาบุญอันประเสริฐ การถวายทานแด่พระสงฆ์ยอมได้อานิสงส์มาก ในสังคมไทย วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน เป็นสถาบันหลักที่เป็นที่พึ่งของสังคม การทำทานเป็นการอุปถัมภ์วัดอันเป็นศูนย์กลางและเป็นที่พึ่งของชุมชน เป็นที่ที่คนในชุมชนมารวมตัวกันเพื่อทำกิจกรรมสำคัญร่วมกัน

การที่วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน และได้รับการสนับสนุนจากผู้มีอำนาจหรือชุมชนมีหลักฐานปรากฏแต่โบราณโดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่อง “การกัลปนา” หรือการอุทิศที่ดิน ทรัพย์สินของ หรือผู้คนเป็นสิทธิขาดแก่วัด

ในพระไตรปิฎกมีหลักฐานเรื่องการอุทิศคนให้เป็นข้าวัด ดังปรากฏในเรื่องที่พระเจ้าพิมพิสารถวายคนวัด 500 คนแก่ท่านพระปิลินทวัจจะ ในพระวินัยปิฎก มหาวรรค (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 5: 64-65)

ในเขตภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้น จากการศึกษารวบรวมของระวีวรรณภาคพรต (2526: 11) กล่าวว่า การอุทิศสิ่งของ ที่ดิน และแรงงานคนแก่ศาสนสถานเป็นกิจกรรมทางศาสนาที่ปฏิบัติสืบต่อมาช้านาน และได้จำกัดเฉพาะการกัลปนาแก่วัดในพุทธศาสนาเท่านั้น แต่รวมถึงศาสนสถานของพราหมณ์ด้วย อย่างไรก็ตาม เฉพาะในพุทธศาสนา มีหลักฐานมากมาย

¹¹ โปรดดูรายละเอียดในบทที่ 4 หน้า 215-216.

ที่แสดงความนิยมการกัลปนาในฐานะบุญกิริยาสำคัญอย่างหนึ่งมาตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 12 ดังหลักฐานเอกสารและจารึกต่างๆ

ดินแดนที่เป็นประเทศไทยปัจจุบันนี้ มีประเพณีการกัลปนามาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 หรือก่อนหน้านั้น ดังปรากฏหลักฐานในศิลาจารึกทางพระพุทธศาสนาที่มีอายุไม่ต่ำกว่าพุทธศตวรรษที่ 12 เช่น ศิลาจารึกพบในบริเวณจังหวัดนครราชสีมา มีข้อความกล่าวถึงสิ่งของที่พระราชทานแห่งอาณาจักรศรีจนาศะอุทิสถวายเป็นแก่พระภิกษุสงฆ์หมู่หนึ่ง ในจารึก 2 ขึ้นพบที่วัดโพธิ์ช้าง จังหวัดนครปฐม ก็เป็นบัญชีสิ่งของที่มีผู้ถวายให้กับวัด เป็นต้น

(ระวีวรรณ ภาคพรต, 2526: 11)

ในประชุมจารึกล้านนา เล่ม 10 จารึกในจังหวัดเชียงใหม่ ภาค 2

จารึกมหันตาราม พ.ศ. 2034 (ฮันส์ เพนซ์ และศรีเลา เกษพรหม, 2548: 27) แสดงข้อความอันสรุปได้ว่า พ.ศ. 2030 หมื่นดาบเรื่อนได้ชวนคนในท้องถิ่นให้สร้างวัด สร้างวิหาร เจดียย์ หล่อพระพุทธรูป 5 องค์ไปประดิษฐานในพระวิหาร ปลูกต้นไม้โพธิ์ต้นหนึ่ง ตั้งชื่อวัดว่า สาลกัลยาณมหันตาราม ต่อมา พ.ศ. 2034 หมื่นดาบเรื่อนได้ถวายที่นาซึ่งมีภาษีประจำปี 540,000 เปี้ยแด่วัด และได้ซื้อข้าคนจำนวน, 25 ครอบครัวรวมเป็น 78 คน ถวายเป็นข้าวัด

นอกจากนี้ ในอยุธยาเมื่อเอกสารจาก**ประชุมพระตำราบรมราชูทิศเพื่อกัลปนาสมัยอยุธยา** (สำนักนายกรัฐมนตรีย, 2510) เป็นหลักฐานการอุทิศที่ดิน สิ่งของ และแรงงานคนแก่อารามเช่นกัน สืบเนื่องต่อมาจนกระทั่งสมัยรัตนโกสินทร์ ใน**ประชุมพระราชปจจา** (กรมศิลปากร, 2550: 98-100) พระราชปจจาที่ 1 ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ว่าด้วยสิ่งซึ่งเป็นกัลปนาสำหรับพระอารามหรือเจดียฐาน ซึ่งยับเยินสาบสูญแล้ว จะควรเอาทรัพย์สิ่งของนั้นทำประการใดจึงจะไม่มีโทษ หรือในสมัยรัชกาลที่ 5 ปรากฏในหนังสือที่สมเด็จพระสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสมีไปถวายตอบพระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเห็นด้วยเกี่ยวกับการกัลปนาที่ดินแก่วัดนรนาถสุนทริการาม ซึ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์สำหรับบำรุงพระอารามได้ (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, 2472: 205)

ในระยะแรก ผู้ที่กระทำการกัลปนาคือ พระมหากษัตริย์ เพราะที่ดินทั้งหมดในราชอาณาจักรเป็นสิทธิ์ของกษัตริย์ อย่างไรก็ตาม บุคคลอื่นๆ อาจสามารถกระทำการกัลปนาได้ เช่น ในกรณีของหมื่นดาบเรื่อน ทั้งนี้โดยได้รับอนุญาตจากพระเจ้าแผ่นดินเสียก่อน¹²

¹² โปรดดูรายละเอียดใน ระวีวรรณ ภาคพรต (2526: 29, 136)

จารึกต่างๆ ปรากฏคำอธิษฐานของผู้ถวายกัลปนาว่า การบำเพ็ญทานทั้งหมด หมายให้เป็นปัจจัยแก่การบรรลุเป็นพระพุทธานุเจ้าบ้าง อันแสดงว่าการให้ทานนั้นเป็น “ทานบารมี” หมายให้เป็นปัจจัยแก่การบรรลุนิพพานบ้าง หรือการได้บังเกิดในสมัยของพระเมตไตรย พุทธเจ้า หรือพระศรีอาริย์บ้าง รวมทั้งอุทิศผลบุญนั้นแก่บรรพชาที่ล่วงลับไปแล้ว

นอกจากเรื่องการกัลปนาหรือการอุปถัมภ์วัดและพระสงฆ์ด้วยการยกที่ดิน แร่งงาน ผลผลิตเป็นกรรมสิทธิ์แก่วัดซึ่งเป็นประเพณีมีมาตั้งแต่อดีตตั้งที่กล่าวมานี้แล้ว ในประเพณีของชาวบ้าน เพลงขอทานหรือเพลงบอกบุญ ตามการศึกษาของอภิรักษ์ณี เกษมผลกุล (2547: 118-122) ก็แสดงให้เห็น “สำนึก” หรือความห่วงใยที่มีต่อวัดหรือการพระศาสนาเช่นกัน เกิดการรวมตัวกันของชาวบ้านเป็นคณะ ออกเดินร้องเพลงเพื่อเรียกรอเงินบริจาคมามอบให้แก่วัดซึ่งจะอยู่ได้ด้วย การสนับสนุนของฆราวาสเท่านั้น

เอาไปถวายพระสงฆ์ผู้ทรงศีล	ท่านเป็นอาจณอยู่ครองไตร
ที่บ้านของฉันไม่สู้จะขัด	
แต่ที่วัดค่อนข้างจะอด	จะนั่งกันเสียหมดก็ไม่ได้
ถ้าไม่ได้พวกเราเป็นเจ้าของ	ใครจะมาปรองดองเอาใจใส่
ถ้าไม่ได้พวกเราคงไม่เบาใจ	จึงจะแลมาใส่... เอ๊ย... บุญ

(เพลงขอทาน อ่างใน อภิรักษ์ณี เกษมผลกุล, 2547: 120)

5.4.3 ทานกับความสัมพันธ์ของชุมชนในสังคม

5.4.3.1 ทานกับฐานะของคนในสังคม

สังคมไทยประกอบด้วยบุคคลที่มีฐานะแตกต่างกัน ชาดกและวรรณกรรม อานิสงส์สะท้อนลักษณะนี้ออกมาอย่างชัดเจน สิ่งที่ใช้อธิบายความแตกต่างนั้นคือ ความเชื่อเรื่องกรรมที่ว่า กรรมส่งผลต่อกำเนิดของบุคคล ผู้ทำบุญให้ทานจะได้เกิดในสถานภาพสูงในสังคม คือ เกิดเป็นกษัตริย์ เป็นเศรษฐี ผู้เกิดเป็นกษัตริย์หรือเศรษฐีอาจเป็นเทวดามาก่อน ดังในวรรณกรรม อานิสงส์หลายเรื่องที่แสดงว่าทานเป็นปัจจัยให้ได้เกิดแต่ในสุคติภพ ได้เสวยสุขในเทวโลก ต่อเมื่อสิ้นบุญแล้วจึงได้มาเกิดในภพมนุษย์ แต่ก็มิได้ตกต่ำ ย่อมเป็นกษัตริย์หรือเป็นคนเจริญด้วยยศและทรัพย์บริวารเสมอ

ในขณะที่ตัวละครทุกคนตั้งใจจะยอมรับโดยคุณเห็นว่า ที่ตนเกิดมา ยากจน มีความเป็นอยู่ที่ยากลำบากเป็นผลมาจากชาติที่แล้วๆ มามิได้ทำบุญให้ทานไว้ก่อน ดังนั้น การทำบุญให้ทานจึงเป็นวิถีทางเดียวที่จะทำให้พ้นจากสถานภาพและฐานะที่ต่ำต้อยนั้นได้ ดังปรากฏในชาดกและอานิสงส์หลายๆ เรื่องเช่นที่ได้อธิบายแล้ว

5.4.3.2 ทานในฐานะกิจกรรมทางสังคม

วรรณกรรมอันสงฆ์อันเกี่ยวเนื่องกับการให้ทานในประเพณีต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นสลากภัต บุญสารท สงกรานต์ ขึ้นปีใหม่ บุญคุณลาน โคนจุก ขึ้นบ้านใหม่ หรือพิธีเกี่ยวกับผู้ตายต่างๆ แสดงให้เห็นว่า การทำทานนอกจากจะเพื่อบรรลุเป้าหมายสูงสุดตามหลักศาสนาของแต่ละปัจเจกบุคคลแล้ว ยังเป็นกิจกรรมทางสังคม เป็นโอกาสให้ญาติพี่น้อง ผู้คนในชุมชนหรือสังคมได้มารวมตัวกัน ได้ทำบุญร่วมกันเพื่อความเป็นสิริมงคลแก่ชีวิต หรืออุทิศกุศลแก่บรรพบุรุษหรือญาติพี่น้องผู้ล่วงลับ รวมทั้งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปกป้องรักษาคุ้มครองชีวิตมาตลอดทั้งปี อันเป็นบทบาทของพิธีกรรมที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการธำรงสังคม¹³

ประเพณีการถวายทานเป็นเครื่องแสดงอัตลักษณ์ของชุมชน หากพิจารณาจากเหตุการณ์ปัจจุบัน จะเห็นประเพณีประจำปีต่างๆ ของแต่ละท้องถิ่น หรือชุมชนของคนต่างจังหวัดในกรุงเทพฯ ที่จัดงานบุญประเพณีท้องถิ่นของตนเอง เช่น งานบุญสลากภัตต์หรือทานกัวยสลากแบบล้านนาที่วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม งานบุญสารทเดือนสิบของสมาคมชาวปักข์ใต้ หรือที่วัดดุสิตาราม หรือชุมชนวัดไทยในต่างประเทศ ก็จัดงานประเพณีประจำปีเพื่อสืบทอดพุทธศาสนา วัฒนธรรม และแสดงอัตลักษณ์ของตน

ในงานวิจัยของพรทิพย์ อันทิวโรทัย (2545: 186) ซึ่งศึกษาวัฒนธรรมชาวสวนฝั่งธนบุรี แสดงให้เห็นธรรมเนียมในการนำผลผลิตมาทำบุญและแบ่งปันแก่กัน เช่นในงานเทศน์มหาชาติของชาวสวนบางระมาด “ผู้เฒ่าผู้แก่เล่าว่า จะต้องมียกกล้วยแขกกับข้าวเม่าทอด ทำแจกเป็นทาน อาจจะเป็นเพราะกล้วย มะพร้าว เป็นของหาง่ายในสวน ราคาถูก ทำไม่ยาก... เป็นของว่างอย่างดีสำหรับผู้ที่มาฟังเทศน์เป็นเวลานาน” และได้กล่าวถึงเทศกาลวันสารทด้วยว่า

ในเทศกาลวันสารท แทบทุกบ้านจะทำขนมกระยาสารท ชาวสวนบางระมาดจะมีประเพณี “ขอทานกระยาสารท” ในตอนเย็นพลบค่ำจะรวมกลุ่มกัน 4-5 คน พายเรือร้องเพลงขอกระยาสารทตามบ้าน มีโพนฉิ่งฉาบตีประกอบ ร้องสั้กพักหนึ่งเจ้าของบ้านจะให้กระยาสารทที่ได้มา รวบรวมนำไปถวายพระในวันรุ่งขึ้นซึ่งจะมีจำนวนมากเกินกว่าจะรับประทานได้หมด ดังนั้น ที่วัดจำปาจะเก็บกระยาสารทใส่ไหไว้ 2-3 เดือน แล้วนำมาตำ กวนใหม่ แจกชาวบ้านกลับไป อิ่มใจทั้งผู้ให้และผู้รับ

(พรทิพย์ อันทิวโรทัย, 2545: 190)

¹³ โปรดดูรายละเอียดการวิเคราะห์กรณีศึกษาบุญข้าวประดับดินและบุญข้าวสาก ใน ห้องปฏิบัติการทางมานุษยวิทยาของอีสาน. (2534: 50-55)

ประเพณีการขอทานกระยาสารของชาวบางระมาดนี้คล้ายคลึงกับประเพณีการร้องเพลงขอทานหรือ “เพลงบอกบุญ” ในท้องถิ่นอื่นๆ ซึ่งอภิรักษ์ณ์ เกษมผลกุล (2548: 207) กล่าวว่า “เกิดจากกลุ่มชาวบ้านในท้องถิ่นนั้นๆ รวมตัวกันเป็นการเฉพาะกิจเพื่ออุทิศตนให้พระพุทธศาสนา” มีที่มาจากประเพณี “รำภาข้าว” ซึ่งชาวบ้านจะรวมตัวกันเพื่อเดินเรียกรับข้าวสารเข้าวัด ในขณะที่เดินก็มักร้องเพลงที่ตนถนัดไปด้วย “เมื่อได้ข้าวมากก็จะไปขายที่โรงสีเพื่อนำเงินที่ได้ไปใช้สำหรับการเตรียมความพร้อมสำหรับงานเทศน์มหาชาติประจำปีของวัดราวเดือน 6 เงินที่ได้จะนำไปใช้เลี้ยงต้อนรับผู้ที่จะอนุชาภัณฑ์เทศน์” (อภิรักษ์ณ์ เกษมผลกุล, 2548: 209-210)

การรวมตัวของชาวบ้านเพื่อทำประโยชน์แก่พระศาสนาด้วยการร้องเพลงบอกบุญหรือเรียกรับบุญนี้ จึงแสดงให้เห็นบทบาทของทานในการสร้างความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของชุมชน ดังกรณีของเพลงบอกบุญ จ. ตราด มีการจัดแบ่งหน้าที่ของชาวบ้าน “ทุกคนในชุมชนต่างมีส่วนร่วมและเป็นส่วนหนึ่งของการบอกบุญเพื่อสังฆบุญร่วมกันและทำนุบำรุงวัดในชุมชนของตนให้ยิ่งใหญ่และสวยงามกว่าวัดอื่นๆ” (อภิรักษ์ณ์ เกษมผลกุล, 2548: 236-239) การแบ่งหน้าที่กันนี้เป็นกุศโลบายในการสร้างความเท่าเทียมกัน “เพราะไม่ว่าคนจนหรือรวย ก็กลับมา มีสถานภาพเท่าเทียมกันในชั่วเวลาขณะหนึ่ง โดยมีความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาเป็นที่ตั้งร่วมกัน” (อภิรักษ์ณ์ เกษมผลกุล, 2548: 237) เช่นเดียวกับในประเพณีทอดกฐิน ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ผู้คนตั้งแต่เจ้านายราชตระกูลไปจนถึงสามัญชนทั่วไป ต่างอยู่ในฐานะพุทธศาสนิกชนที่สามารถกระทำบุญสร้างกุศลร่วมกันได้

การรวมตัวกันในประเพณีการทำทานยังเป็นกิจกรรมที่สร้างความบันเทิงอีกด้วย เช่น การร้องเพลงบอกบุญหรือเพลงขอทาน ซึ่งเป็นเพลงสนุกสนาน จังหวะและถ้อยคำเร้าใจให้รื่นเริงไปตามเพลง เปิดโอกาสให้ผู้ฟังมีส่วนร่วม เช่น พรบมือให้จังหวะ เข้าไปร่วมรำ หรืออาจร้องเองในบางโอกาส ทำให้เกิดความเพลิดเพลินผ่อนคลายในโอกาสขึ้นปีใหม่ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่มีการร้องเพลงบอกบุญ (อภิรักษ์ณ์ เกษมผลกุล, 2548: 242-243)¹⁴ บทบาทในฐานะกิจกรรมที่สร้างความสุขความบันเทิงนี้คล้ายคลึงกับประเพณีเทศน์มหาชาติ ซึ่งนอกจากจะเป็นพิธีกรรมสำคัญที่ก่อให้เกิด บุญแล้ว ยังเป็น “มหรสพ” สร้างความเพลิดเพลินเจริญใจแก่สาธุชนอีกด้วย

นอกจากนี้ พิธีทำบุญถวายทานยังเป็นโอกาสให้เกิดการจัดสรรผลประโยชน์แก่วัดและชุมชน และแบ่งปันผลผลิตที่มีมากให้แก่ผู้มีฐานะด้อยกว่าในสังคมด้วย ดังในกรณีศึกษาบุญข้าวประดับดินที่บ้านกุดตาไถ่ จ. กาฬสินธุ์ (ห้องปฏิบัติการทางมานุษยวิทยา

¹⁴ เรื่องเพลงบอกบุญ จ. ตราด โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน อภิรักษ์ณ์ เกษมผลกุล (2548: 205-246).

ของอีสาน, 2534: 38-39, 56-58) ชาวบ้านจะจัดแบ่งอาหารที่ได้รับจากการตัดบาตรออกเป็นส่วนๆ อาหารแห้งที่เก็บได้นานจะเก็บไว้ที่วัด เพื่อใช้ฉันในช่วงเข้าพรรษา ซึ่งพระเดินทางไม่สะดวก และชาวบ้านมีงานในไร่นามาก ไม่สามารถมาทำบุญที่วัดได้ประจำ ส่วนอาหารต่างๆ เช่น ขนม ข้าวต้ม จะถูกจ่ายแจกไปให้ทุกคนรับประทานได้เต็มที่โดยทั่วกัน หากเหลือก็สามารถนำกลับบ้านได้ ส่วนข้าวจะมีชาวบ้านที่ยากจนมารับไป และจะได้รับส่วนแบ่งมากกว่าปกติ ปรัชญาการณีนี้อาจสรุปได้ว่า ชาวบ้านอีสานได้อาศัยเงื่อนไขของพิธีกรรมเป็นกลไกในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ทรัพยากรที่มีอยู่ในหมู่บ้าน ทั้งที่ชาวบ้านผลิตขึ้นมาและที่เก็บเกี่ยวมาจากป่า จากลำห้วย จะถูกกระจายและบริโภคภายใต้เงื่อนไขของพิธีกรรมทางศาสนา (ห้องปฏิบัติการทางมานุษยวิทยาของอีสาน, 2534: 58)

5.4.4 ทานและทานบารมีกับสถานภาพและบทบาทของพระมหากษัตริย์

สังคมไทยมีสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นสถาบันสำคัญ วรรณคดีไทยพุทธศาสนา ที่มีทานและทานบารมีเป็นแนวคิดสำคัญแสดงให้เห็นว่า การได้เป็นกษัตริย์นั้นเป็นอานิสงส์จากการถวายทานในพุทธศาสนา และยังแสดงให้เห็นบทบาทของกษัตริย์ในฐานะผู้ที่มีศรัทธาอย่างยิ่งต่อพุทธศาสนา สะท้อนบทบาทของพระมหากษัตริย์ในสังคมไทย ซึ่งทรงเป็นพุทธมามกะ และทรงมีหน้าที่สำคัญในอันที่จะคุ้มครองอุปถัมภ์การพระศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง

5.4.4.1 การบำเพ็ญทานของพระมหากษัตริย์ในฐานะพระโพธิสัตว์

“การให้” เป็นคุณธรรมสำคัญของผู้เป็นกษัตริย์ ดังปรากฏคุณธรรมคือ “ทาน” เป็นข้อแรกในทศพิธราชธรรม โดยคติความเชื่อ นอกจากจะทรงเป็นสมมติเทวะ คือเป็นประหนึ่งองค์ดวงดาวของพระเป็นเจ้าตามคติพราหมณ์แล้ว พระมหากษัตริย์ไทยยังทรงเป็นพระโพธิสัตว์ และพระจักรพรรดิราชด้วย การปกครองบ้านเมืองดูแลทุกข์สุขของไพร่ฟ้าอาณาประชาราษฎร์โดยธรรม คือการบำเพ็ญบารมีโปรดสรรพสัตว์ทั้งหลาย ทศพิธราชธรรมที่ทรงบำเพ็ญ ก็คือทศบารมี อันเป็นธรรมที่ทำให้เป็นพระพุทธเจ้านั่นเอง¹⁵

ในยุวนพ่ายโคลงฉัน สรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ มีโคลงหลายบทซึ่งแสดงคติการยกย่องพระมหากษัตริย์ว่าเป็นพระโพธิสัตว์ผู้เสด็จมาบำเพ็ญพระบารมีโพธิสมภารบารมีเพื่อบรรลุปุทธิญาณ

¹⁵ โปรดดูรายละเอียดใน สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (2544) ทรงอธิบายเทียบทศบารมีทั้งสิบประการอันเป็นธรรมที่พระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญเพื่อสำเร็จโพธิญาณกับทศพิธราชธรรมสิบประการอันเป็นคุณธรรมของพระมหากษัตริย์

พระมาศยี่งฟ้า	ดินขม ขึ้นแฮ
มาแต่งไทรรัตน์เรือง	รอบหล้า
พระมาสมสมภาร	เพญโพธิ ไล้แฮ
ใครแข่งใครซ่องถ้ำ	ถ่องเอง

(ฉันทิชย์ กระแสสินธุ์, 2513: 46)

หลักฐานที่แสดงคติที่ว่าพระมหากษัตริย์ไทยทรงเป็นพระโพธิสัตว์ ผู้บำเพ็ญบารมีเพื่อบรรลุพุทธภูมิปรากฏในหลายแห่งด้วยกัน เช่น ในจารึกหลักที่ 138 จารึกที่ฐานพระสมุทรเจดีย์ จังหวัดสมุทรปราการ พ.ศ. 2370 ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงปรารถนาพระโพธิญาณศรัทธาธิกบารมี พระหฤทัยหมายมุ่งบำรุ้ง
พระไตรรัตน์ะทั้งสามเป็นอาจินะ พระราชกุศลสืบสร้างพระล้ามะดิงชะบารมี
ทรงพระวิริยะภาพเพียรพยายามตามประเพณีพระมหาโพธิสัตว์เจ้า แต่ปาง
ก่อนสืบมา

...

ซึ่งทรงพระราชศรัทธาทะปะนาพระสมุทรเจดีย์สถาน การกุศลทั้งนี้ใช้
จะมีพระราชประสงค์สมบัติจักรพรรดิ และสมบัติเทพยุดา อันพรหมหามีได้
ปลงพระไทยแต่จะให้สำเร็จแก่พระสรรเพชญโพธิญาณ จะรื้อขนสัตว์จากสัง
สารทุกข์”

(อ้างใน สมเด็จพระญาณสังวร, 2544: 84-87)

พระราชพงศาวดารกล่าวสืบย้อนถึงต้นวงศ์แห่งพระมหากษัตริย์ไทยไป
ถึง “พระเจ้าสมมตราช” ตามคติที่ปรากฏใน*อัครคัมภีร์* ที่ขนิทาย ปาฎิกวรรค พระเจ้าสมมตราชนี้
ในคัมภีร์ชั้นหลัง เช่น *ไตรภูมิโลกวินิจยกถา* (กรมศิลปากร, 2535: 55-57) กล่าวว่าได้แก่พระ
โพธิสัตว์นั่นเอง ดังนั้นจึงเท่ากับประกาศว่า พระมหากษัตริย์ไทยสืบเชื้อสายหรือสืบวงศ์มาแต่พระ
โพธิสัตว์ และสืบสถานภาพแห่งความเป็นพระโพธิสัตว์ด้วย

ใน*กฎหมายตราสามดวง เล่ม 5* (2537: 326-327) มีข้อความแสดงว่า
พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระโพธิสัตว์ การที่ทรงตราพระราชกำหนดกฎหมายบัญญัติความผิดและ
บทลงโทษต่างๆ นั้น ก็ด้วยทรงพระกรุณาเมตตาต่อสัตว์ทั้งปวง ใครจะคุมครองรักษาอาณา
ประชาราษฎร์ให้ตั้งอยู่ในความสุจริต เว้นจากการประพฤติผิดประทุษร้ายต่อกัน และได้ความสุข
ทั้งโลกก็สุขและโลกุตตรสุข

ด้วยพระบาทสมเด็จพระบรมนาถบพิตรพระพุทธรูปเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระราชธรรมคุณอันประเสริฐ แสดงได้ปราบดาภิเษกในเอกอโยสุริยสมบัติทุกวันนี้ มีพระราชพระนิธานปราถนาพระพุทธรูปโพธิญาณ แสดงออกณะพระอินทร์นุชบงก มาลามาหาจักรพรรดิพิमानโดยบูรณาภิมุข พร้อมด้วยอุภัยสมุหะบริรักษ์อัคมหาเสนาธิบดินทร์กระวีชาติราชปะโรหิตาโหราจารย์เฝ้าพระบาทบงกษมาศ จึงมีพระราชโองการมานพระบันฑูลสุรสีหนาทดำหรัสด้วยวิจารณ์ญาณหยั่ง เหนไปในพระพุทธรูปประเพณีสมเด็จพระพุทธรูปเจ้าทั้งปวง เมื่อบำเพ็ญพระบารมี มาในวัดสงสาร ย่อมมีพระกรุณาญาณเมตตาสัตว์โลกยทั้งปวง จะใคร่ให้ได้โลกียสุขแลพระโลกุตรสุขเป็นมูลพระบารมีมา...

หรือในคำปรารภ **ไตรภูมิโลกวินิจยยกถา** (กรมศิลปากร, 2535: 1) แสดงไว้ว่า

ศุภมัสดุ พระพุทธศักราชล่วงแล้วได้ 2325 พระวัสสา ปีชวด จัตวาศก เดือน 5 แรม 8 ค่ำ วันเสาร์ สมเด็จพระบรมโลกนาถ พระบาทบพิตรพระ เจ้าอยู่หัว บรมธรรมิกราชาธิราชผู้ประเสริฐ ได้ผ่านพิภพปราบดาภิเษกเอกอุมหิสุริยสมบัติ ในกรุงเทพมหานครบวรอยุธยาหาดีลกภพนพรัตน์ราชธานีบุรีรมย์ อุดมราชธานีเวศน์มหาสถาน ทรงพระราชศรัทธาปรารภนาพระปรมาภิเษกสัมโพธิญาณ ตั้งพระหฤทัยทะนุบำรุงพระบวรพุทธศาสนาให้รุ่งเรืองบมมิได้ละเลยในการ กุศลที่จะบำรุงพระพุทธรูปศาสนา ทรงบริจาคพระราชทรัพย์เป็นอันมาก ทรงสร้าง พระพุทธรูปพระสถูปพระเจดีย์ พระวิหาร พระอุโบสถ พระอารามหลวง รจนาไว้ เพื่อจะให้เป็นที่ไหว้ที่สักการบูชาแก่ฝูงเทพยดาแลมนุษย์ทั้งปวง แล้ว พระราชทานจตุปัจจัยทั้ง 4 และนิจกัตคิลานภัต แก่ภิกษุสงฆ์ทั้งปวง เพื่อจะให้ เป็นกำลังบอกกล่าวเล่าเรียนบำเพ็ญเพียรในฝ่ายคันถุระแลวิปัสสนาธุระ ปรารภนาจะยังภิกษุสงฆ์แลสามเณรทั้งปวง ให้ยิ่งด้วยศีลคุณ แลสมาธิคุณ ปัญญาคุณ จะให้เป็นรากเป็นเหง้าแห่งพระพุทธรูปศาสนา

นอกจากนี้ยังเห็นได้จากราชาศัพท์ที่สื่อนัยดังกล่าว ได้แก่ “พระบรมโพธิสมภาร” หรือ “สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า” เป็นคำที่พระภิกษุใช้เมื่อเอ่ยเรียกวรนาม หมายถึงพระมหากษัตริย์ผู้ทรงบำเพ็ญสั่งสมบุญสมภารบารมีเพื่อการตรัสรู้พระโพธิญาณ

การที่พระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นผู้ นำ เป็นผู้ มี อำนาจ ปกครอง บ้านเมือง ทรง เป็น พุทธ มามกะ เป็นผู้ อุปถัมภ์ บำรุง พุทธ ศาสนา อัน เป็น เครื่อง ยึดเหนี่ยว ที่ สำคัญ ของ สังคม และ ยัง ได้รับการ ยกย่อง ให้ เป็น พระ โภธิ สัตว์ ทำให้ พุทธ ศาสนา ได้รับการ อุปถัมภ์ อย่าง มั่นคง มี สถาน ภาพ สูง และ ได้รับการ ยอมรับ ขณะ เดียวกัน คติ ความ เชื่อ ทาง พุทธ ศาสนา เอง ได้ ช่วย สถาปนา สถาน ภาพ อัน ศักดิ์ สิทธิ์ แก่ สถาบัน พระ มหากษัตริย์ ด้วย พร้อมทั้ง กำหนด “ บทบาท ” ของ พระ มหากษัตริย์ ตาม อุดมคติ กล่าว คือ เมื่อ กษัตริย์ เป็น พระ โภธิ สัตว์ ผู้ บำเพ็ญ บารมี แสดง ว่า เป็นผู้ มี คุณ ธรรม ความ ดีงาม มี “ บุญ ” หรือ “ บารมี ” เหนือ กว่า บุคคล ทั่วไป และมี เมตตา กรุณา ต่อ อาณา ประชากร ราษฎร์ ปกครอง บ้านเมือง ด้วย ธรรม ดุจ พระ โภธิ สัตว์ ทุกรุ่น ต่อ สรรพ สัตว์

หาก พิจารณา ซาตก ถึง แม้ ว่า ใน ซาตก หลาย เรื่อง พระ โภธิ สัตว์ จะ เป็น กษัตริย์ ผู้ ไม่ ใยดี ต่อ ราช สมบัติ บริจาค ทรัพย์ สมบัติ ทุก สิ่ง จนหมดสิ้น แล้ว เสด็จ ออก บรรพชา เพื่อ บำเพ็ญ เนกขัมม บารมี เช่น *เตมีย์ ซาตก มหาชนก ซาตก* หรือ สละ ชีวิต ของ ตน เป็น ทาน เช่น *สิริจุฑามณี ซาตก มหาสุรเสน ซาตก* ฯลฯ แต่ สังคม ไทย มิ ได้ เลือ กเอา คุณ สมบัติ ของ พระ โภธิ สัตว์ ประการ นั้น มา ใช้ แต่ ได้ เลือ กเอา คุณ สมบัติ แห่ง ความ กรุณา ที่มี ต่อ สรรพ สัตว์ มา กำหนด บทบาท หน้าที่ ของ กษัตริย์ ที่มี ต่อไพร่ฟ้า ข้าแผ่นดิน กล่าว คือ บทบาท ในฐานะ ผู้ให้ หรือ ผู้อุปถัมภ์ ดูแล อาณา ประชากร ราษฎร์ โดยเฉพาะ อย่าง ยิง *มหาชาติ หรือ เวส สันดร ซาตก* จะ เห็น ว่า พระ เวส สันดร ทรง เป็น กษัตริย์ ผู้ มี พระ ทัย ยึดมั่น ใน การ บริจาค ทาน แก่ มหาชน เช่น เดียว กับ พระ โภธิ สัตว์ ใน *ปัญญา สซาตก* หลาย เรื่อง ก็ เป็น กษัตริย์ ที่ เน้น ว่า ทรง มี น้ำพระ ทัย กว้าง ขวาง ตั้ง โรงทาน ไว้ ทุก ทิศ เพื่อ บริจาค ทาน แก่ มหาชน โดย ทั่วไป ไม่มี จำกั ด และสามารถ สละ ได้ แม้ กระทั่ง อดิ วัชระ และ ชีวิต เพื่อ บริจาค เป็น ทาน หมาย ให้ สำเร็จ แก่ พระ โภธิ ญาณ ถึง แม้ ว่า การ บริจาค ข้าง ปัจ จัย นาค ของ พระ เวส สันดร จะ ถูก มอง ว่า เป็น การ กระทำ ที่ ไม่ ถูก ต้อง และ ขัดแย้ง กับ สถาน ภาพ และ หน้าที่ ของ พระ องค์ ที่ ทรง เป็น กษัตริย์ ครอง กรุง สี่ พิ ไม่ ควร จะ พระ ราช ทาน ช้าง คู่ บุญ คู่ แผ่นดิน แก่ บ้านเมือง อื่น แต่ สังคม ไทย มิ ได้ เลือ กเอา การ กระทำ หรือ คุณ ลักษณะ ข้อ นี้ ของ พระ เวส สันดร มา ใช้ แต่ เลือ กเอา คุณ สมบัติ ความ เป็น ผู้ มี จิต ใจ เสีย สละ บำเพ็ญ ทาน บารมี ด้วย การ บริจาค ทาน อย่าง กว้าง ขวาง ไม่มี ข้อ จำกั ด มี บุญ บารมี อัน ยิ่งใหญ่ ใน ในฐานะ พระ โภธิ สัตว์ ผู้ จะ สำเร็จ พระ โภธิ ญาณ มา แสดง พระ คุณ และ พระ เกียรติ ศของ พระ มหากษัตริย์

ความ ใน คำ ฉันท สรร เสริ ฎ พระ เกียรติ สม เต็ จ พระ พุทธ เจ้า หลวง เจ้า **ปราสาททอง** (กรม ศิล ปากร, 2543) จะ เห็น ว่า สม เต็ จ พระ เจ้า ปราสาททอง ทรง บำเพ็ญ ทาน ต่าง ๆ เป็น อัน มาก ทรง รา ฟัง ถึง การ บำเพ็ญ เเบบ ุจ มหา บริจาค และ ทรง แจก จ่าย สัตต สดก มหาทาน ตาม อย่าง ประ เเพณี พระ โภธิ สัตว์ อัน แสดง นัย อย่าง ชัด เจน ว่า ทรง เป็น พระ โภธิ สัตว์ พระ องค์ หนึ่ง ใน พุทธ วงศ์ และ ทรง บำเพ็ญ ธรรม ประการ สำคัญ ของ พระ โภธิ สัตว์ คือ การ บริจาค ให้อ่าง กว้าง ขวาง ไม่มี ประมาณ

เมื่อนั้นเกล้าเจ้าอยุธยา	ศุภจิตรนวนรา-
เมศวรรจินดา	รำถึงชวน
ว่าหน่อสมโพธิแต่ก่อนกาล	บพิตรบรมชวน-
ขวายยะวนสร้าง	พระสมภาร
บ มิได้คิดขันธสันดาน	หฤทัยนัยก็ผลาญ
กายทำทาน	บ รู้สุด
ขวกเนตรเฉทฉินท์ศิโรอุต-	ดมเศียร ณ วิสุท
สดคือดวงบุษ-	ปมาลัย
หนึ่งหวะอกยกหฤทัยใน	อุระอาดมหทัย
ทานด้วยใจใส	สินเหา
หนึ่งแล่งพระองค์ทานา	คณนัยนวนรา
มาตรพรรณา	ก็เหลือไตร
หนึ่งสำรอกเลือด ณ ภายใน	พหลชลอันไหล
มากกว่าน่านใน	พระคงคา
เป็นพุทธจารีตแต่เบารา	สุรพจนกถา
โปรดประชาอา-	นิสงส์สุด
ผู้หวังสมโพธิสมพุทธ	บริจาคริยบุตร
เสน่หองค์อุต-	ดุมสงวน
แม้สุดสิ้นชีพพระองค์อวร	หฤทัยนัย บ ปรวน
ให้ บ ได้สงวน	พระอาดมา
จึงตรัสเป็นพระในอานา-	คตกาล ณ มหา
โปรดประชานา	อันหลงไหล
บัดนี้ภูล่งบวรใน	พุทธวงศ ณ พิสัย
โพธิบำเพ็ญไฉน	บุราณมา
ภูจักทำตามพุทธโธวา-	ศิกอุดมวรา
สุดศิวิงกา-	รยเสถียรสถิต
เป็นปัจฉิมาวาจ ภาษิต	ติภาวิภาสถิต
เป็นจรัญนิต-	ยเบารา
ภูจักจ่ายทรัพย์นานา	สตสดก ณ มหา
ทานแก่ทวิชา	แลยajak

ข้างร้อยช้อยทาสทากร	สัตว์ตนกนก
ทานแก่พลนิวก	อันโทหล
ผ้าผ่อนท่อนพัสดุโจษจน	อย่าคิดจิตจะชวน-
ขวายเป็นเอาตน	ให้พันภพ

(กรมศิลปากร, 2543: 110-112)

ในสมัยรัชกาลที่ 3 มีบันทึกไว้ว่าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชทานบุตรทานแก่สงฆ์ ในทำนองเดียวกับพระเวสสันดรบริจาคนุบุตรทาน

... ยกประทานชีวิตไว้ หลังน้ำสโนทกตกบนศีรษะ ทั้งผู้หญิงผู้ชาย
โปรดประทานชีวิตปล่อย 7 คนแล้วสงฆ์มาขอพระองค์ใหญ่วิลาส พระองค์
ลัคนา ทรงอุทิศถวายไม่เสียดาย เด็ดดวงพระทัยยื่นแล้วสงฆ์ถวายคืน ว่าจะ
เพิ่มพระบารมี...

(กรมศิลปากร, 2530: 348)

คติที่ว่าพระมหากษัตริย์เป็นพระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญทานบารมี เปี่ยมด้วย
พระกรุณา ยังคงปรากฏชัดเจนแม้ในปัจจุบัน ซึ่งแม้ตามรัฐธรรมนูญจะกำหนดเพียงว่า
พระมหากษัตริย์ทรงเป็นพุทธมามกะ ทรงเป็นพระประมุขของปวงชนชาวไทย และมีพระราช
อำนาจประการต่างๆ ตามกฎหมายบัญญัติ แต่โดยคติความเชื่อและธรรมเนียม
พระมหากษัตริย์ยังทรงดำรงสถานะเป็นพระโพธิสัตว์ผู้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจเพื่อบำบัดทุกข์
บำรุงสุขของอาณาประชาราษฎร์ พระราชทานความช่วยเหลือทุกอย่างทุกประการ ไม่ว่าจะเป็
นการท่อมเทก้างพระวรกาย พระสติปัญญา รวมทั้งพระราชทรัพย์เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชน ทรง
บำเพ็ญพระราชกุศลต่างๆ ทั้งที่เป็นองค์การกุศลและพระราชกุศลในทางศาสนา ซึ่งเปิดโอกาส
ให้ประชาชนทั้งหลายได้โดยเสด็จพระราชกุศลด้วย

ปัจจุบัน มีการจัดการเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดกเพื่อถวายเป็นพระ
ราชกุศลและเฉลิมพระเกียรติอยู่เสมอ เช่น งานเทศน์มหาชาติที่จัดโดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยและวัดอรุณราชวราราม ในเทศกาลวิสาขบูชา 2552 ณ พิธีมณฑลท้องสนามหลวง การเทศน์
มหาชาติเป็นการสืบทอดพระธรรมคำสอนให้ดำรงยั่งยืน การสืบทอดพระธรรมคำสอนนี้เป็นการ
เฉลิมพระเกียรติในฐานะที่ทรงเป็นพระบรมมหาราชผู้ประเสริฐ มีพระราชภาระในอันที่จะปกป้อง
คุ้มครองพระศาสนาให้เจริญตั้งมั่น หากยังมีการสวดเทศน์มหาชาติในพระราชอาณาจักร ก็นับว่า
พุทธศาสนา พระธรรมคำสอนยังเจริญรุ่งเรืองในรัชสมัยแห่งพระองค์ เหล่าอาณาประชาราษฎร์

ยังคงมีความศรัทธาจับถือเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ การสวดหรือเทศน์มหาชาติที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับพระโพธิสัตว์ซึ่งเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ทรงพระกรุณาต่อสรรพสัตว์โดยถ้วนทั่ว ผู้จะได้สำเร็จพระโพธิญาณอันยอดเยี่ยม ยังเป็นการสรรเสริญพระเกียรติยศว่าทรงเป็นพระโพธิสัตว์ผู้เปี่ยมล้นด้วยคุณธรรมด้วย การจัดเทศน์มหาชาติจึงเป็นการยกย่องพระมหากษัตริย์ในฐานะพระโพธิสัตว์ และผู้มีเมตตาต่อไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน ในขณะที่เดียวกันก็เป็นงานบุญยิ่งใหญ่ที่มหาชนพร้อมใจกันน้อมถวายเป็นพระราชกุศล ประชาชนทุกระดับสามารถเข้ามามีส่วนร่วมเพื่อประกอบบุญกุศลและแสดงความจงรักภักดีร่วมกัน

5.4.4.2 การบำเพ็ญทานของพระมหากษัตริย์ในฐานะพระเจ้าจักรพรรดิราช

นอกจากการให้ทานของพระมหากษัตริย์จะเป็นตามคติที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญบารมีเพื่อแสวงพระโพธิญาณแล้ว ยังมีอีกคติหนึ่งที่ยกย่องสถานภาพของพระมหากษัตริย์ คือ คติแห่งการเป็นพระเจ้าจักรพรรดิราช นอกจากพระเจ้าจักรพรรดิราชจะต้องเป็นผู้มีบุญบารมีที่ได้กระทำมาไว้ก่อน มีเดชานุภาพสามารถปราบแว่นแคว้นประเทศราชต่างๆ โดยธรรม มีรัตนะทั้งเจ็ดประการ มีจักรแก้วที่ทรงฤทธิ์เป็นอาทิแล้ว ก็จะต้องเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งธรรมะ คือ การบำเพ็ญจักรวรรดิวัตร เป็นผู้ให้ความสงเคราะห์แก่ชนต่างๆ ในขอบเขตพระราชอาณาจักร ไม่ว่าจะเป็นขุนนาง สมณชีพราหมณ์ ผู้ประกอบอาชีพต่างๆ ให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้เป็นปกติสุข และที่สำคัญคือ ต้องเป็นผู้มีศรัทธาในการบูชาพระรัตนตรัย ถวายทาน แต่พระสงฆ์และจำแนกแจกจ่ายทานแก่มหาชน ซึ่งนับเป็นบทบาทที่สำคัญอย่างของท่านผู้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิราช ดังที่ปรากฏในไตรภูมิภคา บรรยายว่า

ท่านนั้นเป็นพระญาทรงพระนามชื่อว่าพระญาจักรพรรดิราชแลฯ
พระญามีบุญดั่งนั้นใจอนงค์ใครฟังธรรมเทศนานัก ย่อมฟังธรรมเทศนาแต่
สำนักนี้สมณพราหมณาจารย์แลนักปราชญ์ผู้รู้ธรรมฯ แลพระญานั้นทรงปัญญา
ศีลทุกวารบมิได้ขาด ในวันอุโบสถศีลได้ ย่อมทรงอัฐศีลทุกวันอุโบสถมิขาดฯ
ในวันเพ็ญบูรณได้ ครั้นเมื่อเช้าย่อมให้แต่ธนทรัพย์สรรพเหตุอันอนนนั้นแล้ว
ให้ชนเอามากองไว้ที่หน้าพระลานไชยแลแจกให้เป็นทานแก่คนอันที่เยี่ยมมา
ขอ...

(พระญาลิไทย, 2504: 94)

หรือที่ปรากฏในเรื่องพระเจ้าศรีธรรมมาโสกราช ซึ่งไตรภูมิภคากมาแสดงเป็นตัวอย่างของพระเจ้าจักรพรรดิราชพระองค์หนึ่ง แสดงว่าพระเจ้าศรีธรรมมาโสกราชเป็นผู้มี

ศรัทธาในพระรัตนตรัยและพระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนาอย่างยิ่ง ทั้งเป็นผู้มีพระทัยเมตตาเผื่อแผ่กว้างขวาง ได้รับลาภอันประเสริฐสิ่งใดมาย่อมโน้มถวายเป็นแต่พระรัตนตรัย แล้วแจกจ่ายแก่นักสนมบริวาร ไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินทั้งหลายโดยทั่วกันเสมอ

พระภูณันท์มีใจใส่ศรัทธาในศาสนาพระพุทธเจ้าหนักหนา ใจอ่อนน้อมพระศรีรัตนไตรยนั้นหนักหนา ๓ แห่งฉันจึงหันหกล้มสำหรับอันพระภูณันท์พิศาลราช ผู้เป็นพระบิดาพระภูณันท์ธรรมมาโสกราชแต่งให้ฝูงบริพาชกทั้งหลาย 6 หมื่นกินแต่ก่อนมาทุกวัน พระภูณันท์ธรรมมาโสกราชให้เอามาจากบริพาชกทั้งหลายนั้นก็เอามาถวายพระแก่พระสงฆ์ทั้งหลาย 6 หมื่นพระองค์ทุกวาระแลฯ พระภูณันท์ให้ทำมหาวิหารในอุทยานนั้น สร้างเป็นอารามชื่อโสการาม ถวายเป็นสำนักแก่พระสงฆ์ทั้งหลายแลฯ แต่นั้นไปเมื่อหน้า สรรพของถวายอันเขาทั้งหลายเอามาถวายก็ดี ฝูงเทพยดาทั้งหลายเอามาถวายแต่ป่าหิมวันต์ก็ดี มนุษย์ทั้งหลายเอามาก็ดี ลิงสัตว์ทั้งหลายเอามาถวายก็ดี พระภูณันท์ยอมเอาไปบูชาแก่พระศรีรัตนไตรยก่อน แล้วจึงให้แก่นางอสนิมิตตา แล้วจึงแจกแก่พระสนม 16000 แลจึงแจกแก่เทวราชแล้วจึงแจกแก่ลูกเจ้าลูกขุนทมนทนาย ไพร่ฟ้าข้าไทยทั้งหลายในเมืองนั้นทุกคนฯ

(พระญาติไทย, 2504: 150-151)

5.4.4.3 การบำเพ็ญทานของพระมหากษัตริย์ในฐานะเอกอัครพุทธศาสนูปถัมภก

วรรณคดีไทยพุทธศาสนาที่เน้นเรื่องทานและทานบารมี ทั้งชาดก คัมภีร์ **อนาคตวงศ์** และวรรณกรรมอาณานิสงส์ แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า กษัตริย์ เศรษฐี หรือผู้มีสถานภาพสูงในสังคมมีบทบาทสำคัญในการอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา พระโพธิสัตว์ผู้เป็นกษัตริย์ในชาดกและ**พระอนาคตวงศ์**ก็ดี ตัวละครเช่นพระเจ้าปเสนทิโกศล พระเจ้าพิมพิสาร หรือกษัตริย์องค์อื่นๆ ในวรรณกรรมอาณานิสงส์ก็ดี พระเจ้าจักรพรรดิราชก็ดี ล้วนเป็นผู้มีศรัทธาสูงยิ่งในพระรัตนตรัยและพุทธศาสนา ได้ถวายทานอันประณีตโอฬาร และให้การอุปถัมภ์บำรุงแด่พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์ รวมทั้งการพระศาสนาต่างๆ อยู่เนืองนิตย์

จากบทบาทดังกล่าวในวรรณคดีไทยพุทธศาสนา เมื่อกลับมาพิจารณาในสังคมไทย การอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนา บำรุงวัด บำรุงพระสงฆ์ นับเป็นกิจสำคัญที่กษัตริย์พึงกระทำ เห็นได้จากพระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ไทยในพระบรมราชจักรีวงศ์ ซึ่งล้วนแต่

เอาพระทัยใส่ในการทำนุบำรุงพระศาสนา ทั้งการสร้างและบูรณะพระอารามต่างๆ หรือการอุปถัมภ์บำรุงคณะสงฆ์ด้วยปัจจัยต่างๆ

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงสร้างพระอาราม เจดียสถาน พระพุทธรูปสำคัญๆ มากมาย โปรดให้สังคายนาพระธรรมวินัยให้บริสุทธิ์ เป็นการรักษาพระศาสนาให้ตั้งมั่นยั่งยืน ทรงเอาพระทัยใส่ในการศึกษาของพระสงฆ์ ดั่งมีพระราชปจฉาข้อธรรมประการต่างๆ เผด็จถามพระเถรานุเถระอยู่เป็นประจำ โปรดให้แต่งคัมภีร์สำคัญในทางพุทธศาสนา เช่น **ไตรภูมิโลกวิจิตร**

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงดำเนินรอยตามอย่างพระบรมอัยกาธิราช ดั่งเห็นได้ว่าในรัชสมัยของพระองค์ โปรดให้สร้างพระอารามและปูชนียสถานสำคัญๆ ขึ้นเป็นจำนวนมาก ทรงเอาพระทัยใส่ในกิจการพระศาสนาต่างๆ รวมทั้งการเล่าเรียนของพระภิกษุสงฆ์

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นอกจากจะทรงอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธรูปศาสนาทั้งในแง่ของการสร้างวัตถุและการศึกษาของคณะสงฆ์อย่างดียิ่งแล้ว พระราชกรณียกิจสำคัญประการหนึ่ง คือการจัดพิมพ์พระไตรปิฎกด้วยตัวอักษรไทยเป็นครั้งแรก พระราชทานเป็น “ทาน” แก่พระอารามทั่วพระราชอาณาจักร ทั้งยังส่งไปพระราชทานแก่สถาบันการศึกษาหรือองค์กรสำคัญๆ ในต่างประเทศด้วย

ประจักษ์พยานสำคัญอีกประการหนึ่งที่แสดงให้เห็นการอุปถัมภ์บำรุงพระศาสนาของกษัตริย์ ได้แก่ คตินิยมในการกัลปนา คือการอุทิศที่ดิน ทรัพย์สิน แรงงานเป็นสิทธิขาดแก่อาราม ซึ่งนอกจากเหตุผลเกี่ยวกับความศรัทธาในทางศาสนาแล้ว ในแง่การเมืองการปกครอง การกัลปนายังเป็นกลไกทางการเมืองการปกครองที่สำคัญ การกัลปนาของกษัตริย์หรือเจ้าผู้ครองแผ่นดินเป็นวิธีการสร้างชุมชนใหม่ แผลขยายชุมชนจากระดับหมู่บ้านให้เป็นบ้านเป็นเมือง กระตุ้นให้เกิดการใช้ประโยชน์จากที่ดิน เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชน เกิดการค้าขายแลกเปลี่ยนหมุนเวียนทางเศรษฐกิจ โดยมีศาสนสถานหรือวัดเป็นศูนย์กลาง เป็นการควบคุมแรงงานคนและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และที่สำคัญคือเป็นการเสริมสร้างภาพลักษณ์ที่ดีงามแก่กษัตริย์ด้วยว่าเป็นผู้มีศรัทธาในพุทธศาสนาและมีบารมี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หากการกัลปนานั้นกระทำโดยความร่วมมือจากเจ้าครองแคว้นอื่นๆ ก็จะเป็นการสร้างสัมพันธภาพอันดีและสร้างฐานอำนาจทางการเมืองการปกครองด้วย¹⁶

จากที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ล้วนแสดงว่าบทบาทของกษัตริย์ในวรรณคดีไทยพุทธศาสนาที่มีทานและทานบารมีเป็นแนวคิดสำคัญ สอดคล้องกับบทบาทของ

¹⁶ โปรดดูรายละเอียดใน ธิดา สาระยา (2524) และระวีวรรณ ภาคพรต (2526: 85, 96)

พระมหากษัตริย์ในสังคมไทยที่ทรงบำเพ็ญทานในฐานะที่ทรงได้รับยกย่องเป็นพระโพธิสัตว์ เป็นพระจักรพรรดิราช และโดยหน้าที่ที่ทรงเป็นเอกอัครพุทธศาสนูปถัมภก

5.4.5 ทานและทานบารมีกับค่านิยมของคนไทย

5.4.5.1 ค่านิยมในการให้ การเอื้อเพื่อเผื่อแผ่

วรรณคดีไทยพุทธศาสนาที่มีทานและทานบารมีเป็นแนวคิดสำคัญซึ่งมีจำนวนมากและแพร่หลายในสังคมไทย สะท้อนค่านิยมของคนไทยที่มีอุปนิสัยรักการให้ เห็นความสำคัญของการให้อันเป็นคุณธรรมสำคัญของพุทธศาสนา และเป็นเครื่องประสานไมตรี เสริมสร้างสามัคคีธรรมในหมู่ชน ตัวอย่างที่เป็นรูปธรรม เช่น การรวมตัวกันเพื่อร้องเพลงบอกบุญ ซึ่งเริ่มต้นด้วยความศรัทธาและมีปรารถนาดีที่มีต่อบุคคล มีการแบ่งหน้าที่กัน ไม่ว่าจะผู้ร้องเพลงบอกบุญหรือผู้บริจาคเงินต่างก็มีส่วนร่วมในการทำประโยชน์แก่วัดประจำชุมชนร่วมกัน ทำให้เกิดความสัมพันธ์ร่วมมือเป็นน้ำหนึ่งใจเดียว¹⁷

อานิสงส์จำนวนมากเน้นความสำคัญของทานไม่ใช่แต่เพียงมิติของการถวายทานแต่พระสงฆ์เท่านั้น แต่ยังรวมถึงการสร้างสิ่งสาธารณประโยชน์ต่างๆ แก่ชุมชนหรือสังคม เช่น อานิสงส์การสร้างสะพาน โรงเรียน โรงพยาบาล ฯลฯ เป็นต้น

สิ่งหนึ่งที่จะช่วยยืนยันค่านิยมของคนไทยประการนี้คือ พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งพระราชทานเนื่องในโอกาสวันขึ้นปีใหม่ 31 ธันวาคม 2545 ความสำคัญตอนหนึ่งว่า

คุณธรรมข้อหนึ่งที่ยังมีอยู่อย่างบริบูรณ์ในจิตใจของคนไทยก็คือ การให้ การให้นี้ไม่ว่าจะให้สิ่งใดแก่ผู้ใด โดยสถานใดก็ตาม เป็นสิ่งที่พึงประสงค์อย่างยิ่ง เพราะเป็นเครื่องประสานไมตรีอย่างสำคัญระหว่างบุคคลกับบุคคล และทำให้สังคมมีความมั่นคงเป็นปึกแผ่นด้วยสามัคคีธรรม

5.4.5.2 ค่านิยมในการทำทานเพื่อบำเพ็ญบุญสร้างบารมี

ในทางความเชื่อทางพุทธศาสนา การให้ทานและอานิสงส์ของทานสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นกับความเชื่อเรื่องกรรม ซึ่งถ่ายทอดผ่านวรรณคดีพุทธศาสนามากมาย ไม่ว่าจะเป็น ไตรภูมิ พระมาลัย กลอนสวด และสัมพันธ์สืบเนื่องไปยังแนวคิดเรื่องการบำเพ็ญบุญสร้างสมบารมีเพื่อการหลุดพ้น เพื่อการบรรลุพุทธภูมิบ้าง อรหัตตภูมิบ้าง วรรณคดีไทยพุทธศาสนาและจารึกต่างๆ แสดงให้เห็นว่าการบำเพ็ญบุญสร้างบารมีเป็นคติความเชื่อที่สำคัญยิ่งใน

¹⁷ โปรดดูรายละเอียดใน อภิลักขณ์ เกษมผลกุล (2547: 129-130)

วัฒนธรรมพุทธศาสนาไทย ไม่ว่าจะเป็นคติเรื่องพระโพธิสัตว์ เรื่องราวของพระอดีตพุทธเจ้า พระอนาคตพุทธเจ้า

ด้วยความเชื่อที่สืบเนื่องมาจากพระไตรปิฎกที่ว่า พระสงฆ์เป็นผู้รับทานที่เหมาะสม คือเป็น “บุญเขต” หรือเนืองนาบุญอันประเสริฐในการสร้างบุญบารมี คนไทยจึงนิยมถวายทานแด่พระสงฆ์ หรือสร้างถาวรวัตถุไว้ในพระพุทธศาสนา แต่ขณะเดียวกันก็ได้ละเลยในการสร้างสิ่งอันเป็นสาธารณกุศลเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม ซึ่งบางครั้งภูมิปัญญาไทยได้ผนวกรวมการทำงานทั้งสองส่วนนี้เข้าไว้ด้วยกัน การสร้างโรงเรียน โรงพยาบาล หรือสถานอันเป็นสาธารณประโยชน์ต่างๆ ดำเนินการผ่านวัดและพระสงฆ์ ผู้ที่ร่วมการสร้างสาธารณกุศลเหล่านั้นจึงเท่ากับสร้างบุญกุศลในพระศาสนาด้วย

ค่านิยมในการทำบุญถวายทานกับความเชื่อเรื่องอานิสงส์ของท่าน อันสัมพันธ์กับเรื่องกรรมและการบำเพ็ญบุญสร้างบารมี สะท้อนผ่านชาดกและวรรณกรรมอานิสงส์สอดคล้องกับจารึกต่างๆ ที่เป็นหลักฐานอ้างอิงคติความเชื่อในการทำทานต่างๆ ดังที่อิงอร สุพันธุ์วณิช (2547: 66-85) ได้ศึกษา “อุดมคติแห่งความสุข” จากจารึกในสมัยสุโขทัย จารึกจำนวนมากแสดงให้เห็นการทำบุญถวายทานของบุคคลต่างๆ ตั้งแต่กษัตริย์ ขุนนาง ผู้สูงศักดิ์ ไปจนถึงคนธรรมดาสามัญ ซึ่งเมื่อถวายทานแล้ว ได้ตั้งจิตอธิษฐานประการต่างๆ ทั้งโลกียสุข คือ การได้รูปโฉมงดงาม เจริญด้วยยศศักดิ์ มีทรัพย์บริวารมาก มีปัญญา ได้เกิดเป็นมนุษย์ เป็นกษัตริย์ ได้เกิดเป็นบุรุษ ได้เกิดในสวรรค์ ได้เกิดทันพระศรีอาริย์ และโลกุตตรสุข คือ ได้เป็นพระอรหันต์ ได้บรรลุพระนิพพาน ได้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต

แนวคิดเรื่องการทำทานเพื่อปรารถนาโลกียสุขสมบัติและนิพพานสมบัติ ดังกล่าวนี้ปรากฏในจารึกล้านนาเช่นกัน เช่น

ปฐมมูลศรัทธา แสนรัมมิวิไชย (อยู่) บ้านเมืองเลน และภรรยาชื่อว่า นางด้วง เป็นเค้า และลูกเต้าชายหญิง และลูกหลาน ฟีน้องจู้จู้คน และผู้หัตถกรรม คำชู ก็ได้สร้างยังพุทธพิมพ์รูป อันแล้วไปด้วยเกษร ก็ได้ทาร์ก หางยางเยา และติดยั้งสุวรรณคำแดง แสดงประจิดรเรื่องเรือ เพื่อไว้หื้อเป็นที่ไหว้และบูชาแก่คน และเทวดาทั้งหลาย แท้ดีหลี トラบต่อเท่าเสี้ยง 5,000 พระวรรษา

ขอหื้อแล้วมโนรถ คำปรารถนาอันเป็นโลกียะ โลกุตตระ มีมรรค บรรผล นิพพานธรรมเจ้า แท้ดีหลี

ตราใบไม้ไปได้ถึง นิพพานเจ้าเตี้ย ยังทวนเที่ยวไปมา ในวิภวภูมิมงคล ขอ
หื้อได้เกิดในคติ 2 ประการ คือว่า เทวคติ และมนุษย์คติ นั้น ขอหื้อได้เกิดใน
ปฏิรูปเทศ เขตอันมีแก้วเจ้า 3 ประการ แท้ดีหลี

(ฮันส์ เพนธ์ และศรีเลา เกษพรหม, 2544: 103-104)

ความในจารึกนี้นอกจากจะแสดงความคิดความเชื่อในการตั้งความ
ปรารถนาหรืออธิษฐานเมื่อทำทานแล้ว ยังสะท้อนแนวคิดเรื่องการทำบุญร่วมกัน ซึ่งเป็นแนวคิด
สำคัญอีกประการหนึ่งในพุทธศาสนาด้วย ดังจะเห็นได้ชัดเจนจากชาดกต่างๆ ในส่วนของสมิธาน
แสดงว่า พระพุทธเจ้า พระนางพิมพา พระพุทธมารดา พระพุทธบิดา พระราหุล และพระสาวก
ทั้งหลาย ต่างก็ได้ร่วมสร้างบุญบารมีมาด้วยกัน จึงได้เกิดเป็นบุตรภรรยา เป็นมารดาบิดา เป็น
ญาติ หรือเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า

ยุพิน ธิลลาด (2542: 2738-2779) ได้รวบรวมประเพณีการให้ทานต่างๆ
ในภาคเหนืออันแสดงให้เห็นความสำคัญของทานในวัฒนธรรมล้านนา มีทั้งการให้ทานเนื่องใน
ประเพณีสำคัญต่างๆ ในรอบปี ประเพณีเกี่ยวแก่ชีวิต เช่น การตาย ประเพณีการสร้างวัดอุ
ศาสนา เช่น กุฎี เจดีย์ วิหาร ศาลา สะพาน ประเพณีทานธัมม์ ฯลฯ นอกจากนี้ยังกล่าวถึงขั้นตอน
ต่างๆ ในการให้ทาน ซึ่งแสดงว่าการให้ทานเป็น “พิธีกรรม” ที่มีความสำคัญ จะต้องกระทำด้วยจิต
หรือเจตนาที่มุ่งมั่นตั้งใจ เช่น การสมมาหรือสมาครวัตาน เพื่อความบริสุทธิ์ของไทยทาน การกล่าว
คำเวททาน การหยาดน้ำหรือกรวดน้ำ ให้พร

คำสมาครวัตานและคำเวททานที่แต่งขึ้นอย่างไพเราะเพื่อใช้กล่าวก่อน
การให้ทานต่างๆ ของภาคเหนือ สะท้อนให้เห็นความศรัทธาของพุทธศาสนิกชนที่มีต่อการถวาย
ทาน ซึ่งจะต้องมีความตั้งใจ มีความบริสุทธิ์สะอาดทั้งกาย วาจา ใจ สิ่งของที่จะถวายก็ต้องบริสุทธิ์
หากมีการกระทำใดๆ ที่ล่วงเกินทำให้สิ่งของนั้นไม่บริสุทธิ์ เช่น หยิบของที่จะถวายให้เด็ก
รับประทาน หรือเดินไม่ระวังร่างกายไปถูกต้องสิ่งของที่จะถวาย การสมาครวัตานก็จะเป็นการขอ
ขมาเพื่อให้สิ่งของนั้นบริสุทธิ์ดังเดิม

คำสมาครวัตานอย่างโวหารสั้น

สาธุ สาธุ โอภาสชะ ข้าแต่สัพพะสิ่งของเครื่องครวัตานมีหลายสิ่งหลายอัน
อันผู้ข้าดังหลาย ได้เขาะขอนหามาหื้อเป็นทาน บัดนี้ เติงสมัยการ อันจักวางเวน
เกณถึงแก่พระตริตนตรัยผ่านแล้วพระเจ้าแก้ว 3 ะการ อันว่าผู้ข้าดังหลายจุน
จุน้อยใหญ่ชายหญิง ก็จึงได้มีมะรุบุปผา ราชาดวงดอกข้าวตอกดอกไม้ลำเตียน
และน้ำสุกัณโธะกะ อัมภิโรตะกะ อันผู้ข้าดังหลาย มาขอสมมาคารวะ ว่าสันนี้แต่

ดีหลี แม่นว่าผู้ข้าต้งหลายได้ประมาตะกายะกัมมัง วะจี้กัมมัง มโนกัมมัง และอิริยาปะทะต้ง 4 แม่นว่าบรู๊แจ่งที่ได้กระทำต้งอันก็ดี ยามเมื่อผู้ข้าต้งหลาย ได้หยิบห้อยและห่อเหนียบหลายว่า บ่ได้แต่บเหนื่อและแจ่งตัว หลอนว่าได้มัวเมาและฟาวฟั้ง และเมื่อเด็กอ่อนน้อยให้ และให้กินก่อนตานลูน ยังบ่ได้ปองปุ่นไว้เป็นส่วน ตีนมือค่วนหยุบเอา ได้มัวเมาฟาวฟั้ง ยามเมื่อผู้ข้าได้ลูกนั่งเตียวกถ่าย ยามเมื่อบ่สบายยื่นเหยียดยกหาบเบียดคอนปา หลอนกายาได้ลวงต้ง ได้มาเดือดร้อนหื้อหมูเด็กชาอันล่นแล่นไปมาวิดว้าง เต็นกำฝุ่นพะผ่าย และก้ออนกินทรายมาจักถูกต้ง มั่นเดือดร้อนอยู่เซงซา อันว่าผู้ข้าต้งหลาย ก็กลัวเป็นบาปกล้ากายลูน ขอหื้อเป็นบุญไปภายหน้า ในชั้นฟ้าและอะมะตะมหาเนระปานัน จุงจักมีเตียงแต่ดีหลี ด้วยต้งผู้ข้าจักโอกาสตามมะคะระภาษาบาลีว่า นะมานิตานัง สะปะริวาระตานัง กาเยนะ วาจาณะ มะนาสาธาเนกุ กัมมัง ปะกะต้ง มะยายัง สะปัง โตสังข์ ชะมันตุโน ฯ

(หนานเต้จา, 2528: 21-22)

ประเพณีการให้ทานที่มีความสำคัญอย่างยิ่งในวัฒนธรรมภาคเหนือดังกล่าวมา ล้วนแต่สัมพันธ์กับวรรณกรรมอันสงส์ที่พบเป็นจำนวนมากตามการศึกษาของพระมหาสิงห์คำ รักป่า (2543) และพระมหาสุทิตย์ อาภากร (2549) วรรณกรรมอันสงส์หรือ “ธรรมอันสงส์” ที่ปราชญ์ล้านนาสร้างสรรค์ขึ้นมากมายจึงเป็น “เครื่องช่วยเสริมศรัทธาปสาทะของประชาชนให้เลื่อมใสในศาสนาและสร้างถาวรวัตถุ หรือศาสนสถานทั้งหลายทั่วไปในล้านนา” (มติพยอมยงค์ และศิริรัตน์ อาศนะ, 2549: 69)

ความนิยมในการถวายทานประเภทต่างๆ ดังปรากฏในวรรณกรรมอันสงส์ยังสามารถพิจารณาได้จากคำถวายทานต่างๆ ที่แต่งเป็นภาษาบาลี ซึ่งแพร่หลายในหนังสือที่แสดงวิธีทำบุญให้ทานประเภทต่างๆ และมีมาเป็นเวลานานแล้ว เช่น ในหนังสือ**วิธีทำบุญ สำหรับแนะนำสาส์ปบุรุษในการบำเพ็ญกุศลต่างๆ** (หอพระสมุดวชิรญาณ 2466)

คำถวายน้ำมันน้ำผึ้งน้ำอ้อย

สรโท นามายั ภาเนเต กาโล สมฺปตฺโต ยตฺถ ตถาคโต อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ
 โธ สารทิกาพาเณ อาพาธิกานํ ภิกฺขุณฺํ ปรุญฺเจสฺสุชานิ อณุญฺญาสิ สปิ นวณิโต
 เตลํ มฺหุ ฆานิตํ มยฺนุทานิ ตกฺกาลสฺทิสํ สมฺปตฺตา ตสฺส ภควโต ปรุญฺตุตฺตานุกํ
 ทานํ ทาทูกามา เตสุ ปริยาปนฺนํ มฺหุ จ เตลํ จ ฆานิตํ จ ภิกฺขุณฺญเจะว สามเณ

รานญจ โอิโณชยาม สาธุ โน ภนฺเต อยุยา ยถาวิภตฺตํ มรฺุทานํ ๑ เตลฺ ๑ ฆานิตํ ๑
ปฏิกฺคณฺหาตุ อมฺุหากํ ทีฆมรฺุตฺตํ หิตาย สุขาย.

คำแปล

บัดนี้สรวะกาลมาถึงแล้ว ในกาลใดเล่า พระตถาคตอรหันต์สัมมาสัม
พุทธเจ้า ได้ทรงอนุญาตยา 5 อย่างคือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย แก่
ภิกษุทั้งหลายผู้ป่วยไข้ด้วยโรคเกิดในสรวทกาล บัดนี้ข้าพเจ้าทั้งหลายมาถึงกาล
เช่นนี้แล้ว ประรณาคจะถวายทานตามพระพุทธรบญญติ ของพระผู้มีพระภาค
เจ้านั้น จึงถวายน้ำผึ้งเพนยาอย่างหนึ่ง กับน้ำมัน น้ำอ้อย นับในยา 5 อย่างนั้น
แก่ภิกษุแลสามเณรทั้งหลาย ขอพระผู้เป็นเจ้าของข้าพเจ้าทั้งหลายจงรับ มรฺุทาน เตลทาน
ฆานิตทาน ของข้าพเจ้าทั้งหลาย ตามที่ได้แจกไปนั้นๆ เพื่อประโยชน์แล
ความสุขแก่ข้าพเจ้าทั้งหลายสิ้นกาลนานเทอญ.

(หอพระสมุดวชิรญาณ, 2466: 74-75)

คำถวายทานซึ่งประพันธ์เป็นภาษาบาลีในลักษณะเช่นนี้ยังปรากฏ
สืบเนื่องมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน มีคำถวายวัตถุทานที่เป็นสิ่งของในโลกสมัยใหม่แพร่หลายในสื่อ
ต่างๆ ได้แก่ หนังสือ หรือเว็บไซต์ เช่น http://www.rta-chaplain.com/chaplain2/give_all/give_all.htm มี
คำถวายทาน เช่น เตาน้ำมันก๊าด เตาแก๊ส หม้อน้ำเย็น มุ้งลวด มูลี่ ผงซักฟอก กล้องถ่ายภาพยนตร์
ฯลฯ โดยผู้ศรัทธาภาษาบาลีเพื่อแปลความหมายของวัตถุทานนั้น เช่น เตาแก๊ส แปลเป็น “ทรุสมุ
ปาทานุทหนิ” กล้องถ่ายภาพยนตร์ แปลเป็น “ยนฺตุรูปคฺคาหกมฺุขุสฺ” หรือ มุ้งลวด แปลเป็น
“โหลหมยมกสฺกุฎิกิ” เป็นต้น

ยกตัวอย่างเช่น คำถวายผงซักฟอก มีว่า

อิมานิ มะยงฺ ภันเต วัตตะโรวะนะจฺฉณฺณานิ สะปะริวารานิ ภิกขุสงฺฆัสส
สะ โอิโณชยามะ สาธุโน ภันเต ภิกขุสงฺโฆ อิมานิ วัตตะโรวะนะจฺฉณฺณานิ สะปะ
ริวารานิ ปะฏิคฺคณฺหาตุ อมฺุหากัง ทีฆมรฺุตฺตัง หิตายะ สุขายะฯ

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอน้อมถวายผงซักฟอก พร้อม
กับของบริวารทั้งหลายเหล่านี้ แก่พระภิกษุสงฆ์ ขอพระภิกษุสงฆ์ จงรับผงซัก
ฟอก พร้อมกับของบริวารทั้งหลายเหล่านี้ ของข้าพเจ้าทั้งหลาย เพื่อประโยชน์
เพื่อความสุข แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย ตลอดกาลนาน เทอญฯ

(http://www.rta-chaplain.com/chaplain2/give_all/038.htm)

5.4.5.3 ค่านิยมในการยกย่องผู้มีอำนาจว่าเป็นผลมาจากการทำ

ทาน

ความเชื่อเรื่องการสั่งสมบุญบารมีนี้เอง ส่งผลให้คนไทยมีความเชื่อว่า ผู้เกิดมามีทรัพย์ มียศบริวารมาก ได้เป็นพระมหากษัตริย์ เป็นเศรษฐี หรือผู้มียศถาบรรดาศักดิ์ เป็นผลมาจากการให้ทานสร้างสมบุญมาแต่ก่อน ส่วนคนยากจนเข็ญใจ อดคัดขัดสนในปัจจุบัน ก็เป็นผลจากความตระหนี่ที่มีได้ทำบุญให้ทานไว้ในชาติที่แล้วๆ มา จึงต้องประสบกับวิบากกรรม เช่นนั้น ความคิดนี้ปรากฏชัดเจนในชาดกและวรรณกรรมอันสืบ¹⁸

วรรณคดีที่แสดงแนวคิดเรื่องทานและทานบารมีจึงสอดคล้องกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เช่น จารึก รวมทั้งประเพณี พิธีกรรมต่างๆ ที่ยังคงยึดถือปฏิบัติจนกระทั่งปัจจุบัน แสดงว่าคนไทยมีวิถีชีวิต ศรัทธาความเชื่อ และค่านิยมในการทำทาน รวมทั้งความเชื่อเรื่องการทำทานว่าเป็นเหตุแห่งความสุขและเป็นการสั่งสมบุญบารมีเพื่อการบรรลุธรรมในที่สุด นอกจากนี้การทำทานยังเป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างชุมชนในสังคมด้วย

พระมหาไพฑูริย์ อุทัยคาม (2544: 255-256) ได้กล่าวสรุปว่า การให้ทานเป็นวิธีการที่ดีในการเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองและผู้อยู่ในความปกครอง ช่องว่างระหว่างชนชั้นลดน้อยลงด้วยกิจกรรมการทำบุญให้ทาน เกิดความร่วมมือร่วมใจ การสนทนากันในเรื่องการบุญ ซึ่งเอื้อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีต่อกัน ผู้ปกครองได้รับยกย่องในฐานะสมมติราชา บำเพ็ญบารมีตามคติพระโพธิสัตว์ เป็นผู้ทรงคุณธรรมความดีซึ่งก็สอดคล้องกับค่านิยมของคนในสังคมซึ่งยกย่องคนดีและยกย่องการบำเพ็ญทาน การส่งเสริมค่านิยมการทำบุญเป็นคุณธรรมสำคัญที่ได้รับการคัดเลือกให้เป็นคุณธรรมหลักในการทำดีในสังคมไทยทุกยุคสมัย เห็นได้จากวรรณคดีสมัยต่างๆ ซึ่งเน้นเรื่องทานและทานบารมี “ทานจึงทำหน้าที่หลักเปรียบเสมือนสายพานที่พันรอบวงล้อต่างๆ ให้เกี่ยวโยงถึงกันและทำให้วงล้อต่างๆ ในสังคมหมุนไปได้อย่างพร้อมเพรียงกัน” (พระมหาไพฑูริย์ อุทัยคาม, 2544: 256)

5.5 ทศนะวิพากษ์ต่อวรรณคดีที่มีทานและทานบารมีเป็นแนวคิดสำคัญ

แม้ว่ามหาชาติ ปัญญาชาดก อนาคตวงศ์ และวรรณกรรมอันสืบ จะเป็นที่นิยมแต่งและนับถือกันว่ามีคุณค่าต่อวัฒนธรรมพุทธศาสนาไทยมายาวนาน ทว่าก็ปฏิเสธมิได้ว่าคัมภีร์เหล่านี้ รวมทั้งแนวคิดต่างๆ ที่ปรากฏในคัมภีร์ ได้ถูกวิพากษ์วิจารณ์อยู่มากด้วยเช่นกัน เช่น มหาชาติหรือเวสสันดรชาดก มีผู้วิพากษ์วิจารณ์ในเชิงจริยธรรมอยู่มากกว่าเป็นการกระทำที่ถูกต้อง

¹⁸ โปรดดูรายละเอียดในบทที่ 4 หน้า 221-222.

หรือไม่¹⁹ หรือความเชื่อเรื่องอานิสงส์การฟังและการบูชาเทศน์มหาชาติว่าจะได้พบพระศรีอารียตามทีแสดงไว้ในเรื่องพระมาลัยนั้นก็ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์เช่นกัน ดังปรากฏใน**ไตรภูมิโลกวิณีจฉยกถา** (กรมศิลปากร, 2535: 503-504) กล่าวว่าการฟังธรรมะจากคัมภีร์อื่นๆ จากพระไตรปิฎกก็เป็นเหตุให้ได้ไปพบพระศรีอารียเช่นกัน และการถวายเครื่องบูชาคาถาพันนั้นควรทำแต่ตามกำลัง

อันการที่จะสดับฟังพระสัทธรรมเทศนานั้น มิใช่จะเฉพาะให้ฟังแต่พระมหาเวสสันดรชาดกเท่านั้นหาบมิได้ ถ้ามีศรัทธาฟังพระวินัย พระสูตร พระปรมาตถ์ก็จะมีผลานิสงส์มาก ยิ่งจะเป็นปัจจัยให้ได้ประสบพบเห็นสมเด็จพระศรีอริยมุตไตรย เลิศขึ้นไปกว่าฟังพระมหาเวสสันดรชาดกนั้นอีก... ถึงเครื่องสักการบูชาที่กำหนดมากมายสิ่งละพันๆ นั้น ก็ตรัสเฉพาะบุคคลที่มีกำลังทรัพย์ กำลังกายสมควรจะกระทำได้ ถ้าบุคคลนั้นเป็นคนเข็ญใจ หาสิ่งใดบมิได้เหมือนดังกำหนดนั้น ได้แต่น้อยๆ ก็ดี มาตรแมนว่าคอยฟังกับท่านที่มีพระมหาชาตินั้นก็ดี เมื่อมีจิตเลื่อมใสศรัทธาปสันนาการ สดับรับฟังโดยคารวะเคารพก็อาจได้ประสบพบเห็นองค์สมเด็จพระศรีอริยมุตไตรย สำเร็จได้ดังมโนปณิธาน

ในส่วนของ**ปัญญาสชาดก** ใน**ประชุมพระราชาปุจฉา** (กรมศิลปากร, 2550: 422-427) มีพระราชาปุจฉาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงถามถึงที่มาของการก่อพระเจดีย์ทรายในประเพณีตรุษสงกรานต์และฤดูอื่น ว่ามาจากบทพระบาลี หรืออรรถกถา ฎีกา คัมภีร์ใด มีมาแต่ครั้งพุทธกาลหรือมีขึ้นภายหลังพุทธปรินิพพาน หากมีขึ้นภายหลังพุทธกาล ชาติใดเป็นต้นคิด และกระทำด้วยประการเหตุใด จนได้กลายเป็นธรรมเนียมในประเทศที่นับถือพุทธศาสนาทั่วไป ซึ่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ครั้งดำรงพระอิสริยยศที่กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ทรงวิสันนาว่าตามการค้นคว้าของพระองค์ เรื่องการก่อพระเจดีย์ทรายไม่พบในพระไตรปิฎกแห่งใด²⁰ พบแต่ใน**ธรรมิกบัณฑิตราชชาดก** ใน**ปัญญาสชาดก** ซึ่งพระดำรัสนั้นแสดงว่าไม่ทรงเชื่อถือในชาดกนี้

¹⁹ โปรดดูรายละเอียดในบทที่ 3 หน้า 117-119.

²⁰ แท้ที่จริง เรื่องก่อพระเจดีย์ทราย พบในพระไตรปิฎก เช่น ใน**บุพพิณุปาทกเถราปทาน** คัมภีร์**อุปทาน** แสดงผลแห่งการก่อเจดีย์ทราย

... ที่ปรากฏว่าพระเจดีย์ทรายแท้นั้น มีมาในธรรมิกบัณฑิตราชชาดก ในคัมภีร์ปัญญาสชาดกซึ่งได้ทราบว่าเป็นของลาวแต่แสดงว่าเป็นคำพระอินทร์บอกแก่พระโพธิสัตว์ว่า ก่อพระเจดีย์แล้วได้วิมานแก้ว มีเรื่องแลถ้อยคำสำนวนลักษณะประโยคไม่เป็นที่น่าเชื่อฟังได้

(กรมศิลปากร, 2550: 425)

ส่วนคัมภีร์**อนาคตวงศ์** จากหลักฐานในประกาศฉบับหนึ่ง พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวผู้ทรงมีพระราชดำริก้าวหน้าเกี่ยวแก่การศึกษาพุทธศาสนา²¹ ทรงวิจารณ์การบริจาคชีวิตเป็นเครื่องบูชาว่าเป็นการกระทำที่ขัดต่อหลักพระพุทธศาสนา ด้วยไม่พบในพระบาลีแห่งใด²² และขัดต่อราชการบ้านเมือง ทรงประณามด้วยว่าผู้ที่การกระทำดังกล่าวหรือนับถือเห็นดีเห็นงามกับการกระทำนั้น หรือแต่งคัมภีร์ชักชวนให้ปฏิบัติเช่นนั้น ล้วนเป็นคน “เสียจริต” ทั้งนี้ทรงกล่าวถึงกรณีนายเรือและนายนก รวมทั้งกรณีของสามเณรสูงและแม่ชีผู้หนึ่งด้วย แสดงว่าเป็นการกระทำที่พบมากในสมัยนั้น

165. ประกาศการถือศาสนาแลผู้ที่ถือผิด (ปีมะเมีย สัมฤทธิศก)

ถึงคนบางจำพวกที่เป็นคนโง่จะเสียจริตนับถือว่าใครทำได้เป็นคนดีมีศรัทธาแก่กล้า จะเห็นว่าเป็นบุญกุศลมาก แล้วหลงไหลเห็นตามไป เหมือนอย่างเผาตัวบูชาพระรัตนตรัย แลเชือดคอเอาศีรษะบูชาพระ เชือดเนื้อรองเลือดใส่ตะเกียงตามบูชา แลทำการอื่นที่ขัดต่อราชการแผ่นดินก็ดี มีโดยซุกซมเหมือนอย่างสามเณรสูงเผาตัวที่วัดหงสาวราม แลนายเรือ นายนกเผาตัวบูชาพระที่หน้าพระอุโบสถวัดอรุณราชวราราม แลนางชีผู้หนึ่งเผาตัวบูชาพระพุทธบาท เป็นตัวอย่างเห็นอยู่ทั่วกันดังนี้ ผู้ครองแผ่นดินที่เป็นธรรม แลท่านเป็นคนฉลาดทั้งปวงไม่เห็นว่าเป็นความดีความชอบด้วยเลยแต่สักศาสนาหนึ่ง ก็การเผาตัวบูชาพระก็ดี เชือดเนื้อรองเลือดใส่ตะเกียงตามบูชาพระก็ดี ตัดศีรษะบูชาพระก็ดี เห็นว่าไม่ใช่

²¹ โปรดดูรายละเอียดใน สุภาพรรณ ณ บางช้าง (2535: 103-120) กล่าวถึงการนำเสนอสาระพุทธธรรมและแนวทางการปฏิบัติพุทธศาสนาในสมัยรัชกาลที่ 4 อาทิ ทรงเคร่งครัดต่อการศึกษาพระไตรปิฎกและการพิจารณาพุทธธรรมตามแนววิทยาศาสตร์

²² ในพระวินัยปิฎก มหาวรรค (มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539 เล่ม 5: 80) ปรากฏเรื่องของอุบาสิกาสุปิยา เชือดเนื้อขาของตนให้หญิงรับใช้นำไปปรุงเป็นภัตตาหารถวายภิกษุรูปหนึ่ง พระพุทธเจ้าทรงติเตียนภิกษุรูปนั้น ซึ่งเมื่อการบริจาคอวัยวะเช่นนี้ปรากฏในชาดกในฐานะการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ กลับเป็นที่ยอมรับและเป็นการสรรเสริญพระคุณของพระโพธิสัตว์

ทางของคนฉลาด เป็นหนทางของคนเสียจริตแลคนที่โง่จะเสียจริต ไม่ควรที่คน ทั้งปวงจะเห็นว่าเป็นการบุญการกุศลในพระพุทธศาสนา นักปราชญ์ได้ค้นหาใน พระคัมภีร์ที่ควรเชื่อได้ว่าเป็นพระบาลีพุทธภาษิต หรือสาวกภาษิตในศาสนาก็ไม่ พบเห็นเลยแต่สักแห่งหนึ่งว่าการทำอย่างนั้นเป็นบุญเป็นกุศล ถึงจะมีในหนังสือ แปลร้อยที่พระสงฆ์ชุ่มช้ำมเทศนา ลวงสัปบุรุษที่โง่ๆ ตีนๆ ให้นับถืออยู่บ้างก็ดี เมื่อ พิจารณาหัดดูจริงๆ ก็เห็นว่าไม่ใช่จำนวนในพระศาสนา ชะรอยจะเป็นจำนวนของคน ที่โง่ๆ ตีนๆ โง่จะเสียจริตแน่แล้ว อย่าให้ใครเชื่อฟังเอาเป็นตัวอย่างเลยเป็นอัน ขาด ถึงในพระวินัยบัญญัติก็ให้ห้ามไว้ มิให้พระสงฆ์ชักชวนคนให้ฆ่าตัว ถ้า พระสงฆ์ใดชักชวนมนุษย์ให้ตายด้วยวิธีใดๆ ก็เป็นปาวาชิก เพราะฉะนั้น จึง เห็นได้ว่าไม่ใช่การบุญการกุศล ไม่ควรจะอนุโมทนาตามเลย เป็นการขัดต่อ แผ่นดิน ถึงในพระศาสนาอื่นๆ ก็เห็นว่าไม่มีใครสรรเสริญว่าเป็นความดีมี ความชอบแต่สักแห่งเลย

เพราะฉะนั้น ตั้งแต่บัดนี้ไปอย่าให้ใครเผาตัวบูชาพระ ตัดศีรษะบูชาพระ เชือดเนื้อรองโลหิตตามตะเกียงบูชาพระเลยเป็นอันขาด เพราะว่าเป็นการขัดต่อ ราชการแผ่นดิน เมื่อผู้ใดได้เห็นใครเผาตัวบูชาพระ หรือตัดศีรษะเชือดเนื้อรอง โลหิตตามตะเกียงบูชาพระก็ดี หรือได้เห็นใครผูกคอตาย โจนน้ำตายก็ดี ก็ให้เข้า ช่วยว่ากล่าวห้ามปรามแย่งชิงเครื่องศัสตราวุธเสีย อย่าให้ผู้นั้นทำได้ ถ้าตัวผู้เห็น คนเดียวกำลังน้อยหรือกลัวศัสตราวุธจะเข้าแย่งชิงมิได้ ก็ให้ร้องบอกเรียกผู้อื่นมา ให้ช่วยกันห้ามปราม ผู้ซึ่งได้รู้เห็นแลจะนิ่งดูตายเสียไม่ห้ามปรามหรือจะพลอยเห็น ว่าได้บุญได้กุศลนั้นไม่ได้ ถ้าผู้ใดได้รู้เห็นแล้วดูตายเสีย ไม่ว่าจะกล่าวห้ามปรามแย่ง ชิงเครื่องศัสตราวุธ หรือไม่ช่วยตัดเชือกก็ดี จะให้ผู้นั้นเสียเบียดปรับตามรังวัด

(ชาตวิทย์ เกษตรศิริ, 2547: 208-209)

ส่วนวรรณกรรมอันสงฆ์ ปราภฏคัมภีร์วิภาษวิจารณ์เช่นใน**ประชุมพระราชาปุจฉา** พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงติเตียนคัมภีร์สรรพทานานิสงส์ว่า ผู้แต่งมุ่งแต่จะ ชักชวนให้ผู้คนพากันถวายเป็นทานแต่พระสงฆ์ โดยไม่เน้นธรรมข้ออื่นเช่น ศีล สมาธิ ปัญญาเลย และ ไม่ได้สนใจความประพฤติของตนเลยว่าจะควรแก่คามิสที่ได้รับโดยแท้จริงหรือไม่

ก็ในคัมภีร์นิยายนิทานมีประมาณไม่สุด เล่าถึงคนนั้นคนนี้ทำอย่างนี้ อย่างนั้น ได้เสวยผลเป็นสุขเป็นทุกข์ต่างๆ คนนั้นได้ถวายเป็นสิ่งนั้นได้ให้สิ่งนี้ จึงให้ผลอย่างนี้ๆ โดยอย่างเอกคัมภีร์สรรพทานานิสงส์ร่ำพรรณนาถึงผล

ทาน เป็นคัมภีร์โตถึง 20 ผูก ก็มีแต่พรรณนาด้วยเรื่องทานทั้งนั้น จะมีคำว่า ด้วยศีลขันธ์ สมาธิขันธ์ ปัญญาขันธ์แต่สักกนิทหนึ่งก็ไม่มี ก็เรื่องเช่นนี้แดง แอ่บานแต่แบแซอยู่มากนัก ชี้เกียจที่จะทักแล้ว รู้เอาเถิดว่าคนที่บังเกิดมา มาอาศัยในพระพุทธานุชาหาโลกามิส ไม่มีความคิดประกอบหิริโอตัมปะ แลจะรู้จักละอายแก่นักปราชญ์ทั้งหลายบ้างก็ไม่มี

(กรมศิลปากร, 2550: 377)

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ใน **พุทธธรรม** (2542: 203-204) เมื่ออธิบายเรื่องกรรม ตามแนวของ *จูฬกัมมวิภังคสูตร* ก็ได้แสดงทัศนะที่ไม่เห็นด้วยกับการแสดงอานิสงส์ของทานดังที่ปรากฏในวรรณกรรมอานิสงส์ ซึ่งมักจะแสดงว่าบุคคลใดบุคคลหนึ่งถวายทานเพียงเล็กน้อย แต่ก็ได้ อานิสงส์ยิ่งใหญ่เหลือประมาณ

จะเห็นได้ว่า ในสูตรนี้ แม้จะกล่าวถึงผลที่จะประสบในชีวิตข้างหน้า แต่ก็ เน้นที่การกระทำในปัจจุบัน โดยเฉพาะการกระทำที่มีลักษณะเป็นความประพฤติ ปฏิบัติอย่างเป็นประจำ เป็นส่วนแห่งการดำเนินชีวิตชนิดที่จะสร้างสมคุณภาพของ จิตใจ ประองต์ลักษณะนิสัยและบุคลิกภาพได้ และเป็นเหตุปัจจัยโดยตรงแก่ผล จำเพาะแต่ละอย่าง ไม่ใช่เป็นอานิสงส์เฟ้อชนิดที่ว่า *ทำกรรมดีอะไรครั้งเดียว เช่น ให้ทานครั้งหนึ่งก็มีผลมากมายไม่มีขอบเขต จะหวังเป็นอะไร บรรารณาได้อะไร ก็ได้เป็นอย่งนั้นหมด* ซึ่งถ้าเน้นกันนัก ก็จะทำให้คนมุ่งแต่จะทำบุญกรรม แบบฝาก เงินในธนาคารเฉยไว้ไปรอรับดอกเบีย หรือแบบคนเล่นล็อตเตอรี่ที่ลงทุนที่หนึ่งหวัง ผลกำไรมหาศาล แล้วเลยไม่ใส่ใจกรรมดีชนิดที่เป็นความประพฤติปฏิบัติทั่วไป และการดำเนินชีวิตดีงามประจำวันอย่างที่ดีไว้ ในสูตรนี้ รวมความว่า สาธารของ จูฬกัมมวิภังคสูตรนี้ก็ยังคงยืนหลักการสำคัญที่ว่า การนี้ถึงผลกรรมที่จะได้ ประสบในชีวิตภพหน้า ฟังเป็นไปในลักษณะของความมั่นใจที่อาศัยกรรมคือ คุณภาพจิตใจและคุณภาพแห่งความประพฤติที่ตนมีอยู่ในปัจจุบันนี้เอง และการ ได้รับผลห่างไกลเบื้องหน้านั้น มีลักษณะที่สืบทอดต่อเนื่องออกไปอย่างมีความสัมพันธ์กันได้ตามแนวทางแห่งเหตุปัจจัย

นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวยังทรงแสดงทัศนะซึ่ง “ปฏิเสธ” สถานะ ความเป็นพระโพธิสัตว์ของพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นคติที่มีมายาวนานและปรากฏชัดในชาดกและ วรรณกรรมอานิสงส์ต่างๆ ที่ได้นำเสนอมานี้แต่ต้น ทรงกล่าวว่า การที่ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล

ทั้งหลาย มิได้ทรงปรารถนาพุทธภูมิ แต่ทรงปรารถนาโลกียสมบัติ และให้กุศลนั้นเป็นปัจจัยแก่การบรรลุนิพพานอันเป็นที่สุดแห่งสังสารทุกข์

(พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลนี้ก็ดี ขอให้สำเร็จพุทธภูมิโพธิญาณอวดอ้างพระบารมีว่าเป็นพระโพธิสัตว์ดังเช่นใช้มาแต่ก่อน อื่นๆ อยู่นั้นก็หามิได้ ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลนี้แลอื่นๆ ก็ไว้หวังตั้งพระราชหฤทัย ขอให้ได้สรรพสมบัติ คือ ความบริบูรณ์คุณธรรมและอิศริยยศบริวารทรัพย์สินเป็นอาทิ บันดาลที่จะได้เป็นอุปการุณนิไสยอุดหนุนให้ได้ช่องโอกาส เพื่อจะเสด็จถึงที่สุดสงสารทุกข์ภัยทั้งปวงโดยเร็ว

(สำนักนายกรัฐมนตรี ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 6 ตอนที่ 2, 2521: 3

อ้างใน สุภาพรรณ ฌ บางช้าง, 2535: 116)

ทัศนวิพากษ์ต่างๆ ที่แสดงมานี้ ผู้วิจัยไม่ปฏิเสธว่าเห็นด้วยกับบางทัศนะ กล่าวคือ การทำทาน หรือการปลุกเร้าให้เกิดศรัทธาในการทำทาน ดังที่ปรากฏเน้นมากในชาดกก็ดี หรือวรรณกรรมอาณิสสก็ดีนั้น ไม่เพียงพอต่อการประพฤติปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพานตามแนวทางของพุทธศาสนา ดังเห็นได้จากในพระสูตร รวมถึงชาดกบางเรื่องใน**อรรถกถาชาดก** ที่แสดงว่า มีกรรมประการอื่นๆ ที่สำคัญยิ่งกว่าทานอีกมาก การตั้งความปรารถนาเมื่อให้ทานที่ถูกต้องที่สุด คือ ความดำริที่จะให้ทานเป็นเครื่องตกแต่งขัดเกลาจิตใจให้ควรแก่การปฏิบัติสมถวิปัสสนา หรือควรแก่การสดับรับธรรมในระดับที่สูงยิ่งขึ้นไปดังที่ปรากฏในแนวคำสอนแบบ**อนุพุทธพิกถา** ซึ่งเริ่มต้นด้วยการพรรณนาทาน พรรณนาศีล และพรรณนาสวรรค์ ก่อนที่จะไปสู่โทษของกามและคุณแห่งการบวช คือสละออกเว้นออกจากสังสารวัฏ²³

ทัศนวิพากษ์ทั้งหลายนี้จึงเป็นการแสดงมุมมองว่า การมีศรัทธาให้ทานเพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอต่อการเป็นชาวพุทธที่แท้ ซึ่งควรประพฤติปฏิบัติอบรมตนด้วยศีล สมาธิ ปัญญา เพื่อความเจริญอกงามและความสุขที่แท้จริงของชีวิต การบริจาคอวัยวะ ชีวิต บุตร ภรรยา ของพระโพธิสัตว์เป็นสัญลักษณ์สื่อถึงการให้เพื่อสละละคลายความยึดมั่นถือมั่นทั้งหลาย กระทำจิตให้พ้นจากความตระหนี่หวงแหนทั้งปวง ส่วนการให้ทานครั้งหนึ่งแล้วได้ผลพิเศษดังที่ปรากฏในวรรณกรรมอาณิสส ก็เป็นเพียงการสร้างศรัทธาหรือแรงบันดาลใจให้เกิดศรัทธาในเบื้องต้นเท่านั้น ไม่พึงเข้าใจผิด หลงยึดมั่น หรือให้ความสำคัญ โดยไม่สนใจว่ายังมีข้อปฏิบัติอีกเป็นอันมากที่ต้องค่อยๆ ศึกษา ค่อยๆ สั่งสมบำเพ็ญเพื่อได้รับผลอันประเสริฐดีงามตามแนวทางแห่งพุทธ

²³ โปรดดูรายละเอียดในบทที่ 2 หน้า 36-37, 42-43.

ศาสนา อันเป็นศาสนาที่เน้น “กรรม” หรือการกระทำ ผลอันประเสริฐดีงามจะเกิดได้ก็ด้วยกรรมที่กระทำด้วยเจตนาอันดี ส่งผลสืบทอดต่อเนื่องสัมพันธ์ไปตามเหตุปัจจัย ไม่ใช่ด้วยฤทธิ์เดชปาฏิหาริย์

อย่างไรก็ตาม การที่มีเรื่องเน้นอานิสงส์ของท่านอยู่เป็นจำนวนมาก และมีการผลิตซ้ำอยู่เสมอ ก็แสดงว่าผู้คนยังคงให้ความสำคัญแก่เรื่องนี้มาก และอาจเป็นเหตุชวนให้วิพากษ์วิจารณ์ต่อไปได้ไม่สิ้นสุด สิ่งที่ผู้วิจัยต้องการจะนำเสนอก็คือ ปัญหาที่แท้จริงอาจไม่ได้อยู่ที่ตัวบท แต่อยู่ที่การอ่าน การตีความ เพราะดังที่อภิปรายแล้วว่า ท่าน ในระดับของบุคคลทั่วไปกับท่านบารมีอันเป็นอุดมคติ แท้ที่จริงแล้วมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน ควรพิจารณาให้เห็นความสัมพันธ์นี้ ชาดก และอานิสงส์นำเสนอเรื่องท่านไว้หลายทาง ทางหนึ่งเป็นท่านที่นำไปสู่โลกีย์สุขในโลกมนุษย์และสวรรค์ อีกทางหนึ่งคือ ท่านบารมีอันเป็นอุดมคติของพระโพธิสัตว์อันนำไปสู่พระโพธิญาณหรือพระสัมพันธัญญะ รวมทั้งท่านที่เป็นการบำเพ็ญสาวกบารมีของพระอรหันต์ ซึ่งนำไปสู่การบรรลุมรรณอันเป็นโลกุตระเช่นกัน เพราะฉะนั้นอาจต้องแก้ไขด้วยการทำความเข้าใจ คือ ต้องพิจารณาอานิสงส์ด้วยความเข้าใจ และมองให้รอบด้าน และเห็นความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างท่านกับท่านบารมี

เหนือสิ่งอื่นใด การที่ผู้วิจัยกล่าวถึงทัศนะวิพากษ์ต่างๆ ในที่นี้ ก็เพื่อต้องการเพียงแต่จะแสดงว่า วรรณคดีไทยพุทธศาสนาที่ศึกษาในงานวิจัยนี้ ไม่ว่าจะเป็นมหาชาติ **ปัญญาสชาดก อนาคตวงศ์** และวรรณกรรมอานิสงส์ แนวคิดเรื่องท่านและท่านบารมี มีความสำคัญหรือมีบทบาทในสังคมไทย มีทั้งผู้ที่นับถือเชื่อมั่นปฏิบัติตาม และมีผู้ที่ไม่เห็นด้วยหรือมีทัศนะวิพากษ์วิจารณ์ เห็นว่างมงายควรแก้ไข ทั้งหมดนี้เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริง เป็นสิ่งที่ “มีชีวิต” และแสดงให้เห็น “ปฏิสัมพันธ์” ระหว่างสังคมไทย ค่านิยมของคนไทย กับแนวคิดเรื่องท่านและท่านบารมี รวมทั้งวรรณคดีไทยพุทธศาสนาเรื่องต่างๆ ที่แสดงแนวคิดนั้นอย่างชัดเจน

5.6 สรุป

ผู้วิจัยได้กล่าวถึงความสำคัญของท่านและท่านบารมีในพุทธศาสนา ความสัมพันธ์ระหว่างท่านและท่านบารมีกับสังคมไทยและค่านิยมของคนไทยดังที่สะท้อนผ่านวรรณคดีที่มีท่านและท่านบารมีเป็นแนวคิดสำคัญ ได้แก่ มหาชาติ ฉันทันตชาดก **ปัญญาสชาดก อนาคตวงศ์** และวรรณกรรมอานิสงส์ แสดงให้เห็นว่า สังคมวัฒนธรรมพุทธศาสนาได้นำเอาเรื่องท่านและท่านบารมี ซึ่งเป็นแนวคิดสำคัญในทางพุทธศาสนา เป็นธรรมะอันเป็นจุดเริ่มต้นของการบำเพ็ญปฏิบัติตนตามคำสอนศาสนา เป็นธรรมะที่ขัดเกลาจิตใจให้สละละคลายความตระหนี่ เป็นธรรมะที่สร้างสามัคคีธรรมแก่สังคมมาเป็นธรรมะสำคัญของสังคม และเป็นธรรมะที่สำคัญต่อการดำรงอยู่ของคณะสงฆ์ซึ่งทำหน้าที่ทั้งการสืบทอดเผยแผ่ธรรมและเป็นที่พักของชุมชนและสังคมมาแต่โบราณ

ทานและทานบารมีจึงมีความสัมพันธ์อย่างยิ่งต่อสังคมไทย ซึ่งเป็นสังคมที่มีวิถีชีวิตเกี่ยวข้องกับ การเกษตรกรรม เป็นเครื่องกำหนดทั้งลำดับชั้นและหน้าที่ของบุคคลต่างๆ ในสังคม กล่าวคือ การยอมรับใน “บุญ” หรือ “บารมี” หรือก็คือคุณความดีของผู้ที่มีสถานภาพสูงกว่า เช่น กษัตริย์ และ ขณะเดียวกันก็กำหนดบทบาทของผู้มีสถานภาพสูงนั้นด้วยว่า ต้องเป็นผู้มีคุณธรรม มีความเมตตา กรุณาและเผื่อแผ่แก่ชนทั้งหลาย

เมื่อทานและทานบารมีมีความสำคัญต่อสังคมไทยเช่นนี้ จึงมีการสร้างวรรณคดีเพื่อที่จะ ถ่ายทอดเผยแพร่แนวคิดเรื่องทานและทานบารมีออกไปสู่ประชาชน คำสอนของทานมีทั้ง ระดับโลกียะและโลกุตตระ ที่แสดงว่าอันสังสขของการให้ทานด้วยศรัทธาย่อมอำนวยประโยชน์สุข ขณะยังเวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏ และจะเป็นปัจจัยให้บรรลุถึงจุดมุ่งหมายสูงสุด คือ พระโพธิญาณ ดังในกรณีของพระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญทานบารมี และการบรรลุอรหัตผลของบุคคลอื่นๆ

วรรณคดีที่มีทานและทานบารมีเป็นแนวคิดสำคัญได้รับการถ่ายทอดเผยแพร่ผ่านสื่อต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพิธีกรรม ปรากฏการณ์ที่สำคัญที่สุดก็ได้แก่ ประเพณีการเทศน์มหาชาติ ซึ่ง ได้รับความนิยมแพร่หลายทั่วทุกภาคทุกท้องถิ่นของประเทศไทย และยังได้รับการเผยแพร่ถ่ายทอด ผ่านสื่อสมัยใหม่แม้ในปัจจุบัน ส่วนวรรณคดีเรื่องอื่นๆ อาจถ่ายทอดผ่านการเทศน์ ในพิธีกรรมอื่นๆ หรือผ่านการวาดภาพจิตรกรรม เป็นต้น

กระบวนการสร้าง การเสพ การถ่ายทอดวรรณคดีไทยพุทธศาสนาที่มีทานและทานบารมี เป็นแนวคิดสำคัญทั้งหมด รวมทั้งวรรณคดีไทยพุทธศาสนาอื่นๆ เป็นผลมาจากคติความเชื่อสำคัญ ได้แก่ ความเชื่อเรื่องการสร้าง “ธรรมทาน” ซึ่งสัมพันธ์กับความเชื่อเรื่องอายุของพระศาสนา และปัญจอันตราย รวมทั้งความเชื่อเรื่องการได้เกิดในพระศาสนาของพระศรีอาริยมุตไตรย การ สร้างและถ่ายทอดตัวบทเหล่านี้เป็นสิ่งสะท้อนความเจริญรุ่งเรืองแห่งพุทธศาสนา ความเจริญ พัฒนาทางภูมิปัญญาของนักปราชญ์และกวีชาวไทย ที่สามารถรังสรรค์วรรณคดีไทยพุทธศาสนา ขึ้นไว้ในพระศาสนาจนตกทอดเป็นมรดกอันล้ำลึกประณีตอลังการแก่นุชนรุ่นหลังดังเช่นทุกวันนี้

อย่างไรก็ตาม วรรณคดีไทยพุทธศาสนาที่มีทานและทานบารมีเป็นแนวคิดสำคัญ รวมทั้ง แนวคิดเรื่องทานและทานบารมีได้รับการวิพากษ์วิจารณ์อยู่ไม่น้อย แสดงว่าแนวคิดเรื่องทานและ ทานบารมี รวมทั้งวรรณคดีเหล่านั้นย่อมจะเป็นที่นิยมหรือมีบทบาทอย่างยิ่งในสังคม หากมองด้วย มุมมองอย่างเป็นทางการวิพากษ์วิจารณ์ก็เป็นหนึ่งในปรากฏการณ์ที่แสดงให้เห็น “ปฏิสัมพันธ์” ระหว่างสังคมไทยกับแนวคิดเรื่องทานและทานบารมี รวมทั้งวรรณคดีไทยพุทธศาสนาที่แสดง แนวคิดนั้นอย่างแจ่มชัดมากยิ่งขึ้น

บทที่ 6 บทสรุปและข้อเสนอแนะ

วิทยานิพนธ์นี้มุ่งแสดงให้เห็นว่า ทานและทานบารมี อันเป็นคำสอนทางพุทธศาสนาที่สำคัญต่อสังคมวัฒนธรรมไทย เป็นแนวคิดและแรงบันดาลใจสำคัญในการรังสรรค์วรรณคดีไทย พุทธศาสนา ได้แก่ วรรณคดีชาดก คือ มหาชาติ พญาฉัททันต์ และปัญญาสชาดก พระคัมภีร์ **อนาคตวงศ์** และวรรณกรรมอานิสงส์ วรรณคดีเหล่านี้มีเรื่องทานและทานบารมีเป็นแนวคิดสำคัญ และมีบทบาทที่เป็นปฏิสัมพันธ์กับสังคมวัฒนธรรมไทย

“ทาน” และ “ทานบารมี” เป็นคำสอนเรื่องการทำดีที่มีความหมายสัมพันธ์กัน กล่าวคือ “ทาน” หมายถึง การให้ของบุคคลต่างๆ ไป อาจจะทำให้แก่พระสงฆ์หรือบุคคลอื่นๆ รวมไปถึงจนถึงการสักการบูชา การให้ทานเป็นเหตุที่มาของ “บุญ” คือความสุขประการต่างๆ และเป็นเครื่องชำระกิเลสคือความตระหนี่ เป็นเครื่องอบรมขัดเกลาจิตใจให้ควรแก่การประกอบกุศลและพัฒนาจิตพัฒนาตนยิ่งขึ้นไป ส่วน “ทานบารมี” มีความหมายที่เฉพาะเจาะจงมากกว่า คือเน้นไปที่การให้ทานของพระโพธิสัตว์ ผู้บำเพ็ญทานโดยตั้งปณิธานที่จะบรรลุความเป็นพระพุทธเจ้า

ความสัมพันธ์ระหว่างทานและทานบารมีนี้ปรากฏชัดเจนในวรรณคดีไทยพุทธศาสนา ซึ่งสื่อแนวคิดคำสอนเรื่องทานและทานบารมีอย่างเป็นระบบ ทั้งระดับโลกียะและระดับโลกุตระ มีวรรณคดีไทยพุทธศาสนาในกลุ่มใหญ่ 2 กลุ่มที่มีทานและทานบารมีเป็นแนวคิดสำคัญ กลุ่มหนึ่ง ได้แก่ วรรณคดีชาดกและคัมภีร์**อนาคตวงศ์** ซึ่งเป็นวรรณคดีที่มุ่งแสดงการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ ส่วนอีกกลุ่มหนึ่งคือ วรรณกรรมอานิสงส์ ซึ่งเป็นวรรณกรรมที่แสดงอานิสงส์ของการประกอบบุญกิริยาต่างๆ มีเรื่องทานปรากฏอยู่มากที่สุด

ทานและทานบารมีปรากฏเป็นแนวคิดสำคัญในวรรณคดีชาดก ชาดกจาก**นิบาตชาดก** จำนวน 2 เรื่องที่มีแก่นเรื่องคือ การบำเพ็ญทานบารมีอย่างยิ่งยวด ได้รับการนำมาสร้างสรรคเป็นวรรณคดีไทยพุทธศาสนา ได้แก่ *เวสสันดรชาดก* และ*ฉัททันตชาดก* เกิดเป็นวรรณคดีมหาชาติ และเรื่องพญาฉัททันต์หลากหลายสำนวนทั่วทุกภาคของไทย และโดยเฉพาะ*เวสสันดรชาดก* ได้เป็นที่มาของประเพณีเทศน์มหาชาติอันเป็นประเพณีทางพุทธศาสนาที่สำคัญยิ่งในทุกท้องถิ่นของไทย ชาดกทั้งสองเรื่องนี้มีเนื้อหาเน้นแสดงการบำเพ็ญทานบารมีอันยิ่งใหญ่ของพระโพธิสัตว์ ไม่ว่าจะเป็นการบริจาคบุตรภรรยาใน*เวสสันดรชาดก* หรือการสละอวัยวะและชีวิตใน*ฉัททันตชาดก*

นอกจากนี้ ชาดกอีกกลุ่มหนึ่งซึ่งแสดงความสำคัญของทานและทานบารมีในวรรณคดีไทยพุทธศาสนาอย่างเด่นชัด คือ **ปัญญาสชาดก** จากชาดก 61 เรื่องในฉบับหอสมุดแห่งชาติ 29 เรื่อง มีทานและทานบารมีเป็นแนวคิดสำคัญ ขณะที่ใน**อรรถกถาชาดก** ซึ่งถือกันว่าเป็น “ต้นแบบ” ของ **ปัญญาสชาดก** จาก 547 เรื่อง มีชาดกที่ทานและทานบารมีเป็นแนวคิดสำคัญเพียง 22 เรื่อง เท่านั้น สัดส่วนที่แตกต่างกันนี้ยืนยันว่า ทานบารมีของพระโพธิสัตว์เป็นบารมีที่สำคัญและจับใจ

พุทธศาสนิกชนมากที่สุด และมีบทบาทในสังคมวัฒนธรรมไทย จนกระทั่ง**ปัญญาสาตก**นำมา
เน้นเป็นแนวคิดสำคัญของชาตกจำนวนมาก

แนวคิดเรื่องทานและทานบารมีที่โดดเด่นใน**ปัญญาสาตก** ได้แก่ การบริจาคทานอัน
ยิ่งยวด คือการสละอวัยวะและชีวิตของพระโพธิสัตว์ และการบริจาคบุตรภรรยา ซึ่งมีจำนวนคิด
เป็นสัดส่วนมากกว่า และมีโครงเรื่องและรายละเอียดอื่นๆ ที่ซับซ้อนมากกว่าใน**อรรถกถาชาตก**

การสละอวัยวะและชีวิตพบในชาตก 12 เรื่องจากชาตกที่แสดงเรื่องทานและทานบารมี 29
เรื่อง มากกว่าใน**อรรถกถาชาตก**ซึ่งพบเพียง 7 เรื่องเท่านั้น ในจำนวน 12 เรื่องนี้มี 10 เรื่องที่ตรงกับ**ปัญญาสาตก**ฉบับล้านนา พม่า เขมร และลาว อันแสดงให้เห็นความแพร่หลายของชาตก
เรื่องดังกล่าว โครงเรื่องของชาตกเหล่านี้หลายเรื่องน่าจะได้รับอิทธิพลจาก**อรรถกถาชาตก** เช่น
การสละกายเป็นอาหารแก่พระอินทร์ที่แปลงกายมาใน**เสตบัตถิตชาตก** คล้ายคลึงกับ**อรรถกถาส
บัตถิตชาตก** หรือการสละอวัยวะแก่พระอินทร์ใน**สิริจุทามณีชาตก**และ**มหาสุรเสนชาตก** คล้ายกับ
อรรถกถาสิวชาตก เป็นต้น ขณะเดียวกัน การสละอวัยวะและชีวิตที่เน้นมากขึ้นใน**ปัญญาสาตก**
คือการสละชีวิตเพื่อแสดงความกตัญญูต่อมารดาบิดาและการแสดงความศรัทธาอันสูงยิ่งต่อพระ
รัตนตรัย ซึ่งประการหลังไม่พบใน**อรรถกถาชาตก**

ส่วนการบริจาคบุตรภรรยา ใน**อรรถกถาชาตก**พบเพียงเรื่องเดียว คือ**อรรถกถาเวสสันดร
ชาตก** ขณะที่**ปัญญาสาตก**กลับพบถึง 6 เรื่อง ซึ่งน่าจะเป็นอิทธิพลความคิดจาก**อรรถกถา
เวสสันดรชาตก** การศึกษาทำให้เห็นว่า การบริจาคบุตรและภรรยาใน**ปัญญาสาตก**นั้นมีความ
พยายามที่จะลดข้อโต้แย้งทางจริยธรรมซึ่งเกิดขึ้นกับภรรยาของพระเวสสันดร โดยบุตรภรรยาของ
พระโพธิสัตว์ใน**ปัญญาสาตก**ทุกเรื่องจะยินยอมให้พระโพธิสัตว์บริจาคตนเอง ปราศจากการคร่ำ
ครวญใดๆ ต่างจากพระกัณหาชาลีใน**อรรถกถาเวสสันดรชาตก** ทั้งนี้ย่อมเป็นการเชิดชูแนวคิดเรื่อง
ทานบารมีให้สูงเด่นเป็น “อุดมคติ” มากยิ่งขึ้น

น่าสังเกตว่าชาตกจากนิบาตที่แต่งขึ้นใหม่อย่างกว้างขวางแพร่หลายในสังคมวัฒนธรรม
ไทย คือ **มหาชาติและพญาอุททันต์** ก็เน้นแนวคิดเรื่องการบริจาคทานอันยิ่งยวดเช่นเดียวกับ
ปัญญาสาตก สะท้อนให้เห็นว่า การบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์ในลักษณะนี้สามารถ
สร้างความสะท้อนอารมณ์ สื่อถึงคุณสมบัติของพระโพธิสัตว์ ผู้สละประโยชน์ส่วนตนเพื่อสรรพ
สัตว์ได้อย่างชัดเจนเป็นที่จับใจของผู้คน กลายเป็น “แรงบันดาลใจ” ในการแต่งชาตกต่างๆ ดังที่
กล่าวมา

นอกจากการบำเพ็ญทานบารมีอันยิ่งยวดแล้ว เรื่องทานที่เน้นใน**ปัญญาสาตก**อีก
ประการหนึ่งได้แก่ การแสดงอานิสงส์ของทาน ใน**อรรถกถาชาตก** พบชาตกที่มุ่งแสดงอานิสงส์
ของทานเพียง 3 เรื่อง ขณะที่**ปัญญาสาตก**พบเป็นจำนวนมากกว่าอย่างเห็นได้ชัด คือ 16 เรื่อง
แต่ละเรื่องแสดงให้เห็นอานิสงส์ของการทำทานแต่ละประเภท ซึ่งสะท้อนค่านิยมในการทำทาน

ของคนไทย โดยมีพระโพธิสัตว์เป็นแบบอย่างของผู้ทำงานแล้วได้รับผลอันประเสริฐตราบจนถึง การตรัสรู้ ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยว่าทานและทานบารมีเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน การบำเพ็ญทาน บารมีของพระโพธิสัตว์เป็นแบบอย่างแก่การทำทานของบุคคลทั่วไปทั้งในแง่ของการมีศรัทธา การ ละคลายความตระหนี่ และการได้เสวยสุขต่างๆ อันประณีตขึ้นเป็นลำดับจนกระทั่งการบรรลุ นิพพาน

ประเด็นสำคัญอีกประการหนึ่งคือ เนื้อหาเรื่องทานและทานบารมีใน**ปัญญาสชาดก**มี เพียงการบำเพ็ญบริจาคทานอันยิ่งยวด การแสดงความตั้งใจมั่นในการบริจาคทานของพระ โพธิสัตว์ และการแสดงอานิสงส์ของทานเท่านั้น ต่างจาก**อรรถกถาชาดก** ซึ่งมีคำสอนเกี่ยวแก่ เรื่องทานประการอื่นๆ อีกด้วย เช่น การอธิบายว่าผู้ใดเป็นทักษิณยุบุคคล การกล่าวว่าเป็น ธรรมชาติของสัตว์บุรุษ การแสดงโทษของความตระหนี่ และการเปรียบเทียบว่ามีธรรมประการอื่นๆ ที่ สำคัญกว่าทาน ความแตกต่างนี้แสดงว่า**ปัญญาสชาดก**ตั้งใจที่จะสื่อแนวคิดเรื่องทานและทาน บารมีเฉพาะที่เห็นว่าสำคัญ มีจุดมุ่งหมายคือการสร้าง “ศรัทธา” ไม่ว่าจะเป็ศรัทธาใน พระพุทธเจ้า หรือศรัทธาในการทำทานให้ยิ่งๆ ขึ้นไป เมื่อได้เห็นการบริจาคทานอย่างยิ่งยวดและ เห็นอานิสงส์อันประเสริฐจากการให้ทานของพระโพธิสัตว์ สอดคล้องกับบริบทสังคมวัฒนธรรมไทย ที่เน้นเรื่องทานเป็นคำสอนและการปฏิบัติสำคัญ

ส่วนในคัมภีร์**อนาคตวงศ์** ซึ่งเป็นวรรณคดีที่กล่าวถึงพระโพธิสัตว์ผู้จะมาตรัสเป็น พระพุทธเจ้าในอนาคต 10 พระองค์ มีพระศรีอาริยมุตไตรยเป็นต้น ก็เน้นเรื่องการทำทาน บารมีเช่นกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบริจาคอวัยวะและชีวิต บุตรและภรรยา ใน 6 เรื่องจาก ทั้งหมด 10 เรื่อง พระโพธิสัตว์บริจาคอวัยวะและชีวิตเป็นเครื่องบูชาแด่พระรัตนตรัย คล้ายคลึง กับ**ปัญญาสชาดก** ส่วนการบริจาคบุตรภรรยาปรากฏ 2 เรื่อง ในจำนวนนี้มีเรื่องที่พระโพธิสัตว์ บำเพ็ญ**ปัญจมหาบริจาค** คือ สละทรัพย์ อวัยวะ ชีวิต บุตร และภรรยา ครบถ้วนทั้ง 5 ประการ **พระอนาคตวงศ์** เน้นแสดงการบริจาคอันอุกฤษฏ์นี้ให้เห็นเป็น “อุดมคติ” อย่างมาก ความเป็น “อุดมคติ” สะท้อนผ่านการที่พระโพธิสัตว์สละชีวิตด้วยความศรัทธาสูงสุดที่มีต่อพระรัตนตรัย เมื่อ ได้สดับพระธรรมเพียงบทหนึ่งจากพระพุทธเจ้า ก็มีศรัทธาแรงกล้ายอมตัดเศียรเป็นเครื่องบูชาพระ ธรรมได้ การบริจาคบุตรภรรยาก็เป็นไปโดยปราศจากการคร่ำครวญอาลัยของบุตรภรรยาและพระ โพธิสัตว์ ต่างจากใน**อรรถกถาเวสสันดรชาดก** ที่แสดงความโศก การคร่ำครวญของพระกัณหาชालี พระเวสสันดรและพระนางมัทรี ที่ไม่อาจทานความทุกข์อันเกิดจากการพลัดพรากได้ และที่สำคัญ คือ การที่พระโพธิสัตว์บำเพ็ญ**ปัญจมหาบริจาค** สละสิ่งทั้งราชสมบัติ อวัยวะและชีวิต บุตรและ ภรรยา อย่างครบถ้วนในเรื่องเดียว ซึ่งไม่พบทั้งใน**อรรถกถาชาดก**หรือ**ปัญญาสชาดก** อันเป็น การเชิดชูวิถีการทำทานเพื่อบรรลุพระโพธิญาณอย่างสูงยิ่ง เพื่อสร้าง “แรงบันดาลใจ” ไร่ให้เกิด ศรัทธาต่อวิถีพระโพธิสัตว์ ผู้ยอมสละสุขส่วนตนเพื่อสรรพสัตว์ ศรัทธาต่อการทำทานบริจาค ขจัด

ความตระหนี่ยึดมั่นทั้งหมดทั้งสิ้น อันจะนำไปสู่ความหลุดพ้นจากสังสารวัฏอย่างแท้จริง รวมทั้งศรัทธาต่อพระรัตนตรัยอันเป็นสรณะเพียงแท้

ในวรรณคดีชาดก การสร้างอารมณ์สะท้อนใจเป็นกลวิธีที่สำคัญในการสื่อแนวคิดเรื่องทานบารมี อารมณ์สะท้อนใจในที่นี้มีได้มีเพียงอารมณ์โศกที่เกิดจากความพลัดพรากเมื่อพระโพธิสัตว์สละบุตรภรรยาหรือประหารตนเอง หรือการที่ต้องทนทุกข์เวทนาเพื่อรักษาสังขะในการบำเพ็ญทานเท่านั้น แต่ยังรวมถึงความกล้าหาญ ความสงบเยือกเย็นนำอัศจรรย์ใจของพระโพธิสัตว์เมื่อบริจาคทานหรือเมื่อประสบความทุกข์เดือดร้อนจากการบริจาคทานด้วย ความโศกที่เกิดขึ้นสื่อถึงความทุกข์เพราะความยึดมั่นถือมั่น ส่วนความสงบเยือกเย็นกล้าหาญของพระโพธิสัตว์ซึ่งตัดกับอารมณ์โศกนั้น แสดงให้เห็น “อุดมคติ” ว่าทานบารมีเป็น “โลกุตระปัญญา” ที่นำไปสู่ความหลุดพ้นจากสังสารวัฏ

สารสำคัญที่เน้นย้ำในวรรณคดีไทยพุทธศาสนาในกลุ่มวรรณคดีชาดกและ**คัมภีร์อนาคตวงศ์**คือ การทำทานเป็นคุณธรรมที่สำคัญของพระโพธิสัตว์ผู้บำเพ็ญตนเพื่อเป็นพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์มีจิตใจมุ่งมั่นแน่วแน่ มีปณิธานยิ่งใหญ่ที่จะอุทิศตนเพื่อความหลุดพ้นของสรรพสัตว์ทั้งหลาย จึงสามารถกระทำในสิ่งที่บุคคลทั่วไปไม่สามารถกระทำได้ บริจาคแม้ร่างกาย อวัยวะ และชีวิต รวมทั้งบุตรภรรยาอันเป็นที่รัก และสารอีกประการหนึ่งที่ชัดเจนคือ การทำทานเป็นคุณธรรมสำคัญที่จะนำผู้ปฏิบัติไปสู่ความสุข ตั้งแต่โลกียสุขจนกระทั่งถึงพระนิพพาน

วรรณคดีไทยพุทธศาสนาอีกกลุ่มหนึ่งที่ทานและทานบารมีปรากฏเป็นแนวคิดสำคัญได้แก่ วรรณกรรมอานิสงส์ ซึ่งเป็นตัวบทที่แต่งขึ้นเพื่อมุ่งแสดงอานิสงส์ของบุญกิริยาวัตถุ การประกอบกุศลกรรมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการให้ทาน การรักษาศีล การสวดมนต์ การบวช ฯลฯ การศึกษาครั้งนี้ใช้ข้อมูลจากวรรณกรรมอานิสงส์ที่ตีพิมพ์แล้วและที่ปรากฏอยู่ในเว็บไซต์ ข้อมูลวรรณกรรมอานิสงส์ที่นำมาศึกษาแสดงให้เห็นว่า ในบรรดาอานิสงส์เรื่องต่างๆ อานิสงส์ของการให้ทานมีเป็นจำนวนมากที่สุด และมีความโดดเด่นในแง่เนื้อหาและกลวิธีในการแสดงอานิสงส์ของทาน “การให้ทาน” ในวรรณกรรมอานิสงส์ครอบคลุมความหมายที่กว้างขวางขึ้น ไม่เพียงแต่หมายถึงการถวายวัตถุทานแก่วัดหรือพระภิกษุสงฆ์เท่านั้น แต่ยังรวมถึงการถวายเครื่องบูชาสักการะแด่พระพุทธเจ้าหรือพระรัตนตรัย การสร้างถาวรวัตถุต่างๆ ทั้งอุทิศแก่พระศาสนาและมอบเป็นสาธารณประโยชน์ การประกอบบุญประเพณีต่างๆ ที่มีถวายทานหรือการสละกำลังทรัพย์ กำลังกายเป็นแกนหลักของพิธี เช่น การทำศพ การขึ้นบ้านใหม่ และการทำบุญเนื่องในประเพณีต่างๆ เป็นต้น

พันธกิจสำคัญของวรรณกรรมอานิสงส์ได้แก่ การสร้างศรัทธาในการทำทานด้วยการแสดงให้เห็นอานิสงส์ที่จะได้รับจากการให้ทานแต่ละประเภทอย่างเป็นรูปธรรม พร้อมทั้งแสดงประวัติที่มา ความหมาย ประโยชน์และความสำคัญของการให้ทานหรือสิ่งที่ให้เป็นทาน และแสดง

หลักการสำคัญของการให้ทาน เพื่อเสริมให้เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องและเกิดศรัทธาลึกซึ้งยิ่งขึ้น กลวิธีสำคัญที่ใช้นำเสนอเนื้อหาเหล่านี้ ได้แก่ การอธิบายความและการเล่าเรื่อง ซึ่งแท้ที่จริงก็เป็น กลวิธีการแสดงธรรมที่สำคัญในพุทธศาสนา นั่นคือ การบรรยายธรรมแบบ “ธรรมาธิษฐาน” คือ กล่าวถึงข้อธรรมอย่างตรงไปตรงมา และ “บุคคลาธิษฐาน” คือการเล่าเรื่องเพื่ออธิบายธรรม การเล่าเรื่องเป็นกลวิธีที่โดดเด่นในการแสดงอานิสงส์ของท่าน เพราะทำให้เห็นตัวอย่างของการทำทาน และได้รับอานิสงส์อย่างเป็นรูปธรรม เรื่องที่นำมาเล่ามีทั้งเรื่องที่แต่งขึ้นใหม่ เรื่องที่มาจากพระสูตร และคัมภีร์ในพระไตรปิฎก และเรื่องที่มาจากคัมภีร์ชั้นหลังที่เนื่องด้วยพระไตรปิฎก เช่น **อรรถกถาธรรมบท** และเรื่องที่มาจาก**ปัญญาสชาดก** เป็นเรื่องของพระโพธิสัตว์บ้าง เรื่องของพระอรหันต์ และบุคคลอื่นๆ บ้าง ทำให้เห็นว่าทานที่ทำด้วยความศรัทธาเลื่อมใส แม้จะเล็กน้อยก็ให้อานิสงส์ที่ยิ่งใหญ่ ทำให้ได้ความสุขต่างๆ และเป็นปัจจัยแก่นิพพาน เรื่องราวซึ่งมีที่มาจากพระไตรปิฎก คัมภีร์ต่างๆ และเรื่องราวที่แต่งขึ้นใหม่นี้ สะท้อนให้เห็นทั้งการสืบทอดมรดกทางปัญญาจากคัมภีร์ พุทธศาสนา และความคิดสร้างสรรค์ของผู้แต่งวรรณกรรมอานิสงส์

เมื่อพิจารณาวรรณคดีไทยพุทธศาสนา กลุ่มชาดกและ**พระอนาคตวงศ์** ก็วรรณกรรม อานิสงส์ร่วมกันก็จะเห็นได้ว่า คำสอนเรื่องทานและทานบารมีในวรรณคดีทั้งสองกลุ่มนี้เชื่อมโยง สัมพันธ์กัน ใน**ปัญญาสชาดก**ซึ่งแสดงการบำเพ็ญทานบารมีเพื่อบรรลุพระสัพพัญญุตญาณของ พระโพธิสัตว์ ก็แสดงอานิสงส์ของท่านซึ่งเป็นคำสอนเรื่องในระดับทั่วไป ส่วนวรรณกรรมอานิสงส์ ซึ่งเน้นแสดงอานิสงส์ของท่าน ก็มีบางเรื่องที่ยกการบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์มาเป็น ตัวอย่างด้วย ซึ่งบางเรื่องก็มีที่มาจาก**ปัญญาสชาดก** ทั้งหมดนี้สื่อให้เห็นว่า การบำเพ็ญทานบารมี ของพระโพธิสัตว์เป็นแบบอย่างแก่การทำทานของสาธุชนทั้งหลาย พระโพธิสัตว์บำเพ็ญทานแล้ว ย่อมจะได้อานิสงส์อันประเสริฐต่างๆ และได้บรรลุความเป็นพระพุทธเจ้า บุคคลธรรมดาทั่วไปพึง น้อมนำคุณธรรมของพระโพธิสัตว์มาเป็นแบบอย่าง จะทำให้ได้รับอานิสงส์จากทาน และบุญนั้นจะเป็นปัจจัยนำไปสู่การบรรลุนิพพานในที่สุด กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ทั้งวรรณคดีชาดก คัมภีร์**อนาคตวงศ์** และวรรณกรรมอานิสงส์สื่อคำสอนเรื่องทานตั้งแต่วรรณคดีโลกิยะ คือ ทานนำมาซึ่งมนุสสมบัติ ได้เกิดในตระกูลสูง เจริญด้วยทรัพย์ มีเดชาอำนาจ พรั่งพร้อมด้วยลาภยศสรรเสริญ ได้สวรรคต สมบัติ ได้เสวยวิมานสมบัติทิพย์ อันเป็นโลกิยะอานิสงส์ ไปจนกระทั่งคำสอนที่ว่า ทานที่แท้จริงคือการละความตระหนี่ คลายจากความยึดมั่นถือมั่นทั้งปวง อันเป็นโลกุตระสุขที่ยั่งยืน ดังเช่นพระโพธิสัตว์ผู้สละได้แม้ร่างกายและชีวิต บุตรและภรรยาเพื่อสรรพสัตว์ทั้งหลาย

วรรณคดีชาดก คัมภีร์**อนาคตวงศ์** และวรรณกรรมอานิสงส์ มีบทบาทร่วมกับวรรณคดีไทยพุทธศาสนาอื่นๆ ได้แก่ **ไตรภูมิ พระมาลัย** พุทธประวัติ กลอนสวด ในการสอนเรื่องกรรม เรื่องนิพพาน และการแสดงพระพุทธรูป กล่าวคือ การแสดงอานิสงส์ของท่านเป็นการสอนเรื่องกรรม เช่นเดียวกับแนวคิดใน**ไตรภูมิ พระมาลัย** และกลอนสวด ซึ่งแสดงผลของกรรมดีกรรมชั่ว การทำ

ทานโดยมีนิพพานเป็นเป้าหมายสูงสุดก็สอดคล้องกับแนวคิดในไตรภูมิที่เน้นให้บำเพ็ญตนไปสู่ นิพพานอันเป็นสุขเที่ยงแท้ การบำเพ็ญทานบารมีของพระโพธิสัตว์เป็นส่วนหนึ่งของ “พุทธประวัติ” แสดงพระโพธิสมภารบารมีของพระพุทธเจ้าให้ปรากฏชัด ก่อให้เกิดความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธคุณ ตลอดจนคุณธรรมประการต่างๆ อันยิ่งใหญ่ของพระศาสดา

การแสดงอานิสงส์ของทานในวรรณคดีชาดกและวรรณกรรมอานิสงส์ สอดคล้องกับการแสดงธรรมตามแนวอนุพุทฺธิกา ซึ่งเริ่มจากเรื่องทาน (ทานกถา) เรื่องศีล (ศีลกถา) เรื่องสวรรค์ (สัคคกถา) โทษของกามสุข (กามาทีนวะ) และคุณของการเว้นออกจากกาม (กามาทีนวะ) เพื่อปรับจิตของผู้ฟังให้ควรแก่การรองรับพระธรรมอันเป็นเครื่องดับทุกข์ คือ อริยสัจ ซึ่งจะแสดงให้ลำดับสุดท้าย

การแสดงธรรมตามแนวอนุพุทฺธิกาสอดคล้องกับวิถีการปฏิบัติธรรมในพุทธศาสนา ซึ่งเริ่มต้นจากการให้ทาน รู้จักสละละคลายความตระหนี่ รู้จักสำรวมระวังกายวาจาใจให้เบียดเบียนตนและผู้อื่น การปฏิบัติในขั้นเบื้องต้นนี้จะนำมาซึ่งความสุขความเจริญ ได้เสวยสมบัติทั้งของมนุษย์และเทวดา อย่างไรก็ตาม ตามหลักพุทธศาสนา ความสุขในสวรรค์มิใช่ความสุขที่แท้จริง เพราะเป็นสุขที่ขึ้นกับเหตุปัจจัย บุคคลจึงไม่พึงติดข้อง แต่ควรทำความเข้าใจในความไม่เที่ยงแท้ และโทษของกามสุข เพื่อพัฒนาตนต่อไปให้บรรลุถึงสุขที่แท้จริง คือ ความสงบระงับ ละคลายจากกิเลสอันเป็นเหตุแห่งทุกข์

การได้อ่านได้ฟังวรรณคดีที่แสดงอานิสงส์ของทานในลำดับแรกของการศึกษาเรียนรู้ธรรม จะทำให้เกิดความเข้าใจในเรื่องทานและผลของทาน เรื่องราวของพระโพธิสัตว์หรือบุคคลอื่นๆ ผู้ให้ทานแล้วได้รับความสุขประการต่างๆ โดยเฉพาะการเกิดในสวรรค์ เป็นการแสดงทานกถา ศีลกถา และสัคคกถา ทำให้เกิดสัมมาทิฐิว่า กรรมมีผล การให้ทานประกอบกับการรักษาศีล เป็นกุศลกรรมนำให้เกิดความสุข ความเชื่อในกรรมและผลของกรรมนี้จะเป็พื้นฐานของการทำความเข้าใจธรรมที่ลึกซึ้งขึ้นในลำดับต่อไป

ขณะเดียวกันก็มีชาดกและวรรณกรรมอานิสงส์จำนวนมากที่แสดงธรรมในขั้นกามาทีนวะ และเนกขัมมานิสังสะ กล่าวคือ ชาดกหลายเรื่องแสดงการบริจาทานอันยิ่งยวดของพระโพธิสัตว์ โดยมีได้หวังลาภยศหรือกามสุขอันชองอยู่ในสังสารวัฏ แต่บำเพ็ญทานโดยสละทรัพย์ บุตรภรรยา อวัยวะและชีวิต อันเป็นตัวแทนของความตระหนี่ยึดมั่น โดยมุ่งตรงต่อพระโพธิญาณเท่านั้น นอกจากนี้ ในวรรณกรรมอานิสงส์ มีเรื่องราวของบุคคลต่างๆ ที่ทำทานโดยมิได้ปรารถนาเพียงโลกียสุข แต่ทำทานเพื่อเป็นบาทฐานในวิถีแห่งการพัฒนาจิต พัฒนาชีวิต บำเพ็ญตนจนกระทั่งบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ในที่สุด เช่นเดียวกับที่ปรากฏในคัมภีร์อุปทาน ในพระไตรปิฎก

คำสอนเรื่องทานหลายประการซึ่งเน้นในพระสูตรและคัมภีร์ต่างๆ ในพระไตรปิฎกยังคงมีความสำคัญในวรรณคดีไทยพุทธศาสนา เช่น ความสำคัญของทักษิณียบุคคลและความสำคัญ

ของสังฆทานจากทักษิณาวិภังคสูตร ความสำคัญของการให้ทานโดยจิตที่เลื่อมใสทั้งก่อนให้ ขณะให้ และหลังให้จากทานสูตร การอุทิศส่วนบุญจากการให้ทานแก่เปรตและผู้ล่วงลับจากดิโรกุตตสูตร อานิสงส์ของท่านทำให้เกิดในสวรรค์จากสีหเสนปติสูตร และคัมภีร์วิมานวัตถุ รวมทั้งคำสอนที่ว่า ทานเป็นกุศลเบื้องต้นที่น้อมนำบุคคลเข้าสู่กระแสของการบำเพ็ญตนจนบรรลุนิพพานจากคัมภีร์อุปทาน ดังที่กล่าวแล้ว

วรรณคดีชาดก **พระอนาคตวงศ์** และวรรณกรรมอานิสงส์สะท้อนให้เห็นว่า ทานและทานบารมีมีบทบาทสำคัญต่อสังคมไทยและค่านิยมของคนไทย สัมพันธ์กับวิถีชีวิตดั้งเดิมที่เป็นวิถีเกษตรกรรม มีวัดหรือ “ศาสนา” เป็นศูนย์กลางของชุมชนและสังคม การทำทานเป็นกิจกรรมทางสังคมที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างกัน คนไทยมีค่านิยมในการถวายทานแด่พระสงฆ์ และมีความเชื่อว่าบุคคลมีฐานะต่างๆ กันเพราะสังสมบุญบารมีมาไม่เท่ากัน ผู้บำเพ็ญทานจะให้เกิดเป็นกษัตริย์ พระเจ้าจักรพรรดิ หรือเศรษฐี ส่วนผู้ที่ฐานะยากจน เป็นเพราะไม่ได้ทำทานสังสมบุญมาก่อน บทบาทของพระมหากษัตริย์ที่เป็นผู้ให้ทานอย่างกว้างขวางในวรรณคดีสอดคล้องกับคติที่ว่าพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระโพธิสัตว์ เป็นพระจักรพรรดิผู้ทรงบุญญาธิการและทรงคุณธรรม มีหน้าที่ที่จะต้องบริจาคทานเพื่ออำนวยการสุขแก่ประชาราษฎร์และอุปถัมภ์พระศาสนา

วรรณคดีไทยพุทธศาสนาเหล่านี้มีบทบาทอยู่ในวิถีชีวิต มีส่วนถ่ายทอดแนวคิดเรื่องทานและทานบารมีแก่พุทธศาสนิกชน รวมทั้งสร้างศรัทธาในการทำทาน ประเพณีที่สำคัญที่สุด คือการสวดและการเทศน์มหาชาติ เป็นทั้งประเพณีหลวงและประเพณีราษฎร์ในทุกภาคของไทย มีการสร้างสรรค์ทำนองสวด การกำหนดเพลงที่ใช้ประกอบการเทศน์แต่ละกัณฑ์ มีความเชื่อในอานิสงส์ของการเป็นเจ้าภาพกัณฑ์ต่างๆ และยังมีการพัฒนารูปแบบการเทศน์ใหม่ๆ เช่น มหาชาติทรงเครื่อง ซึ่งมีฆราวาสแสดงบทบาทประกอบการเทศน์ของพระสงฆ์ และได้รับความนิยมแพร่หลายในปัจจุบัน นอกจากนี้ยังนำเสนอในสื่ออื่นๆ เช่น ภาพยนตร์ การ์ตูน และอนิเมชันด้วย วรรณคดีเรื่องอื่นๆ อาจมีความสำคัญลดหลั่นกันไป เช่น เรื่องพญาชัททันต์แต่งเป็นกลอนสวดเพื่อใช้สวดอ่านในวัด พบในเพลงขอทานหรือเพลงบอกบุญเพื่อใช้ในการเรียกรายเงินทำบุญ วรรณกรรมอานิสงส์ เดิมจารลงในใบลาน ปัจจุบันก็ยังคงมีการแต่งวรรณกรรมอานิสงส์สำนวนใหม่ๆ จัดพิมพ์เป็นรูปเล่มแบบหนังสือ หรือพิมพ์เป็น “ใบลานเทียม” บ้างเพื่อใช้เทศน์หรือถวายวัด จนถึงการเผยแพร่ลงเว็บไซต์

การสร้างวรรณคดีไทยพุทธศาสนา การแต่ง จาร คัดลอก การนำวรรณคดีมาเผยแพร่ ถ่ายทอดด้วยการเทศน์หรือสวด รวมทั้งการเสพวรรณคดีด้วยการฟังหรืออ่าน เป็นไปตามอิทธิพลความเชื่อเรื่อง “ธรรมทาน” ที่จะให้อานิสงส์ยิ่งใหญ่ ทำให้ได้เกิดในยุคพระศรีอาริย์ เป็นปัจฉิมกัณฑ์นิพพาน เป็นการสืบทอดอายุพระพุทธรักษาให้เจริญมั่นคง กวีไทยผู้เป็นปราชญ์มีความรู้แตกฉานในหลักธรรมและคัมภีร์พุทธศาสนา ได้สร้างสรรค์วรรณคดีไทยพุทธศาสนาอันทรงคุณค่า

ขึ้นเป็นจำนวนมาก ก่อให้เกิดประเพณีพิธีกรรม ศิลปะต่างๆ ซึ่งมีความสำคัญต่อสังคมวัฒนธรรมไทยตลอดมา จึงกล่าวได้ว่า ทานและทานบารมีเป็น “พลัง” ที่ช่วยโอบอุ้มสังคม เป็นความเชื่อที่ก่อให้เกิด “ศรัทธา” อันนำมาซึ่งความเจริญมั่นคงของพระศาสนาในมิติต่างๆ และเป็น “แรงบันดาลใจ” สำคัญแห่งการสืบทอดมรดกทางปัญญาแก่ชนรุ่นหลังมาแต่อดีตตราบจนกระทั่งปัจจุบัน

ข้อเสนอแนะ

- ในวรรณคดีพุทธศาสนาฝ่ายสันสกฤต โดยเฉพาะอวทาน มีเรื่องราวที่แสดงการบำเพ็ญทานบารมีด้วยการบริจาคบุตรภรรยา อวัยวะและชีวิตอยู่เป็นจำนวนมาก น่าจะได้นำมาศึกษาเปรียบเทียบกับวรรณคดีไทยพุทธศาสนา
- ยังมีวรรณกรรมอานิสงส์ที่เป็นต้นฉบับโบราณอีกเป็นจำนวนมากซึ่งยังไม่ได้นำมาศึกษาในงานวิจัยนี้ เช่น วรรณกรรมอานิสงส์ในหอสมุดแห่งชาติ จ. จันทบุรี และวรรณกรรมอานิสงส์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งหากได้รวบรวม ปรึวรรต และนำมาศึกษา น่าจะทำให้เห็นลักษณะและความสำคัญของวรรณกรรมอานิสงส์ได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้น
- ปัจจุบันมีรูปแบบการเทศน์มหาชาติ การแสดงมหาชาติ และการนำเสนอมหาชาติในสื่อต่างๆ หลากหลาย หากมีการศึกษา น่าจะทำให้เห็นความหมายและความสำคัญของมหาชาติในสังคมไทยร่วมสมัย

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- กฎหมายตราสามดวง เล่ม 5. 2537. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพมหานคร: ครูสภา.
- กรเพชร เพชรรุ่ง. 2534. **การวิเคราะห์พระโพธิสัตว์ในปัญญาสชาดก**. วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร.
- กลิน คงเหมือนเพชร 2548. พระกายโสด คำกาพย์. ใน **วรรณกรรมทักษิณ วรรณกรรมคัดสรร เล่ม 9**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และมหาวิทยาลัย ราชภัฏสุราษฎร์ธานี.
- กัณหชาติ. [ออนไลน์]. 2551. แหล่งที่มา: <http://www.dida.co.th/kc/> [2552, พฤษภาคม 5]
- กานต์ ประทุมทอง, นาวาเอก. 2549. **ศึกษาวิเคราะห์ปัญจมหาบริจาคที่ปรากฏในคัมภีร์พุทธ ศาสนาฝ่ายเถรวาท**. วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- การทำบุญอุทิศผู้ตาย. ม.ป.ป. กรุงเทพมหานคร: เลียงเชียง เพียรเพื่อพุทธศาสน์.
- กิม หงส์ดารมภ์. 2474. **อนาคตวงศ์**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.84000.org/anakot/> [2552, ธันวาคม 9]
- กุลนิจ คณะฤกษ์. 2542. **การศึกษา ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก พระนิพนธ์สมเด็จพระมหา สมณเจ้า กรมพระพรมานุชิตชิโนรส**. วิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต, สาขา ภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- กุลสุมา รักษมณี. 2549. **การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต**. กรุงเทพมหานคร: โครงการตำราภาษา-จารึก ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- กุลสุมา รักษมณี. 2525. **นิทานอุทาหรณ์ในวรรณคดีสันสกฤต**. นครปฐม: ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วิทยาเขตพระราชวังสนามจันทร์.
- ขวัญฟ้า ศรีประพันธ์. 2544. **ความคิดทางปรัชญาในพิธีกรรมข้าวของล้านนา**. วิทยานิพนธ์ ปริญญา มหาบัณฑิต, สาขาวิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ไข่มุก อุทยานวลี. 2542. ธัมม. ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม 6**. หน้า 2968-2978. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์. (จัดพิมพ์ เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม พุทธศักราช 2542).

เกษม ขนาบแก้ว, ปรีวรรต. 2548. ญาณัททนต์ คำกาพย์ ฉบับศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดภูเก็ต. ใน **วรรณกรรมทักษิณ วรรณกรรมคัดสรร เล่ม 9**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และมหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี.

คำถวายผงคลี่ผ้า. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.rta-chaplain.com/chaplain2/give_all/038.htm
[2553, มกราคม 20]

งามพิศ สัตย์สงวน. 2541. ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมและคติชาวบ้านเกี่ยวกับข้าว. ใน **ข้าวกับวิถีชีวิตไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.

จรรยา วรรณกสิณานนท์. ม.ป.ป. **พระธรรมเทศนาเรื่อง “อานิสงส์กฐิน”**. กรุงเทพมหานคร: พุทธลีลา.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. 2516. **พระราชพิธีสิบสองเดือน**. พิมพ์ครั้งที่ 14. กรุงเทพมหานคร: ศิลปাবรรณาคาร, [พิมพ์ครั้งแรก 2454].

เจือ สตะเวทิน. 2514. **วรรณคดีพุทธศาสนา**. พระนคร: องค์การค้าของคุรุสภา.

ฉันทิษฐ์ กระแสสินธุ์. 2513. **ยวนพ่ายโคลงฉันท์ ถวายพระเกียรติพระเจ้าช้างเผือกกรุงเก่าพร้อมด้วยข้อวินิจฉัยทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี ประเพณี วัฒนธรรม**. ม.ป.ท.: มิตรสยาม.

เฉลียว เรื่องเดช. 2542. มหาชาติทรงเครื่อง. ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่ม 12**. หน้า 5876-5877. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์. (จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม พุทธศักราช 2542).

ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต. 2547. **วรรณคดีอยุธยาตอนต้น: ลักษณะร่วมและอิทธิพล**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ชลดา เรื่องรักษ์ลิขิต. 2548. **วรรณคดี**. กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ชัยนต์ วรรณะภูติ, บรรณาธิการ. 2528. **อานิสงส์ทานุฎ ภาควิชาปริวรรต ลำดับที่ 29/2528**. เชียงใหม่: โครงการศึกษาวิจัยคัมภีร์ใบลานภาคเหนือ สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ชัยณะ ปิ่นเงิน. 2548. **การปริวรรตและสารสังเขปคัมภีร์อานิสงส์ล้านนา**. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

- ชัยวุฒิ พิชกุล. 2548. นางโศควดี คำกาพย์. ใน **วรรณกรรมทักษิณ วรรณกรรมคัตสรร เล่ม 1**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และมหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, บรรณาธิการ. 2547. **ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย.
- โชษิตา มณีใส. 2544. ลักษณะคำประพันธ์ในมหาชาติคำหลวงกัณฑ์มหาพน. **วารสารราชบัณฑิตยสถาน** 26, 3 (มิถุนายน-กันยายน): 99-115.
- ญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน), สมเด็จพระ. 2544. **ทศบารมี ทศพิธราชธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- ฐานิสร์ ชาศรีตพงศ์. 2537. ความรู้เรื่องชาดก. ใน **อายุบวร**. กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. (รบกวนพระคุณครูในโอกาสเกษียณอายุราชการ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ฐานิสร์ ชาศรีตพงศ์).
- ตรีศิลป์ บุญขจร. 2547. **วรรณกรรมประเภทกลอนสวดภาคกลาง: การศึกษาเชิงวิเคราะห์**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ตำนานมูลศาสนา**. 2519. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: เสริมวิทย์บรรณาคาร.
- ทวี เขื่อนแก้ว. 2546. ชุด **“ชุมนุมอนานิสงส์เทศน์” 12 กัณฑ์**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพมหานคร: ขอนแก่นคลังนานาธรรม.
- เทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, สมเด็จพระ. 2543. **ทศบารมีในพุทธศาสนาเถรวาท**. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย. (พิมพ์เฉลิมฉลอง 200 ปีพระบรมราชวงศ์จักรี และกรุงรัตนโกสินทร์)
- เทศน์มหาชาติ**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.wketpromma.com/Andrew001.html>
[2552, กรกฎาคม 8]
- เทศน์มหาชาติที่วัดบางจาก เมื่อวันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2552**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.212cafe.com/freewebboard/view.php?user=duangkeaw&id=1041>
[2552, กรกฎาคม 8]
- เทิม มีเต็ม. 2537. จารึกหีบพระธรรม วัดบุญยืน. ใน **เมืองน่าน: โบราณคดี ประวัติศาสตร์ และศิลปะ**. หน้า 265-268. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.
- ธ. ธรรมศิริ. ม.ป.ป. **ประชุมตำนานอนานิสงส์ 108 กัณฑ์**. กรุงเทพมหานคร: เลียงเชียงจงเจริญ.
- ธนิต อยู่โพธิ์. 2504. **ตำนานเทศน์มหาชาติ**. พระนคร: โรงพิมพ์คุรุสภา.
- ธรรมโกศอาจารย์, พระ. 2529. **ปริทัศน์เวสสันดรชาดก**. กรุงเทพมหานคร: โครงการมูลนิธิหอไตรวัดสุทัศน์เทพวราราม.

- ธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พระ. 2545. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ 10. กรุงเทพมหานคร: สี่อตะวัน.
- ธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พระ. 2538. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พระ. 2542. **พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ)**. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ธรรมสภา, รวบรวมและเรียบเรียง. 2543. **บุญและอานิสงส์ของบุญ: รวบรวมจากพระไตรปิฎก**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา.
- ธิดา สาระยา. 2524. กัลปนากับการขยายตัวของชุมชน. **วารสารเมืองโบราณ 7** (ธันวาคม 2523 – มีนาคม 2524): 86-96.
- นพวรรณ ภัทรมูล. 2550. **เล่าเรื่อง นายเรื่องและนายคนผู้เผาตัว**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.sac.or.th/web2007/article/inscribe/50-05-01-ruang.pdf> [2552, มีนาคม 18]
- น้ำผึ้ง ปัทมะกลางคูล. 2533. ฉันทลักษณ์ในมหาชาติคำหลวง: กัณฑ์มหาพน. **วารสารภาษาและวรรณคดีไทย 7**, 3 (ธันวาคม): 52-63.
- นิตยา วรรณกิตต์. 2547. **ลักษณะเด่นของตัวละครกำพร้าในชาดกพื้นบ้านล้านนา**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นิตยา เหล่าสุนทร. 2542. **ธัญชยันต์ชาติชาดก: ภาพสะท้อนภูมิปัญญาของชาวอยุธยา**. กรุงเทพมหานคร: แม่คำผาง.
- นิตยา เหล่าสุนทร. 2538. **ปัญญาชาดก: ประวัติและความสำคัญที่มีต่อวรรณกรรมร้อยกรองของไทย**. กรุงเทพมหานคร: แม่คำผาง.
- บำเพ็ญ ระวิน. 2540. ข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับแนวคิดเรื่อง “พุทธะ” ในเอกสารล้านนา. ใน **พรรณเพ็ญ เครือไทย, บรรณาธิการ. วรรณกรรมพุทธศาสนาในล้านนา**. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ร่วมกับสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- บำเพ็ญ ระวิน (ชำระต้นฉบับ). 2542. **ประชุมพงศาวดารฉบับราษฎร์ ภาค 3 พระอนาคตวงศ์**. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์วิชาการ.
- บำเพ็ญ ระวิน (ปริวรรตและตรวจชำระ). 2536. **อนาคตวงศ์ เมตเตยยสุตต์ เมตเตยยวงศ์ สำนวนล้านนา**. เชียงใหม่: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่. (จัดพิมพ์เผยแพร่เนื่องในวโรกาสฉลองมหามงคลพระชนมพรรษาครบ 5 รอบ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ 12 สิงหาคม 2535).

- บุญคิด วัชรศาสตร์, เรียบเรียง. 2544. **ธรรมเทศนาพื้นเมืองเหนือ เรื่อง อานิสงส์สลาภกัณฑ์**. เชียงใหม่: ธาราทองการพิมพ์.
- บุญคิด วัชรศาสตร์, เรียบเรียง. 2544. **ธรรมเทศนาอานิสงส์ ทานดอยข้าวเปลือกข้าวสาร**. เชียงใหม่: ธาราทองการพิมพ์.
- บุญคิด วัชรศาสตร์, เรียบเรียง. 2544. **ธรรมอานิสงส์ปีใหม่**. เชียงใหม่: ธาราทองการพิมพ์.
- บุญคิด วัชรศาสตร์, เรียบเรียง. 2544. **พระธรรมเทศนาพื้นเมืองเหนือ เรื่อง ช้างฉัททันต์**. เชียงใหม่: ธาราทองการพิมพ์.
- บุญคิด วัชรศาสตร์, เรียบเรียง. 2544. **พระธรรมเทศนาพื้นเมืองเหนือ เรื่อง อานิสงส์เข้าวัสสา**. เชียงใหม่: ธาราทองการพิมพ์.
- บุญคิด วัชรศาสตร์, เรียบเรียง. 2544. **พระธรรมเทศนาพื้นเมืองเหนือ เรื่อง อานิสงส์ตานผ้ากฐิน**. เชียงใหม่: ธาราทองการพิมพ์.
- บุญคิด วัชรศาสตร์, เรียบเรียง. 2544. **พระธรรมเทศนาพื้นเมืองเหนือ เรื่อง อานิสงส์ทอดผ้าป่า**. เชียงใหม่: ธาราทองการพิมพ์.
- บุญคิด วัชรศาสตร์, เรียบเรียง. 2544. **พระธรรมเทศนาพื้นเมืองเหนือ เรื่อง อานิสงส์ทานหาคนตาย**. เชียงใหม่: ธาราทองการพิมพ์.
- บุญคิด วัชรศาสตร์, เรียบเรียง. 2544. **พระธรรมเทศนาพื้นเมืองเหนือ เรื่อง อานิสงส์ผะตืด**. เชียงใหม่: ธาราทองการพิมพ์.
- บุญคิด วัชรศาสตร์, เรียบเรียง. 2544. **พระธรรมเทศนาพื้นเมืองเหนือ เรื่อง อานิสงส์ทานข้าวใหม่**. เชียงใหม่: ธาราทองการพิมพ์.
- บุญคิด วัชรศาสตร์, เรียบเรียง. 2544. **พระธรรมเทศนาพื้นเมืองเหนือ เรื่อง อานิสงส์ทานดอยข้าวเปลือกข้าวสาร**. เชียงใหม่: ธาราทองการพิมพ์.
- บุญคิด วัชรศาสตร์, เรียบเรียง. 2544. **พระธรรมเทศนาพื้นเมืองเหนือ เรื่อง อานิสงส์ทานผ้าจ่านำวัสสา**. เชียงใหม่: ธาราทองการพิมพ์.
- บุญคิด วัชรศาสตร์. ม.ป.ป. **มหาเวสสันดรชาดก ฉบับวิงวอนหลวง**. เชียงใหม่: ธาราทองการพิมพ์.
- บุญคิด วัชรศาสตร์, เรียบเรียง. 2544. **อานิสงส์ญาติคุณ**. เชียงใหม่: ธาราทองการพิมพ์.
- บุญทัน อานนุโท (พาหา), พระมหา. 2540. **การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องเวสสันดรชาดก ศึกษาเฉพาะทานบารมี**. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- บุญผะเหวดพึงเทศน์มหาชาติ**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.watthaiparis.org/th/index.php> [2553, พฤษภาคม 5]

บุญแห่งพระเวสเทศน์มหาชาติทรงเครื่องประยุกต์ ณ วัดระกา อ.ปราสาท จ.ศรีสะเกษ.

[ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.watnakkharin.org/index.php?mo=14&newsid=69940>

[2552, กรกฎาคม 8]

ปรมาณูชิตชิโนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ. 2537. **ปฐมสมโพธิกถา ฉบับกรมการศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: คณะสงฆ์วัดพระเชตุพน.

ปรมาณูชิตชิโนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ. 2538. **มหาเวสสันดรชาดก พระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมาณูชิตชิโนรส** (เว้นกัณฑ์ทานกัณฑ์ ชูชกมหาพน กุมาร มัทรี และมหาราชา). กรุงเทพมหานคร: คณะสงฆ์วัดพระเชตุพนฯ.

ปรมาณูชิตชิโนรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ. 2515. **ลิลิตเดลงพ่าย**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: บรรณาการ.

ปรมินท์ จารูวร. 2544. **โครงสร้างชาดกพื้นบ้านของไทย**. ใน ศิราพร ณ ถลาง, บรรณาการ.

ไวยากรณ์ของนิทาน: การศึกษานิทานเชิงโครงสร้าง. กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ประคอง นิมมานเหมินท์. 2526. **มหาชาติลานนา: การศึกษาในฐานะที่เป็นวรรณคดีท้องถิ่น**. พระนคร: สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.

ประทุม สุวรรณคังคะ. 2526. **การศึกษามหาเวสสันดรชาดกฉบับถิ่นใต้ จากต้นฉบับวัดมัทธิมาวาส สงขลา**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาจารึกภาษาไทย ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ประพจน์ อัสวีรุฬห์การ. 2545. **โพธิสัตว์จรยา: มรรคาสู่มหาชน**. กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ประพัฒน์ สุานวุฑฒ, พระครูวินัยธร, เรียบเรียง. 2532. **ประเพณีตั้งธรรมหลวงเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาดก วัดธาตุคำ อ.เมือง จ.เชียงใหม่**. เชียงใหม่: วัดธาตุคำ.

ประพัฒน์ ตริณรงค์. 2528. **นักเทศน์ทำนองแบบเทศน์มหาชาติ**. **วัฒนธรรมไทย** 24, 11 (พฤศจิกายน 2528): 13-20.

ประภาส สุระเสน (คัดถ่ายทอด-แปล). 2540. **พระคัมภีร์อนาคตวงศ์**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์สุรพัฒน์.

ประสาร บุญประคอง. 2517. “หลักที่ 133 ศิลปินที่ฐานรูปนายเรื่องผู้เฒ่าตัว,” ใน **ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 6 ตอนที่ 1: ประมวลจารึกสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ที่พบในภาคเหนือภาคตะวันออก และภาคกลาง**. กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี.

ประสาร บุญประคอง. 2517. “หลักที่ 136 ศิลปจารึกที่ฐานรูปนายนกผู้เผาดัว,” ใน **ประชุมศิลาจารึก ภาคที่ 6 ตอนที่ 1: ประมวลจารึกสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ที่พบในภาคเหนือ ภาคตะวันออก และภาคกลาง**. กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี.

ปราณี วงษ์เทศ. 2543. **สังคมและวัฒนธรรมในอุษาคเนย์**. กรุงเทพมหานคร: ศิลปวัฒนธรรม.

ปรีชา มโหสถ (เล็งจีน), พระมหา. 2541. **อิทธิพลของวรรณคดีบาลีเรื่องปัญญาชาดกที่มีต่อสังคมไทย**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

ปัญญา บริสุทธิ์. 2523. **โลกทัศน์ของคนไทยวิเคราะห์จากวรรณคดีคำสอนสมัยสุโขทัย**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.

ปัญญาชาดก ประชุมนิทานในประเทศนี้แต่โบราณ 50 เรื่อง ภาคที่ 13 อรินทชาดก และรถเสนชาดก. 2470. พระนคร: ไสภณพิพรรฒธนากร. (พิมพ์ในการปลงศพ พระดำรงราชานุภาพ (ช้อย ศตะวัต) เจ้ากรมในพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระดำรงราชานุภาพ ปีเถาะ พ.ศ. 2470).

ปีเตอร์ สกิลลิง และ ศานติ ภัคดีคำ. 2547. **วรรณกรรมบาลีและฉบับแปลในภาคกลางและภาคเหนือของสยาม**. กรุงเทพมหานคร: Fragile Palm Leaves Foundation and Lumbini International Research Institute.

ผ่องศรี ยอดสกุล. 2531. **มหาชาติเมืองเพชร สำนวนวัดเกาะ**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

ผ่าน วงษ์อ้วน. 2518. **คัมภีร์อนาคตวงศ์ อุเทศที่ 1-10: การตรวจชำระและการศึกษาวิเคราะห์**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, แผนกวิชาภาษาตะวันออก บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ผ่าน วงษ์อ้วน. 2524. **ประเพณีทำบุญมหาชาติในภาคอีสาน. วารสารวัฒนธรรมไทย 20,3 (มีนาคม 2524):17-20.**

พรทิพย์ อันทิวโรทัย. 2545. **บทบาทการศึกษาในการสืบทอดและพัฒนาทางวัฒนธรรม: กรณีศึกษาวัฒนธรรมชาวสวนฝั่งธนบุรี**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท บัณฑิตวิทยาลัย, สาขาวิชาพัฒนศึกษา ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พรพรรณ เพ็ญ เครือไทย, บรรณารักษ์. 2540. **วรรณกรรมพุทธศาสนาในล้านนา**. เชียงใหม่: สุริวงศ์บุ๊คเซนเตอร์.

พรวิภา วัฒนชันากุล. 2534. **การศึกษบทบาทผู้หญิงในอรรถกถาชาดกกับชาดกที่แต่งในประเทศไทย**. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, หน่วยวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พระคัมภีร์ชาดกแปล ฉบับ ส.อ.ส. 20 เล่ม. 2539. กรุงเทพมหานคร: สหાયการพิมพ์. (พิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลในงานออกเมรุพระราชทานเพลิงศพ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ฟื้น ชุตินฺธรมหาเถร ป.ธ.9) วันที่ 25 พฤษภาคม พุทธศักราช 2539).

พระสัมภารวิบาก. 2502. พระนคร: ส.ธรรมภักดี.

พระยาจัดทัณฑ์ ของหอพระสมุดวชิรญาณ. 2527. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.

พวงแก้ว โอฟารสมบัติ. 2530. การศึกษาความเชื่อเรื่องกรรมในวรรณคดีไทยสมัยอยุธยา. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

พัชรินทร์ บุรณะกร. 2551. ความโศกในปัญญาชาดก: อารมณ์สะท้อนใจกับการสอนคตินิยมทางพุทธศาสนา. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

พัฒน์ เพ็งผลา. 2530. รายงานการวิจัยการวิเคราะห์การบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ในนิบาตชาดก. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

พันธุ์ทิพย์ ธีระเนตร. 2548. จารึกที่ฐานรูปนายนกผู้เผาดัว. ใน ฐานข้อมูลจารึกประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www4.sac.or.th/jaruk/inscription_more.php?id_name=357&id_translation=604&userinput=นายนก [2552, มีนาคม 18]

พันธุ์ทิพย์ ธีระเนตร. 2548. จารึกที่ฐานรูปนายนกผู้เผาดัว. ใน ฐานข้อมูลจารึกประเทศไทย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www4.sac.or.th/jaruk2008/page.php?p=ZGV0YWls&id=351&userinput=นายนก> [2552, มีนาคม 18]

พิชิต อัครนิมิต และคนอื่นๆ. 2541. การศึกษาเชิงวิเคราะห์ปัญญาชาดกฉบับล้านนาไทย. เชียงใหม่: โครงการปริวรรตวรรณกรรมล้านนาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

พิริยะ ไกรฤกษ์. 2517. พุทธศาสนนิทานที่เจดีย์จุลปะโทน Buddhist folk tales depicted at Chula Pathon Cedi. ม.จ.สุภัทโรติศ ดิศกุล, แปล. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พระจันทร์.

พิสิทธิ กอบบุญ. 2548. ปุจฉา-วิสัชนา: กลวิธีทางวรรณศิลป์ในวรรณคดีไทยพุทธศาสนา. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

แพทยพงศาวตฺยสาธิตบตี (สุน์ สุนทรเวช), พระยา. 2498. ประวัติทุเรียน. กสิกร 28, 1 (มกราคม 2498): 21-22.

ไพฑูริย์ อุทัยคาม. 2544. การศึกษาแนวคิดเรื่องทานตามหลักพุทธจริยศาสตร์กับความเข้าใจเรื่องทานของชาวไทยพุทธ: ศึกษาเฉพาะกรณีในกรุงเทพมหานคร. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาจริยศาสตร์ศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล.

ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์. 2539. วรรณกรรมไทพวน: ความสัมพันธ์กับสังคม. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

มณฑา และพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้าหญิงอุบล, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า. 2539. กุมารคำฉันท์. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.

มณี พยอมยงค์. 2519. การวิเคราะห์และเปรียบเทียบมหาชาติฉบับภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคอีสานและภาคใต้. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

มณี พยอมยงค์. 2537. ประเพณีสิบสองเดือนล้านนาไทย. พิมพ์ครั้งที่ 3. เชียงใหม่: ส.ทรัพย์การพิมพ์

มณี พยอมยงค์ และศิริรัตน์ อาศนะ. 2549. เครื่องสักการะในล้านนาไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. เชียงใหม่: ส. ทรัพย์การพิมพ์

มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์. 2547. มณีปิ่นนิพนธ์: รวมบทความด้านภาษา วรรณคดี และวัฒนธรรมไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2539. พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก เล่ม 27-28. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (พิมพ์เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ 12 สิงหาคม 2535).

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2539. พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย วิมานวัตถุ เปตวัตถุ เถรคาถา เถรีคาถา เล่ม 26. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (พิมพ์เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ 12 สิงหาคม 2535).

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2539. พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระสูตรตันตปิฎก ขุททกนิกาย อปทาน ภาค 1 เล่ม 32. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (พิมพ์เฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2539. **พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ ภาค 2 เล่ม 2.** กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (พิมพ์เฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ 12 สิงหาคม 2535).

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2539. **พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระวินัยปิฎก มหาวิภังค์ ภาค 1 เล่ม 1.** กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (พิมพ์เฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ 12 สิงหาคม 2535).

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2539. **พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระวินัยปิฎก ภิกขุณีวิภังค์ เล่ม 3.** กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (พิมพ์เฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ 12 สิงหาคม 2535).

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2539. **พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พระวินัยปิฎก มหาวรรค ภาค 2 เล่ม 5.** กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (พิมพ์เฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ 12 สิงหาคม 2535).

มหาชาติ: เอกสารประกอบการประชุมวิชาการและการเทศน์มหาชาติ. 21-22 มีนาคม 2524. ธรรมสถาน จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. 2536 ก. **พระสูตรและอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่มที่ 1 ภาคที่ 2 ตอนที่ 1.** กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย. (มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ พิมพ์เนื่องในวโรกาสครบ 200 ปี แห่งพระราชวงศ์จักรี กรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525).

มหามกุฏราชวิทยาลัย. 2537 ก. **พระสูตรและอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่มที่ 1 ภาคที่ 2 ตอนที่ 2.** กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย. (มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ พิมพ์เนื่องในวโรกาสครบ 200 ปี แห่งพระราชวงศ์จักรี กรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525).

มหามกุฏราชวิทยาลัย. 2537 ข. **พระสูตรและอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย คาถาธรรมบท เล่มที่ 1 ภาคที่ 2 ตอนที่ 3.** กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย. (มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ พิมพ์เนื่องในวโรกาสครบ 200 ปี แห่งพระราชวงศ์จักรี กรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525).

ราชูปถัมภ์ พิมพ์เนื่องในวโรกาสครบ 200 ปี แห่งพระราชวงศ์จักรี กรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525).

มหามกุฏราชวิทยาลัย. 2525 ช. **พระสูตรและอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย ชาดก เล่มที่ 4 ภาคที่ 1.** กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย. (มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ พิมพ์เนื่องในวโรกาสครบ 200 ปี แห่งพระราชวงศ์จักรี กรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525).

มหามกุฏราชวิทยาลัย. 2525 ช. **พระสูตรและอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย ชาดก เล่มที่ 4 ภาคที่ 3.** กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย. (มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ พิมพ์เนื่องในวโรกาสครบ 200 ปี แห่งพระราชวงศ์จักรี กรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525).

มหามกุฏราชวิทยาลัย. 2525 ฉ. **พระสูตรและอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย พุทธวงศ์ เล่มที่ 9 ภาคที่ 2.** กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย. (มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ พิมพ์เนื่องในวโรกาสครบ 200 ปี แห่งพระราชวงศ์จักรี กรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525).

มหามกุฏราชวิทยาลัย. 2536 ข. **พระสูตรและอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย วิมานวัตถุ เล่มที่ 2 ภาคที่ 1.** พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย. (มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ พิมพ์เนื่องในวโรกาสครบ 200 ปี แห่งพระราชวงศ์จักรี กรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525).

มหามกุฏราชวิทยาลัย. 2525 ฉ. **พระสูตรและอรรถกถา แปล ขุททกนิกาย อปทาน.** กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย. (มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ พิมพ์เนื่องในวโรกาสครบ 200 ปี แห่งพระราชวงศ์จักรี กรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525).

มหามกุฏราชวิทยาลัย. 2525 ฎ. **พระสูตรและอรรถกถา แปล สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค.** เล่ม 5 ภาค 2. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย. (มหามกุฏราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ พิมพ์เนื่องในวโรกาสครบ 200 ปี แห่งพระราชวงศ์จักรี กรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช 2525).

มหาเวสสันดรชาดก ฉบับ 13 กัณฑ์. 2531. พิมพ์ครั้งที่ 12. กรุงเทพมหานคร: องค์การค้ำของคุรุสภา.

ยุพิน ธิฉลาด. 2542. ทาน. ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม 6.** หน้า 2738-2779. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์. (จัดพิมพ์เนื่อง

ในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม พุทธศักราช 2542).

รวีพิมพ์ สมจิตร์. 2544. **การศึกษาเชิงวิเคราะห์วรรณกรรมกลอนสวดเรื่อง “นางโศควดี”**.

วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยบูรพา.

รัฐการโกศล, หลวง. 2541. **ชาดกมาลา**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

ระวีวรรณ ภาคพรต. 2526. **การกล่าวนา ในลานนาไทย ตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 22**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ราชสารธรรมมูณี (ปกสุสรเถร), พระ. 2545 ก. **ประมวลนานาอาณิสงส์แผนใหม่ เล่ม 1**.
 ขอนแก่น: ขอนแก่นคัลลังานาธรรม.

ราชสารธรรมมูณี (ปกสุสรเถร), พระ. 2545 ข. **ประมวลนานาอาณิสงส์แผนใหม่ เล่ม 2**.
 ขอนแก่น: ขอนแก่นคัลลังานาธรรม.

ราชสารธรรมมูณี (ปกสุสรเถร), พระ. 2545 ค. **ประมวลนานาอาณิสงส์แผนใหม่ เล่ม 3**.
 ขอนแก่น: ขอนแก่นคัลลังานาธรรม.

ลัลลนา ศิริเจริญ. 2525. **อลังการในมหาชาติคำหลวง**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, แผนกวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ลิไทย, พระญา. 2504. **ไตรภูมิพระร่วง**. กรุงเทพมหานคร: ศิลปาบรรณาการ.

วชิรญาณวงศ์, สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวง. 2515. **ธรรมานุกรม**. นครหลวง: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา. 2507. **พระประวัติตรัสเล่า**. พิมพ์ครั้งที่ 3.
 พระนคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา. 2472. **พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีไปมากับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส**. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร.
 (พระบาทสมเด็จพระ [ปกเกล้า] เจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานแจกเนื่องในงานทรงบำเพ็ญพระราชกุศลสนองพระเดชพระคุณในวันตรงกับวันเสด็จสวรรคต ที่ 23 ตุลาคม พ.ศ. 2472).

วรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้: สถานภาพการศึกษาและแหล่งสืบค้น. 2540. นครศรีธรรมราช: สถาบันราชภัฏภาคใต้.

- วิษพรณ แสงสุขเยี่ยม. 2548. **จิตรกรรมประดับแผงไม้คอสอง ศาลาการเปรียญหลังเก่า วัดในกลาง อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี**. สารนิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- วัฒน์ บุญจับ. **เทศน์มหาชาติ**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.sema.go.th/node/4401> [2552, กรกฎาคม 14]
- วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี. **ซุชก กัณหา ชาลี**. [ออนไลน์]. 2551. แหล่งที่มา: http://th.wikipedia.org/wiki/ซุชก_กัณหา_ชาลี [2553, พฤษภาคม 5]
- วิชาการเกษตร, กรม. 2545. **ข้าวกับคนไทย**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยข้าว กรมวิชาการเกษตร.
- วิไลภรณ์ ศรีป่าซา. 2542. พง. ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม 6**. หน้า 2820-2837. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์. (จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม พุทธศักราช 2542).
- วีรชัย ปิยสุนทรวงษ์. 2524. **การศึกษาเชิงวิเคราะห์สรรพสิทธิ์คำฉันท์กับสรรพสิทธิชาดก**. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วีรวัฒน์ อินทรพร. 2544. **โครงสร้างนิทานเชียงใหม่ป็นฉาชาดก**. ใน ศิราพร ณ ถลาง, บรรณาธิการ. **ไวยากรณ์ของนิทาน: การศึกษานิทานเชิงโครงสร้าง**. กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศรัณย์ ทองปาน และวิษญดา ทองแดง. 2549. **ชุมทางดลิ่งชัน. วารสารเมืองโบราณ** 32, 4 (ตุลาคม-ธันวาคม 2549): 43-57.
- ศรัณย์กาญจน์ เผ่าทองไทย. 2531. **มหาเวสสันดรคำฉันท์**. กรุงเทพมหานคร: ภัทการพิมพ์.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. 2531. **อันเนื่องด้วยวรรณกรรมท้องถิ่น. ใน พันถิ่น พื้นฐาน**. กรุงเทพมหานคร: เรือนแก้วการพิมพ์.
- ศักดิ์ศรี แย้มนั้ดดา. 2545. **วรรณคดีพุทธศาสนาพากย์ไทย**. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง. (สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกในการพระราชทานเพลิงศพ ศาสตราจารย์ ดร. ศักดิ์ศรี แย้มนั้ดดา ม.ป.ช., ม.ว.ม., ต.จ.ว. ณ วัดโสมนัสวิหาร วันอาทิตย์ที่ 13 มกราคม พ.ศ. 2545)
- ศาศวัต. 2550. **ทำบุญอย่างไรให้ได้บุญ**. กรุงเทพมหานคร: อุทยานความรู้.

- ศิริพร ฤณกลาง. 2542. ชาดกพื้นบ้านในการรับรู้ของชนชาติไทย. **วารสารภาษาและวรรณคดีไทย** 16 (ธันวาคม 2542), 217-228.
- ศิริพร เศรษฐสุพทธี. 2551. **ลักษณะเด่นของมหาดกกลอนเทศน์สำนวนเจ้าพระยาพระคลัง (หน)**. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศิลป์ากร, กรม. 2507. **ภาพยมมหาดก**. พิมพ์ครั้งที่ 3. พระนคร: คลังวิทยา.
- ศิลป์ากร, กรม. 2543. **คำฉันท์สรรเสริญพระเกียรติสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงปราชสาททอง**, กรุงเทพมหานคร: กรมศิลป์ากร.
- ศิลป์ากร, กรม. 2540 ก. **เชียงใหม่ปณณษชาดก**. 2 เล่ม. กรุงเทพมหานคร: กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลป์ากร.
- ศิลป์ากร, กรม. 2550. **ประชุมพระราชปจจา**. 2 เล่ม. กรุงเทพมหานคร: กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลป์ากร.
- ศิลป์ากร, กรม. 2549 ก. **ปณณษชาดก ฉบับหอสมุดแห่งชาติ**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: ศิลปบรรณาการ.
- ศิลป์ากร, กรม. 2549 ข. **มลินทปณณา**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: ศิลปบรรณาการ.
- ศิลป์ากร, กรม. 2540 ข. **วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: คุรุสภา.
- ศิลป์ากร, กรม. 2545. **วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 2**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: คุรุสภา.
- ศิลป์ากร, กรม. 2535. **วรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ เล่ม 2**. กรุงเทพมหานคร: กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลป์ากร
- ศิลป์ากร, กรม. 2529. **วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 1**. กรุงเทพมหานคร: กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลป์ากร.
- ศิลป์ากร, กรม. 2530. **วรรณกรรมสมัยอยุธยา เล่ม 2**. กรุงเทพมหานคร: กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลป์ากร.
- สนิท ตั้งทวี. 2527. **วรรณคดีและวรรณกรรมศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.
- สมหมาย เปรมจิตต์ และคนอื่นๆ. 2544. **โครงการอนุรักษ์พระคัมภีร์ล้านนา: ปรีวรรตและวิเคราะห์เนื้อหา**. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา.
- สมหมาย เปรมจิตต์. 2544. **มหาเวสสันดรชาดก: วิเคราะห์ทางสังคมและวัฒนธรรม**. เชียงใหม่: มิ่งเมือง.

- สหะโรจน์ กิตติมหาเจริญ. 2545. **แนวคิดเรื่องปัญญาในชาดกที่แต่งในประเทศไทย: รายงานการวิจัย**. กรุงเทพมหานคร: ทุนวิจัยเฉลิมฉลองสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี.
- สังเวียน ภูระหงษ์. 2510. มหาเวสสันดรชาดก. **วัฒนธรรมไทย** 7, 9 (พฤศจิกายน 2510): 33-42.
- สันติกโรภิกขุ. 2546. **การให้ตามวิถีธรรมชาติ**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- สาคร บุญเลิศ, ปรีวรรต. 2548. พระมหาชาดก คำกาพย์ ฉบับวัดมิ่งขวัญมาวาส. ใน **วรรณกรรมทักษิณ วรรณกรรมคัตสรร เล่ม 9**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และมหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี.
- สายวรุณ น้อยนิมิตร. 2542. **อรรถกถาชาดก: การศึกษาในฐานะวรรณคดีคำสอนของไทย และความสัมพันธ์กับวรรณคดีคำสอนเรื่องอื่น**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์, สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สาร สาระทัศนานันท์. 2542. พระเวสส์, บุญ (เทศน์มหาชาติ). ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 9**. หน้า 3033-3042. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์. (จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม พุทธศักราช 2542).
- สำนักนายกรัฐมนตรี. 2510. **ประชุมพระตำราบรมราชูทิศเพื่อกัลปนาสมัยอยุธยา ภาค 1**. พระนคร: คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และโบราณคดี สำนักนายกรัฐมนตรี.
- สิงห์คำ รักป่า, พระมหา. 2543. **การศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์อานิสงส์ล้านนา**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาและวรรณกรรมล้านนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สีบพงศ์ ธรรมชาติ. 2534. **การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมชาดกภาคใต้จากหนังสือบุคคล**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุกัญญา สุขฉายา, บรรณาธิการ. 2543. **วรรณคดีท้องถิ่นพิจิตร**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุจิตรา จงสถิตย์วัฒนา. 2544. **พุทธธรรมในกวีนิพนธ์ไทยสมัยใหม่**. กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุทิตย์ อากาศโร (อบอุ่น), พระมหา. 2549. **การศึกษาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาเรื่องอานิสงส์และคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ใน**

- เทศกาลต่างๆ ของล้านนา.** วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขาวิชา พระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สุนทร ณ รังษี. 2545. **ปรัชญาอินเดีย: ประวัติและลัทธิ.** พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่ง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุนทร ณ รังษี. 2541. **พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่ง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุนันท์ อัญชลีบุญกุล. 2520. **การสร้างคำและการใช้คำไทยในมหาชาติคำหลวง.** วิทยานิพนธ์ ปริญญาามหาบัณฑิต, แผนกวิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุภาพรรณ ณ บางช้าง. 2542. **เทศน์มหาชาติ: ประเพณี.** ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาค กลาง เล่ม 6.** หน้า 2677-2686. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์. (จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม พุทธศักราช 2542).
- สุภาพรรณ ณ บางช้าง. 2526. **ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุภาพรรณ ณ บางช้าง. 2535. **พุทธธรรมที่เป็นรากฐานสังคมไทยก่อนสมัยสุโขทัยถึงก่อน เปลี่ยนแปลงการปกครอง.** กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่งานวิจัย ฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุภาพรรณ ณ บางช้าง. 2534. **วรรณคดีชาดก. วารสารศิลปกรรมปริทรรศน์ ฉบับพิเศษ (2 เมษายน 2534), 104-113.**
- สุภาพรรณ ณ บางช้าง. 2534. **วรรณคดีพุทธประวัติ. วารสารศิลปกรรมปริทรรศน์ ฉบับพิเศษ (2 เมษายน 2534), 114-132.**
- สุภาพรรณ ณ บางช้าง. 2533. **วิวัฒนาการวรรณคดีบาลีสายพระสุตตันตปิฎกที่แต่งในประเทศไทย.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุวรรณ สตาอานันท์. 2545. **ศรัทธากับปัญญา: บทสนทนาทางปรัชญาว่าด้วยศาสนา.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ไสว คำมูล. 2548. **การศึกษาวิเคราะห์คำเวณทาน.** วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขาวิชา ภาษาและวรรณกรรมล้านนา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- หนานแต่จา. 2528. **ประเพณีล้านนาไทยและพิธีกรรมต่างๆ.** เชียงใหม่: ประทีปวิทยา.
- หอพระสมุดวชิรญาณ. 2466. **หนังสือวิธีทำบุญ สำหรับแนะนำสัปบุรุษในการบำเพ็ญกุศล ต่างๆ.** พระนคร: ไสภณพิพรรฒนาการ.

- ห้องปฏิบัติการทางมานุษยวิทยาของอีสาน. 2534. **เอกสารประกอบนิทรรศการบุญข้าว
ประดับดินและบุญข้าวสาก: พิธีกรรม ข้าว และมนุษย์ ในบริบททางสังคม และ
วัฒนธรรมของอีสาน.** ขอนแก่น: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะ
มนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล. 2539. **ลักษณะคำยืมภาษาบาลี-สันสกฤตในมหาชาติคำหลวง กัณฑ์
ทศพร ชูชก และกุมาร.** วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, สาขาวิชาภาษาบาลีสันสกฤต
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อนุสรณ์ อุณโณ. 2539. **การวิเคราะห์ชาติภวรัฐสภาด้วยทฤษฎีมานุษยวิทยาสัญลักษณ์.**
วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, ภาควิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ บัณฑิตวิทยาลัย
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อภิสิทธิ์ เกษมผลกุล. 2548. **กลิ่นศรัทธาเป็นเพลง: สายธารความสัมพันธ์ระหว่างเพลง
บอกบุญกับสังคมชาวตราด.** ใน สุกัญญา สุขฉายา, บรรณาธิการ. **พิธีกรรม ตำนาน
นิทาน เพลง: บทบาทของคติชนกับสังคมไทย.** กรุงเทพมหานคร: โครงการเผยแพร่ผลงาน
ทางวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อภิสิทธิ์ เกษมผลกุล. 2547. **เพลงบอกบุญ จังหวัดตราด: กลวิธีการโน้มน้าวใจและบทบาท
ต่อสังคม.** วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อภิสิทธิ์ เกษมผลกุล, รวบรวม. 2545. **เพลงพื้นเมืองประกอบบทรำสวด.** (เอกสารอัดสำเนา)
อมรา พงศาพิชญ์. 2533. **วัฒนธรรม ศาสนา และชาติพันธุ์: วิเคราะห์สังคมไทยแนว
มานุษยวิทยา.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อานิสงส์ถวายกฐิน.** ม.ป.ป. กรุงเทพมหานคร: เลียงเชียง เพียรเพื่อพุทธศาสน์.
- อานิสงส์ทำบุญแจกข้าว.** ม.ป.ป. กรุงเทพมหานคร: เลียงเชียง เพียรเพื่อพุทธศาสน์.
- อานิสงส์ทำบุญ 50 วัน.** ม.ป.ป. กรุงเทพมหานคร: เลียงเชียง เพียรเพื่อพุทธศาสน์.
- อาทิตย์ ชีวณิษฐ์กุล. 2546. **ทศชาติชาดก: “ศรัทธา” และ “ปัญญา” สู่มรรคาแห่งความหลุดพ้น.
วารสารภาษาและวรรณคดีไทย. ปีที่ 20 (ธันวาคม 2546): 25-57.**
- อิงอร สุพันธ์ุณิข. 2547. **อุดมคติแห่งความสุขในสมัยสุโขทัย: ภาพสะท้อนจากจารึก. วารสาร
ภาษาและวรรณคดีไทย 21 (ธันวาคม 2547): 66-85.**
- อุดม รุ่งเรืองศรี 2542. **คำเวหนาน.** ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม 3.** หน้า
1120-1166. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
(จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม
พุทธศักราช 2542).

อุดม รุ่งเรืองศรี. 2542. **ตั้งธัมม์หลวง**. ใน **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคเหนือ เล่ม 5**. หน้า 2340 -2350. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์. (จัดพิมพ์เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 5 ธันวาคม พุทธศักราช 2542).

อุดม รุ่งเรืองศรี. 2546. **วรรณกรรมล้านนา**. พิมพ์ครั้งที่ 2. เชียงใหม่: ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อุดม รุ่งเรืองศรี. 2545. เอกสารประกอบการเสวนาเรื่อง "วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา ล้านนา" ในการจัดประชุมสัมมนาทางวิชาการเรื่อง "พระพุทธศาสนาในล้านนา" โดยคณะศาสนาและปรัชญา ระหว่างวันที่ ๒๐-๒๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๔๕ ณ ศูนย์ฝึกอบรม ธนาคารไทยพาณิชย์ ต. บ้านโป่ง อ. หางดง จ. เชียงใหม่.

อุดมศรีธาดาคุณ, พระ. ม.ป.ป. **อานิสงส์ตานหากคนตาย**. ลำปาง: ทวีสังฆภัณฑ์.

อุตรดิตถ์ชาวลับแลฟื้นประเพณีสลากภัตทุเรียน. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

<http://76.nationchannel.com/playvideo.php?id=45589> [2553, เมษายน 27]

อุมาวรรณ รุยาพร. 2551. **ลักษณะเด่นของมหาชาติพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว**. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เอกพงศ์ ประสงค์เงิน. 2537. **การวิเคราะห์ลักษณะสัมผัสในมหาชาติคำหลวงตามแนวสัทวิทยา สัทสัมพันธ์**. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

เอี่ยม ทองดี. 2541. **วัฒนธรรมข้าว: พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนา บทบาท การเปลี่ยนแปลง และผลกระทบต่อคุณภาพชีวิต ทรัพยากร และสิ่งแวดล้อม**. ใน **ข้าวกับวิถีชีวิตไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.

เอี่ยม ทองดี. 2537. **วัฒนธรรมข้าว: พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าวและการทำนา**. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.

เอื้อนทิพย์ พีระเสถียร. 2529. **การศึกษาเชิงวิเคราะห์แบบเรื่องและอนุภาคในปัญญาสชาดก**. วิทยานิพนธ์ปริญญาามหาบัณฑิต, ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

อันส์ เพนธ์ และศรีเลา เกษพรหม. 2548. **ประชุมจาริกล้านนา เล่ม 10: จาริกในจังหวัดเชียงใหม่ ภาค 2**. เชียงใหม่: คลังข้อมูลจาริกล้านนา สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ฮันส์ เพนธ์ และศรีเลา เกษพรหม. 2544. **ประชุมจาริกล้านนา. เล่ม 5 จาริกในพิพิธภัณฑสถาน
น่าน และจาริกเมืองน่านที่น่าสนใจ.** เชียงใหม่: คลังข้อมูลจาริกล้านนา สถาบันวิจัย
สังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ภาษาอังกฤษ

- Appleton, Naomi. 2008. **Jātaka and the Bodhisatta Path.** Doctoral dissertation, University of Oxford.
- Banton, M., ed. 1966. **Anthropological Approaches to the Study of Religion.** London: Tavistock Publications.
- Benn, James A. 1998. Where Text Meets Flesh: Burning the Body as an 'Apocryphal Practice' in Chinese Buddhism. **History of Religions** 37, 4: 295-322.
- Beswick, E. **Jataka Tales.** London: Butler & Tanner Ltd., 1956.
- Bhikkhu Telwatte Rahula. 1978. **A Critical Study of the Mahavastu.** Delhi: Motilal Banarsidass.
- Braginsky, V.I. 2004. **The Comparative Study of Traditional Asian Literatures: from Reflective Traditionalism to Neo-Traditionalism.** 2nd ed. London: RoutledgeCurzon. [First published in 2001].
- Brekke, Torkel. 1998. Contradiction and the Merit of Giving in Indian Religions. **Numen** 45, 3 (1998): 287-320.
- Brekke, Torkel. 2002. **Religious Motivation and the Origins of Buddhism.** New York: RoutledgeCurzon.
- Carter, Jeffrey. 2003. **Understanding Religious Sacrifice: A Reader.** London: Continuum.
- Chakravarti, U. 2004. Women, Men, and Beasts: The *Jātakas* as Popular tradition. In **Subordinate and Marginal Groups in Early India.** Oxford: Oxford University Press.
- Collins, S. 1998. **Nirvana and Other Buddhist Felicities: Utopias of the Pali Imaginaire.** Cambridge: Cambridge University Press.
- Dayal, H. 1975. **The Bodhisattva Doctrine in Buddhist Literature.** Delhi: Motilal Banarsidass.
- Direk Phrottasen. 1984. **Phraya Chatthan: พระยาฉัตรทันต์.** Nakhon Si Thammarat: Nakhon Si Thammarat Teachers' College.
- Egge, J.R. 2002. **Religious Giving and the Invention of Karma in Theravada Buddhism.** Surrey: Curzon Press.
- Eliade, M, ed. in chief. 1995. **The Encyclopedia of Religion.** New York: Macmillan.
- Endo, Toshiichi. 1987. **Dāna: the Development of its Concept and Practice.** Colombo: Gunasena Co. Ltd.
- Fickle, Dorothy H. 1978. **A Historical and Structural Study of Paññāsa Jātaka.** Doctoral Dissertation, University of Pennsylvania.
- Findly, E. B. 2003. **Dana: Giving and Getting in Pali Buddhism.** Delhi: Motilal Banarsidass Publishers Private Limited.
- Geertz, C. 1979. Religion as a Cultural System. In Lessa, W.A and Evon, Z.V. **Reader in Comparative Religion: An Anthropological Approach.** 4th ed. New York: Harper & Row.

- Geertz, C. 1993. **The Interpretation of Cultures: Selected Essays**. London: Fontana Press. [First Published in 1973].
- Gerini, G.E. 1976. **A Retrospective View and Account of the Origin of the Thet Maha Ch'at Ceremony [Maha Jati Desana] or Exposition of the Tale of the Great Birth as Performed in Siam**. Bangkok: Sathirakoses-Nagapradipa Foundation.
- Gombrich, Richard. 1985. The Vessantara Jātaka, the Rāmayaṇa and the Dasaratha Jātaka. **Journal of the American Oriental Society** 105, 3. Indological Studies Dedicated to Daniel H. H. Ingalls. (July-September, 1985): 427-437.
- Hahn, Michael. 1977. **Haribhatta and Gopadatta: Two Authors in the Succession of Aryasura on the Rediscovery of Parts of their Jātakamālās**. Tokyo: Reiyukai Library.
- Haksar, A.N.D. 2003. **Jātakamālā**. New Delhi: HarperCollins Publishers.
- Heim, Maria. 2004. **Theories of the Gift in South Asia: Hindu, Buddhist, and Jain Reflections on Dāna**. New York: Routledge.
- Jory, Patrick. 1996. **A History of the Thet Maha Chat and Its Contribution to a Thai Political Culture**. Doctoral dissertation, The Australian National University.
- Lamotte, E. 1987. Religious Suicide in Early Buddhism. **Buddhist Studies Review** 4, 2: 105-18. Republished in William, P., ed. 2005. **Buddhism: Critical Concepts in Religions studies**. Vol. 1. New York: Routledge.
- Mauss, Marcel. 1967. **The Gift: Forms and Functions of Exchange in Archaic Societies**. Translated by Ian Cunnison. New York: The Norton Library.
- Malalasekera, G.P. 1960-. **Dictionary of the Pāli Proper Names**. London: the Pāli Text Society.
- McDaniel, Justin T. 2005. The Art of Reading and Teaching Dhammapada. **Journal of the International Association of Buddhist Studies** 28, 2 (2005): 299-337.
- McDermott, James P. 1974. Sādhīna Jātaka: A Case against the Transfer of Merit. **Journal of the American Oriental Society** 94, 3 (July-September, 1974): 385-387.
- Meiland, Justin. 2003. **Buddhist Values in the Pāli Jātakas with Particular Reference to the Theme of Renunciation**. Doctoral dissertation, University of Oxford.
- Monier-Williams, Sir Monier. 2002. **A Sanskrit-English Dictionary**. Delhi: Motilal Banarsidass. [First published in 1899].
- Mrozik, S. P. 1998. **The Relationship between Morality and the Body in Monastic Teaching according to Sikṣāsamuccaya**. Doctoral dissertation, Harvard University.
- Ohnuma, R. 2005. Gift. In **Critical Terms for the Study of Buddhism**. Chicago: The University of Chicago Press.
- Ohnuma, R. 2000. Internal and External Opposition to the Bodhisattva's Gift of his Body. **Journal of Indian Philosophy** 28 (2000): 43-75.
- Ohnuma, R. 1997. **Dehadāna: The 'Gift of the Body' in Indian Buddhist Narrative Literature**. Doctoral dissertation, University of Michigan.
- Ohnuma, R. 2007. **Head, Eyes, Flesh, and Blood: Giving Away the Body in the Indian Buddhist Literature**. New York, Chichester, West Sussex: Columbia University Press.
- Parry, Jonathan. 1986. The Gift, the Indian Gift and the 'Indian Gift'. **Man**, New Series 21, 3 (September 1986): 453-473.

- Saddhatissa, H. 1975. **The Birth-Stories of the Ten Bodhisattas and the Dasabodhisattuppattikathā**. London: The Pali Text Society.
- Santikaro and Phra Phaisan Visalo. **Goodness and Generosity Perverted: The Karma of Capitalist Buddhism in Thailand**. [Online]. Available from: <http://www.bpf.org/tsangha/tsm03report/Karma%20Book/skphaisan.html> [2009, December 8]
- Schober, Juliane. 2002. **Sacred Biography in the Buddhist Traditions of South and Southeast Asia**. Delhi: Motilal Barnasidass. [First published in 1997].
- Sherry, Jr., John F. 1983. Gift Giving in Anthropological Perspective. **The Journal of Consumer Research** 10, 2 (September 1983): 157-168.
- Simpson, Bob. 2004. Impossible Gifts: Bodies, Buddhism and Bioethics in Contemporary Sri Lanka. **Journal of Royal Anthropology Institute** 10, pp. 839-859.
- Skilling, Peter. 2006. Jātaka and Paññāsa-jātaka in South-East Asia. **Journal of the International Association of Buddhist Studies** (Vol. XXVIII): 113-173.
- Skilling, Peter, ed. 2008. **Past Lives of the Buddha: Wat Si Chum – Art, Architecture and Inscriptions**. Bangkok: River Books.
- Skilling, Peter. To Gain Merit: Action in Expectation of Reward. (Unpublished Manuscript)
- Skorupski, T. 2002. **The Six Perfections**. Tring: The Institute of Buddhist Studies.
- Strong, John. 1979. The Transforming Gift: An Analysis of Devotional Acts of Offering in Buddhist “Avadāna” Literature. **History of Religions** 18, 3 (February 1979): 221-237.
- Terwiel, B.J. 1994. **Monks and Magic: An Analysis of Religious Ceremony in Central Thailand**. Bangkok: White Lotus.
- Terwiel, B.J. and Sachchidanand Sahai, ed. 1984. **Buddhism and Society in Thailand**. Gaya: Centre for South East Asian Studies,
- Tilakaratne, Asanga. 2008. Trying to Understand the Donation of Wives and Children and Related Matters in Theravāda Buddhist Ethics. **Mahachulalongkorn Journal of Buddhist Studies** 1 (2008): 71-90.
- Unebe, Toshiya. 2008. **Toward an Edition of the Paññāsajātaka: Problems and Solutions**. Paper for an International Seminar ‘Buddhism and Textual Studies’ held at the Royal Rivers Hotel, Bangkok, Thailand, 4 June 2008, organized by the Faculty of Social Sciences and Humanities in Collaboration with the College of Religious Studies, Mahidol University.
- Viedlinger, Daniel M. 2006. **Spreading the Dhamma: Writing, Orality, and Textual Transmission in Buddhist Northern Thailand**. Honolulu: University of Hawai’i Press.
- Winternitz, M. 1977. **A History of Indian Literature**. Vol. II. New Delhi: Oriental Books Reprint Corporation.
- White, David Gordon. “Dakkhiṇa” and “Agnicayana”: An Extended Application of Paul Mus’s Typology. **History of Religions** 26, 2 (November 1986): 188-213.

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นายอาทิตย์ ชีรวณิชกุล เกิดวันที่ 11 พฤษภาคม 2523 จบการศึกษาระดับปริญญาตรี
บัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง) จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อปีการศึกษา 2544 เข้าศึกษา
ต่อในระดับดุษฎีบัณฑิต สาขาภาษาไทย เมื่อปีการศึกษา 2546 ปัจจุบันเป็นพนักงานมหาวิทยาลัย
ตำแหน่งอาจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย